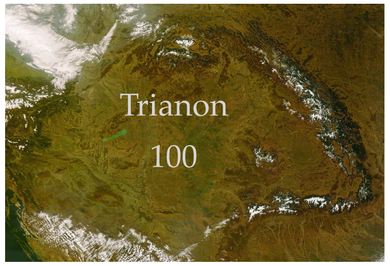
Trianon 100 — Mi történt? Hogyan történt?

1918. november 14. – 2018. november 14. • Pécs szerb megszállása	PÉCS
1918. november 25. – 2018. november 23. • Az újvidéki szerb „nemzetgyűlés”	TEMERIN
1918. december 24. – 2018. december 6. • Kolozsvár román megszállása	KOLOZSVÁR
1919. február 8. – 2019. február 8. • A temesvári levente-per	TEMESVÁR
1919. március 21. – 2019. mácius 21. • A magyarországi tanácsköztársaság	BUDAPEST
1919. július 25. – 2019. július 26. • A hódmezővásárhelyi román vérengzés	SZEGED
1919. november 16. – 2019. november 17. • Horthy bevonulása Budapestre	BUDAPEST

FÜGGELÉK

KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR AUTONÓMIATANÁCS

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács
és
Pécs város önkormányzata

Pécs szerb megszállása 1918. november 14-én

címmel
konferenciát rendez
a
Városháza Dísztermében
2018. november 14-én 14 órakor

A konferenciát *Páva Zsolt* nyitja meg.
A konferencián három előadás hangzik el:
Pécs szerb megszállásának gazdasági és társadalmi következményei
előadó: *dr. Kaposi Zoltán*
Trianon következményei Pécsett és a pécsi régióban
előadó: *dr. Hornyák Árpád*
A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma
előadó: *dr. Majdán János*

A konferencián fellép
Nagy Johanna énekművész és
Wunderlich Márton hegedűművész.
Zongorán közreműködik *Körtesi András.*
Minden érdeklődőt szeretettel várunk.

A konferenciát dr. Páva Zsolt, Pécs polgármestere üdvözölte

Meghallgatás Továbblépés

Dr. Kaposi Zoltán

Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Pécs a XIX. században a Dél-Dunántúl egyik leggyorsabban fejlődő városa volt. Az első világháború előtt már több min 50.000-en éltek a városban, amivel a történeti Magyarország tizenötödik legnépesebb települése volt. Az önálló törvényhatósági jogú város fejlődése különösen a kiegyezés megkötése utáni időszakban gyorsult fel. Ebben a korszakban a magánvállalkozások egyre szélesebb köre jelent meg a városban. Jelentősen átalakult a foglalkozási szerkezet: az országos tendenciákhoz hasonlóan gyorsan nőtt az ipar és az infrastruktúra ágazataiban dolgozók aránya, ugyanakkor a mezőgazdasági dolgozóké lassan csökkenésnek indult. A pécsi iparosodás ugyan nem hozott létre kolosszális méretű ipari üzemeket, de a jövedelemtermelésben, a helyi értékrendben, a mentalitásban meghatározó szerepet játszott.*1* Pécs egyre jelentősebb gazdasági központjává vált a Duna, a Dráva és a Balaton közti térségnek, de gazdasági hatásai átnyúltak a szlavóniai és a horvát területekre is. A dualizmus időszakában Pécs katonaváros jellege fokozatosan erősödött: hadapródiskola és számos laktanya épült, több katonai gyakorlótér volt a városban, vagyis a hadsereg, s vele a militáns gondolkodás is erősödött a város életében.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A háború kitörése után sok olyan üzem volt, amely közvetlenül is bekapcsolódhatott a fronttermelésbe, a katonaság kiszolgálásába. Különösen fontosak voltak a gépiparral, vasiparral foglalkozó ipari üzemek, valamint a szénbányák. A pécsi Hamerli-gépgyárat például hadiüzemmé nyilvánították, a gyár a háború éveiben lőporgránátokat, kézigránátokat, aknákat és aknavetőket gyártott. Mint hadiüzem, természetesen az állam megrendeléseit kellett teljesítenie, ami azt jelentette, hogy a korábbi profillal, vagyis a mezőgazdasági gépek termelésével a háború alatt teljesen le kellett állni. A dolgozók száma is nőtt, s magas arányt ért el a női foglalkoztatás is.*2* A háború konjunktúrát teremtett az állami tulajdonú, mindössze hat éve működő dohánygyárnak is: az állami kereslet nagyon megnőtt a cigaretta iránt, így a gyár gyors növekedést produkálhatott. A háború alatt több új gépet szereztek be, amelyek segítségével 1912–17 között háromszorosára növelték a termelést. A pécsi gyárban a foglalkoztatás is gyorsan nőtt, a kezdeti 1912. évi 296 fős létszám 1918-ban már 533 fő volt.*3*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A hadigazdálkodás felfutása mellett az ipar területén hamar jelentkeztek a szűk keresztmetszetek is. Országosan is az egyik legnagyobb probléma a szénellátás biztosítása volt, hiszen a háborús szállítási kapacitások üzemeltetése, az energiaellátás és a fűtőanyag-biztosítása egyre nagyobb termelést feltételezett, ugyanakkor a munkaerőlétszám és a kibocsátás is csökkenő tendenciát mutatott. Nehezítette az ágazat helyzetét s a termelés növelését a megcsappant mértékű szállítási kapacitás, hiszen a mozdonyokat és a vagonokat egyre nagyobb mértékben vette igénybe az elhúzódó háború. A Pécs környéki szénbányászat legnagyobb részben a Dunagőzhajózási Társaság (DGT) kezében volt. A DGT üzemeiben a legnagyobb problémát a munkások tömegeinek bevonultatása okozta, aminek következtében 1915 után a termelés visszaesett. A kormányzat a széntermelés növelése érdekében ugyan nagyszámú hadifogollyal megpróbálta pótolni a kiesett munkaerőt, ám az újonnan érkezett munkaerő alkalmazása a termelékenység csökkenését hozta. A mélypontot az 1919. év jelentette, amikor a bánya már csak az 1876. év termelési szintjét érte el: a DGT tisztaszén-termelése 1913-ban még 701.350 tonna volt, ezzel szemben 1919-ben már csak 310.660 tonnát tudtak termelni.*4*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A legtöbb gazdasági ágazatban a nagy tömegű behívott miatt csökkent a férfi munkaerő létszáma. Helyükre az idegenből hozott hadifoglyok, illetve egyre nagyobb számban helyi vagy környékbeli női munkaerő került. Az akut férfimunkaerő-hiány a családi munkaerő-szerkezet addigi rendszerét is felborította, s a pótlólagos jövedelmek is egyre inkább elmaradtak. Különösen érzékelhető volt ez a szőlő- és bortermelés terén, hiszen ne feledjük el, hogy a pécsi társadalom készpénz bevételeinek egy része sokáig a borértékesítésből származott.

A reáljövedelmek csökkenése fontos oka volt a hatalmas infláció, ami főleg a fedezetlen pénzkibocsátásból, az árukészletek csökkenéséből, a feketekereskedelem terjedéséből következett.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A munkaerő-kivonás és a szükséges technikai- és tőkepótlás elmaradása a fogyasztás drámai csökkenését eredményezte. A reálbérek csökkenése főleg a bérből és fizetésből élők helyzetét sújtotta a legjobban, s ez leginkább azok számára okozott nagy nehézséget, akik nem a frontágazatokban dolgoztak, avagy éppen állami alkalmazottak voltak.

A térség mezőgazdasági termelése is lecsökkent. Pedig keresték a megoldást: így például hadifoglyokat, katonai munkaszolgálatosokat is bevontak az agrártermelésbe, de érdemi eredményt ez sem hozott.*5*

A kenyérjegy bevezetése, az adagolás kiterjesztése több termékre, a központilag juttatott napi 1300 kcal értékű élelmiszer elérése az állandó hiány miatt meggyötörte a lakosságot. Különösen rossz helyzetbe kerültek azok a családok, ahol korábban a családi jövedelem a most éppen meghalt vagy hadifogságba került családtagtól származott.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A pécsi vezetésnek is szembe kellett azzal néznie, hogy az állam elvonta azokat a készleteket, amelyek a hivatalos fejadagokon túl maradtak. Így például lisztből csak 6,6 kg volt a havi fejadag. A polgármester egy 1918. évi jelentése joggal hánytorgatta fel, hogy „A központosítás rendszere napról-napra terjeszkedik”.*6*

Kiterjesztette a kormányzat a jegyre történő elosztást a sertéshúsra, a zsírra, a burgonyára stb., vagyis az alapvető élelmiszerekre. Az egyes termékekre vonatkozó kvótát folyamatosan csökkentették, így például Pécs város cukorkontingensét 550-ről 430 métermázsára apasztották. A káposzta pótlására répát szereztek be, de ez nem nagyon kellett a lakosságnak, ezért konzerválták. Egyedül a városnak tejjel való ellátásában nem volt probléma. Ugyanakkor sokat segített a város élelmezésén, hogy a háborút megelőző évtizedekben saját sertéshizlaló telepet és önálló konyhakertészetet létesítettek.*7*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Kétségtelen, hogy az elhúzódó háború kimerítette a város gazdasági erőforrásait. 1917–18 felé élelmiszertartalékok már alig voltak, ugyanakkor óriási volt a népességveszteség. Pécs ugyanakkor nem volt rosszabb helyzetben a környék városainál, sőt, mivel nagyobb kormányzati figyelem összpontosult a város iparára, kevesebb nehézséggel kellett megküzdenie, mint például Kaposvárnak, ahol egy korabeli sajtóhír szerint „…az ország egyik legnagyobb mezőgazdasági vármegyéjének székhelyén nem lehet lisztet kapni, mert nincs gabona”. *8*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A szerb bevonulás Pécsre

1918 során a katonai helyzet a Monarchia, s így Magyarország számára egyre romlott: a túlerővel szemben a több fronton is érdekelt közép-európai hatalom katonailag már nem tarthatta sokáig magát, fegyverszünetre kényszerült. Az 1918. november 13-án Belgrádban kötött katonai konvenció értelmében a Dél-Dunántúl egy része, így Pécs város és Baranya vármegye nagy része is katonai megszállás alá került. A szerb katonaság bevonulásával Pécs és Dél-Baranya az időközben megszerveződő Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé vált, s bár nemzetközi jogi szempontból nem, de valójában a délszláv államhoz tartozott. A szerb övezet magába foglalta a Barcs–Szigetvár–Pécs–Baja–Kelebia vonaltól délre lévő településeket.

Magyarország déli területeinek szerb és román megszállása

Forrás: Csüllög Gábor – Gulyás László – Suba János: Térképek a trianoni békediktátum történetéhez. In: A trianoni békediktátum története hét kötetben. IV. kötet. (Főszerk.: Gulyás László) Szeged, 2020. 116. old.

Jelmagyarázat:

1. *az 1918. november 13-án Belgrádban aláírt fegyverszünet demarkációs vonala;*
2. *a szerbek által 1918 novemberében megszállt fontosabb települések a megszállás dátumával;*
3. *a románok által 1918 decemberében és 1919. januárjában megszállt fontosabb települések a megszállás dátumával;*
4. *1918 októberétől a szerbek uralta horvát-szlavónországi területek;*
5. *a szerb haderő fő előrenyomulási irányai;*
6. *a román haderő fő előrenyomulási irányai;*
7. *Baranya megszállásának kiindulópontja;*
8. *a főváros;*
9. *megyeszékhelyek;*
10. *az eseményekben fontos egyéb város;*
11. *vármegyehatár;*
12. *Magyarország határa;*
13. *az Osztrák–Magyar Monarchia határa;*
14. *az osztrák tartományi határ;*
15. *államhatár.*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Mozgalmas három évet jelentett a jugoszláv katonaság*9* jelenléte, amely már jövetelekor és később is terrorisztikus tevékenységet folytatott, főleg a hadsereg mögötti paramilitáris csapatok raboltak és gyilkoltak sokat a környéken. Ezt a három évig tartó folyamatot világos események jelezték. A szerbek gazdagokat (földesurakat, iparosokat, kereskedőket), illetve szegényeket egyaránt nem kíméltek. Az egyik leghíresebb eset az volt, amikor 1919. november 10-én kb. másfél tucat fegyveres martalóc megrohanta Drávatamásiban a köztiszteletben álló, csaknem 3000 holdas birtokos Thassy Jenő földbirtokos kúriáját; a tulajdonost és négy éves gyermekét helyben agyonlőtték, a házát kirabolták.*10* A pécsi gazdasági alanyok sejtették, hogy a katonai megszállás mit hozhat magával, így még a szerbek megérkezése előtt megindult a gazdasági vagyon egy részének kimenekítése. Ennek során például a legnagyobb befolyású pénzintézet, a Pécsi Takarékpénztár november 12-én (amikor is a szerbek megszállták Eszéket), a takarékpénztár értékeit Kaposvárra szállították, és a Somogymegyei Takarékpénztár páncélszobájában helyezték el, majd pedig november 14-én a MÁV értékeit elszállító különvonattal a készpénzkészletet (1,25 millió koronát) az egyik tisztviselővel szintén Kaposvárra vitték.*11*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A megszállás gazdasági következményei

A szerbek pécsi jelenléte 33 hónapig tartott. Korántsem volt azonban egysíkú a megszállás története. Ennek az egyik legfontosabb oka az volt, hogy a három év alatt a nemzetközi körülmények és a jugoszlávok lehetőségei állandóan változtak. Az első hónapokban valószínűleg még a szerbek is átmenetinek gondolták jelenlétüket a városban, ám ahogyan elindultak béketárgyalások, a délszláv ország kormányzata egyre mohóbb lett, s már úgy értelmezte a helyzetet, amelyből elérhető a térség hosszú távú elcsatolása. Ám a trianoni béketárgyalások és a szerződés egyértelművé tette, hogy ki kell majd a térségből vonulniuk, s csak egy kisebb részt tarthatnak meg Baranyából, de Pécs város mindenképpen Magyarországon marad. A szerződés aláírása után mindent megtettek azért, hogy a kivonulás idejét húzzák-halasszák.*12* Mindebből következően a megszállás alatt volt időszak, amikor Pécs betagolása délszláv államba elképzelhető volt, s ennek megfelelően visszafogták magukat a megszállók; ám amikor világossá vált a távozási kényszer, az egyet jelentett a szabad rablás lehetőségével. Az is különlegességet ad ennek az időszaknak, hogy 1920 szeptemberében - a Tanácsköztársaság bukása után több mint egy évvel – szocialista városvezetés alakult Pécsett, ami a korábbi városi többségi értékrendtől és magángazdasági berendezkedéstől meglehetősen távol állt.*13*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A továbbiakban nézzük meg,
hogy melyek voltak azok a területek,
amelyeken a szerbek beavatkoztak a város gazdasági életébe, s
mindennek milyen következményei lettek!

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

1. A városirányítás átszervezése.

A Pécsre bevonuló szerb hadsereg alapvetően katonai megszállást hozott a város számára. A katonai városparancsnokság a város nyugati szélén lévő Hadapródiskolában szállásolta el magát, ugyanakkor működését egyre inkább a Fő tér sarkán lévő ún. Lóránd palotából végezte. Egy sajátos kettős irányítás alakult ki: megmaradt a magyar közigazgatás, amelyre szüksége volt a megszállóknak, hiszen velük kellett végrehajtatni a parancsokat. Az első napokat leszámítva véletlenül se gondoljunk békés eszközökre: a végrehajtás nagyon sok esetben igen kíméletlen volt. Korabeli visszaemlékezések szerint az említett Fő téri épületben a szerb rendőrök nem kímélték az oda hurcoltakat: a polgárok fizikai bántalmazása és kényszerítése szinte mindennapos volt.*14* Sok jóra hosszú távon nem lehetett számítani, amit világosan jelez a városparancsnok 1919 elején kelt hirdetménye, amelyben bármiféle szerb-ellenes tevékenység esetére azt ígérte, hogy „…kérlelhetetlenül fogok fellépni, senkinek az életét nem fogom megkímélni, s a várost elpusztítom a föld színéről”.*15* A városi polgárság gyakorlatilag védtelen volt, ellenállásra nem igen gondolhatott, így maradt a túlélés lehetőségét adó passzív rezisztencia. A nagy létszámú munkásság sztrájkjai sem ingatták meg a szerbek hatalmát, annál jobban kikezdte viszont a pécsiek egységét.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A szerbek igyekeztek a megmaradt magyar államtól elszigetelni a megszállt zónát. A korábban a magyar állam tulajdonában lévő intézményeket most a szerb állam működtette. A régi magyar igazgatási intézmények a demarkációs vonalon túlra telepedtek át, így például a vármegye Sásdra tette át a székhelyét, csakúgy, mint a Pécsi Pénzügyigazgatóság, s később a pécsi polgármester is oda került.
A korábbi városi vagy állami alkalmazottak viszont természetesen maradtak, csak most az alkalmazottak a szerbektől kapták a fizetésüket, amely igencsak akadozott. A szerbek állandóan újabb és újabb adókat vetettek ki, főleg a módosabb polgárokra, akik közül igen sokat - szinte középkori módszerekkel - túszul ejtettek. A szerbeknek a városházán történő garázdálkodását a helyi társadalomnak kellett megfizetni.
Ne felejtsük el megemlíteni, hogy az őket kiszolgáló városi- és államapparátus tagjait magasan díjazták. Érdekes ugyanakkor, hogy miután 1920. szeptember közepén Nendtvich Andor polgármester kényszerszerűen áttelepült Sásdra, a kapcsolatai megmaradtak a pécsi hivatalokkal, és saját bevallása szerint a pécsi apparátus továbbra is ellátta őt információkkal. A közállapotokat mutatja, hogy az első adandó alkalommal (1919. február 18.), amikor Csonka-Magyarország felé vonaton el lehetett hagyni a várost, sokan elmenekültek.*16*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Ne felejtsük el, hogy a megszállás alatt a városi tanácsnak továbbra is meg kellett oldania hagyományos városműködtetési feladatokat. 1920 szeptembere után a Linder Béla vezette szocialista városvezetés viszont szembekerült saját városának vállalkozóival, amikor is az iparos, kereskedő és bankár réteget különlegesen nagy adóval sújtották. Hiába instanciázott a városvezetésnél adóelengedésért vagy csökkentésért több meghatározó gazdasági személy, s hiába jelentették, hogy az elmúlt időszakban csak veszteségeik voltak, a gazdasági ügyosztály a kérelmeket általában elutasította. A hatalmas adónak persze más okai is voltak. A korabeli francia diplomáciai iratok szerint Pécsre a Tanácsköztársaság bukása után mintegy 2000 kommunista menekült át, s nagyrészt ezek eltartására kellett kivetni az irdatlan adókat. Mindezt bizonyítja, hogy a város költségvetése a szocialista vezetés alatt 14 millió koronáról mintegy 123 millió koronára nőtt, s ez nem magyarázható az infláció emelkedésével (az árak a három év alatt mintegy megduplázódtak).*17*

2. A megszálló hadsereg ellátása

A legnagyobb problémát a szerb katonaság ellátása jelentette. A modell elvileg egyszerű volt: a hadsereg benyújtotta igényét a városnak, amit a városi vezetésnek be kellett szerezni a piacon a kereskedőktől vagy termelőktől. Ezeket a készleteket átadták a szerbeknek, amit a megszállóknak ki kellett volna fizetni. Az elszámolások havonta történtek, ám a szerbek már az elejétől kezdve következetesen nem fizettek. Tudjuk például, hogy az 1918. november 13-tól 1919. június 6-ig a katonaságnak 1,5 millió korona értékben adtak át termékeket, ám mindaddig semmit nem térítettek meg belőle.

A szerb hadseregnek átadott készletek értéke (1918. 11. 13. – 1919. 06. 06.)*18*

A katonai egység megnevezése	A kiszolgált termékek értéke (koronában)
VI. gyalogezred	1 048 343
VI. gyalogezred tisztikara	15 713
IV. gyalogezred 1. százada	10 504
II. Drina divisio hegyi tüzérsége	188 022
6. hegyi tüzér üteg	98 250
3. mezei tüzér üteg	86 963
Tüzérség tisztikara	3 627
Állomásparancsnokság	48 315
Összesen	1 506 236

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A szerbek létszáma és elvárásai állandóan növekedtek, s jóval nagyobb igényeket jelentettek be a városnak, mint ami az ellátásukhoz a valóságban szükséges lett volna. 1918. november vége felé a szerb katonaság Pécsett tartózkodó katonáinak száma már meghaladta az 1000 főt. Az igények viszont valóban túlzottnak látszottak, hiszen a fejenkénti 1 kg kenyér nyilvánvalóan nem valós fogyasztás. A város vezetője azt kérte a szerb parancsnoktól, hogy pontosan tájékoztassa a hadsereg igényeiről és a katonák valós fejadagjáról.*19*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Mit kellett beszolgáltatni Pécsnek? A szerb hadsereg közkatonái alapélelmiszereket kaptak. Az ő listájukon zsír, só, szappan, finomliszt, bab, hús, burgonya, savanyított káposzta szerepel. Hozzájuk képest a tisztikar fényűzően élt: esetükben a legkülönbözőbb tejtermékek, sertés- és marhahús, gyümölcsök, zöldségfélék, paprika, paradicsom, kávé is szerepel.*20*

Az élelmiszerek mellett a legkülönfélébb ipari félkész- vagy késztermékekre is szüksége volt a hadseregnek, főleg fémipari termékekre, javító eszközökre. Auber Gyula pécsi vaskereskedő például 1919 júliusában 20 darab különféle kalapácsot, Wolf Jenő nagykereskedő egy darab francia kulcsot adott el a városnak,*21*

Kallinger István szállítási vállalkozónak 30 napon át használták két bútorszállító kocsiját stb.*22*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

3. A kereskedelem változásai

Pécs háború előtti kereskedelmi kapcsolatai többirányúak voltak.

A mezőgazdasági termékek beszerzése jelentős részben a baranyai és a szlavóniai területekről történt, ugyanakkor a városban megtermelt termékek eladásait illetően életképes gazdasági kapcsolatok épültek ki a fővárossal, valamint az osztrák, a német és a cseh területekkel is.

Az új délszláv államhoz kerülve viszont a maradék Csonka-Magyarországgal nem maradt lehetőség komoly forgalmazási tevékenységre, hiszen ezt a délszláv gazdaságpolitika akadályozta.

Lehetőség volt viszont a balkáni területek irányába terjeszkedni, bár ennek hatékonyságát a nyersanyag- és áruhiány jelentősen korlátozta.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Vannak azért pozitív példák is a kereskedelem fejlődésére. Braun Mátyás nyerstermék-kereskedő vezetésével 4 millió korona alaptőkével hoztak létre egy élelmezési részvénytársaságot. A Hoffmann-bútorgyár 2 millió koronás üzletet kötött a szerb királyi erdőhivatallal: a fahiány kiküszöbölésére olcsó fát szereztek a déli területekről, amiért készbútorral fizettek. A Baranyai és Pécsi Gazdák Szeszfőző Szövetkezete 6 millió koronás üzletet kötött, de ugyanakkor rontotta a cég gazdálkodását, hogy a szövetkezet által korábban a magyar királyi adóhivatallal szemben felhalmozott adósságot a szerbek kíméletlenül behajtották.*23* A megszállók igyekeztek Pécsett elzárni a régi északi és nyugati kereskedelmi kapcsolataitól. A pécsi kereskedők eladásra szánt termékeiket nem a Duna-menti vagy alföldi területekről, hanem kényszerszerűen Eszék, Zágráb, Laibach, Marburg, Zombor, Szabadka és Belgrád városából, vagy e városok környékéről szerezhették be.*24*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Mivel a várost el kellett látni, s az itt lévő szerb hadsereg is jókora méretű volt, a déli területek felé való kereskedelmi forgalom növekedett. A korábban a MÁV szervezetébe tartozó pécsi vasutat a szerb vasúti rendszerbe próbálták integrálni, így például állandó vonatpárt hoztak létre Belgrád és Pécs között. Ez némileg az idegenforgalmat is erősítette: Pécsről délelőtt fél 11-kor indult a vonat, amely este már a szerb fővárosban volt. Ugyanakkor tény, hogy a pécsi vasúti forgalom nagy részét a délszláv állam felé történő szénszállítások és a katonai csapatok mozgatása adta.*25*

Néha azonban a szerb hatóságok miatt még az élelmiszerek vagy egyéb mezőgazdasági cikkek beszállítása is akadozott. Egy példa: a városi sertéshizlaldában 1919 tavaszára elfogytak a takarmánykészletek. Pótlására Beremendről akartak kukoricát beszállítani Pécsre, három kocsival, mintegy 36 q szemes tengerit. A siklósi vámnál azonban a szerbek feltartóztatták és lefoglalták a szállítmányt. A pécsi polgármesternek kellett külön kérnie a városparancsnokot, hogy az ellátás érdekében engedélyezze a takarmány beszállítását.*26*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

4. A fizetőeszközök és a szükségpénzek

A jugoszláv hadsereg bevonulása miatt Pécs és környéke kiszakadt régi gazdasági rendszeréből, így annak pénzügyi hátterét is elveszítette.

A csaknem három év alatt erős pénzhiány alakult ki a városban és környékén. Ennek több oka is volt, mint például a gazdasági elzártság; illetve hogy a szerbek a városban lévő Osztrák-Magyar Bank és az Általános Hitelbank fiókjaiban lévő készpénzt lefoglalták, s azt Belgrádba szállították, így a bankokon keresztüli kifizetéseiknél már a vállalatok is bajba kerültek.*27* Az infláció miatt a kibocsátott pénzek jelentős részét nosztrifikálták, s új értékkel ruházták fel őket. Az 1919. január 10-i rendelet szerint a városháza Perczel utcai bejáratánál lévő kis irodában végezték el a felülbélyegzést.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A folyó gazdasági tevékenység működtetéséhez mindenképpen szükség volt nagy mennyiségű készpénzre, ezért a város kényszerszerűen szükségpénz-kibocsátáshoz folyamodott. Ezeket a régi mintára koronának nevezték. Először 1919 áprilisában 10, 20, 30 és 100 koronás bankjegyek kerültek forgalomba, amelyek technikailag tökéletlenek voltak, s így a pénzhamisítók boldog aranyhónapok elé nézhettek. 1919 májusában 100 koronás címletből 40.000, majd nem sokkal utána 60.000 koronányit bocsátottak ki összesen 10 millió korona értékben, a későbbiekkel együtt összesen 20 millió korona pénztárjegy került forgalomba.*28*

Nagy problémát okozott, hogy a forgalomban lévő bankjegyeknek alig volt váltópénze, így Pécsett (de más településeken is) szükségessé vált 10, 20 és 50 filléresek kibocsátása, amit a későbbiekben 2 és 5 koronás pénzek követtek. A váltópénzeket folyamatosan gyártották, az utolsó sorozatot 1920. augusztus elejétől hozták forgalomba. Pécsett összesen 3 millió korona értékben hoztak létre szükségváltópénzt*29* (a pécsi modell példaértékű volt más települések számára is, a szintén megszállt Szigetváron is a hasonlóan hoztak létre váltópénzt).

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Mindez azt eredményezte, hogy Pécsett hivatalosan már négyfajta pénz volt forgalomban: egymás mellett létezett az O-MB felülbélyegzett bankjegye, az O-MB bankjegyeinek szerb hatóságok által felülbélyegzett változata, a jugoszláv dinár és a Pécs városa által kibocsátott városi korona.*30*

A szerbek által a városi pénz lebélyegzése alkalmával levont 20%-nyi állami adóbevétel elvonása is rontotta a városlakók életét. Ez a bonyolult és nehezen átlátható monetáris állapot megnehezítette a forgalmazást, a mindennapi vásárlást, és szinte megakadályozta a hosszú távú vállalati tervezést, a felhalmozást, a beruházásokat.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A gazdasági üzemek nehézségei

A katonai megszállás legjelentősebb kárait egyértelműen a háború előtt virágzó pécsi magángazdaság szenvedte el. Szinte nem volt olyan ipari üzem, amelynek ne lettek volna rendkívüli kárai. Ezek egyrészt a megszállás alatti katonai rablásokból, zár alatt tartásból, kényszerelsajátításból, illetve a megszállás vége felé a szabad rablásokból származtak. Nincs módunk felsorolni a nagyobb károkat szenvedett üzemeket, inkább csak néhány jellegzetes példát hozunk a folyamat bemutatására.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Voltak üzemek, amelyek technikai felszerelését részben vagy egészében egyszerűen leszerelték és elszállították. A pécsi dohánygyárat érte a legnagyobb veszteség. Az első hónapokban egy ideig még működött a gyár, ám a demarkációs vonalon keresztül nem érkezett semmi alapanyag, így 1919. február 10-én beszüntették a munkát.*31*

A megszálló hatóságok a gyárat elkezdték leszerelni, s az ott dolgozó 450 nőt és 100 férfi munkást elbocsátották.*32* A gyár kifosztása során minden raktárban lévő terméket elvittek, így többek között 23,5 millió szivarkát, 2,4 millió szivart, 42 darab villamos motort, teherlifteket, géphajtó szerelvényeket, csomagolási anyagokat.*33* Mivel a demarkációs vonalon át nem lehetett dohányterméket behozni, így csak a jugoszláv területen megtermelt dohányt lehetett Pécsett és a környező területeken megvásárolni, vagyis a szerbek monopolizálták a dohánykereskedelmet s megszerezték a dohányjövedéket. A megszállás után a pécsi dohánygyár újraindítása komoly erőfeszítésekbe került, de végül is 1922–23-ban sikerült új gépeket beszerezni, s megindítani a termelést.*34*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Az élelmiszeripari üzemek között a Pannónia sörfőző rt. járt a legrosszabbul. Pécs legrégebbi sörgyárát sújtotta egyrészt a zár alá helyezés, amelynek során olyan hatalmas adót vetettek ki a termékekre, hogy azt a lakosság nem tudta megvásárolni, így a megtermelt és raktáron lévő készleteket a megromlás miatt ki kellett önteni. Másrészt viszont a megszállók elvittek a gyárból 378 kg komlót, 2582 palack, illetve 2175 hl hordó sört, 382 darab hordót és további felszerelési tárgyakat is.*35* A sörgyár esetében összesen 1.001.989 koronát tett ki a szerb államkincstártól a behajthatatlan követelés értéke.*36* Valamivel könnyebben megúszta a másik pécsi sörgyár: a Mezőgazdasági sörgyár és malátagyár rt. kárai közül a 619 q maláta elrekvirálása, valamint a palacktöltő és dugaszológépek elvitele jelentett problémát; de a legnagyobb baj itt is a felemelt fogyasztási adó volt.*37* Ugyanakkor a sörgyár négy hónapon keresztül állt, s az 1914. évi termelésének alig 20%-át érte csak el.*38* Érdekes, és a későbbi kárfelméréseknél is állandóan előjött, hogy nagyon sokba került a tulajdonosoknak a szekvesztrum alóli feloldáshoz szükséges vesztegetési összeg, amivel sikerült elérni a szabad gazdálkodás lehetőségét. A két sörgyár egyébként a megszállás után fuzionált.*39*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A gépipar terén a belváros szélén lévő Hamerli József gép- és vasöntödei rt-t emeljük ki, amely igen sajátos utat járt be a szerb megszállás alatt. A gyár a háború végén gyorsan visszaállt a mezőgazdasági gépek és szerelvények gyártására, illetve újra fellendült a vasöntés. Ennek hatására még nőtt is a nyereség, amely 1919-ben 82.000, az 1920-as évben mintegy 90.000 korona volt.*40* Probléma volt ugyanakkor a vasas munkások igen jól szervezett, radikális mozgalma, amikor is látványos sztrájkokkal akadályozták a gyár működését. 1921 elején a gyár munkásai újra sztrájkba léptek, amire válaszként a tulajdonosok február 16-án bezárták a gyárat, s a munkásokat elbocsátották. A gyár a szerbek kivonulása után, s akkor is csak fokozatosan nyitotta meg újra az üzemet.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A nagyobb üzemeken kívül említsük meg, hogy erősen sújtotta a megszállás a védtelen és kiszolgáltatott kisiparosokat és kiskereskedőket is. Pécsett az 1921. évi kamarai felmérés szerint 5416 kézművesiparos (mester, segéd és inas) élt, akik a város népességének – a hozzátartozókkal együtt – mintegy 20%-át adhatták.*41*

A kézművesek – a biztosabb megélhetés reményében – társulatokba próbáltak szerveződni, így például 1920 elején megalakult a Pécsi Iparosok Szövetsége, amelynek célja a közös fellépés és a tagok megsegítése volt.*42* A problémákat mutatja, hogy a megszállás alatt mintegy 320 kisipari műhely nem tudott működni anyag- és valutahiány következtében.*43*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

6. A munkanélküliség és a szociális kérdések

A megszállás csaknem három éve elmélyítette a korábban is meglévő foglalkoztatási és szociális problémákat. A szekvesztер alá helyezett vállalatok és gyárak sok esetben visszafogták termelésüket, s így jelentős munkanélküliség alakult ki.*44* 1919. október végén Pécsett 2754 munkanélküli élt.*45* A város tulajdonában lévő üzemek segédmunkásainak 35–40%-a nem talált munkát magának, vagy éppen 50%-os fizetéssel szabadságolt. Mindez természetesen radikalizálta a helyi munkásságot: a megszállás 33 hónapja alatt 199 sztrájk zajlott le, amelyek között különösen az 1919-es tavaszi általános sztrájk volt kiemelkedő.*46* Az is megállapítható, hogy 1920–21 során a pécsi baloldalnak a megszállókkal való együttműködése súlyos gazdasági zavarokat okozott a városban.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A jelentős munkanélküliség együtt járt a kereslet csökkenésével. Rontotta a munkavállalók esélyeit a hatalmas infláció is, hiszen az árak szinte folyamatosan emelkedtek. Jól mutatja ezt a lisztárak esete. A Pécsett lévő négy malomnak (ifj. Türr Mihály Hengerműű Gőzmalom, Pécsi Sertéshizlalda és Áruraktár Gőzmalma, Anna Gőzmalom, Hummel Ede Gőzmalma) kellett a város által igényelt lisztet leszállítani.

A malomtulajdonosok arról panaszkodtak, hogy a folyamatos piaci áremelkedés miatt az előírt 30 koronás árban már lehetetlen kenyérlisztet forgalomba hozni, ahhoz minimum 32 korona kell. Nem véletlenül írják, hogy ha nem lehet elérni a magasabb árat, akkor „a gazdasági év legutolsó heteiben komoly zavarok állhatnak be a lisztellátás terén.”*47* A statisztikai adatok alapján tény, hogy az infláció alatt a városi alkalmazottak és az üzemi dolgozók számára biztosított béremelés messze elmaradt az infláció mértékétől, ami fokozatosan romló életlehetőségeket hozott magával.*48*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Valamennyire fékezhette az inflációt, hogy a városnak ármegállapító joga volt saját területén a forgalomba hozott alapélelmiszerekre, amely sok esetben nemcsak az árra, hanem a péksütemények súlyára és összetételére is vonatkozott (például apró péksüteményeket kizárólag nullás lisztből, fehér kenyeret főzőlisztből lehetett készíteni stb.)*49*

A város kölcsönt vett fel azért, hogy a lakosság inflációs terheit csökkentse: így például felvásárolta a 20 koronába kerülő kenyérlisztet és a 35 koronába kerülő finomlisztet, s azt 10, illetve 20 koronáért adta tovább a kereskedőkön keresztül lakosságnak. Egy másik próbálkozás volt, amikor az ínségesek részére vásárolt a város a napi árnál jóval alacsonyabban áron lisztet, s az így keletkezett deficitet 50.000 koronányi ínségadóként kivetette minden iparosra.*50*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A szociális helyzet romlásának kezelése a várostól fokozott erőfeszítéseket igényelt. Ebbe sok minden beletartozott. Gondoskodni kellett az ínségesekről: a városban számos népkonyha működött. Az itt kóborló munkanélküliek, hajléktalanok kezelése ugyanakkor megnövelt rendőri erőt igényelt. Megnőtt a városban lévő különböző segélyegyletek, vagy éppen az árvákról gondoskodó jóléti intézmények szerepe. A szakszervezetek próbálkoztak olyan termékforgalmazással, amit beszerzési áron adtak tovább tagjaiknak.*51* Katasztrofális volt a lakáshelyzet. A szocialista városvezetés 1920–21 során több laktanyaépületet szükséglakássá alakított át; 1921-ben már a Lakits laktanya betegló-istállójának padlását is felhasználták szükséglakásként.*52*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Nendtvich polgármester megszállás utáni beszámolója szerint a közegészségügy helyzete „balkáni színvonalra” süllyedt a szerb megszállás alatt. A romló feltételek között sokan nem tudtak orvoshoz menni vagy éppen gyógyszert vásárolni; ugyanakkor egyes gyógyszereket csak nagy nehézségek árán tudták beszerezni. Érzékletes a beszámoló azon megjegyzése, amely szerint a veszett ebek által megmart betegek korábban a budapesti Pasteur intézetbe kerültek gyógykezelésre, most viszont a demarkációs vonal miatt kényszerszerűen a zágrábi intézetbe kerültek, ahol nem volt megfelelő az ellátás. Az állategészségügy szinte teljesen megszűnt, 1921 elején már ragályos száj- és körömfájás is fellépett.*53*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Úgy gondoljuk, hogy az 1920. szeptember 13-án kelt, Kaposvárról keltezett, s a honvédelmi miniszterhez írt jelentés reálisan mutatta be a város helyzetét, amikor a polgármester azt írta, hogy „Pécset gazdasági válság és ennek nyomán anarchisztikus állapotok fenyegetik.

A pénzintézetekben pénz nincs, a gyárak üzemei alig tarthatók fenn.

A munkanélküliség napról napra nő. Fa és gabona teljesen hiányzik a városból”.*54*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A megszállás vége és Pécs kárai

Pécset (és Baranya megye megszállt részét) a teljes gazdasági-, társadalmi- és politikai katasztrófától a szerbek kényszerszerű kivonulása mentette meg. 1921. augusztus 20-án megtörtént a városi közigazgatás hivatalos átadása (egy nappal később a megyei is), majd pedig augusztus 22-én Sós Károly altábornagy vezetésével a magyar nemzeti hadsereg csapatai bevonultak Pécsre, s ezzel a város 33 hónapos szerb megszállás után újra Magyarország részévé vált.*55*

A korabeli felvételek szerint városi lakosság többsége valószínűleg őszinte lelkesedéssel üdvözölte a bevonuló magyar katonákat. Ezzel párhuzamosan a szerbeket kiszolgáló hivatalnok réteg egy része elmenekült a városból.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A megszállás következményei tragikusak voltak. Az egyik első lépés a károk felmérése volt. A visszatért Nendtvich Andor polgármester hirdetményben tette közzé augusztus 27-én, hogy a jugoszláv megszállás által okozott károkat be kell jelenteni.*56* A formanyomtatványok kitöltése viszonylag gyorsan haladt, így egy hónappal később, 1921. szeptember 28-án Laky Dezső kereskedelmi miniszteri tanácsosnak már azt jelentették, hogy sikerült befejezni a károk összeírását.*57* A polgármester 1921. december 22-én tárta a közgyűlés elé azt a jelentést, amelyben összegezték az elszenvedett károkat. A végösszeg 54,4 millió koronát tett ki.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Pécs város kárai a szerb megszállás alatt*58*

A kár megnevezése	*Összeg (koronában)*
A város által beszedett és az SHS állampénztárba beszállított állami adók és járulékaik	10.626.992
A pénz lebélyegzése alkalmával levont 20%-os jutalék	42.800
Az SHS-állam által meg nem térített költségek + a lefoglalt áruk	12.892.512
A forradalmi kormányzat fölös adói és saját célú felhasználása	16.019.468
Meg nem fizetett kamatok, ki nem egyenlített számlatartozások	1.472.583
Lejárt adósságok törlesztésének elhanyagolásából eredő kár	17.178.948
Költekezés a szerbek és a kommunisták érdekében	1.693.816
Felesleges beruházások	524.654
Összesen	***54.451.776***

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A táblázat adataiból látható, hogy a pénzben kifejezhető károk önmagukban is tetemesek voltak. De láthattuk korábban, hogy nemcsak a városnak voltak kárai. Legalább ennyire lényeges, hogy sok önálló egzisztencia ment tönkre. Kisvállalkozások sora csukta be kapuját, vagy keresett a vállalkozó más állást. A pénzintézetek egy része is megsínylette a megszállást: az O-MB felszámolta pécsi intézményét; a Takarékpénztár pedig 740.000 korona kárt szenvedett.*59* Súlyos megpróbáltatásokat okozott a megszállás a közellátás terén is. Egy sor olyan nagyvállalat maradt a szerbek után, amely megroggyant a megelőző időszakban, családi cégek, üzemek alakultak át kényszerből részvénytársasággá.*60* A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara felmérése szerint a megszállás alatt a pécsi és a megyei üzemek az 1913. évi termelési szintjük alig 30%-át érték csak el.*61* A társadalom fizikai megpróbáltatásai, a bántalmazások lelki következményei is súlyosak voltak.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

Az anyagi károk struktúráját vizsgálva fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a jugoszlávok által megszállt térségben felmerült károktól igencsak eltér a Pécs várost ért kár. E téren a korabeli statisztikusok hamar rámutattak több fontos tényezőre. Az egyik, hogy a déli vidék megszállásának összes, vagyis 5 milliárd jugoszláv koronát kitevő kárából Pécs aránytalanul sokkal, mintegy 1,15 milliárd koronával (kb. 19%-kal) részesedett. A másik, hogy a déli területekre vonatkozóan a legnagyobb kártétel egyértelműen a mezőgazdaságot (főleg a nagybirtokokat) érintette, ezzel szemben a pécsi gazdaság esetében a magánipar és magánkereskedelem járt nagyon rosszul. A harmadik részben ehhez kapcsolódik: Pécsett sokkal kisebbek voltak az állami és az igazgatási szektor kárai, mint a magángazdaságé. *62*

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A felsorolt gazdasági nehézségeken túl maradtak olyan elemek is, amelyek a továbbiakban is megnehezítették a város életét. Az egyik ilyen elem a „vörös Pécs” szindróma, hiszen a konzervatív hatalomnak a korábbi Linder-féle szocialista uralom miatt Pécs a későbbiekben nem tartozott a kedvenc városai közé. A másik probléma a jóvátételhez kapcsolódott. A DGT termelésének jelentős részét korábban is a szerbek vitték el, ami a megszállás után is folytatódott, hiszen Magyarország jóvátétellel tartozott az SHS-királyságnak, amit öt éven keresztül folyamatos szénszállításokkal teljesített: minden munkanap után 88–100 vagon szenet szállítottak el a Pécs környéki bányákból.

Dr. Kaposi Zoltán — Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–21)

A kötelezettség csak 1926. szeptember 12-én járt le, aminek eredményeképpen összesen 11,9 millió métermázsa szenet szállítottak ki az országból, vagyis a mecseki szénmedence másfélévnyi termelési nagyságrendje került ki az országból. Ezt követően az elszámolások miatt még 1927-ben is szállítottak valamennyit, így a jóvátételi szén összmennyisége 12.482.200 mázsa lett.*63* Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Pécs a megszállás ellen nem tehetett semmit, abba az országos politika eredménytelensége zavarta bele, a megváltozott helyzetet kényszerszerűen elszenvedte, ugyanakkor az ebből fakadó nehézségeivel hosszú távon együtt kellett élnie, s ez behatárolta a város gazdasági fejlődésének lehetőségeit a két világháború közötti korszakban.

——— * ———

Dr. Kaposi Zoltán — Felhasznált irodalom

Babics András (1952): A Pécs vidéki kőszénbányászat története. Budapest, 1952.

Csüllög Gábor – Gulyás László – Suba János: Térképek a trianoni békediktátum történetéhez. In: A trianoni békediktátum története hét kötetben. IV. kötet. (Főszerk.: Gulyás László) Szeged, 2020.

Francia diplomáciai iratok (1999): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből: Trianon 1919–1920. (Szerk. és összeállította: Ádám Magda és Ormos Mária). Budapest, Akadémiai Kiadó

Harcos Ottó (1973): A Pécsi Pannónia Sörgyár története. Pécs

Hornyák Árpád (2008): Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével. Milan Glibonjski visszaemlékezései. (Szerk.: Hornyák Árpád). Pécs. Pécs Története Alapítvány

Kaposi Zoltán (2006): Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara. Pécs

Kaposi Zoltán (2010): Pécs gazdasági fejlődése a dualizmus korában. In: Mediterrán Világ 11. Veszprém, 27-37. old.

Kopasz Gábor (1965): Hamerli József gépgyár és vasöntöde Részvénytársaság (1918-1944). In: A pécsi Sopiana Gépgyár (Szerk.: Kopasz Gábor). Pécs. 35-55. old

Laky Dezső (1923): Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Budapest, MTA

Lenkei Lajos (1922): Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései. Pécs. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt.

Majdán János (2005): Pécs, mint közlekedési központ (1846–1946). In: Mozaikok Pécs és Baranya gazdaságtörténetéből. (Szerk.: Szirtes Gábor és Vargha Dezső). Pécs. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. 55-86. old.

Mike Gyula (1923): Az ellenséges megszállás okozta károk. Magyar Statisztikai Szemle, 1923. 9-12. szám. 406-410. old.

Dr. Kaposi Zoltán — Felhasznált irodalom

Papp László (1928): A Pécs vidéki szénmedence termelése. Statisztikai Szemle, 1928. 411-418. old.; illetve egy kiegészítés és javítás az 5. szám, 492. oldalán.

Pécs-Baranya (1928): Pécs-Baranya 1918–28. Pécs. A Dunántúl folyóirat kiadása.

Pécs ezer éve (1996): Pécs ezer éve. Szemelvények és források a város történetéből (1009–1962). (Főszerk.: Márfi Attila). Pécs, 1996. Pécs Története Alapítvány

Pécs Lexikon (2010): Pécs Lexikon I-II. (Főszerk.: Romváry Ferenc). Pécs. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft.

Rayman János (2008): Pécs szükségpénzei (1919–1921). Pécs. Házmester ’98 Kft.

Rayman János (2010). Baranyai és Pécsi Gazdák Szeszfőző Szövetkezete. In: Rayman János: Elfeledett pécsi iparosok. Ipartörténeti dolgozatok. Pécs, 2010. Házmester Kft. 120-139. old.

Siptár Lajos (1996): A Pécsi Takarékpénztár második 50 évének története. In: A Pécsi Takarékpénztár Rt. története (Sajtó alá rendezte: Dr. Siptár László). Pécs

Szűts Emil (1991): Az elmerült sziget. A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság. Pécs. Pannónia könyvek

Szita László (1970): A gazdasági élet alakulása a szerb megszállás idején. Baranyai Művelődés, 1970. április. 157-164. old.

Thassy Jenő (1996): Veszélyes vidék. Budapest. Pesti Szalon Könyvkiadó

T. Mérey Klára (1997): A Pécsi Dohánygyár története 1912–1948. Pécs. JPTE Kiadói Iroda.

Válogatott dokumentumok (1970): Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez 1918–21 (Szerk.: Babics András – Szita László). Pécs. 2. kötet

Dr. Kaposi Zoltán — Hivatkozások

1. Kaposi Zoltán (2010): 32-33. old.
2. Kopasz Gábor (1965): 33. old.
3. T. Mérey Klára (1997): 36 old.
4. Babics András (1952): 123. old. (Táblázatok)
5. Pécsi Napló, 1918. április 6. „A termelés biztosítása Baranyában”.
6. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltár (a továbbiakban MNL BML). Pécs város polgármesterének elnöki iratai. 139/1918. sz. irat.
7. Lenkei Lajos (1922): 69-71. old.; Pécs Lexikon (2010): II. kötet, 201. old.
8. Somogyvármegye, 1915. február 16. 3. old.
9. A korabeli pécsi szóhasználatban a megszállókat a legtöbb esetben szerbeknek, de egyre inkább jugoszlávnak nevezték. Éppen ezért tanulmányunkban a két kifejezést szinonimaként használjuk.
10. Thassy Jenő (1996): 7. old.; illetve: Pécs-Baranya (1928): 72. old.
11. Siptár Lajos (1996): 52. old.
12. Hornyák Árpád (2008): 29. old.
13. Erre részletesen lásd: Szűcs Emil (1990) munkáját.
14. Lenkei Lajos (1922): 283. old.
15. MNL BML. IV. 1406. Pécs szabad királyi város SHS Királysági csapatok által történt megszállásának iratai 1918–1921. (A továbbiakban: MNL BML. IV. 1406) 3. doboz. Felhívás Pécs város polgáraihoz.

Dr. Kaposi Zoltán — Hivatkozások

16. Lenkei Lajos (1922): 293. old.; illetve: MNL BML. IV. 1407. doboz. Nendtvich Andor polgármester 1921. évi jelentése. 1921. 12. 16. 24. old.; illetve: Pécs-Baranya (1928): 48. old.
17. MNL BML. IV. 1406. 3. doboz. Linder-féle iratok. 1920. november 19. Jegyzőkönyv a városi adókivető bizottság üléséről. A diplomáciai adatokhoz: Francia diplomáciai iratok (1999): 144. old. Az 1920. október 13-i városi tanácsi ülés határozata szerint a DGT-nek, Zsolnay Miklósnak, Littke József pezsgőgyárosnak, a Höfler-bőrgyárnak és a Pannónia sörgyárnak 1,5 millió korona adót kellett fizetnie; de hasonló határozat született november 2-án is. Lásd még: Pécs-Baranya (1928): 96., 98. old.
18. MNL BML. IV. 1406. 1. doboz. 3857/1919. sz. irat.
19. MNL BML. IV. 1406. 2. doboz. 31621/1918. sz. irat.
20. MNL BML. IV. 1406. 1. doboz. 3122/1919. sz. irat.
21. MNL BML. IV. 1406. 1. doboz, 7169/1919. sz. irat.
22. MNL BML. IV. 1406. 1. doboz. 6325/1919. sz. irat.
23. Szita László (1970): 160. old.; illetve: Rayman János (2010): 132. old.
24. Lenkei Lajos (1922): 286. old.
25. Majdán János (2005): 77. old.
26. MNL BML. IV. 1406. 1. doboz, 2697/1919. sz. irat.
27. Az átváltási kurzushoz: 4 jugoszláv korona = 1 dinár¸amelynek 1921-ben történt jegyzés szerinti értéke: 100 jugoszláv korona = 3,5 svájci frank. Ugyanakkor 100 magyar korona = 12,64 svájci frank. Lásd: Laky Dezső (1923): 423-424. old.
28. Pécsi Napló, 1919. május 15.; illetve az összesített adathoz: MNL BML. IV. 1407. doboz. Nendtvich Andor polgármester 1921. évi jelentése. 1921. 12. 16. 24. old.

Dr. Kaposi Zoltán — Hivatkozások

29. Rayman János (2008): 166. old.
30. Kaposi Zoltán (2006): 148. old.
31. T. Mérey Klára (1997): 42. old.
32. Szita László (1970): 162. old.
33. Laky Dezső (1923): 450. old.
34. T. Mérey Klára (1997): 49. old.
35. Laky Dezső (1923): 448. old.
36. Harcos Ottó (1973): 131. old.
37. Laky Dezső (1923): 449. old.
38. Szita László (1970): 1616. old.
39. Harcos Ottó (1973): 130. old.
40. Kopasz Gábor (1965): 46. old.
41. Pontos adataink, és így arányaink az 1920. évre nincsenek, mert az 1920. évi népszámlálást a megszállás miatt csak 1921 végén tudták végrehajtani. Mindenestre az 1910–1921 közti népszámlálások adataiból leszűrhető, hogy kb. 4000–4500 fővel csökkenhetett a háború és a megszállás éveiben a város népessége. Lásd: Kaposi Zoltán (2006): 150. old.
42. Kaposi Zoltán (2006): 149. old.
43. Szita László (1970): 162. old.
44. Ezt már láthattuk a fentebb említett Hamerli-gépgyár esetében is.
45. Szita László (1970): 162. old.

Dr. Kaposi Zoltán — Hivatkozások

46. Ugyanott.
47. MNL BML. IV. 1406. 1. doboz. Linder-féle élelmezésügyi iratok. 1921.
48. Szita László (1970): 162. old. Táblázat.
49. MNL BML. IV. 1406. 2. doboz. 12111/1919. sz. irat.
50. MNL BML. IV. 1407. doboz. Nendtvich Andor polgármester 1921. évi jelentése. 1921. 12. 16. 50. old.; illetve Pécs-Baranya (1928): 86. old.
51. Szita László (1970): 163. old.
52. MNL BML. IV. 1406. 3. doboz. 13466/1921. sz. irat.
53. MNL BML. IV. 1407. doboz. Nendtvich Andor polgármester 1921. évi jelentése. 1921. 12. 6. 31-32. old.
54. Válogatott dokumentumok (1970): II. kötet, 93. old.
55. Pécs Lexikon (2010): II. kötet, 264. old.
56. MNL BML. Pécs város „C” ügyosztályának iratai. C 9358/1926. sz. irat.
57. MNL BML. Pécs város „C” ügyosztályának iratai. C 16482/1921. sz. irat.
58. A dokumentum rövidített változatát lásd: Pécs ezer éve (1996): 218. old.
59. Siptár Lajos (1997): 60. old.
60. Kaposi Zoltán (2006): 163-166. old.
61. Szita László (1970): 162. old.
62. Mike Gyula (1923): 9-12. szám, 410. old.; illetve Laky Dezső (1923): 423. old.
63. Papp László (1928): 4. szám, 417. old.; illetve: 5. szám, 492. old.

Dr. Majdán János

A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

Hölgyeim és uraim!

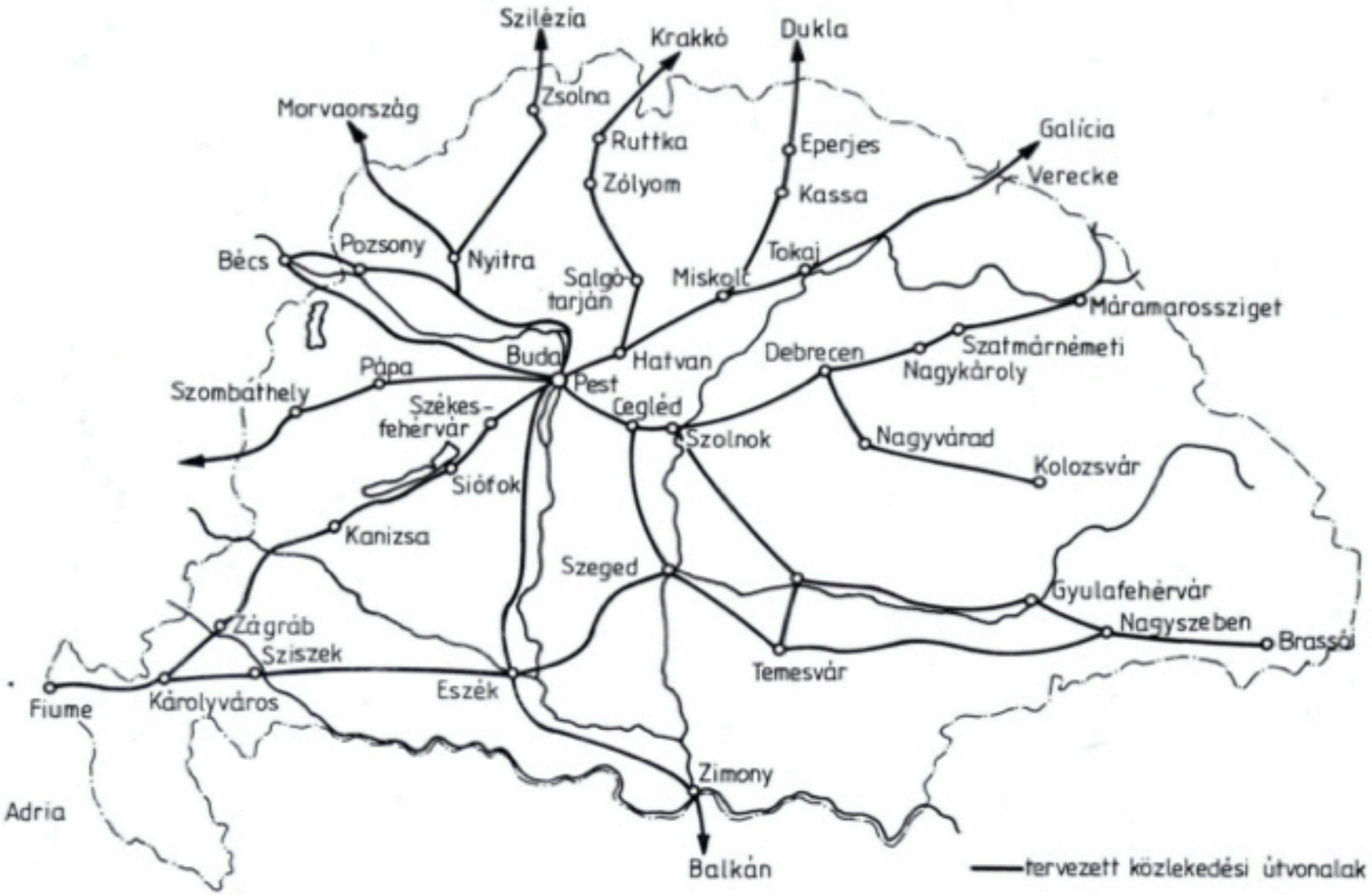
Szeretném önöket tájékoztatni, amit már látnak is az asztalokon, hogy ez az előadás egy sorozatnak a része, amit a Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács szervez, és a következő fordulókban más-más városokban vagy településeken az ottani események 100. évfordulójához kapcsolódva zajlik majd egy-egy újabb ilyen konferencia. Ezt azért mondom, mert talán furcsa, hogy a Kárpát-medence vasútjairól fogok beszélni, amikor Pécsett vagyunk, és csak a pécsi vasútról kellene beszélni. Megállapodtam a szervezőkkel, hogy a konferencián legyen egy olyan téma, amely a Kárpát-medencében végigköveti a trianoni hatást napjainkig. Itt, a pécsi konferencia esetében ez a vasút lenne. Így kerül a csizma az asztalra, hogy nemcsak a pécsi vasutakról van szó, hanem általában a Kárpát-medenceiről, és hát azon belül természetesen olykor-olykor ki kell kacsintanom, és szót fogok ejteni a pécsi történetekről is.

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

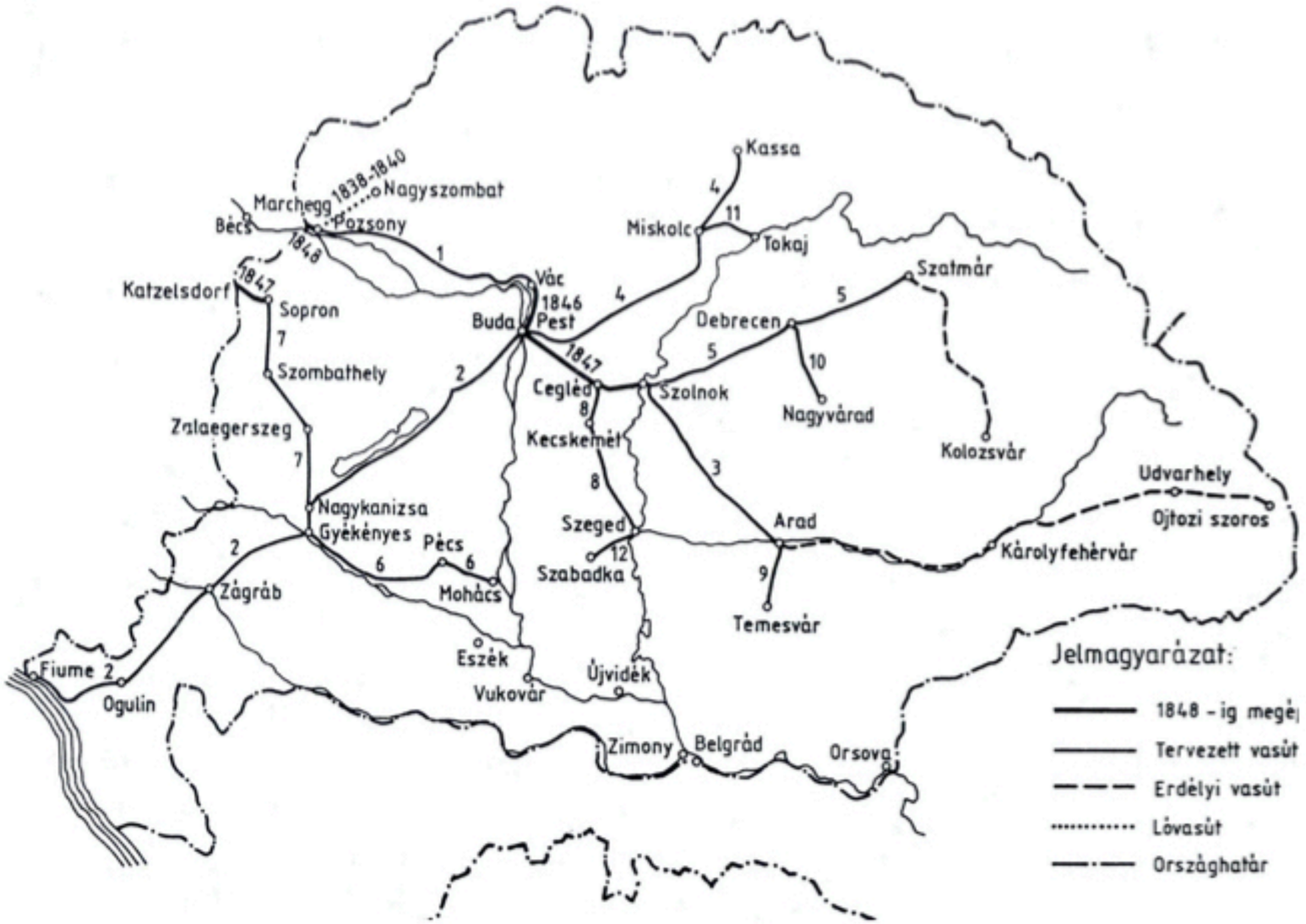
Az elején gyorsan csak összeraknám önöknek azt a képsort, amelynek a segítségével láthatják, hogy is alakult ki 1918-ra egy nagyon sűrű vasúti hálózat. Az első törvény 1836-ból való. Ez a Széchenyi által megálmodott terv, amely a világ első komplex közlekedésfejlesztési hálózatát célozta meg. Ennek a lényege az, hogy Széchenyi megfogalmazza a Pest-Buda központúságot, és egyúttal — a központi fejlesztés mellett — a körhálózatot is. Megfogalmazza azt, hogy állami vasutat kell csinálni, állami hálózatot kell létre hozni. A szakaszokat nagyon röviden mutatom, mivel azok általában ismertek, és majdnem minden első vonalat önök is fel tudnának sorolni.

1836. XXV. tcz. az ország közjavát és kereskedését gyarapító magános vállalatokról

Gróf Széchenyi István 1848 – állami beruházásból, állami tulajdon és működtetés

A hálózatfejlesztés szakaszai

1. **Magántársaságok – 1848 –ig**

- *Középponti Vaspályatársság*
- Pest-Vác (33 km)
- Pest-Szolnok (99 km)
- Pozsony – Marchegg (17 km)
- *Sopron Bécsújhely Vasúttársaság* Sopron országhatár (27 km)
- *Pozsony-Nagyszombat* lóvasút (64 km)
- Összes vasút hossza: 220 km

2. **Közlekedési és közmunka Minisztérium fennhatósága alatt (1848-1849)**

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

Az igazi változás akkor következik be, amikor lassan lejár a magánvasutak eredményekkel és csődökkel teli kora. Elindul a magyar állami vasúthálózatnak a megépítése. Először csak a csődbe kerültek átvétele történik, hiszen egy Pest-Hatvan-Salgótarján vonalon futó magánvasutat vesz meg az állam, kényszerből. Később elkezdi fejleszteni az államvasutat, mégpedig Mikó Imre miniszter úr kiadott rendelete alapján létre is jön 1869-ben a MÁV. A képen látják a hálózatfejlesztésnek a következő ütemeit, amikor párhuzamosan megy a magánvasutak, az államvasutak fejlődése, és megtörténik az a lépés is, hogy a legnagyobb magánvasutat, ami akkor a Szolnoktól Debrecenen, Nyíregyházán, Miskolcon át Kassáig tartott, a Tisza vidékét az állami állam kezelésbe veszi, tehát elindul egy nagyon érdekes kettőssége a fejlesztésnek.

A hálózatfejlesztés szakaszai

3. **Állami tulajdonlás – birodalmi minisztérium vezetése (1849-1855)**

- 1850. március 7. – Osztrák Kormány megveszi a Középponti Vaspálya Társaságot
- Államvasúti fejlesztések

  1850-1851. szeptember 6.

  Vác-Pozsony (179 km)

  1853.1854. március 4.

  Cegléd-Szeged (118 km)

4. **Osztrák államcsőd = részvénytársasági építkezések és működtetések (1855-1867)**

Osztrák Államvasút, Déli Vasút, Tiszavidéki Vasút, Mohács-Pécs Vasút

107

A hálózatfejlesztés szakaszai

5. Az első magyar állami vasút:

- Magyar Északi Vasúttársaság csőd –
- állami megváltás *Pest – Hatvan – Salgótarján* (1868. június 30.)
- További állami pénzből épülő vasutak (*Zákány-Zágráb*) miatt önálló vállalat = „*magyar királyi államvasutak üzletigazgatósága*”
- Mikó Imre (miniszter) 1869. október 31-én kiadott utasításával

A hálózatfejlesztés szakaszai

6. **Vegyes hátterű fejlesztések 1880-ig:**

magánvasutak (3780 km)

államvasutak (1135 km)

Tiszavidéki Vasút állami kezelésbe vétele (1880. X.1.)

1880-tól pedig megjelennek a helyi érdekű vasutak, tehát a vicinális vonalak, amelynek eredményeként a századfordulóra igen sűrű hálózat jön létre. Közben pedig nagyon komoly államosítás zajlik, melynek egyik vonala a minket érintő, Pestet és Pécset összekötő vonal. De ugyanúgy, a Pécset Barccsal összekötő vonal is az államvasút részévé válik.

Létre jön egy több mint 22 ezer(!) kilométer hosszú hálózat, amelynek egyrészt van egy központja Budapesten, másrészt pedig létrejönnek azok a regionális központokat összekötő körvasutak vagy kapcsolati vasutak, amelyek segítségével ki lehetett kerülni Budapestet, amennyiben nem akart valaki a fővároson keresztül utazni.

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

Pécset — a város gazdaságát és történetét is befolyásolva — az Alföld-Fiumei vasút érintette, amely Nagyváradról indulva Szegeden, Szabadkán, Zomboron keresztül Villányba érkezett, és aztán Villányból Pécsen és Barcson keresztül ment Zágrábon át Fiuméba. Ez egy olyan nagy transzfer vonal volt, amely nagyon gyors mezőgazdasági árukivitelt biztosított, gyorssá tette az ipari export-importot, valamint az emberek számára céljaik nagyon gyors elérhetőségét adta. Ha valaki Nagyváradon este 9-kor fölült erre a fiumei gyorsvonatra — bármilyen hihetetlen manapság —, reggel kilenckor kiszállhatott Fiuméban.
A hálókocsis első osztályú jegyben benne volt még a reggelinek az ára is.

A hálózatfejlesztés szakaszai

7. **MÁV fejlesztések** (1880-1914)

   (586 km)

8. **Helyiérdekű vasutak** 1880-tól, de MÁV fenntartásban

   (12 624 km)

9. **Államosítási hullám** Baross minisztersége

   előtt (2409 km)

   alatt (1886-1892) (2547 km)

   összesen 4 956 km

Magántársaság: Déli Vasút, Kassa-Oderberg, Győr-Sopron-Ebenfurt, Szamosvölgyi hév, Arad-Csanádi hév

Mint látjuk, a város tehát kapcsolódott a kelet-nyugati irányba is, de természetesen a városnak meg volt a kapcsolata észak felé is. Hiszen amikor 1882-ben elkészül a budapesti összeköttetés, attól kezdve közvetlen gyorsvonatok mennek a fővárosba. Ezek a gyorsvonatok nem Pécsig jönnek, hanem tovább mennek Eszéken keresztül Bosznia-Brodig, tehát gyakorlatilag a Száváig. Kaposi tanár úr említette, hogy Pécsnek milyen erős volt a déli kapcsolata. Ezt, a vasúti forgalmat ismerve, csak megerősíteni tudom. Ezt a folyamatot még erősítette az is, hogy 1914-ben, közvetlenül az első világháború kitörése előtt Pécsett megszervezték az üzlet-vezetőséget — ma úgy mondjuk, hogy vasútigazgatóságot. Ezzel a Dunántúl bizonyos vonalai — jórészt a Dunántúl keleti részén, illetve a Száva és a Dráva között — ehhez az igazgatósághoz, üzlet-vezetőséghez tartoztak. Ez az üzlet-vezetőség nagyon komoly gazdasági szerepkört adott Pécsnek, ugyanis a menetrend és a kedvezmények összeállításánál sokat jelentett az, hogy hol volt a székhelye ennek az üzlet-vezetőségnek.

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

Végül is Magyarországnak egy egységes hálózata lett, amelyben — ez is egy nagyon érdekes —összesen öt határátkelőhelyünk van Románia és Szerbia felé. Egyébként pedig a mai világban olyan nagyra tartott Schengent élveztük, hiszen azt mindig elfelejtjük mondani, hogy 1914 előtt Európában gyakorlatilag nem volt határvizsgálat, nem volt vámvizsgálat, kivéve egy nagyon rövid időszakot, amikor a bismarcki Németország működött. A határon nem volt semmiféle kérdés, hogy van-e útlevele, vagy ilyesmije valakinek, mert a Schengen az ténylegesen Európában nem Schengenben született meg, hanem már 1914 előtt létezett Európának az Osztrák-Magyar Monarchiától nyugatra eső térségében.

Ez az apparátus és ez a hálózat döntően állami hálózat volt, bár voltak benne komoly magánvasutak is. A helyi érdekű vasutakat pedig ugyan kis társaságok hozták létre, de ténylegesen a Magyar Államvasutak működtette, ebből adódóan egységes tarifarendszert, egységes menetrendet tudtak biztosítani.

10. Magyar Királyság vasúti hálózata kilométerben (1914)

MÁV = 3 031

Magánvasutak = 6 326

Helyiérdekű vasutak = 12 760

a háborúig	22 117
+ 1918-ig	752
Összesen	**22 869**

Határátmenet: 5 (Románia és Szerbia felé)

Kétvágányú pályák

Ez törik ketté vagy válik szét a határhúzások következtében. Itt azt a kérdést lehet fölvetni, hogy a határhúzási tárgyalások milyen érdekek és milyen szempontok alapján zajlottak? Mint látható, a szempontok nem etnikai, hanem főképp gazdasági alapúak. A gazdasági szempontokat helyezik előtérbe már a tárgyalások alatt is, és aztán a békeszerződés vagy inkább békediktátum aláírásakor pedig egyértelműen.

Vannak nagyon furcsa döntések, amelyeket csak utólag megvizsgálva derül ki, hogy ténylegesen milyen érdekek fűződtek hozzá? Például a magyar vasúthálózat esetében a határokat nagyon komoly nagybirtok-érdekek is befolyásolták. Két példát is említhetek. Az Esterházy család a Kőszeggel szembeni nagybirtokra koncentrált, és az Esterházyak mindent elkövettek arra nézve, hogy ez a rendeki (ma Liebing) vasúti csomópont Ausztriához kerüljön, és ezáltal az Esterházyak uradalmának legyen egyáltalán Ausztriában pozíciója.

Ugyanez volt a helyzet fordítottan is, például Lendva esetében, ahol pedig a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság követett el mindent annak érdekében, hogy a majdnem színtiszta magyar muravidéki részt megszerezzék, hiszen Lendva egy hatalmas Esterházy birtok volt, és ebből akarták a rácokat, a szerb fölkelőket földdel ellátni. Vannak ilyen nagybirtok-befolyásolta szempontok is.

11. Határhúzási tárgyalások

Nincs magyar résztvevő

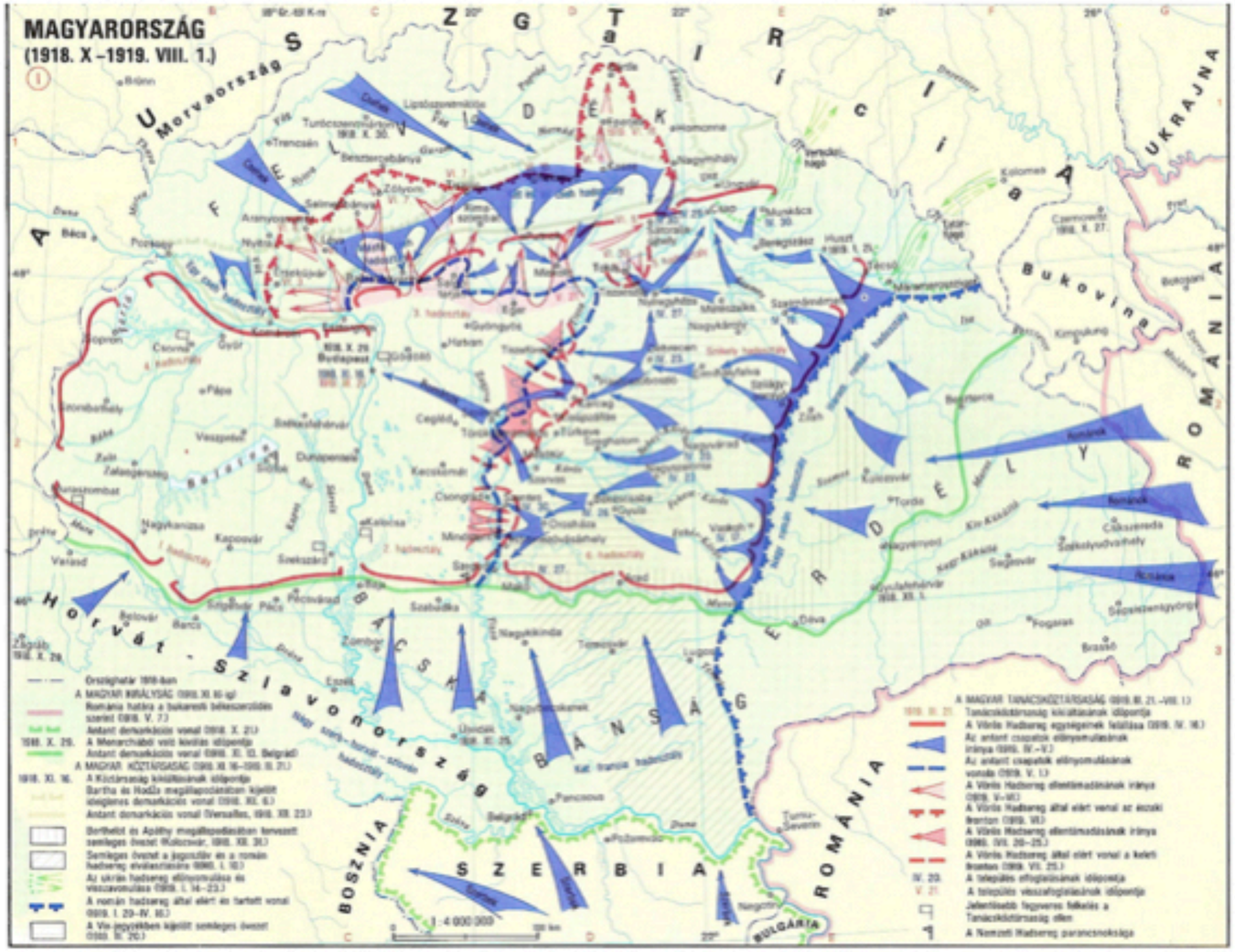
Nem etnikai alapú

Gazdasági érdekek előtérbe kerülése

Nagybirtokok teljes átvétele (Eszterházy – Kőszeg melletti Rendek, Lendva, stb.)

Folyóhatár (Tisza, Ipoly, Ronyva, Mura, stb.)

Bányák, ipari létesítmények (Baja-Mecsek (Pécs) – Barcs)

Vannak folyóvízi határ-szempontok, amelyek a Duna és a Dráva esetében stratégiai szempontból még talán el is fogadhatók. Amikor a csehszlovák delegáció vezetői Párizsban az Ipolyt is kinevezik hajózható folyóvá, sőt olyan fényképet mutatnak be — a '18 januári hóolvadáskor bekövetkezett nagy árhullám idejéből —, ami tényleg egy nagy folyót mutat! Holott az Ipoly csak az árteret öntötte el, és azt is csak bokányi mélységben. És ezt föl tudták használni a tárgyalások során!

Vannak bányászati és ipari szempontok is. Ebben a tekintetben kulcsfontosságú a pécsi és a mecseki szén. Azt kell mondanunk, hogy a vasutak látszólag nem játszanak szerepet, és mindenki egyértelműen állítja, aki kutatta valaha is a trianoni anyagot, hogy soha sehol nem szerepel így feketén-fehéren az a megállapítás, hogy a vasút Magyarország új határainak a meghúzásakor fontos tényező lett volna. A valóságban viszont igen fontos volt. A határok megállapításánál van egy nagyon érdekes homokszem, ami épp a vasút kapcsán került előtérbe. 1919-ben a csehszlovák katonaság elfoglalja a Losonc-Balassagyarmat-Ipolyság közötti vasutat. Ez biztosítaná a csehek számára Kassáról a gyors és közvetlen kapcsolódást Pozsony irányába. Az új Csehszlovák államban több mint 200 km-rel lerövidülne Kassa és Pozsony összeköttetése, ha a vasútvonal oda tartana. A vasútvonal viszont egy darabon az Ipoly bal partján — a déli oldalon — megy. Ebből eredően nagyon komoly fegyveres összeütközésre is sor kerül, mely során a vasutasok és a balassagyarmati helyi lakosok kiverik a cseh katonaságot. Ez önmagában bizonyítja, hogy nem igaz, hogy a foglalási törekvésekkel szemben nem lehetett semmilyen katonai ellenállást szervezni.

12. Határok megállapításakor

Kimondva - kimondatlanul: **a vasút**

- magyar-csehszlovák határ a Budapest – Miskolc vonalon
- Szabadka-Baja vonal
- Nagyvárad-Nagyszalonta vonal
- Csehszlovák SzHSz korridor (Pozsony-Szombathely-Nagykanizsa-Zágráb)
- Fegyveres összecsapás – magyar győzelem

Balassagyarmat, 1919. január 29.

Visszatérve a vasúthoz, még egyszer megemlítem, hogy a vasút témaköre sehol sem szerepel a tárgyalások során, azonban a tényleges határmeghúzásnál nagyon fontos volt. A cseh delegáció a Budapest-Miskolc-Sátoraljaújhely vonalra kívánta helyezni Csehszlovákia határát! Kifejezetten a vasút volt itt a fő szempont. Ez az egyetlen indok, semmi más indok nem lehetett.

Ugyanez a helyzet az emlegetett szerb megszállással is, hiszen az elérhetőség szempontjából a Szabadka-Baja vasútvonal kulcsfontosságú volt. E vonal folytatása volt a Barcsig tartó megszállás, ahol célként persze benne volt a mecseki szén is. De volt egy másik, nagyon érdekes terv is. Ezt mind a két fél, a Délszláv Királyság és a Csehszlovák Köztársaság is hangoztatta: Vasúti folyosóval, a Pozsony-Szombathely-Nagykanizsa-Zágráb vonallal, össze kell kapcsolni a két államot! Ehhez is próbáltak még határmódosítást, vagy legalábbis korridor-engedményt szerezni. Mindezek eredményeként azt kell mondanunk, hogy hivatalos delegáció hivatalos érvként nem használta föl a vasutat, azonban a háttértárgyalásoknál nagyon fontos szerepe volt a vasúti vonalak vezetésének.

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

A harcok és a megszállás eredményeként, és az új elhatározások következményeként három nagyon fontos dolog történik a magyar államvasutakkal. Először megnézzük a megmaradt államvasutakat, utána megnézzük az utódállamokba került magyar államvasutaknak a vonalait is.

13. A harcok, a megszállás és az új határok vasúti következményei

1. A vasúti gördülőállomány drasztikus csökkenése
2. Megcsonkított hálózat
3. Az utódállamokból menekülő vasutas családok beáramlása

Az egyik ilyen nagyon fontos, áttekintendő dolog a gördülő állomány vesztesége. A képen látják, hogy a leltárban — ahogy megyünk fölfelé — egyre több és több olyan számot találunk, amelyek egyik furcsa dátuma 1919. augusztus 28. Ezt a dátumot kérem jegyezzék meg, mert sok más vonal esetében is ugyanezt a dátumot fogják látni.

A román hadsereg 1919. augusztus 28-ára tudja a szolnoki hidat működőképessé tenni. Augusztus 28-a és szeptember 28-a között történik meg a magyar államvasutak kifosztása — egészen Győrig történő kifosztása — a román hadsereg által. Ahogyan a kollégák említették, hogy Pécsett is leszerelték a dohánygyár összes gépét, ez ugyanúgy érvényes a vasúti szerelvényekre, sőt, a vasútállomásokra is. Megvan a listánk, amely dokumentálja, hogy Győr vasútállomásának a teljes belső berendezését elvitték — még a szögeket is külön csoportosították különböző borítékokba(!) — és a lista feltünteti, hogy hány kiló szöget húztak ki a győri állomás falából és vittek el a román vasutaknak.

Ennek következtében olyan állapotba kerül a magyar államvasutak, hogy állományának körülbelül a felét elveszti. Párizsban sikerül elérni azt, hogy az augusztus 28. és szeptember 28. közötti rablás után, szeptember 28-tól már legalább jegyzőkönyvezni kell a kiszállításokat minden „utódállam” irányába. Amit akkor jegyzőkönyveztek, azt Magyarország visszakapja, de a köztes időbeli, egy hónapi rablás eredményét nem tudták fölmérni. Azt csak a Magyar Államvasutak tudta bemutatni, hiszen a leltárok megvoltak, és így kiderül, hogy ekkor a MÁV körülbelül a gördülő állománynak és járműparkjának a 40 százalékát elveszítette.

13. Gördülőállomány veszteségei 1.

A Magyarországon lévő összes vasúti kocsiállomány alakulása 1918-1921 között
(Kelety Dénes nyomán a szerző szerkesztése)

- ***1918 november*** leltárban 105 308
- Ebből üzemképes **78 600**

  Ebből MÁV állományában *38 300*
- ***1919. augusztus 28.*** Idegen és MÁV állományában **73 266**

  Ebből MÁV állományában *35 586*
- ***1919. december.*** Idegen és MÁV állományában **35 401**

  Ebből MÁV állományában *26 905*

13. Gördülőállomány veszteségei 2.

MÁV tulajdonban lévő személykocsik állománya 1918-1921 között
(Kelety Dénes nyomán a szerző szerkesztése)

• ***1918. november.***	8680
• ***1919 április.***	4725
• ***1919. augusztus 28.***	4725
• ***1919 október.***	2031
Ebből üzemképes	615
• ***1921.április.***	2488
Ebből üzemképes	2067

13. Gördülőállomány veszteségei 3.

MÁV tulajdonában lévő mozdonyok 1918-1921 között
(Kelety Dénes nyomán a szerző szerkesztése)

• ***1918. november.*** leltárban	4887
Ebből üzemképes	3421
• ***1919. augusztus 28.***	2755
Ebből üzemképes	1323
• ***1919 október.***	1528
Ebből üzemképes	410
• ***1921.április.***	1852
Ebből üzemképes	1012

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

A másik történet a hálózaté. Látják a számokat, hogy a majd' 23 ezer kilométerből 7.255 kilométer maradt meg, és az öt határállomás helyett 51 ponton metszi a határ Magyarország vasúthálózatát, ahol végül is 32 még vám-állomásként is működik. A hálózatot teljesen szétszabdalták, és ez a szétszabdalt hálózat a korábbi egységes gazdasági térszerkezetet is megbontotta.

A következő probléma a csonkított országba beérkező lakosság volt, hiszen nem volt mindegy, hogy a bemenekülő emberek mekkora számban és hogyan érkeznek Magyarországra? A menekültek jelentős része vasúti vagonokban lakott. 1932 nyarán tudták az utolsó ilyen vagonokat kipakolni Magyarországon. Addig a gördülő állomány jelentős része is állt, hiszen a menekültek ott laktak. Ha a számokat nézik, látják, hogy óriási családszámokról és sok munkavállalóról van szó. A menekültek mindegyike nem volt vasutas, de a vasutasokat rakták ki legutoljára a vagonokból. Az állami tisztviselőket megpróbálták minél gyorsabban kihelyezni, és új munkahelyeket teremteni számukra.

13.Megcsonkított hálózat

új magyar állam – új határok

Magyarország vasúti hálózata 1914-ben:

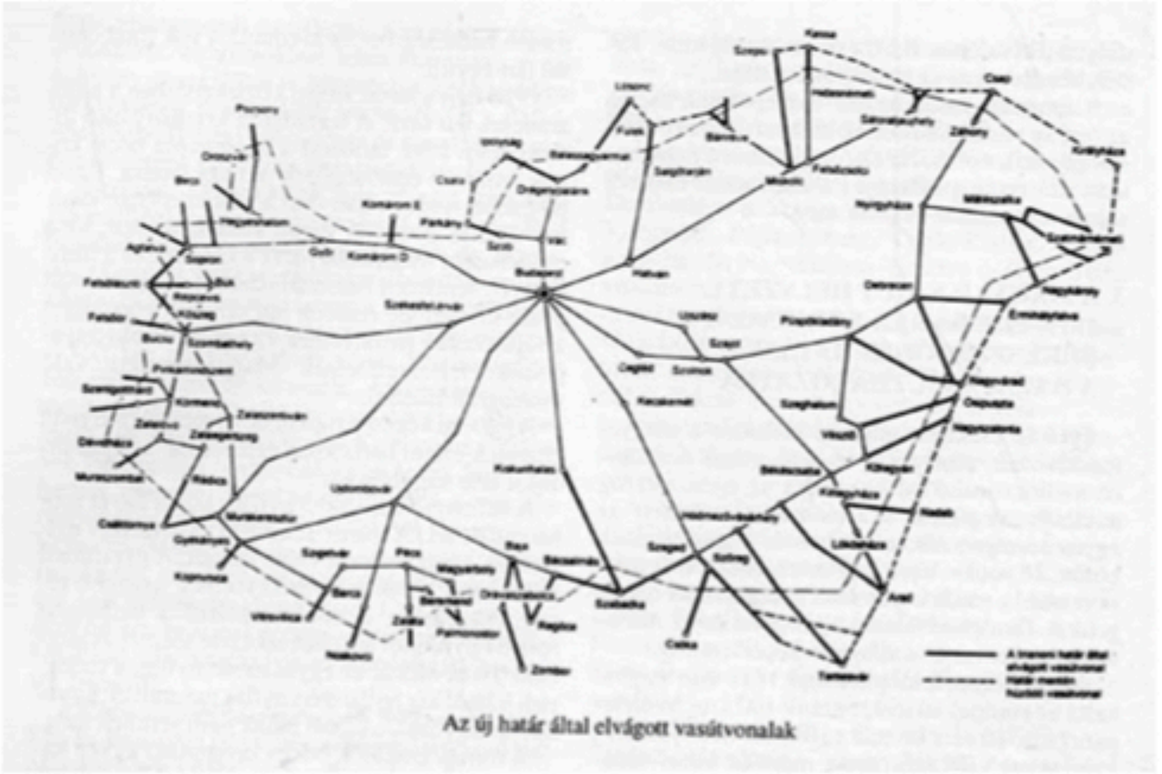
22 869 kilométer.

A trianoni békediktátum után:

7 255 kilométer.

A vasutakat 51 ponton metszette a határ,

ebből 32 vámállomásként működött.

Az új határ által elvágott vasútvonalak

13. Az utódállamokból menekülő vasutas családok beáramlása

A *vagonlakók*

- 1919. november: 4 148 fő + 10 510 családtag
  1 582 vagonban (1920. március 935 vagon foglalt)

- 1921. április. 13 255 fő + 43 700 családtag
  4 387 vagon foglalt 1921.április 1 578 maradt

- Utolsó vagon kirakása: 1932.

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

A MÁV 1919-1920 után nagyon komoly átalakuláson esik át. Az egyik nagyon lényeges, megoldandó probléma az volt, hogy ténylegesen, teljes mértékben leállt a horvát-magyar gazdasági kapcsolat, ami Pécset rendkívül rosszul érinti, hiszen, ahogy említettem, nem csak az igazgatóság, az üzlet-vezetőség volt itt, hanem a város kapcsolatrendszere is döntően dél felé húzott. A városnak nagyon sokat számított a fiumei kikötővel való közvetlen kapcsolat. Ez teljes mértékben megszűnt, gyakorlatilag nincs határátkelés, nem csak a Dráva hídjainál, hanem a szárazföldi részen még Pécs és Pélmonostor között is.

A másik ilyen nagyon furcsa történet, hogy marad olyan vasútvonal Magyarországon, amelynek nincsen Magyarország felé kötődése. Ez a Kocsord és Fehérgyarmat között — a képen pirossal jelzett Északkelet-magyarországi helyi érdekű vasút volt, ahol egy mozdony és két kocsi maradt a magyar oldalon. Nem tudott a MÁV-hoz kötődni, mert nem volt Fehérgyarmat felé összeköttetése. A vasút rendbetételekor első lépésként ezt a vonalat kellett valahogyan megépíteni, és ezáltal bekapcsolni, visszakapcsolni a MÁV hálózatába.

14. Belföldi változások 1.

- Horvát – magyar határon leáll a drávai átkelés
- Zsákvasút megszüntetése :

  Kocsord-Fehérgyarmat

Másfajta probléma a Teleki Pál által megrajzolt csomópontok elszakadása. A képen látják önök is: A vasúti csomópontok a határ külső peremére kerültek. Ez nem csak azt jelentette, hogy nincsen összeköttetés, hanem azt is jelentette, hogy az adott település, kisebb-nagyobb városok, járásszékhelyek és a környezetük — amelyek a környezet vonzáskörzetei voltak — nemcsak közigazgatásilag, hanem gazdaságilag is elszakadtak egymástól. E települések jelentős része a mai napig is ezzel a problémával küzd. Nincs meg a háttere, nincs meg a felvevő piaca és nem természetes az iskolába járás, a piacra járás lehetősége.

14. Belföldi változások 2.

Vasúti csomópontok a trianoni határon kívül

Teleki Pál nyomán

- Határon kívülre került városok és a

  vonzáskörzetük megszakad

(Pozsony, Komárom, Ipolyság, Losonc, Kassa, Ungvár Beregszász, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad, Szabadka, Zombor.

- Magyarországon határmenti periféria

(Esztergom, Balassagyarmat, Salgótarján, Ózd, Sátoraljaújhely,, Szeged, Fehérgyarmat, Berettyóújfa Gyula, Makó, Baja, Mohács, Barcs, Nagykanizsa

1922 végére természetesen a belföldi változások esetében is tudomásul kellett venni, hogy ez az állapot rögzült. A MÁV is próbálta rendezni a sorait, és ennek a sorrendezésnek az egyik fontos eleme volt az, hogy az addig még nem államosított helyi érdekű vasutakat államosította, illetve a magánvasutakat is besorolta a MÁV rendszerébe. Ez alól két vonal volt kivétel. A Győr-Sopron-Ebenfurt vonal, amely a mai napig is kivétel, illetve a Mohács-Pécs vonal, amelyik csak a II. világháború után került állami kezelésbe. A helyi érdekű vasutak besorolása nem csak azt jelentette, hogy most már tulajdonjogilag is állami hálózatba kerültek, hanem azt is jelentette, hogy megszűntek azok a kis kifizetések, vagy problémák, amelyek a vicinálisok esetében napi szinten előfordultak, hiszen minden egyes vicinális személyzetét külön kellett foglalkoztatni, a hálózatba bevitt árukat és utasokat külön kellett nyilvántartani.

Igazából azt kell mondanunk, hogy a MÁV 1932-ben fejezte be a tényleges hatalomátvételt a magyar hálózaton.

14. Belföldi változások 3.

- *Helyiérdekű vasutak*

államosítása (3 416 km)

(1931. október. 1.)

- *Duna-Száva Vasút*

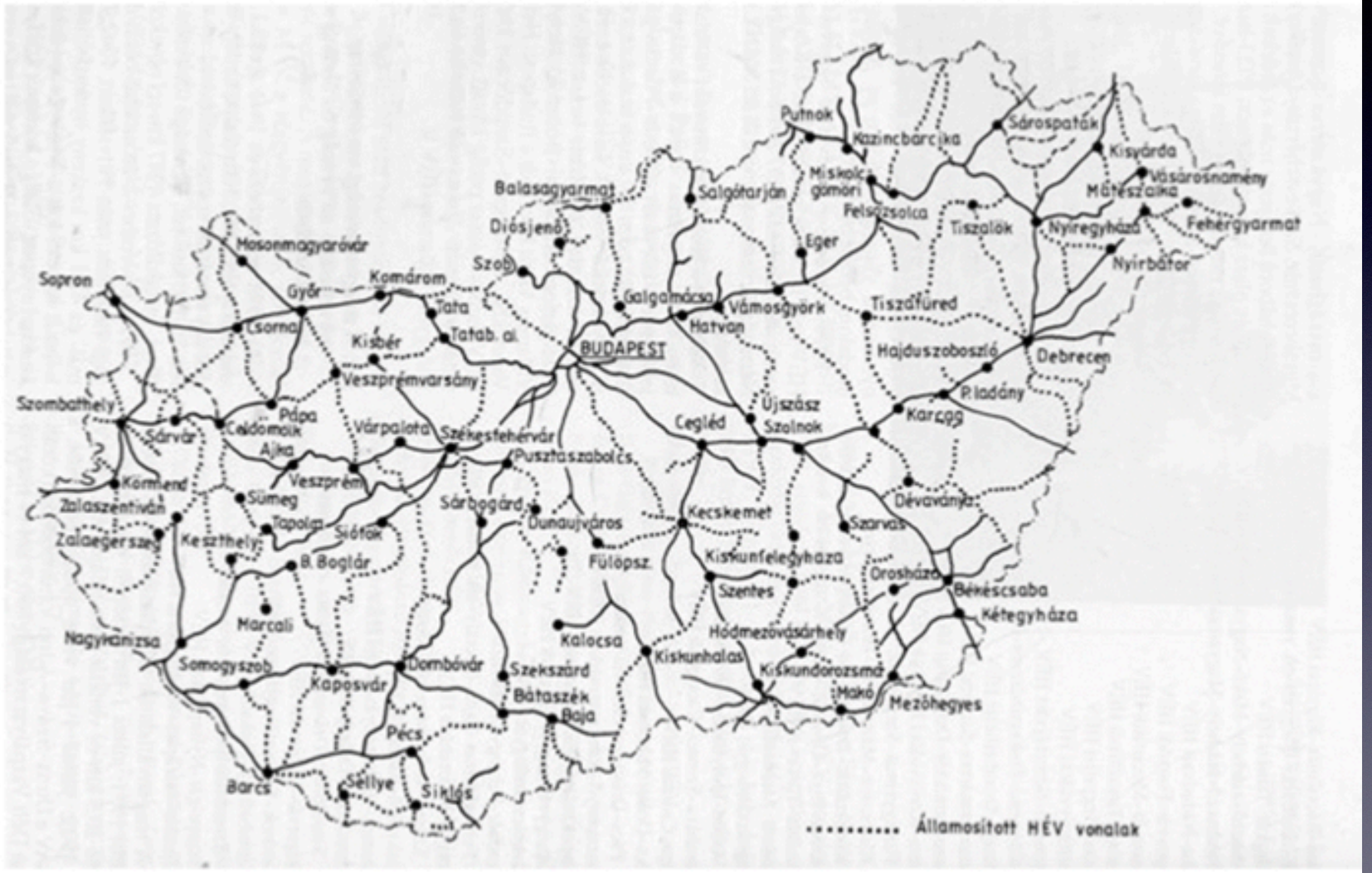
Államosítása (560 km)

1932. július 1.

- *Magánvasutak:*

Győr-Sopron-Ebenfurt

Mohács Pécs

Mi a baj ezzel? A Magyar Államvasutaknak a megcsonkult vonalhálózatban új pozíciókat kellett kiépíteni. Régebben voltak tervek és elképzelések, de azok közül sajnos gyakorlatilag egy sem valósulhatott meg. Ezek biztosítottak volna belső, gyorsabb és egyszerűbb átkelést a Dunántúlról a Duna keleti, az ország keleti részére, illetve ki lehetett volna kerülni Budapestet. Ezek mind csak tervek maradtak. Ami viszont megvalósult, az a második vágány kiépítése. A helyzetből az az előny keletkezett, hogy a fejlesztésben több idő és energia helyeződött a második vágányokra. Nem olyan nagy ez a bővítés, de mégiscsak azt jelentette, hogy Magyarországon elindultunk a kétvágányúság felé.

14. Belföldi változások 4.

Hálózati fejlesztési tervek

- Villamosítás, kétvágányosítás

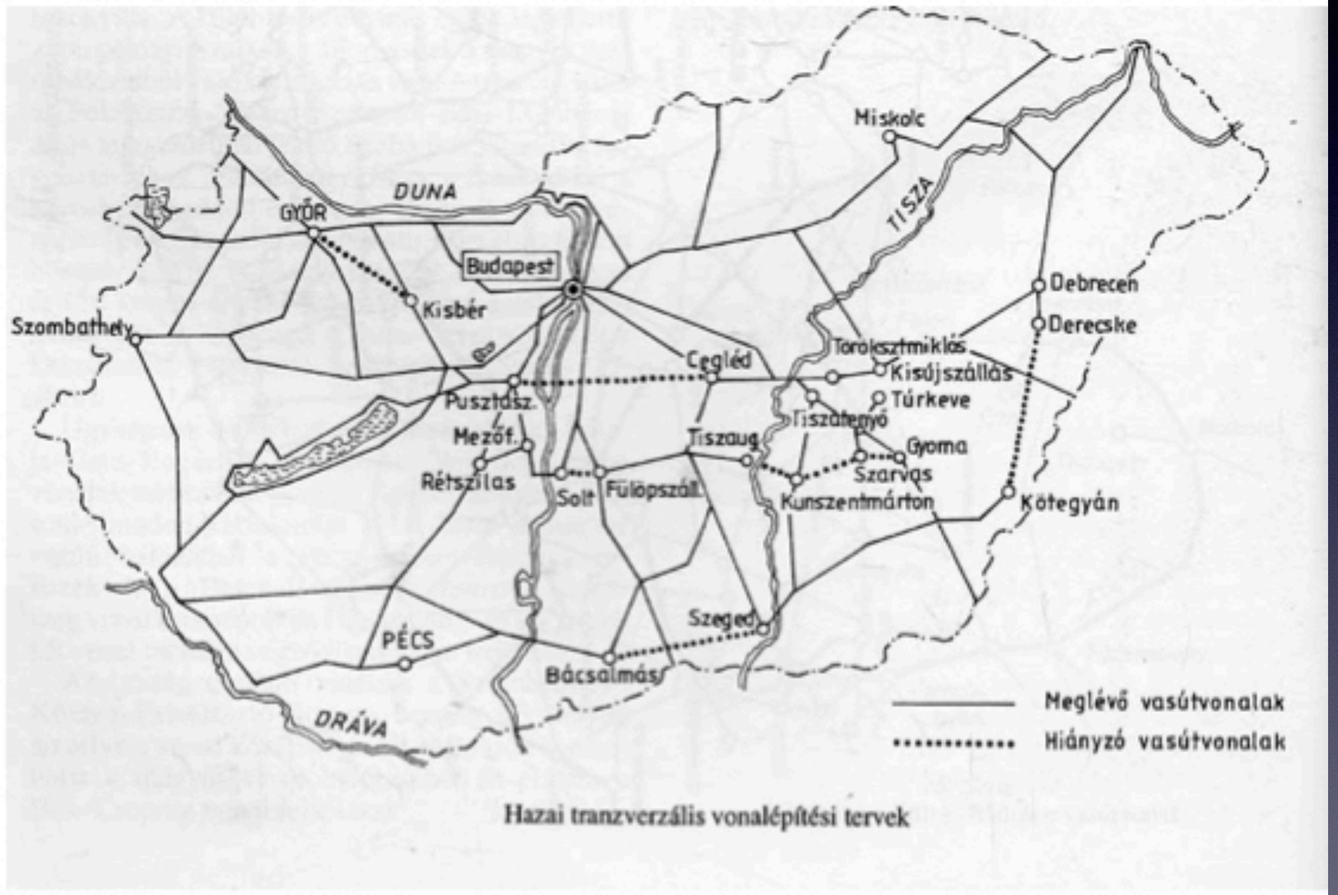
Budapest-Hegyeshalom –(Bécs) 1934. X.23.

- Második vágányok építése:

  1920 – 815 km

  1942 – 1184 km

- Összekötő vonalak terve

Hazai tranzverzális vonalépítési tervek

Nézzük meg az utódállamok esetében is — 1920-tól a második világháború előtti visszacsatolási hullámig —, mi lett ezekkel a vonalakkal? Látjuk, hogy van egy kisantant gyűrű, ahol helyi érdekű vasutakat erősítenek föl fővonalakká, hogy a gyűrűt be lehessen zárni. Csontozati összeköttetéseket hoznak létre, például Prága és Bukarest között úgy, hogy kikerülik Budapestet.

Bekövetkezik egy nagyon furcsa dolog is. Mindenki ismeri a Agatha Christie-nek a Gyilkosság az Orient expresszen című regényét, mondjuk, krimijét. Azért használom szándékosan a regény szót, mert Agatha Christie ebben egyébként kiváló leírást ad a vasútról. Nem tudom föltűnt-e önöknek, vagy csodálkoztak-e azon, hogy Vinkovciban jár a vonat? Hát hogy kerül Vinkovciba ez a szerencsétlen vonat, miközben az Orient Expressz ugye Bécsen, Budapesten keresztül ment Belgrádba. Hát úgy kérem szépen, hogy a kisantant még arra is nagy súlyt fektetett, hogy ne Budapesten és Bécsen keresztül járjon az Orient expressz, hanem istencsapásos mellékvonalakon.

Elkészítették a déli szárnyat. Velencéből jött a déli szárny, és a Szerb-Horvát-Szlovén, illetve később a Jugoszláv Királyság területén keresztül. Zentán még egy hidat is építettek azért, hogy az Orient Expressz elkerülhesse Budapestet és Bécset. A járatnak természetesen majdnem kétszeresére nőtt a menetideje, és nagy gondok adódtak abból, hogy teljesen mellékes vonalakon utaztak a nagy távolságra menő kedves, pénzes vendégek. Megtették azt is, hogy az Orient Expresszt szándékosan elterelték Bukarest, illetve Belgrád irányába. De fordítva is igaz, egyik oldalról Prágából Kárpátalján keresztül, kilépve a Kárpátokon kívülre, másik oldalról pedig a Nagyvárad-Arad vonalat első osztályúvá építve kerülték el Magyarországot a vonalak.

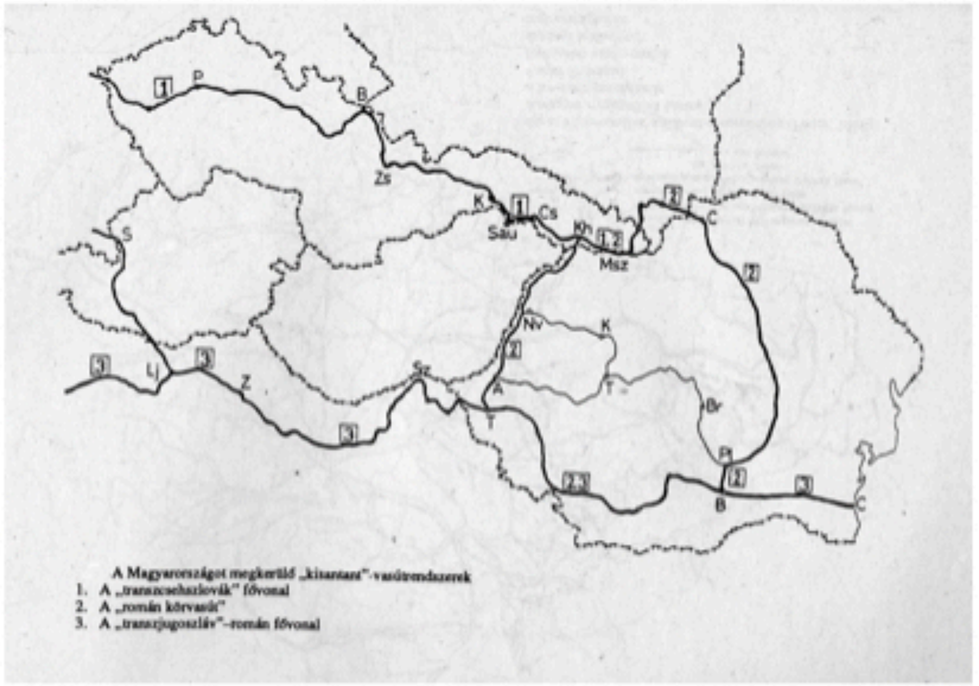
Ez a dolog nemzetközi jelentősége. A kisantant államok hadserege számára pedig az, hogy az országhatárhoz közel került a helyi mozgósítási vonal. Ezek az államok tulajdonképpen a vasút segítségével katonaságukat közvetlenül a magyar határ mellett, vagy ahhoz nagyon közel tudták felsorakoztatni.

15. Utódállamokbeli változások 1.
(1920-tól a visszacsatolásokig)

- *kisantant gyűrű* (hadászati cél) *helyiérdekű vasutak fővonali átépítése*
- Nagyvárad-Nagyszalonta-Arad
- Kassa-Losonc, Garamberence-Léva
- *Gyorsvonati összeköttetés*:
- Prága - Bukarest (1923)
- Prága – Pozsony – Szombathely – Nagykanizsa - Zágráb
- *Szétszakított vasutak összekapcsolása*
- Korpona-Zólyom, Muraszombat-Ljutomir
- *Nemzetközi elszigetelés* – Orient expressz (Vinkovci, Zenta)

15. Utódállamokbeli változások 2.
(1920-tól a visszacsatolásokig)

A Magyarországot megkerülő „kisantant"-vasútrendszerek
1. A „transzcseh(szlovák)" fővonal
2. A „román körvasút"
3. A „transzjugoszláv"–román fővonal

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

Jönnek a visszacsatolások. A '38 és '41 közti időszakban majdnem 5.000 kilométer vasútvonal tér vissza. Kárpátalján és a Délvidéken azonnal teljes hálózati helyreállítás történik, részleges helyreállítás történik Erdélyben is. Ez a részleges is jobb eredményt ad, mint az 1920-as vagy '21-es állapot volt, de meg kell mondani őszintén azt is, hogy az újabb határvonal gazdaságilag ugyanúgy szétszakítja a körzeteket. Isten háta mögötti kis falvakat neveznek ki határállomásnak, és az etnikai határ, ami elsőre a Felvidéken létrejött, a vasút szempontjából újból egy lehetetlen állapotot hoz létre.

Kárpátalja és a Délvidék elérte a teljes helyreállítást. Délvidékbe beleértjük a Mura mentét és a baranyai háromszöget is. Ettől kezdve a budapesti gyorsvonatok megint nem csak Pécsig járnak, hanem Eszékig. Eszéken, az eszéki állomáson van a határvizsgálat, de végig mennek ezek a gyorsvonatok, és a Nagykanizsa, illetve Csáktornya felé menő vonalak is helyreállításra kerültek.

A másik két probléma az emlegetett Felvidéki Vasút és az Észak-erdélyi Vasút esetében jön elő. Létrejön egy olyan országhatár, ahol Magyarországnak nyúlványai vannak, és ezek a nyúlványok vasúton nagyon nehezen érhetők el. Nagyon súlyos probléma Székelyföld bekapcsolása a vasúti hálózatba. Egyszer keskeny nyomtávot építenek, egyszer pedig szokásos nyomtávot, mellyel nem tudták megoldani a problémát. Budapest és Sepsiszentgyörgy között a 730 kilométeres út akkor 16 óra volt, kérem szépen, mint most, 2018-ban is!

16. Felvidék-, Kárpátalja-, Erdély-, Délvidék visszacsatolások 1.

1938 november – 1941 április

Változások összesen

- 79 000 km² terület
- 4 500 000 lakos
- 4 947 km vasútvonal

Teljes hálózati helyreállítás:

Kárpátalja

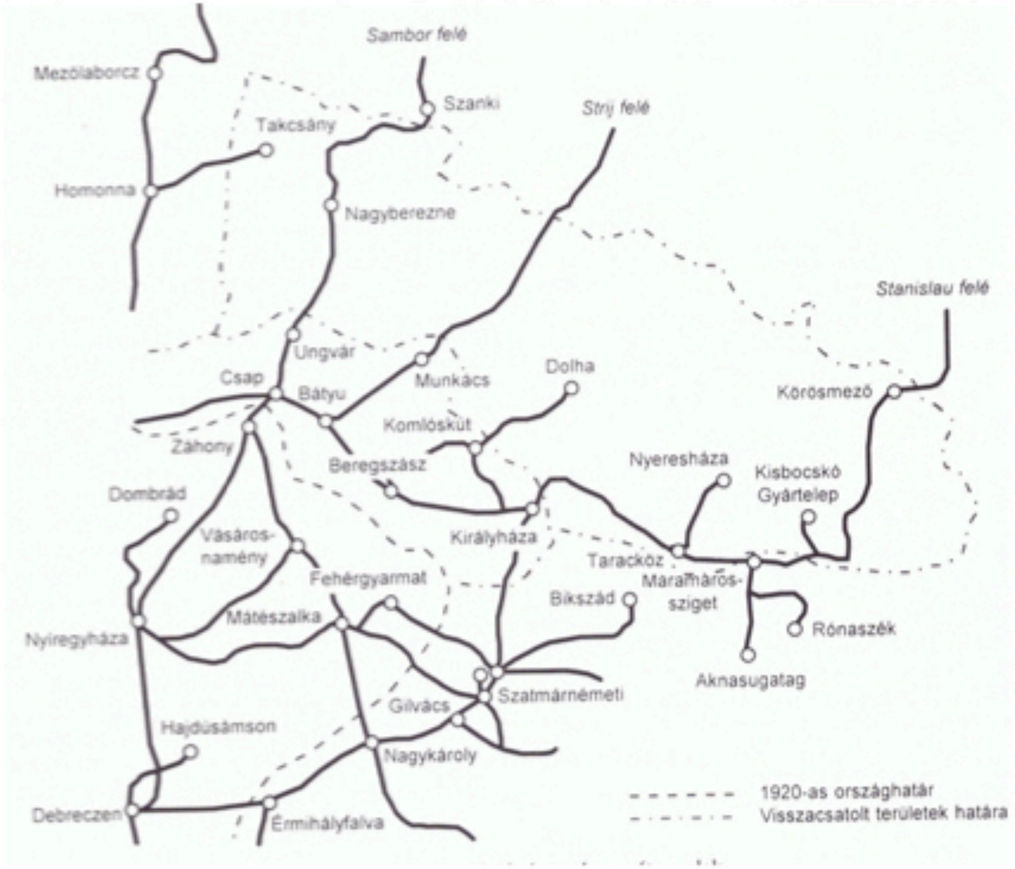
Délvidék (Vajdaság, Baranyai háromszög, Muraköz és Muravidék)

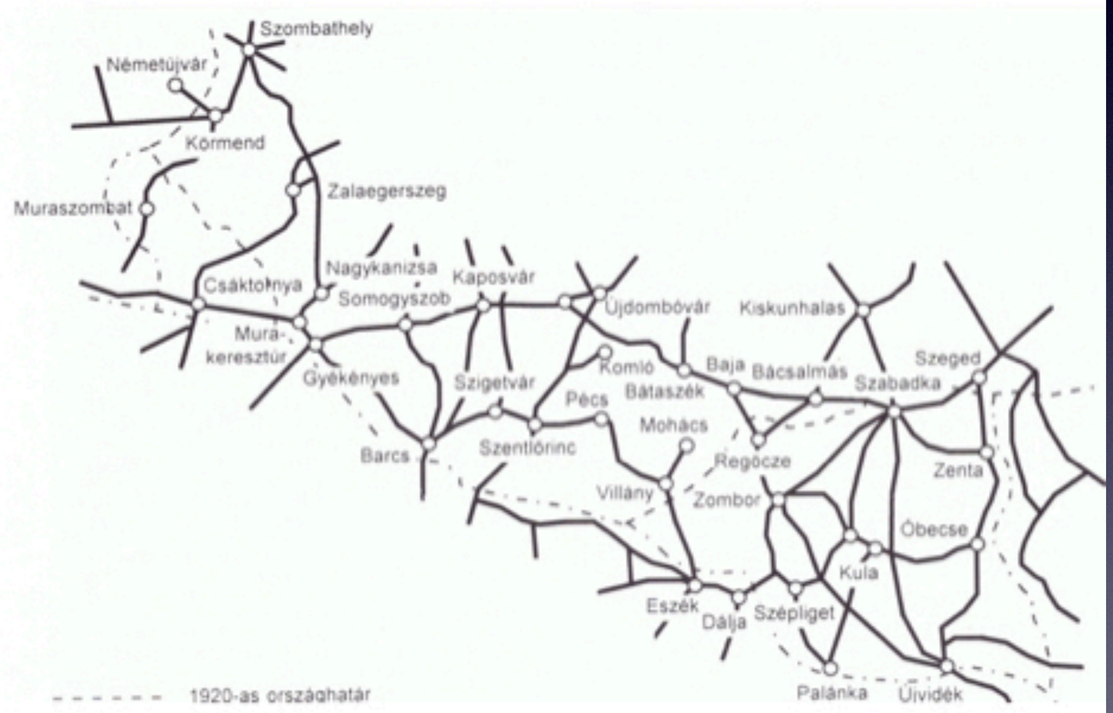
Részleges hálózati helyreállítás:

Felvidék, Erdély

(jobb mint 1920, de gazdaságilag szétszakított körzetek, az etnikai határon – Felvidék – határállomások)

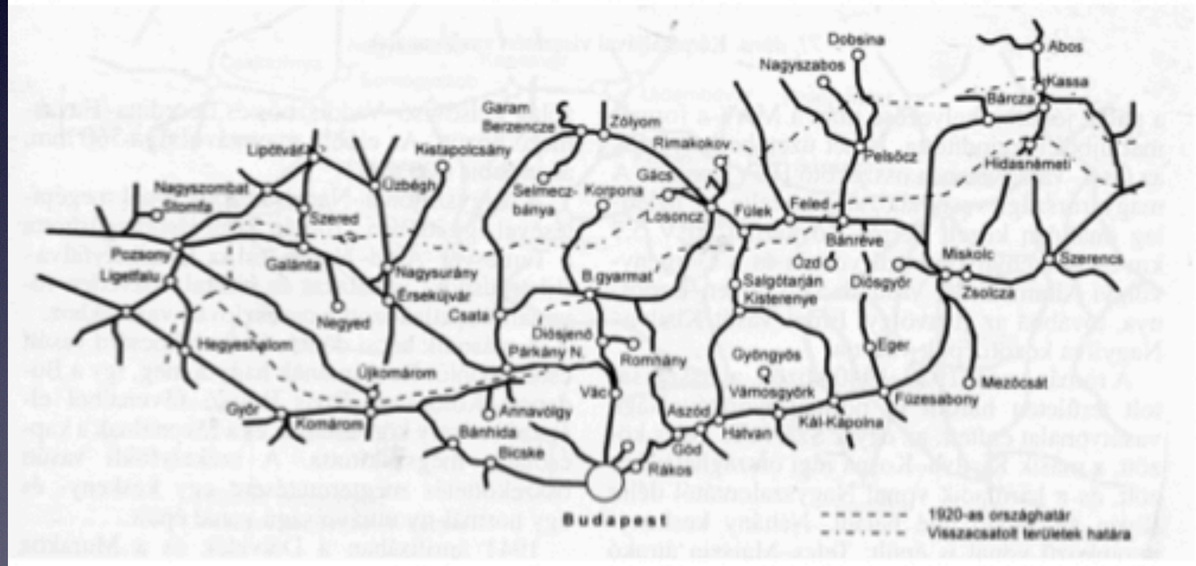
16. A vasúti hálózat teljes helyreállítása 2. (Kárpátalja, Délvidék)

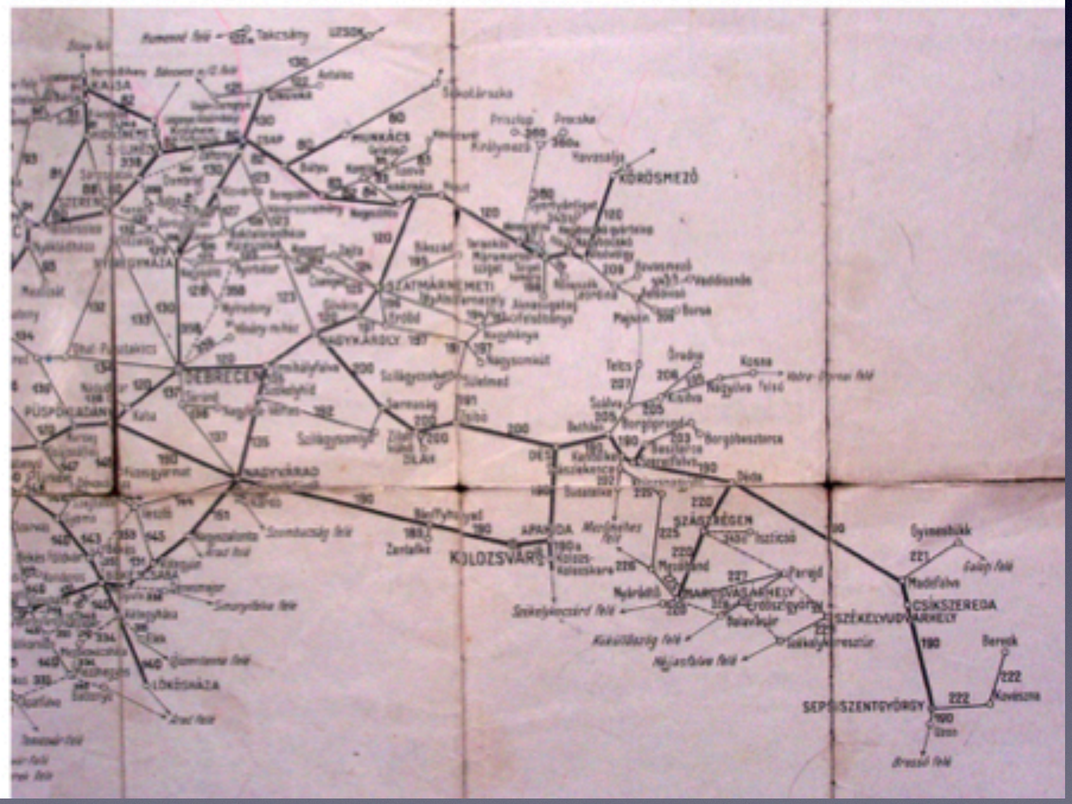

16. A vasúti hálózat részleges helyreállítása 3.

Felvidéki vasutak

Észak Erdély

16. Észak Erdélyben vasúti építkezések

Kolozsnagyida – Szászkelence (keskeny)

1940. december 15

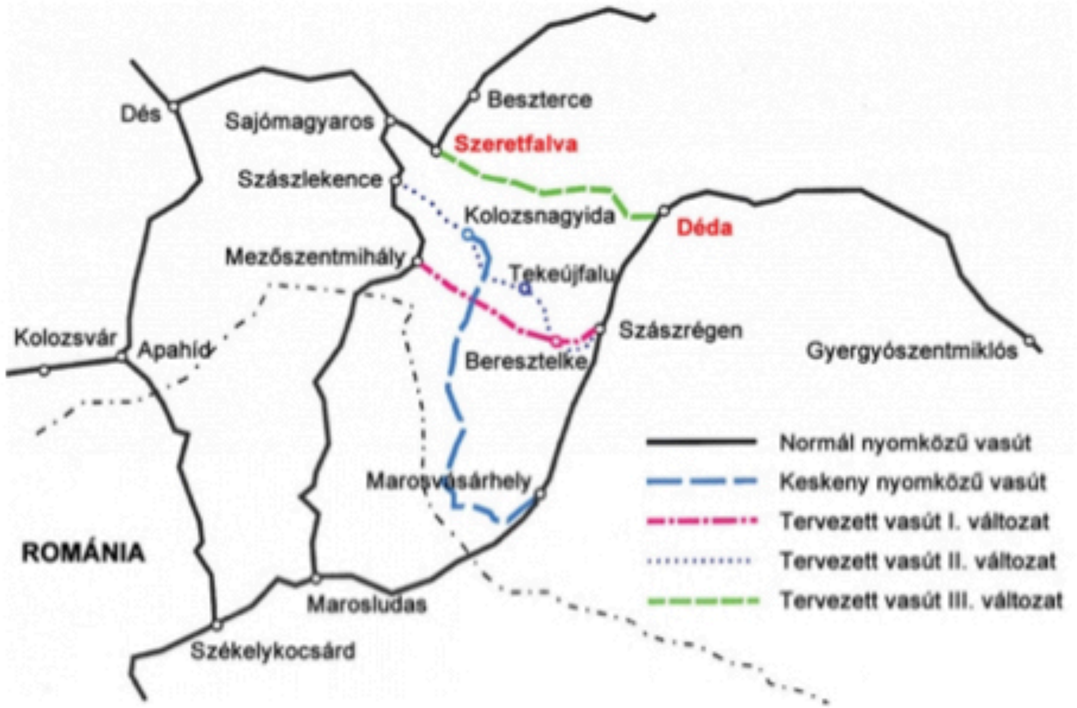
16 km

Szeretfalva – Déda (normál)

1942. december 5.

Budapest – Sepsiszentgyörgy 730 km

menetidő 16 óra

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

A II. világháború alatt hihetetlen nagy károk keletkeznek a magyar államvasutaknál. Alig van olyan valami, olyan lényeges beruházási elem, amely nem szenvedett volna kárt, és alig van olyan valami, ami 25 százalék alatti kárt szenvedett volna.

Ez után jön a magyar vasúttörténetnek a következő, '68-ig tartó időszaka. 1945 és '48 között helyreállítás van, amibe nagyon ügyes propagandával belép a Kommunista Párt is „Gerő a hídverő” jelmondattal. Ezzel párhuzamosan pedig megtörténik a magánvasutak államosítása, amiből, ahogy említettem, a GYSEV tulajdonában lévő Fertővidéki Hév megmaradt magántársasági formában. 1948 és '68 között tervutasításos rendszer van, ahol teljesen kiszámíthatatlanok a fejlesztések, hiszen az ötvenes években a gazdasági vasutakat —, tehát a keskeny nyomtávot — akarják fejleszteni. A Szovjetunió belépésével fontossá válik a széles nyomtáv felé a kapcsolat, egész gazdasági forgalmunk kelet felé fordul, és megkezdődik Záhony fejlesztése.

17. A II. világháború okozta károk a vasúti pályában, és a hozzátartozó infrastruktúrában

- Kétvágányú fővonali pályák 71,6% -a (1454 km),
- Egyvágányú fővonalak 26% -a (684 km) tönkre ment,
- Mellékvonalak 23% -a (918 km) tönkre ment,
- Állomási vágányok 47% -a (1390 km) tönkre ment,
- Kitérők 26% -a (3630 csoport) tönkre ment,
- Rácsos hídszerkezetek 83% -a (6105 m)felrobbantásra került,
- Vasgerendás hidak 25% -a (5945m) felrobbantásra került,
- Épületek 28% -a teljesen elpusztult,
- Épületek 32% -a súlyosan megrongálódott,
- Távközlő berendezések 82% -a szenvedett kárt,
- Biztosítóberendezések 70% -a szenvedett kárt,

18. Magyar vasúttörténet 1945-1968

- Háborús károk helyreállítása

  1945-1948 (pártpolitika belépése: „Gerő, a hídverő”)
- Magánvasutak államosítása

  1945-1950

  megmaradt: GYESEV, Fertővidéki hév
- Tervutasításos rendszer bevezetése

  1948-1968

  széncsata, kapacitás hiány, kézi vezérlés

  gazdasági vasutak tervezett bővítése

  új összekötő vonalak, új alépítmények, új kocsik és mozdonyok

  kelet felé fordul a forgalom (Záhony, villamosítás)

1968 és a rendszerváltás között pedig egy nagyon komoly felszámolás történik. A '68-as új gazdasági mechanizmus új koncepciót is hoz, mégpedig gazdasági számítások alapján a szállítás közútra való terelését mondják ki: jön a vasúti vonalak megszüntetése. Ha megnézzük a számokat, azt látjuk, hogy a megmaradt 7.605 kilométer vonal, amiben minden benne van, még a pécsi úttörő, vagy most már nem úttörő, hanem Mecsek-vasút is. Hogyan viszonyul ez az eredeti 23 ezer kilométerhez? Nem kell magyaráznunk, mit jelent.

18. Magyar vasúttörténet 1968-1990 1.

Új közlekedéspolitikai koncepció = előtérbe a közút

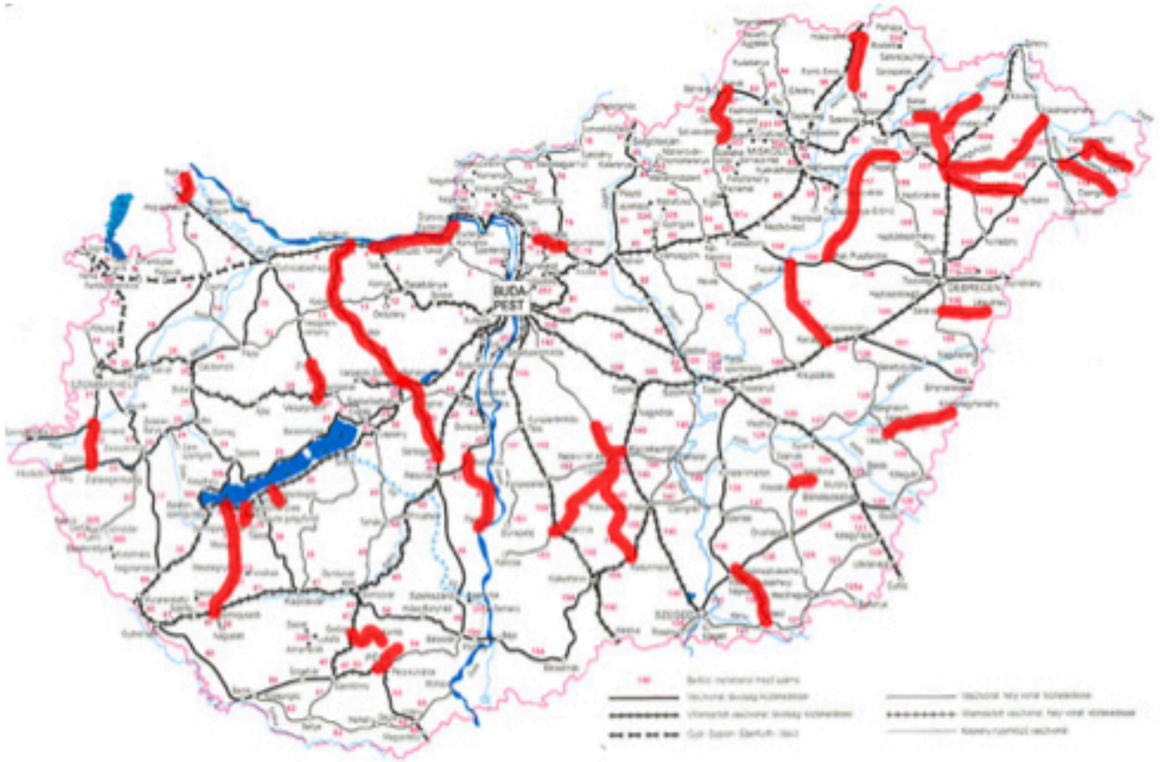
Gazdasági számítások

Új iparvágányok

Ópaks – Paks

Kaba-Nádudvar

Mezőkeresztes-Mezőnyárád - Bükkábrány

18. Magyar vasúttörténet 1968-1990 2.

év	normál	keskeny	összes
1959-1960	87	14	101
1961-1970	66	354	420
1971-1980	559	808	1367
1981-1982	10	-	10
összesen	722	1176	1898

19. Jelenlegi vasúthálózat

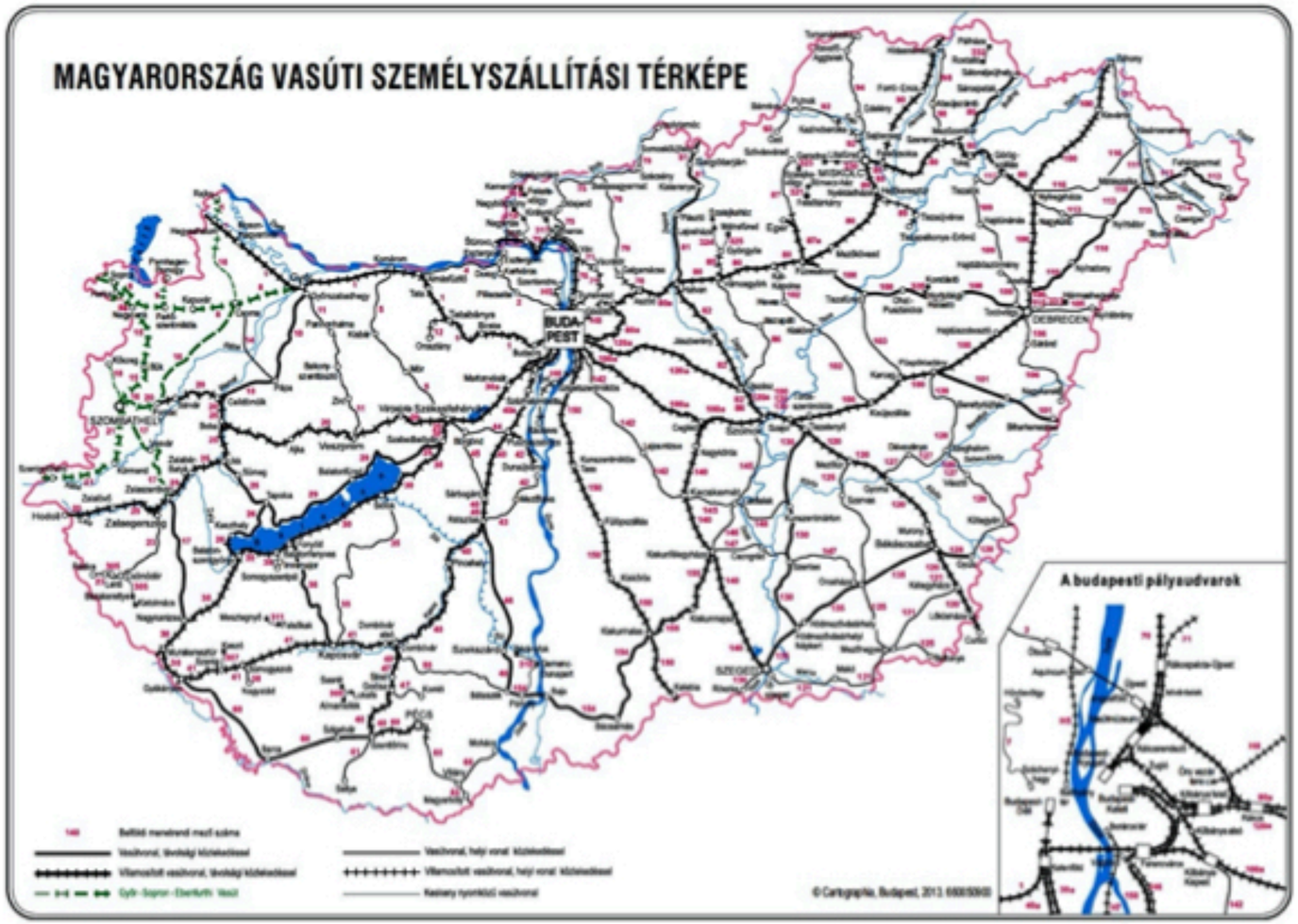
(2018)

vasút	1975	1980	1985	1990	1995
Vasutak hossza	8392	8039	7766	7772	7714
kétvágányú	1159	1174	1130	1236	1195
villamosított	1303	1488	1801	2249	2353
MÁV normál, keskeny, széles	7974	7613	7617	7617	7606

Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

A jelenlegi vasúthálózatot bemutatva azt kell mondanom, hogy általában, Pécs esetében pedig teljes mértékben egy politikai játszma része vagyunk. Vegyük a jelenlegi kapcsolatokat a szomszéd államokkal! A képen a ténylegesen meglévő kapcsolatok kék pontok, a piros pontok azok, amelyek fölszedésre kerültek és a zöld pontok azok, ahol elvileg lehetne valami kapcsolatot tartani. Ennek az elvi kapcsolattartásnak is van egy nagyon fontos eleme — hiszen, bármilyen furcsa, még a pécsi, déli összeköttetésnek is —, komoly külpolitikai háttere van. Egyrészt van egy pozitívum, hiszen a szlovén-magyar vasutat újraépítjük. Szlovénia önállósága után egy nagyon gyenge helyi érdekű vasútból fővonal lesz. Viszont negatívum például a horvát-magyar vita esetében az, hogy Horvátország gyakorlatilag becsukta magyar vasút előtt a kapukat, miután a horvát miniszterelnök-helyettest a magyar bíróság elítélte. Másnap megszűnt a kapcsolat Magyarország és Horvátország között. Ilyen külpolitikai és személyes ügyek befolyásolják azt a hálózatot, amelynek a Kárpát-medencében egységesen kellene működni.

19. Jelenlegi hazai vasúthálózat (2018)

Hozzá teszem, hogy decemberben Pécsről elindul újra Pélmonostor felé a vonat — a menetrendet már közzétették —, könnyebb lesz magyar-horvát kapcsolódás. Azonban ha ilyen személyes dolgok befolyásolják a vasutak létét, akkor egy vállalatnak a működését nem lehet tervezni.

A Budapest-Belgrád vonalról rengeteget hallanak. Ez is egy külpolitikai dolog, hiszen a kínai tőkének az európai megjelenéséről van szó. Hogy aztán mikor lesz belőle valami, vagy mi lesz belőle? Azt nem tudjuk.

Az utódállamok esetében, ahogy látják, belpolitikai szempontok vannak. Nem nyitják meg az Ipoly menti vasutakat, pedig a pálya ténylegesen létezik és működik is. Szlovákia két vonala Magyarországon keresztül, két állomáson át van összekötve.

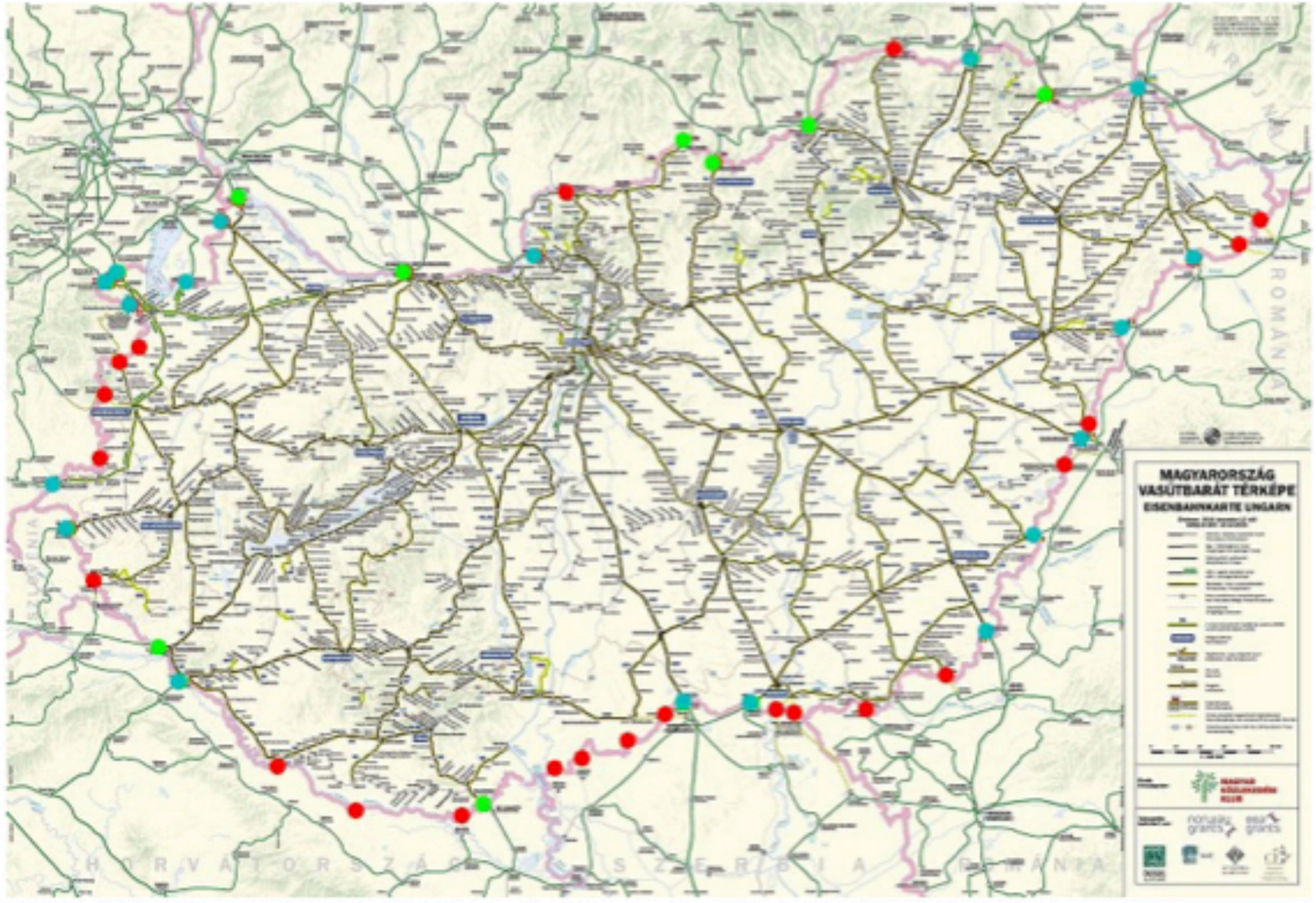
Dr. Majdán János — A Kárpát-medence vasúthálózata 1913-ban és ma

Romániában a Maros völgyét helyezték előtérbe Kolozsvárral szemben azért, hogy ne kelljen észak-keleti fejlesztést csinálni.

Ukrajna esetében Kárpátalja problémája stratégiai kérdés is, hiszen a beregszászi járás, és a Munkács-Beregszász vonalon a délre első terület majdnem színtiszta magyar lakosságú. Az összes tárgyalás, ami akár 1990-ben, akár most folyik, arról szól, hogy valamilyen módon a magyar állam adjon garanciát arra nézve, hogy ha ott autonómia lesz, akkor az ukrán állam használhatja azt a vasutat, ami Kárpátalját összeköti Kijevvel. A vasút szerepe még ilyen háttér esetén is nagyon fontos.

20. Jelenlegi kapcsolat a szomszéd államokkal (2018)

20. Jelenlegi kapcsolat a szomszéd államokkal (2018)

- Külpolitikai befolyások
  - (szlovén-magyar vasút)
  - horvát-magyar vita
  - Budapest-Belgrád
- Utódállamokon belüli regionális és etnikai miatt vasúti hátráltatások
  - Ipolymenti vasutak
  - Maros völgy előtérbe helyezése Kolozsvárral szemben
  - Kárpátalja az Ukrajnán belüli helyzete

Összefoglalva azt kell mondanom, ez volt és ez van ma. Ez a mai hálózat nem gazdasági szempontok alapján működik, és a fejlesztések esetén nem tudjuk a külpolitikai elemeket kikapcsolni. Ebből eredően azt kell mondanunk, hogy vállalati szempontból, tervezési szempontból rendkívül kényelmetlen helyzetben van a MÁV. Nem akarom a MÁV belső fejlesztésének esetleges hibáit ezzel védeni, de az tény, hogy egy vállalatot úgy vezetni, hogy nem tudni, hogy mikor két vágány, mikor egy vágány, mikor szedik föl, és mikor telepítettük újra, akkor én azt gondolom, hogy ezt elég nehéz csinálni.

——— * ———

Köszönöm a figyelmet!

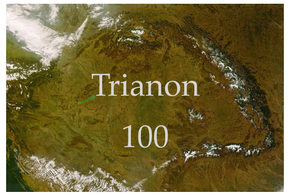

Ez volt 1918-ban

Ez ma, 2018-ban

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács
és
a Vajdasági Magyar Demokrata Párt

Háborús veszteségeink
és az újvidéki Nagy Szerb Nemzetgyűlés
következményei a délvidéki magyarok sorsára
címmel
2018. november 23-án 16 órakor
konferenciát rendez
a
a temerini Első Helyi Közösség nagytermében
Temerin, Újvidéki u. (Novosadska) 403.

A konferenciát *Csorba Béla*,
a Vajdasági Magyar Demokrata Párt elnöke nyitja meg.
A konferencián három előadás hangzik el:
A bácskai Tisza mente emberveszteségei a Nagy Háborúban
előadó**:** *Molnár Tibor* főlevéltáros, Zentai Levéltár
Az elnyomott nemzetiségek súlya
(Az 1918. novemberi szerb ígéretek és a magyar kisebbség sorsa)
előadó: *Matuska Márton* publicista, Újvidék
Az illúziók időszaka
(Délszláv nemzeti mozgalmak, ideológiák 1919 – 1941)
előadó: *Dévavári Zoltán* történész, VERITAS, Budapest

A konferencián fellép
Molnár Zoltán színművész, Újvidék
és a *Szirmai Károly Magyar Művelődési Egyesület férfikara*, Temerin.
Minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Csorba Béla, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt elnöke rövid bevezetőjét követően átadata szót Tőkés Lászlónak, a KMAT elnökének.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

„Centenáriumaink” – ebből a többes számú megfogalmazásból indult ki október 12-i, kolozsvári román–magyar kerekasztalunk, amelynek keretében jeles román és magyar személyiségek közös nyilatkozatot fogadtak el és láttak el kézjegyükkel a gyulafehérvári román népgyűlés 100. évfordulója alkalmából.

A rendhagyó dokumentum kimondatlanul is elismeri, hogy az eltelt száz esztendő, illetve az akkor történtek az utódállamok többségi népeinek és a kisebbségbe került magyaroknak mást-mást jelentenek. Ennek összefüggésében a nyilatkozat, illetve annak román aláírói az erdélyi magyarság legitim jogköveteléseit, autonómia iránti igényét is elismerik.

A vajdasági szerbek 1918. november 25-i újvidéki nemzetgyűlésének százados évfordulója előestéjén ebből a körülményből indulok ki.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

Az ezekre a hónapokra eső Kárpát-medencei évfordulók az ünneplések évadát jelentik a csehek, a szlovákok, a szerbek és a románok számára.

Száz évvel ezelőtt, október 28-án proklamálták Prágában a csehek a Csehszlovák Köztársaságot. Két napra reá, október 30-án a szlovákok Turócszentmártonban deklarálták függetlenségüket.

Rá egy hónapra, november 25-én került sor a – már említett – újvidéki népgyűlésre, melyen a szerbek Bácska, Bánság és Baranya Magyarországtól való elszakításának az igényét kinyilvánították.

A szakadár megmozdulások végezetre Gyulafehérváron tetőztek, ahol is az erdélyi románok december 1-én 26 kelet-magyarországi vármegye Romániával való „egyesítését” mondták ki.

A kisebbségi népakarat ezen megnyilatkozásait részben vagy egészben a Lenin által „kapitalista rablóbékének” minősített trianoni békediktátum (1920) szentesítette.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

A hivalkodó ünneplés alkalmai nagy hullámokat vetnek nemcsak Romániában, hanem szerte a Kárpát-medencében, sőt még Brüsszelben is.

Nagyváradon, a város napja alkalmából valóságos zászló- és plakáterdő, valamint egy magyarságunkra nézve sérelmes főtéri kiállítás hirdette Erdély elcsatolásának a diadalát.

Erdély egykori fővárosában, Gyulafehérváron egy négymillió eurós áron emelt grandiózus emlékmű hirdeti ugyanezt.

Bukarestben holnapután avatják fel az évforduló tiszteletére a százhúsz millió eurót felemésztő „Megváltás Katedrálisát”.

De az ünneplés nem áll meg a határoknál. A románok, a csehek és a szlovákok az Európai Parlamentben is ünnepet ülnek.

Sőt idén november 12-én még Ausztria is nagy pompával jubilálta az első osztrák köztársaság, az ún. Német-Ausztria megalakulásának százados évfordulóját.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

Hogyha pedig még fokozni lehet ezt a jubileumi felhajtást, az Európai Parlament egyik októberi plenárisán Jean-Claude Juncker bizottsági elnök Románia és Európa „közös ünnepeként” méltatta Nagy-Románia létrejöttének centenáriumát…

Egyértelmű, hogy a szétszakított Magyarország és a kisebbségbe kényszerített magyarok számára ezek nem ünnepek, hanem gyászos alkalmak és évfordulók.

Aminként Tari István költő fogalmazott a Vajdaság napjáról szóló vitában: az 1918. november 25-i újvidéki nemzetgyűlés „az itt élő magyarság gyásznapja, mivel ezt követően iszonyú szenvedésözön zúdult közösségünkre, (…) és a magyarság megtöretése zajlott”.

Mi, erdélyi magyarok ezért is utasítjuk el a december 1-i román nemzeti ünnepet, hiszen amint két évvel ezelőtt Orbán Viktor miniszterelnök is megmondta: „a magyar embereknek nincs mit ünnepelniük december 1-én”. Ebben – Istennek hála – nemcsak az erdélyi nemzeti oldal képviselői, hanem még a VMSZ-hez közelálló RMDSZ vezetői is teljes mértékben egyetértenek.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

De: mégiscsak „ideje volna rendezni közös dolgainkat”, hogy történelmi viszályainkat, szembenállásunkat „békévé oldja az emlékezés” (József Attila). Helye és ideje volna: a történelmi megbékélésnek. És mikor máskor, ha nem éppen most, a Nagy Háború befejeződésének 100. évfordulóján – az Európai Unió alapjául szolgáló német–francia megbékélés példájára?!

Ennek azonban száz év után is éppen az ellenkezője történik. Vae victis! – mondhatjuk egy évszázad elmúltával is: Jaj a legyőzötteknek!

Mert az utódállamok uralkodó nemzetei mindmáig a veszteseket leigázó megszállás logikájával ünneplik magukat és egykori háborús győzelmüket, a földrajzi határok brutális átrajzolásával együtt a jog, a demokrácia határait is korlátozva.

Jól írja Jeszenszky Géza volt külügyminiszter Jean-Claude Juncker EU-bizottsági elnökhöz intézett nyílt levelében: amennyiben Románia egyesítésének 100. évfordulóján eddigi gyakorlatán változtatna, és gyulafehérvári ígéreteinek eleget tenne, s az erdélyi magyaroknak valódi önkormányzatot, Székelyföldnek pedig területi autonómiát biztosítana, „az valóban egész Európa számára szép ünnep, az Ön fogalmazását használva »az európai történelem nagyszerű pillanata« lenne”.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács a 2018–2020-ra meghirdetett rendezvénysorozatával – amelynek ezen jeles állomásán most Temerinben vagyunk – éppen ennek az elgondolásnak a jegyében idézi fel a múltat, és igyekszik megfogalmazni annak tanulságait.

Azt mindenesetre eleve kijelenthetjük, hogy fatális emlékezetpolitikai tévedés volna részünkről az egykor történteket a lezárt történelmi múlt fogalomkörébe utalni, és önmegtagadó opportunizmussal vagy bölcselkedő politikai realizmussal az ünneplő „győztesek” többségi diktátumát elfogadnunk.

Békét akarunk – de nem bármi áron.

Megbékélést – de nem megalkuvással és a jogainkról való lemondással.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

Az előző hónapokban tartott kolozsvári, marosvásárhelyi, brüsszeli és sepsiszentgyörgyi reprezentatív rendezvényeinken az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács és a Székely Nemzeti Tanács világosan kifejezésre juttatta, hogy a sorsdöntő és sorsrontó impériumváltozás időszakában az összeomló Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a Magyar Királyság valamennyi nációjának biztosították az önrendelkezés jogát – az egy magyar kivételével. Az „igazságos béke” maszlagát kínáló wilsoni elvek alkalmazásának lehetőségétől – kirívó módon – egyedül bennünket fosztottak meg.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

A KMAT által meghirdetett centenáriumi rendezvénysorozat azzal a feltett szándékkal indult útjára, hogy az impériumváltozás főbb stációi mentén teljes történelmi hitelességgel elevenítse fel a tragikus múltat, és abból fakadó következtetései megfogalmazásával járuljon hozzá annak korrekciójához, máig eleven sebei begyógyításához.

Amint a KMAT által összeállított tervezet fogalmaz: „Fontosnak tartjuk, hogy százéves megemlékezéseink üzenete reális, jövőbe mutató legyen mind saját nemzeti közösségeink, mind a többi Kárpát-medencei nemzeti közösség számára. A mi legfőbb üzenetünk: az autonómia és az együttműködés az együttes válasz Trianonra”. Tulajdonképpen a KMAT hitvallását és programját is ezen szavakkal foglalhatjuk össze tömören: „Válasz Trianonra: az autonómia”.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

A „területért békét” izraeli analógiájára úgy is fogalmazhatunk, hogy: területért jogokat. Hogyha már a háborúkban győztes nagyhatalmak szülőhazánk jelentős részétől megfosztottak bennünket, a legkevesebb, amit követelhetünk, az az, hogy maradéktalanul biztosítsák emberi és közösségi szabadságunkat, demokratikus jogainkat – beleértve a korlátozott önrendelkezés, vagyis a közösségi autonómia jogát. Ezen a téren nem érvényes a győztesek logikája. Az emberi és a közösségi – nemzeti – jogok úgymond a veszteseket is megilletik.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

Az Európai Unióban lévén vagy afelé igyekezvén, országaink államalkotó közösségeiként és teljes jogú polgáraiként a demokrácia, a jogállamiság, az emberi és közösségi jogok miként a többségre, reánk is éppen úgy érvényesek.

Száz évvel ezelőtt a monarchia romjain egymás után alakultak meg a nemzeti tanácsok, amelyek a wilsoni pontokra való hivatkozással egyik a másikat követve hirdették meg népeik elszakadását, függetlenségét, azok államalapítási, illetve annexiós szándékait. Az eleve kudarcra ítélt Magyar Nemzeti Tanácsról nem szólva, büszkék vagyunk arra, hogy nálunk az erdélyi és a székely nemzeti tanácsok is létrejöttek, sőt a székely hadosztály is megalakult, és az akkori, szinte reménytelen helyzetben megpróbálták a lehetetlent. Nem rajtuk múlott, hogy kiállásuk nem járt eredménnyel.

Vegyünk példát róluk!

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

Elődeik folytonosságában Erdélyben ma is működnek Tanácsaink. Kivételes módon itt, Szerbiában is felállt a Magyar Nemzeti Tanács. A közösségi önrendelkezés elve alapján valamennyi külhoni nemzetrészünknek ugyanezt kellene tennie! Jelenlegi politikai viszonyaink továbbra is kedvezőtlenek. Mindazáltal sokkal kedvezőbbek, mint száz évvel ezelőtt…

Szedjük össze magunkat, és egyesítsük erőinket! Erre alkalmas keretként szolgál a Kárpát-Medencei Magyar Autonómiatanács.
És habár a század nem múlt el felettünk nyomtalanul, s ez a magyarság már nem az a magyarság, népességünk és erőtartalékaink pedig vészesen megcsappantak – nemes harcunk talán mégsem reménytelen, hiszen Istennel az oldalunkon mindenképpen többségben vagyunk.

Viszontlátásra december 6-án „kincses Kolozsváron”!

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A rendelkezésre álló, feltárt levéltári források alapján a vizsgált területről, a bácskai Tisza ment kilenc településéről — a mai Ada, Magyarkanizsa, Óbecse és Zenta község területéről — összesen **3618** személyt tudtunk azonosítani, akik az 1914–1918 között vívott első világháború során vesztették életüket. Egyetlen kivétellel — Lederer Julianna adai önkéntes ápolónő hivatása végzése közben szerzett betegségben hunyt el 1917-ben — valamennyien férfiak voltak: zömmel katonák, illetve néhány mozgósított kocsis és hadi-munkás, akik a hadra kelt sereghez tartoztak.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A rendelkezésre álló, feltárt levéltári források alapján a vizsgált területről, a bácskai Tisza ment kilenc településéről — a mai Ada, Magyarkanizsa, Óbecse és Zenta község területéről — összesen 3618 személyt tudtunk azonosítani, akik az 1914–1918 között vívott első világháború során vesztették életüket. Egyetlen kivétellel — Lederer Julianna adai önkéntes ápolónő hivatása végzése közben szerzett betegségben hunyt el 1917-ben — valamennyien férfiak voltak: zömmel katonák, illetve néhány mozgósított kocsis és hadi-munkás, akik a hadra kelt sereghez tartoztak.

Az első világháború során a halálokok különbözőek lehettek: legtöbben a csatatereken esetek el, vagy el az elszenvedett sebesülések következtében — gyakori volt a vérmérgezés és a merevgörcs — később hadikórházak-ban hunytak, de többekkel végeztek betegségek, járványok is.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A fertőző betegségek közül kiemelkedően sokan hunytak el a tífuszban: az 1914/15 telén-tavaszán Szerbiában dühöngő járvány világviszonylatban is az egyik legnagyobb volt. A krónikus betegségek közül pedig a tüdővész tarolt. A TBC a XIX. század végén, de még a XX. század első évtizedeiben is népbetegségnek számított Magyarországon: az emberi szervezetében jelen lévő kórokozók a háborús nélkülözések közepette legyengült személyeknél könnyen kifejlődtek és kialakult a betegség, amely ellen akkoriban még nem létezett hatásos gyógymód. A kolera a hadjáratok velejárója volt évszázadok során, és ez alól az első világháború sem volt kivétel: sokan hunytak el ebben a kórban, vagy az 1918-ban fellángoló spanyolnátha/influenza következtében.

A hivatalosan adatok szerint az első világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchia 1.534.200 embert veszített, vagyis ennyi katona halt meg. Ebből a számból a történelmi Magyarország területéről 661 ezren származtak, ami az összlakosság 3%-át képezte.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A bácskai Tisza-mente településeinek emberveszteségei

Település	Lakosság az 1910-es népszámlálás szerint (fő)	Hősi halott (fő)	Halottak az összlakosság arányában (%)
Ada	12.500	418	3,34
Bácsföldvár	6.882	160	2,32
Horgos	8.037	185	2,30
Magyarkanizsa	17.018	766	4,50
Martonos	6.311	189	2,99
Mohol	10.254	268	2,61
Péterréve	10.049	234	2,32
Óbecse	19.372	389	2,00
Zenta	29.666	1.009	3,40
Összesen	**120.089**	**3.618**	**3,01**

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A több mint 120 ezer főnyi lakossággal rendelkező régió százalékos veszteségaránya, megegyezik az országossal.

Kiemelkedik Magyarkanizsa embervesztesége, amely 50 százalékkal meghaladja az országos átlagot, de Adáé és Zentáé is magasabb annál.

Az adatokból látható, hogy ezek a közösségek hatalmas veszteséget szenvedtek: a gazdasági és biológiai szempontból legaktívabb 21-30, illetve 31-40 éves korcsoportok nagy százalékának elvesztése a térségben hosszú távú gazdasági, valamint demográfiai nehézségeket eredményezett.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A bácskai Tisza-mente hősi halottai egyes korcsoportok szerint

Település	Hősi halottak (fő)	21-30 évesek (fő)	21-30 évesek a halottak arányában (%)	31-40 évesek (fő)	31-40 évesek a halottak arányában (%)	21-40 évesek összesen (fő)	21-40 évesek a halottak arányában (%)
Ada	418	180	43,06	104	24,88	284	68,48
Bácsföldvár	160	75	46,87	60	37,50	135	84,37
Horgos	185	79	42,70	74	40,00	153	82,70
Magyar-kanizsa	766	353	46,08	253	33,00	606	79,08
Martonos	189	100	52,91	65	34,39	165	87,30
Mohol	268	114	42,53	93	34,70	207	77,23
Péterréve	234	102	43,58	90	38,46	192	82,04
Óbecse	389	176	45,24	137	35,21	313	80,45
Zenta	1.009	484	47,96	311	30,82	795	78,78
Összesen	**3.618**	**1.663**	**45,96**	**1.187**	**32,80**	**2850**	**78,77**

A 21-30 éves korosztály aránya valamennyi település esetében meghaladja a 40%-ot, Martonos esetében pedig az 50%-ot is. A 31-40-es korosztály részvétele a hősi halottak arányában valamivel kisebb, 24-40% közötti skálán mozog. Megállapítható, hogy ez a két korcsoport az, amely nagy háború véres emberáldozatát meghozta: valamennyi vizsgált településen közülük került ki a hősi halottak 3/4-e. Természetesen 20 évnél fiatalabb, illetve a 40 évnél idősebb katonák is meghaltak — ezekből a korcsoportokból egyes települések esetében a hősi halottak 13-32%-a került ki.

Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai alakulatainak feltöltése területi elven alapult. Ez azt jelentette, hogy egy bizonyos területről — hadkiegészítési kerületből — a hadkötelesek meghatározott alakulatokhoz vonultak be: ennek következtében hasonló mentalitású, egymás nyelvét beszélő/értő katonák szolgáltak együtt, ami a soknemzetiségű birodalomban nem számított elhanyagolandó szempontnak.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A haderő legtömegesebb fegyvernemét a gyalogság képezte. A bácskai Tisza mentéről két gyalogsági alakulathoz — a cs. és kir. 86. (szabadkai) gyalogezredhez, valamint a m. kir. 6. (szabadkai) honvéd gyalogezredhez — vonultak be a hadkötelesek. Ennek eredményeként ezek soraiból került ki a legtöbb hősi halott is: a 86-osok közül — valamennyi település esetében — hozzávetőlegesen az 1/3-a, a 6-os honvédektől pedig az 1/4-e.

Horgos kivételt képez, hiszen Csongrád vármegyéhez tartozott, és a horgosiak a cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezred, illetve a m. kir. 5. (szegedi) honvéd gyalogezred vonultak be tömegesen. A rendelkezésre álló levéltári anyagból az elesettek 20-39%-nál nem sikerült megállapítani, hogy az illető katona melyik alakulathoz tartozott.
Ez főleg azok esetében fordult elő, akik a háborúban eltűntek, és haláluk tényét később, bírósági eljárás során bizonyították: a holttá nyilvánítást kezdeményezők számára ez az adat feltehetően nem lehetett ismeretes, a bíróság pedig ennek tényét nem tekintette különösebben jelentősnek.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A bácskai Tisza-mente hősi halottainak összegzése katonai alakulatok szerint

Település	Hősi halottak (fő)	Cs. és kir. 86. gye. (fő)	Cs. és kir. 86. gye. (%)	M. kir. 6. hgye. (fő)	M. kir. 6. hgye (%)	Egyéb (fő)	Egyéb (%)	Ismeretlen (fő)	Ismeretlen (%)
Ada	418	135	32,30	90	21,55	36	8,60	157	37,55
Bács-földvár	160	56	35,00	46	28,75	9	5,62	49	30,63
Horgos	185	2	1,10	8	4,40	103	55,60	72	38,90
Martonos	189	80		51		20		38	
Magyar-kanizsa	766	295	42,32	248	26,98	119	10,60	104	20,10
Mohol	268	87	32,46	67	25,00	16	5,97	98	36,57
Óbecse	389	140	36,00	108	27,76	15	3,85	126	32,39
Péter-réve	234	91	38,88	65	27,77	11	4,70	67	28,65
Zenta	1.009	389	38,55	259	25,67	127	12,58	234	23,20
Összesen	**3.618**	**1.275**	**35,25**	**942**	**26,05**	**456**	**12,60**	**945**	**26,10**

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A XX. század elején az Alföldhöz tartozó bácskai Tisza-mente gazdasági szempontból kifejezetten mezőgazdasági vidéknek számított. A térséget az egyre szaporodó mezőgazdasági népesség, az apró parasztgazdaságok, valamint a nagyszámú föld nélküli agrárproletariátus jellemezte. (Bővebben lásd Klamár Zoltán: Tanyák, parasztgazdaságok Magyarkanizsa vidékén (1900-2000). Kiss Lajos Néprajzi Társaság Könyvtára 2. Szabadka, 2006.)

A kézműves- és kisipar ekkor már visszaszorulóban volt, hiszen a nagy ipari központokban — amelyek főleg az ország középső és nyugati területein működtek — erőteljesen fejlődő, mezőgazdasági termékeket feldolgozó könnyűipar hozzáférhető áron elégítette ki az igényeket. A vizsgált területen főleg a szolgáltatásokat végző iparosok tudtak érvényesülni. A bácskai Tisza-mente nem volt iparosodott vidék, hiszen csak elvétve alakultak ipari létesítmények néhány téglagyár, vagy fűrésztelep formájában. Ennek következtében nem beszélhetünk tömegesebb munkásságról sem.

Az értelmiség ezen a vidéken meglehetősen vékony réteget képezett: tanítók, tanárok, ügyvédek, valamint csekély számú egyetemi hallgató alkotta azt.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A bácskai Tisza-mente hősi halottainak összegezése foglalkozásuk/hivatásuk alapján

Település	Hősi halott	Mezőgazd. (fő)	Mező-gazd. (%)	Iparos, kereskedő, alkalmazott (fő)	Iparos, kereskedő, alkalmazott (%)	Értelmiségi (fő)	Értelmiségi (%)	Ismeretlen (fő)	Ismeretlen (%)
Ada	418	207	49,52	75	17,95	5	1,20	131	31,33
Bács-földvár	160	82	51,25	22	13,75	1	0,63	55	34,37
Horgos	185	144	77,85	15	8,10	1	0,55	25	13,50
Magyar-kanizsa	766	446	58,22	129	16,85	6	0,78	185	24,15
Martonos	189	129	68,25	21	11,11	2	1,05	37	19,59
Mohol	268	184	68,65	35	13,05	4	1,50	45	16,80
Óbecse	389	246	63,25	47	12,08	10	2,57	86	22,10
Péter-réve	234	167	71,36	32	13,67	4	1,70	31	13,24
Zenta	1.009	621	61,55	193	19,12	21	2,08	174	17,25
Összesen	**3.618**	**2.226**	**61,52**	**569**	**15,73**	**54**	**1,45**	**769**	**21,25**

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A rendelkezésre álló levéltári források alapján egyértelműen kimutatható, hogy a vizsgált terület nagy háborús áldozatainak zömét a mezőgazdaságból élők adták: arányuk településtől függően 49-77%-ig között váltakozik. A kikutatott személyes adatok, valamint a korabeli birtokviszonyok ismeretében megállapítható, hogy az elesett katonák zöme kenyerét élete során mezőgazdasági napszámosként, cselédként kereső földnélküli agrárproletár, vagy 1-5 holddal gazdálkodó törpebirtokosok volt.

A civilben iparosok, kereskedők vagy alkalmazottak közül kikerülő hősi halottak aránya településenként 8-19%-ra tehető. Az értelmiségiek — diákok, hivatalnokok, tanítók, ügyvédek — aránya 0,5-2,5% között mozog. Jellemző, hogy az iparosok, kereskedők és alkalmazottak, valamint az értelmiséghez tartozók részarány a városokban — Zentán és Magyarkanizsán — magasabb.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

Az áldozatok egy jelentős részénél — 13-24% — nem volt megállapítani, hogy polgári életükben mivel keresték kenyerüket. Feltételezhető azonban, hogy közülük is többen mezőgazdaságból éltek.

Az 1900-as évek elején a bácskai Tisza-mente egésze nemzetiségi és felekezeti szempontból is heterogén volt: a magyarok mellett valamennyi településen éltek szerbek is, a katolikus vallásúak mellett a pravoszlávok, valamint az izraeliták is jelen voltak. Jellemzően északról délre haladva a települések lakosságában fokozatosan növekedett a szerbség aránya.

A zsidók főleg a régió középső részén — Magyarkanizsán, Zentán, Adán, Moholon, Péterrévén és Óbecsén — alkottak nagyobb létszámú közösséget.

Más vallásúak — reformátusok, evangélikusok, görög-katolikusok — csak elvétve éltek a vizsgált területen, számuk elenyésző volt.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A bácskai Tisza-mente hősi halottainak felekezeti megoszlása

Település	Hősi halott (fő)	Rk. (fő)	Rk. (%)	Gkel. (fő)	Gkel. (%)	Izr. (fő)	Izr. (%)	Egyéb felekezetű, felekezeten kívüli, illetve ismeretlen felekezetű (fő)
Ada	418	350	83,73	49	11,72	17	4,07	2
Bácsföldvár	160	108	67,50	49	30,62	1	0,62	2
Horgos	185	180	97,29	2	1,08	1	0,54	2
Magyarkanizsa	766	734	95,82	18	2,34	10	1,30	4
Martonos	189	151	79,83	35	18,51	1	0,53	2
Mohol	268	147	54,85	109	40,67	10	3,73	2
Óbecse	389	253	65,03	121	31,10	10	2,57	5
Péterréve	234	188	80,34	38	16,29	7	2,99	1
Zenta	1.009	914	90,58	61	6,04	21	2,08	13
Összesen	**3.618**	**3.025**	**83,60**	**482**	**13,32**	**78**	**2,15**	**33**

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A vizsgált terület hősi halottak legnagyobb része római katolikus vallású volt: Horgos, Magyarkanizsa és Zenta esetében arányuk meghaladta a 90%-ot, a teljes régió viszonylatában pedig a 83%-ot.

A pravoszláv vallású hősi halottak legnagyobb számban óbecseiek voltak, de számarányuk Mohol esetében is meghaladta a 40%-ot.

Az izraelita vallású hősi halottak számaránya Ada és Mohol esetében volt a legmagasabb, de Péterrévén is megközelítette a 3%-ot.
A más felekezetű, a felekezeten kívüli és az ismeretlen felekezetű hősi halottak aránya az egész terület viszonylatában alig haladja meg az 5%-ot.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

Az osztrák-magyar csapatok már a nagy háború kirobbanás évében, 1914-ben óriási emberveszteségeket szenvedtek. A szerb és az orosz hadszíntéren vívott súlyos harcokban elpusztult, harcképtelenné vált vagy hadifogságba került a sereg legaktívabb része: a hivatásos tisztek jelentős hányada, valamint a békeidőben kiképzett katonák zöme. Ettől kezdve az Osztrák-Magyar Monarchia számára a háború a tartalékosok küzdelmévé vált.

1915-ben az orosz hadszíntéren vívott súlyos csaták, Olaszország hadba lépésével a délnyugati front első négy isonzói csatája, valamint a Szerbia elleni támadás újabb jelentékeny emberveszteségeket okozott.

A további háborús évek csak tetézték a gondokat: a katonahiány következtében népfelkelőként behívták és a harctérre vezényelték a 17-18 éves, de 50-en felüli hadkötelesek generációit is.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A bácskai Tisza-mente hősi halottainak összegzése halálesetük éve szerint

Település	Hősi halott (fő)	1914. (fő)	1915. (fő)	1916. (fő)	1917. (fő)	1918. (fő)	1919. és később (fő)	Ismeretlen (fő)
Ada	418	47	130	76	47	32	9	77
Bács-földvár	160	27	57	39	15	18	3	1
Horgos	185	20	51	39	27	27	18	3
Magyar-kanizsa	766	127	251	179	107	71	20	11
Martonos	189	23	70	31	35	19	9	2
Mohol	268	48	85	57	35	24	5	14
Óbecse	389	62	135	84	43	37	22	6
Péter-réve	234	21	75	69	27	23	19	--
Zenta	1.009	116	286	217	139	127	51	73
Összesen	**3.618**	**491**	**1.140**	**791**	**475**	**378**	**156**	**187**

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A bemutatott adatokból egyértelműen kitűnik, hogy az 1915-ös év harcai követelték a legtöbb halálos áldozatot. Az 1916-os év áldozatai számszerűen követik 1915-öt. Ha azonban időarányosan vizsgáljuk a hősi halottak számát — a harcok 1914-ben „csak” öt hónapon keresztül folytak — akkor az első háborús év vetekszik 1916-al. Az 1917-es és 1918-as év már valamivel kevesebb áldozatot követelt.

Noha a Nagy Háború 1918 novemberében véget ért, ez nem jelentette automatikusan azt, hogy a harcok végeztével már nem haltak meg katonák. Sokan ezt követően hunytak el a kórházakban a harctéren szenvedett sebesülések, vagy betegségek következtében, esetleg a hadifogság mostoha körülményei között vesztették életüket. Az 1919-es, vagy későbbi halálozási időpontot leggyakrabban a holttányilvánítási eljárások során eljáró bíróság állapította meg.

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei a nagy háborúban

A háborúban eltűnt katonák egy részénél a rendelkezésre álló forrásokból nem sikerült megállapítani a haláleset időpontját. Különösen Ada és Zenta esetében jelentős ez az arány, de a régió szintjén csupán 5 százalékuknak nem ismerjük legalább az elhalálozás évszámát.

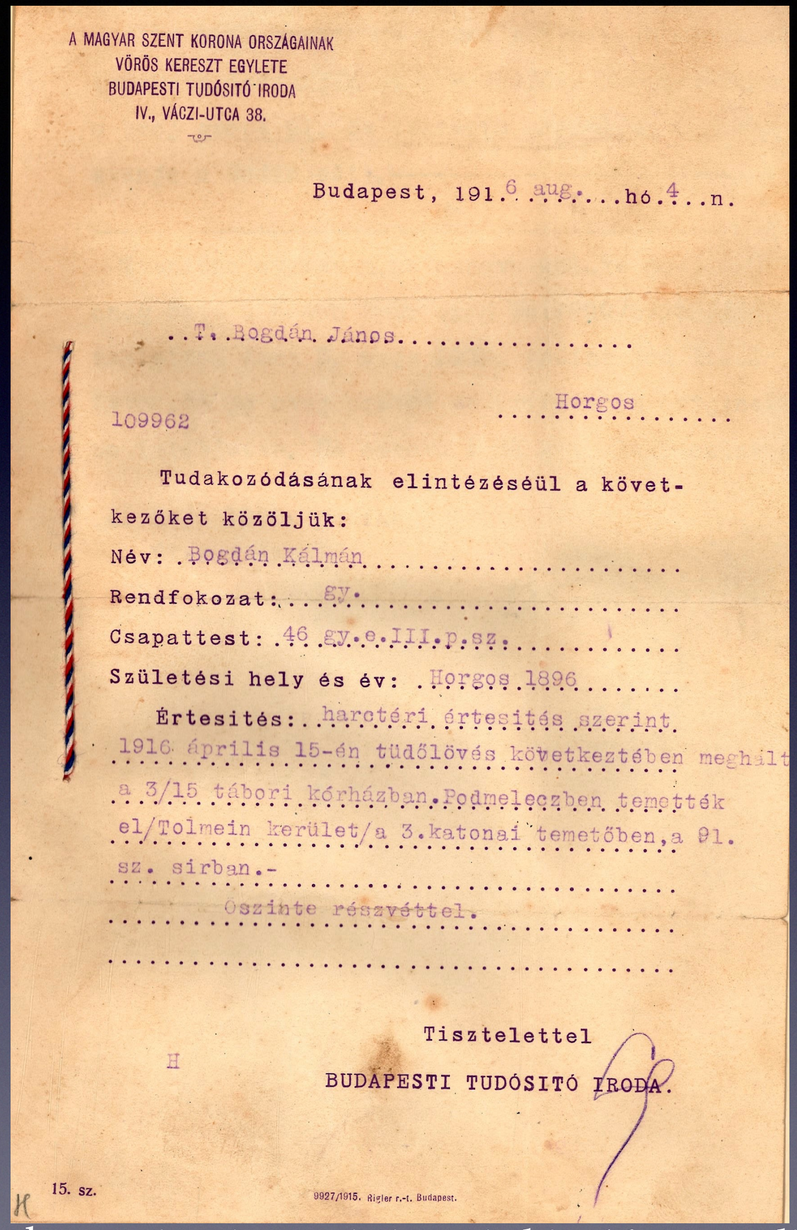
A bemutatott adatokból levonható a következtetés, hogy a nagy háború során elszenvedett emberveszteségek súlyos demográfiai és gazdasági állapotokat idéztek elő a bácskai Tisza mentén (is): egy egész nemzedék került fakeresztek alá, egy egész nemzet lett tövig visszavágva, aminek következményeit egyre fogyatkozó közösségünk napjainkban is érzi.

Nézzék meg a képtárat a következő lapokon!

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei — KÉPTÁR

A MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAINAK
VÖRÖS KERESZT EGYLETE
BUDAPESTI TUDÓSITÓ IRODA
IV., VÁCZI-UTCA 38.

Budapest, 1916 aug. hó 4 n.

T. Bogdán János

Horgos

109962

Tudakozódásának elintézéséül a következőket közöljük:

Név: Bogdán Kálmán

Rendfokozat: gy.

Csapattest: 46 gy.e.III.p.sz.

Születési hely és év: Horgos 1896

Értesités: harctéri értesités szerint 1916 április 15-én tüdőlövés következtében meghalt a 3/15 tábori kórházban. Podmeleczben temették el/Tolmein kerület/a 3. katonai temetőben, a 91. sz. sirban.-

Őszinte részvéttel.

Tisztelettel

BUDAPESTI TUDÓSITÓ IRODA.

15. sz. 9927/1915. Rigler r.-t. Budapest.

A Vöröskereszt értesítése Bogdán Kálmán horgosi származású cs. és kir. 46. szegedi gyalogezredbeli katona halálesetéről, aki 1916. április 15-én hunyt el sebesülés következtében

Faggyas János m. kir. 6. szabadkai honvéd gyalogezredbeli szakaszvezető családja körében.
Faggyas János 1916. július 25-én az orosz hadszíntéren, Kirlibabánál halt hősi halált

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei — KÉPTÁR

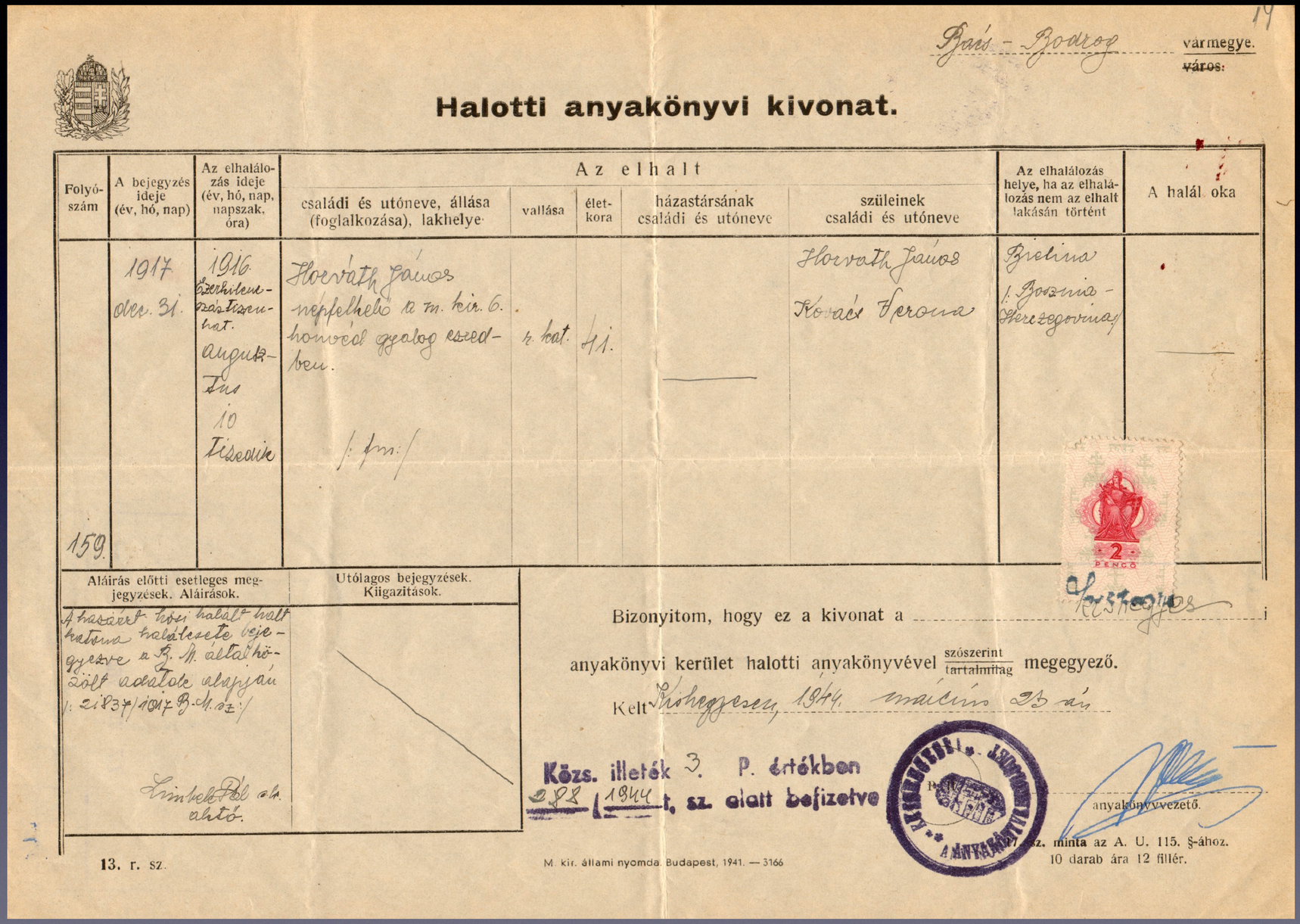

Fejős István cs. és kir. 86. gyalogezredbeli gyalogos feleségével. Fejős gyalogos harctéren szenvedett sebesülés következtében hunyt el 1915. szeptember 4-én

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei — KÉPTÁR

Gulyás Péter katona békeidőben, aki a szerb hadszíntéren, a Loznicánál esett el 1914 szeptemberében

Bács - Bodrog vármegye.
város:

14

Halotti anyakönyvi kivonat.

Folyószám	A bejegyzés ideje (év, hó, nap)	Az elhalálozás ideje (év, hó, nap, napszak, óra)	Az elhalt: családi és utóneve, állása (foglalkozása), lakhelye	vallása	életkora	házastársának családi és utóneve	szüleinek családi és utóneve	Az elhalálozás helye, ha az elhalálozás nem az elhalt lakásán történt	A halál oka
159.	1917 dec. 31.	1916 Őszhóvégutószakasz-tiszteshat. augusztus 10 Tizedik	Horváth János népfelkelő a m. kir. 6. honvéd gyalog ezredben. /: fm. :/	r. kat.	41.	—	Horvath János Kovács Verona	Bjelina /. Bosznia-Hercegovina	—

Aláírás előtti esetleges megjegyzések. Aláírások.

A hasáért hősi halált halt katona halálesete vejegyezve a Gy. M. által hözölt adatok alapján /: 21837/1917 B. M. sz. :/

Simkovits Pál alk. altó.

Utólagos bejegyzések. Kiigazitások.

Bizonyitom, hogy ez a kivonat a ..... anyakönyvi kerület halotti anyakönyvével szószerint / tartalmilag megegyező.

Kelt Kishegyes, 1944. március 25-én

Közs. illeték 3. P. értékben
288 1944 t. sz. alatt befizetve

anyakönyvvezető.

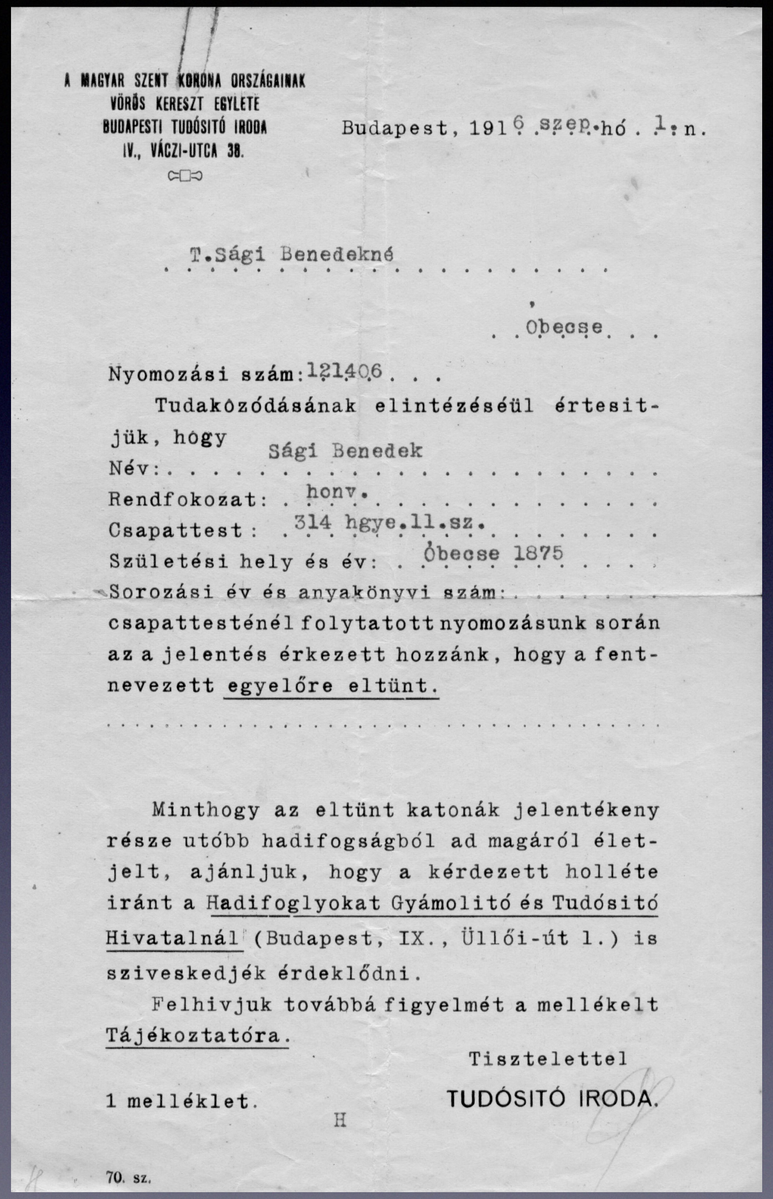
13. r. sz.

M. kir. állami nyomda. Budapest, 1941. — 3166

... sz. minta az A. U. 115. §-ához.
10 darab ára 12 fillér.

Horváth János moholi származású, m. kir. 6. szabadkai honvéd gyalogezredbeli népfelkelő halotti anyakönyvi kivonata, aki Bijeljinán (Bosznia) hunyt el 1916. augusztus 10-én

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei — KÉPTÁR

A MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAINAK
VÖRÖS KERESZT EGYLETE
BUDAPESTI TUDÓSITÓ IRODA
IV., VÁCZI-UTCA 38.

Budapest, 1916 szep. hó 1. n.

T. Sági Benedekné
Óbecse

Nyomozási szám: 121406

Tudakozódásának elintézéséül értesitjük, hogy

Név: Sági Benedek
Rendfokozat: honv.
Csapattest: 314 hgye. II. sz.
Születési hely és év: Óbecse 1875
Sorozási év és anyakönyvi szám:

csapattesténél folytatott nyomozásunk során az a jelentés érkezett hozzánk, hogy a fentnevezett egyelőre eltünt.

Minthogy az eltünt katonák jelentékeny része utóbb hadifogságból ad magáról életjelt, ajánljuk, hogy a kérdezett holléte iránt a Hadifoglyokat Gyámolitó és Tudósitó Hivatalnál (Budapest, IX., Üllői-út 1.) is sziveskedjék érdeklődni.

Felhivjuk továbbá figyelmét a mellékelt Tájékoztatóra.

Tisztelettel

1 melléklet.

TUDÓSITÓ IRODA.

H

70. sz.

A Vöröskereszt értesítése Sági Benedek óbecsei származású, m. kir. 314. honvéd gyalogezredbeli honvéd eltűnéséről.
Sági Benedeket 1928-ban nyilvánították holttá

M. kir. Belügyministerium.

139310/916 IVe B. M. sz.

Értesítés

a mozgósitott fegyvereserőhöz tartozó katonai (polgári) egyén halálesetéről,
a katonai hatóságok (hadügyminiszterium) által egybeállitott hivatalos kimutatásból vett adatok alapján.

(Kizárólag az állami halotti anyakönyvbe való bejegyzés céljára.)

Az elhalálozás ideje (év, hó, nap)	Az elhalt: családi és utóneve, katonai rangja és csapatbeosztása, polgári állása (foglalkozása)	vallása	életkora	házastársának családi és utóneve	szüleinek családi és utóneve	Az elhalálozás helye	A halál oka	Aláirás előtti megjegyzések
1915 febr. 28.	Szilágyi Andor százados a cs. és kir. 86 közös gyalogezredben.	r. kath.	31 éves	—	néhai Szilágyi György és néhai Fehér Jolán	Talbonki körüli csatatér [illegible] Galicziai	—	A harcztéren a hazáért hősi halált halt halálozás halálesete bejegyezve a B. M. által közölt adatok alapján. (139310/916 BM sz.)

A közölt adatok hiteléül.

Budapesten, 1917 év marczi hó 30. napján,

a minister rendeletéből:

[illegible]

ministeri osztálytanácsos.

49. r. sz. 197

M. kir. állami nyomda. Budapest, 1916. — 2659.

A BM hivatalos értesítője Szilágyi Andor cs. és kir. 86-ik gyalogezredbeli százados hősi haláláról, aki 1915. február 28-án az orosz hadszíntéren esett el

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei — KÉPTÁR

Vastag Pál cs. és kir. 8. huszárezredbeli szakaszvezető sírja.
Vastag Pál az olasz hadszíntéren esett el 1918. szeptember 15-én

Molnár Tibor — A bácskai Tisza-mente emberveszteségei — KÉPTÁR

Zónai Vince (keresztel megjelölve) m. kir. 74/2. honvéd nehéztarackos ütegbeli tüzér bajtársai körében.
Zónai Vince 1918-ban eltűnt a harctéren

Köszönöm
a figyelmet!

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A magyar kisebbség sorsa a királyi Jugoszláviában

Az 1918 novemberében Újvidéken megfogalmazott szerb kisebbségvédelmi ígéretekből soha nem lett semmi

*„Minden nemzet a súlyából annyit veszít, amennyi az általa elnyomott nemzetiségek súlya.”*1*

borsai Szüllő Géza

„A versailles-i határozatok kódolták a második világháborút. »Ez nem békeszerződés, hanem húsz évre szóló fegyverszünet« –

vélekedett róla Ferdinand Foch marsall, a fegyverszüneti megállapodás francia aláírója. Danzig szabad város frissen megrajzolt térképére bökve pedig hozzáfűzte:

*»Itt kezdődik a következő háború«”*2*

1 Az egységes délszláv állam történetének rövid áttekintése

Idézet az Újvidéken 1918. november 25-én tartott szerb nemzetgyűlés jegyzőkönyvéből, amelyben négy pontban foglalták össze a határozatokat.

„2. Csatlakozunk a Szerb Királysághoz, amely eddigi működésével és fejlődésével szabadságot, egyenlőséget, fejlődést szavatol minden irányban nem csupán nekünk [Értsd: szerbeknek. – M.M.], *hanem valamennyi szláv és még a velünk együtt élő nemszláv népeknek is.”* [Saját fordítás. – M.M.]*3*
A jegyzőkönyv erre a kérdésre újólag visszatér. Ezt Csuka János fordításában az alább majd bőségesen idézett könyve alapján vesszük át, szintén az említett jegyzőkönyvből.

*„A nem szerb és nem szláv népeknek, amelyek a mi határaink között maradnak, biztosíttatik minden jog, amellyel mint kisebbség nemzeti létüket biztosítani és fejleszteni óhajtják.”*4*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Némi megszorítással mondhatjuk, hogy a trianoni békekötés következtében elszakított Délvidék magyarsága két Jugoszláviában élt: az elsőben és a másodikban. Azóta a szétdaraboltból kivált hat szuverén állam közül négyben élnek magyarok, elsősorban Szerbiában, jóval kevesebben Horvátországban, még kevesebben Szlovéniában s Bosznia-Hercegovinában, de szórványban található magyar lakosság Montenegróban és Macedóniában is. Tanulmányunkban főleg csak a Szerbiában élőkkel foglalkozunk, de érintőlegesen a horvátországiakkal is. Azért mondható csak megszorítással két Jugoszlávia, mert a másodiknak a kimúlási folyamata több mint egy évtizeden át tartott, közben többször is változott elnevezésében vagy területi nagyságának tekintetében, esetleg mindkét módon.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A két Jugoszlávia alapjában véve királyinak, illetve titóinak nevezhető. Létezése folyamán mindkettőnek a hivatalos neve is változott, a másodiké több ízben. Lehetne részletezni a fenti állítást, kezdve onnan, hogy az elsőt kezdetben Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak nevezték, majd Jugoszláv Királyságnak. A második kezdetben Jugoszláv Föderatív Népköztársaság volt, majd leghosszabb ideig Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság. Mindkettőnek a közigazgatási fölosztása is változott. Az első kezdetben szigorúan belgrádi központú volt, de némi jogokat gyakorolt Belgrádon kívül Zágráb és Ljubljana is. Tito országa hat köztársasági jogállású részből állott: Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró s végül Macedónia.

Szerbia magában foglalt két tartományt is: Vajdaságot, valamint Koszovó-Metóhiát. A tartományok joga a kezdeti évtizedekben kisebb volt, az 1971-ben meghozott szövetségi alkotmány azonban tetemesen megnövelte, szinte köztársasági jogokkal lettek fölruházva, ami miatt Szerbia folyamatosan berzenkedett, arra hivatkozva, hogy a két tartomány korlátozza Szerbia szuverenitását, s ez az állítás nem is volt alaptalan. A két tartomány pedig — elsősorban Koszovó-Metóhia — egyre nagyobb jogokat szeretett volna kivívni magának, akár konfliktusok árán is.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Tito 1980. május elején elhunyt, országa egy ideig még megmaradt, és nagyjából úgy működött, ahogyan ő megalkotta és utódaira hagyta, ám a már korábban is érezhető bomlás jelei fokozatosan erősödtek, majd 1991-től kezdve egymás után váltak ki a köztársaságok. Előbb Horvátország és Szlovénia, majd Macedónia. Ezt követően Bosznia-Hercegovina, de abban az időben már súlyos fegyveres harcok dúltak a területekért. Jugoszlávia név alatt már csupán Szerbiát, Macedóniát és Montenegrót kellett érteni, majd végül ezt az országnevet is elhagyták, amikor Montenegró is kivált. Azóta hat állam létezik az egykori egynek a területén: Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Montenegró, Bosznia-Hercegovina, valamint Macedónia. Legújabban e legutóbbinak a neve is változott: Észak-Macedónia lett.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Mindkét Jugoszlávia darabolódása óriási katasztrófa és iszonyatos testvérháború közepette zajlott le. A többé vagy kevésbé eltérő történelmű délszláv nemzetek és e területek más népei egymás torkának estek, és olyan egymás közötti pusztításba csaptak, amilyet — bátran állítható — ilyen rövid idő alatt még a törökök sem végeztek közöttük. A babaruha szétszedésének oka mindkét esetben a rivalizálás volt: melyik délszláv nemzetnek, országrésznek milyen jogai lehetnek az ország, illetve a saját sorsának irányításában. Más volt a helyzet a nagy számban itt élő kisebbségekkel. Törökök, albánok, bolgárok, cigányok, magyarok, németek, románok (vlahok), cincárok, olaszok, zsidók tarkították a szerbek, horvátok, szlovénok, montenegróiak, macedónok által lakott területeket. Ám még a szlávok egysége is tovább tagozódott. A szerbek között sokan bosnyáknak vallották magukat. A bosnyákok között elkülönültek egymástól a pravoszláv és a muzulmán vallásúak, de akadtak közöttük még katolikusok is. A horvátok egy része dalmatának, sokácnak, bunyevácnak mondta magát. Vita volt és van arról, hogy a bunyevácok horvátok-e, vagy katolikus szerbek. Azt is vitatják némelyek, vajon a montenegróiak külön nemzetet alkotnak-e, vagy mindannyian szerbek, esetleg egy részük az. Macedónia népe ugyan az ókori görög állam része volt, nevét is onnan vette, a nyelve azonban a bolgárokéhoz hasonlít. Még az egységesnek tekintett szlovénok között is van némi eltérés, vannak, akik vendnek tekintik magukat.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A tarkaságot tovább fokozta az egyes népek, néprészek történelmi múltja. Más tapasztalatuk volt például a hercegovinai horvátoknak, mint a zagorjeiaknak. Más a Szerbia déli vidékein élő szerbeknek és más az egykori Magyar Királyság déli területeire áttelepülteknek. (Nem említve azokat, akik nem is a déli, hanem az északi vagy a középső részekre jutottak el: Szentendre és Eger, Pécs és Baja környékére.) Ezek a különbségek az első Jugoszlávia megalakulása előtti állapotban elhanyagolhatóaknak tűntek, de a béketárgyalások idejére már erősen felszínre törtek. Akkoriban azonban a győztes Szerbiának akkora volt a befolyása magára a magyar békeszerződésre, hogy a későbbi délszláv állam népei közül szinte egyedüliként szóltak bele a tervezett ország alakításába, s ezt nagymértékben tetézte az az előnyük, hogy egyedül nekik volt saját hadseregük, még ha erősen megtépázott is, mert ezt a körülményt elhomályosította az erős antant háttér, elsősorban a francia hadsereg, amely az első világháború végén a szerbbel együtt haladt délről észak felé szinte akadálytalanul, és majdnem addig, ameddig csak akart, sajátjának minősítve Pécset, Baját... E területek — és még mások — elfoglalásának szándéka megnyilvánult még a második világháború végén is, sőt, Tito újabb területekre is szemet vetett, Jugoszláviának követelte Triesztet és környékét, Karintiát, Albániát, Bulgáriát, görög területeket.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A délszláv nemzetek és a köztük élő nemzeti kisebbségek egymáshoz való viszonyulásáról általánosítva elmondható, hogy békeidőben, tehát 1918-tól 1941-ig, majd 1945-től 1991-ig a többségi szlávok közös célja az volt, hogy a kisebbségeket minél jobban kiszorítsák maguk közül. Sanyargatták és ritkították őket. Ebben egységesek voltak annak ellenére is, hogy egymás között akkoriban is kíméletlenül marakodtak, botrányos politikai gyilkosságokba keveredtek egymás között. Az ilyen leszámolások esetenként nemzetközi méreteket öltöttek. Gondoljunk csak az 1934-ben Marseille-ben merénylet áldozatává vált Sándor jugoszláv király esetére, hiszen vele együtt megölték Barthou francia külügyminisztert is. Más volt a helyzet az országbomlások éveiben, tehát 1941-től 1945-ig, majd 1991-től 2002-ig. Ekkor már főleg egymást irtották, a kisebbségeket meg mindannyian arra akarták rávenni, hogy melléjük álljanak, de mivel ez nem ment, hát megmaradtak az irtásuk, elüldözésük mellett. Szerbiában a szerb harci egységekbe kényszerítették őket, Horvátországban pedig a horvátok közé.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

2 Néhány megjegyzés a két Jugoszlávia megszűnéséről és két békeszerződésről

Az első világháborút követően, 1920-ban a francia fővárostól nem messze eső Versailles városban épült Nagy-Trianon palotában megkötött békeszerződéssel alakult meg az első Jugoszlávia, főleg francia óhajoknak megfelelően. És létezett a második világháború kitöréséig. Akkor a már kitört háború kiteljesedésének viharában, de a délszláv nemzetek egymás közötti viszonyában fennálló belső ellentétek miatt szűnt meg.

A második világháború után, 1947-ben a Párizsban megkötött békeszerződés rendelkezései szerint — tekintélyes területnövekedéssel — újra megszervezték a délszlávok államát. Létrejöttében egyaránt buzgólkodtak a nyugati nagyhatalmak és a Szovjetunió. Akárcsak maga a szovjet állam és csatlósai, Jugoszlávia is elkötelezett kommunista diktatúra szerint volt irányítva, a kétségtelenül tehetséges, mondhatni: zseniális Tito ki tudta használni a maga javára a kétfajta világrend közötti ellentétet. Hatalma megszerzése és megtartása érdekében képes volt bármit föláldozni. Emberek százezrei pusztultak el uralma alatt. Állama vesztét a délszláv nemzetek közötti viszály okozta, akárcsak az első Jugoszláviáét.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Azt is el kell fogadni, hogy a többségi, a délszláv nemzetek eléggé sikeresen irtották egymást, de a kisebbségeik náluknál sokkal nagyobb veszteségeket szenvedtek. A valamikor jóval több mint félmilliós németség ugyanis szinte nyomtalanul eltűnt az országból. Körülbelül úgy, amint ahogyan a törökök tűntek el az első délszláv állam megalakulását követően. Messzire jutnánk, ha belebonyolódnánk a második Jugoszlávia területén élő összes kisebbség veszteségeinek ügyébe, vagy ha csupán a mindkét Jugoszláviában lezajlott magyar sérelmeinket elemezgetnénk, a Tito országában történtekről azonban annyit el kell mondani, hogy azok sokkal véresebbek voltak, mint a korábbi időkben történtek. Itt már valóságos népirtás zajlott államhatalmi beintésre, irányítással és segédlettel, de a lehető legnagyobb titokban, és ami történt, azt hamis érvekkel úgy kezelték, mintha csupán háborús bűnösöket vontak volna felelősségre.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Holott likvidálták ártatlanok százezreit, irtották haláltáborok tucatjaiban a nemkívánatos embereket, és ugyancsak százezreket üldöztek el az országból annak közel fél évszázados fennállása folyamán. A kezdeti időkben tömegesen lőttek halomra és végeztek ki az országban élő mindenféle nemzetiségű embereket: valódi, vélt vagy csak potenciális ellenfeleket, de ennek az általános öldöklésnek a keretében cél volt a kisebbségektől való megszabadulás éppen úgy, mint az, hogy meg kell mutatni, ki az úr a háznál.

A kommunista rend felállítása elsőrendű szempont volt. A kommunisták bevallottan a diktatúra eszközeivel uralkodtak. A diktatúra elé illesztett proletár jelző egyben azt is jelentette, hogy a gazdagokat is ellenségnek kell tekinteni, bármilyen nemzetiségűek voltak, nem mellékesen azért is, mert a likvidáltak vagyonára szüksége volt az épülő rendnek. A vallásszabadság alkotmányjogilag garantálva volt, de papi személyek ezreit hurcolták meg, százakat likvidáltak és börtönöztek be, az egyházak vagyonát pedig elkobozták.

3 Magyar sorsunk az első Jugoszláviában

Két Jugoszláviáról van tehát szó. Föltehető a kérdés: melyikben milyen volt a sorsunk? Van-e különbség a kettő között?

Van azonosság is és különbség is. Minket azonban valójában a Trianonban megkötött békeszerződés érdekel, mert az szolgáltatott jogi keretet ahhoz, ami az országban történt, valamint az a körülmény, hogy az antant hatalmakat a legcsekélyebb mértékben sem érdekelte, mennyire tartják be a békeszerződést a győztes harcostárs általuk kreált államában.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Sokáig kellett keresgélni, amíg hozzá lehetett jutni a békeszerződésnek egy eredeti magyar példányához. Az 1990-es évek végén nem hivatalosan annyit sikerült megtudni, hogy a Magyarországnak juttatott hiteles példány megsemmisült Buda 1945 elején lezajlott ostromában. Így van-e vagy sem, azóta fölöslegessé vált ezt keresni, mert 1999 és 2000 fordulóján Ausztráliában járva, Magdolna nevű nővéremtől fontos információt szereztem. Abban az időben ő afféle jegyzőkönyvvezetője volt az ott működő Trianon Társaságnak, s közölte, hogy a Társaság hamarosan meg fogja jelentetni a szerződés hasonmás kiadását. Egy idő múlva azt is elárulta, hogy a Vatikán levéltárából sikerült megszerezniük egy példányt egy ott dolgozó magyar szerzetes révén. S valóban kiadták 2001-ben Sydneyben, személyesen a néném szerzett számomra belőle két példányt. Már maga a történet is megéri, hogy e tanulmányban le legyen írva.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Kézbe kapva, majd átnézve a francia és magyar nyelvű okmányt, igen sok döbbenetes meglepetés ért. Franciául nem tudok, következtetéseimet kizárólag a magyar szövegrészre alapozom. Békeszerződésre gondolva a hasonló dokumentumok ismeretével nem rendelkező ember legfeljebb egy terjedelmes szövegre gondol, holott ez a trianoni egy eléggé vaskos könyv, számozott oldalainak száma 301, szerkezete alig áttekinthetően bonyolult, nem beszélve a kacifántos diplomáciai-jogi nyelvezetéről, amely eufemisztikusan fejezi ki a durva, bántó, a győztesek gőgös, megfellebbezhetetlen parancsait, amelyek valójában sértőek és jogsértőek is. Erről a minősítésről bőségesen lehet szolgálni bizonyítékokkal is. Leszögezhető, hogy a többségi népek általában mindkét Jugoszláviában megsemmisítendő teherként tekintettek a nem délszláv nemzetekre, amelyektől minél előbb meg kell szabadulni, de természetesen a vagyon maradjon a többségi népeké. A kisebbségek irtásában a két ország léte során lényegi eltérés csupán a kisebbségi kolonctól való szabadulás módjában jutott kifejezésre. Az elsőben is folytak ellenünk atrocitások az ország megalakulásától kezdve a szétbomlásáig, de eközben az állam soha nem hazudta álnokul azt, hogy mindannyian egyenlőek vagyunk, amint ezt a titói államban mindenkor, folyamatosan hirdették.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Az elsőben is meglehetősen gyakran megtörtént, hogy ártatlan magyar állampolgárokat likvidáltak, bezártak, kiűztek az országból, hogy magyar tömbben élők közé délszláv népeket telepítettek, ám e cselekedetekről nem állították, hogy a mi érdekünkben történik, ahogyan a titói államban tették. Olyan tömegvérengzéseket azonban nem csaptak az elsőben, amilyet Titóéban. Mindennek tetejébe a második Jugoszlávia létrejötte kezdetén végzett tömeges magyar-irtást — mint fentebb már jeleztük — úgy állították be, mintha igazságszolgáltatás folyt volna. Sőt, magát a magyar tömegek irtását, tömegsírok keletkezését nem is emlegették, mert úgy tekintették, mintha soha nem is történt volna meg. Ha zárt körökben, nagyon ritkán, egészen elvétve ilyesmi mégis szóba jött, akkor a legfelsőbb vezetés ezt úgy állította be a beavatottaknak, hogy ezért a csetnikek, az első Jugoszlávia királyi hadserege és annak parancsnokai a felelősek, hozzáfűzve, hogy mi lett volna, ha esetleg azok győznek.

Ez a szemforgató beállítás annál hihetőbbnek tűnt, mert a magyar-irtás során és utána még sokáig a titói államban a csetnikeket ugyanúgy irtották, akár minket, de talán még jobban. Ennek ellenére Tito nemzetközi tekintélyéhez még csak hasonlítani sem lehet az első Jugoszlávia vezetőiét. Az ő temetésén ott taposta egymás sarkát az akkori világ mindennemű és rangú politikusa, kicsik, nagyok és többé vagy kevésbé azok. Az első Jugoszlávia uralkodói közül csak Sándor király halála váltott ki nagy nemzetközi visszhangot, de ezt nem a tekintélyének köszönhette, hanem halála körülményeinek. Mint már jeleztük, merénylet áldozata lett, méghozzá a francia külügyminiszterrel együtt. Utódjáról, Péter királyról pedig szinte teljesen megfeledkezett mindenki már élete során.

Mielőtt elkezdenénk idézgetni Csuka könyvéből a minket ért sérelmeket, nézzünk bele egy pillantásra magába a békeszerződés szövegébe.

4 Sok baj okozója lett a békeszerződés

A könyv 1–2. oldalán a bevezetőben ezt olvashatjuk:
„...tekintettel arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak szintén óhajtják, hogy szilárd, igazságos és tartós béke lépjen annak a háborúnak helyébe, amely háborúba, közvetlenül vagy közvetve, Ausztria-Magyarország ellen, többen közülük egymás után sodródtak bele, s amely háború Ausztria-Magyarország volt császári és királyi Kormányának 1914. évi július hó 28-án Szerbiához intézett hadüzenetével és az Ausztria-Magyarországgal szövetséges Németországnak ellenségeskedésével kezdődött...”

A szerződés e bevezetőjének végén, az 1. cikke előtti utolsó bekezdés így szól:
„azzal, hogy a szervezett népeknek egymás-közti érintkezésében az igazság uralmát és mindennemű szerződéses kötelezettségnek lelkiismeretes tiszteletben tartását biztosítják...”

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A fentebbi okokból létrehozták a Nemzetek Szövetségét. Nos ez volt az a szervezet, amely a vagy két tucat délvidéki magyar panaszra, amelyet a Királyi Jugoszláviában élő magyar kisebbség képviselői nyújtottak be hozzá, még csak nem is reagált.

Hogy ez az óhajtottnak mondott „*szilárd, igazságos és tartós béke*” mennyire fedte a valóságot, arról alább majd idézni fogunk néhány faktumot, többek között maguktól a „*Szövetséges és Társult Hatalmak*” országaiban akkoriban és később élő megfelelő polgári és katonai személyektől. Itt szerényen csak annyit érdemes saját véleményként megjegyezni, hogy a háború csakugyan a Szerbiának küldött hadüzenettel kezdődött, csakhogy az elfogult győztesek nem merték a szerződésbe belefoglalni, hogy a hadüzenetet megelőzte néhány, a háborút kiváltó ok. A győztesek részéről is.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Elsőként említsük a casus bellinek minősíthetőt. Bizonyított tény, hogy az 1914-ben fennálló Szerbiának köze volt az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösének szarajevói meggyilkolásához. Ez azonban csak kisebb ok, amelyet jogi, békés úton is el lehetett volna intézni, ha a háborúba keveredett hatalmak ezt akarták volna, vagy érthetőbben: ha az említett Szövetséges és Társult Hatalmak nem vágyakoztak volna éppen a háborúra. Az igazi ok azonban az volt, hogy a mindennemű hatalmak nem csupán vágyakoztak, hanem készültek is rá. Kivétel nélkül mind. Semmivel sem jobban, mint a későbbi vesztesek. Mivel a békeszerződés szövegének legelején megmutatták a bűnbakot, az egész további szövegben azzal foglalkoznak, hogyan kell a vétkest példásan megbüntetni.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Ez nem egy akármilyen szerződés. A szerkezete is bonyolult, szövevényes. A benne foglaltak több új állam keletkezését rendelik el, egy európai birodalmat szüntetnek meg vele. Próbáljuk meg elmagyarázni szerkezeti fölépítését. A 301 számozott oldalt kitevő könyvben 364, cikknek nevezett tétel szerepel. Nyugodtan nevezhetőek büntetőeknek.

Az első 27 cikk a béke szavatolására létrehozott, fentebb már említett Nemzetek Szövetségére vonatkozik. Ez képezi a teljes szerződés szövegének I. RÉSZ-ét, amely a többihez hasonlóan külön megnevezést kapott: A Nemzetek Szövetségének Egységokmánya. Nincs szándékunkban minden résznek a megnevezését idézni, csupán némi betekintést nyújtani a teljes szerződésbe.

Összesen XIV RÉSZ van benne. A II. RÉSZ neve: Magyarország határai. Ez a 27. cikkel kezdődik, és a 35.-kel zárul. (Megjegyzés: E leírásomban a különböző szövegrészek elnevezésére azokat a kifejezéseket használom, amelyek a szerződés szövegében szerepelnek — M.M.)

5 A békeszerződés szövegének szerkezeti fölépítése

Folytassuk az ismertetést a szinte találomra kiválasztott XII. RÉSZ-nek a szerkezeti leírásával, merthogy a RÉSZ-eken belül igen sok esetben megannyi Függelék, Fejezet, Címek sokasága található, de még ezeken belül is akár több tucatnyi paragrafus is. Ez a kiválasztott RÉSZ nem a legbonyolultabb. A 268. cikktől kezdődően a 314. cikkig terjedőeket foglalja magába. Római számokkal jelölt öt nagyobb egysége van, amelyek CÍM-nek neveztetnek. A különböző részeket úgy próbálom szemléltetővé tenni, hogy az egyre kisebb egységek kezdő sorait egyre beljebb húzva írom.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

XII. *RÉSZ. Kikötők és vízi utak és vasutak*.

I. *CÍM. Általános rendelkezések*. A 268.-tól a 273.-ig terjedő cikkeket tartalmazza. További tagolása nincs.

II. *CÍM. Hajózás*. Három, szintén római számokkal jelzett FEJEZET-re tagolódik.

I. *FEJEZET. A hajózás szabadsága*. Csupán a 274., tagolatlan cikket tartalmazza.

II. *FEJEZET. A Dunára vonatkozó rendelkezések*. Két pontja van.

1. Közös szabályok a nemzetközieknek nyilvánított vízhálózatokra. A 275.-től a 284.-ig terjedő cikkeket tartalmazza.
2. A Dunára vonatkozó különös szabályok elnevezésű. A 285.-től a 291.-ig terjedő cikkeket fogja egybe.

III. *FEJEZET. Vízügyi rendelkezések*. Két, tagolatlan cikkből áll, a 292.-ből és a 293.- ból.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

III. *CÍM. Vasutak*. Cikkeinek számozása a 294.-től a 310.-ig terjed, de többszörösen tagolódva. Hét, római számokkal jelzett FEJEZET-ből áll.

I. *FEJEZET. Az átmenet szabadsága Magyarország részére az Adriai tengerhez*. A 294., tagolatlan cikket tartalmazza.

II .*FEJEZET. A nemzetközi szállításra vonatkozó rendelkezések*. Öt cikket foglal magába, a 295.-től a 299.-ig terjedőeket.

III. *FEJEZET. Gördülő anyag*. [A vasúti kocsi szakkifejezése. — M.M.] Csupán a 300. cikket tartalmazza, de 1. és 2. pontra tagolódik.

IV *FEJEZET. Vasúti vonalak átengedése*. Ez is csupán egy cikket tartalmaz, a 301.-et, de 1.-től 4.-ig számozott pontra osztódik.

V. FEJEZET. *Egyes vasúti vonalakra vonatkozó rendelkezések*. Hat cikket tartalmaz, a 302.-től a 307.-ig. A 306. 1. és 2. pontra osztódik.

VI. *FEJEZET. Átmeneti rendelkezések*. Csupán a 308. cikkből áll, de 1. és 2. pontra osztva.

VII. *FEJEZET. Távírók és távbeszélők*. Két cikket foglal magába, a 309.-et, amely tagolatlan, és a 310.-et, amely annál komplikáltabb szerkezetű. 1-től 7-ig terjedő, számozott ponttal jelzett részből áll, de a 3. pont tovább osztódik a) és b) részre.

IV. *CÍM. Vitás kérdések eldöntése és az állandó érvényű rendelkezések felülvizsgálása*. Három, tagolatlan cikket foglal magába, a 311.-től a 313.-ig.

V. *CÍM. Különös rendelkezések*. Egyetlen, tagolatlan cikket tartalmaz, a 314.-et.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Általában minden részről megállapítható, hogy Magyarország jogainak, tehát szuverenitásának korlátozásáról rendelkezik. Csupán egyetlen helyen (a 44. cikkben) méltatva említésre az idegenbe került délvidéki magyar kisebbség jogvédelmét, azt is csupán ennyire: *„…a Szerb–Horvát–Szlovén Államban a népesség többségétől eltérő fajú, nyelvű és vallású lakók érdekei (…) védelemben részesüljenek.”* Ugyanide tartozik azonban az alábbi rendelkezés is. 62. cikk: *„…azok a személyek, akik a jelen szerződés értelmében a Szerb–Horvát –Szlovén vagy a Cseh–Szlovák Államhoz csatolt valamely területen 1910. évi január hó 1-je után szereztek illetőséget, csak olyan feltétellel szerzik meg a szerb-horvát-szlovén vagy a cseh-szlovák állampolgárságot, ha a Szerb–Horvát–Szlovén, illetőleg a Cseh–Szlovák Államtól erre engedélyt nyernek.”*

Jusson eszünkbe, milyen súlyosan elmarasztalták Magyarországot, mert 1941-ben, a Délvidék egyes részeinek visszacsatolásakor kimondta, hogy az e visszacsatolt területekre 1918. után betelepített délszlávok nem kapnak magyar állampolgárságot. Föltehető a kérdés: honnan e kettős mérce? A válasz egyszerű. Régi, már szállóigeként élő szabály a magyarázat: A győztesek írják a történelmet. Tegyük hozzá: és diktálják a békeszerződést. Konklúzió: Nem szabad gyöngének lenni, főleg pedig háborút veszíteni.

6 Mások véleménye a békeszerződésről

Forduljunk idegen nemzetek olyan tudósaihoz, hadvezéreihez, politikusaihoz, de végül majd a sajátjainkhoz is, akik részletesen taglalják, milyen is volt az a királyi Jugoszlávia, amelyben a Délvidék magyarsága élt, és hogyan is kezelték a kisebbségek ügyét. Miért is állítható, hogy maga a békeszerződés valójában bajokozó lett, és hogy e szerepét maradéktalanul betöltötte.

Arnold Suppan, az Osztrák Tudományos Akadémia alelnöke írja*5* *„Az európai rendezés, amely az I. világháborút követte, a Párizs környéki békeszerződések (…) alapján 1919–1920-ban jött létre, és Kelet-Közép-Európában több súlyos problémát teremtett. **Ezek megakadályozták, hogy a térségben tartós stabilitás alakulhasson ki**."* [Kiemelés — M.M.].*6*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Néhány a tanulmány utolsói mondatai közül: [Kelet-Közép-Európa]
„...az első világháború végén a nyugati hatalmak segítségével megszabadult ugyan lehanyatló keleti birodalmaktól, azonban legkésőbb 1938-ban a nemzetiszocializmus örvényébe, majd 1944-ben — a Vörös Hadsereg győzelmével — a szovjet impérium uralma alá került."[7]

Suppan elég messziről, de jó helyen kezdi a békeszerződés értékelését, tanulmánya címével és alcímével: *„Út a II. világháborúhoz Kelet-Közép-Európában, Visszavágás a párizsi békeszerződésért"*. Vajon miért nem tudtak a győztes hatalmak csakugyan békét kötni, hanem inkább maximálisan kihasználták a helyzetüket, és magukat az igazság fölkent bajnokainak tekintve ellenfeleiket a háború okozóinak minősítették, és súlyosan büntették őket? Suppan így fogalmaz: *„A békeszerződések fő célja volt, hogy Franciaország biztonságát szolgálják Németország irányában, illetve garantálják Franciaország keleti szövetségesei — Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság — biztonságát Németországgal és Szovjet-Oroszországgal szemben."*[8]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Henri Pozzi A háború visszatér c. könyvében:*9*

„Ajánlom két fiamnak, Pálnak és Nevillnek, bajtársaiknak, a francia fiatalságnak,
amelyeknek nemsokára meg kell halnia,
ha Franciaország nem akar ráeszmélni az igazságra, és engedi cselekedni
továbbra azokat,akik egy új háború kitörésének útját egyengetik.

Henri Pozzi*10*

*„A belgrádi vezérek, élükön Pasiccsal, a szövetségesek győzelme után **Szerbia területi meggazdagodásban nem láttak mást mint személyes hasznot biztosító könnyű alkalmat**. [Kiemelés: az eredetiben. — M.M.] Gazdagodni, zsákmányolni, kényelmes állásokat biztosítani, kegyelteket, rokonokat és barátokat konchoz juttatni, volt minden gondjuk. Ezek a vezérek a horvátokat, macedónokat és a bánáti magyar németeket nem visszatért testvéreknek, egyenjogú szövetségeseknek tekintették, hanem csupán kihasználható adóalanyoknak.”*11*

Bryan Cartledge TRIANON egy angol szemével:*12*

*„... az 1919 januárjában összeülő párizsi békekonferencia előtt, mielőtt még elkezdődött volna a békeszerződések felvázolása, már előre el volt döntve — legalábbis Magyarországot illetően — a végeredmény zöme. A szövetségesek, főként Masaryk, Beneš, Trumbić, Pašić és társaik, valamint a velük rokonszenvezők propagandatevékenységének köszönhetően immár szilárdan elkötelezték magukat a jövendő »utódállamok« függetlensége mellett.”*13*

7 Aki átélte és leírta, mit zúdított a délvidéki magyarokra a rossz békeszerződés

Tanulmányunkban az alábbi részleteket elsősorban Csuka János *A délvidéki magyarság története 1918–1941* című könyvéből*14* idézzük. A szerzőről és a kézirata sorsáról tudni kell az alábbiakat, hiszen ezek alapján is lényeges ismeretek szerezhetők a délvidéki magyarok sorsáról. Bevezetésül személyes élményt idézek.

A magyar rendszerváltás előtti évektől fogva, még abban az időben, amikor Püski Sándor hazatelepedett Amerikából és ismét könyvesboltot nyitott Budán a Krisztina körúton, valamint kiadásba is kezdett, rendszeresen bejártam a könyvesboltjába. Barátság alakult ki közöttünk, jóllehet pontosan negyed századdal volt idősebb nálamnál. Gyakran meghívott Logodi utcai lakásukba ebédre. Egy alkalommal, talán 1994-ben, a kezembe nyomott egy igen terjedelmes paksamétát. *„Olvasd el. Rólatok szól. Kíváncsi vagyok a véleményedre.”* Csuka kézirata volt. Közölte még, hogy Csuka lánya nem sokkal korábban eladta a lakását, és hurcolkodás közben került elő a kézirat.

A létezéséről addig senki nem tudott. Magammal hoztam Újvidékre, igen gyorsan elolvastam, és a legközelebbi alkalommal visszaadtam az atyai barátomnak tekintett Sándornak, egy rövidre fogalmazott értékeléssel, amelyben kifejtettem, hogy korábban egyetlenegyszer találkoztam a kézirat szerzője nevével, mégpedig a Csuka Zoltán által szerkesztett, *A visszatért Délvidék* c. könyvben.*15*

Értékelésemet igen rövidre fogtam: *„Annyit mondhatok, hogy ez a kézirat aranyat ér.”* Valójában akkorára ő már dolgozott a kötet szerkesztésén.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Faggattam a szerzőről. Elmondta Csuka élettörténetét, amelynek az volt a legizgalmasabb részlete, hogy a két háború között üldözték Jugoszláviában elkötelezett magyar kisebbségi magatartása miatt, csakúgy, mint az 1941-es visszacsatolástól kezdve Bácskában a „*nem eléggé magyar magatartása*” miatt, olyannyira, hogy Budapestre húzódott. A háború után egy nagyon rövid időszakban úgy tűnt, hogy fölragyogott a csillaga. Létezett akkoriban Budapesten 1949-ig egy magyar–jugoszláv baráti egyesület, amelyben ő vezető tisztséget töltött be, de emellett a magyar csúcsvezetés jugoszláv szakértőjeként tevékenykedett. Tartott ez mindaddig, amíg ki nem tört a vérre menő konfliktus Tito és Sztálin között. A nem sokkal korábban Újvidéken újraindított — baloldali beállítottságú — Híd folyóiratban megjelent róla egy névtelen szerzőtől származó, denunciáló förmedvény. Ki lehet a szerzője? Stiláris elemzés alapján kizárólagos és otrombán durva a fogalmazás.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Két számításba jövő személyre lehet tippelni. Egyikük inkább politikus, a másikuk pedig inkább költő. Az előzőnek az akkor még meg sem született fia jóval később szóbelileg azt állította, hogy az édesapja a szerző. Az utóbbiról — személyes élmény alapján — annyit még elmondhatok, hogy élete vége felé szinte meghitt barátságba kerültem vele.

Annak ellenére, hogy őt 1944. után az egyik leginkább elkötelezett Tito-párti szerzőként ismerte meg a mi kis világunk, ez a világ pedig tőlem nagyon messze esett. Közel kerülésünk idején reggelente ő az újvidéki Forum klubjában üldögélt, ahol sokat beszélgettünk. Mindenről. Amikor eléggé bepálinkázott, többször megtörtént, hogy fejét ingatva azt ismételgette előttem: *„Nem ilyen lovat akartam."* Véleményem szerint mindketten közreműködtek az ominózus cikk megírásában. Akkoriban minden valamire való cikket többen ellenőriztek, vagy inkább talán úgy mondható, hogy a komoly értékeléseket közösen fogalmazták. Az említett denunciáló Híd-cikk megjelenése után Csukát azonnali hatállyal mindenünnen kirúgták, élete végéig a neve sem jelenhetett meg nyomtatásban. Abból élt és tartotta el a családját 1962-ben bekövetkezett haláláig, hogy macedón és bolgár irodalmi műveket ültetett át magyarra.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Ez is csak Illés Sándor, temerini születésű újságírónak köszönhetően jelent meg, de állandóan fönnállt az a nem csekély veszély, hogy kiderül a turpisság. Csuka még gyermekkorában megismerkedett a jugoszláv népek nyelvével, felnőttként már az irodalmával, történelmével is. Tudott macedónul, mert katonaként Szkopjéban szolgált, és megtanulta annak a környezetnek a nyelvét is. E tudás birtokában már könnyű volt neki később a bolgárt is elsajátítania. Főleg ezekből fordított irodalmi műveket magyarra, majd átadta Illésnek, akinek a neve alatt megjelentek, a tiszteletdíjat pedig átadta Csukának. Illéssel a halála előtti évtizedekben szintén sikerült szoros kapcsolatba kerülnöm. Nem volt nehéz, ő minden temerinivel szóba állt, hát még ha az illető újságíró volt! Egy alkalommal a lakásán szóba került az ő bolgár és macedón nyelvismerete és fordításai is. Eléggé szűkszavúan közölte: *„Hát az nem egészen úgy volt. Én valójában Csuka strómanja voltam.”*

8 A bajok súlyosak voltak

A már idézett Magyarok és szerbek 1918–2012 című kötethez Pálinkás József, az MTA akkori elnöke írt előszót. Az első két bekezdését idézzük.

„Akkor vagyunk hitelesek, ha a múltra, a jelenre és a jövőre egyaránt az egyetemes mértéket alkalmazzuk. Azt a mértéket és értéket, amelyet úgy nevezünk, emberi.

Ha így teszünk, akkor a 20. század vérengzéseire a kényszer, az indulat, a hatalmi érdek csak magyarázatot ad, semmiképpen sem igazolást. Magyarázatokkal pedig nem lehet megbékélni. Megbocsátani csak akkor tudunk, ha az egyetemes emberi mértéket alkalmazva nézünk szembe azzal, ami történt.” *16*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A második világháború folyamán rövid két és fél év leforgása alatt a Délvidéken két iszonyatos vérengzés zajlott le.

Az első 1942 januárjában Bácska délkeleti szegletében. Több ezer — a pontos számot nehéz meghatározni, talán nem nagyot tévedünk, ha azt mondjuk, négyezer — ártatlan ember esett áldozatul. Ma már majdnem mindannyiuk nevét ismerjük, azért nem mindannyiukét, mert emberi képességeink korlátozottak. Az odaveszettek azonosításában, az esemény lezajlásának feltárásában, a bűnösök felelősségre vonásában, az áldozatok hozzátartozóinak kártalanításában a magyar állam maximálisan közreműködött. Már a háború idején is(!), ami példátlan eset a második világháborúban. Magyar uralom alatt történt a vérengzés. A rendszer-váltástól kezdve a magyar állam részéről a kártalanítás még éveken át ismét folytatódott. Beismertük, hogy mi, magyarok vagyunk az első razzia felelősei. Úgyannyira, hogy a szerb terminológiában is egy magyar műalkotásból, nevezetesen Cseres Tibor könyvéből származó kifejezéssel, „*hideg napok*” (szerbül hladni dani) néven is emlegetik.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A második világháború folyamán rövid két és fél év leforgása alatt a. Bocsánatot kértünk a sértettektől, az áldozatok hozzátartozóitól, a szerb államtól és a szerb nemzettől. Újvidéken, a város legforgalmasabb helyén majdnem fél évszázada áll az áldozatok emlékműve. A történtek részletezése túlnőne e tanulmány keretein. Mint ahogyan az is, hogy a másik oldalról ilyen magatartásról, készségről, közreműködésről, gesztusról szó esett ugyan, de csak felemás módon történt meg. Központi emlékmű egyáltalán nem készült.

Újvidéken, ahol a második razziának talán a legtöbb áldozata esett, semmilyen emlékmű nincsen. Ugyanígy állunk azokkal a magyar sérelmekkel, amelyek a két háború között értek bennünket. Ugyan kinek jut eszébe, hogy bocsánatot kérjen a világ magyarságától, a magyarok maradék országától mindazért, ami a trianoni békeszerződés rendelkezései következtében ért bennünket? A békeszerződésben — mint már jeleztük — alig találni utalást az új államokhoz csatolt színtiszta magyar területek lakossága, és még kevésbé a szórványban élő magyarok jogainak a védelmére, nem hogy a wilsoni elvek szerinti jogok garantálására.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A már idézett Suppan erről is szól: *„Az új nemzeti államok külsőleg átvették ugyan a nyugat-európai nemzetállamok modelljét, az új, etnikai alapokon szerveződött »államnemzetek« azonban sem készek, sem hajlandóak nem voltak arra, hogy a nemzeti kisebbségek színes palettáját az új államnemzet részeként elismerjék.”**17* Hogy a kisebbségek jogainak ez a semmibevétele a gyakorlati életben milyen erőszakos állami megtorlásokban nyilvánult meg a mi vidékünkön, arra bőven idézünk majd alább Csuka János könyvéből, előtte azonban még visszatérünk Suppan tanulmányához, és idézünk belőle, utána pedig egy magyar tudós történésztől is, Hornyák Árpádtól.

Suppan ezt is leírja: *„A Franciaország részéről kezdeményezett és megvalósított biztonsági rendszer Németországgal és a Szovjetunióval szemben (az úgynevezett cordon sanitaire — szó szerint: egészségügyi védőövezet), amelynek alapját a Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Jugoszláviával kötött kétoldalú szerződések alkották, természetesen nem tudta sem az újonnan kialakult hatalmi vákuumot kitölteni, sem az egyensúlyt és stabilitást biztosítani a térségben.”**18*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Azt eléggé jól tudjuk, hogy Magyarországtól minden szomszédos állam — még Ausztria is! — kapott területeket, a békeszerződéssel elvették területének kétharmadát, s ezenfölül még hatalmas kárpótlást is kellett fizetnie. Az ország mérhetetlenül eladósodott. Suppan erről ezt állapítja meg: *„A legnagyobb mértékben eladósodott ország a térségben ekkor [Az 1930-as évek eleji világválság idején. — M.M.] Románia volt (5266 millió svájci frankkal), majd Magyarország (3774 millió), Jugoszlávia (3269 millió) és Csehszlovákia (2037millió) következett a sorban. Az egy főre jutó államadósság mértéke Magyarországon volt a legmagasabb.”**19*

Ennek alapján leszögezhetjük, hogy akik az elorzott magyar területeket megkapták, gazdasági eladósodottság tekintetében ugyanolyan rosszul álltak, mint a szétszaggatott Magyarország, annak ellenére, hogy gazdag vidékekkel és hatalmas jóvátételi összegekkel Magyarország segítette őket.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Idézhetnénk sok más idegen szerzőt is, tekintettel azonban arra, hogy Suppan mostanában — csaknem egy évszázaddal az említett szerződéssorozat létrejötte után — fogalmazta meg véleményét, úgy tekintjük, neki már volt elég ideje tájékozódni, fölöslegesnek tartjuk ismételgetni a sokak által emlegetett megállapításokat. Hozzáfűzzük azonban azt az ismert tényt, hogy egyre több történész osztja azt a nézetet, miszerint a XX. század első felében nem két, hanem csupán egy világháború zajlott le, amely bő három évtizeden át zajlott, de volt benne egy két évtizedes fegyverszünet. A délvidéki magyarság két háború közötti helyzetét döntően nyilván két állam — a Szerb–Horvát–Szlovén, röviden az SHS Állam, illetve Jugoszlávia és Magyarország — viszonya határozta meg.

Mint vélekedik erről Hornyák Árpád történész? Nem fölösleges róla tudni, hogy ő a magyar fél titkára abban a magyar és a szerb akadémia által létrehozott vegyes bizottságban, amely az 1944 és 1945 folyamán lezajlott délvidéki vérengzés feltárására jött létre. Tanulmánya, melynek címe Jugoszláv–magyar államközi kapcsolatok, 1920–1941, ugyanabban a kötetben olvasható, amelyben Suppan tanulmánya is megjelent.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

„A két állam közötti kapcsolatok alaphangját a határokhoz való viszonyulás adja meg. A tárgyalt korszakban a magyar–jugoszláv határ megítélése teljesen eltérő volt. Jugoszlávia szinte teljesen elégedett volt északi kiterjedésével, míg Magyarország, érthetően, igazságtalannak és rossznak tartotta déli határait (is). A határok megváltoztatásán kisebb-nagyobb intenzitással, de mindvégig eltökélten dolgozott a tárgyalt korszakban.”[20]

Hornyák fejtegetése szerint Magyarország a békeszerződést követő első években azt szerette volna elérni, hogy Jugoszlávia kettészakadjon, s akkor kevésbé hátrányos helyzetben tárgyalhatna a Szerbiából, Macedóniából Szandzsákból, Montenegróból és Dalmáciából, valamint Horvátországból és szlovén területekből álló résszel, rést ütve ezzel a Magyarországot körülvevő, ellenséges kisantant államok gyűrűjén. Később *„inkább egy nagyhatalom, Olaszország támogatását kívánta megnyerni. Ez pedig sikerült...”*[21]

Természetesen a magyar politikusok akkoriban erősen odafigyeltek a délszláv államban élő magyar kisebbség sorsára is. A magunk részéről itt meg kell jegyezni, hogy a délszláv államnak nem csupán a magyar kisebbséggel volt gondja, hiszen, mint már említettük, tetemes számban éltek az országban németek, albánok, macedónok-bolgárok, kezdetben törökök stb. Erről Hornyák ezt mondja: *„Érdemes kitérni arra is, hogy miként ítélte meg a két állam a kisebbségi kérdés rendezésének lehetőségeit. A két állam teljesen eltérően vélekedett a kérdésről.*22*[A magyar hozzáállást itt nem részletezzük. — M.M.] A jugoszláv álláspont 1938-ig az volt, hogy kisebbségi kedvezmények kizárólag egyoldalúan képzelhetők el...”*23*

Lényeges változást a jugoszláv hozzáállásban Németország erősödése, Hitler hatalomra jutása, a győztes kis- és nagyhatalmak pozícióinak gyengülése, az első világháborút lezáró békeszerződések revideálási esélye valószínűségének növekedése váltott ki. *„Miközben Magyarország helyzete erősödött, Jugoszlávia külpolitikai pozíciói az 1930-as évek második felétől fokozatosan gyengültek.”*24*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Hornyák ezzel a változással kapcsolatban leszögezi: [Jugoszlávia] *„Bízott benne, hogy északi szomszédja révén, valamint az angol, a török és esetleg szovjet támogatással sikerülhet megőriznie függetlenségét és semlegességét.”* *25* Valójában ekkorra már az volt a helyzet, hogy a győztes pozíciójából Jugoszlávia kiesett, és a vesztes Magyarország támogatására szorult. A magyar kisebbségre tehát úgy általában — természetesen a délvidékiekre is –a harmincas évek végén végre bekövetkezett az enyhülés korszaka. Jugoszlávia tényezőként kezdte kezelni a félmilliós tömegű magyar nemzetiségű állampolgárait.

Az ország hirtelen fölbomlása miatt azonban valójában ideje sem volt ezt a politikáját még megkezdeni sem. A bomlás okát itt ne boncolgassuk, ehelyett ismételjük meg az e tanulmány címe alatt idézett indokot Mák Ferenc: Magyarok a Vajdaságban 1918–1945; Kronológia c. könyvének*26* mottóját, amelyet a felvidéki borsai Szüllő Gézától, a *„csehszlovákiai magyarok külügyminiszterétől”* kölcsönzött, s amely utal arra a talányra, miért is esett kétszer is szét a XX. század során az az ország, amely mindkét esetben a világháború győztes nagyhatalmainak óhaja szerint és bábáskodása mellett született meg. A fizika egyik törvényéből vett módosított mottó így szól: *„Minden nemzet a súlyából annyit veszít, amennyi az általa elnyomott nemzetiségek súlya.”**27*

9 *„Az októberi forradalom teljessé tette a káoszt”*

Következzen Csuka János könyvéből a háborúvesztés közvetlen — a békeszerződésbe foglalt — következményeit tetéző bajok sorolása. A forrás bátran minősíthető a délvidéki magyarság két háború közötti története legfontosabb dokumentumának.

„A szaloniki front eseményei 1918 őszén meghozták a tragikus fordulatot, és Franchet d’Esperay tábornok francia seregének előnyomulása megnyitotta az ellenség előtt a Délvidék felé vezető utat. Az októberi forradalom teljessé tette a káoszt. A Délvidék politikailag iskolázatlan magyarsága a veszély legcsekélyebb tudatával sem bírt 1918 októberében. A budapesti lapok féktelen örömujjongása és az a gondolat, hogy a háború befejezése megadja Magyarországnak a teljes nemzeti önállóságot, elvakította a szemeket. Az őszirózsás októberi forradalomnak a Délvidékre nézve egyik végzetes következménye volt, hogy az a nagyon kevés politikailag iskolázott ember, akit a Délvidék adott, teljesen félreszorult
[…]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

[…]
Valami különös álomszerű világ támadt. Megalakultak a nemzeti tanácsok, amelyek a wilsoni jelmondatokat szajkózták, és senki sem gondolt arra, hogy a népek önrendelkezési jogának elvét úgy is lehet magyarázni, hogy mindenkit megillet az önrendelkezési jog, csak a magyarságot nem.
[…]
A délvidéki magyarság tehát abban az időben, amikor az entente hadereje nyomult a Balkánon fölfelé, amikor az ország fővárosában, Budapesten a dilettantizmus és a kapkodás vezette az ügyeket, teljesen szervezetlen volt.
[…]
A Délvidék gazdátlanná és védtelenné vált anélkül, hogy valaki észrevette volna azt a végzetes indulatot, amely szétzúzta a megmaradt katonai erőt, hogy ezzel járjon kedvébe a győzteseknek és hódoljon a jelszavaknak.” *28*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A konkrét bajok között Csuka részletesen foglalkozik Károlyi Mihály és a — mint végül is kiderült — kimondottan a délszlávok érdekei mellett politizáló minisztere, Linder Béla szinte minősíthetetlen szerepével, valamint azzal, hogy a délvidéki szerbség az ekkoriban fennen hirdetett nemzeti jogokat kizárólag a saját javára értelmezte, és ilyen megfogalmazások jelentek meg a tömegtájékoztatási eszközeikben: *„...Szrpszki Liszt [Magyarul: Szerb Lap] címen lapot adnak ki, s ebben, valamint a feltámasztott szocialista párti Szlobodában [Magyarul: Szabadság] jelent meg a szerb nemzeti tanácsnak következő felhívása, melyet az egész Vajdaságban terjesztenek: »A háború vihara romba döntötte az emberiség átkát, megsemmisítette azt az embertelen felfogást, hogy az erősebb a gyengébb felett uralkodhat. Az ember kiöntött vérének hullámain felemelte a jelszót: minden népnek joga van sorsa felett döntenie. Ez a felfogás emberies és igazságos és ez azért is szükséges, mert az emberiség általános békéje megköveteli, hogy az elnyomottak megelégedettek legyenek és zavart és nyugtalanságot ne idézzenek elő.«”*[29]

A győztesek lényegében valamennyien így, csak önmagukra értelmezték e gyönyörű elveket. Az idézendő példákból majd kiderül, hogy a délszláv államban a nemzeti elnyomást a legradikálisabb, válogatott módszerek alkalmazásával igyekeztek gyakorolni.

Ez alól alig akadt kivétel, ezek egyike — bármily hihetetlenül is hangzik — a frissen alakult kommunista párt volt. Gyakran foglalkozott a nagy ámító: Lenin állításával, miszerint a békeszerződés abszolúte igazságtalan. S bármilyen sok vér tapadt is az Oroszországot szovjetizáló kommunisták kezéhez, ebben igazuk volt. Más lapra tartozik, hogy maguk a szovjetek vagy kommunisták ezt az általuk hirdetett igazságot csupán eszközül használták népszerűsítésük növelésére, de a maguk birodalmán — tágabban értelmezve: hatáskörén — belül sosem alkalmazták.

Sőt!

E propagandának köszönhetően a békeszerződéssel nyomorba döntöttek körében — elsősorban a vesztesek és a kisebbségek között — a kommunizmus csakugyan meglehetősen népszerű lett. Szerepével mégsem foglalkozunk, mert, mint a második világháború után mi is és a régiónkban minden nép, alaposan kitapasztalhattuk, milyen átkos sorsot szabadított ránk. Leginkább természetesen a Szovjetunió népeinek volt erre módja. Alaposan megtanulhatták, megtanulhattuk, mi a különbség a nemes elvekre hivatkozva uralkodni, miközben ezen elveknek éppen az ellenkezőjét gátlástalanul cselekedni. Nem kellett azonban várni arra, hogy kiderüljön: az SHS Államnak nevezett új alakulatban hivatalosan soha nem emlegették ezeket az elveket, de a kisebbségiekkel ugyanazt tették, mint a kommunisták.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A kisebbségek között terjesztett kommunista ideológia a fentiek miatt sokkal termékenyebb talajra talált, mint a délszlávok között. Eléggé közismert például, hogy a többségében magyar lakosságú Péterrévén (Pecellón) föltűnően sokan szimpatizáltak vele, emiatt a falut Vöröspecelló néven szokták nevezni. (Zárójelben: Ennek ellenére a faluban élő magyarokat a titói kommunisták ugyanúgy megritkították a „*fölszabadulás*” napjaiban, mint a Tisza mente többi helységében.)

A kommunistákkal egyébként igen sok baja volt a délszláv országnak, még azok után is, hogy a pártjukat hamarosan betiltották. Csuka erről ezt a példát is említi ott, ahol az új államalakulat első alkotmányával foglalkozik:
„Az alkotmányt 1921. június 28-án szentesítették, és a jugoszláv történelemnek ezen a tradíciósan nevezetes napján merényletet kíséreltek meg Sándor régens ellen, amikor az ünnepélyes szentesítési aktus után a parlamentből távozott.”
30

Az a nap Szent Vid napja — szerbül: vidovdan –, s az alkotmányt vidovdáni alkotmánynak nevezik.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A célszemélynek nem esett baja, de a kíséretéből többen áldozatul estek. A merényletet egy Sztájics Szpaszoje nevű, világháborút megjárt, szerb nemzetiségű volt orosz hadifogoly követte el, akit a kommunista ideológia alaposan megfertőzött, a tetejében még nem is szerbiai, hanem — mint akkoriban szerbül nevezték — precsanin volt, magyarul odaáti. Szerbiából tekintve Száván túli, vagyis vajdasági. Természetesen a kommunista pártot haladéktalanul betiltották, de — mint Csuka fogalmaz: *„A magyarságra valóságos katasztrófát jelentett a vidovdáni merénylet, pedig ahhoz a magyarságnak csak annyi köze volt, hogy a becskereki cipészsegéd egy ideig Újvidéken lakott, és a szállásadója magyar ember volt. (…) [Azt is] Letartóztatták, gyanús volt, egyszer nála lakott a merénylő. A délvidéki szakszervezetek is gyanúsak voltak, a magyar munkásság nagy része a szakszervezetekben tömörült, ezeket feloszlatták. De a magyarság is gyanús volt, (…) Ezrével vetették börtönbe a magyar munkásokat. Szörnyű, igazán balkáni módszerrel igyekeztek bebizonyítani, hogy van összefüggés a délvidéki magyarság és a vidovdáni merénylet között.*
[…]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A vidovdáni merénylet ürügyet szolgáltatott arra is, hogy ritkítsák kissé a magyarságot. (…) Zomborban, Zentán, Topolyán, Horgoson, ahonnan százával utasították ki a magyarokat. (…) A magyar sajtót is meg lehetett nyomorgatni a kommunista keresés ürügyével. A legrégibb magyar szellemű napilap, a »Bácskai Hírlap« két magyar ügyben kiálló munkatársát, Szaulits Antalt és Sztella Adorjánt áttették a határon, a Szabadkán megjelenő, különben nem sok vizet zavaró »Népszava« című szocialista napilapot betiltották.

[...]

Topolyán ebben az időben Csemerov Dragutin volt a főszolgabíró. (…)...aki maga kérkedett azzal, hogy Szibériában elbánt a magyar hadifoglyokkal, a vidovdáni merénylet részeseit a magyar nagybirtokosok között kereste. Öreg, messze vidéken köztiszteletben álló urakat rendőri felügyelet alá helyezett, ami annyit jelentett, hogy naponta jelentkezniök kellett a topolyai csendőrségen. Birtokaikról naponta be kellett jönniök jelentkezni, éspedig gyalog, kocsin a rendőri felügyelet alatt álló »kommunista gyanús« magyar nagybirtokosoknak nem volt szabad jönni. A hetvenéves Lelbach Antalnak, akitől ekkor már több ezer holdat elvett az agrárreform és aki az elsők között álmodozott egy délvidéki magyar szervezkedésről (…) naponta tíz-tizenkét kilométert kellett gyalogolnia, hogy azután órákig ácsorogtassák a topolyai községháza előtt." ***31***

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Az csak természetes, hogy Csuka sokat foglalkozik a délvidéki magyarság szervezkedésével, vagy pontosabban a szervezett érdekvédelem megformálásával. Ennek legjobb módját abban keresték, hogy magyar politikai szervezetet, pártot hozzanak létre, amelynek működtetésével jogaikat legális úton, a Szkupstinában — nemzetgyűlésben — harcolják ki. Küzdelmük a két világháború közötti idő teljes tartama alatt folyt.

Nem árt egy kissé részletezni a pártalapítás gyötrelmeit.

Nehéz volt a korábban nem egy közigazgatási egységbe — országba, megyébe, régióba — tartozó bácskai, bánsági, drávaszögi, szlavóniai, szerémségi, Dráva és Mura környéki, zágrábi, boszniai magyarokat egybefogni, és egyforma sorsúakként kezelni őket. A közös politikai helyzet, a nemzeti hovatartozás, a kisebbségi sors képezte az egybetartozás keretét.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Az első szervezkedési kísérlet még a békeszerződést megelőzően kezdődött*32* Szabadkán és környékén. Vagyis akkor, amikor a béketárgyalások sem kezdődtek még el, a terület nemzetközi jogilag magyar felségterületnek számított, értelemszerűen az új állam sem alakult meg, intézkedési joga a fegyverszüneti szerződés szerint sem volt. Ennek ellenére bűnvádi vizsgálat indult sokak ellen, s igen sok gyanúba fogottat le is tartóztattak.

Csuka szerint ezek név szerint: dr. Varga György, Ignácz Gyula, Pospe Ferenc, Veresbaranyi Mátyás, Sebestyén Antal, Német Imre, Sáray-Szabó Krisztina, Hajdú József, Nagy József, Jakab Sámuel, Demeter Aladár, Pálffy Gyula, Pálffy István, Szedlár József, Heim Antal, Tumbász Béla, Varga-Kaiser Imre és Deák Sándor. Két év múlva kerültek vád alá az SHS Állam alkotmányos és politikai rendjének megdöntésére való szövetkezés miatt. Ítéletet 1922. augusztus 12-én hirdettek felettük, valamennyiüket súlyos börtönbüntetéssel sújtották, kivéve a gyanúba fogott dr. Völgyi Jánost, akinek sikerült Magyarországra menekülnie. A vallatási tortúrába hamarosan belehalt az első két személy, Varga és Ignácz.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A magyar párt alapításának többé-kevésbé sikeresnek mondható szervezése valójában az idő alatt zajlott, amíg a föntebb említetteknek a vizsgálati eljárása és a pere folyt. A szervezkedők számára egyébként nem kis gondot okozott eldönteni, hogy kit, kiket kellene követniük. Csuka erről ezt írja:
„A délvidéki magyarság politikai és kulturális megszervezésének gondolata Nagybecskerekről indult ki. Ott élt dr. Várady Imre, régi magyar úri família sarja, aki Torontál vármegye politikai életében évtizedek óta jelentős szerepet játszott, volt magyar országgyűlési képviselő és nagyszerű szerb nyelvtudása és a torontáli szerb intelligenciához való régi kapcsolatai mind alkalmassá tették arra, hogy megkezdje a politikai munkát."[33]

Becskereket azonban másokkal együtt Csuka sem tartotta alkalmasnak arra, hogy ott legyen a magyarok összefogásának központja, hiszen a tömbben lévők elsősorban a Bácskában laktak. Végül a vezető gárda eléggé arányosan tevődött össze a különböző területekről. Javarészt ügyvédek, újságírók, nagybirtokosok, papok. Sokukból lett később mártír, a második Jugoszlávia születésének vajúdási korszakában.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A Magyar Párt alapításának közgyűlését a szervezők 1922. szeptember 17-ére, Zentára hirdették meg — hangsúlyozni kell —, minden érvényes pártalapítási törvényt, szabályt betartva. A hírre szinte fölforrt a szerb nacionalisták által gerjesztett hangulat, amihez cselekvően hozzájárultak a helyi közigazgatási hatóságok, elsősorban a jegyzők. Úton-útfélen maguk alkotta, törvényi hátteret nélkülöző kikötéseket támasztottak.

Például utazási engedélyhez kötötték a küldöttek részvételét. Zentára csődültek az Orjuna néven létrehozott szélsőséges nacionalista szervezet tagjai, alaposan fölkészülve rendbontásra, verekedésre. Zentán olyan volt a megfélemlítés, hogy a szervezők is mérlegelték, eredeti terveiknek megfelelően a városháza előtti téren tartsák-e meg az alakuló gyűlést, sőt azt is, hogy egyáltalán belekezdjenek-e. Végül mégis így jártak el. *„A zentai nagygyűlésre érkező magyarokat nemcsak a zentai magyarság küldöttei fogadták dr. Sóti Ádám és dr. Csettle János vezetése alatt, hanem már a zentai vasútállomáson feltűntek az Orjuna emberei, dobrovályácok*34* és formaruhás csetnikek, mindannyian alaposan felfegyverkezve.”*35*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A Magyar Párt megalakult, megválasztotta a vezetőségét. Ezt követően dr. Várady Imre kapott szót, aki többek között ezt mondta: [A háború után] *„...a Bánságban a magyarok és a németek felajánlották együttműködésüket a romok eltakarítása céljából. Ezt az ajánlatot nem fogadták el, tehát a felelősség a passzivitásért nem a magyarságot terheli. A magyarság jószándékát bizonyítja az is, hogy amikor nem szabad választás, hanem miniszteri kinevezés útján magyarokat hívtak meg a törvényhatósági testületekbe, a közjogi aggályokat félretéve vállalták ezt a munkát. Mégis mindenütt bizalmatlansággal áll szemben a magyarság, és az illojalitás vádjával illetik."*36*

A közgyűlés elfogadta a beterjesztett, 16 pontból álló pártprogramot. Ebből csupán az elsőt és a másodikat idézzük, valamint az utolsónak az utolsó mondatát, amelyekből világosan kitetszenek a teljes program jogszerűsége, az állammal szembeni lojalitás szelleme, de még inkább az állam és szervei által a léte kezdete óta halmazatban elkövetett jogtalanságok is.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

„1. Kívánjuk a kisebbségek jogait védő nemzetközi szerződés rendelkezéseinek a szerződés alapelvei és szelleme értelmében minden fenntartás nélkül való végrehajtását, a magyarságnak és általában minden nemzeti kisebbségnek az alkotmányban biztosított jogi és politikai egyenjogúságát, kulturális, gazdasági és szociális érdekeinek érvényesülését és biztosítását.

Haladéktalanul hatályon kívül kell tehát helyezni minden oly törvényt, rendeletet és hatósági intézkedést, mely az ország polgárai között különbséget tesz a jogok és kötelességek tekintetében nemzeti hovatartozásuk szempontjából. Törvényes biztosítékot kívánunk arra nézve, hogy minden állampolgár önmaga állapíthassa meg nemzeti hovatartozandóságát, és ellenezzük a nemzetiségi kataszter felállítását. Kívánjuk az állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről rendelkező törvény megalkotását és annak a közjogi tételnek elismerését, hogy mindama állampolgárok, akik a trianoni békeszerződés határozmányai alapján a területek átcsatolásának tényével szerezték meg a teljes jogú állampolgárságot, az alkotmány rendelkezéseire tekintettel született állampolgároknak tekintendők.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*2. Kívánjuk a sajtó, a gyülekezés és szervezkedés szabadságát és olyan törvények megalkotását, amelyek az alkotmányban lefektetett egyéb emberi, polgári, politikai szabadságjogok valóságos élvezetét és gyakorlását feltétlenül biztosítják, és lehetetlenné teszik, hogy azoknak az érvényesülését akár az állami, akár az önkormányzati közigazgatás közegei megtorlás nélkül meghiúsíthassák. Kívánjuk ennélfogva, hogy ezeket a jogokat büntetőjogi oltalom alá helyezzék, az alkotmány meghozatala előtti időben felfüggesztett magyar társadalmi, kulturális egyesületek működését mielőbb engedélyezzék, és ezeket az egyesületeket vagyonuk élvezetébe egyidejűleg visszahelyezzék."*37*

*Végül következzék az utolsó, a 16. pont utolsó mondata:
„Az a helyzet, hogy bennünket, alkotmány és törvény ellenére, miniszteri rendeletekkel szorítanak ki az alkotmány sáncaiból és fosztanak meg választójogunktól, egy demokratikus országban tarthatatlan."*38*

Fölösleges azzal a céllal elemezgetni az idézett programrészeket, még kevésbé a teljes programot, hogy megállapítsuk, mennyire messze álltak a jogvédelemtől a délszláv állam kebelébe kényszerített magyarok, meg velük az ország minden kisebbsége.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A követelésekből ez egyértelműen látszik. Egyébként az is, hogy a program megfogalmazói mennyire fején találták a szöget megállapításaik és *„kívánalmaik”* megfogalmazásával. Az idézőjel itt azért indokolt, mert szembeötlő, hogy az okmány annyira tapintatos, hogy mégcsak nem is *„követeléseket”* említ.

A gyönyörűen megfogalmazott, a Magyar Pártnak az állam iránti lojalitását kifejező program azonban mit sem ért, mindössze egy és negyedévi tevékenykedés után a következő történt.
„A kormány 1924 januárjában egészen különös lépésre szánta el magát. A Magyar Pártot egyszerű rendelettel feloszlatta, de a rendeletben nem mondta ki a párt működésének betiltását. Detektívek jelentek meg dr. Sántha György, a Magyar Párt országos elnökének lakásán, lefoglalták a Magyar Párt irattárát és magukhoz vették a Magyar Párt pecsétjét. Alig hogy ez megtörtént, Ráics Szvetiszláv, aki a magyar honvédelmi minisztérium fogalmazói korában kezdte meg pályafutását és a vajdasági közigazgatásban többször is a legfontosabb pozíciókat töltötte be és aki arra törekedett, hogy valamilyen modus vivendit teremtsen a magyarság megbékítésére, újabb tárgyalásokat kezdett dr. Várady Imrével.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Előállott tehát az a tragikomikus helyzet, hogy a betiltott Magyar Párt társelnökével közvetlenül a betiltás után a kormánytámogatás módozatairól kezdett tárgyalni a kormánynak egyik legtekintélyesebb exponense, akinek a személyét egyébként a túlzó nacionalisták állandóan támadták.

[…]

*A különös tragikomédia csúcspontját akkor érte el, amikor 1924 márciusában a betiltott Magyar Párt elnöki tanácsa Szabadkán ülést tartott, melyről kommünikét adtak ki. Ez a kommüniké valamennyi magyar lapban megjelent, és hangsúlyozta, hogy a Magyar Párt mindaddig nem hajlandó a kormánnyal tárgyalásokat folytatni, amíg a párt betiltását meg nem szüntetik, és a tárgyalások alapja csupán a délvidéki magyarság teljes politikai, gazdasági és kulturális jogegyenlőségének elismerése lehet.”*39*

10 Irány Dél-Amerika

Az áldatlan politikai, gazdasági és a rossz általános helyzet serkenteni kezdte az elvándorlást az országból. Elsősorban azok vették a vándorbotot, akik rosszul érezték magukat, közöttük az elnyomottak, a kisebbségek. Általában a dél-amerikai államok valamelyike volt a cél. Nem véletlenül. A kivándorlást nyíltan szervező államnak szándéka volt, hogy akik elmennek, minél messzebb menjenek, minél nehezebben jöhessenek vissza. Erről alább még szó esik.

„A jugoszláv kormány több dél-amerikai hajózási társaságnak és egy jugoszláv hajózási vállalatnak kedvezményeket adott a munkás toborzás és elszállítás lefolytatására. Természetesen (…) nem volt az a célja, hogy a háborús vérveszteségek után erősödő szlávság létszáma a kivándorlásokkal csökkenjen. A kisebbségek kivándorlásának megkönnyítése egyik eszköze volt az elszlávosító politikának. […] Káprázatos ígéretekkel csábították a magyarokat és a németeket arra, hogy adják el amijük van és vándoroljanak ki Dél-Amerikába.”*40*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A történtekről fennmaradt egy akkoriban szerzett dal, amely ismertté vált a világ teljes magyarsága körében. A dallam szerzője Vitkay Gyula, a szövegé pedig minden bizonnyal Gachal János. Mindketten Torontálvásárhelyen szolgáltak, Vitkay mint a reformátusok kántora, Gachal pedig lelkésze, 1942 decemberétől a bánsági református magyarok és németek püspöke, 1944 ősze óta mártírja. A maguk idejében ők voltak a falu mindenesei, nélkülük szinte semmi sem történt a Debellácsnak is nevezett faluban.

Átlátva, hogy a kivándorlás veszélyezteti az ország területén élő magyarság megmaradását, elhatározták, tesznek valamit ellene. És megalkották a Megfordítom kocsim rúdját, itt hagyom az ősi szülőföldet című műdalt. A második, befejező strófáját ismerve sejthető, hogy az elvándorló vissza, haza felé fordítja kocsija rúdját, mert *„…oly hamis a nagyvilág, ha szép is. Megfordítom kocsim rúdját, a kanyargó Tisza partján szebb a szenvedés is.”*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Hiteles tanúk állítják — ezek egyike a szintén torontálvásárhelyi Bakator János volt presbiter –, a dal híre eljutott a Dél-Amerikába kerültek fülébe is, s onnan sírva írták az itthon maradottjaiknak, mennyire igaz a mondanivalója. Bizonyára hatással lehetett az indulni szándékozókra is.

Az elnyomást szemléltető példáink eddig jórészt politikai jogfosztottságunkat igazolták, nem kevésbé voltak fontosak azonban a gazdasági jellegűek sem.

„A politikai egyenjogúságért folytatott küzdelem alatt a Magyar Pártnak más, ugyancsak fontos, különösen a magyarság gazdasági létét fenyegető kérdésekkel is foglalkoznia kellett. (…) Az agrárreform a szláv földműveseket tervszerűen juttatta előnyhöz, és pár év elteltével szerbiai kereskedők és vállalkozók lepték el a Vajdaságot, akiket a hivatalos tényezők mindenképpen segítettek, és így a magyar kereskedő és vállalkozó réteg visszaszorult. (…) A szláv tisztviselők aránytalanul magasabb fizetéseket kaptak, mint a magyarok, és sokszor az állandóan terrorizált tulajdonosok, vállalati igazgatók eltűrték, mert el kellett tűrniök, hogy a busásan fizetett szerb alkalmazottak kevesebbet dolgozzanak, hódolhassanak politizáló szenvedélyüknek, és a munkát helyettük a megtűrt magyar alkalmazottak végezzék.

[…]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

[…]
*Az adózás terén nemcsak a Délvidék magyarságát, hanem a délvidéki szerbséget is súlyos sérelmek érték. Az adókulcs lényegesen magasabb volt az úgynevezett Vajdaságban, mint az ország bármely részében, és a vajdasági szerb politikusok állandóan arról panaszkodtak, hogy a Vajdaságnak kell eltartani az ország passzív területeit adójával."*41*

A Magyar Párt helyzetét nagymértékben súlyosbította az a körülmény, hogy nem lehetett tudni, vajon a hatalom jogilag létezőnek tekinti-e vagy sem. 1924. május 4-ére Becskereken nagygyűlésre hívta a küldötteket a Magyar Kaszinó nagytermébe. A tömeg már egybegyűlt, amikor dr. Mara Jenő főtitkár közölte, hogy a hatóság pár soros értesítést adott át, amely szerint a pártot föloszlatták. Indoklást, hivatalos végzést csupán két hónap múlva sikerült kicsikarniuk. Jellemző, hogy a kormányrendelet egy korábbi magyar miniszteri rendeletre hivatkozik, de azt is alaposan kifacsarták, hiszen az nem politikai pártokra vonatkozott.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Csuka a könyvében 32 oldalon át foglalkozik a betiltás hosszú időn át tartó lebegtetésével, amibe végül az Államtanács is beleszólt, de valójában elhúzódott az 1925 elején tartott rendkívüli parlamenti választásokig.*42*

Vagy akár úgy is mondhatni, eltartott a királyi Jugoszlávia megszűnéséig.

Az már egy újabb kérdés, hogyan zaklatták a teljes magyarságot a választási kampányokban, aminek egyik következménye az volt, hogy magyar párti képviselő nem jutott be a parlamentbe. A kampányban történt vegzálásra csupán néhány példát idézünk.

11 Új választás, új jogtiprások

1924. november 11-én a belgrádi hivatalos lap közölte a parlament feloszlatásáról és új választások kiírásáról szóló királyi kéziratot. Még a parlament feloszlatását megelőző politikai vihar hevében, 1924. november 5-én *„a dárdai főszolgabíró kilenc karancsi magyart, köztük Garay Ferenc, Molnár József és Császár István jómódú iparosokat kiutasította az ország területéről, hogy kilenc baranyai menekült szláv családnak lakást tudjon adni.”* *43*

November 9-ére a Magyar Párt nagygyűlést hirdetett Becskerekre. A napra virradó éjjel a gyűlést betiltották.*44*

Szabadkán az 1924. december 22-én tartott gyűlésén a Magyar Párt meghatározta a jelöltjeit.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

„Az egész Délvidéken ezalatt teljes erővel megindult a választási küzdelem. A kormány mozgósította a legjobb korteseket, a községi jegyzőket, akik mindent elkövettek, hogy a magyar falvak népei, különösen a kisemberek, hagyják el a magyarság egyetemét.” [A *„magyarság egyeteme”* alatt Csuka természetesen a Magyar Pártot érti. — Kiemelés és megjegyzés M.M.] *(…)*

„A terror olyan magas fokú lett, hogy nemcsak a hatalomtól függő kiskereskedőket, kocsmárosokat kiket legtöbbször az italmérési engedély megvonásával fenyegettek, hanem a falusi intelligenciát is megriasztotta. Egy nagy felső-bácskai magyar község messze vidéken tekintélyes papja nem merte fogadni a Magyar Párt küldöttjeit, hanem a falu határába őröket állított, akik figyelmeztették a Magyar Párt vezetőit, hogy ne látogassák meg, mert nem teheti ki magát súlyos kellemetlenségeknek.”[45]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

[1925] *„Január 3-án a szabadkai rendőrség letartóztatta dr. Sántha Györgyöt, az Országos Magyar Párt elnökét, dr. Nagy Ödönt, a szabadkai Magyar Párt elnökét, Szántó Róbertet, az Országos Magyar Párt főtitkárát, dr. Strelitzky Dénest, a Hírlap főszerkesztőjét, Havas Károlyt, a Hírlap felelős szerkesztőjét, Szilágyi Nándort és Hollósi Józsefet, a Hírlap kiadói hivatali tisztviselőit. Valamennyiüknél és a Hírlap szerkesztőségében, valamint kiadóhivatalában házkutatást tartottak. A Magyar Párt egész irattárát, köztük a Magyar Pártnak már aláírt ajánlási ívét és a szabadkai választói kerületnek névjegyzékét, amelyek dr. Strelitzky Dénes őrizetében voltak, lefoglalták.”*[46]

A letartóztatottakat — amint Csuka írja — éjjelente kihallgatták, napközben pedig tárgyaltak velük, hogy adják föl a saját pártjuk érdekében megkezdett választási agitációt, ehelyett álljanak a szerb Radikális párt mellé.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*„A szabadkai Magyar Párt jelölő listájának benyújtása után negyven ludasi magyar választópolgárt Milutinovics András palicsi rendőrbiztos letartóztatott, mert aláírták a Magyar Párt listáját.”*47*

A negyven letartóztatottat hamar szabadon engedték, amiről a szabadkai rendőrség közleményt adott ki, mely szerint mind a negyven személy kijelentette, hogy tévedésből írta alá a listát, így az érvénytelen lett, mert nem volt már meg a kellő számú aláírója.

Csuka idézi a Magyar Párt lapja 1925. január 31-i számából:

*„Felháborító merénylet történt a baranyai Batina [Kiskőszeg] községben, ahol dr. Palásthy Ödön és Wámoscher Ervin, a zombori Magyar Párt kiküldöttjei választási körúton voltak. Wámoscher és Palásthy éjszakára Varga János kisgazdánál, a Magyar Párt batinai járási jelöltjénél szálltak meg. Éjnek idején nagyobb csoport a ház kerítésén keresztül behatolt Varga János házába, dorongokkal felfegyverkezve rátámadt az álmában meglepett Vargára. Az éjszakai orvtámadók és a túlerő ellen védekezni sem tudó magyar képviselőjelöltet irtózatosan bántalmazták, úgy, hogy több súlyos sebesülést szenvedett.”*48*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Egy példa a zsarolásra: *„Szabadkán igen sok elbocsátott magyar vasutas volt. Ezeket a városháza nagytermében gyűlésre hívták össze, ahol Matkovics Béla csantavéri jegyző közölte velük, hogyha a [szerb] radikális pártra adják le szavazataikat, akkor a nyugdíjkérvényeiket elintézik, és meg fogják kapni évek óta elmaradt nyugdíjukat.”**49*

Példa a terrorizálásra: *„Topolyán a rendőrökkel becitáltatták a községházára Holló Máté, Tomik Nimród, Tölgyessy Péter köztiszteletben álló magyar polgárokat, akik elvállalták a Magyar párt urnaőrzőinek tisztségét. A községházán Csanády József ideiglenesen alkalmazott tisztviselő rábeszélésekkel próbálta rávenni őket, hogy mondjanak le tisztségükről, és mikor minden beszéd hiábavalónak bizonyult, behívott a szobába nyolc dobrovolyácot, akiknek megmutatta a magyar bizalmi férfiakat, hogy majd azután ismerjék meg őket. Erre mind a hárman, megértvén a bemutatás értelmét, lemondtak tisztségükről.”*
50

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Példa egy körmönfont hamisításra: *„Egy ál-Hírlapot nyomtattak, amelyben a magyar párt vezetősége bejelentette, hogy az utolsó pillanatban megegyezést kötött a kormánnyal, a jelöléseit visszavonta, és a magyarságot éppen ezért felszólította, hogy a radikális pártra adja le szavazatát.”*51*

Újabb példa a terrorizálásra. A kisebbségieket és az ellenzékieket megkínozták, sőt vér is folyt: *„A torontáli Párdány [Szerbül: Međa] községben a választás befejezése után véres összetűzésekben robbant ki az erőszakosságok által teremtett feszültség. A győztes kormánypárt valóságos üldözést kezdett a választás estéjén az ellenzéki német lakosság ellen, és mikor a németek ellenállottak, közbelépett a csendőrség, amely több száz német polgárt letartóztatott. A letartóztatottakat a községházán egész éjjel kínozták, és segélykiáltásaik messzire elhangzottak, úgyhogy a községi orvos önként vállalkozott arra, hogy bemegy a foglyokhoz, azonban nem eresztették be.*

*Az egész országban dühöngött a terror. A legsúlyosabb volt a helyzet Horvátországban, ahol több mint harminc ember életét vesztette az erőszakoskodások miatt.”*52*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Mindez elképesztő korrupcióval is párosult. A horvátok nem tudták elfelejteni az ország egyesülése során elszenvedett sérelmeiket, elsősorban azt, hogy nem került sor annak eldöntésére, milyen lesz az államberendezés, s ha esetleg királyság mellett döntenek, akkor ki legyen az uralkodó. Mire észbe kaptak, már a nyakukban ült a szerb király, nem egészen annak megfelelően, ahogyan erről 1917 júniusában a Jugoszláv Bizottság Korfu szigetén tartott konferenciáján megbeszélték.

„A horvátok állandóan a szerb panamák feltárásával izgattak Belgrád ellen, és a Magyar Párt lapja hűségesen regisztrált minden ilyen híradást, de maga is valósággal vadászott a panamákra, amelyeket azután nagy részletességgel ismertetett. Jellemző példa erre a zombori államügyész históriája, amelyet a Hírlap heteken keresztül hosszú cikkekben tárgyalt. Egy Milus Bránkó nevű ember, akinek semmiféle egyetemi végzettsége nem volt, előbb Szabadkára kapott kinevezést mint vámtiszt, azután Kátyon volt községi orvos, végül Zomborban ügyész. Szabadkán, még vámtiszt korában szélhámosságokat követett el, és mint ügyész ellopta a rávonatkozó aktákat. Végül a szabadkai vizsgálóbíró mégis csak elrendelte a zombori ügyész letartóztatását, aki természetesen idejében megszökött. (…)

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*(…) a hírlap folyton fölvetette azt a kérdést, hogy miként nevezhetett ki egymás után három minisztérium okmányok nélkül egy szélhámost csak azért, mert szerb, rendkívül mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a választási kudarc miatt elkedvetlenedett magyarság ne hagyja abba teljesen a szervezkedést."**53*

Eléggé természetes, hogy a Délvidéken élő kisebbségek elleni állami terror kiváltotta e nemzetrészekben az összehasonlítást, milyen volt a kisebbségek helyzete a háború előtti Magyar Királyságban. Erre vonatkozóan elegendő csupán néhány jellemző mondatot idézni.

Krafft István német nemzetiségű képviselő a parlamentben egyik beszéde során többek között ezt mondta: *„Elvárom, hogy a szerb nép megadja azokat a jogokat a németeknek, amelyeket a magyarok alatt a szerbek élveztek."* Természetes, hogy a kijelentés óriási fölzúdulást, nagy lármát váltott ki a parlamentben, a német azonban mindenkit túlharsogva ismét hasonlón szólt dörgedelmesen: *„Azokat a történelmi jogokat követelem, amelyek Magyarországon megillették a szerbeket"**54* — harsogta a német nemzetiségű országgyűlési képviselő. Még beszédesebb azonban egy szerb társának az esete.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

„Boskovics Dusán pancsovai demokratapárti képviselő egy elvbarátjának beszéde alatt többször helyeslőleg közbeszólt, mire a radikálisok közül néhányan odakiáltották feléje:
— Talán a magyarok alatt jobb volt?
Boskovics erre így felelt:
— Igen, jobb volt.
Óriási lárma tört ki.”

Az ügy nem maradt ennyiben. Több képviselő kezdeményezte, hogy Boskovicsot a *„jugoszláv nemzet becsületének és tekintélyének megsértése”* miatt három ülésről zárják ki a parlamentből. Ő erre visszavonta kijelentését, de további beszédében azt fejtegette, milyen módon tartható fenn a diktatórikus rend, fölemlegetvén, hogy szinte már nem is tudni, hányfajta rendőrség működik Szabadkán.*55*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Szabadkát említve idézünk egy másik ügyről szóló följegyzést a könyvből:

*„A magyar kisebbség ügye először 1926-ban került szóba a jugoszláv parlamentben, mikor dr. Pleszkovics Lukács szabadkai képviselő, a demokrata klub tagja”**56* ezt szóvá tette.

Beszédét így fejezte be: *„Nem titkolom, hogy a magyar éra alatt magyar főispán és kormánybiztos voltam Szuboticán.**57* *Tanúkkal bizonyíthatom, hogy főispánságom alatt, amikor szerbek és bunyevácok jöttek hozzám és arra kértek, hogy a városi közgyűlésen szerbül beszélhessenek, kijelentettem, hogy erre engedélyt nem adhatok, de elismerem azt a jogot, hogy mindenki anyanyelvén beszéljen. Mint magyar főispán az akkori nemzetiségeknek ezt a jogot nem kegyként adtam meg, hanem elismertem azt a polgári becsületet, és most csak ugyanezt kérem önöktől.”**58*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Az 1927. január 27-én tartott tartománygyűlési választások idejére a Magyar Párt, illetve magyar jelölt koalícióra lépett több szerb párttal, aminek eredményeként 16 magyar nemzetiségű személy jutott mandátumhoz, eszerint tehát valamelyest változott a helyzet a korábbiakhoz viszonyítva.*59* A kisebbségek jogaiért folyó küzdelmet azonban ugyanolyan hévvel kellett folytatni, mint korábban. E jogi küzdelem elsősorban az anyanyelvhasználat érdekében folyt.

Az 1927. április 7-én tartott ülésen a kérdésből óriási perpatvar kerekedett. Azzal kezdődött, hogy Jeizel Henrik felolvasott egy, a németség politikai programján alapuló deklarációt, amely 10 pontba foglalva sorolja föl követeléseiket. Jellemző, hogy ők már nem óhajtásokat és elvárásokat emlegetnek, hanem határozottan követeléseket. A vita hevében szót kapott több magyar képviselő is, de természetesen szerbek is, s ez utóbbiak a legdurvább módon utasítottak vissza minden olyan kezdeményezést, amely azt szorgalmazta, hogy a kisebbségek a tartományi közgyűlésen is fölszólhassanak anyanyelvükön.

Ezt a szerb képviselők elképzelhetetlennek tartották, olyannyira, hogy dr. Deák Leót még azzal is fenyegették, *„megmutatjuk, hogy [belőle] nem lesz képviselő”*. Szót kapott azonban Vuics Jocó zentai szerb képviselő, aki többek között a következőket mondta.

12 Kínos emlékeztető

„Az 1918. november 25-i [újvidéki] szerb nagygyűlésen hozott rezolúcióban, amely a Magyarországtól való elszakadást kimondta, van egy pont, amely a Vajdaságban élő kisebbségek kulturális fejlődését és szabad nyelvhasználatát megengedi. Nagyon csodálkozom, hogy a tartománygyűlésnek több tagja, aki ennek a rezolúciónak a létrehozásában részt vett, ezt szem elől tévesztette. Az én álláspontom az, hogy amilyen kötelességünk volt nekünk, szerbeknek a magyar éra alatt fajunk és nemzetiségünk érdekében küzdeni, éppolyan kötelességünk előmozdítani, hogy az itt élő kisebbségek új hazánk őszinte barátai legyenek. És ezt csak úgy érhetjük el, ha az olyan ügyeket, amelyekhez a kisebbségek vitális érdekei fűződnek, megértéssel és a megelégedettségére intézzük el, az állam nemzeti létének szem előtt tartásával.” *60*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A helyzet úgy alakult, hogy 1927. szeptember 12-én ismét választásokat tartottak az országban. A Magyar Párt elleni mindenféle gáncsoskodás ezúttal sem maradt el.

„Különösen nehéz volt a helyzet az óbecsei járásban, ahol Sijacsics Jankó járási radikális párti jelölt támogatására Balassa Pál egy negyven tagú bizottságot szervezett meg, hogy a magyarokat az önálló listával induló Magyar Párt ellen fordítsa. Berecz Kálmán szenttamási plébános erélyes fellépése ezt meghiúsította, de az nagy baj volt, hogy a radikális párti jegyzők minden rendelkezést kijátszva, a magyar választók tömegeit kihagyták a választói névjegyzékből.”[61]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Se szeri, se száma a választási előjátékban megélt törvénytelenségeknek. Ezekből bőségesen idéz Csuka.

„...a terror még ott is tudott érvényesülni, ahol a radikális párt a Magyar Párttal szövetségben volt. Adán és Moholon, ahol [a Magyar Párttal koalícióban lévő] Pribicsevics-párti volt a választási elnök, a magyar szavazók százait utasította vissza a választási elnök, és Martonoson a magyarok egyáltalán nem tudtak leszavazni, mert közel sem engedték őket a szavazóhelyiséghez.

[...]

Bácsföldváron a Magyar Párt elnökét, Horváth Ferencet letartóztatták azzal a váddal, hogy a jugoszláv állam ellen izgatott. A vádat vallomásokkal kellett alátámasztani, és ezért a községi jegyző utasítására Botka Dezső bácsföldvári kereskedőt bevitték a községházára, ahol rettenetesen összeverték, majd egy Baknyák József nevű kőművessegédet is bevittek a községházára, ahol hat rendőr ütötte-verte, hogy terhelő vallomást csikarjon ki belőle a Magyar Párt letartóztatott elnöke ellen.

[…]

Még súlyosabb események játszódtak le Szenttamáson."[62]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Csuka részletesen leírja, miből álltak a csakugyan súlyos, nyugodtan írható: szörnyű események, megnevezve a megkínzottakat, és ismertetve, mi mindent tettek velük a rendőrök. Ennek lényege, hogy beidéztek hat megnevezett magyar párti személyt, akiknek Berecz Kálmán helyi plébános azt tanácsolta, mielőtt jelentkeznének, vizsgáltassák meg magukat dr. Majoros József helyi orvossal. Négyen ezt megtették, ketten elmulasztották. Az orvos ezt követően tájékoztatta a megejtett vizsgálatról Belyanszki Jefta helyi rendőrvezetőt, közölvén, hogy mindannyian épek, egészségesek. Azt a két személyt, akiknek nem volt orvosi bizonylatuk, a rendőrségen agyba-főbe verték. A hetvenéves Paja Jánosnak, a Magyar Párt helyi elnökének a fejére pokrócot dobtak és a meztelen talpát ütlegelték, utána pedig nem engedték meg neki, hogy kocsin vitesse magát haza, hanem a saját lábán kellett vánszorognia.*63*

13 Csodabogarak, részeges szamarak és tehénpásztorok a parlamentben

A jugoszláv politikai élet csodabogarai közcím alatt Csuka csakugyan csodabogárszámba menő, a magyar kisebbség életét keserítő ügyekről számol be.*64*

*„Martonos községben elvették a magyar falu közlegelőjét és dobrovolyácoknak adták oda, akik a magyar gazdáktól formális váltságot követeltek azért, hogy megengedjék, hogy a marhájuk a közlegelőn legelhessen. Mohol községben a községi képviselő-testület ülésén hallgatóságként becsődült dobrovolyácok megtámadták és véresre verték Vida Pétert, a moholi Magyar Párt elnökét. (…) Dr. Vildovics Ánte, a bácskai tartomány főispánja egymásután semmisítette meg azokat a választásokat, amelyekkel a magyar községi képviselőtestületek magyar bírókat választottak, és megtörtént az a csodálatos eset is, hogy Csonoplya község megválasztott magyar jegyzőjét, Czoczek Emilt, aki már öt esztendőn keresztül a jugoszláv közigazgatás szolgálatában állott, azzal az indoklással mozdította el a főispán állásából, hogy nem beszéli az államnyelvet. Dr. Deák Leó és dr. Strelitzky Dénes intervenciójára aztán ennek a csodálatos esetnek az lett a még csodálatosabb folytatása, hogy Korosec Antun belügyminiszter maga vizsgáztatta le az elbocsátott jegyzőt az államnyelvből…”*65*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A szerb–horvát ellentétek 1924 közepe táján kezdenek igazán elfajulni egy, a Róma melletti Nettunóban megkötött olasz–jugoszláv szerződés vitája során. A szerződés tartalma számunkra teljesen mellékes, a lényeges csupán az, hogy a jugoszláv parlamentben milyen stílusban folyt róla a diskurzus.

„A Radics-párt egyenesen azzal vádolta a kormányt, hogy pénzt kapott azért, hogy a nettunói szerződést elfogadta, és június 19-én Radics Pavle Kobaszica István radikális képviselőt osztrák kémnek, Radics István pedig a radikális klub képviselőit marhacsordáknak nevezte. Ezért Perics Ninko, a parlament elnöke, írásbeli megrovásban részesítette. Radics mérgesen a házelnök felé fordult, és így kiáltott feléje:
— Ön a parlament elnöke, vagy pedig tehénpásztor?
Több radikális párti képviselő így kiáltozott Radics felé:
— Csak szélhámosok beszélhetnek így, te részeges szamár, beverjük a fejedet, nem tűrjük tovább az ilyen disznóságokat.”[66]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A vita hasonló hangnemben folytatódott. Racics Punisa montenegrói képviselő kezdeményezésére Radicsot elmeorvosi szakértői vizsgálat alá kellett volna utalni. Jellemző, egyben a másnap bekövetkezett parlamenti gyilkosságokat előrevetíti az erre vonatkozó beadvány utolsó mondata: *„E javaslatunk azért sürgős, hogy elkerüljük azokat a nemkívánatos eseteket, amelyek Radics István tekintet nélküli eljárása következtében okvetlenül be fognak következni."*[67]

Másnap Racics a parlamenti szószékről kijelentette, hogy leszámol azzal, aki megakadályozza abban, hogy beszédét elmondja, mire az elnök berekesztette az ülést, erre Racics előrántotta revolverét, s hiába akarta tettében megakadályozni két képviselőtársa, rálőtt *„Pernár Iványa, aki azonnal összeesett, azután Baszaricsek Radics-párti képviselőre, aki feléje rohant, és szintén összerogyott. Racics ekkor teljesen nyugodtan Radics István felé fordult, aki az egész idő alatt dermedten ült a helyén, lőtt, és a revolvergolyó Radics Istvánt a hasán találta. Radics Pávle Radics István segítségére rohant, s a teljesen nyugodtan viselkedő Racics most már Radics Pávlét lőtte le, majd egészen egykedvűen lelépett a szónoki emelvényről, és az általános zűrzavarban elhagyta az üléstermet.*

*Radics Pávle azonnal meghalt. Baszaricsek pár perccel később az orvosok kezei között halt meg. *68*Pernár Ivánt és Radics Istvánt a szanatóriumba szállították […] [Radicsot] néhány nap múlva Zágrábba szállították, ahol sérüléseibe belehalt."*

14 Bomlás szélén az ország

A Radics horvát testvérpár valójában szimbólumává érlelődött a horvátok politikai álláspontjainak. Elképzelhető, hogy egész Horvátországban milyen tiltakozásokat váltott ki a parlamenti legyilkolásuk. Az ország közel állt a felbomláshoz, ezt megelőzendő a király föloszlatta a parlamentet, betiltotta a pártokat, és 1929. január 6-ától egyeduralmi diktatúrát vett a kezébe.

Okkal föltételezhető, hogy ekkorára már olyan súlyosakká váltak a belpolitikai, de mindenekelőtt a szerb–horvát ellentétek, hogy hasonló intézkedések nélkül nem lehetett volna egyben tartani az országot, jóllehet a délszláv állam szétesését az őt létrehozó nagyhatalmak mindenáron akadályozták.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*„Sándor király Zsivkovics Petár tábornokot, a királyi testőrség parancsnokát, aki a legerősebb szerbiai katonatiszti szervezetnek, a fehér kéznek volt az elnöke (…), nevezte ki miniszterelnökké, és egyben belügyminiszterré is.”*69*

Föltehető itt egy teoretikus kérdés: Vajon hogyan alakult volna Jugoszlávia sorsa, ha az ország már ekkor fölbomlik? Elkerülte volna-e az 1941-es, majd az 1991-es bomlással járó iszonyatos, több százezer emberáldozattal járó polgárháborúkat? És azt a soha föl nem mérhető gazdasági és társadalmi romlást, ami e háborúkkal járt?

A diktatúra semmi jót nem hozott a kisebbségeknek. Sőt! Valójában a többségi nemzetek is megsínylették. A sajtó helyzetének a példája beszédesen szemlélteti a föntebbi megállapítást.

„A cenzúra munkája nem az volt, hogy nem engedtek megjelenni olyan közleményeket, amelyek nem feleltek meg a Zsivkovics-kormány elgondolásainak, hanem az újságokat kényszerítették arra, hogy a lapok hasábjain helyet adjanak a diktatúrát dicsőítő közléseknek. Számos zágrábi lap megszűnt. A belgrádi sajtó egy része teljesen elsorvadt.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*Az egyetlen belgrádi lap, amely valamennyire ellent tudott állni ennek a diktatórikus sajtópolitikának, a nagy tekintélyű és óriási népszerűségű Politika volt. A kisebbségi sajtó teljesen elhallgatott. Az események szűkszavú regisztrálására szorítkoztak azok a magyar lapok, amelyek eddig a magyar érdekeket védelmezték, a Hírlap, a Délbácska és a Torontál. A Torontálnak még a legkönnyebb dolga volt, a Délbácskának meg kellett változtatni a nevét, Reggeli Újság lett belőle, a Hírlapnak az élete pedig valóságos vegetálás volt, mert a szabadkai ügyészség egyenes utasítást kapott arra, hogy ezt a magyar lapot meg kell szüntetni. A sajtóra vonatkozó rendszabályok szerint azt a lapot, amelyet háromszor kellett egy hónapban elkobozni, automatikusan meg kellett szüntetni. A Hírlap minden munkája az volt, hogy a havonkénti harmadik elkobzást elkerülje, és ez több mint egy fél esztendőn át sikerült is, azonban a Hírlapot, mint a Magyar Párt orgánumát, nem akarták tovább megtűrni, és 1929 szeptemberében egymásután háromszor kobozta el mondvacsinált ürügyek alatt az ügyészség. Az utolsó elkobzás indoklása az volt, hogy a lap olyan hírt közölt, amely alkalmas a közvélemény nyugtalanítására, mert azt írta, hogy India egyes tartományaiban éhínség van."*70**

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Csuka a diktatúra bevezetését úgy értékeli könyvében, hogy vele egy korszak lezárult a délszláv állam létezése során. Készít is egy összefoglalót az állam addigi létezéséről, és ebben többek között ezt a nagyon találó megállapítását is megfogalmazza:

„Jugoszláviának, a délszláv államnak igazi megteremtője Trumbics Ánte volt, a dalmáciai horvát, az osztrák Reichsrat hajdani képviselője, akiben benne élt a kisebbségi embereknek az a lángoló vágya, hogy a saját fajtáját uralkodónak lássa. Trumbics, aki az S.H.S. Királyság első külügyminisztere volt, nagyon rövid idő alatt belátta, hogy az álomkép soha nem valósulhat meg és soha nem lehet az, hogy az új délszláv államban valamennyi szláv egyenrangú legyen és a szerbség feladja vezető pozícióját. Trumbics lett az első ellenzéke is a jugoszláv gondolatnak.”[71]

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A korszak elemzésében még ezt is írja:
*„A jugoszláv gondolat második nagy teremtője Pribicsevics Szvetozár volt, horvátországi szerb, aki tisztában volt azzal, hogy a horvátság nem rendelheti alá magát a szerbségnek, és aki a jugoszláv politikai élet legnagyobb idealistái közé számított. Habár a magyarsággal, a magyar kulturális törekvésekkel szemben ő jelentette a legtúlzóbb és legkíméletlenebb türelmetlenséget, el kell ismerni, hogy becsületes ember volt, tisztakezű, és amit tett, azt teljes hittel tette. Ő valaha úgy képzelte, hogy lehet egy délszláv államot teremteni a törzsek tökéletes egyenlőségével, és ennek a délszláv államnak a megteremtéséért szükségesnek tartotta a magyarságnak mint legveszedelmesebb ellenfélnek a hátraszorítását. Mikor aztán világossá lett előtte, hogy Belgrád szinte külön ország az országban, és a belgrádi csarsija*72* érdekei sokkal fontosabbak, mint az új állam érdekei, keserű csalódottságában szembefordult a maga alkotásával.”*73*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Föltűnő, hogy Csuka a királyi Jugoszlávia megalkotói között itt nem említi Nikola Pasityot, holott az első világháborút követő béketárgyalásokon ő volt az alakulóban levő SHS Állam küldöttségének elnöke, és valójában ott minden lényeges követelést ő fogalmazott meg és diktált. A későbbiekben Csuka már elemezgeti e meghatározó szerb politikus munkáját is.

„A radikális párt volt a nagyszerb gondolatnak igazi hordozója, és ennek a politikának a képviselője Pasity Nikola volt (…) Hiába lett egy nagy országnak sokszor teljhatalmú vezetője, nem tudott szabadulni a balkáni gondolatoktól (...)

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

(…)
*Közmondásos volt az, hogy nem lehetett egy szavát sem elhinni (…) nem volt alkalmas arra, hogy megoldja egy olyan állam problémáit, amelyben közép-európai nevelésű népek élnek. Pasics éppoly kevéssé tudta megérteni a horvátokat vagy a szlovéneket, mint a jugoszláviai magyarokat vagy németeket. A béketárgyalások idejéből nyilvánosságra került leveleiből kitűnik, hogy ez a szerb politikus tulajdonképpen nem is akart kezdetben többet, mint egy megnagyobbodott Szerbiát, és a valóságban nem örült annak, hogy egyszerre olyan területek hullottak a szerbség ölébe, amelyekhez a szerbségnek nem volt semmi köze. De ha már így volt, akkor minden erővel és a balkáni diplomácia minden eszközének felhasználásával meg akarta őrizni a szerbség vezető szerepét. Ebből származtak azután az ellentétek, amelyek folyton újabb és újabb válságokban robbantak ki.”*74*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A megszüntetett Magyar Pártról frappáns értékelést ad Csuka:

*„A Magyar Párt megszűnt 1929. január 6-án, és sírfeliratául ennyit megérdemelne: Nagyon nehéz körülmények között, nagyon sokat dolgozott, hogy megőrizze a magyar gondolatot, és ha politikai eredményeket nem tudott elérni, a legnagyobbat elérte: megtartotta a magyarságot a magyar hűségben.”**75*

Külön közcím alatt — A diktatúra és a magyarság — foglalkozik Csuka a diktatúra idején átélt helyzettel, s erről is megfogalmaz egy értékelést, amelynek talán legsokatmondóbb része ez:

*„A magyar közösség azonban nem tehetett semmit, elvesztette az egyetlen jogot, ami eddig megvolt, a panaszkodás jogát. A magyarságot éppúgy befogták a diktatúra dicsőítésének igájába, mint mindenki mást, és erre a szerepre vállalkozott dr. Szántó Gábor.”**76* [A Magyar Párt volt elnöke.]

A Magyar Párt kiemelkedő és tekintélyes vezetői mégis találtak rá módot, hogy panaszkodjanak, mégpedig a legilletékesebbnek tűnő nemzetközi fórumnál, a Népszövetségnél. Sajnos teljes kudarc volt az eredmény. A panaszleveleket ékes francia nyelven dr. Deák Leó zombori, dr. Streliczky Dénes szabadkai és dr. Várady Imre nagybecskereki ügyvédek, akkori élpolitikusaink fogalmazták meg, majd az 1927 óta már Budapesten élő Prokopy Imre, a negyedik ügyvédünk juttatta el Genfbe a címzettnek. Kalapis Zoltán írja:

*„Mint a jugoszláviai magyarság sanyarú helyzetének jó ismerője, 1929–33 között összesen húsz panaszt terjesztett be a Genfben székelő Népszövetség titkárságára.*77* Megjegyezte ő is, hogy minden eredmény nélkül.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Sándor király 1931. szeptember 2-án új alkotmányt adott az országnak, de uralkodása módján mit sem változtatott. Az alkotmányában a kisebbségekre szót sem vesztegetett. Az országot ugyan bánságokra osztva látszólag decentralizálták, valójában azonban ez sem jelentett sokat, hiszen például a magyarok lakta vidék a Dunai Bánságban akkora színtiszta szerb területekkel lett egybeboronálva, hogy arányuk szerint elvesztek a szlávok között. A többi bánságban is hasonlóan nagyok maradtak az ellentétek és a központi hatalommal szembeni ellenszenv is, de a diktatúra eszközeivel az ellentéteket mind szőnyeg alá lehetett söpörni. Bő évtized múlva bizonyossá vált, nagy számban megfiazva és fölerősödve és kérlelhetetlenül elő fog bújni minden nagy baj. Tudjuk, mi lett a vége. Történt azonban közben is valami, ami fényesen bizonyította, hogy a szőnyeg alatt a súlyos, végzetes bajok ott lappanganak.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A diktatúra tartama alatti magyar sors ábrázolására álljon itt az alábbi példa. *„A magyarságnak (…) semmi oka nem volt arra, hogy sok bizalommal tekintsen a kormány igen homályos ígéretei felé, és ezt a bizalmatlanságot teljesen igazolta az, hogy 1934. június 9-én a délvidéki magyarság legnagyobb kultúregyesületét, a szabadkai Népkört Petrovics Áca szabadkai rendőrfőnök arra való hivatkozással, hogy a Népkör a becskereki Közművelődési Egyesület fiókja, betiltotta, miután előzőleg már megtörtént a becskereki Közművelődési Egyesület fölöszlatása. Az indoklás teljesen téves és jogtalan volt. (…) A népkör vagyonát lefoglalták. (...)A helyzetet legjobban jellemzi az, hogy 1934 júliusában dr. Deák Leót és több társát azzal az indoklással, hogy tiltott összejöveteleket tartanak, részben fogházbüntetésre, részben pedig pénzbüntetésre ítélték.”*[78]

Sándor király kereste a szilárd támaszt ingatag trónja megmentésére. Franciaországba utazott. Abba az országba, amelynek vezetői a legtöbbet tették azért, hogy létrejöjjön a balkáni új, nagy és erős állam. *„Sándor nem érte el Párizst. Marseille-ben, ahol a Francia Köztársaság ünnepélyes fogadást rendezett számára, merénylők várták, és golyóik megölték a jugoszláv királyt és Barthou külügyminisztert is. […]*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*A belgrádi politika intézői részben azért, hogy eltereljék a figyelmet saját hibájukról, amelyet azzal követtek el, hogy királyukat egy ilyen útra elengedték, holott tudták, hogy a horvát nép a királyt teszi felelőssé a diktatúra minden szörnyűségéért, és tudták azt is, hogy a horvát emigrációban a terrorisztikus cselekedetekre elszánt emberek fölös számban vannak, a felelősséget Magyarországra igyekeztek áthárítani, és a sajtó nyíltan vádolta Magyarországot a merénylet előkészítésével. Ez a vád kihatott a délvidéki magyarság életére is. Valóságos terrorhullám öntötte el a Délvidéket."*79**

Azóta már bebizonyosodott, hogy a király valóban horvát usztasák és a macedón VMRO néven ismert szervezet tagjainak áldozata lett.

Sokatmondó tény, hogy mielőtt a király Franciaországba indult volna, végrendelkezett. Elég sok jelből lehetett látni, hogy az országban érezhető belső viszályok miatt távolléte alatt itthon történhet valami rendkívüli, sőt arra is utalt sok jel, hogy vele esik majd baj. Végrendelkezése egyértelművé teszi, hogy ő maga is foglalkozott ilyen gondolatokkal.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Úgy végrendelkezett, hogy halála után régenstanácsra lett átruházva a hatalom, valójában azonban Pál királyi herceg gyakorolta azt. Erre vonatkozóan is Csuka néhány megállapítását idézzük:

„(...) a régenstanács első ténykedése, az október 26-án kibocsátott manifesztum még teljesen a diktatúra szellemét képviselte. A manifesztumban csupán a jugoszláv népről volt szó, a horvátokat, a szlovéneket egy szóval sem említette, és természetesen említést sem tett a kisebbségekről.
A kisebbségekkel szemben a régenstanács az első időben teljesen a diktatúra módszereit alkalmazta. Valóságos terrort kezdtek meg a magyarok ellen, melynek célja az volt, hogy a Jugoszláviában élő magyarság foglaljon állást abban a kérdésben, hogy ki felelős Sándor király haláláért, és a magyarság minél impozánsabb módon fejezze ki gyászát és részvétét a marseille-i tragédia miatt. 1934. november 13-án valamennyi délvidéki magyar lapnak cikket kellett közölnie, amelyben Magyarországot támadták. A Naplónak a miniszterelnökség levélpapírosán küldték be ezt a cikket, amelynek címe ez volt »A marseille-i rendőri vizsgálat kétségbevonhatatlanul megállapította Magyarország felelősségét.«” *80*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A jugoszláv hatóság nemzetközileg is szerette volna elítéltetni Magyarországot, a Népszövetséghez fordult emiatt, de az sem talált bizonyítékot a vádra, határozata szerint Magyarországra lett bízva az esetleges felelősség megállapítása. Ennek ellenére tömegesen utasítottak ki magyarokat az országból.

A diktatúra eszközeivel irányító kormány intézkedései miatt még jobban kiéleződött a horvátokkal is a helyzet, úgyannyira, hogy az 1935. február 5-ére kiírt választások kampánya során Horvátország területén több helyen fegyveres beavatkozások történtek, amelyeknek halálos áldozatai is voltak. A magyar kisebbség is teljesen el volt lehetetlenítve, választási sikerére gondolni sem lehetett az alább ábrázolt körülmények közepette.

*„Ezen a választáson szerepelt először dr. Nagy Iván*81* pártja. Dr. Nagy Iván Újvidéken és Óbecsén jelöltette magát, azonban a terror valósággal lehengerelte. Az óbecsei járásban rendkívül népszerű volt, és minden esélye meglehetett volna a győzelemre, azonban röviddel a választások előtt őt is, pártjának vezető embereit is letartóztatták, és néhányat kommunizmus vádja alatt sokáig fogva is tartottak.”*82*

15 Az új háború veszélye hozta meg a békülési szándékot, de már későn

A harmincas évek végéig kellett várni, hogy a korábbi másfél évtizedben tapasztalt kíméletlen magyarüldözésekben enyhülést lehessen tapasztalni.

*„A megváltozott belpolitikai irányzat mellett egészen természetes volt, hogy kisebb dolgokban megnyilvánult a magyarság iránti jóindulat. 1937-ben történt meg először, hogy magyar középiskolai tanulók Péter jugoszláv király által adományozott ajándékokban részesültek. A szabadkai gimnázium két magyar tanulója kapott ebből a királyi jutalomból.”**83*

Ellentmondásos volt azonban ez az időszak. Az enyhítési kényszer mellett szinte reflexszerűen működött még a teljes bizalmatlanság is.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*„Korosec belügyminiszter 1938. június 3-án rendeletet adott ki, amelynek értelmében a kisebbségi vidékeken a köztisztviselőknek meg kell tanulniuk a kisebbségek nyelvét. A rendelet megjelenése után semmi nem történt, a tisztviselők nem tanultak és továbbra is megmaradt az a szomorú gyakorlat, hogy a magyarul tudó tisztviselők is csak titokban mertek magyarul beszélni az ügyes-bajos polgárokkal, nehogy üldözéseknek tegyék ki magukat.”*84*

Jurics Márk szabadkai városelnök megegyezett a magyarokkal, ennek köszönhetően:
„Szabadka város évi támogatást szavazott meg a Magyar Olvasókörnek is, ami az egész megszállás alatt először történt meg. Végül a Magyar Olvasókör dalárdája megkapta a várostól azt a nagy értékű hangversenyzongorát, amely a régi magyar békebeli, úgynevezett úridalárda tulajdona volt és ennek megszűnése után a város tulajdonába került.”

A hivatalos jugoszláv felszínről úgy látszott, mintha enyhülne a magyar nemzetiségre gyakorolt nyomás, sőt a magyar–jugoszláv viszony is, ám ez a látszat jórészt hamisnak bizonyult.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

„A nagy jugoszláv–magyar barátkozás közben egész csendben megjelent egy kormányrendelet, amely minden volt, csak nem a barátság jele. Jellemző, hogy a kormányrendeletet végre is hajtották már, és a nyilvánosság csak hallomásból tudott róla, míg 1936. augusztus 21-én a Napló megírta, hogy a határsávban 50 kilométeres mélységben az ingatlanokat csak akkor írják át telekkönyvileg, ha a vevő igazolni tudja szláv nemzetiségét. […] Később ezt az intézkedést még szigorították, mert ugyancsak a katonai körök kívánságára 1938-ban úgy rendelkeztek, hogy előzetes engedély kell az ingatlan eladásához is. Magyarok kaphattak ilyen engedélyt, ha szláv volt a vevő. Szlávok azonban nem. Újra világosan látszott, hogy Belgrád szláv határőrvidéket igyekszik teremteni Észak-Bácskában.”[85]

Az efféle kormányintézkedésekből egyértelműen kiviláglik a fajgyűlölet. Történt mindez már akkor, amikor a második világháború kitörése a levegőben lógott, és Jugoszláviának is szüksége lett volna rendezni viszonyát a szomszédos államokkal. Valójában történtek is ilyen események és intézkedések. Például az 1938 augusztusában a szlovéniai Bledben szervezett konferencia megtartása.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Az akkori helyzetről sokat mond az, ahogyan Szakály Sándor történész ír: *„Ugyanezen esztendőnek Magyarország szempontjából meghatározó jelentőségű eseménye volt a kisantantállamok 1938. augusztusi bledi tanácskozása, amely tudomásul vette Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, és ezzel gyakorlatilag »felülírta« a trianoni békediktátum katonai előírásait…”**86*

Tehát a nemzetközi helyzet, elsősorban Németország katonai erősödése, sőt, ekkor már a harci cselekményei, valamint Magyarország katonai erősödése is megváltoztatták Jugoszlávia Magyarországhoz való viszonyulását. A bécsi döntések, a Kárpátalja visszacsatolása után várható volt, hogy a békeszerződésből eredő súlyos sérelmek közül nem maradhat el a déli határ kiigazítása sem. Jugoszlávia politikájának irányítói 1918-tól kezdődően egészen eddig az időig jellegzetes győztesi magatartást tanúsítottak, magyarán: fütyültek igazságos békére, nemzetközi, kisebbségi és emberi jogokra, sőt még a saját törvényeikre is, de még az 1918. november 25-én Újvidéken hozott elszakadási-csatlakozási döntésükben vállaltakra is. Ekkortól kezdve azonban nem érezték már a hátuk mögött a győztes nagyhatalmakat.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*„A bledi tanácskozást követően [...] Magyarország számára látványos sikerek következtek”*87* — folytatja Szakály. — „Magyarország(…) revíziós célkitűzései közül 1940-ben még nem valósíthatta meg a »déli irányt«. A már Teleki Pál vezette magyar kormány (1939–1941) úgy vélte — s ehhez német jóindulattal is bírt –, hogy szükséges a Jugoszláv Királysággal is rendeznie viszonyát, amelyet egy nemzetközi szerződéssel kívánt megvalósítani.*

[…]

*Teleki ugyanakkor úgy vélte, hogy Jugoszlávia akkor maradhat csak ki az európai konfliktusból, ha csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez, amelyhez az európai államok közül elsőként Magyarország kapcsolódott.*88*

[…]

*Teleki külpolitikai elképzeléseinek érdekes módon mind a brit, mind a német külpolitika figyelmet szentelt. A britek szerint, ha Magyarország képes egy önálló nemzetközi szerződés megkötésére a Jugoszláv Királysággal, akkor függetlenséggel bír. A németek viszont a magyar — jugoszláv megegyezést egy német–jugoszláv megállapodás »előzményeként« is értelmezték.”*89*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Ezekben a hónapokban mind Magyarország, mind pedig Románia és Jugoszlávia azon iparkodott, hogy kimaradjon a fegyveres konfliktusból, s ennek érdekében már hajlandók voltak egymás érdekeit kölcsönösen figyelembe venni, végül is ezért bízták a vitás kérdések eldöntését — elsősorban a határügyeket — nemzetközi testületre, illetve kötötték meg a jugoszláv–magyar szerződést, amelyben szintén benne volt az esetleges határváltozás esélye, mert Magyarország emellett kitartott csakúgy, mint amellett, hogy ki kell maradnia a fegyveres konfliktusból.

Magyarország és Jugoszlávia pozíciója gyökeresen megváltozott ahhoz képest, amilyen a békekötés létrejötte, valamint az azóta eltelt két évtizedben volt. A délvidéki magyar politikusoknak például végre lehetővé tették, hogy kisebbségi ügyekben a Népszövetségnél kifejtsék nézetüket.*90* Valójában már korábban is történtek változások a kisebbségek iránti viszonyban. 1936-ban például végre eltörölték a névvegyelemzés néven ismert rendeletet, amely — mint a korábban leírtaknál említettük — tiltotta, hogy azok a magyar szülők, akiknek a neve nem volt egyértelműen magyar hangzású, a gyermekeiket magyar iskolába írassák. Konkrét példát említve: vonatkozott a Kovács nevűekre is, mert ilyen vezetéknév a szlávoknál is előfordul.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Az 1939-es esztendő eseményei tehát már egyértelműen utaltak arra, hogy a jugoszláv politikusoknak is gondolkodniuk kell a Magyarország javára történő esetleges határmódosításra, hiszen már az előző év november 2-án Bécsben megszületett első bécsi döntés rendelkezései szerint ilyet kellett végrehajtani Csehszlovákia kárára. Többek között nyilván ennek köszönhető, hogy: *„1939. január 21-én a magyarság régi kívánságának teljesítésében dr. Várady Imrét, a Magyar Párt egyik vezetőjét a jugoszláv szenátus tagjává nevezték ki.”**91*

A határmódosítás fenyegető veszélyének érzését más módon is jelezte a jugoszláv kormány: *„A háború lehetősége az élet minden terén éreztette hatásait. Szabadkáról elvitték a vasútigazgatóságot, és a vasúti főműhelyt nem tudta Szabadka megszerezni. A magyarság ebben a szerbségnek a visszavonulását látta. A szabadkai magyarságnak is anyagi kára volt abból, hogy a vasútigazgatóság elkerült Szabadkáról, azonban ezt a kárt szívesen elszenvedte, mert úgy érezte, hogy a revízió már nem lehet messze, ha fontos állami intézményeket elhelyeznek a határról, és ezzel mintegy előre bejelentik ennek a területnek a feladását..”**92*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Most már lázas tevékenység zajlott akörül, hogy javuljon Budapest és Belgrád viszonya.
*„A belgrádi lapok nagy megelégedéssel regisztrálták, hogy milyen meleg fogadtatásban részesült a jugoszláv közlekedésügyi miniszter. [Mehmed Szpáhó miniszter látogatott Budapestre 1939 májusában, hogy kereskedelmi tárgyalásokat folytasson a jugoszláv vasút modernizálásáról. — M.M.] A belgrádi Politika a magyar kormányzónak a magyar képviselőház megnyitásakor mondott beszédéhez azt a kommentárt fűzte, hogy Jugoszlávia őszintén kívánja Magyarországgal a jogviszonyt kimélyíteni és tartóssá tenni.”*93*

Nem ment könnyen.
*„1939 februárjában, röviddel a Felvidék visszacsatolása után a [szabadkai] magyar olvasóköri dalárdának hagyományos magyar bálja a szokottnál nagyobb ünnepélyességgel folyt le. A bál befejezése után egy kisebb csoport, többnyire az olvasóköri fiatalságból való, maradt vissza az Olvasókör helyiségeiben, és hajnalig énekelték a Horthy Miklós katonája vagyok című dalt. A rendőrség már másnap reggel megindította az eljárást. A magyar katonanóta éneklésében irredentizmust látott. Bűnvádi eljárás indult a fiatalok ellen, az Olvasókört újból bezárták. (…) csupán dr. Várady Imre szenátor és a régi magyar párti vezetők erélyes közbelépésére sikerült csak hónapok után újból megszerezni a Cvetkovics-kormánytól az engedélyt a Magyar Olvasókör újabb megnyitására.”*94*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A nagy veszedelemben még arra is esély támadt, hogy az ország megalakulásától kezdve egyre veszedelmesebbé váló szerb–horvát ellentétek végre enyhüljenek. Belgrád sok engedményt tett, hogy kiegyezzen Zágrábbal, mert nyilvánvalóvá vált, hogy ennek elmaradása kétségtelenül és igen hamar országbomlással fog járni.

„A horvát–szerb megegyezés értelmében még abban az esztendőben meg kellett volna tartani a képviselő-választásokat, de ettől elálltak, úgyszintén a horvát szábor megválasztását is elhalasztották, csupán a szenátorválasztásokat tartották meg.”[95]

A nagy lehetőségek láttán több régió — Horvátország, Szlovénia — lakosaiban és természetesen a kisebbségekben is fölmerült az ország további közigazgatási decentralizálásának lehetősége is.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

„A sajtó helyzete javult. Szabadabban írhattak az újságok a nagy politikai kérdésekről, és egyszerre fölmerült a sajtóban az a kérdés, hogy Szlovéniának és a Vajdaságnak is autonómiát kell kapni.” ***96***

Egyértelmű, hogy két évtizednyi próbálkozás után Belgrád végre belátta, a sajátnak tekintett Jugoszláviát nem lehet a korábbi elképzelései alapján — belgrádi diktátumokkal — egyben tartani. A világpolitikai helyzet egyre világosabban mutatta, hogy az államok érdekei két gócpont köré koncentrálódnak. Egyik egyértelműen Berlin lett az első világháború más veszteseivel, a másik pedig — talán így lehetne megközelítő pontossággal mondani — a világ többi része. Ez a megfogalmazás nagyjából egybevág azzal a már említettel is, amely szerint a XX. században egyetlenegy világháború zajlott le, azzal a kitétellel, hogy a fegyveres küzdelemnek két szakasza volt. Az egyik 1914-től 1918 végéig, a másik pedig 1938-tól 1945 második feléig tartott. Jugoszlávia a két gócpont közötti vívódásban őrlődött föl, amihez természetesen tetemesen hozzájárult a szerb–horvát ellentét. Ez az ellentét azzal is együtt járt, hogy mindkét oldal számított a főleg a Bácska északi és a Tisza mente vidéken élő magyarok támogatására.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Csakhogy ekkoriban már a délszlávok országában élő magyarok teljesen önállóan akartak politizálni, és ha valahol támogatásra számítottak, az elsősorban a megerősödött anyaország volt, amely pedig legerősebb támaszát éppen a Hitler által fölheccelt németségben, Németországban kereste és találta meg. Hiába szerette volna sok állam, köztük Magyarország is, elkerülni a fegyveres konfliktust, a német segítséggel visszaszerzett területekért Hitler megkövetelte, hogy az adósai fizessenek.

Jugoszláviában minden igyekezet ellenére végeredményben a szerb–horvát viszony nem hogy enyhült volna, hanem egyre szélsőségesebb irányt vett. A szerbek és horvátok által is nagy számban lakott Szabadkán például elképesztő méreteket öltött a viszály. Indulatos szóváltások és egymásnak üzengetések közepette fölmerült, hogy a bácskai horvátok, bunyevácok Horvátországhoz szeretnének csatlakozni. Az üzengetések hangneme ugyanolyan útszélivé fajult, mint ahogy az az eldurvuló politikai vita végén lenni szokott. Ráics Balázs pápai prelátus, püspöki vikárius, aki a világháború után zajló béketárgyalások idején személyesen befolyásolta e tárgyalások kimenetelét, határozottan kereste az összefogást a magyarokkal, de végső célját kifejtve kiderült, hogy terve szerint nem csupán megnyerni akarta a magyar kisebbséget, hanem elhorvátosítani is.

16 *„Összes szenvedéseinknek az okai”*

*„Összes szenvedéseinknek azok az okai, akik húsz évvel ezelőtt idejöttek, és minden kormányzat szolgálatában lábbal tiporták a mi nemzeti és vallási szentségeinket, és közben hihetetlen módon meggazdagodtak”**97* — idézi Csuka Vukovics Gyídó szabadkai horvát vezető politikust, aki állítólag ennél sokkal durvábban nyilatkozott az 1918 után a városba és környékére betelepített, valamint spontánul oda áramló szerbekről. A hasonló hangnemben adott válasz természetesen nem maradt el, amiből egyértelműen látható volt, hogy a két nép közötti kibékíthetetlennek tűnő acsarkodás nem csupán Belgrád és Zágráb között dúlt, hanem általános volt a szerbek és a horvátok között.

Természetesen a magyar politikusok óva intették nemzettársaikat attól, hogy belebocsátkozzanak a szerb–horvát viszályba.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

*„Február közepén dr. Deák Leó tiltakozott az ellen, hogy a magyarságot bevonják a szerb–horvát harcokba, és kijelentette, hogy a magyar egység és a magyar összefogás lehet az egyetlen cél, amelyért a magyarságnak küzdenie kell.”*98*

Ilyen zűrzavaros, már puskaporszagú, e tájakon is esedékes határmódosításokat sejtető körülmények között jutunk el 1940. december 12-éig. Mák Ferenc már idézett könyvéből másoljuk ide a sokat emlegetett okmány hiteles magyar szövegét.
„A jugoszláv–magyar örök barátsági szerződés.

Őfelsége a jugoszláv király és a régensherceg, valamint Őfőméltósága a magyar kormányzó nevében, tekintettel a jószomszédi viszonyra, az őszinte tiszteletre és az egymás közötti bizalomra, amely olyan szerencsésen fennáll a két nép közt, azzal a kívánsággal, hogy a jóviszonyoknak tartós és szilárd alapot adjunk, abban a biztos tudatban, hogy a kölcsönös kapcsolatok konszolidálása és megerősítése politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt hasznára válhatik a két szomszédos államnak, és a Duna-medence békéjét és jólétét szolgálja, elhatároztuk, hogy szerződést kötünk örök barátságról, és e célból mint meghatalmazottak a következőket neveztük meg:

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Őfelsége a jugoszláv király és a régensek nevében Cincár Markovics Alexander jugoszláv külügyminiszter Őexcellenciája, gróf Csáky István Őexcellenciája valóságos belső titkos tanácsos, a magyar kormányzó nevében, akik miután kicserélték egymás meghatalmazását és azokat rendben és előírt formában levőnek találták, a következőkben állapodtak meg:

A jugoszláv királyság és a magyar királyság közt állandó béke és örök barátság legyen.

A magas szerződő felek megegyeztek, hogy mindazokban a kérdésekben, amelyek nézetük szerint egymás viszonyát érintik, előzetes megbeszélést tartanak.

Ezt a szerződést ratifikálják és a ratifikációs okmányokat Budapesten kicserélik.

A szerződés a ratifikációs okmányok kicserélésekor lép életbe.

Ennek megerősítéséül a meghatalmazottak aláírták ezt a szerződést és ráütötték pecsétjüket. A szerződés két eredeti példányban készült Belgrádban, 1940. december 12-én.

Cincár-Markovics Alekszander jugoszláv királyi külügyminiszter.

Gróf Csáki István magyar királyi külügyminiszter." *99*

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

A barátsági szerződés előkészületeivel egyidejűleg Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség néven létrejött a teljes délvidéki magyarság összefogásának szándékával megalakított szervezet, amely hamarosan Jugoszláviai-ról Délvidéki-re változtatta nevét. Elnökévé Krámer Gyula újvidéki gyárost választották. Ez valójában már a Délvidék magyar társadalmi és politikai szervezkedésének csúcsát jelentette. A szervezet elnöksége 1941. április elsején értékelte a létrejöttétől eltelt időszak alatt kifejtett munkáját. Krámer elnök az értékelésében többek között ezt mondta: „Legsürgősebb feladatunk a magyarság megszervezése volt nemzeti és keresztény alapon. Ez egyúttal a magyarság seregszemléje is lett volna: meg akartuk állapítani, kik tartoznak közénk, kikre számíthatunk, hányan vagyunk. (…) Ebből a tapasztalatból szövegeztük meg Szövetségünk egyik alaptételét. Ez a tétel: magyar az, aki magát annak érzi és vallja, és a magyar sorsot nyílt színvallással önként elfogadja. Aki a kereszténység és a magyarság fogalmának e tétel szerint megfelelt, az ha akart, beléphetett a Szövetségünkbe, még akkor is, ha a magyar nyelvet csak törte, vagy még úgy sem beszélte.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Állíthatom: voltak ilyenek szép számmal, és nem rosszabb magyarok nálunk. Hogy mennyire életszükséglet volt a Szövetség létrehozása, hogy mennyire kívánta a magyar közvélemény, mutatja az, hogy február 15-étől április 1-jéig, hat hét alatt több mint 150 000 tagot szerveztünk be."[100]

Nem sokkal később már arról lehetett beszélni, hogy a JMKSZ, illetve már DMKSZ szinte minden délvidéki magyart a tagjának tekinthette. Más lapra tartozik, hogy a titói Jugoszláviában sokukat közülük azzal a váddal öltek halomra, hogy fasiszta tömegszervezetnek, a DMKSZ-nek a tagjai voltak. Maga Krámer Gyula is elsősorban e szervezet elnökeként vált mártírunkká.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

E krónika befejező mondataiként idézzünk egy tíz nappal későbbi keltezésű hírt.

„1941. április 10. A Zágrábi Rádióban bejelentették a Független Horvát Állam megalakulását. Ezzel megszűnt a Jugoszláv Királyság."[101]

Jugoszlávia erősen vívódott, hogyan érhetné el, hogy kimaradjon a fenyegető háborús konfliktusból. Vonzotta a Moszkvából érkező évszázados támasz, sajnálta volna elveszíteni az első világháborúban nyert területeket, de félt Hitlertől.

Az országbomláshoz vezető út utolsó néhány napjának tömören megfogalmazott történetét a már idézett Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948 c. kötet előszavából vettük.[102] Szerzői Hornyák Árpád és Bíró László, ők egyben a kötet szerkesztői is.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

„1941. március 25-én a fenyegetések és ígéretek hatására a jugoszláv kormány Bécsben aláírta a csatlakozási megállapodást a háromhatalmi egyezményhez. A következő nap azonban Dušan Simović tábornok vezetésével katonai fordulatot hajtottak végre Belgrádban, megdöntötték az 1939-ben a horvátokkal megegyező régens uralmát és a Cvetković–Maček kormányt. Simović, az új miniszterelnök ígéretei ellenére Hitler már nem bízott Jugoszláviában, és elrendelte az ország megszállását. A külpolitikai mozgásterében egyre korlátozottabb, de revíziós sikereket remélő Magyarország is részt vett a közben már részeire szakadt jugoszláv állam területeinek megszállásában.”[103]

A jugoszláv állam történetének ismeretében csakugyan természetes volt, hogy az ország magyarsága üdvmámorba révült annak hírére, hogy 1941. április 11-én Horthy parancsára az elcsatolt országrészek egy részébe bevonult a honvéd hadsereg, és a súlyos elnyomásból valóban fölszabadította a magyarokat.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Az a gyakran, szinte szüntelenül hangoztatott vád, hogy Magyarország hitszegően viselkedett, megszegte a négy hónappal korábban megkötött barátsági szerződést, valóban nem áll. Az az állam, amellyel ezt megkötötte, csakugyan megszűnt létezni, a sokszor elmarasztalt Horthy kormányzó erre nagyon ügyelt. A Független Horvát Állam ekkor már önállóként működött, még ha csatlósnak minősült is, vagy „*úgynevezett*"-nek titulálják. A Jugoszláv Királyság államfője kormányostul elmenekült, az ország szétesett.

Három és fél év múlva Tito és fegyveres kommunistái nem a régi országot kezdték visszaállítani, hanem hangsúlyozottan egy új Jugoszláviát akartak létrehozni, és ez sikerült is nekik. A királyi és a titói Jugoszláviának volt egy sehol nem emlegetett közös jellemzője: Mindkettőt diktatúrával tartottak fönn. Az elsőt királyival, a másikat a proletár diktatúrával.

A második ország háromszor olyan hosszú életű lett, mint elődje, és többszörösen csúfosabb és fájdalmasabb módon, sokkal nagyobb véráldozattal járó körülmények között múlt ki elődjénél, agóniája jó évtizedig tartott. Ugyanazon régi, de alaposan megtetézett bajok miatt mint az első.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Az ekkor támadt sebek, amelyeket a délszláv nemzetek egymásnak és a kisebbségeiknek okoztak, közel három évtizeddel a bomlás kezdete után még égőn sajognak.

Mindannyiuknak.

Mindannyiunknak.

Örökre megszűnt az egységes délszláv állam? Ki merné ezt állítani?

De jelenleg nincsenek arra mutató jelek, hogy valaha valaki föl akarná poraiból támasztani.

Miért történhetett mindez így?

Idézet Csapó Endre*104* írásából. Megjelent 2018. december 13-án a Magyar Élet c. Lapban.

„Európában volt egy nagy háború, azután még egy. Méltán nevezték világháborúnak, mert azt követően, hogy az európai hatalmak egymásnak estek, a háború kiterjedt távoli területekre is. Ez a »politikailag korrekt« történelem. Ezt valószínűsíti a háborús rendezés ismert módja, a győztes területet vesz el a vesztestől, és alaposan kifosztja. A nemzetközi jog ezt törvényesíti.
Ez így megfogalmazva szokásos középkori képlet, ami tökéletesen megfelel a helyzet magyarázatául — úgy általában. Azonban e látszat ellenére a XX. század háborúi 1914-től a mai napig és még sokáig nem itt-ott néhány kis plusz terület megszerzéséért dúlnak. Ennél sokkal nagyobb a tét.”

(Kiemelés: Csapó)

Egy kortárs kartárs, két tudós, és Csuka lányának vallomása A délvidéki magyarság története c. kötet szerzőjéről*105*

Illés Sándor temerini születésű újságíró, a Budapesti Magyar Nemzet napilap volt főmunkatársa.

„Komoly gondolkodású, azt mondhatnám, száraz ember volt. Olyan, aki a számok világában él. Ezért feküdt neki a nemzetiségi népességstatisztika, amivel szívesen foglalkozott, és komoly munkákat publikált ebből a tárgykörből. (…) Soha, még csak nem is utalt arra, hogy ezt a könyvet írja a magyarság történetéről. Én biztos vagyok benne, hogy erről senkinek sem szólt, hanem a maga komoly természetéhez illően csak titokban dolgozott rajta (…) ő nagyon jól tudta, hogy mennyire helyes a látása, és hogy az mennyire nem illik abba a világlátásba, amelyet ő olyan komolyan fogott fel és amelytől neki annyit kellett szenvednie.”

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Arday Lajos, a Magyarságkutató Intézet — később: Közép-Európai Intézet — tudományos főmunkatársa. Részlet A jugoszláviai /vajdasági magyar nyelvű történetírás /társadalomtudomány/ újraindulása 1918–1941 között című dolgozatból.

„Szándékosan hagytuk utoljára Csuka János művének bemutatását, mert megítélésünk szerint az ő munkássága képviseli a korszak magyar nyelvű társadalomtudományának csúcsteljesítményét, mindenekelőtt a szociográfiában.”

Dr. Pecze Ferenc péterrévei születésű akadémikus:

„A szabadkai hírlapíró szerzőről tudjuk, hogy többször volt kénytelen elviselni a nagyszerb irányzatú állam önkényének és szélsőséges elemek vandál támadásainak súlyos következményeit. Ugyanakkor érdeme, hogy emelkedett tárgyilagossággal tanúsít, amikor a belgrádi hatalom központi és helyi szervei »munkamegosztását« az emberi jogok sorozatos képmutató korlátozásában mérlegre veti.”

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Bárkányi Zoltánné Csuka Márta, János lánya:

„Csuka János 1943-ban távozik Szabadkáról, és családjával Budapestre költözik. Az Esti Magyarország szerkesztőségébe kerül, Szvatkó Pál meghívására. (…) A megalakult új (1945) kormány alatt a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Sajtóosztályán helyezkedik el mint sajtóreferens. 1949-ben egy névtelen, ocsmány rágalmakkal teli levél miatt, amelyet főnökének címeztek, azonnali hatállyal elbocsátják.
Semmilyen pártnak soha nem volt tagja, elhelyezkedni nem tudott, csak mint éjjeliőr, raktári dolgozó, adminisztrátor. (…) 1950-ben 48 évesen, felnőtt fejjel elkezd bolgárul tanulni [Viszonylag könnyen ment neki, mert Macedóniában katonáskodott a Jugoszláv Királyságban. — M.M.], és 1951-ben, 1952-ben Illés Sándor neve alatt lefordítja Sz. C. Daszkalov: Az út, P. Pezsinov: Szabad mezőn című könyvét és a Bolgár elbeszélők című kötetet.
A szomorú évek, amelyek megfosztották vérbeli hivatásától, a sok megaláztatás, gond, feszültség, melyben élt, 1962-ben meghozta számára a kegyelemdöfést. Az agyonhajszolt szív megszűnt dobogni, 59 éves volt.”

Az említett Szvatkó Pál (Zsolnatarnó, Trnovo, 1901. — München, 1959.) erkölcsisége, sorsa, életkora és világnézete félelmetesen hasonlít Csukáéra. Lényeges különbség származásuk helyében van: egyikük a délvidéki, másikuk a felvidéki magyarság krónikása volt.

Kivonat az életrajzi adatokból, Csuka könyvének hátlapjáról.

„Csuka János hírlapíró (Szeged, 1902. — Budapest, 1962.)

Egyéves, amikor a család Szlavonszki Brodba költözik, és 12 éves, amikor árva marad a család, meghal az édesapa. Három gyermek, ő a legidősebb. Az ide-oda vándorlás egyik helyről a másikra (munkakeresés miatt) végre Újvidékre sodorja őket, ahol letelepednek. Továbbtanulásról szó sem lehetett, így 14 évesen beáll Seidl ékszerüzletébe tanulónak, kenyérkeresőnek, és hajnalban kávét visz a remízből kiinduló villamosvezetőknek.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya

Szkopjéban tölti katonaéveit, ott kezd verseket írni (dadaista, szürrealista, úgynevezett aktivista versek ezek, hatással van rá Kassák), Szabadkára kerül a Havas Károly által szerkesztett Hírlaphoz. (…)

1925-ben saját kiadású hetilapja, »Az utca« csak 5 hónapot ér meg, betiltják cikkei miatt: »Hol vagy, István király«, »Ki ugat, főkapitány úr«.

*Három alkalommal elítélik. (…) Köszönet Havas Károlynak*106*, aki az írásra bátorította."*

——— * ———

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya —JEGYZETEK

1 Mottóul idézi Mák Ferenc a Magyarok a Vajdaságban 1918–1941 című kötetében. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2013.

2 Idézi Németh István in Rubicon, 2017//7-8. A diktált béke c. tanulmányában.

3 Драго Његован: Присаједињење Срема, Бачке, Баната и Барање Србији 1918. Музеј Војводине, Друго, допуњено издање, Нови Сад, 2001. 51–52.

4 Csuka János idézi saját fordításában: A délvidéki magyarság története 1918–1941 c. könyvében. Püski, 1995. 11.

5 In Magyarok és szerbek 1918–2012. Együttélés, múltfeltárás, megbékélés. Angol címe Hungarians and Serbs. Coexistence, Revealing the Past, Reconciliation. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet kiadása, Budapest, 2013. A kötet párhuzamosan közli magyar és angol nyelven az azonos tartalmú tanulmányokat. (Suppan tanulmánya: 47–54.)

6 47.

7 54.

8 49.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya —JEGYZETEK

9 Dr. Marjai Frigyes kiadása, 1935. Reprint, HOGYF EDITIO, Budapest, 1994.

10 Pozzi, 3. Mottó.

11 Pozzi, 32.

12 Eredeti kiadás: The peace conferences of 1919-23 and their aftermath Mihály Károlyi & István Bethlen. Haus Publishing Ltd, 2009. London. Magyarul: Officina '96 Kiadó, 2009

13 Cartledge, 65.

14 Püski Kiadó, Budapest, 1995.

15 Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1941.Csuka J. cikke Szabadka címen jelent meg a 87–105. oldalakon.

16 I.m. 11.

17 Uo. 50.

18 Uo. 52.

19 Uo.53.

20 Uo. 83.

21 Uo. 84.

22 Uo. 86.

23 Uo. 87.

24 Uo. 90.

25 Uo.

26 Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadása, Zenta, 2013. Az idézett mottó a Bevezetőt követő számozatlan oldalon található.

27 Természetesen Arkhimédész azon törvényének módosított alkalmazásáról van szó, amely szerint: Minden vízbe mártott test annyit veszít a súlyából, amennyi az általa kiszorított víz súlya.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya —JEGYZETEK

28 Csuka, 10–11. A továbbiakban minden idézetünk forrása ugyanez, emiatt csupán a könyv oldalszámát jelöljük.

29 13.

30 31.

31 31-32.

32 Csuka ezt részletesen ismerteti könyvében a 40–43. oldalakon.

33 47.

34 Dobrovoljac – első világháborús szerb önkéntes katona.

35 63.

36 66.

37 66-67.

38 70.

39 114.

40 95.

41 116–117.

42 136–168.

43 163.

44 164–169.

45 186.

46 189–190.

47 193.

48 202.

49 203.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya —JEGYZETEK

50 206.

51 207.

52 209.

53 237–238.

54 254.

55 255–256.

56 256.

57 A királyi Jugoszláviában bűntetójogi felelősség terhe mellett tilos volt az országhoz csatolt területeken található helységek magyar nevét használni még magánbeszélgetéseken is.

58 258–259.

59 275.

60 297–298.

61 311.

62 312–313.

63 313–314.

64 341–345.

65 343–344

66 345.

67 346.

68 347.

69 349.

70 352.

71 358.

72 Čaršija – szó szerint: piac. Átv.: A világ szája

73 358–359.

74 360–361.

75 363.

76 368.

77 Kalapis: Életrajzi Kalauz III. Forum Könyvkiadó, 2003. 775.

78 428.

79 429–430.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya —JEGYZETEK

80 430.

81 Nagy Iván ügyvéd szélsőjobb politikát folytató délvidéki politikus volt. A háború után az USA területén élt édesanya vezetéknevén.

82 433.

83 452.

84 455.

85 440–441.

86 Szakály Sándor tanulmánya A Délvidék visszafoglalása és a magyar katonai vezetés. In: Magyarok és szerbek 1918–2012, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2013. 137. o.

87 Uo.

88 Uo.

89 Uo. 137–138.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya —JEGYZETEK

90 „1938. augusztus 20–29. A kisantant államok és Magyarország küldöttei Bledben konferenciát tartottak. Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia elismerte Magyarország fegyverkezési jogát, és ígéretet tettek a magyar kisebbség helyzetének javítására.” „1938. augusztus utolsó napjai. Deák Leó és Strelitzky Dénes Stockholmban részt vett a Népszövetség kisebbségek helyzetével foglalkozó konferenciáján.” Mindkét idézet lelőhelye: Mák Ferenc: Magyarok a Vajdaságban 1918–1945. Kronológia. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadása, Zenta, 2013. 254. o.

91 Csuka, 459.

92 Uo. 463.

93 Uo. 463–464.

94 465.

95 467.

96 Uo.

97 473.

98 uo.

Matuska Márton — Az elnyomott nemzetiségek súlya —JEGYZETEK

99 Mák, Kronológia, 274.

100 Mák, 278–279.

101 Mák, 279.

102 MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet kiadása, Budapest, 2016. 7. o.

103 7.

104 Ausztráliában élő újságíró, a 2018. december 31-én megszűnt Magyar Élet főszerkesztője. Répcelak, 1921.

105 Az idézetek lelőhelye: Napló, Szabadelvű hetilap, Újvidék, 1995. október, 285. szám. III–VIII. o. Az írás címe: Aki megírta, hogyan lettünk kisebbség. Szerzője: Matuska Márton

106 Havas Károly a szabadkai Napló szerkesztője, vezércikkírója. Csuka Jánosból ő nevelt újságírót.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az első délszláv állam eszme- és politikatörténete (1914–1929

Bevezetés

Több, mint két évtizeddel a második Jugoszlávia szétesése után az utódállamokban, de az egyetemes történetírásban sincs egyértelmű megítélése a délszláv népek 20. századi egységes államával — Jugoszláviával, és annak történelmével kapcsolatban.

A sérelmi politizálás, a kizárólagos etnocentrikus megközelítés, a közelmúlt véres eseményeinek eltérő értelmezése és azoknak a múlttal való érzelmileg is túlfűtött egybemosása napjainkban is kifejezetten és hatványozottan érezteti hatását.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Dolgozatomban itt és most csupán utalni szeretnénk arra, hogy Jugoszlávia létrejöttével, a történelmét jellemző konstans belpolitikai válságokról, valamint az állam felbomlásával (1941, majd 1991) kapcsolatban a közvéleményben, alapvetően három értelmezés eresztett gyökeret.

A marxista történetíráson alapulva, bár mára jelentősen elhalványulva, de még ma is erőteljes az a vélekedés, amely Jugoszlávia megszületésében a délszláv nemzeti mozgalmak kiteljesedését és csúcsát látja. Ugyanakkor a szerb és a horvát közgondolkodásban sokkal erőteljesebb az a vonulat, amely ezt a képet jelentősen árnyalja.
A szerb közmegítélés napjainkban hajlik arra, hogy a *„jugoszláv kísérlet”* bukását, az állam szétesésének ok-okozatait elsősorban a szerb szupremácia elmaradásában és a szerb politikai elit által megtett szükségtelen kompromisszumokban lássa és láttassa.
Ezzel ellentétben, a horvát a közgondolkodásban — különösen a kilencvenes évek második felében, illetve a kétezres évek első évtizedében a jugoszláv kérdést egyenesen *„történelmi balesetként”*, a horvát nemzeti törekvésekkel szembeni permanens szerb retorzióként élték meg, látják, s értelmezik.

Nem kívánok e vélekedések közül egyik mellé sem elszegődni, bár nemzeti szempontból átlátható és érthető az ilyen típusú értelmezések érzelmi, ideológiai háttere és okozata. Helyette arra fókuszálok, hogy az elmúlt évtizedekben a téma jeles délszláv szakemberei által elkészített nagyívű munkák és monográfiák segítségül hívásával rekonstruáljam az első délszláv állam születésének körülményeit, feltárjam annak belpolitikai működésében lévő zavarok ok-okozati összefüggéseit, s végezetül pedig levonjam belőle az érzelmi és ideológiai kliséktől mentes következtetéseket.

1. Nemzeti ideológiák, eltérések, különbözőségek és viták a délszláv térségben

A felvilágosodás talaján szárba szökkenő, majd a francia forradalommal lendületet kapott és végül beteljesedő nemzetté válás folyamata pár évtizedes fáziskéséssel, de a 19. században a balkáni térséget is elérte, ahol a század második felére a szlovén nemzeti mozgalom kiteljesedése mellett nagyjából egy időben három, a jövő vonatkozására nézve fontos, egymástól ugyanakkor merőben eltérő nemzeti ideológia született meg.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A szerbek egy államban történő egyesítésének a programját elsőként Vuk Stefanović Karadžić vázolta fel, aki vallásuktól függetlenül a „*što*“ nyelvjárást beszélő délszlávokat a szerb nemzeti etnikum tagjának tekintette. Karadžić gondolatait később, merítve a Párizsban élő lengyel és cseh politikai emigráció munkáiból, politikai programmá, szerb nemzeti célként Ilija Garašanin szerb belügyminiszter, későbbi miniszterelnök fogalmazta meg az ún. Načertanije (Jegyzet) című titkos memorandumában.

Garašanin programjának fókuszában Dušan középkori szerb államának a feltámasztása és a szerb nép egy államban történő egyesítése, vagyis az akkori Szerbia államhatárkereteinek a szlávok által lakott balkáni területekre való kiterjesztése állt, ebbe beleértve Szerbia és Bulgária egyesülését is.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Alapvetően a Načertanije koncepciója volt és lesz az oka annak, hogy a szerb politikai elit ekkor is, de később is tartózkodó, sőt elutasító volt a nemsokkal később Horvátországban végleges formáját elnyerő új nemzeti koncepció – a jugoszlavizmus ideológiájával szemben, mivel egy ilyen végkifejlet esetén okkal és joggal tartott a Monarchiabeli délszlávok dominanciájától.

A jugoszlavizmus, mint a délszláv nemzetek egységét hirdető ideológia, a germanizációtól és az elmagyarosodástól való félelem jegyében az illír mozgalmon belül született meg a 19. század Horvátországában.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Ljudevit Gaj, az illirízmus egyik vezető egyénisége abból kiindulva, hogy Horvátország tőle erősebb és nagyobb nemzetekkel szomszédos, úgy vélte, hogy a horvát identitás megőrzése és megmaradása hosszútávon a délszláv népek egyesülésével lehetséges.

Innét pedig egyenes út vezetett odáig, hogy az osztrák–magyar, majd a magyar–horvát kiegyezést követően az 1870 decemberében Ljubljanában megtartott Jugoszláv Kongresszus Ausztria–Magyarország trialista átszervezését helyezte fókuszába, ahol a harmadik egységet a Szlovéniából-Horvátországból és Vajdaságból álló délszláv részek alkották volna.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Tovább lépve a ljubljanai pontokon, a kezdetben ausztroszláv politikát folytató, majd azzal végül szakító Josip Juraj Strossmayer, a pánszlávizmus útjára lépve, 1879-ben meghirdette a katolicizmus és az ortodoxia megbékülését és felvázolta a szerbeket és a bolgárokat is beleértő délszláv nemzeti egységesülés koncepcióját. Strossmayer viszont azt is érzékelte, hogy a Balkán népei ekkor már megindultak a nemzetté válás útján, vagyis már kialakultak az önálló identitással bíró etnikai csoportok, s ezért elismerve a nemzeti individualitást, a leendő egyesülést föderatív alapon képzelte el.

Mintegy válaszul a szerb és a jugoszláv programokra született meg Ante Starčević és Eugen Kvaternik nagyhorvát programja, amelynek a kiindulási pontja az 1848 márciusa előtti „*illír mozgalom*”, a délszlávok irodalmi, kulturális és szellemi egysége volt. Az 1860-as évek elején született új „*nagyhorvát*”, pánhorvát nemzetpolitikai program elutasította az ausztroszlavizmust, a trializmust, a Monarchia esetleges föderalizálását, de ugyancsak negligálta a pánszlávizmust, a délszláv népek közösségét és tagadta a szerbek és a szlovének (hegyi horvátok) nemzeti létezését. Első változata Macedóniától, Bulgárián át, egészen a német határokig egy nagyhorvát állam képét vázolta fel, később ezt finomítva a bolgár területekről lemondott.

A 20. század első évtizedeiben felforrósodott nemzetközi közhangulatban a délszláv népek jövőjével kapcsolatos ideológiai viták is kiéleződtek, s magának a jugoszláv eszmének az eredeti koncepciója is lényeges változáson ment keresztül.

2. A Nagy Háború kulisszatitkai

Még ki sem tört a Nagy Háború, bár annak előszele a balkáni események (Bosznia-Hercegovina annektálása, a két Balkán-háború) miatt egyre inkább a Monarchia területeire is elért, amikor 1913 végén horvát politikusok egy csoportja Ante Trumbić és Franjo Supilo vezetésével Splitben arról döntöttek, hogy egy Ausztria–Magyarország és Szerbia közötti esetleges fegyveres konfliktus kirobbanásakor, elhagyják az országot, s vállalva az emigrációt, megkezdik a nyugati hatalmaknál a lobbizást a Monarchia szétesése után létrehozandó egységes délszláv állam érdekében.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A várva várt pillanat elérkeztekor azonban az emigráció (mit sem sejtve az Antant Hatalmak és Olaszország között a háborúba való belépésről zajló titkos tárgyalásokról, területi alkudozásokról) az első 1914. szeptemberi római kapcsolatfelvételek után rezignáltan szembesült a francia, brit és orosz nagykövetek tartózkodó magatartásával. Egyértelmű lett számukra, hogy a nagyhatalmak ekkor még nem támogatták az egységes délszláv állam létrehozását, csupán a Monarchián belüli horvát és szlovén autonómia szükségességét, esetleg egyfajta ütközőállamként a független szlovén és horvát államok létrehozásának a lehetőségét mérlegelték.

Ezek a fejlemények, de a Monarchiabeli délszláv emigráció ilyen jellegű fellépése a szerb politikai köröknek sem volt az ínyére, mivel a közvetlenül az antant felé megfogalmazott horvát és a szlovén koncepciók veszélyeztették a szerb politikai elit háborús célkitűzéseit, vagyis elsősorban Nagy Szerbia koncepcióját.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Nikola Pašić, szerb kormányfő, maga is érzékelve az antant államoknak a Monarchia háború utáni sorsával kapcsolatos hezitálását, egy esetleges győzelem esetére így egy minimális és egy maximális programmal számolt. A minimális program Nagy Szerbia létrehozásának a koncepciója volt, amely Montenegró, Bosznia-Hercegovina, Szlavónia, Szerémség, Dalmácia és Vajdaság egyes területeit foglalta volna magába.

Az 1914. december 7-én a megfogalmazott niši deklaráció pedig a szerb maximális program definiálása volt, amely elutasítva a föderációt, szerb vezetéssel és dominanciával a szerbek, horvátok és szlovének egy államban történő egyesülését látta elő.

Vagyis a szerb politikai elit alapjaiban mindkét változatban a szerb állam határainak a kiterjesztésével, a nagyszerb program megvalósításával, a szerb nemzet egy államban történő egyesítését, középtávon az ott élő többi délszláv nemzetnek a szerbbe való beolvasztását tartotta fő prioritásának, az egyetlen kérdés számára ebből az aspektusból csupán az volt, hogy hol fognak majd húzódni a kiterjesztett szerb állam határai.

Érthető, hogy a maga útját járó, a leendő délszláv állammal kapcsolatos, ráadásul föderális alapokon nyugvó, tehát a részterületek számára autonómiát is biztosító állam vízióját hirdető Monarchiabeli emigráció római, majd párizsi fellépései, illetve az antantnak Ausztria-Magyarország esetleges trialista átalakításával kapcsolatos elképzelései korántsem váltottak ki osztatlan lelkesedést a szerb kormány tagjainál, mivel ezek gyakorlatilag homlokegyenest szembe mentek a szerb háborús célkitűzésekkel, vagyis Nagy Szerbia létrehozásával.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A leendő délszláv állam alkotmányjogi berendezkedésével kapcsolatos merő ellentétek az emigráció számára már 1915 januárjában körvonalazódtak, sőt egyértelművé váltak, amikor az 1914-es szerb háborús sikerek csúcsán Pašić Nišben egyértelművé is tette Franjo Supilonak, hogy a föderális berendezkedését nem támogatja és a szerb kormány számára csakis a centralizált, unitárius állam az egyetlen és elfogadható megoldás.

Az emigráció számára a rossz hírek pedig folytatódtak. Nemsokkal később jutott tudomásukra az antant hatalmak és Olaszország között 1915. április 26-án megkötött londoni egyezmény szövege, amely a háborúba való belépésért jelentős balkáni területeket — Isztriát és Észak-Dalmáciát ígérte meg Olaszországnak, a Neretva folyótól délre eső tengeri térséget, továbbá Bosznia-Hercegovina, Bácska és Szlavónia vidékét — illeszkedve a szerb minimális hadicélok koncepciójába — pedig Szerbiának és Montenegrónak adta.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A diplomácia frontjáról érkező ilyen hírek és fejlemények természetesen pánikot okoztak a Monarchiabeli emigrációban, akik attól tartottak, hogy a részükről gyűlölt Ausztria–Magyarország a nagy területveszteségek ellenére sem fog teljesen felbomlani, sőt a szlovének és a horvátok jelentős többsége továbbra is arra lesz kényszerítve, hogy annak keretén belül éljen, s ráadásul éppen a délszláv etnikumokat érintő esetleg elcsatolandó területek jelentős része az egyik idegen, nemszláv kultúrkörből a másikba, a kiteljesedett és megerősödött Olaszországhoz kerülhet.

Ezek a félelemek kergették végül az emigránsokat a szerb kormány karjába, s 1915 áprilisának utolsó, május első napjaiban a mindvégig kettős politikát folytató Pašić tudtával és jóváhagyásával Párizsban megalakították a Jugoszláv Bizottságot, majd meghirdették a Monarchia területén lévő délszláv területek és Szerbia, valamint Montenegró egyesülését.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Pašić a Jugoszláv Bizottság megalakításával lényegében két legyet ütött egycsapásra. Egyrészt a propaganda frontján a hadviselő szerb kormány mellett egy olyan újabb politikai tényező jelent meg, amelyik az antantnál a délszláv egyesülést hirdette, másrészt a pénzügyi források adagolása révén magát az emigrációt is ellenőrizhette.

Pašić is, Péter szerb király is, sőt még Sándor régens is, a Jugoszláv Bizottságra, s annak működésére csupán a maximális szerb háborús program egyik mozaikdarabjaként tekintett, semmint valós partnerre, aminek politikai koncepcióját, annak lényegi egyenlőségével együtt akárcsak egy pillanatra is komolyan gondolták volna.

Csakhogy, a Jugoszláv Bizottság továbbra sem Nagy Szerbia tervét hirdette, hanem a két délszláv országrész kölcsönös egyesülését, s éppen ez volt az oka annak, hogy a kérdések kérdésében, vagyis a leendő ország államberendezkedésével kapcsolatban továbbra sem történt lényegi elmozdulás.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

1915 végére Szerbia katonailag összeomlott, s az ország a Központi Hatalmak megszállása alá került, így maga a szerb kormány is kénytelen volt emigrációba vonulni, s ezzel a mozgástere, katonai és politikai súlya is jelentősen csökkent.

1917 áprilisában pedig tovább rosszabbodott a szerb kormány amúgy is beszűkült mozgástere. Az USA hadba lépése, Wilsonnak a Monarchia fenntartásával kapcsolatos véleménye, az oroszországi események, az olaszok heves ellenkezése Montenegró és Szerbia esetleges egyesülésével kapcsolatban, valamint a Bulgáriával kötendő esetleges különbéke, amely Macedónia hovatartozását is napirendre tűzte volna, mind-mind olyan fejlemények voltak, amelyek alapjaiban kérdőjelezték meg a szerb háborús célokat.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy 1917 májusában a Monarchia délszláv parlamenti képviselői Bécsben olyan kiáltvány hoztak nyilvánosságra, amelyben a Habsburg-Lotharingiai-ház védőszárnya alatt szálltak síkra a Monarchia szlovénok, horvátok és szerbek lakta területeinek az egyesítéséért. Mindez a gyakorlatban Ausztria–Magyarország esetleges trialista átszervezésének a realizálása mellett azt is jelentette, hogy a dunai államban tevékenykedő releváns délszláv politikusok egyben azt is deklarálták, hogy jövőjüket továbbra is a Monarchián belül képzelik el.

Ezek a fejlemények viszont nemcsak a szerb kormányt, hanem a Jugoszláv Bizottságot is aggasztották, mivel a háború menetében bekövetkezett fordulatok, a Monarchiával kötendő esetleges különbéke, valamint a májusi deklaráció egyenesen azt vetítette előre, hogy lényeges hatalmi és területi elmozdulások nem lesznek a térségben. Mindez oda vezetett, hogy a szerb kormány és a Jugoszláv Bizottság végül tárgyalóasztalhoz ült.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az 1917. június 15-e és július 20-a között zajló korfui tárgyalások látszólag ugyan kompromisszummal végződtek, mivel a szerb fél elfogadta a közös állam létrehozását, a megbeszélések nyilvánosságra hozatalát, sőt nyilvánosan fel is szólították az Antant hatalmakat, hogy vegyék be a háborús célok közé az egységes jugoszláv állam létrehozását. Csakhogy, a találkozó során Pašić határozottan nyomatékosította azt is, hogy kormánya számára továbbra sem opció a föderáció, vagyis éppen a lényegi – a centralizált, vagy föderalizált állam kérdésében nem született végül megállapodás.

Alighogy nyilvánosságra került a korfui-nyilatkozat, Pašić nemsokkal későbbi párizsi, londoni és római tárgyalásai során azzal volt kénytelen szembesülni, hogy annak ellenére, hogy országát és kormányát továbbra is háborús félnek ismerték el, azonban külpolitikai mozgásterét a későbbi határokkal kapcsolatban nemcsak az Olaszországgal megkötött 1915-ös londoni egyezmény nehezítette meg, hanem az is, hogy az antant hatalmak továbbra sem támogatták a Monarchia teljes feloszlatásának a tervét, sőt éppen ellenkezőleg, fokozták a különbékével kapcsolatos tárgyalásaikat. A szerb külpolitika így a pragmatizmust szem előtt tartva lényegében visszatért a minimális háborús program útjára.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

3. Az új állam születése

1918 elején az egyre inkább felgyorsuló háborús fejlemények sodrásában a balkáni politika útvesztőiben újabb fordulat következett be. Anton Korošec szlovén politikus vezetésével 1918 januárjában és márciusában a Monarchia azon horvát és szlovén politikusai, akik nem egészen egy évvel előbb, a májusi deklarációban még a délszláv kérdésnek a Monarchián belüli rendezéséért szálltak síkra, Zágrábban határozatban követelték a független Szlovén–Horvát–Szerb Állam létrehozását.

Szerb szempontból a problémát ezzel kapcsolatban az jelentette, hogy a kiáltványból kihagyták, még csak említést sem tettek a Szerbiával és Montenegróval való egyesülésről. Mindennek majd pár hónappal később, 1918 októberében lett különösen fontos szerepe.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai összeomlásával párhuzamosan, 1918. október 29-én Zágrábban a horvát szábor megszakított minden közjogi kapcsolatot Ausztria–Magyarországgal, kimondta Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Fiume, elszakadását Magyarországtól, s kikiáltotta a Szlovén–Horvát–Szerb Államot.

A padovai fegyverszünetet megkötése után után, Živojin Mišić a szerb hadsereg vezérkari főnöke, a francia keleti hadsereg nevében Paul Prosper Henrys tábornok és Linder Béla magyar vezérkari főnök november 13-án megkötötték az ún. belgrádi konvenciót.

Ekkor még úgy tűnt, hogy a Szlovén–Horvát–Szerb Állam kikiáltásával az erőviszonyok kiegyenlítődtek a Monarchiabeli délszláv politikusok és a szerb kormány között, s a két állam egyesülésére végül egymás érdekeinek kölcsönös figyelembe vételével kerül majd sor.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A november hatodika és kilencedike között Genfben zajlott tárgyalásokon, annak ellenére, hogy éles viták mellett zajlottak, Pašić végül elismerte a Szlovén–Horvát–Szerb Államot. Ezután pedig megegyeztek a Szlovén-Horvát-Szerb Állam és Szerbia önkéntes egyesülésében. Annak ellenére, hogy az államberendezkedés kérdését a majdani alkotmányozó nemzetgyűlésre bízták, ekkor úgy tűnt, hogy a fejlemények mégis egy konföderáción alapuló állam létrehozásának az irányába fognak elmozdulni.

Időközben a szerb csapatok jóformán ellenállás nélkül foglalták el a jelentősebb délvidéki városokat — Fehértemplomot, Újvidéket, Versecet, Eszéket, Temesvárt, Szabadkát és Baját. Ezzel párhuzamosan indult meg dalmát tengerpart és az adriai szigetek olasz birtokbavétele. Mindez komoly aggodalmat váltott ki a Jugoszláv Bizottság politikáját megvalósítani hivatott — október 5-6-án Zágrábban megalakított — Nemzeti Tanácsban, amely nem rendelkezvén fegyveres erővel végül a szerb kormánytól kért katonai segítséget. Ezzel a kezdeményezés, az események irányítása véglegesen a szerb fél kezébe került.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

November 11-én, amikor a szerb hadsereg már mélyen benyomult Horvátországba, s küszöbön állt a magyar kormánnyal megkötendő belgrádi konvenció aláírása, a genfi egyezményt hevesen ellenző, a szerb kormányfőtől is merevebb politikai felfogást képviselő, a föderáció kérdésében minden kompromisszumot elutasító szerb királyi dinasztia Pašić genfi kompromisszumát a szerb nemzeti programról való eltérésként értelmezte, lemondatta a szerb kormányt, amivel lényegében a genfi megállapodás is érvényét veszítette.

Ebben az ex-lex állapotban, a minimalista szerb program realizálásának a céljából a délvidéki magyar területek, a későbbi Vajdaság, Magyarországtól történő elszakadását kétszer is kimondták.
A szerb-horvát hatalmi játszmák eredményeként ugyanis Bácska–Bánát–Baranya nevében először november 24-én, jóváhagyva október 29-i proklamációt, a Zágrábi Nemzeti Tanács nevében mondták ki az egyesülést a Szlovén–Horvát–Szerb Állammal, másnap pedig Újvidéken a régió etnikai struktúráját teljesen figyelmen kívül hagyó Nagy Nemzetgyűlés jóformán csak szlávokból álló testülete (a 755 képviselőből 578 volt szerb, 89 horvát, 62 szlovák, 21 ruszin, 6 német és 1 magyar) ugyanennek a területnek a Szerb Királysághoz való csatlakozást kiáltotta ki.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A kérdésben egyébként az őshonos délmagyarországi szerb elit is megosztott volt. A Vasa Stajić nevével fémjelzett áramlat ugyanis a Zágrábban ekkor már kikiáltott jugoszláv állammal történő egyesülésre törekedett, vagyis a zágrábi Nemzeti Tanács által létrehozott Szlovén-Horvát-Szerb Államhoz, s nem a Szerb Királysággal történő egyesülés mellett tette le a voksát. Belgrád, hogy elejét vegye a Zágrábban megalakult Szlovén–Horvát–Szerb Államhoz való csatlakozásnak, Jaša Tomićot tolta előtérbe, s rajta keresztül érte el a Szerbiával történő egyesülés kimondását.

Ezzel párhuzamosan zajlottak a montenegrói események. November 26-án a szerb hadsereg bevonult a pici országba, detronizálták a Petrović–Njegoš dinasztiát, s újólag erőt alkalmazva kimondták Montenegró és Szerbia egyesülését.

Az új délszláv állam kiépítésének első szakasza 1918. december elsején zárult le. Ante Pavelić, a zágrábi Nemzeti Tanács alelnöke Belgrádban ünnepélyes külsőségek között felolvasta a zágrábi tanács határozatát, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában élő szlovénok, horvátok és szerbek állama egyesül Szerbiával és Montenegróval. Ezt követően Sándor régens I. Péter király nevében kikiáltotta a két állam egyesülését.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A Szerb–Horvát–Királyság azonban még hosszú ideig jogilag nem létezett a nemzetközi porondon. Gondot okozott a birtokba vett területek pacifikálása, a Montenegróban kitört, a Petrović-dinasztiát támogató lázadás, az albán, a macedón kérdés, az ezzel összefüggő, elhúzódó harcok, illetve az ország nyugati határainak a végleges rendezése is. Mindennek következtében az új államot a béketárgyalásokon gyakorlatilag a Szerb Királyság képviselte. Az áttörésre végül 1919 júniusában került sor, amikor elsőként Norvégia, Görögország, az Amerikai Egyesült Államok és Svájc ismerte el az új állam jogi létét. Az európai nagyhatalmak indirekt módon (az Egyesült Királyság, Franciaország) — Olaszország kivételével a német békeszerződés megkötésekor, 1919. június 28-án ismerték azt el.

A végleges formájában végül 248.978 négyzetkilométert kitevő Szerb-Horvát-Szlovén Királyság tizenkétmilliós lakosából a szerbek etnikai aránya 39%-ot, a horvátoké pedig 23,9%-ot, míg a szlovénoké 8,5%-ot tett ki.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

4. Az illúzió erőszaka: az alkotmányozás

1918. december 20-án Stojan Protić miniszterelnökségével megalakult első közös kormány máris előrevetítette a szerb dominancia érvényesülését. Húsz miniszteréből 13 szerb, 4 horvát, 2 szlovén, egy bosnyák nemzetiségű volt. A kormány első ülésére 1918. december 22-én került sor. Ekkor döntöttek az állam zászlajáról és címeréről és határozatot hoztak arról, hogy az egész állam területére kiterjesztik a Szerb Királyság polgári és alkotmányos kereteit.

A szerbiai közigazgatási és kormányzati struktúra átültetésével együtt az ideiglenes alkotmányt 1919. január 30-án parlamenti jóváhagyás nélkül fogadták el. Oktrojált volta miatt azonban nagy ellenállást váltott ki, s végül nem is lépett hatályba.

1919 márciusában a belgrádi hatalmi körök felszámolták az országrészek különböző parlamentjeit, majd a régens vezetésével a közös kormány kinevezte az ideiglenes parlament eredetileg 296, végül 258 igazolt képviselőjét.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A négy kormányt is elfogyasztó ideiglenes nemzetgyűlés a békeszerződés becikkelyezése mellett az állampolgársági törvény elfogadása nélkül szavazta meg a választási törvényt. Feloszlatására 1920. október 28-án, az alkotmányozó nemzetgyűlési választások kiírását követően került sor.

Az ország 56 választókerületében 1920. november 28-án rendezték meg a választásokat, azokon elvileg minden 21 év feletti férfi részt vehetett. Az alkotmányozó nemzetgyűlésbe 419 főt választottak, a 22 induló párt közül 16 került be a parlamentbe. A jelentősebb politikai csoportok közül a Demokrata Párt 92, a Radikális Párt 91, a Kommunista Párt 58 mandátumhoz jutott. A Horvát Parasztpárt 50, A Jugoszláv Muzulmán Szervezet (JMO) 24, a Szlovén Néppárt 14 mandátumot szerzett.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Már a parlament 1920. december 12-i felállásakor megjósolható volt, hogy akárcsak a provizórium időszaka alatt, úgy az alkotmányozó nemzetgyűlésben is erőteljes összecsapások lesznek az ország államjogi berendezésének a kérdése körül. A kommunistákat leszámítva, a valós erővel bíró politikai pártok ugyanis nem program-, hanem nemzeti pártok voltak. A szerb politikai erők, mint a demokraták és a radikálisok, az unitárius és centralizált államért, míg a horvát és szlovén pártok a decentralizációért és a föderalizmusért szálltak síkra.

Bármekkora ellentét is feszült a horvát és a szerb politikai elit között, a politika fókuszpontjába átmenetileg a kommunistákkal való leszámolás került. A Kommunista Párt az 1920-as választásokon 58 bejutott parlamenti képviselőjével a harmadik legerősebb politikai erővé vált, az önkormányzati választásokon pedig Zágrábban és Belgrádban is győzedelmeskedett. 1920 decemberében országszerte bányászsztrájkok robbantak ki, s ezeket a kormány végül súlyos áldozatokat követelő erőszakkal verte le. A vérontásba torkollott eseményeket után, 1920. december 29-éről 30-ra virradó éjszakán hozta meg a minisztertanács az ún. OBZNANA-t, az állam védelméről szóló rendeletet, amely betiltotta a Kommunista Pártot.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az OBZNANA kihirdetése után összesen kilenc alkotmány-tervezetet adtak be a parlamentnek. A konfliktusok már az ezeket tárgyaló bizottsági üléseken elemi erővel a felszínre törtek.

A Radikális Párt a szerb elit és a középosztály politikai programját megjelenítve a délszláv állam egészének a kérdésében továbbra is és következetesen a nagyszerb program mellett állt ki.

Az 1919-ben alakult Demokrata Párt pedig még a radikálisokétól is merevebb nézeteket fogalmazott meg: tagadta a történelmi, vallási, nemzeti különbségeket, a feltétlen unitarizmus híve volt, s éppen ezért ellenezte a tartományi különállóság fenntartását is.

A két nagy szerb párt a bizottsági üléseken azzal érvelt, hogy az egyesülés kikiáltásával lényegében már meghatározták az ország belső berendezkedését, vagyis a monarchia proklamációjával a vitás kérdések jó része egyszer és mindenkorra eldöntődött, s ebből kifolyólag a parlamentnek nincs is kompetenciája arra, hogy az államberendezkedés kérdésében egyáltalán vitát nyisson.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A föderalizmusért síkraszálló erők viszont tagadták a december elsejei proklamáció ilyen értelmezését, sőt a Stjepan Radić vezette Horvát Köztársasági Parasztpárt egyenesen elutasította az alkotmányozás és a december elsejei proklamáció között lévő jogi kontinuitást.

Radićék a horvátokat önálló nemzetnek tekintették, s a délszláv államközösségen belül kizárólag egyenrangú félként tudták elfogadni Horvátország közjogi státusát. A nemzetgyűlésbe bekerült horvát képviselők ezért elutasították a királyra leteendő esküt, magának az alkotmányozásnak a folyamatát pedig bojkottálták.

A Pašić által vezetett kabinet 1921. január 25-én végül a demokrata–radikális koncepciót képviselő alkotmányjavaslatot adta át, amely az 1918. december elsejei proklamáció jegyében monarchikus államformát látott elő.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A különböző pártok álláspontjai azonban továbbra sem kerültek egymáshoz közelebb, így a parlamenti vita egészen 1921 februárjáig elhúzódott. Az unitárius államot akaró Radikális és Demokrata Pártnak az alkotmány elfogadtatásához nem volt meg a többsége — a meglévő 183 képviselő mellé még 27 hiányzott. Ez a kényszerhelyzet vezetett a Jugoszláv Muzulmán Szervezettel (JMO) való kiegyezéshez. Az 1921. március 21-én kötött paktum biztosította Bosznia-Hercegovina területi épségét, a felekezeti egyenlőséget, a muzulmán földbirtokok sérthetetlenségét, a muzulmán vallási intézmények autonómiáját, s a szavazatokért cserében álláshelyeket ígértek a szarajevói tartományi kormányzatban is. (Mindezt később a valóságban végül nem tartották be.)

A szerb–bosnyák paktum megkötése és a további szükséges szavazatok megvásárlása után 1921. június 28-án, Vid napján 223 igen, 35 nem és 158 távolmaradás mellett fogadták el az alkotmányt.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A centralizmus jegyében íródott alaptörvény az SZHSZ Királyságot alkotmányos, parlamentáris monarchiaként határozta meg. Az állam belpolitikai berendezése szigorúan centralizált volt, azt egységes államapparátussal kizárólag Belgrádból irányították. A törvényhozó hatalmat a király és a parlament együtt gyakorolta. Az alkotmány az uralkodónak a törvényhozói és a végrehajtói hatalomban széles jogköröket biztosított. Személye szent és sérthetetlen volt, kizárólagos jogkörébe tartozott a parlament összehívása, annak feloszlatása, a kormány kinevezése, jogában állt a törvények megvétózása, a megszavazott törvények pedig csak a királyi kihirdetés után emelkedtek törvényerőre. Szintén a király diszkréciós jogkörébe tartozott a miniszterelnök kinevezése, ő volt a hadsereg főparancsnoka is. Az erős királyi hatalom következtében a korszakot mindvégig az udvari kamarilla-politika jellemezte. Sándor előbb régensként, majd királyként is a hadseregre, azon belül pedig a szerb tábornokok által vezetett Fehér Kéz nevű titkos egységre támaszkodott. A miniszterek mozgástere lényegében a királyi akarat engedelmes végrehajtói szerepkörére korlátozódott.

A Vid-napi alkotmány erőből történt megszavazásával a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság végérvényesen is visszafordíthatatlanul elindult azon az úton, ami az elkövetkező időszakban az egykori Monarchia délszláv politikusai által vizionalizált, de meg nem valósított föderális államkép esetleges kiteljesedését és a valóságban véghezvitt centralizált, nagyszerb maximalista program közötti összecsapásokat eredményezte.

5. Válságból válságba. A belpolitika alakulása 1921 és 1929 között

Az erőteljes centralizáció és a királyi hatalom ily mértékű megerősítésének a következményeként 1918-tól 1929-ig, a parlamentáris korszak végéig 23 kormányválság volt, s ebből csupán kettő volt a parlamenthez köthető, a többit közvetlenül az uralkodóhoz váltotta ki. Az általános politikai és társadalmi instabilitást mutatja az is, hogy 1921 és 1929 között összesen 39 kormány működött (harmincban a radikálisok vitték a főszerepet), de egyetlenegy sem töltötte ki a négyéves mandátumát.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A kétévente ismétlődő parlamenti választások (1923, 1925, 1927) és maga a parlamenti munka lényegében a centralizáció és a föderáció – elsősorban a szerb–horvát viszonyrendszer küzdelme és függvénye volt.

Még egy hónap sem telt el a Vid-napi alkotmány életbelépésétől, amikor az országot újabb belpolitikai megrázkódtatás érte. Július 21-én egy kommunista csoport merényletet követett el Milorad Drašković belügyminiszter ellen. A merénylettel összefüggésben 1921. augusztus 2-án, az ellenzék heves kritikái ellenére a parlament elfogadta a Közbiztonságról és az alkotmány védelméről szóló törvényt, ezzel végérvényesen törvényen kívül helyezték a kommunista szervezeteket, majd intenzív letartóztatási hullám söpört végig az országon.

November 5-én az új közigazgatási egységéről szóló törvény pedig végérvényesen felszámolta a belső történelmi határokat, s új szelet adott a horvát–szerb ellentéteknek.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

1922. február 8-án a belgrádi, rezsimhű Politikai napilap nagy szenzációt keltve hozta nyilvánosságra a horvát képviselőknek a genovai konferenciához címzett memorandumát. A kiáltványban a horvát politikusok arra kérték az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország, Belgium képviselőit, hogy tegyenek lépéseket az SZHSZ Királyságban egyre erőteljesebb központosítás megfékezésére. Bár a Memorandummal kapcsolatban Olaszország a nemzetközi szintéren ugyan hallatta a hangját, végeredményben mindez, már csak a genovai tárgyalások zátonyra futása miatt is hatástalan és eredménytelen maradt. A kiáltvány szövege azonban nagy felzúdulást váltott ki a szerb politikai körökben, s mintegy arra válaszul 1922. április 26-án a már előtte is minden történelmi hagyományoktól megfosztott belső közigazgatási határokat újra átszabták, s az országot a még erőteljesebb központosítás jegyében 33 körzetre osztották fel.

Nagyjából ekkor váltak a mindennapok részévé az utcai leszámolások is. Az erőszakos cselekmények elharapódzása a politikai pártokhoz köthető rohamalakulatok, terroregységek megalakulásával volt összefüggésben.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az 1921 kora tavaszán a dalmáciai Splitben formálódó új erőszakszervezet, az ORJUNA (Organizacija Jugoslavenskih Nacionalista — Jugoszláv Nacionalista Szervezet) a Demokrata Párt befolyása alá került. Svetozar Pribičević, a Demokrata Párt jobboldali szárnyának a vezetője az ORJUNA-ban ismerte fel azt az erőt, amelyet nemsokkal később a vélt, vagy valós ellenfelei elleni leszámoláshoz használt fel, s rövidesen az anyagi támogatás mellett fegyvereket is biztosított a részére. Az ORJUNA-ban a Demokrata Párt már a kezdeti időktől fogva a saját rohamalakulatát, erőszakszervezetét látta, amelyet elsősorban a centralista államberendezkedés biztosítására és fenntartására kívánt felhasználni.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az ORJUNA az integratív jugoszlavizmust hirdető nacionalizmus szószólójaként az első világháború előtti jugoszláv ideológia letéteményeseként deklarálta önmagát. Eszmei definíciójának a fókuszában a kompromisszumok nélküli egységes jugoszláv nemzet állt, s harcot hirdetett mindazok ellen, akik a nemzet és az állam a létét fenyegették. Az ORJUNA ideológiája szerint az egységes jugoszláv nemzetet a három néptörzs (a szerb, a horvát és a szlovén) alkotta, s minden eszközzel ki kellett küszöbölni a köztük lévő különbségeket, illetve mindent meg kellett tenni annak céljából, hogy *„kiirtsák a társadalomból mindazon elemeket, akik fékezik az állami létezést és a nemzeti egységet.”*

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Mindennek a valóságba történő átültetése igen komoly feszültségeket és véres összecsapásokat generált az egész országban. Az ORJUNA terrorjára válaszul, sőt egyenesen annak megtörése céljából a horvátok létrehozták a HANAO-t (Hrvatska Nacionalna Omladina – Horvát Nemzeti Ifjúság), a nagyszerb ideológia szószólója, a Radikális Párt pedig a SRNAO-t (Srpska Nacionalna Omladina – Szerb Nemzeti Ifjúság). Ekkor jött létre az ország muzulmánjait tömörítő MUNAO (Muslimanska Nacionalna Organizacija — Muzulmán Nemzeti Szervezet), a szlovén SLONAO (Slovenska Nacionalna Organizacija — Szlovén Nemzeti Szervezet), a bácskai bunyevácok rohamosztagaként az ORBUNA (Organizacija Bunjevačkih Nacionalista — Bunyevác Nacionalisták Szervezete) és a beazonosíthatatlan hátterű, a katolikus ifjúságot tömörítő ORKAN (Organizacija Katoličkih Nacionalista — Katolikus Nacionalisták Szervezete).

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A terrorra pedig mindenütt terror volt a válasz; Szlovénia, Horvátország, Bosznia egyes területein és a Vajdaságban napi jelleget öltöttek a fegyveres összecsapások, nem egy esetben halálos áldozatokat is követelő, utcai barikádharcokba torkolló vérontások.

Ekkor már a Demokrata Párt két szárnya, a horvát kérdésben kompromisszumra kész, a pártot vezető Ljubomir Davidović és a centralizmus legerőteljesebb szószólója, Pribičević között is komoly ellentétek feszültek. 1922. november 13-án Davidović és Stojan Protić, az egyre inkább elharapódzó belpolitikai válság és az utcai erőszak megállítása céljából kapcsolatba lépett a Radić-párt képviselőivel. Pašić, hogy elejét vegye a mérsékelt szerb erők és a horvátok kiegyezésének, 1922. december 16-án kiszorította a demokratákat a hatalomból, kisebbségi kormányt alakított, majd nemsokkal később, 1923. március 18-ra új választásokat írt ki.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A konszolidáció helyett azonban a politikai válság további kulminálódása és az erőszak eszkalálódása következett be. Bár a megmérettetés a Radikális Párt sikerét hozta, azonban a radikálisok mégsem lehettek elégedettek az eredményekkel, már csak azért sem, mert a Horvát Köztársasági Parasztpárt hetven mandátumot szerzett, s jelentősen megerősödött.

Pašić a maga 108 parlamenti képviselőjével elvileg ugyan a választások győztese volt, azonban az időközben két frakcióra bomlott, belső hatalmi harcokat vívó Demokrata Párttal nem tudott koalíciós szerződést kötni, s így nem volt meg a további központosításhoz szükséges képviselője a 312 fős parlamentben.

Pašić és az udvar a helyzetét az is nehezítette, hogy április elsejére egyértelművé vált, hogy előrehaladott tárgyalások folynak a Horvát Köztársasági Paraszt Párt, a Szlovén Néppárt és a Jugoszláv Muzulmán Szervezet között. Belgrád tisztában volt vele, hogy amennyiben a tárgyalások sikerrel járnak, úgy a Föderális Blokk 112 képviselőjével a legerősebb politikai opcióvá válhat az országban. Pašić küldöttei révén először a kormányba igyekezett beterelni Radičékat. A tárgyalások azonban az államberendezkedés kérdése – a Vid-napi alkotmány revíziója körül kialakult viták során gyorsan zátonyra futottak.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Belgrádban már az is komolyan felmerült, hogy a konstans belpolitikai válságból az egyetlen kiutat a Verőce (Virovitica) – Sziszek (Sisak) – Károlyváros (Karlovac) – Ogulin vonaltól nyugatra lévő területek „*amputálása*”, vagyis elengedése jelentheti. Még maga Pašić is komolyan mérlegelte ennek a lehetőséget, bár a háttérben, akárcsak eddig, most is egyszerre több szálon igyekezett a hatalmát és az egész ország egyben tartását biztosítani.

Más választása nem lévén, Pašić ezután kénytelen volt újólag a Demokratákhoz fordulni, de most Svetozar Pribičevićtyel, a Demokraták jobbszárnyának a vezetőjével kereste a kapcsolatot. Bár maga Pribičević hajlott is a megegyezésre, azonban Davidović megerősödése, s Pribičević elszigetelődése és a párton belüli pozícióinak a megingása végül megakadályozták a koalíciós szerződés megkötését.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az idő sürgetésében, aztán a már ismert, bevett és általános cserekereskedelem, a képviselő- vásárlások, no meg a zsarolások és fenyegetések technikájával, valamint a Radić-párti képviselők mandátumának a nem hitelesítésével végül 1923. május 25-én 130 képviselő támogatásával megalakult a kisebbségi Pašić kormány.

1924 tavaszára a belső konfliktusok végül pártszakadáshoz vezettek a Demokrata Párton belül. 1924. március 27-én Pribičević 14 képviselőtársával Önálló Demokrata Párt néven új, az erőteljes központosításért síkraszálló politikai alakulatot hozott létre, majd belépett a Pašić vezette kisebbségi kormányba.

Ennek azonban ekkor már nem volt lényegi jelentősége, mert időközben a parlament kényszerűségből hitelesítette a Radić-párti képviselők többségének a mandátumát, s így szinte biztosra lehetett venni, hogy Pribičević disszidens képviselőivel megerősített kisebbségi kormány az első ügydöntő szavazásnál el fog bukni. Ez 1924. április 12-én be is következett, amikor a parlament nem szavazta meg az ország költségvetését.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Bár Pašić új választások kiírását kérte a királytól, az tartva a belpolitikai válság további kulminálódásától és a kontrollálhatatlan erőszak elharapódzásától, végül nem tett eleget miniszterelnöke kérésének, s ismét a sokat tapasztalt szerb politikust bízta meg a kormányalakítással.

Így 1924. május 21-én Pribičevićtyel szövetségben, gyakorlatilag a pár héttel előbb megbuktatott kormány állt ismét az ország élére. A kormány a parlamenti többséget viszont az elkövetkező hetekben sem tudta biztosítani, s végül 1924. július 27-én a Demokrata Pártból, a Jugoszláv Muzulmán Szövetségből (JMO), a Szlovén Néppártból, a Bunyevác-Sokác Pártból és a Német Pártból álló Ellenzéki Blokk támogatásával a demokrata Ljubomir Davidović alakított kormányt.

Ez sem volt azonban hosszú életű: a heterogén pártokból álló alkalmi érdekszövetség belső ellentétei következtében az ország kormányozhatatlanná vált, s 1924. október 15-én Davidović beadta Sándor királynak a lemondását.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az 1924. november 6-án alakított, eleve kisebbségben lévő harmadik Pašić–Pribičević kormány gyakorlatilag ügyvezető testületként funkcionált, s össze sem hívta a parlamentet. Az uralkodó négy nappal később feloszlatta a képviselőházat, s 1925. február 8-ára kiírta az előrehozott országgyűlési választásokat.

A horvát képviselőkkel szembeni leszámolás ekkor érte el a tetőpontját. Az ügyvezető kormány 1925. január 1-jén arra hivatkozva, hogy HKKP belépett Kommunista Párt szekciójaként működő Paraszt Internacionáléba, amit egyenesen hazaárulásként aposztrofált, feloszlatta a Radić-pártot, Horvátország területére kiterjesztette az OBZNANA-t, majd az ezt követő letartóztatási hullámban magát Radićot is őrizetbe vették.

Belgrádban úgy kalkuláltak, hogy Radić kiiktatásával sikerült marginalizálni a föderációs erőket, s ezért végül engedélyezték pártja indulását az 1925-ös választásokon. A központi hatalom által irányított, addig még nem látott erőszak ellenére a Horvát Köztársasági Parasztpárt viszont félmilliónál is több szavazatot kapott, s 67 mandátumával újra a második legnagyobb erőt képviselte a parlamentben.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A választási eredmények ilyen alakulása után végül Sándor király küldöttséget menesztett a börtönben raboskodó Radićhoz.

A megbeszélések eredményeként a horvát vezető hajlandónak mutatkozott a kompromisszumra: republikanizmusa szögre akasztására, a Vid-napi alkotmány és a Karađorđević dinasztia elismerésére. Ilyen előzmények után 1925. július 18-án alakult meg a Pašić-Radić kormány, s ezzel az unitarizmus első számú szószólóját, Pribičevićet ellenzékbe szorították.

Pribičević a kiszorítás hatására teljes politikai fordulatot hajtott végre: feladta a centralizmust, támadásának fókuszába pedig a Radikálisok nagyszerb politikáját állította.

De, nemcsak Pribičević sodródott ekkor az egyik politikai táborból a másikba át. Eleddig elképzelhetetlen, hasonló fordulatot hajtott végre a föderális erők addigi biztos támasza, a Korošec vezette Szlovén Néppárt is, amely ekkortól kezdve lett a centralista belgrádi erők egyik legbiztosabb támasza. A szlovénok ugyanis felismerték, hogy a szerb–horvát politikai küzdelemben lényegében a mérleg nyelvét képez(het)ik, területeiken nem élt jelentősebb szerb lakosság, tehát az etnikai konfliktusok sem terhelték a szerb–szlovén viszonyokat, ráadásul a német kisebbség miatt a szlovénoknak is hasonló problémáik voltak, mint a szerbeknek a bácskai és bánsági németekkel, az olasz területi aspirációkkal szemben pedig csak Belgrádtól remélhettek védelmet. Ezen okok, no meg a szlovén gazdaság számára előnyt jelentő egységes délszláv piac miatt ekkortól kezdve, egészen 1939-ig a szlovén politikai elit Belgrád biztos szövetségesének számított.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Az udvar és Radić közötti háttéralkukból a szerb fél azonban szinte semmi sem tartott be, s 1926 májusában, amikor a horvátok követelték a korrupcióról szóló törvény meghozatalát, az ilyen ügyekben érintettek felelősségre vonását, a szerb-horvát viszony újra megromlott.
A korrupcióval kapcsolatos elhúzódó vitákban Radić, a kormány tagjaként éles támadásokat intézett a szerb kollégái ellen, s mindennek következtében 1926. december 6-án a kormány meg is bukott.
Az 1927. szeptember 11-i választások után ismét addig elképzelhetetlen dolog történt: Radić és Pribičević szövetsége, amely 1927. november 11-én megalapította a Paraszt–Demokrata Koalíciót, s kompromisszumok nélküli harcot hirdetett a nagyszerb hegemónia ellen.

Bár a radikálisoknak a Demokrata Párt jobbszárnyával, a Jugoszláv Muzulmán Szervezettel és a Szlovén Néppárttal ugyan sikerült 156 fős többséget kialakítaniuk, a Radić–Pribičević koalíciónak a kormánypártokra zúdított össztüze a végletekig kiélezte a belpolitikai feszültségeket.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

1928 februárjában Radić már nemcsak az alkotmány revíziójának a szükségességét, hanem egyenesen a területi autonómia kérdését is felvetette. A belpolitikai feszültség végül 1928 júniusában kulminálódott, akkor, amikor Radić nyilvánosságra hozta konföderációs tervezetét. Pár nappal később, június 20-án a parlamenti vita hevében Sándor király utasítására egy radikális képviselő, Puniša Račić halálos lövéseket adott le a horvát vezetőre és négy párttársára.

A Radić elleni merénylet egyben a délszláv történelem első fejezetének a záróakkordja is volt. Nemsokkal később, 1929. január 6-án Sándor király feloszlatta a parlamentet, betiltotta a politikai pártokat, bevezette a cenzúrát, s hivatalos ideológiává az integratív jugoszlavizmust tette meg. Az illúzió erőszaka azonban ezt követően is, egészen 1941-ig folytatódott, hogy végül addig még sosem látott vérengzésbe taszítsa a Balkán nemzeteit.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Konklúzió

A délszláv nemzeti koncepciók nagyjából a 19. század második felére véglegesültek. Az önálló nemzeti identitás kifejlődése mellett az illírizmus táptalaján Horvátországban bontakozott ki és szökkent szárba az egységes délszláv állam koncepciója, amely kezdetben a horvát nemzeti tudat megőrzése és megmaradása, a kulturális kiteljesedés céljából szorgalmazta a balkáni szláv népek együttműködését és későbbi közös államba történő egyesülését.

Fő szószólói érzékelve a nemzetté válás bekövetkeztét, a közös állam létrehozását, annak felépítését a vallási, a kulturális és a történelmi különbözőségek figyelembevételével alapjaiban a délszláv népek önkéntes együttműködésében és a föderális állam megteremtésében látták.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A jugoszláv ideológiai felfogásban a 20. század első felére jelent meg az az áramlat, amely meghaladva és szakítva a strossmayeri koncepcióval, elutasította, sőt egyenesen tagadta a három délszláv nép — a szlovén, a horvát és a szerb közötti vallási, kulturális és történelmi különbözőséget, ebből kiindulva ideológiai prizmájába a három jugoszláv néptörzs egységének a koncepcióját helyezte. Ez a szárny negligálva a nemzeti különbözőséget és egyben a nemzeti kiteljesedés organikus fejlődését, az olasz és a német egység mintája alapján, radikálisan és gyorsan, felülről, államhatalmi eszközökkel és erővel kívánta az egységes jugoszláv nemzetet létrehozni.

Míg a jugoszláv ideológia alapvetően az értelmiség egy szűk csoportjában nyert teret és létjogosultságot, addig az önállóság attribútumaival is rendelkező hivatalos szerb politikai elit számára, a 19. század második felétől a szerb nemzet primátusát, dominanciáját és hegemóniáját előtérbe helyező, a nagyszerb-ideológiát, a középkori dušani cárság feltámasztását vizionáló, Nagy-Szerbia határait szintetizáló garašanini koncepció lett a nemzetfelfogás és az ország külpolitikai koncepciójának az alapja.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Mintegy válaszul a jugoszláv eszmék kibontakozására, a Nagy-Szerbiával kapcsolatos ideológia koncepciókra, született meg az agresszivitásában és kizárólagosságában a szerbtől semmivel sem lemaradó nagyhorvát eszme, amely lényegi koncepcióját tekintve akár a garašanini genézis fordítottjaként is értelmezhető. A nagyszerb és a nagyhorvát ideológia közötti lényegi különbség elsősorban mégis abban volt, hogy míg az előbbi egy független állam politikai elitjének a nemzet- és államdoktrínáját jelentette és testesítette meg, addig a második csupán egy elszigetelt, az önálló államisággal nem rendelkező radikális értelmiség hosszútávú terve, célkitűzése volt.

A Monarchia és a Szerbia között fokozatosan romló, sőt elmérgesedő viszony, amely Bosznia-Hercegovina 1908-ban bekövetkezett annexiójával érte el a csúcspontját, alapjaiban tehát a nagyszerb koncepció, s nem a jugoszláv ideológia mentén bekövetkezendő délszláv nemzeti egyesítés időleges, nagyhatalmi eszközökkel és ambíciókkal történő megállítása volt.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A szerb nyugati expanzió ideiglenes ellehetetlenülését követő győztes Balkán-háborúk így lettek 1878 után a szerb állam déli irányú első jelentős területi kiteljesedései, a Načertanije koncepciójának a gyakorlatban történő realizálódása, annak első állomása. Ebből már szükségszerűen következett az Ausztria-Magyarországgal való fegyveres konfliktus kitörése, mint az északi és a nyugati határkérdést végérvényesen eldöntő politikai küzdelem utolsó és végleges lehetősége.

A szerb politikai elit politikai cselekedeteit tehát ekkor is, de az első világháborúban is alapvetően a garašanini tézisek gyakorlati megvalósítása motiválta. A szerb maximális és minimális háborús célok lényegüket tekintve csupán a területi kiteljesedés kérdésében tértek el, azok mindkét esetben a szerb nép egy államban történő egyesítését, a szerb állam határainak, befolyásának és dominanciájának a kiterjesztését célozták.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Nikola Pašić és a szerb politikai elit első világháborús indítékait és lépéseit mindvégig ez az egyértelmű, nyílt és világos koncepció, stratégia határozta meg. Szerb részről a horvát emigrációval történő kapcsolatfelvétel, a tárgyalások sorozata, a Jugoszláv Bizottság támogatása lényegében nem volt más, mint a maximális szerb program taktikai megfontolásába illeszkedő keret, ami elsősorban azért realizálódott, hogy a szerb területi ambíciók és aspirációk kérdésében az antant hatalmaknál a propaganda és a ráhatás frontján erősítsék a szerb befolyást.

A horvát politikai emigráció, a hivatalos szerb politikai körökkel folytatott számos megbeszélése és tárgyalása során tehát gyakorlatilag minden egyes alkalommal meggyőződhetett, világos képet kaphatott arról, hogy a leendő államkép víziójával kapcsolatos felfogások merőben, sőt, gyökeresen, s lényegi elemeiben térnek el egymástól. Ahogyan arról is, hogy a szerb fél részéről nincs és nem is lesz hajlandóság a kompromisszumra a centralizmus, vagyis az egységes állam és a helyi, történelmi, kulturális, gazdasági és vallási különbözőségeket figyelembe vevő föderális államkép kérdésében.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Ennek ellenére, vagy éppen ezért, valamint a Monarchiával kapcsolatos, nem egy esetben egyenesen irreális érzelmi averzió — a germán, a magyar és az olasz tengerben a nemzethalál víziójának a beteljesülésétől tartó, valamint a történelmi sorsforduló lehetőségének a nyomasztó súlyának a terhe alatt őrlődő horvát emigrációban az egyértelmű és kézzelfogható bizonyítékok ellenére sem volt meg a kellő határozottság és a valós akarat a szerb ambíciókkal és célokkal szembeni határozott szembeszegülésre, ellentmondásra.

A délszláv nemzetektől független, de sorsukra és jövőjükre nézve döntő befolyással bíró nagyhatalmi megfontolások — amelyeknek végeredményben kulcsszerepük volt az egységes délszláv állam megszületésében — mellett az idő előrehaladtával szükségszerűen bekövetkezett az a kényszerpályára állás, amelyben kezdetben a kezdeményező, majd az irányító szerepet is a szerb politikai elit vette át, s ahonnét az erőviszonyok módosulása miatt már egyik fél számára sem volt visszaút.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

A Monarchia délszláv területeinek és a szerb államnak a felülről, nagyhatalmi bábáskodással és jóváhagyással, végül a szerb szándékok szerint történt egységesítése ugyanis végérvényesen determinálta azt az irányt és mozgásteret, amely alapjaiban a nagyszerb maximális koncepciónak a valóságban történő realizálásának a csúcsát, kiteljesedését jelentette.

Ebbe a maximális nagyszerb programba illeszkedett bele az integratív jugoszlavizmus ideológiája, mint a három délszláv néptörzs, felülről, erővel egy nemzetbe történő integrálása, amely 1929-től, s 1945 után, módosított formában ugyan, de a hivatalos állami nemzetpolitika részeként a belső kohézió megteremtését szolgáló hatalmi megfontolás volt. Kudarcát alapvetően a nemzettévállás befejezett ténye okozta, s ez volt az oka annak, hogy az ekkor már teljesen eltérő önálló történelmi tudattal, vallással, eltérő kulturális mentalitással bíró délszláv nemzetek esetében nem lehetett az olasz, vagy a német minta alapján egy felülről irányított, mesterséges nemzetet létrehozni.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

Mindennek a következményeként az elkövetkező, 1921-től 1929-ig, de akár az 1941-ig terjedő periódus végeredményben mindkét fél számára az 1918-ban bekövetkezett és kijelölt kényszerpálya kiélezett keretein belüli mozgást eredményezte. A szerbek számára ugyanis minden kompromisszum a maximális szerb nemzeti koncepciótól való eltérést, annak a feladását, a horvátok számára pedig az adott körülmények hosszan tartó fennmaradása esetén pedig nemzeti és állami kiteljesedésük mind távolabbra történő csúszását jelentette.

Az eltérő civilizációs képek, az erőszak kulminálódása, annak térnyerése, az utcai politizálás legitimizálása, a szélsőséges politikai koncepciók és megoldások előtérbe helyeződése, valamint az ezzel összefüggésben lévő terror propagandája így lett természetszerű és egyenes következménye a végtelenül leegyszerűsített vagy-vagy, idővel már mindkét fél részéről egyenesen a biológiai fennmaradás állapotát veszélyeztető érzelemvilágnak, s a kompromisszumok minimális megtételére is képtelen politikai csatározások sodrásának.

Dévavári Zoltán — Az illúzió erőszaka

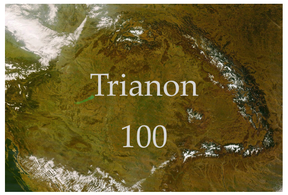
A szerb politikai elit ekkortól kezdve lett (egészen a második Jugoszláviának a közelmúltban történt széteséséig, de még napjainkban is) a nagyhatalmi megfontolásoknak köszönhetően realizálódott maximális szerb nemzeti program által kijelölt kényszerpálya rabja.

A szerb politika lényegi döntéseit 1921-től 1929-ig, majd 1941-ig alapjaiban a maximális szerb nemzeti program, vagyis az első világháború után elért területi kiteljesedés, szupremácia és dominancia megóvása és megvédése mozgatta.

——— * ———

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács,
az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács és
a Buza László Egyesület a Nemzetközi és Regionális Kapcsolatokért

1918. Impériumváltás, önrendelkezés, nemzetépítés
címmel
a Gyulafehérvári nyilatkozat és a kolozsvári nagygyűlés 100. évfordulóján
2018. december 6-án 14 órakor
konferenciát rendez
a Vallásszabadság Házában
Kolozsvár, Kossuth Lajos utca (21 Decembrie 1989) 14.

A konferenciát *Dr. Sándor Krisztina*,
az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács ügyvezető elnöke nyitja meg.

A konferencia előadásai:

Az első világháború és az impériumváltás – a kortárs irodalomban
előadó: *Dr. Vallasek Júlia* egyetemi docens, BBTE Kolozsvár, Magyar Filológia Intézet
Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–1919
előadó: *Dr. Fodor János* egyetemi tanársegéd, BBTE Kolozsvári Magyar Történeti Intézet
Mert tiéd a hatalom...?
Erdélyi közösségek – önrendelkezés és impériumváltás közt, 1918–1919
előadó: *Dr. Lönhárt Tamás* egyetemi docens, BBTE Kolozsvári Magyar Történeti Intézet
—
1918. Impériumváltás Erdélyben – a Római Katolikus Egyház szemszögéből
előadó: *Dr. Nagy Mihály Zoltán*, Román Nemzeti Levéltár, Bihar Megyei Szolgálat
A szembejövő ember. Benedek Elek és 1918–1919
előadó: *Dr. Benkő Levente* történész, közíró, főszerkesztő (Művelődés)
Királyi diplomácia – Kisebbségvédelmi Szerződés. Párizsi Békekonferencia, 1919.
előadó: *Dr. Hunyadi Attila Gábor* egyetemi adjunktus, BBTE Kolozsvári Magyar Történeti Intézet
A Tanácsköztársaság – erdélyi perspektívából
előadó: *Dr. Lakatos Artúr* kutató, történész
A szászok 800 és 80 éve Erdélyben
előadó: *Dr. Szász István Tas* orvos, közíró, Leányfalu

Minden érdeklődőt szeretettel várunk.
A konferencia élőben követhető az EMNT facebook oldalán 14:00 és 19:30 között.

Kolozsvári konferencia-megnyitó

Sándor Krisztina az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács alelnöke üdvözölte a megjelenteket, és átadta a szót Bedő Árpádnak, a Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács titkárának.

Köszönöm szépen, hogy megjelentek, és örvendek annak, hogy harmadik konferenciánkat itt Kolozsváron tudjuk tartani. A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács tavaly ősszel határozott úgy, hogy egy konferencia sorozatot rendez abból a célból, hogy a Kárpát-medence különböző pontjain a helyi értelmiséget, fiatalságot, lakosságot tájékoztatni tudjuk olyan tényekről, arról a történelmi valóságról, amit sajnálatos módon, akár az én nemzedékem, akár a nálam fiatalabbak, hiányosan, részben, vagy talán egyáltalán nem ismernek, és nem épült be mindennapi történelmi gondolkodásunkba.

Kolozsvári konferencia-megnyitó

Magam a Trianon utáni második nemzedék tagja vagyok , és utánunk, a ma élő aktív emberek között van a harmadik és a negyedik nemzedék is. Meg kell mondjam, hogy a második nemzedék tagjaként nagyon keveset tudtam az elmúlt 8-10 évig ezekről a fontos kérdésekről. A konferenciákkal foglalkozva én is okosodom, tudásom bővül, és remélem, hogy ezeknek a konferenciáknak az eredménye az lesz, hogy néhányan a Kárpát-medencében egy kicsit többet fogunk tudni arról, ami ténylegesen történt.

Élő, emlékező tanúja már nincs az eseményeknek — az élet természetéből adódóan. Konferenciáinkat azokon a helyszíneken és olyan időpontokban rendezzük meg, ahol az eseményeknek hatásának, vagy a megtörténteknek valamilyen következménye volt végső soron a Trianonnak nevezett, 1920. június 4-i úgynevezett békekonferenciai döntés vagy békerendszer kialakításában.

Kolozsvári konferencia-megnyitó

Eddig két konferenciát tartottunk. Pécsett tartottuk az elsőt, november 14-én, Pécs hamaros — három nappal(!) a 100 évvel ezelőtt kötött nyugati fegyverszünet aláírása utáni — szerb megszállásának a 100 éves évfordulóján.

A második konferenciát Temerinben tartottuk, november 23-án, két nappal azelőtt, hogy 100 éves évfordulója volt az újvidéki, úgynevezett szerb nagygyűlés eseményének.

Most itt vagyunk Kolozsváron, ahol két, tulajdonképpen három időpont, de két nagyobb esemény évfordulója közelében tartjuk a konferenciát. Egyrészt a 100 évvel és néhány nappal ezelőtti gyulafehérvári nagygyűlésre, másrészt pedig a nem régen dokumentumfilmen is látott, közeli évfordulós kolozsvári nagygyűlésre emlékezve.

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata

Kolozsvári konferencia-megnyitó

Folytatásképpen a terveinkben sok minden szerepel. Amit most el tudok mondani, hogy tervezzük azt, hogy január 29-én Balassagyarmaton tartunk konferenciát, annak a 100 éves évfordulóján, hogy a balassagyarmati vasutasok és polgárok Balassagyarmatról fegyverrel kiverték a cseh hadsereget . Utána február 4-én Temesváron tervezünk konferenciát. A temesvári levente per letartóztatásainak az évfordulóján a temesvári levente perről, illetve arról, hogy milyen bírósági eszközökkel, hogy próbálták már akkor megfélemlíteni a magyarságot.

A következő természetes időpont március 21. a Tanácsköztársaság budapesti kikiáltásának az évfordulója.

Kolozsvári konferencia-megnyitó

Persze tervezünk másokat is, de többről most nem beszélek. Konferencia sorozatunk nem is fog véget érni 2020. június 4-én, mert az események sem értek véget. Emlékeztetek a rongyos gárdára, a soproni népszavazásra, valamint arra a tényre, hogy a szerbek csak 1921 őszén vonultak ki — nagyon nehezen — a pécsi megszállt területről. Végigkövetjük ezeket az eseményeket.

Most itt vagyunk, nem is beszélnek a sorozatról többet, mert beszéljenek inkább a tények és az előadók a témáról. Van még egy kötelességem, hogy felolvassam az autonómiatanács elnökének, Tőkés Lászlónak a levelét, mivel ő kényszerűségből nem tudott megjelenni, pedig szeretett volna.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia!

Brüsszel, 2018. december 6.

Tisztelt Egybegyűltek!

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács 2018–2020-as időszakra kitűzött centenáriumi konferenciasorozata a novemberben megrendezett pécsi és temerini emlékülések nyomán immár harmadik állomására, Kolozsvárra érkezett. Ennek alkalmából – kényszerű távollétemben – ezúton köszöntöm a jeles rendezvény Résztvevőit, Előadóit és Szervezőit, külön is köszönetet mondva a Társszervezőknek, valamint házigazdánknak, a Vallásszabadság Házának.

Jelképesnek tartom a helyszínt és az időpontot. Konferenciánkra éppen a Tordai vallásbéke 450. évfordulója alkalmából meghirdetett Vallásszabadság esztendejében és az éppen ennek tiszteletére alapított Vallásszabadság Házában kerül sor, ezáltal is, a jelképiség erejével hirdetve, hogy a hagyományos erdélyi tolerancia, a felekezeti szabadság és az egyházi önrendelkezés szellemében Románia államalkotó erdélyi magyar közösségét, vele együtt pedig az Anyaországtól elszakított többi Kárpát-medencei magyar nemzetrészt is teljes joggal megilleti a közösségi önrendelkezés joga.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia!

Autonómiatanácsunk a száz éve lezajlott impériumváltozás Kárpát-medencei stációit végigkövetve éppen ezen meggondolásból választotta vezérgondolatául a **Válasz Trianonra: az autonómia!** jelmondatát.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia!

Engedjék meg, hogy néhány nappal a gyulafehérvári román nagygyűlés századik évfordulója után, illetve az azt követő kolozsvári magyar nemzetgyűlés centenáriuma előtt egyetlen gondolatkörre, éspedig az erdélyi kérdés megoldásának a hat évtizeddel ezelőtti, véresen elfojtott kísérleteire emlékeztessek. Teszem ezt abból az alkalomból is, hogy éppen 60 éve annak, hogy 1958 szeptemberében majd decemberében Szoboszlay Aladár pécskai római katolikus papot és Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkipásztort harcostársaikkal együtt ártatlanul kivégezték. Ugyanabban az időben, szintén az 1956-os magyar forradalom és szabadságharcot követő megtorlások, illetve koncepciós perek áldozataiként szenvedtek súlyos börtönt Dobai István nemzetközi jogász és Fodor Pál tudós mérnök, valamint vádlott-társaik.
Mindahányan a kisebbségbe taszított erdélyi magyarság sorskérdéseire keresték a megoldást, nagyralátó és mindmáig komoly tanulsággal szolgáló rendezési tervek és elképzelések megrajzolásával.
Ez alkalommal nincs helye annak, hogy radikális, bizonyos részeikben már-már forradalmi elgondolásaik részleteibe belemenjünk — azt viszont minden további nélkül megállapíthatjuk, hogy Erdély ügyének, az erdélyi magyarság helyzetének rendezése mindmáig várat magára, és továbbra is főbenjáró feladat számunkra.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia!

Idén októberben szintén ezen a helyen fogadtuk el azt a Román–magyar centenáriumi nyilatkozatot, amelynek aláírói és kibocsátói a domináns román nacionalista politikai diskurzussal ellentétben a román-magyar megegyezés és megbékélés útján keresik a megoldást Erdélyben, illetve Bukarestben. Legyünk azon, hogy mostani rendezvényünk, valamint egész centenáriumi konferenciasorozatunk a Trianoni utódállamok valamennyi többségi nemzete viszonylatában ezt a konstruktív megközelítést alkalmazza, és a történelmi hűség, valamint az európai demokrácia és jogállamiság követelményeinek megfelelően százados szembenállásunk feloldásához, ellenséges viszonyaink megszüntetéséhez, végső soron pedig magyar közösségeink önrendelkezési jogának a kivívásához vezessen.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia!

Nyolcvan-hatvan évvel ezelőtt nemes elődeink még különféle más megoldási lehetőségekben gondolkoztak. Ami volt, az elmúlt. Ma viszont világosan látszik, hogy egyetlen életképes alternatívánk: az autonómia. Európai és hazai viszonylatban is ennek mutatkozik realitása. A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács valamennyi tagszervezete a magyar kérdés megoldásának a kulcsát az országaik területi épségét és szuverenitását tiszteletben tartó közösségi önrendelkezésben látja.
A maga módján az RMDSZ most benyújtott, a Gyulafehérvári Nyilatkozat nemzeti kisebbségekre vonatkozó rendelkezéseinek törvénybe foglalását előirányzó törvénytervezete is ebbe az irányba mutat.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia!

Joggal várjuk el, hogy a román törvényhozó a Gyulafehérvári Nyilatkozat betűje szerint ismerje el „együtt lakó népként” államalkotó etnikai közösségnek az erdélyi magyarságot, továbbá biztosítsa számunkra – „saját nyelvünkön … a közigazgatás”, vagyis az önigazgatás, az önkormányzás jogát.

Ennek reményében küldöm testvéri üdvözletemet és adventi váradalmakkal teljes ünnepi jókívánságaimat – tisztelettel és szeretettel:

Tőkés László
elnök

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

A megtartott előadás alapjául szolgáló tanulmány a *Pro Minoritate 2018/tél* lapszámában jelent meg. Elolvasható a

https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/07/ProMino-1804-05-Vallasek.pdf

címen.

Kiadványunkban *Zsizsmann Erika* 2019. január 21-én a **maszol.ro** portálon megjelent beszélgetését közöljük Vallasek Júlia irodalomtörténésszel.

Az eredeti itt olvasható:

https://www.maszol.ro/index.php/kultura/107000-gyogyithato-e-irodalommal-a-trianon-szindroma-vallasek-julia-irodalomtorteneszt-kerdeztuk

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

Zsizsmann Erika: Mi az irodalom szerepe a Trianon-okozta trauma feldolgozásában? Hogyan lehet hitelesen írni a száz évvel ezelőtti eseményekről és mi csapódik le az irodalmi popkultúrában a Trianon-diskurzusból?

A 2000-es években több olyan magyar regény is megjelent, amelyben hangsúlyosan jelen van a téma. Vallasek Júlia irodalomtörténész hat regényt elemez Gyógyítható-e a Té-szindróma? Trianon alakváltozatai a kortárs magyar prózában című tanulmányában, amelynek előadás-változata december elején hangzott el Kolozsváron az 1918. Impériumváltás, önrendelkezés, nemzetépítés című konferencián.

Fotó: Deák Anita

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

Irodalomtörténészként miért tartottad éppen most fontosnak a kortárs magyar prózairodalom Trianon-képével foglalkozni? Többen írnak mostanában a száz éve történt békeszerződésről és következményeiről?

Az első világháború és az azt lezáró béketárgyalások a centenárium miatt újra figyelmet kaptak. 2014 óta folyamatosan belebotlok olyan írásokba, cikkekbe, filmekbe, fotókba, amelyek a „Nagy Háborúval” és annak lezárásával foglalkoznak. Voltaképpen egy korábbi médiakutatásom kapcsán kezdett el foglalkoztatni ez a korszak, ott azt vizsgáltam, hogyan jeleníti meg a korabeli sajtó a hadirokkantakat, sebesülteket, a sérült testet általában. Valószínűleg ennek a médiatörténeti kutatásnak a hatására figyeltem fel arra, hogy a kortárs magyar irodalom néhány új, általam éppen frissen olvasott művében mennyire hangsúlyosan jelen van ez a téma, illetve hogy másként jelenik meg, mint ahogy arra korábbi (zömmel a két világháború közti korszakra fókuszáló) kutatásaimból emlékeztem.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

Feltűnt az is, hogy noha a magyar közbeszéden az ezredforduló óta a korábbi évtizedekhez képest ismét hangsúlyosan jelen van a nemzeti sorsfordulóként tárgyalt Trianon-téma, ha már átlépünk a művészi alkotás területére, ezt nem lehetséges önmagában megjeleníteni. Trianonról ma már nem lehet hitelesen beszélni anélkül, hogy ne egy komplex rendszer részeként esne szó róla. Nem lehet kiradírozni a képből a háborút, az azzal járó és azt követő hatalmas léptékű társadalmi változásokat, a modernizálódó társadalmat, változó szerepeket.

Engem igazán ezeknek a változásoknak a megjelenítése érdekelt, az, hogy hogyan reflektálunk mi, itt és most, száz év elteltével a történtekre.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

Tanulmányodban hat regényt elemzel – Szabó Magda: Für Elise (2002), Tompa Andrea: Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben (2013), Vida Gábor: Ahol az ő lelke (2013), Selyem Zsuzsa: Moszkvában esik (2016), Bauer Barbara: Porlik, mint a szikla (2017) és Térey János: Káli holtak (2018). Miért volt izgalmas számodra a hat kiválasztott szerző megközelítése? Van-e bennük valami közös, jelenség-szerű?

Legfontosabb vonásuknak ezt a kontextusba-ágyazottságot érzem, hogy soha nem egy bármily fontosnak, sorsfordítónak stb. tartott esemény megjelenítése, az arra és csak arra való reflektálás a szövegek tétje. Közös vonásuk lehet a személyesség, a tapasztalatiság megjelenítése, többnyire egyes szám első személyű elbeszélés, vagy belső monológ formában írott szövegek ezek. Nyilván ez a megközelítésmód a leginkább alkalmas arra, hogy a tőlünk időben távoli eseményeket értelmező módon megjelenítse számunkra.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

A száz évvel ezelőtt történtekről ma már nem tudunk „első kézből” értesülni, sőt azok is kevesen vannak köztünk, akik a két világháború közti időszakban nőttek fel és a korszak revizionista propagandájának hangsúlyosan sérelmi alapú megközelítésében találkoztak a Trianon-szóval. Vagyis időben elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amelyről Jan Assman azt írja, hogy személyes emlékezet kihunyásával működésbe lép a lokális, egy adott csoportnak és értékeinek kifejezésére hivatott kulturális emlékezet. Assman modelljében a személyes emlékezet kihunyása együtt jár az adott eseményekhez kötődő érzések megcsendesülésével, egyfajta feldolgozással, lezárással. Ebben a kérdésben, (ahogy a holokauszt kapcsán sem) történt meg a szükséges mértékben ez az oldódást, továbblépést segítő feldolgozás, nem utolsó sorban azért, mert a kommunista rendszer alatt nagyjából elbeszélhetetlennek maradtak. Azt hiszem az irodalomnak, tágabban a művészetnek ezen a ponton válik nagyon fontossá a szerepe.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

A sorból kissé kilóg Bauer Barbara popkultúrához tartozó, történelmi „chick lit”-je. Miért volt tanulságos ezt is elemezni? A populáris irodalomról a szakma hajlamos elfeledkezni, afféle mellékvágányként kezelni, holott ezek a művek sokszor egyáltalán nem elhanyagolható szerepet játszanak a múltról való tudásunk formálásában. Gyakran olvasottságuk, ismertségük is nagyobb „komoly irodalmi” társaiknál. A „chick lit” terminus az angolszász kritikában a kilencvenes évek második felétől jelenik meg olyan szövegek definíciójaként, amelyet többnyire nők írnak, többnyire női olvasók számára, amelyeknek a hősnő önmegvalósítása a fő témája, ami természetesen magába foglalja az életben való érvényesülést és a nagy Ő megtalálását.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

A Bauer-regény is ebbe a műfajba illeszkedik, s mivel a fókusz itt az önérvényesítő hősnőre irányul, a háttér felvázolásában gyönyörűen kirajzolódnak mindazok a sztereotípiák, amelyek a kortárs Trianonnal kapcsolatos közbeszédben vagy akár az Erdélyt „Tündérkertként”, afféle ősi értékeket őrző vidékként megjelenítő (egyébként hosszú évtizedek óta létező) diskurzusban megtalálunk. Azt is megjeleníti, milyen az, amikor valaki a saját „információs buborékából” figyeli a világot, például könnyen érezheti azt, hogy Kolozsváron több magyar szót hall, mint Pesten a belvárosban. Ahogy a gyarmati birodalom angol világutazói is rácsodálkoztak arra, hogy a világon mindenhol öt órakor teáznak, holott csak annyi történt, hogy az Angol Misszió szalonjában üldögéltek.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

Mi lehet az oka annak, hogy kevés művészi színvonalú és egyben népszerű magyar regény született az első világháborúról és főleg az ezt lezáró békeszerződésről, míg az 1848-’49-es szabadságharcról (Jókai) vagy az egri vár ostromáról (Gárdonyi Géza) igen?

Nem merném ezt így kijelenteni, hogy kevés és hogy nem megfelelő művészi színvonalú. Az események sodrában talán valóban kevesebb, mint mondjuk a német vagy az angol irodalomban (főleg annál kevesebb, amennyinek mi, utókor örülnénk), de utóbb azért születtek fontos művek. Érdekes, hogy a már a maga korában nemzetközi sikernek örvendő Markovits Rodion-regény, a Szibériai garnizon voltaképpen nem a háború „aktív”, lövészárkokban, csataterekben zajló eseményeiről, hanem a hadifogság végtelenül lassan telő idejéről szól. Ahogy ugyancsak „fogság-regény” Kuncz Aladár máig ismert, forgatott Fekete kolostora is. Kuncz egyébként szinte tíz évvel a háború után, 1928-ban arról beszél, hogy a háborús élmények, (többnyire traumák) megírásához elengedhetetlen a történtekre való objektív rálátás, a csupán az idő telésével megvalósuló „távlat”. Ugyanekkor Kuncz össze is köti az első világháború és az új fennhatóság alá került erdélyi magyarság helyzetének megjelenítését, hiszen arról beszél, hogy a „mai Erdély” művészi ábrázolása csak a háborúval összefüggésben lehetséges.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

Hogyan fogadta a média a közelmúltban megjelent Trianont érintő regényeket?

Szabó Magda Für Elise című regényének az a fejezete, amelyben ez a téma hangsúlyosan megjelenik, (amelyik egyébként a regény egyik legjobb, a szereplők közti viszonyokat, a hátteret felvázoló fejezete, a Trianoni árva) 2002-ben a Holmiban jelent meg. Ez a kiváló folyóirat, mint tudjuk, a magas esztétikai igényű szövegközléseiről volt híres. Az egy évvel később megjelenő könyv recepciójában azonban nem játszott szerepet a Trianon-szál, inkább az önéletírás felől olvasta a kortárs kritika.

Tíz évvel később, a 2010 után a Trianont retorikai eszközként gyakran használó Jobbik parlamenti megjelenésével, az emléknap-törvény beiktatásával megnőtt a Trianon-szó jelenléte a magyar közbeszédben, és erősödött a fogalmat a nemzeti szenvedéstörténetbe integráló, sérelmi interpretáció is. Ennek lenyomata lehet, hogy Tompa Andrea vagy Vida Gábor regényét a média már inkább „Trianon-témájú" regényként tárgyalta. Fontos megjegyezni azonban, hogy nem a professzionális kritikára, a szakmai recepcióra gondolok, hanem az aktualitás-érzékeny és nem ritkán „kattintásvadász" címekkel dolgozó napisajtóra anyagaira, pl. hírekre, tudósításokra stb.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

A „Trianon-regény” megnevezés nem mindegyik szerzőnek tetszett. Mi a gond ezzel a megnevezéssel?

Jogos és indokolt ez a tiltakozás, hiszen roppant leegyszerűsítő „Trianon-regényként” beskatulyázni ezeket a műveket. Bizonyos értelemben minden kategorizálás leegyszerűsítése egy komplex viszonyrendszernek, mégis inkább eligazítónak, mint korlátozónak érezzük pl. az „amerikai polgárháborús regény” vagy a „második világháborús történelmi regény” kifejezéseket. A Trianon-szónak sem kellene másként működnie, jó volna, ha csupán annyit jelezne a virtuális könyvesboltba betévedt olvasó számára, hogy itt egy olyan történettel fog találkozni, amelyben száz évvel korábbi események kapnak szerepet. A Trianon-szó szemantikai terheltsége, a vele járó értelmezés-csomag miatt egyelőre ez nem így van. Mivel ezek a regények már pusztán azáltal is, hogy komplex világképeket rajzolnak fel az alapvetően egy pontra, a veszteség-tudatra fókuszáló, közbeszédben elterjedt Trianon-értelmezéssel szemben, nyilván leszűkítővé válik számukra a kategória. Természetesen a végső döntés mindig az olvasó kezében, (fejében) van, ő dönti el, hogyan akarja olvasni ezeket a regényeket.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

A politikai retorikában, a közbeszédben, a popkultúrában Trianon a veszteség, a sérelem metaforája. A történészek Trianon-szindrómáról beszélnek — ez Szakály István szerkesztő és Ablonczy Balázs történész 2006-os dokumentumfilm-sorozatának címe is. Mennyire töltenek be gyógyító szerepet az elemzett kortárs regények?

Nem hiszek abban, hogy az irodalom olyan értelemben gyógyító szerepet játszhat, hogy pl. egy regény vagy akár több regény elolvasása majd csodaszerűen megoldja a problémáinkat, feloldja a sérelmeket, frusztrációkat, megold etnikai feszültségeket stb. Az olvasás szerepe inkább az, hogy rávesz a gondolkodásra, felteszi a színeket, a perspektívát a csupán elnagyolt kontúrokat tartalmazó képre. Több perspektívát ismerünk meg, látjuk, ahogy ezek nemcsak ütközni tudnak, hanem együttműködni is, egyszóval lebontódik az adott történelmi esemény monolitikus értelmezése, amit önmagában felszabadító érzésként lehet megélni.

Dr. Vallasek Júlia — Gyógyítható-e irodalommal a Trianon-szindróma?

Az egyes szereplők sorsán keresztül megteremtődik a személyes bevonódás is, lehet azonosulni vagy elutasítani helyzeteket, döntéseket, netán ráismerni saját helyzetünk, döntéseink egy-egy változatára. Ebben a megközelítésben viszont rendkívül hasznosnak tartom ezeket a regényeket: az olvasót ráveszik arra, hogy gondolkodjon, amitől máris kevesebb sztereotípia marad működőképes.

____ * ____

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Mit jelent az impériumváltás?

Az impériumváltást nevezzük még főhatalom váltásnak is, leginkább hivatalok váltásaként, annak eredményeként érthetjük, amelyek háborúk, vagy egyéb események következtében az adminisztráció átstruktúrálódásában is megnyilvánul.

Szemben a rendszerváltással, ez esetben az államforma külsőségei megmaradnak, viszont jogilag más államhatalom fennhatósága alá esik az adott terület.

A legújabb kutatások, amelyek inkább nemzetközi perspektívában értelmezik ezt az történetet, birodalmi átmenetként is hivatkoznak erre az időszakra.*1*

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Földrajzilag is szeretném tisztázni, hogy Erdélyt említve nem a szűkebb értelemben vett történelmi Erdélyt értem, hanem azt az Erdélyt, amely az a 103.000 négyzetkilométer, amely később a trianoni békeszerződés értelmében Romániához kerül, amelyhez hozzátartozik ugyanúgy a Barcaság, Máramaros vidéke, illetve a Bánság is.

Egy másik tényező, amely általában nézeteltéréseket szokott okozni ebben a keretben: a nemzetiségi kérdés. Erdély területén a román lakosság az 1910-es népszámlálás — tehát a magyar statisztikák szerint — a lakosság 54%-át tette ki. Ehhez képest az Erdélyben élő magyar lakosság nagyjából 32 százalékon áll. Viszont az akkori erdélyi magyarság a nagyobb városokban döntően abszolút többségben volt.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Az első világháborút követően az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésével Erdély Romániához került. Az impériumváltás, majd az azt követő integrációs időszak többéves folyamat eredményeként jött létre.Az impériumváltás, más szóval hatalom vagy főhatalom-váltás szűkebb értelemben a mi esetünkben azt a rövid időszakot jelenti, amely az Osztrák-Magyar Monarchia de jure felbomlásától egészen a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) aláírásáig tartott, illetve ennek a következő év nyarán történő ratifikálásáig. A tágabb értelmezési keret már egy jóval kimerítőbb megközelítési lehetőségét nyújtja ennek az időszaknak. Kezdve a nacionalizmusok és nemzeti mozgalmak kialakulásától, végig a „hosszú 19. század” eseménysorozatain keresztül, el egészen az első világháború befejezéséig. Beleértve természetesen a világháború végét jelentő eseményeket, de túllépve ezeket, a békeszerződés aláírásán túlmenően a tágabb perspektíva megengedi, hogy mondjuk az 1923-as román alkotmány időszakának vizsgálatát is ide értsük, hiszen ennek a folyamatisága jelentette a Romániához csatolt területek későbbi lassú adminisztratív integrációját.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Az első ilyen stációt a háború vége jelentette. 1918 januárjában Woodrow Wilson amerikai elnök 14 pontból álló békenyilatkozatában az Osztrák-Magyar Monarchia népeinek az autonóm fejlődés biztosítását írta elő, ugyanazon év októberében pedig válaszjegyzéket küldött a magyar különbéke-ajánlatra, melyben az autonómiát már nem tekintette elegendő biztosítéknak a béke megteremtéséhez. Október 18-án Alexandru Vaida-Voievod a jegyzékre reagálva szólalt fel a budapesti országgyűlésben, ahol a következőket mondta: „*Azon természetes jognak alapján, hogy a sorsa felett minden nemzet maga rendelkezhessék, amely jogot a Monarchia fegyverszünet iránti ajánlatával most már Magyarország kormánya is elismert, a magyarországi és erdélyi román nemzet e joggal kíván élni, és ehhez képest követeli a maga részére is a jogot, hogy teljesen szabadon és minden idegen befolyástól menten önmaga határozhassa meg intézményes állami elhelyezkedését és koordináltságának viszonyát a szabad nemzetek között.*”*2*

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Az élesebb szemű budapesti politikusok tudták, hogy mindez mit jelentett: a románok nem kívánnak Magyarország keretei között élni, azonban a parlamenti képviselők többsége, akárcsak a magyar közvélemény nem vette komolyan, elhanyagolandó nyilatkozatnak gondolta. A korabeli szemlélő számára — ha egy kicsit is tájékozott volt — már október végére világossá válik, hogy itt nemcsak hamar befejeződik a háború, hanem egyáltalán valami történni fog. A balkáni front összeomlásával kezdődően már láthatóvá válik, sőt, Tisza István a korábbi „háborúpárti” miniszterelnök október 17-én bejelenti az országgyűlésben, hogy „ezt a háborút elvesztettük”, illetve „annak megnyerésére többé reményük nem lehet.” Egyébként a bejelentés helyszínén újságíróként tartózkodó Márai Sándor állítólag úgy jegyezte fel, hogy a korábbi konok miniszterelnök ezt a bejelentését halálsápadtan tette meg. Ekkor egyértelművé válik a háború pártiak számára is, hogy a helyzet tarthatatlan, és hogy ennek következménye is lesz.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A Wekerle-kormány lemondásával és az őszirózsás forradalom kibontakozásával, október 31-én a budapesti Vadkürt szállóban megalakult a Román Nemzeti Tanács. November 5-én nyilvánosságra hozták az ún. Lansing üzenetet, melyben az állt, hogy az amerikai elnök *„rokonszenvez a románok nemzeti egységének gondolatával,”* valamint az USA ígéretet tett arra nézve, hogy befolyását érvényesíti ennek megvalósításában. Ugyanakkor Berlin is megüzente a román kormánynak, hogy amennyiben a kivonuló Mackensen hadseregét nem háborgatják, *„Románia törekvéseit jóindulatúan kezelik.”**3* Ezzel gyakorlatilag a győztes hatalmak mellett az addigi ellenfél is szorgalmazta Románia erdélyi bevonulását. A második, már kevésbé jól elkülönülő stációt a Nemzeti Tanácsok időszakaként lehetne nevezni, amikor a Károlyi kormány békés úton próbált érvényt szerezni politikájának. Az őszirózsás forradalom megpróbálta megoldani a dualizmus időszakában 20-30 év alatt felgyülemlett társadalmi és szociális problémákat. Nem volt idegen gondolat a demokratizálást, a szociális földreformot véghezvinni, azonban Károlyi, illetve frissen felállított kormánya tulajdonképpen nem volt alkalmas mindezek kezelésére, az adott körülmények között.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

1918. november 9-én a Román Nemzeti Tanács Aradról „ultimátumot” küldött a budapesti Magyar Nemzeti Tanácshoz, melyben bejelentették a románok elszakadási törekvéseit. Jászi Oszkár a kormányküldöttség élén november 13-án érkezett Aradra, kiegészülve erdélyi bizottsági tagokkal, valamint szász és sváb nemzeti tanácsok delegátusaival. Az RNT visszautasította Jászi ajánlatát, melyet követően egy 11 pontból álló átmeneti javaslatot tett, melyben a román többségű területeket teljesen az RNT fennhatósága alá helyezte volna. Azonban a román tárgyalófelek részéről erre is visszautasító válasz érkezett. Az elutasítás hatására Jászi értetlenül megkérdezte: *„Végtére is mit akarnak a románok? Teljes elszakadást”* – válaszolta Iuliu Maniu.*4*

November 13-án (gyakorlatilag Jászi aradi tárgyalásai alatt) aláírták a belgrádi katonai konvenciót, melynek lényeges következménye, hogy a szövetségesek (így az újra hadat üzenő Románia is) megszállják Erdély egy részét, egészen a Pécs-Baja-Maros-Beszterce demarkációs vonalig. Bizonyos Román Királyságbeli előőrsök már november 12-én (MÁV jelentése szerint korábban is) megjelentek a Gyimesekben, melyet követően lassan haladva szállták meg egyes székelyföldi településeket.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A megszállásról kétségbeesett táviratokban adtak hírt a budapesti kormányzatnak, ahonnan az a válasz érkezett, hogy a benyomuló román csapatok antant csapatoknak tekintendőek és arra utasították a helyi közigazgatást, hogy gondoskodjon elszállásukról valamint élelmezésükről. 1918. november 26-án Csíkszeredába, december 2-án Marosvásárhelyre, december 6-án Székelyudvarhelyre vonultak be.

A katonai konvenció és az aradi tárgyalások eredményeinek tudatában Bethlen István november 17-én több erdélyi vezetőt hívatott Marosvásárhelyre, ahol egy „székely nemzetgyűlés” megszervezését próbálta előkészíteni. A gyűlésen vártnál kevesebben jelentek meg, nem volt sikeres akció. A gyűlés a kormányhoz intézett kérelmében a megszállás lehetőleges elkerülését kérte, valamint hogy az Erdélyi Nemzeti Tanácson belül hozzanak létre egy olyan szervezetet, amely a székelységet szervezné meg. Erre már végképp nem került sor, mivel december 2-án a román hadsereg bevonult Marosvásárhelyre.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Antalffy Endre, a marosvásárhelyi Nemzeti Tanács vezetője számára csupán a szászrégeni Román Nemzeti Tanáccsal való kapcsolatfelvétel után vált világossá, hogy Szászrégen után Marosvásárhelyre is hamarosan bevonul a román hadsereg, amit a városi polgárság számára is nyilvánossá tett. Ebből is az következik, hogy Antalffyiék nem kommunikáltak Bethlen István körével, akiknek tudomásuk volt a belgrádi katonai konvencióról, valamint a közeledő román megszállásról. A magyar kormány hivatalos közleményt ezzel kapcsolatban csak a későbbiekben küldött ki Erdélybe. Például a kolozsvári Apáthy István csak december 8-án kapta kézhez a katonai konvenció szövegét.

A megszállással kapcsolatban Marosvásárhelyen már november 29-én történik szerény utalás a városi sajtóban a polgármester által, hogy nála jelentkezhet, aki hajlandó elszállásolni a megszálló csapatok tisztjeit. Közvetlenül a megszállás előtti, valamint az azt követő napokban az összes városban működő sajtóorgánum különféle információkat szolgáltatott a lakosság nyugalmának megőrzése céljából: ismertették a román csapatok csíkszeredai, majd szászrégeni bevonulását, annak problémamentességét, valamint a román parancsnokokról pozitív képet igyekeztek festeni.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Azzal próbálták fenntartani a köznyugalmat, hogy a megszállást ideiglenes, pár hónapos állapotként képzelték el: „*[…] sokáig ez az állapot nem tarthat. Néhány hónapot kell csak elszenvednünk a háború következményeit […]*” - írta a Székely Napló. 1918. december 2-án, dél körül Szászrégen felől a román és a magyar nemzetőrség és a városi vezetőség fogadta az előőrsöket, ezzel megkezdődött Marosvásárhely katonai megszállása. A megyeházára a magyar zászló mellé felkerült a román zászló is, az okkupáció jeleként. Akárcsak Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, vagy később Kolozsváron, a lakosság Marosvásárhelyen sem tanúsított ellenállást. Egyetlen incidensként annyit említett a sajtó, hogy a bevonuláskor Mihály Vajda Nagy-Romániáját említő szórólapokat osztottak, aminek ügyében „*a Nemzeti Tanács az illetékes helyen fog eljárni*”.*5*

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

December első napjaiban a megszállás nem változtatott a város addigi életvitelén, csupán a zárórákat határozták meg, valamint a rend fenntartását immár közös (román és magyar) erőkkel végezték.
A megszálló csapatok parancsnoka, Traian Moșoiu tábornok december 5-én érkezett a városba. A megszálló hatóságok első intézkedése a magyar nemzetőrség leszerelése volt. A budapesti kormányzattal való érintkezést fokozatosan akadályozták, először a levélcenzúra bevezetésével, majd a táviratküldés tilalmával, amelyet a magyarországi lapok feltartása követett. Ez utóbbit először csak cenzúrázták, majd teljes mértékben visszatartották. A hírzárlatot a helyi lapok szerkesztőségei ideiglenesen úgy próbálták áthidalni, hogy az addigi megjelenésük rendszerességét összehangolták, egymást felváltva minden napra biztosították a folyamatos tájékoztatást. Ezzel nyilván arra is kötelezték a városi hírlapfogyasztókat, hogy mindegyik lapból vásároljanak.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A sorrend így nézett ki: hétfőn az *Ellenőr*, kedden a *Székely Ellenzék*, szerdán a *Székely Napló*, csütörtökön a *Székely Ellenzék* és az *Ellenőr*, pénteken az *Ellenzék*, szombaton a *Székely Napló*, vasárnap a *Tükör* jelent meg. Ez az állapot nagyjából egy hétig tartott. Továbbá a román hatóságok bevezették a városból való kiutazási tilalmat, amit azzal magyaráztak, hogy ezáltal megakadályozható a tisztviselők elmenekülése. Ez az intézkedés azonban megnehezítette azoknak a dolgát, akik a kolozsvári magyar nagygyűlésre utaztak volna 1918. december 22-én. Marosvásárhelyen a román államhatalmat képviselő katonai parancsnokság a kommunikáció megszakításával készítette elő a közigazgatás átvételét: a magántelefon-hálózatot teljesen lekapcsolták, a cenzúra és az utazási tilalom a megyére is kiterjedt. A nagyszebeni székhelyű Kormányzótanács a közigazgatás átvételét Marosvásárhelyen és Maros-Torda vármegyében az egész Erdélyre kiterjedő hatalomátvétel részeként valósította meg. Erre 1919 januárjában került sor, vagyis addig maradhatott érintetlenül a korábbi magyar közigazgatás.*6*

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Azt megelőzően azonban lényeges esemény volt a történetben a december 1-i román nagygyűlés. Ennek megszervezésére a november végén Budapesten tartózkodó Iuliu Maniut Jászi Oszkár biztosította arról, hogy a magyar kormány nem fogja megakadályozni a nemzeti gyűlés megtartását. Sőt, felső utasításra a MÁV különvonatokat biztosított a gyulafehérvári gyűlésre utazók számára.*7* A küldöttek mintegy fele-fele arányban érkeztek az erdélyi 26 vármegyéből, valamint a Romániából és a hadseregből, továbbá hozzájuk csatlakozott több tízezres létszámú környékbeli lakos. Felolvasták gyulafehérvári határozatot, melyet egyhangúlag elfogadott mind az 1228 hivatalos delegált. A gyulafehérvári nagygyűlésről mintegy mellékes információkat közölt az erdélyi magyar sajtó, így a közvélemény nem volt tájékoztatva részleteiben ekkor.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Az egyik meghatározó kolozsvári napilap, az Ellenzék december 2-i számában „*Nem volt egységes a román nemzetgyűlés*” címmel közölt beszámoló cikket (a lap második oldalán), tévesen kiemelve hogy a román szocialista küldöttek nem álltak feltétlenül az elszakadás mellett. A hasonló tájékozatlanságot és a helyzet teljes félreértését fokozta a lap december 4-i számában megjelent publicisztika, melyben „megnyugtatják” a kedves olvasót, kijelentve, hogy a „*román nemzetgyűlés határozata nem lehet más, csak egy óhajtás,*” vagy utópisztikus törekvés arról, hogy mit szeretnének megvalósítani.*8*

A gyulafehérvári gyűlés mindenképpen kezdete volt az erdélyi szintű kettős hatalmi helyzet kialakulásának, amely a következő stáció időszakát is jelzi egyben. A december 1-i gyűlésen a delegáltak egy 200 tagú Nagy Nemzeti Tanácsot választottak, amely másnap delegációt küldött a román királyhoz, iktatva a határozat első (az egyesülést kimondó) pontját. Ugyancsak december 2-án a Nagy Nemzeti Tanács kijelölte a megszállt területeken végrehajtó szervként működő 15 fős Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) tagjait Iuliu Maniu vezetésével.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A későbbiekben, egészen az 1920. április 20-i feloszlatásáig a Nagyszebenben székelő Kormányzótanács, hol kevesebb, hol több hatáskörrel, de együttműködve a bukaresti kormányzattal, a legmeghatározóbb erdélyi politikai orgánum volt. A „kettős hatalmi helyzet” azt is jelentette, hogy némely településeken az egyes nemzeti tanácsok, a régi magyar közigazgatás valamint a Kormányzótanács által kinevezett román szervek párhuzamosan működtek együtt, viszont a román hadsereg bevonulása utáni első intézkedéseként berendelte a fegyvereket, sajtócenzúrát és éjszakai kijáró tilalmat vezetett be. Ez az állapot többnyire a román hadsereg bevonulását követő hetekre volt jellemző, de ahova később vonult be a hadsereg (pl. Szatmárnémeti, Nagykároly), ott nem volt jellemző a kettős hatalom időszaka.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A román hadsereg néhány ponton átlépte a belgrádi egyezményben meghatározott demarkációs vonalat, majd december 12-én Henri Berthelot tábornok önhatalmúlag engedélyezte a Szatmárnémeti-Nagyároly-Nagyvárad-Arad vonalig történő előrehaladást. Később pedig a Vix-jegyzék tulajdonképpen a Károlyi politikájának a kudarcát jelentette, melyet 1919. március 21-től a Tanácsköztársaság időszaka követett. A román hadsereg bevonulása legtöbb esetben békésen történt. Akárcsak Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, vagy később Kolozsváron, a lakosság Marosvásárhelyen sem tanúsított ellenállást. Közvetlenül a bevonulás előtti, valamint az azt követő napokban a helyi újságok különféle információkat szolgáltattak a lakosság nyugalmának megőrzése céljából: ismertették a román csapatok csíkszeredai, majd szászrégeni bevonulását, annak problémamentességét, valamint a román parancsnokokról pozitív képet igyekeztek festeni. Emellett ismertették a megszállás idejére vonatkozó teendőket.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A marosvásárhelyi Ellenőr című lap kiemelte „hogy ne hősködjék senki, ok nélkül ne csináljon bajt”, és hogy *„a román járőrökre, katonákra megjegyzést ne tegyenek, azokkal ne gúnyolódjanak, mert nagyon kellemetlen következményekkel járhat”*.*9* Továbbá azzal is próbálták fenntartani a köznyugalmat, hogy a megszállást ideiglenes, pár hónapos állapotként képzelték el.

Apáthy kormánybiztos, valamint a székely és magyar nemzeti tanácsok szervezésében 28 megye magyarságának részvételével december 22-én Kolozsváron a kelet-magyarországi magyarság nagy nemzetgyűlését. Kolozsvár főterén több tízezres nagyságrendű tömeg alkotta gyűlésen az erdélyi magyarság számára az önrendelkezési jogot követelték, ugyanakkor kimondták azt is, hogy nem kívánnak elszakadni Magyarországtól. 1919. Január 8-án szervezett medgyesi gyűlésen az erdélyi szászok kinyilvánították a Román Királysághoz való csatlakozásukat, jobb feltételeket remélve a jövőbeli államberendezkedésben. A román önrendelkezési kísérletekre szervezett kolozsvári gyűlés azonban hangtalan maradt, december 24-én Kolozsvárra is bevonult a román hadsereg.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A bevonulásról számos naplószerű visszaemlékezés született, Márki Sándortól, Janovics Jenőtől, Kelemen Lajostól, Apáthy Istvántól, Gyalui Farkastól és másoktól. A visszaemlékezések és beszámolók abban mind egyetértettek, hogy a városi magyar lakosság passzívan, mély letargiával szemlélte az eseményeket, míg a bevonuló katonákat üdvözlő román lakosság önfeledten táncolt, énekelt és ünnepelt. A bevonulással azonban nem zárult le az impériumváltás folyamatának teljessége.A román hadsereg 1919 január közepére elérte a Máramarossziget-Nagybánya-Zilah-Csucsa vonalát, január 17-én Kézdivásárhelyre, áprilisban pedig Nagyváradra vonult be.

Az impériumváltás következő fázisa vagy stációja az erdélyi helyi közigazgatásoknak a Kormányzótanács ellenőrzése alá vonása volt. Ennek megfékezésére, valamint a hatalmi helyzet átalakulására való reakcióként történtek bizonyos kísérletek az önálló helyi hatalmi központok kialakítására: ilyen volt a Bánáti Köztársaság Temesvár központtal, a Székely Köztársaság Székelyudvarhely központtal, vagy Bánffyhunyadon a Kalotaszegi Köztársaság. Azonban ezek nagyon rövid életű, többnyire inkább sikertelen kísérletek, vagy próbálkozások voltak, melyeket hadsereg és önálló szervezeti háttér nélkül nem volt lehetőség megvalósítani.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A szimbolikus térfoglalás is helyet kapott: nagyjából 1919 első felében Erdély nagyvárosaiban ledöntötték, eltávolították vagy megrongálták a Monarchia idején állított köztéri szobrokat, valamint rendre átnevezték az utcákat, köztereket. A közigazgatásban a román nyelvet tették hivatalossá, a köztisztviselőket pedig levizsgáztatták román nyelvből. Ugyanebben az időszakban kezdődtek a Román államra letett hűségeskük ügye, melyet a köztisztviselők, ügyvédek kötelesek voltak letenni, ellenkező esetben menesztették őket állásukból. A magyar kormány a békeszerződés aláírásáig informális csatornákon tájékoztatta és megtiltotta a hűségeskü letételét. Így azon tisztviselők, akik attól tartottak, hogy egy újabb határváltoztatás esetén hazaárulóknak tekintik őket, visszavonták a már letett hűségesküt és többen felmondtak állásukból. A hűségesküt nem tett, de még állásban levő tisztviselőket Magyarországról érkező segélyekből fizették ki, ahogyan az iskolai oktatókat is.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Az impériumváltás soron következő és jól elkülöníthető stációja az erdélyi önszerveződési mozgalmak megjelenését jelentette. Választás elé került az erdélyi magyar politikai elit is. Egy részük Magyarországra települt, és itt folytatta politikai tevékenységét. Ilyen volt például Bethlen István, ifj. Ugron Gábor, stb.. Mások viszont amellett döntöttek, hogy Erdélyben maradnak, és a román állam keretei között folytatják életüket. Ebbe a csoportba tartozott többek között Bernády György, Gyárfás Elemér, Ugron István, Jakabffy Elemér, Bethlen György, Kós Károly és még sokan mások.

1919 novemberében a román hatóságok által megszállt valamennyi területeken országgyűlési választásokat tartottak. Erre válaszul az erdélyi magyarság többsége politikai passzivitásba vonult. A passzivitás-aktivitás vitájának a kérdésköre pedig az impériumváltás következő stációját jelöli. A passzivitást azzal indokolták, hogy a Párizsban zajló békekonferencia területi változásokat hozhat, így meg kell várni annak eredményeit. A passzivitás ellenére voltak olyan csoportok, amelyek indultak volna az 1919-es választásokon. Ilyen volt Maurer Béla, a nagyszebeni *Új Világ* című lap szerkesztője, aki levélben fordult valamennyi erdélyi magyar politikai személyiséghez, megpróbálván meggyőzni őket, hogy vegyenek részt a választásokon.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Bernády György, Marosvásárhely egykori polgármestere és főispánja egy igencsak udvarias levélben visszautasította a találkozón való részvételét, arra hivatkozva, hogy nem ismeri annak pontos célját, a politikai szervezkedést pedig ekkor még igencsak károsnak tartja. Levelét azzal zárta, hogy *„a többit bízzuk egyelőre a békekonferenciára, amelytől bölcs és igazságos ítéletet várunk.”* Bernády visszautasítását vélhetően nem vette komolyan Maurer és nagyszebeni csoportja, akik indulni kívántak a már említett 1919-es országgyűlési választásokon és egy újabb táviratban maros megyei szenátorjelöltséggel kínálták Bernádyt. Bernády ezt is visszautasította, ahogyan a többi megkeresett erdélyi magyar politikus is. A nagyszebeni csoportosulás mindenképp indulni kívánt a választásokon és ennek érdekében megalakították Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Pártot. Ahogyan a nevéből is látszik, nem egy letisztult politikai koncepcióval rendelkező csoportosulás volt, hanem inkább néhány olyan opportunista szervezkedése, akik előnyt próbáltak kovácsolni az impériumváltás folyamatából adódó helyzetből.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

A „párt” hivatalos lapja a már említett Újvilág volt, melyben pacifista és behódoló üzeneteket fogalmaztak meg eldöntött tényként kezelve (1919-ben!!), hogy Erdély Romániához került. Ennek megfelelően a Kormányzótanács támogatását élvezték és az 1919-es választásokon nem szerepeltek eredménytelenül: 8 képviselőt és 4 szenátort (hasonlóképpen kihívó nélkülit) juttattak a romániai törvényhozásban.*10*

A csoport nem túl dicsőséges „munkássága” igencsak hamar leáldozott: az 1920-as választásokkor már senki nem került a parlamentben a „régi” újvilágosok közül. Minden esetre voltak hasonló példák, vagyis olyan magyar jelöltek, akik a román pártok listáin indultak: A Román Nemzeti Liberális Párt Kiss Gézát és Szőts Gézát támogatta, a Román Néppárt pedig Ébert Ernőt indította saját listáján, mint „ügyeletes magyarokat.” Ezek a személyek és csoportok ebben a korai időszakban nem élvezték az erdélyi magyarság támogatását és a későbbi periódusban is renegátként-hazaárulóként tekintettek reájuk. Ettől függetlenül a felsoroltak közül egyesek gyakorlatilag képviselői karriert tudtak építeni, amely több esetben eltartott egészen az 1930-as évek közepéig. Tőlük eltekintve az erdélyi magyarság politikai és szellemi vezetőinek többsége a békeszerződés aláírásáig politikai passzivitásba vonult, amelynek felülbírálását 1920-ban számos dilemma és vita következtében végezték.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Hasonlóan passzív maradt az erdélyi magyarság az 1920-as romániai választásokon is. A trianoni békeszerződés aláírását követően Bernády György, Gyárfás Elemér, Kós Károly és többek röpiratai hatására kezdett kimozdulni az erdélyi magyarság a politikai passzivitásból.Azonban ez is egy hosszabb folyamat eredménye volt, melynek végét elsősorban a romániai Országos Magyar Párt megalapítása jelentette, 1922 decemberében. Ez tulajdonképpen az 1938-as betiltásáig a romániai magyarság politikai érdekvédelmi szervezete volt és működésének a kezdete jelentette azt elsősorban, hogy az erdélyi magyar közvélemény feladva a passzivitást, megérett az új impérium keretei között a politikai aktivizmushoz.

____ * ____

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben 1918–19-ben

Bibliográfia

Apáthy István: *Erdély az összeomlás után*. Új Magyar Szemle, 1921/2–3.

Bárdi Nándor: *Otthon és Haza*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 2013.

Falusi Norbert: *Uralkodó magyar eszmék változásban*. Erdély 1910-1922. Phd disszertáció, Szeged, 2018.

Fodor János: *Bernády György. Politikai életrajz*. Lector Kiadó – Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Marosvásárhely – Kolozsvár, 2017.

Fodor János: *Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922*. In: Múltunk, 2016/2. Budapest.

Fodor János: *Magyar nemzetiségpolitikai kísérletek és a román álláspont 1918 őszén*. In: Korunk, 2018/12.

Fodor János: *Erdélyi magyar útkeresés és politikai önszerveződési formák az impériumváltás időszakában*. In: Kisebbségi Szemle, 2019/2.

Gyárfás Elemér: *Erdélyi problémák*. Erdélyi Irodalmi Társaság, Kolozsvár, 1923.

Romsics Ignác: *Bethlen István*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Romsics Ignác: *Erdély elvesztése*, 1918-1947. Helikon Kiadó, Budapest, 2018.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben — Jegyzetek

1. Ide sorolnám az Ablonczy Balázs vezette Trianon-száz Lendület kutatócsoport munkásságát és eddigieredményeit, Egry Gábor által koordinált Birodalmi átmenetek helyi kontextusban, 1918–1925 című OTKA kutatócsoport munkásságát, és egy mostani NEPOSTRANS-projektjét stb.

2. Fodor János: Impériumváltás Erdélyben 1918-1921. In: H. Szabó Gyula szerk.: Kincses Kolozsvár Kalendáriuma 2018-2019. Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács- Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2018. 191.

3. Ua. 192.

4. Litván György - Varga F. János szerk.: Jászi Oszkár publicisztikája. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1982. 322.

5. Fodor János: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922. In: Múltunk, 2016/2. Budapest. 148-186.

6. Uo.

7. SzászZoltán szerk.: Erdély története. Harmadik kötet 1830-tól napjainkig. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. 1716.

Dr. Fodor János — Az impériumváltás stációi Erdélyben — Jegyzetek

8. Fodor János: Magyar nemzetiségpolitikai kísérletek és a román álláspont 1918 őszén. In: Korunk, 2018/12, 12-21.

9. Ellenőr, 1918. december 6.

10. Bővebben a témáról: Fodor János: Erdélyi magyar útkeresés és politikai önszerveződési formák az impériumváltás időszakában. In: Kisebbségi Szemle, 2019/2, 33-48.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek

Önrendelkezés és impériumváltás közt, 1918–1919

Az első világháborút követő jelenségekről – a dualista monarchia végéről, ezzel szemben az új nemzeti államszerveződések, valamint a nemzeti kisebbségek dichotomikus értelmezéséről – a kortárs irodalmi környezet és beszédmód szintjén bizonyos toposzok rögzültek, amelyeket a párhuzamosan működtetett közösségi emlékezet és a megkonstruált emlékezetpolitika felerősített. Ez a szimbolikus beszédmód a politikai identitásnarratívák része lett. Így vált a közösségi emlékezés, az emlékezetpolitikai emlékeztetés-rítus, valamint a történeti szakirodalom egymást felerősítő vagy épp halványító része ugyanazon körnek.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Az emlékeztetés rítusai a XX. század sajátos politikai beszédmódjának szerves részeként kezelte ezt a bonyolult kérdés-komplexumot. Ennek áttéteit a szépirodalmi alkotásokban is fellelhetjük: a jelenségeket megélő és alakító egyének és közösségek érzelmi motiváció szintje is megjelenik – ezért többletértéke van a mentalitástörténeti elemzés szempontjából is.

Az írók az érzületi etika irányából meg tudják ragadni azt, amit a történeti adatok nem tudnak kimondani. A történeti valóságot eszköziesítő emlékezetpolitikai narratívák gyakran visszanyúlnak a szépirodalmi láttatás és értelmezés eszköztárához, hiszen az ember egy nagyon összetett mikrokozmosz, és nem a tények az egyedüliek, amelyek a döntéseinket befolyásolják, hanem az érzelmeink, a szocializációnk, stb.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

1918-19-nek is azonnal van saját kortárs irodalma. Nagyon izgalmas dolog összevetni 1918-19 kortárs irodalmát a mai kortárs irodalommal: milyen toposzokat, milyen immateriális emlékezet-helyeket gyártott akkor és hogyan képződik ez a 2018-20-as időszakban?

A magyar nemzet határon innen és túli részekre szakadása, annak a konkrét makro- és mikroregionális térben zajló folyamatai nem 1920. július 4-én kezdődtek. A trianoni békeszerződésben rögzítettek keletkezés-története egy korábbi korszak értelmezésének szükségességéhez vezet. A végkifejletet értelmezni segítő folyamatok pedig 1918–19-ben felgyorsultak. E komplex geopolitikai játszma helyi, regionális szintű lényeges mozzanatai magában hordozták a folyamat lényegét. Itt és most nem a nagyhatalmi döntéshozás mechanizmusának perspektívájából, hanem az „erdélyi történetekről” szólunk: relevánsnak tarjuk ugyanis a folyamatoknak a helyi, regionális társadalom szintjén megélt történelemként értelmezhető elemzését.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Ez a perspektíva ugyanis sokkal többet mutathat az erdélyi társadalom, közösségek, elitek, kiemelkedő személyiségek indíttatásáról, valós céljairól, egymáshoz való viszonyulásuknak előfeltételeiről és módjáról az 1920 utáni évtizedekben is. Hiszen ma már a makroszintű politikatörténeti narratíva majdhogynem értelmezhetetlenné tesz olyan valóságelemeket, mint például hogy Márai Sándor annak idején, vagy akár Illyés Gyula is ott és akkor úgy tekintett Károlyi Mihályra, mint egy új, magyar Messiásra. 1918. október végén, november elején Márai Sándor is úgy látta, hogy itt az új ember, aki békét, új világot hoz, a „magyar nemzeti fajnak” új kiteljesedését. Szabó Dezső a Megered az eső című kis esszéjében alkotja meg azt a képet, mely 1918 októbere analógiájaként kimondja: egy új világ születésével lemosódik rólunk minden, és valójában egy új metamorfózis pillanatában vagyunk, ami kínnal, fájdalommal, vérrel történik, de születést jelent. Tamási Áron a Czímeresek című regényében (amit sem az Erdélyi Szépmíves Céh nem adott ki, a Nyugat sem fogadta el, s így saját költségén kellett kiadja a szerzője) sokkal inkább megragadja az erdélyi társadalom belső anomáliáit, folyamatait, mint a korabeli hivatalos történeti narratíva.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

A kortársak közül ha a Gratz Gusztáv*1* vagy Jászi Oszkár*2* által alkotott történeti munkákat összevetjük a XX. század végső harmadának sajátos történeti narratívájával – melyet talán Hajdu Tibor*3*, Ormos Mária*4* és Romsics Ignác*5* munkái képviselnek leghitelesebben –, akkor azt láthatjuk, hogy az egyik nem Trianonra, hanem Kun Bélára és a Tanácsköztársaság-ra próbál magyarázatot keresni, míg a másik a Horthy-korszak későbbi értelmezéséhez viszonyítva lapozza „visszafelé” a múltat. Egyértelműen megállapítható: mindkét mű saját kora emlékezetpolitikai narratívájának jegyeit hordozza. A jelen magyar történetírásának kiemelkedő eredményeként értékeljük Hatos Pál*6* legújabb történeti munkáját, mely végre nem Horthy Miklós 1919. november 16-i, budapesti bevonulásától igyekszik „visszafelé” rekonstruálni az 1918–19-es folyamatok logikai rendjét. Gratz Gusztáv, majd Ormos Mária és Romsics Ignác ugyanis Trianonból kiindulva kereste az értelmezés logikai fonalát, vele szemben Hajdu Tibor pedig az 1919-es Tanácsköztársaság utólagos tényének tudatában kereste a Károlyi Mihály által meghatározott időszak történeti értelmezését.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Pedig 1918 őszén, majd az azt követő tél eseményei során a történeti valóságot meghatározó szereplők nem tudhatták az utólagos fejlemények fényében értelmezni a lehetséges opciókat – ezért visel anakronisztikus jegyeket mind a Gratz, Ormos és Romsics féle, mind a Hajdu Tibor történeti rekonstrukciója. Hatos Pál munkája a korszellem és az akkori ember perspektívájának hiteles rekonstrukciójaként, nem az „elkerülhetetlen katasztrófa” történelmi(etlen) utólagos perspektíváját, hanem az akkor és ott reális döntéslehetőségeket, az ezek közül megtörtént választás belső logikáját igyekszik elénk tárni – a reményt, mely csak később bizonyult illúziónak, a cselekvő szándékot, mely csak később vált meddő zsákutcává. Ilyen perspektívából tartjuk fontosnak az 1918–1919-es nemzeti tanácsok és nemzetgyűlések, a Paál Árpád „Székely Köztársaság” tervének, Kós Károly „Kalotaszegi Köztársaságának”, vagy a „Bánsági Köztársaság” történetének újraértelmezését, ezen tervek és törekvések szerzőinek indíttatását, szempontrendszerét újragondolni.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Ugyanis itt az ideje a „teleológikus” történelemszemlélettől való szakításnak – a későbbi események ismerete tükrében magyarázott múlt, valamint a „történet végének” ismeretében írt értelmezések anakronisztikus, „visszafele lapozó” szemléletének. Ugyanakkor a korabeli értelmezések perspektívájának lényegét az irodalmi alkotások mezőjéből átemelő narratíva-elemzés sokat segíthet az anakronisztikus értelmezések ellen: érdemes beemelni a korszellem megismerésébe például azt, ahogy Németh László Akasztófa virág című írásában kitér arra, hogy itt valójában egy egész világ bolydult meg. Hogy 1918 novemberében a kelet-magyarországi vidéken van például egy parasztfelkelés, majd 1919 februárjában ugyancsak. Ezek a történetek sokkal összetettebb képet adnak az alapvető történetértelmezés narratívájához: nincs centrális esemény – mindezen folyamatok indítékaira és szerteágazó céljaira magyarázatot adó, egyetlen értelmezési szempontot megalapozó történés –, nincs lineáris magyarázata 1918-19-nek. Nincs a történelemnek egy „teleológikus értelme”, amely mentén „visszafelé lapozva”, egy vörös vonalként meg lehet ragadni a történelem „megoldását” – hanem megannyi 1918–19-es történet van. És ez így igaz 1956, avagy éppen 1989-re is.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Azonban az emlékezetpolitikai narratívák sajátos képzete szerint, a történelem ezerfelé futó szálainak mindegyikét „kizökkentette” természetes medréből 1920. június 4-e – ettől kezdve nem tudunk napirendre térni a dolgok felett, mert nem találunk egy, a megelőző történeti időszak valóságával, valamint a mai identitáspolitikai narratíva lényegét képző szemlélettel szerves egységet mutató, eleve logikus magyarázatot. A történésznek, a történelmi rekonstrukció perspektívájának azonban pont az a sajátos álláspontja, hogy nem kell keresni, mert nem létezik egy mindent megválaszoló „megoldása” / „jelentése” a történelmi múltnak.

Minden ilyen jellegű „teleologikus” magyarázat valójában az utólagos szempontrendszer szolgálatában megkonstruált emlékezetpolitikai narratíva – és nem a történelem sajátja. Ilyen politikai identitásnarratíva sajátos képződménye volt az, mely szerint az 1938–1940 közötti revízió által bezárult egy kör: így szakrális értelmezési síkba emelte a történeti valóság értelmezését, melynek „stációi” a magyar nemzet „megfeszítésének” – „feltámadásának” – „megváltásának” laicizált parafrázisa.

Ezzel ellentétes indíttatású, de ugyancsak sajátos „teleologikus” történelem értelmezés volt az is, mely szerint a „történelem vége” a kommunizmus, mely „feloldja” az emberi társadalmat a kizsákmányolás ubiquitása alól.

Így a XIX-XX. századi nemzetiségi kérdés is egy univerzális „burzsoá kapitalista elnyomás” és „osztályharc” manicheista fogalmi tengely szempontrendszeréhez igazodva, a marxista történelemszemlélet univerzális magyarázatának alkalmazhatóságát „bizonyította”. Eszerint a kommunizmus volt az egyedüli lehetséges és végső megoldása a történelemnek, mint az ősközösségtől, a rabszolgatartó, a hűbéri, majd a kapitalista „elnyomó rendszereken” keresztül húzódó „osztályharc” történetének*7* – a nemzetiségek felszabadítása is csak a kommunista társadalom perspektivikus megvalósulása által válhatott csak lehetségessé. Ma már a szakmájához hű történésztársadalom alapjában kérdőjelezi meg ezen „teleologikus történelemszemlélet” érvényességét.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Az 1918–1919-es történelmi folyamatok értelmezése szempontjából alapvető jelentőséggel bírnak: az államhatalom központi érvényesítésének és disszolúciójának, az államhatalom legitimitásának, a legitim erőszak alkalmazásának kérdései. Állam központi hatalmi struktúrái és a nemzetépítés folyamata, a nemzetépítő politika gyakorlata közötti viszonyrendszer ugyancsak központi kérdésegyüttest alkot. Irina Livezeanu, az amerikai Cornell University professzora, 1995-ben közölt monográfiájában*8* vizsgálta a nemzetépítés („nation building”), regionális és etnikai identitások, valamint a nemzetállam szerveződésének sajátos összefüggéseit a XX. század első harmadában. E monografikus megközelítés fényt derít a Román Királyság központi hatalmi elitjének sajátos nemzetépítési és ugyanakkor társadalmi mérnökösködési koncepciójára, valamint az erdélyi, partiumi, bánsági románok és más nemzetiségek elitjei eltérő koncepcióinak megfelelő törekvésekre.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Ezt erősíti meg az eseménytörténet vizsgálata is: az 1918 őszén zajló történéseket vizsgálva, a történész elé tárul az a sajátos folyamat, mely által a volt Osztrák-Magyar Monarchia központi államszervezetének autoritása és annak gyakorlati érvényesítése Erdély, Máramaros, Partium, Bánság és Hátszegvidéke szintjén megszűnt. Egymással versenyhelyzetben lévő regionális elitek léptek fel – saját legitimitásukat IV. Károly, a dualista monarchia utolsó császára által kiadott királyi rendeletre építették, mely a nemzeti tanácsok és nemzeti gárdák autoritásának, a nemzeti önrendelkezést gyakorló nemzetgyűlések szervezésének jogforrása volt. Ezen sajátos folyamatok következtében létrejött regionális hatalmi központokat ugyanakkor a Román Királyság központi államhatalmát gyakorló elitcsoportja nem tekintette sem reális önálló legitimitással rendelkező tárgyalópartnernek, sem valós hatalmi gyakorlatot megvalósító entitásoknak.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Kizárólagosan saját érdekét szolgáló epizódszerepet szánt nekik – a Román Nemzeti Tanácsnak, valamint az általa létrehozott Erdélyi Igazgatótanácsnak (Consiliu Dirigent) is. Ezek a nemzeti tanácsok a román államhatalom saját egységes, központosított és ezen területek fölött kizárólagos hatalomgyakorlási autoritással rendelkező nemzetállam-építési gyakorlata függvényében lettek kiértékelve: a békekonferencia előtt eszköziesíthető, ideiglenes entitásokként hasznosíthatóak, majd a központi államszervezet autoritásának érvényesítése után feltétlenül felszámolandóak voltak. Így 1918–1919 már magában hordozta nemcsak a Román Királyság és autoritása alá került területek más nemzetiségű közösségek közötti konfliktushelyzetet, hanem a központi államhatalmi elit és az erdélyi román elitek közötti ellentétek kibontakozását is. Ennek folyománya 1922-ben az a „csucsai paktum”- politika, mely értelmében az erdélyi román polgári elit, a helyi bankár, iparos, kis- és középgazdák román társadalma, a bukaresti nemzeti liberális és néppárti hatalmi elit központosító, centralizáló államapparátusával szemben, reális alternatívaként értékelte a regionális összefogást a helyi magyar társadalom elitjével.*9*

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Az erdélyi román elit és a román központi államhatalmat gyakorló elit koncepciója közötti alapvető eltérésre vetít fényt az is, hogy a Gyulafehérvári Nyilatkozat a románok lakta területek csatlakozását a Román Királysághoz valójában önrendelkezési és önszerveződési alapon hirdeti meg, mely tiszteletben tartja névleg a magyarok, szászok önszerveződését és közösségi képviseleti jogát – kodifikálva azt a kulturális autonómia, személyi elvű autonómia formáinak intézményesítésére való tételes hivatkozások által. Tehát egy dekoncentrált, decentralizált, regionális képviselettel rendelkező nagy-egységekből szerveződő Román Királyságot vizionált. A Szebenben székelő Erdélyi Kormányzótanács (Consiliu Dirigent) ennek jegyében létrehozta testületeit, földreformot vezetett be Erdélyben.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Ezzel szemben a központi román államhatalom már a Román Királyi Hadsereg kolozsvári bevonulásának másnapján, királyi rendelet útján tette ismertté álláspontját: a december 25-i rendelet szerint a Román Királyság terjesztette ki autoritását e régiókra, s az egyesítés ennek a központi államhatalomnak az akaratát valósította meg – a Gyulafehérvári Határozatok pontjai nem szerepeltek az egyesítést kimondó hivatalos jogforrásban, mely a központi államhatalom kizárólagos autoritását rögzítette. Az erdélyi elitek projekciója szerint a dekoncentrált Erdély területén a nemzetiségi autonómiát is intézményesítő szebeni Kormányzótanács majd részt vesz a központi államhatalom újraszervezését megvalósító alkotmányozási folyamatban. 1918. december 1-25 között, három hétig ebben az illúzióban éltek. Nem véletlen, hogy december 25-étől január 12-ig a Iuliu Maniu vezette erdélyi elitcsoport tárgyal Paál Árpáddal – a Maniu személyes titkárságát vezető Romul Boilă keresi fel a Székely Köztársaság tervének szerzőjét, ugyanis a Román Királyságon belül, az erdélyi románok keresték a szászok és székelyekkel való összefogás lehetőségét.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Itt már látható, egy egyértelműen alá-fölé rendelő interetnikus erdélyi viszonyon túl, a bukaresti kormányhatalommal szembeni bázisszélesítési törekvése is az erdélyi román elitnek, 1919 januárjában.

A Román Királyi Hadseregnek 1918. december 10-ig mindössze 1 800 katonája van Erdély területére felvonultatva. Azonban a legitim erőszakszerv szerepét a Kormányzótanács által működtetett Román Nemzeti Gárda jelenti, amely a terület tényleges ellenőrzését gyakorolta. Lényegében a volt Osztrák-Magyar Monarchia haderejéből szervezett fegyveres testületről van szó, amely a Román Nemzeti Tanács szervezőkészségét bizonyítja – e téren következetes tevékenységet fejtett ki 1918 őszén Bécsben, Prágában, Budapesten, majd Aradon, végül Szebenben 1919 folyamán.

E tény – a sikeres Román Nemzeti Gárda, mint makroregionális fegyveres testület szervezésének történeti ténye – tükrében feladata a történésznek megítélni a Magyar Nemzeti Tanács, valamint a Károlyi Mihály vezette magyar kormány e téren kifejtett tevékenységét 1918 október – 1919 január között.

1919 januárjában megnyílt a párizsi békekonferencia: a Román Királyság delegációja azonban a szövetségesi státusz elismerése céljából is vitahelyzetbe kerül a nagyhatalmak képviselőivel – az 1918-as buftea-bukaresti különbéke miatt. A békeszerződés-szövegtervezetek 1919 márciusára lényegileg körvonalazódtak. Ekkor a volt Orosz Birodalom területén zajló polgárháború, a bolsevik hatalom Vörös Hadseregével szemben fellépő Gyenyikin és Jugyenics vezette fehér gárdák, valamint az ukrán és lengyel nemzeti törekvések felerősítése, e célból a Francia Katonai Misszió seregének a Fekete-tenger és a Krím-félsziget térségében való felvonultatása, a Román Királyi Hadsereg lehetséges bevetése jelentős szempontként jelentkezett.

Ebből a szempontból lett átértelmezve a Német Birodalom haderejének lefegyverzését célzó fegyverszüneti szerződés vonatkozó része is: szabadcsapatokként (Freikorps) a finn-balti-lengyel térségben, 1919 folyamán bevetésre kerültek az Antant szovjetellenes intervenciójával egy időben. *10*

Ilyen összefüggésben kerül sor 1919. március 21-én a magyarországi fejleményekre – a Tanácsköztársaság szovjetbarát államszerveződésként való értékelése egyértelműen dokumentálható úgy a győztes nagyhatalmak, mint a Román Királyság központi államhatalmának politikai, katonai és diplomáciai iratai által. A szovjet-orosz hatalom helyi szervezetét működtető Cristian Rakovski, az ukrán-moldáv-transznisztriai határvidéken fegyveres akcióra buzdít, egy „román tanácsköztársaságot” vizionál – semmilyen valóságalapja nincs, ez a szovjet törekvés ténylegesen zsákutcának bizonyult.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

A Román Királyi Hadsereg határozott fellépésének stratégiai értéke ekkor a párizsi békekonferencia előtt is világos volt: nemcsak a keleti „cordon sanitaire”, hanem a Budapest katonai megszállásával végződő nyugati offenzíva, melynek következtében a Tanácsköztársaság összeomlott, megváltoztatta a román delegáció tárgyalási helyzetét Párizsban.

Az erdélyi szászok álláspontja már 1918 októberében a magyar nemzetállam egységes és központosított szervezetétől eltérő koncepciót mutatott: Nagyszebenben már október 27-én szász területi autonómiát, kollektív nyelvi és kulturális jogokat kérnek. A szász közösségben ekkor még reális esélye volt két eltérő koncepciónak: a Magyarországon belüli összes németeknek legyen egy autonómiája, vagy területi, lokális közösségként a szászok ebből kiemelkedjenek.

Dr. Lönhárt Tamás — Erdélyi közösségek — Önrendelkezés és impériumváltás

Az „össznémet” koncepció ekkor még alapvetően az osztrák és a magyar államon belüli németségnek saját törekvésével rezonált: 1918. október 30-án, Bécsben kikiáltják Német-Ausztria megalakulását - nem egy osztrák nemzetállamot, hanem egy össznémet államiságba konföderálható Ausztriát, a Német Birodalom részét alkotó Bajorország, Szászország, Baden-Würtenberg mintájára. Nincs külön osztrák nemzetállami elképzelésük – később, 1919 szeptemberében a párizsi békekonferencia kényszeríti a szuverén osztrák államiságot, a saint-germaini békeszerződésbe becikkelyezve a német államegységbe olvadás tiltását.

Ezen körülmények tükrében kell újraértelmezni az 1919 januárjában a Magyar Népköztársasággal szembeforduló erdélyi szász közösség álláspontját és döntését. 1919 januárjában a magyar nemzetállam projektjével szembeforduló Szász Nemzetgyűlés medgyesi határozata azt az össznémet álláspontot is képviseli, mely a magyar nemzetépítéssel, a magyar központosított államszervezettel ellenkezett – e konfliktus 1876-ra, a hagyományos rendi alkotmányból származó szász közösségi és jogi különállás megszüntetésére, a szászok lakta településhálónak a központosított magyar állam adminisztratív rendszerébe való betagolására vezethető vissza.

Ezt a döntést a magyar-szász szembenállás, mint a németség e csoportja saját identitásnarratívájának részét alkotó projekciója motiválta – nem pedig a Román Királyság iránti hirtelen elköteleződés. A szászok az erdélyi román elitek helyett a központi román államhatalmat működtető elitcsoporttal épített tárgyalási helyzetet, így próbálta érdekei védelmét működtetni. 1919 elején e szász közösségi elit nem az erdélyi magyar, nem az erdélyi román, hanem a Román Királyság államhatalmi befolyását értékelte a jövőre nézve meghatározó súlyúnak: döntése ezzel a helyzetképpel volt összhangban akkor és ott.*11* Ettől teljesen eltérő helyzetértelmezéssel és jövőképpel számolt a sváb közösség, úgy a Partiumban mint a Bánságban – ez azonban egy másik, különálló előadásunk és tanulmányunk tárgyát képezi.*12*

____ * ____

Dr. Lönhárt Tamás — Önrendelkezés és impériumváltás — Jegyzetek

1. Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Magyarország története 1918-1920. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1935.

2. Jászi Oszkár: The Dissolution of the Habsburg Monarchy. Chicago: The University of Chicago, Illinois, 1929;
   magyar nyelven: Uő.: A Habsburg-Monarchia felbomlása. Budapest: Gondolat, 1982.

3. Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest, 1968;
   valamint: Uő.: Ki volt Károlyi Mihály? Budapest: Napvilág Kiadó, 2012.

4. Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-1920. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1983.

5. Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Budapest: Osiris Könyvkiadó, 2007;
   lásd még: Uő.: Erdély elvesztése 1918-1947. Budapest: Helikon Kiadó, 2019.

6. Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története.
   Budapest: Jaffa Kiadó, 2018.

Dr. Lönhárt Tamás — Önrendelkezés és impériumváltás — Jegyzetek

7. Erre vonatkozóan lásd: Beer, Max: A szocializmus és a társadalmi harcok története. I-V. kötet. Kolozsvár: Józsa Béla Athenaeum, 1948. E szemlélet utolérhető néhány erdélyi magyar társadalomtudós történelem értelmezésében is – lásd például Bányai László, Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Rácz Győző 1948-1988 közötti munkáit.
8. Livezeanu, Irina: Regionalism, Nation Building And Ethnic Struggle, 1918-1930. Pittsburgh: Cornell University Press, 1995; lásd román nyelven: Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930.Bucureşti: Humanitas, 1998.
9. Erre vonatkozóan lásd még: Bocholier, Francois: „Iuliu Maniu nemzedéke és az impériumváltás”. In: Ablonczy Balázs – Fedinec Csilla (szerk.): Folyamatok a változásban. A hatalomváltások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2005, 99-113.
10. Buttar, Prit: The Splintered Empires. The Eastern Front 1917-1921. Oxford: Osprey Publishing, 2017.
11. Erre vonatkozóan lásd: Ciobanu, Vasile: Germanii din România în anii 1918-1919. Sibiu – Hermannstadt: Editura Honterus, 2013.
12. Lásd: Lönhárt Tamás: „Mert tiéd a hatalom...? Erdély, Bánság és a Partium a változó hatalmi intézmények örvényében (1918-1920)”. In: Müler Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (szerk.): Terror 1918 – 1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók. Budapest: Jaffa Kiadó, 2019, 13-51.

Benkő Levente — A szembejövő ember

Benedek Elek és a sorsfordító idők

Hölgyeim és uraim!

Kénytelen vagyok a meghívóban olvashatók pontosításával kezdeni.
Úgy vagyok a doktori címmel, mint Márton Áron volt egykor a püspöki címmel, amikor Erdély akkori katolikus püspökével, gróf Majláth Gusztávval Bécsbe utaztak. Kocsival érkeztek az ottani püspöki rezidenciára, szokása szerint gróf Majláth Gusztáv hátul ült, Márton Áron, vagyis az ő személyi titkára pedig elől. A kocsi megállt, Márton Áron szállt ki elsőnek, hogy ajtót nyisson püspökének, mire az egyik bécsi vendéglátó rögtön kezet csókolt Márton Áronnak: Isten hozta, püspök úr! Ekkor szállt ki a kocsiból Majláth püspök, mondván: Na-na, ott még nem tartunk! Úgyhogy én is ezt mondom: na-na, ott még nem tartok… És ott sem tartok még, hogy a Művelődés közművelődési havilap főszerkesztője lennék, eszerint a szervezők tudnak valamit, amit én még nem…

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Előrebocsátom, hogy előadásom témája nem a kimondott kutatási területemhez kötődik, bár szívesen foglalkozom vele. A szembejövő ember, menedékkérelem és 1918. szeptember 9. lehetne az előadás címének első része.

A cím második részét illetően Benedek Elek és az 1918-19-es ügyeletesség lenne jó megfogalmazás, mert tulajdonképpen ezeket próbálom két részben körüljárni. Egyrészt azt, hogy Benedek Elek 1918-19 előtt miként is viszonyult az erdélyi, ezen belül a székely nép kérdésköréhez, másrészt arról szólok, hogy az összeomlás után, amikor hazajött Erdélybe, hogyan kezelte ezt a helyzetet, és mit próbált tenni?

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

1990-ben kezdő, tacskó újságíró voltam, 29 éves, és minden régi kacat és régi papír után bóklászó fiatalember. Rábukkantam Baróton, a Mórik-tanyán öt Benedek Elek-levélre. A fásszínben egy kis papírköteg volt a gerendára téve, és még más papírkötegek, szintén ide-oda lerakva. Néhai Mórik Lajos baróti községi jegyző hátrahagyott papírjai voltak ezek, a háziak szóltak, hogy ha kell, vigyem az egészet. Hazavittem, kibontottam és felüvöltöttem: heuréka! Addigi életemben nem fogtam, nem tartottam a kezemben eredeti Benedek Elek-levelet, tehát ez az öt maga volt a megtalált kincs. Le is közöltem valamennyit a Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Háromszék* című napilapban.
Az eredetieket féltve őrzöm.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Ez az öt levél Benedek Elek országgyűlési képviselői idejéből való (1887–1892). Arról írt, pontosabban Benedek Elek annak kapcsán levelezett Mórik Lajos községi jegyzővel, hogy az akkor közigazgatásilag kettészakított Erdővidéket valahogyan egyesíteni kéne. Erdővidék északi része, vagyis a Barót vizétől északra eső fele Bardóc fiúszék néven Udvarhelyszékhez, a Barót patakától délre eső rész pedig Miklósvár fiúszék néven Háromszékhez tartozott. Egyébként a két felet ma is roppant egyszerű megkülönböztetni, mert Erdővidék déli részén, a köznyelv szerinti Alvidéken az ember ember, s a gyermek gyermek, míg az északi, Felvidéknek nevezett részen az ember embör, s a gyermek gyermök. Nos, Erdővidék népének régi vágyáról, a közigazgatási egyesítéséről szólt ez a Benedek–Mórik levelezés. S midőn olvastam azokat, megint a homlokomra csaptam: hát persze! Benedek Eleket nagy mesemondóként tanították nekünk, de hát ő nemcsak meseíró és gyermeklapszerkesztő volt, hanem egy ideig politikus és mindig kiváló, könyörtelenül szókimondó publicista is; ő nemcsak meséskönyveket írt, hanem közéleti személyiség is volt, aki hazája, szülőföldje és népe sorsát mindenkoron szívén viselte.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Röviden áttekintem Benedek Elek pályafutásának a kezdeteit.

1877-ben feltarisznyált, és egy Budai József nevű, egy másik erdővidéki kedves kicsi faluban, Bodosban született biológus hallgatóval felment Budapestre.

Ebből a Budai Józsefből lett később a híres pomológus, aki több almafajtát kísérletezett ki, köztük a nagyapjáról elnevezett Budai Domokost. Ez az aggastyán almafa a mai napig él Erdővidéken, és évente vesznek és visznek róla friss oltást azok, akik almafát szeretnének nemesíteni.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Nos, Benedek Elek Pesten tollat ragadott, első írása 1882-ben jelent meg. Huszár Adolf Petőfi szobrának avatójáról írt, de nagyon érdekesen fogalmazott. Írásába beleszőtte az ő saját Petőfi élményeit is, amivel egyértelműen jelezte a székelyföldi magyar ember ragaszkodását a nemzet költőjéhez. Ne felejtsük el: 1882-őt írtunk. Politikai pályája 1887-ben kezdődött, amikor a nagyajtai választókörzetben országgyűlési képviselői mandátumot szerzett. Kortes-körútjának rendhagyó jellemzője az volt, hogy nem tokányt, nem pálinkát és nem pénzt osztogatott lehetséges választóinak, hanem a Székely Tündérország példányait. Tessék olvasni! Túl nagy sikere – már ami a kínálat illeti – nem lehetett, mert a fáma szerint kinevették. Ezzel együtt mandátumot szerzett, s az újságszerkesztésnek egy időre búcsút intett. Hittel hitte, hogy *„a hazának szüksége van rám. (…) a honnak is atyja szeretnék lenni. Csak most kezdem észrevenni, hogy az én népem szegény, földhözragadt szegény, s mintha romlásnak indulna erkölcse is… Székelyországot tündérországgá fogom varázsolni, csak egyszer ott legyek, ott! Nincs más programom!”*.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

1888. február 9-én tartotta meg országgyűlési szűzbeszédét, ezzel esett át a „tűzkeresztségen”. Ebben a beszédében a gyermekirodalomról, az ifjúság neveléséről beszélt. Tulajdonképpen irodalompolitikai elveket tárt a parlament elé. Keményen bírálta a silány, gyenge minőségű gyermek- és ifjúsági irodalmat, amely szerinte részben idegenből átültetett fércmunka, legtöbbje pedig harmad-negyedrangú írók tollából származó gügyeségek, amelyek ráadásul magyartalanságukkal rontják a gyermekek egészséges nyelvérzékét. Még azt is elmondta, idézem, hogy *„az akadémia tagjainak jó nagy része nem tud magyarul írni”*. Nem volt semmi az országgyűlésben ez a mondat! Kérte a közoktatási minisztériumot, hogy a gyermekvilághoz közel álló tollforgató tehetségeket fedezzék fel, támogassák őket, írjanak ki pályadíjakat, illetve a piacon lévő termékeket egy arra szakavatott bizottság rostálja ki. Adjanak, mutassanak irányt a szülőknek, hogy mit adjanak a gyermekük kezébe és mit nem. Úgy járt e beszédével, mint amikor kortes körútja során pálinka helyett olvasnivalót kínált: a honatyák is egyszerűen kinevették. Egyetlen ember volt az egész plénumban, Grünwald Béla nevű kollégája, aki gratulált, mondván: *„Barátom, mi már nem tudunk ilyen magyarsággal beszélni”*.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Ugorjunk egyet az időben.

1892-ben a mérsékelt ellenzék programjával, csattogó hidegben járta be az oklándi választókerület több mint negyven települését, érvelt, magyarázott, mindhiába: kormánypárti ellenjelöltje nyert. Benedek Elek nem vereségnek, hanem az isteni gondviselés művének tekintette politikai bukását, úgy látta: igazi élete csak most kezdődik, most kezd *„igazán szántogatni a papíroson”*, ezután lesz ideje leírni legszebb dolgait *„a gyermekeknek és a népnek”*. Ez volt az ő programja.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Ugorjunk még egyet az időben, mert Benedek Elek életében ez újabb próbatétel volt. Teszem hozzá: kinek nem volt az Románia hadba lépése, Erdély időleges megszállása 1916 augusztusától olyan három hónapon át? Benedek Elek kisbaconi birtokát román katonák dúlták fel, a szépen és gonddal ápolt kertet lövészárkok rondították, s a család erdejének egy része is megszenvedte ezt az időt. Legalább kétszázezer erdélyi sorstársával Benedek Elek is tehervagonban menekítette családját Magyarországra, oda, ahol az 1918. évi (katonai) összeomlást az újabb, politikai összeomlás követte. Nem megyek bele részletekbe, de azért nem mennék el amellett, ahogyan ő értékelte az egész tanácsköztársaságos történetet. Az őszirózsás forradalomnak nevezett bolsevik puccs, a nép és a haza romlása, pusztulása, tragédiája okozta kétségbeesésében miatti kétségbeesésben gondolom érthetők ezek a szavak: *„Az (…) arisztokrácia dzsentri dölyfössége a főbűnös abban, hogy ide jutottunk, s ez a züllött fajta még meghalni sem tud tisztességesen.”* A bolsevik diktatúra a polgári lapokkal együtt „természetesen” a kedves gyermeklapot, a Jó Pajtást is betiltotta – *„a cenzor bácsik nem néztek bele az ártatlan lapocskába”* –, de akkor mi legyen a feltámadó gyermeklap címe: A kis munkás, A kis elvtárs. A kis proli?; jó, de akkor mi legyen a polgári vagy értelmiségi gyermekekkel – így Benedek Elek. *„Azok dögöljenek meg!”* – így az elvtársak.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Végül is eljött a Trianon utáni első, 1921-es esztendő.

Ez volt az a pillanat, amikor Benedek Elek úgy érezte, elég volt a politikából, elég volt a távollétből. Ebben az esztendőben, augusztus 3-án hazaérkeztek Kisbaconba.

„Ha ellenállhatatlan erővel nem vitt volna haza az édes anyaföldre a honvágy, akkor is hazamegyek, mert éreztem, hogy amikor sok-sok ezren hagyták ott Erdélyt, jóval kevesebben okkal, mint ok nélkül, nekem haza kellett mennem, hogy visszafizessem egy részecskéjét bár annak, amit az édes anyaföldtől kaptam.”

Tökéletes krédó.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Az új impérium nemzetiségpolitikai intézkedéseit, román központi hatalom és intézményeinek a magyar kultúra, a magyar kulturális, gazdasági és tudományos intézményrendszer, iskolahálózat, ezeréves jogrendszer, egyház és vagyon ellen teljes támadást itt és most nem érdemes részletezni. A lényeg, hogy Benedek Elek minden kétséget kizáróan azok közé tartozott, akik az új helyzetben nem a megfutamodást, hanem a megoldást, az újra- és önépítkezést keresték. Amúgy az első világháborút lezáró béketárgyalások utáni állapotokra vall Ernest Hemingwaynek a *The Toronto Star Weekly*-ben olvasható magvas megjegyzése, miszerint *„az államférfiak és barátaik 1919-ben a legjobb párizsi szállodákban laktak és a szerződésen munkálkodtak, melynek az volt a feladata, hogy európaivá tegye a Balkánt, és amely végül is Európát tette balkánivá.”*

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Benedek Elek programja tökéletes összhangban állt Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István 1921. január 23-án kiadott Kiáltó Szó című röpiratával, hiszen ő is pontosan tudta: nincs más megoldás, mint dolgozni, mert az új, kisebbségi sorsban csak a konok, kitartó munka és a minőségi többlet biztosíthat valamelyes esélyegyenlőséget, esélyt a megmaradásra az uralkodó nemzettel szemben. Nem csoda, hogy amikor hazajött, közeli rokona, Zágoni István levele Benedek Elekhez:

„Kedves Benedek bácsi, igen megörültem annak, hogy hazaérkezett ebbe az elárvult világba, ahova nagyon vártunk mindenkit, akitől jó szót hallhatunk. Nehéz lesz megismerkedni ezzel a légkörrel, amelyben a tehetetlen emberek nem tudnak mást csinálni: egymás ellen hadakoznak. (…) Olyan nagy szükségünk van minden okos szóra. Kétségbeejtően kevesen vagyunk, s a harcot a közönyösséggel nem bírjuk. Vannak más, nagyobb bajok is: a kétfelé dolgozó kémek, politikai kalandorok lelkiismeretlen munkája; az elnyomás demoralizáló hatása; a kornak legnagyobb betegsége, az egymást gyanúsító beteges hisztéria.”

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Ha Kalotaszegnek és Erdélynek volt Kós Károlya, akkor Erdővidéknek, Székelyföldnek és Erdélynek Benedek Elekje is volt. Ő a románság körében is partnert talált magának a munkájában. Egy Nicolae Iorgovan „ifjú román”, aki teológiát végzett és Budapesten volt joghallgató, hálás hangú levelet ír Elek apónak, arra kérve őt, hogy szolgálja továbbra is bátran a két nép, a magyar és a román közeledését. Benedek Elek a Keleti Újság 1922. április 2-i számában így válaszolt: Nyílt levél. Levél egy román ifjúhoz: *„Kedves Öcsém (…) mellettem és a hitet vallók mellett tanúskodik az ön vallomásszerű levele is, s mindenesetre kedvező alkalom nekem, hogy a hitemet hirdessem, ennek mennél több hívőt igyekezzek szerezni. Amiképpen az erdélyi magyarság egységét is előbb-utóbb az irodalom fogja megteremteni, azonképpen az irodalom teremti meg románnak és magyarnak megismerkedését, az egymás mellett való békességes, barátságos életét. Még gondolatnak is szörnyű, hát még valóságnak, hogy két nép egy földön, évszázadokon át egyik a másiknak oly idegen, mintha tengerek, választanák el.”*

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Ebben az időszakban, az 1920-30-as években élt Baróton egy nyomdászmester, Égető Árpádnak hívták. 1916-ban román katonák dúlták fel brassói nyomdáját, Égető a maradék betűkészletével és a maradék eszközeivel Barótra menekült. Akkora betűkészlete volt, hogy egyszerre csak egy ívet tudott kinyomtatni, aztán az ún. hajót szétbontotta, kiszedte és kinyomtatta a következő ívet, majd ugyanúgy a következőket. Ő, Égető Árpád kérte fel Benedek Eleket, hogy szerkesszen valami kiadványt az ő nyomdája számára is. Így született meg az *Az én naptáram* című kiadvány, ami 1921. és 1925. között jelent meg. Érdekes, hogy ennek a kiadványnak irodalomtörténeti szempontból nincs jelentősége, legalábbis nem jelenik meg sehol a krónikákban. Mindenesetre a kiadványról nem titkolt örömmel tájékoztatta fiát, Benedek Marcellt 1921. november 24-i levelében: *„Igen, van nekem egy baróti kiadóm. Összeütöttem neki egy ötíves kalendáriumot, hogy boldoguljon szegény. Még a nevemet is rátettem. (…) Mit szól ehhez majd Gaál Mózsi, ha megtudja, hogy nekem még az ő városában is van kiadóm?”* A baróti születésű, de akkor Budapesten élő és tanító Gaál Mózesnek aligha voltak vagy lehettek kifogásai Benedek Elek kiadványával szemben, miután ő is ugyanazokat a célokat követte, ugyanazért a magyar ifjúságért és olvasótáborért dolgozott, mint kisbaconi földije.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

De mire volt jó *Az én naptáram* című kiadvány?
Például arra, hogy a trianoni sokkból ébredező erdélyi magyar irodalom legjobbjai közül olyan szerzőktől közöljön, mint például Berde Mária, Dsida Jenő, Molter Károly Nyírő József, Sipos Domokos, Szentimrei Jenő, Tamási Áron, Tóth Árpád. Ez volt az a naptár, ez volt az a kiadvány, amelynek köszönhetően a falusi olvasók, a falusi emberek találkoztak ezekkel a szerzőkkel és alkotásaikkal. Ez volt az a kis kiadvány, amelynek köszönhetően, illetve amely révén a korabeli magyar irodalom, ezen belül az erdélyi magyar irodalom a legkisebb falvakba is, olyan emberekhez is eljutott, akik nem feltétlenül voltak járatosak a városban, a város könyvesboltjaiban, az író-olvasó találkozókon. Misszió volt ez a javából! Szentimrei Jenőhöz írt levelében éppen az ilyen és ehhez hasonló törekvések lényegét fogalmazta meg, amikor azt írta: *„Különösen fontosnak tartom, hogy a gyermek (és a nép) a lehető legjobb lelki táplálékhoz jusson, sokszorosan fontos ez Erdélyben, ahol még ellensúlyozni is kell az iskolai oktatást, amely a tanítók legjobb igyekezete mellett sem lehet magyar szempontból teljesen megfelelő.”*

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

Benedek Elek mindenekelőtt összefogást sürgetett, és sikerült is maga köré csoportosítani az erdélyi fiatal és igen tehetséges tollforgatók, írók, költők jelentős részét. Így fogalmazott: *„íme, oly sok viszály után egy táborba verődtünk, egy nagy és szent célnak szolgálatába szegődtünk: megtartani az erdélyi magyarságot az ő magyarságában; megőrizni az erdélyi lelket az ő hamisítatlan tisztaságában; megbecsülni és szaporítani azt a megbecsülhetetlen nagy kincset, mit örökül hagytak reánk a Mikes Kelemenek, az Apáczai Csere Jánosok, az Apor Péterek, a Kőrösi Csoma Sándorok, a Bolyaiak, a Jósika Miklósok, a Kemény Zsigmondok, a Dózsa Dánielek, a Kriza Jánosok és a többi díszei az erdélyi magyar tudományos és szépirodalomnak.”* Ilyen körülmények között, ennek az összefogásnak köszönhetően születtek az irodalmi estek és körutak (Székelyudvarhely, Székelykeresztúr, Csíkszereda, Dés, Dicsőszentmárton, Zilah), pedig a cenzúra éberen figyelt, a hatósági zaklatások sem marad(hat)tak el. Mindenütt akadályokba ütköztek, az előadások műsorát a hatóságok előre bekérték, s Elek apót idézve, ami vagy aki a *„cenzor bácsinak”* nem tetszett, azt szépen kihúzta a pirossal, és amit vagy akit kihúztak, az nem szabadott elhangozzék, s annak nem volt szabad megtartania a felolvasást. Ilyen idők voltak. Emlékezetes volt egy 1926. évi székelyudvarhelyi író–olvasó est, amelynek másnapján Tompa Lászlót be is hívatták a rendőrkvesztúrára…

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

„Nagy munka vár rátok, fiaim, s mi lemenő napok ebben már kevés részt vehetünk. De ne feledjétek, hogy a lemenő nap végső sugarai is meleget árasztanak az édes anyaföldre: ez az áldó melegség a tietek. E melegségért nem kívánunk egyebet: búcsúpillantásunk a magas levegőégben repülő táltosokra essen” – írta fiatal pályatársainak. 1928 telén, tehát bő fél évvel a halála előtt még arra is volt ereje, hogy előkészítse csapata budapesti, magyarországi körútját, mert azt vallotta, hogy a trianoni határnak nem szabad elszakítania szellemileg az erdélyi magyarságot Magyarországtól. És – teszem hozzá – a magyarországi olvasókat se szakítsa el az erdélyi szerzőktől, természetesen.

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

S mivel személyes dolgokkal kezdtem, hadd fejezzem be ugyanolyannal.

Gyermekkori egyik legkedvesebb és legemlékezetesebb olvasmánya James Fenimore Cooper *Nagy indiánkönyve* volt. Jó, tudom, hogy az indiános történeteket minden író a maga szemszögéből írta: kinél a delavárok a jó fiúk és a sziúk a rosszak, kinél fordítva. De mindannyian kiszolgáltatottak voltak a hódítókkal szemben. Egy biztos: én mindig az indiánok pártján álltam, és állok. Nagy megelégedéssel olvastam és idézem tehát földim, Benedek Elek egy sorát: *„Állj a védtelenek a gyengék közé, az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus.”*

Benkő Levente — Benedek Elek és a sorsfordító idők

És legyen még egy utolsó mondat.

Benedek Elek 1921. november 29-én ezt írja egyik „fogadott unokájának”, fiatal pályatársának: *„Ez idő szerint, s azt hiszem, halálig az én hazafiúi kötelességem, hogy az erdélyi magyarságnak adjak lelki táplálékot.”* Ezt tette egész életén keresztül. Szembejövő ember volt azért, mert szembe jött az elvándorlókkal, azért mert szembe ment azzal a közönnyel, azzal a tunyasággal, ami jellemezte nagyon sok esetben azt a kort, és mindennel szembe ment, ami nem a népe javát szolgálta.

Köszönöm szépen a türelmes figyelmet.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A párizsi békekonferencia utódállamokra vonatkozó kisebbségvédelmi szerződéseinek finomhangolása

Tisztelettel köszöntöm a konferencia előadóit és résztvevőit,
köszönjük, hogy eljöttek!

Előadásom alapját egyrészt a 2017. február folyamán a Román Külügyminisztérium alagsorában lévő Román Külügyi Levéltárban feltárt iratcsomók, a román békedelegáció jegyzőkönyveiben rejlő szigorúan titkosított részletkérdések elemzése során szerzett ismereteim és eddig egyáltalán nem ismert diplomáciatörténeti részletek, másrészt a királyi család levelező ládájának a fölfedezése adják. A Romániai Nemzeti Központi Történeti Levéltárban őrzik ugyanis az 1914 ősze óta uralkodó második román király, I. Ferdinánd feleségének, Mária királynénak a levelezését, amely episztola-gyűjtemény sajnos egyoldalú, lévén, hogy a Máriához beérkező leveleket tartalmazza vagy legfeljebb a diplomata címzettekhez küldött legfontosabb elküldött királynéi levelek kivonatolt másolatát, illetve utalásokat a királyné kéréseire.*1*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Trianon kapcsán sajnos a legkevésbé figyelembe vett tény, hogy Románia, hasonlóan Csehszlovákiához, Lengyelországhoz és a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz, a Saint-Germain-i szerződéssel egy időben, 1919. szeptember 10-én kénytelen-kelletlen alá kellett (volna) írnia egy-egy sajátos, országra, utódállamra szabott Kisebbségvédelmi szerződést.*2* Ám, míg a három elől említett utódállam némi huzavona után Ausztriával egy időben, szeptember 10-én valóban aláírta a rájuk vonatkozó kisebbségvédelmi szerződéseket, Románia makacsul ellenállt ennek és három hónapot nyert, ahhoz, hogy a végül 1919. december 9-én szinte ultimátum-szerű felszólításra mégis aláírja a rá vonatkozó kisebbségvédelmi szerződést.*3*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Igen ám, de nemcsak e három hónap alatt folyt le sok víz úgy a Szajnán, Párizsban, mint a Dunán Budapesten és a Dâmboviţa folyón Bukarestben. 1919 júniusában a békekonferencia Főtanácsa a Nagyhatalmak Külügyminisztereinek Tanácsa (Ötök Tanácsa) a román és csehszlovák küldöttség követelésére véglegesen rögzítette Magyarország határait, tehát kereken egy évvel a trianoni békeszerződése előtt kész tények elé állították a magyarságot, Magyarországot viszont erről hivatalosan és részleteiben csak 1919 október 12-én értesítik. Az 1919. június 13-i Clemenceau jegyzék még csak általánosan közölte a magyar, csehszlovák és román kormánnyal, hogy az új államhatárokat rögzítették, így azok nem fognak módosulni, ergo felszólítást kaptak az immár „haszontalan ellenségeskedés lezárására”.*4* Mindenek dacára augusztus elején már Budapest is megszállás alá került, Párizsban pedig kezdett nyugvópontra jutni a diplomáciai csörte az Ausztriával kötendő szerződés fölött, s az utódállamok között. Románia mégis nyert újabb negyed évet.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ezalatt a három hónap alatt, szeptember 10 és december 9 között a román békedelegáció vezetője, a külügyminiszteri tisztséget is viselő miniszterelnök, Ion I. C. Bratianu inkább lemondott, minthogy aláírja az eredetileg még Románia számára megalázónak tartott preambulummal is ellátott szerződést, amely végül a királyné leveleinek tanúsága szerint is, tényleg kikerült a szerződés szövegéből, sőt a kisebbségvédelemmel egy időben, egy dokumentumba foglalva Románia számára kedvező kereskedelmi szerződést is csatoltak hozzá, így tompítva élét és megkönnyítve fogadtatását a román közvélemény számára.
A kisebbségvédelmi szerződések amúgy is csak az utódállamokra voltak érvényes, a gyarmattartó, nyugati nagyhatalmakra viszont nem, s amint nem volt kötelező magára a vesztes Németországra sem. Mindezen egyoldalúságok felettébb gyengítették a Népszövetségi eljárásokra és kivizsgálásra bízott nemzetközi kisebbségvédelmet, illetve a kisebbségek képviselőinek jogvédelmi eljárásait.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ugyanebben a negyedévben, 1919 utolsó negyedében, november folyamán, tehát a Trianoni szerződés előtt több mint fél évvel, az immár Nagy-Romániának nevezett államban parlamenti választásokat szerveztek, minden újonnan szerzett területen egy időben, általános férfi választójog alapján, tehát Erdélyben, a Bánságban, a Partiumban és Máramarosban, ugyanúgy mint Besszarábiában és Bukovinában és természetesen az Ókirályságnak nevezett, első világháború előtti országrészben.*5* Az augusztusban tetőző román katonai megszállást követően Horthy Miklós csapatai élén bevonult novemberben Budapestre és végre egy nemzetközileg is elismert kormánykoalíció vehette át az ország kormányzását, több mint egy évnyi nemzetközi ex-lex állapot után. A magyar állam számára pedig éppen december 1-én, 1919-ben keltezte Clemenceau a békekonferenciára való hivatalos meghívót, arra a konferenciára, amely már 1919. január 18-án, tehát 11 hónappal korábban már összeült, a történelemben példátlan módon, csupán a győztesek képviselőinek jelenlétében míg a vesztes államok a számukra nélkülük megfogalmazott szerződéstervezetek aláírása előtt alig egy-két héttel, hónappal kaptak értesítést, arról, hogy kiutazhatnak aláírni az amúgy már módosíthatatlanul megszövegezett békeszerződéseiket.*6*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A módosíthatatlanságuk miatt a vesztesnek és háborús bűnösnek kikiáltott fél által diktátumnak joggal nevezett szerződések területi, leszerelési és több évtizedes jóvátételeket, kárpótlásokat és garanciákat rájuk nézve kötelezően kirótt feltételei, paragrafusai súlyos terhet származtattak nemcsak a vesztesekre, hanem egy olyan koncot/terhet is, ami John Maynard Keynes, a brit miniszterelnök pénzügyi tanácsadójának*7* 1919-es kiadott kritikus pamfletje szerint ellehetetleníti az újjáépítést és válságot okoz, Fosch marsall szerint pedig nemhogy békét, hanem pusztán egy hosszú, két évtizedes fegyverszünetet eredményez a Versailles-i béke. Mindkét vátesznek igaza lett. Ebben az alig két évtizedes fegyverszünetben viszont mind az Antant nagyhatalmak, mind kelet-európai szövetségeseik, az 1918-1920 között területileg és politikailag kielégített utódállamok szó szerint grasszáltak. 1919-ben a katonailag egy év alatt megszállt területeken nemcsak, hogy országos választásokat szerveztek, az amúgy már júniusban véglegesen megrajzolt határokon belül kész tények elé állítva szövetségeseiket és a nemzetközi közvéleményt, hanem az általuk meghirdetett földreformot is elkezdték úgy törvényi úton, mint a gyakorlatba is ültetve.*8*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A közigazgatás átvétele is minden városban le lett vezényelve, a román államra teendő esküt megtagadó magyar állami tisztviselőket pedig elbocsátották állásukból. Az utcaneveket már 1919 nyarán mindenütt átnevezték, Kolozsváron*9*, Marosvásárhelyen*10* és minden nagyvárosban, a magyar szimbolikus terekkel az élen, ahonnan — a kolozsvári Mátyás király szoborcsoport számunkra szerencsés kivételével — elmozdították a magyar történelmi hősök, személyiségek szobrait, emléktábláit.*11* Mindeközben, ezek hatására is, csupán Erdélyből 197 ezer személy menekült el….

Mindenek előtt elővezetem tehát a tényeket, és egy picit provokatívnak is szánom az előadásomat Tervem szerint hagyok tíz percet a beszélgetésre is.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ablonczy Balázs, Irina Livezeanu, Ormos Mária, Romsics Ignác tanulmányai könyvei már tartalmazzák a nagy diplomáciai események sorát, itt viszont kiemelném azt, amit nézetem szerint kellőképpen nem hangsúlyozunk, s amit csak az 1983-ban megjelent Ormos Mária könyvében láttam hangsúlyosabban kijelentve. *Padovától Trianonig* című monográfiájában*12* megállapítja azt, hogy miközben az Osztrák-Magyar Monarchián belül Magyarországnak nem volt saját diplomáciai testülete, nem volt saját hadserege, közös volt a hadügyminiszter és a vezérkar — a pénzügyi önállótlanságról nem is beszélve — eközben az alig negyven éve, 1877-78-as török-orosz háborúban megszületett két balkáni kisállam mindezekkel a tényezőkkel rendelkezett önállóan.*13*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Az ifjú államokban megvoltak tehát a nemzetállamnak, a modern nemzetállamnak alapvető intézményei és függetlenek is voltak. Saját külügyük, saját diplomáciai testületük volt, amelyeket a későbbi balkáni háborúban, illetve az első világháborúban, amit egyébként Nagy Háborúnak neveznek, ennek megfelelően tudtak használni. Magyarország miniszterelnöke, Tiszta István viszont 1914. június-júliusában minden erőfeszítése ellenére sem tudta megakadályozni, megvétózni a közös külügy , valamint az inkább császári, mint királyi álarcát felöltő Ferenc József bosszúját, az ultimátumot és ezáltal a számára végzetesnek megjósolt háború kitörését: *„Ebből a háborúból semmit sem nyerhetünk, de mindent elveszíthetünk.”*14*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Mária királyné levelezése, illetve a román békedelegáció érvrendszere továbbá arra az eklatánsan nemzetközi jogot sértő tényre is emlékeztet, figyelmeztet, hogy Románia az Osztrák_Magyar fegyverszünet után alig egy héttel lép vissza a háborúba ellenük… Az általánosabb Kelet-Európai viszonyokat illetően pedig érdemes megfontolni azt is, hogy egy évvel korábban, amint Ormos Mária is megemlíti, gyökeresen megfordultak a hadi célok. Miután a Gergely naptár szerint 1917. november 7-én lezajlik a nagy októberi szocialista forradalom —, amit „nagy októberi szocialista forradalom”-ként a kommunizmus idején mindenki megrökönyödésére november 7-én ünnepeltek – a Szövetségesek kénytelenek hadi céljaikon változtatni, amiatt, hogy keleti, orosz szövetségesük nemcsak kiesett a ringből (az Antant gyűrűből, hanem a fegyverszünet és Központi Hatalmakkal kötött különbéke), hanem pénzügyileg is kilendítették a szövetségeseket komfortzónájukból. Külügyi és hadügyi népbiztosként Trockijnak az első külpolitikai intézkedése volt – Leninnel egyetértésben —, hogy 1917 decemberében az ancien regime, vagyis a cári rendszer által felvett összes külföldi kölcsön visszafizetését megtagadta.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Így '17 decemberétől az Antant számára már nem csak, s nem elsősorban a központi hatalmak legyőzése képezte az elsődleges hadi célt, hanem a Breszt-Litovszki béke révén kiesett szövetséges politikai rendszerének a visszaállítása, valamint ezzel egy időben a fehér ellenforradalomnak (Kolcak, Gyenikin) a támogatása, elannyira, hogy az újonnan létrejött, függetlenedett balti államok Szovjet-Oroszok elleni harcába bevonják a még mindig ott állomásozott porosz hadtesteket is (Litvánia, Lettország esetében) 1920-21-ben is.*15*

1918-19-re vonatkozóan viszont a román külügyi levéltár megannyi dokumentuma tanúsítja, hogy a német fegyverszünet után a Keleti Francia hadsereg dél-orosz intervenciója éppen 1918. december 1-én indul a Duna-deltája irányából, annak köszönhetően, hogy végre a két éves központi hatalmi megszállás és légi-folyami katonai felügyelet Dobrudzsában és a Deltában is megszűnt, Mackensen hadserege pedig szigorúan poroszos jogkövető magatartást tanúsítva kivonult az 1916. december 6. óta két éven át megszállás alatt tartott román területekről.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Románia pedig, annak ellenére, hogy fővárosa és az ország több mint fele Központi hatalmi megszállás alatt volt, még mindig önálló külpolitikájának és a németek jóindulatának köszönhetően bevonulhatott már 1918 kora tavaszán a szétesőben cári birodalom besszarábiai részeibe, s ahol is, Kisjenőben a román hadsereg jelenléte mellett az Államtanács március 27-én megszavazta a Jászvásár környékére zsugorodott területű Román Királysággal való egyesülést. S annak ellenére, hogy 1918. májusában a német-szimpatizáns román kormány aláírta a különbékét, 1916-os titkos szerződésebe foglalt ígéreteit megszegve, I. Ferdinánd király mégsem volt hajlandó, főleg a francia és brit katonai missziók tanácsára és neje, Mária királyné hatására azt szentesíteni, így egy kibúvót hagyva a majdani román visszalépés számára. Ezek a körülmények és a kelet-európai anarchia teremtettek kedvező feltételeket ahhoz, hogy Románia az osztrák-magyar fegyverszünet november 3-i aláírása után kereken egy héttel később, alig november 10-én este üzenjen hadat ismét a Központi Hatalmak közül de facto és de jure hadviselő félként bennmaradó elszigetelt Németországnak, mely a maga során másnap délelőtt, november 11-én, 11 óra 11 perckor a Compiegne-i erdőben szintén aláírta a fegyverszünetet és letette a fegyvert.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ezek mellett az eklatánsan nemzetközi és háborús jogot sértő taktikázások mellett, Romániát mégis elismerték a 24. órában az Antant oldalán a háborúba visszalépő szövetséges, hadviselő fél minőségét és meg is hívták a győztesek klubjába, a békekonferenciára. Megnehezítette viszont a román békedelegáció feladatát a román állam ilyetén, aggályosan hektikus magatartása a részletek feletti alkufolyamat során, így az 1919. január 18-án összeült Párizsi Békekonferencián igen kényelmetlen volt már az 1916. augusztus 4-i titkos szerződésbe foglalt területi ígéretekre hivatkozni. Ezért is volt szükség, patthelyzetekben, 1919. márciusában, illetve 1919 őszén Mária királyné kapcsolataira és diplomáciai manővereire. A továbbiakban ezeket nézzük át, ahhoz, hogy megértsük, hogyan is lett kilúgozva a Romániának szánt kisebbségvédelmi szerződéstervezet és hogyan tompították hatását, összekapcsolva azt egy számára rendkívül kedvező kereskedelmi egyezménnyel.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Talán ezzel is magyarázható, hogy a kisebbségvédelmi rendszer a Népszövetség működése idején végig festett malaszt maradt, papírra vetett sorok, jogi szankciók nélkül.

Felvezetőmben kijelentett alaptételemet nem győzöm ismételni, miszerint Románia a megszállása ellenére is megőrizte három legfontosabb külpolitikai tényezője, a külügy-, a diplomáciai testülete, illetve a saját hadserege önállóságát, s a felette való szuverén rendelkezés jogát. Ez annál is inkább fontosabb, ha végiggondoljuk, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia közös ügyeinek kontextusában mennyire nehéz, mennyire bonyolult volt a szétosztás, utódlás, ideértve a háború kirobbantásának a felelősségét is, amelyet sajnos a győztesek nemcsak felróttak a veszteseknek, hanem a békeszerződésekbe legsúlyosabb kitételként foglalták bele és ezzel indokolták a mérhetetlen jóvátételek és kárpótlások kirovását.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Mindezek mellé szeretném a negyediket, az önálló és nemzeti érdekeket magáévá tevő dinasztia meglétét, illetve nemlétét is tételezni, és ezúttal csupán utalnom kell Lönhárt Tamás előadására, amelyben részletesen elemzi, hogy a IV. Károly-féle királyi visszavonulás, hogyan történt, a magyar nemzeti érdekek hátrányára. Mindeközben Románia egy igaz, hogy német eredetű, de az alkotmány által a román nemzeti érdekek védelmezésének kötelességével felruházott királyi dinasztia hátterével és erejével rendelkezett, ráadásul a királyné elsőfokú rokonságban állt a brit birodalom uralkodójával. Ráadásként, ötödik tényezőként említem és kiemelem azt is, hogy a román királyság politikai elitjének zöme Párizsban tanult és szocializálódott a Sorbonne-on, ahonnan a legtermészetesebben származott a Clemenceau által elnökölt Versailles-i békekonferencián való igencsak otthonos mozgásuk és ügyeskedésük.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ferdinánd király felesége pedig, Mária királyné a dicsőséges viktoriánus korszak meghatározó személyiségének, Viktória királynőnek az édes unokájaként, edinburgh-i hercegnőként, úgy utazott ki Párizsba és Londonba, mintha hazamenne, s valóban az állomásokon, kikötőkben ovációkkal fogadták, a vezető napilapok címlapjaira került, hiszen alig két hónap diplomáciai csatározás után a közvélemény számára már unalmasakká váltak a Versailles-i palotákban zajló civakodásokról szóló cikkek. Mária királyné tehát, kíséretével, három lányával, udvarhölgyeivel, Ritz hotelbeli szállásával, fogadásaival, dinéivel, meghívottjainak magas rangja miatt méltán hívta fel magára és országára a figyelmet, szimpátiát keltve a román ügy iránt. Hozzá képest a szerbek szakállas Pasic minisztere, vagy a fanatikusan republikánus csehszlovák küldöttség egyike sem, sőt még Paderewski lengyel miniszer, a maga briliáns zongoratehetségével sem tudott ekkora szimpátiát kelteni országa iránt a szintén republikánus, de a divatnak, a Place Vendome bizsuinak és az eleganciának, fényűzésnek mindig is hódoló Párizsban. Mária királyné nemrég kiadott, Lucian Boia jegyzeteivel magyarázott napi rendszerességgel rótt naplója, nemcsak erről az időszakról, hanem a Nagy Háború szinte minden napjáról tartalmaz feljegyzéseket, s nem mellőzik az intimebb részleteket sem a királyné magánéletéről, szerelmi viszonyairól sem.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A román történetírás és irodalomtörténet amúgy egyáltalán nem kendőzi ezeket a pikáns részletek, sőt, a Román Egyesülés centenáriumán Máriáról, Románia királynéjáról, királynőjéről (a román nyelvben fonetikusan sincs eltérés királynő és -né között, mindkét fogalom „regina”) egész estés film is készült. Amikor pedig 1919 tavaszán Londonba „hazatértekor” a legjelentősebb brit napilapok címlapjain szerepelt, eléggé fel nem becsülhető módon befolyásolta a brit közvéleményt is, első unokatestvére pedig V. György király, ha nem is közvetlenül, de közvetve mégiscsak Románia irányába billentette a mérleget, még akkor is, ha neje Mary of Teck nagymamája az erdélyi születésű Rhédey Klaudia volt, ám neki nem volt beleszólása a közügyekbe, sem a külpolitikába. Marad a kérdés, hogy eközben, hol volt a magyar király és hol a magyar királyné? Tudjuk, hogy senkinek, magának Bánffy Miklósnak sem sikerült kijutnia Párizsba, Franciaországba, legfeljebb semleges országok, Hollandia és Svájc jóindulatú diplomatái tájékoztatták a magyar elitet a róluk, de nélkülük meghozott döntések kiszivárgott töredékeiről.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

December 1-én, vasárnap, tehát munkaszüneti napon a Gyulafehérvári Román Nemzetgyűlés, függetlenül attól, hogy a becslések több tízezer, leginkább 100 ezer részvevőről szóltak, 1228 román küldött révén, akik mandátumlevelekkel érkeztek, elfogadták a Gyulafehérvári határozatokat, amelyek kimondták hogy: *„Erdély, Bánát és Magyarország összes románjainak meghatalmazott képviselői 1918 november 18-án (december 1-én) nemzetgyűlésbe gyűlve Gyulafehérvárt, kimondják a románoknak s az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával.”**16* Rendkívül diplomatikusan tehát nem beszélnek más etnikum, más nemzetiség nevében és elővigyázatosan csak a románok és általuk lakott területek egyesülését jelentik, mondják ki. Hogy a 26 vármegyére gondoltak-e, ideértve a tömb-magyar Székelyföldet, Partiumot és magyar községeket, azt az olvasóra és a nemzetközi fórumokra bízták, hogy a sorok közül vagy mögül kiolvassák, explicit viszont nem nyilatkoznak mások, pl. a szászok, magyarok nevében.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ők csak később, a katonai megszállás kész ténye elé állítva, pl. a szász küldöttgyűlés (Sachsentag) 1919. január 8-án ,Medgyesen, egyébként Cromwellt utánozva, az ellenvéleménnyel gyanúsítható képviselőket, küldötteket kizárva dönt arról, hogy elfogadja a szászok és a Szászföld Romániához tartozását. Erdély más ajkú nemzeti közösségeinek a véleményét, pl. a marosvásárhelyi november 28-i nemzetgyűlését, vagy pedig a december 22-i kolozsvári nemzetgyűlés véleményét a nagyhatalmak nem hallgatták meg, de talán nem is voltak annyira jól előkészítve (pl. legitimitás szempontjából a küldöttek nem rendelkeztek úgy mandátumlevelekkel, mint a gyulafehérvári 1228 román küldött), s főleg nem voltak megfelelően kommunikálva, közölve, hiszen erre nem is volt mód, a román cenzúrát ugyanis rögtön a megszállás után bevezették.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

December 2-án már Marosvásárhelyre is bevonult a román hadsereg, Székelyföld megszállását lezárva. Amúgy december elsején is már a Gyulafehérvártól nem messze folyó Marosnak a túloldalán, a város állomása tőszomszédságában, a délkeleti vonalán vannak gyakorlatilag a román katonák egy ágyúlövésnyi távolságra Gyulafehérvártól, és azért szervezte egyébként a Román Nemzeti Komité december elsejére a találkozót, mert vasárnapi napra esett, és akkor mind az ortodox, mind a görög katolikus románok nem dolgoznak. Sikerült is különböző logisztikai útvonalakon, illetve gyalog, szekéren, a többek közt a magyar kormány által nekik kirendelt vonatokkal, szerelvényekkel a román küldöttségeknek, az 1.228 mandátumlevéllel érkező delegátusnak Gyulafehérvárra érkezni és megszavazni a vezetőik által előre megfogalmazott Gyulafehérvári Egyesülési Nyilatkozatot. Ez a dokumentum, amely egyébként sosem emelkedett törvényerőre, tehát sosem lett jogerős, az új román állam szervezésére vonatkozóan III. pont alatt hat alpontban alapelveket proklamált a nemzetgyűlés nevében.*17*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

E hat alapelv közül az első: *„Teljes nemzeti szabadság az együtt lakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének arányában nyer jogot."* Ez a pont tett tehát ígéretet az arányos képviseletre és önkormányzatra, azonban, mint láttuk, ez a kitétel, alapelv sosem nyert törvényes megfogalmazást, legalábbis nem szó szerint és nem is e kijelentés szellemében. Ennek ellenére azóta is elsődleges hivatkozási alap, főleg az erdélyi magyar közvélemény számára, noha mindenkinek tudnia kell, hogy nem egyéb ez a dokumentum, mint erkölcsi hivatkozási alap, semmi más. Királyi rendelettel csupán a fentebb idézett római I-es pontját fogalmazták újra és jelent meg a román Hivatalos közlönyben 1918. december 24-én, kimondva egész Erdély egyesítését Romániával, ideértve a legfontosabb infrastruktúra, posta, belügy bukaresti minisztériumok kezelésébe való átvételét.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Egyoldalúan ki lett tehát nyilvánítva Románia szuverenitása Erdély felett. S noha a Kolozsváron Kratochvil Károly által megszervezett Székely Hadosztály újabb négy hónapot ellen bír állni a Meszesi-kapu-Csucsa vonalon a franciák által sürgetett román hadsereg támadásainak, a tanácsköztársaság megalakulása előtt is a magyar kormányok által csak szórványosan, hiányosan ellátott hadtestek*18* 1919. nagyhetén feladni kényszerülnek az ellenállást az Erdélyi Szigethegység átkelőin, völgyeiben, s a katonák zöme inkább leteszi a fegyvert és kerül fogságba a Román Hatóságok őrizetében, mintsem, hogy szórványos kivétellel Kun Béla Vörös Hadseregét erősítse.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A román külügyi és katonai levéltári iratok, amelyek szerint a román kormányt a hadszínterekről tájékoztatják a hadműveletekről, Rosetti tábornok, aki ugyancsak a Frachet d'Esperet Keleti Francia Hadsereg és a Berthelot alá tartozó Dunai Hadsereg parancsnoksága alá tartozóan a Duna torkolatától vezette a román egységeket az akkor már megszerzett Besszarábián keresztül Odessza irányába, és ezzel tandemben folyik Erdélyben és 1919 első felében a Berthelot által szünet nélkül támogatott előrehaladása a román hadseregnek, az időszakosan egyre nyugatabbra toltan megállapított demarkációs vonal ciklikus átlépése, dacolva d'Esperet utasításaival, ám a francia külügyminiszter, Pichon és a miniszterelnök hallgatólagos támogatását élvezve. Ahhoz, hogy kellőképpen indokolni tudják az Erdélyben való állandó előrehaladást, úgy Erdélyből, Iuliu Maniu, az Erdélyi Kormányzótanács kabinetjéből, mint Bukarestből, Perekyde miniszterelnök-helyettes irodájából folyamatosan érkeznek a jelentések a Békekonferenciának címezve, s amelyekben azzal vádolják/rágalmazzák a Károlyi kormány „forradalmi kormányának” magyar közigazgatását és a magyar katonai egységeket, hogy a román nemzetiségű lakosság ellen atrocitásokat hajtanának végre.*19*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ezen az alapon követeli a román fél, hogy – azok után, hogy a Magyarországi románok már 1918 október 18. óta rendelkeznek saját kormányzatukkal, a román-ajkú lakosság pedig teljes hatalommal ruházta fel ezt a Román Nemzeti Komitét, illetve december 1-től kezdődően Maniu által elnökölt Kormányzó Tanácsot, s amelyeket a jegyzék szerint – durva csúsztatással — maga a Magyar Nemzeti Tanács is elismert mint a románság önrendelkezési joga alapján megválasztott hatóságként emlegeti – a Békekonferencia Legfelsőbb Tanács sürgősen eszközölje ki, követleje a magyaroktól, hogy *„adják át a fegyvereiket, amelyekkel a román lakosságot terrorizálják”*, illetve *„engedélyezze a román hadseregnek elfoglalni azokat a területeket, amelyek a Románia által revendikált/követelt határokon belül vannak.”*.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Mint köztudott tehát, ezek a hamis hírek, rágalmazások sajnos semmilyen ellenpontozással nem találkozhattak, sőt, Románia budapesti követei, Dr. Erdélyi Ioan, valamint Constantin Diamandy, akárcsak Mardarescu tábornok, akik 1919 nyarán gátlástalanul folytatták a rekvirálásokat, újra és újra olajat öntöttek a tűzre Budapest augusztus 4-i megszállását követően is a konferencián. Románia*20* Ugyanezek a személyek, a Román Királyság Főbiztosi Hivatalának vezetői állnak kapcsolatban a Szövetséges Katonai Bizottsággal is, puhítva és engesztelve őket a főváros evakuálása után is a rekvirálások folytatódása miatti aggodalmukat csitítva diplomatikusan, pl. azáltal hogy nagyvonalúan felajánlják magyar hadifoglyok kiszabadítását, hazaengedését. Ebbe a diplomáciai taktikázásba az is belefért, hogy a Békedelegáció vagy a román követség javaslatára magát Harry L Bandholtz amerikai tábornokot is felterjesztik a román királynak Román Érdemrend odaítélésére, ezáltal ezeknek a katonai vezetőknek a szimpátiájának megvásárlását próbálván elérni még 1919 folyamán.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Contantin Diamandy a magyar kormány novemberi nemzetközi elfogadtatása után Románia Minisztere lett Budapesten, s a Geroge Clerk-kel ilyen szinten levelezett. A román csapatok főparancsnoksága nevében, Mardarescu tábornok, a román kormány nevében megbízottja, Diamandy miniszter írta alá azt a Kiáltványt is, amelyben kétnyelvű szövegben közölték Budapest lakosságával a román okkupáció indokait és céljait.*21*

Szintén ebben az időszakban tematizálódik, kerül terítékre újra a román érvrendszeren belül az Osztrák-Magyar Monarchiával kötött fegyverszünet katonai klauzuláit tartalmazó záradéka.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Minthogy a padovai fegyverszünet nem tartalmazott a Magyar Korona területi határaira nézvést semmit, a Károlyi kormány nevében Belgrádban Linder Béla teljhatalmú megbízott által aláírt Katonai konvenció*22* viszont a Maroson húzta meg a demarkációs vonalat, utóbb a békekonferencia Nagyhatalmainak és szövetségeseinek a katonai Képviselői javaslatára maga a Konferencia is elfogadta 1919. február 26-án az új semleges zóna román oldalon és magyar oldalon húzódó határvonalait, amelyek később kiindulópontjai lettek a június 13-i végleges határvonalaknak. Keleten, vagyis Magyarország keleti határvonalát az Arad és Szalonta, Nagyvárad-Nagykároly-Szatmárnémeti útvonalon (közút és vasút) vonta meg, Északon pedig a Szamos folyónál, Nyugaton, vagyis magyar katonai oldalon a Tiszától kiindulva Vásárosnaménytól ÉNY-ra 5 km-re s ugyanennyire Debrecentől nyugatra, Dévaványától, Orosházától, Hódmezővásárhelytől és Szegedtől nyugatra vonták meg, Délen pedig Szegedtől Aradig a Maros folyón, hiszen az ettől délre eső területeket már a szövetséges hadsereg szállta meg, kizárva úgy a román, mint a magyar csapatokat onnan.*23*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Nos, ezeken a határokon belül valósítja meg Ferdinánd király és Mária királyné 1919. júniusában és júliusában, profitálva e területek román katonai megszállásából, hogy mindezeket az erdélyi és bánsági városokat, településeket vonattal beutazzák, Békéscsabát is ideértve, hiszen vasúti csomópontként a román területi követelések részét képezte ez a mezőváros is. A június 13-i végleges határmegvonás pedig egyértelműen arra mutat, hogy , annak ellenére, hogy az Arad-Nagyszalonta-Nagyvárad-Nagykároly-Szatmárnémeti vasútvonal mentén színmagyar és tömbmagyar közösségek éltek, Franciaország geopolitikai érdekei azt diktálták (s ezt Philippe Berthelot külügyi államtitkár, Pichon külügyminiszter nem is rejti véka alá), hogy felvonulási útvonalként és infrastruktúraként a velük szövetséges Szerbiának, Romániának, illetve Csehszlovákiának ítéljék oda, szemrebbenés nélkül ellene mondva a magasztos liberális wilsoni önrendelkezési elveknek.*24*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A nemzetközi jogba nem is enyhén ütköző kései hadbalépése Romániának még hosszú ideig fejfájást okozott, bizonyíték erre egy 1920 . április 21-23-i irat, amely a Tengerjogi Egyezmények Törvénykönyvének 131. paragrafusa szerint előírta Romániának, hogy közölje a Központi Hatalmak és Románia között beállt fegyverszünet kezdeti dátumát, különös tekintettel Bulgária, Törökország és Ausztria-Magyarország részéről, hiszen ezek az államok rendre 1918 szeptember 29-én, október 31-én és november 3-án tették le a fegyvert. Feltevődött tehát a kérdés, hogy Románia 1918. november 10-i hadba lépése felfüggesztette-é ezeknek az államoknak a fegyverszüneti egyezményeit.*25* Ezen filológiai, kronológiai és nemzetközi jogi aggályok viszont később és szórványosan jelentkeztek, sajnos azonban a magyar békedelegáció sem hivatkozott ezekre a tényekre.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Itt kitérek a béke konferenciára. 1919 márciusában a román kormány hivatkozik az atrocitásokra, illetve a kommunizmus és a bolsevizmus elterjedésének a veszélyére. Tehát amit a román történeti kánon hangoztat, hogy gyakorlatilag a román hadsereg mentette meg Nyugat-Európát a bolsevizmus szellemétől, az innen ered. Ez volt az a motivációs retorika, amit a román külügy — akárcsak Mária királyné — állandóan hangoztat, bárkivel találkozik. Wilsonnal és nejével is, Clemenceauval is személyesen találkozik, ugyanis márciusban és áprilisban Párizsban illetve Londonban, van, és mindenkinek azt hangoztatja, hogy amennyiben nem pacifikálja a francia keleti hadsereg nemcsak Dél-Oroszországot — a fehérorosz intervenciót támogatva — valamint Magyarországot, akkor elterjed a bolsevizmus egész Közép-Európában. A román érvek között állandóan hivatkozás történik a székely hatóságok, a magyar közigazgatás vagy a magyar kormány által elkövetett jogtalanságokra, és a románokat ért atrocitásokra. Az a fő követelésük, hogy engedjék meg az előrehaladást a Tiszáig — a '16-os titkos szerződés értelmében.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

De nem csak a '16-os szerződésre hivatkoznak, hanem ezekre az atrocitásokra is. Ezzel indokolják a román hadseregnek az előrehaladását. Ekkor, ilyen körülmények között történik meg az, hogy amikor már a Bánság hovatartozása, elosztása fölött összeveszett Bratianu Pasic-csal, a szerb külügyminiszterrel, az az ötlete támad Ion I.C. Bratianu miniszterelnöknek, hogy Romániának a propagandában megjelenített arca, a királyné látogasson el személyesen Párizsba. Ez március 1-jétől április 20-ig megtörténik. A Ritz hotelban szállnak meg, számtalan lakosztályt bérelnek a 200 személyből álló küldöttségének, amely vonattal utazik Bukarestből Párizsba. A királyné kíséretéhez tartozik Barbu Stirbey vajda is, a királyi domíniumok igazgatója, Mária egyik fél-titkos szeretője is, aki természetesen a Protokollért, drága italokért felel, amelyekkel meg lehet vendégelni az illusztris diplomatákat.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Szintén az ő közbenjárására tünteti ki a király a Magyarországra vezényelt Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság néhány arra érdemesnek, talán megvesztegethetőnek túnő tagját is. A királyné gyakorlatilag mindenkivel találkozik. A francia sajtó úgy jellemzi, hogy bár a harmadik köztársaságban vagyunk, ennek ellenére ez az unalmas, monoton versailles-i békekonferencia, ahol szürke eminenciások és szürke diplomaták, mint John Maynard Keynes, csak pamfleteket írnak meg, meg fanyalognak, mint közgazdászok, hogy hát nem is lesz jó ez, hogy 20 milliárd arany kárpótlást és jóvátételt kényszerítünk a németekre. Eközben jön egy színes, érdekes egyéniség, egy királynő (reine, Queen, Regina), aki a legújabb divat szerint öltözik, bevásárol a Place Vendome ékszerboltjaiban, udvarhölgyeinek és három lányának társaságában dinnéket ad, kell-e ennél élvezhetőbb jelenség a címoldalakra.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Köteteket lehetne megtölteni a francia sajtószemlével, ahol dicsőítik a román királynőt, aki egyébként a brit uralkodó család egyenes ági leszármazottja és közeli rokona, mint tudjuk, s aki rövidesen át is utazik Londonba, hogy ismét Párizsba megpihenve térjen haza április folyamán. Felhívom a figyelmet még egy nagyon fontos dologra. Ismerjük név szerint a városokat, amiket már '16-ban Romániának ígértek. Köztük van Békéscsaba is. Befejezve a párizsi és londoni diplomáciai utat, augusztus folyamán Ferdinánd feleségével, Máriával végiglátogatják a nekik ígért erdélyi városokat és még Békéscsabára is elmennek. Ugyanis ott volt az a csomópont, ahol a vasút Szalontától kitér, és onnan, Békéscsabától tér Aradra. Ez a francia keleti hadseregnek azért fontos, hogy felvonulási útvonalat biztosítsanak a fehérorosz intervenció megsegítésére.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ezért ígérik, és később oda is adják Romániának, a szövetségesüknek, illetve a későbbi kisantant államoknak, Csehszlovákiának, Romániának, illetve a szerbeknek a magyarok által megépített Magyar Állami Körvasutat — a körvasút az utódállamokhoz kerül. Pont azért, hogy Prágából, illetve Belgrádból a legkönnyebben föl lehessen vonulni Galíciáig, Ukrajnáig, a körvasút utódállami kézbe adása feltétlen támogatandó volt, s mivel színmagyar területeket, közösségeket szelt át, a nyugati és kelet-európai Antant és rövidesen megalakuló Kisantant (Románia, Csehszlovákia és a Szerb-Horváth-Szlovén királyság) államok nemcsak a vasútvonalakat, hanem a trianoni Magyarország szénkészleteiből*26* meg tűzifájából is részesedhetnek, akárcsak Ausztria.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A Duna torkolatát már visszaadták Romániának, és onnan pedig indulhatott a Krím-félsziget felé, Odessza felé, a Duna deltából a dunai fehérorosz-intervenciónak a támogatása. Ezt a hadműveletet Dél-Oroszországban pedig Radu Rosetti román tábornok vezette, ugyanaz alatt a parancsnok alatt, aki a Dunai Hadseregnek volt a parancsnoka, Henri Mathias Berthelot, aki a földreformban reménykedő újoncokból kiképezte a román hadsereget Moldvában, míg Bukarest német-osztrák-magyar-bolgár megszállás alatt gazdaságilag virágzott 1916. december 6. és 1918. december 1. közötti két év alatt. Úgy a mozik, mint a vendéglők, szórakozóhelyek igen jól működtek a megszállás alatt, ami számukra konjunktúrát jelentett. Vidéken pedig a német mérnökök , igaz a fakitermelés megkönnyítése végett ebben az időszakban még iparvágányokat is építettek.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Miközben tehát a békekonferencián a vesztesek hiányában Romániának csak a Bánság hovatartozása fölött volt élénkebb vitája a szerb küldöttséggel, ezt viszont március-április folyamán megoldották, az újabba kihívás a Saint-Germain-i és a kisebbségvédelmi szerződés aláírásának a három hónapos halasztása volt. Ekkor lépett újra színre a királyné, természetesen a lemondó Bratianu sugallatára és ekkor lép képbe Loie Fuller táncosnő is, aki (Louie Fuller vagy Loïe Fuller, született Marie Louise Fuller név alatt) Mária királynő jó barátnője, egy amerikai származású, párizsi táncosnő, akiről August Rodin szobrot mintáz, Toulouse-Lautrec pedig plakátot fest a La Follie Bergeres szórakozóhely számára.*27*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A kisebbségvédelmi szerződés preambuluma utalást tartalmazott eredetileg az 1877-78-ban frissen függetlenséget szerzett Románia által négy évtizeden át maradéktalanul be nem tartott Berlini kongresszus által szentesített kisebbségvédelmi és állampolgári jogokra (testületileg meg kellett volna adniuk a nem-keresztény tehát muzulmán és zsidó lakosoknak is az állampolgárságot). Románia ekkor, 1919 szeptembere és decembere között bojkottálja kerek három hónapon át a párizsi békekonferenciát és szabotálja a csehek, lengyelek és szerbek által már aláírt kisebbségvédelmi rendszer legitimálását.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Ebben az időben Párizsban Frank L. Polk vezeti az amerikai békedelegációt; ő tulajdonképpen Wilson elnök hazautazása után, 1919 második felében augusztustól az amerikai kormányt, külügyminisztériumot képviseli Lansing külügyminiszter helyettes államtitkárként Párizsban. Nos, miközben a Bratianu fivérek és a román békedelegáció a cseh, lengyel, szerb, valamint francia, olasz delegációkat ostromolják kéréseikkel és javaslataikkal, Románia pedig csillagászati összegeket szerez hozzú lejáratú állami kölcsönökként e nagyhatalmaktól (pl. Kanada, Hollandia), Mária királyné levelei útján környékezte meg Frank L. Polk urat. Sajnos a Polk államtitkár levelesládája egy amerikai egyetem levéltárában található, így eddig nem sikerült az erre vonatkozó adatokat feltárni, viszont a Mária királyné levelesládájában megtalálhatók a Polk válaszai Loie Fuller leveleire, amint ott vannak a Fuller válaszai is Máriához.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Az 1919. őszi levélváltások és a feltételezhetően megvalósult személyes találkozások talán egyengették annak útját, hogy Románia számára végül immár elfogadható megszövegezésű szöveg kerüljön a diplomaták asztalára. *Traité entre les principales puissances alliées et associées et la Roumanie, concernant la protection des minorités et les relations commerciales* cím alatt. Látjuk tehát, hogy nemcsak a „sértő” preambulum maradt el a szerződés szövegéből, hanem éle egy kereskedelmi konvencióval való összekapcsolása által is tompult.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Másrészt, a dupla szerződés első részének számító Kisebbségvédelmi szerződés 1. cikkének rövid szövegébe explicit belekerült, hogy a 12 kisebbségvédelmi előírás közül csupán hét emelkedik alkotmányerőre: *"1. cikk. Románia kötelezi magát arra, hogy a jelen fejezet 2-8. cikkeiben foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el (...)"*, ezek ugyanis pusztán individuális jogokat ígértek az ország minden lakosának születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül, valamint *"elismeri román állampolgároknak jogérvényesen és minden alakiság nélkül mindazokat a személyeket, a kik a jelen Szerződés életbelépésének idejében Románia részét alkotó bármely területeken, ideértve az Ausztriával és Magyarországgal közölt (nota bene: Magyarországgal még nem volt aláírva a békeszerződés) Romániához csatolt, valamint esetleg a jövőben hozzácsatolandó területeken állandóan laknak (...)"*.*28*

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

A kollektív jogokat előíró 9., 10., 11., 12. pontok viszont az 1. cikk értelmében már nem alkotmányerejűként lettek kilúgozva, vagyis az iskolaalapítás, szociális , vallási, jótékonysági intézmények alapítása saját költségen (9. cikk), román állami könnyítések nem román nyelvú/ajkú állampolgárok elemi iskoláztatása számára, méltányos rész biztosítása az állami költségvetésből a kisebbségi nyelven tanulni vágyók részére (10. cikk), valamint pl. a 11. cikk, amely autonómiát ígért a szászoknak és magyaroknak, akárcsak a Népszövetség garanciája alá helyezett eljárást előíró 12. cikk kifejezetten nem alkotmányerejű előírásként, tehát festett malasztként lett belefoglalva a dupla szerződés első, kisebbségvédelmi fejezetébe. A 11. cikk szerint tehát, noha „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román Állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen, ez a (francia nyelven) autonómia sosem jött létre.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai

Amint látható pedig annyira általános megfogalmazások szerepeltek ugyanakkor a kisebbségvédelmi szerződésekben (ahol nem román nyelvú román állampolgárok jelentékeny arányban, méltányos részt kell biztosítani), hogy sem a kisebbségi jogok sérelmét, sem azoknak a betartását nem lehetett sosem objektíven felmérni ezek alapján és értékelni. A népszövetségi eljárásra vonatkozóan pedig az akkori jogtudós diplomaták, az erdélyi Balogh Artúr, valamint Baranyai Zoltán és Buza László, akárcsak Pablo Azcarate, a Népszövetség Főtitkárságának Kisebbségügyi biztosa könyvei szerint is végeláthatatlan eljáráshoz vezettek az Genfi intézmény Titkárságához beküldött kisebbségjogi petícióknak a kivizsgálása és nagyon ritkán jutott az úgy a Tanács elé, s még ritkábban találtak megoldást, szankciót meg gyakorlatilag sosem a kisebbségi jogokat megsértő államok ellen.

_____ * _____

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai — JEGYZETEK

1. Mária királyné, előadásom egyik „hőse” abban az időszakban, amíg Magyarországnak nem volt nemzetközileg elismert kormánya sem, képviselete sem sehol, 1919 március-április folyamán Itálián átutazva Párizsban és Londonban időzött, a napi- és bulvárlapok címlapján díszelegve, fogadásokat adva szállásán, a Ritz Hotelben, ahol magát Woodrow Wilsont és nejét is vendégül látta, s természetesen Clemenceau-val is tárgyalt. Ekkor látogatta meg első unokatestvérét is, Londonban, aki szintúgy Viktória királynő édes unokája volt, mint Mária hercegnő, mindketten Viktória két fiúgyermekének gyermekei lévén, Mária viszont emellett a Romanov-házzal is elsőrangú rokonságban állt, édesanyja ugyanis Romanov hercegnőként egyik cár lánya, s másiknak, az utódnak meg lánytestvére volt. Az ortodox (Julianus) naptár szerint 1916 augusztus 15-re, Nagyboldogasszony napjára időzített, a Román királyság által Ausztria-Magyarország ellen küldött hadüzenet és Erdély határait aznap, „Mária oltalma alatt” átlépő katonai offenzíva tehát a genealógiailag is rokonságot ápoló uralkodóházak országainak, az Antant államok közül kettőnek, Angliának és Oroszországnak az egyébként is titkos szerződésbe foglalt területi és szövetségesi ígéreteivel volt indokolva, egyeztetve és koordinálva. Mindeközben a Hohenzollern-Sigmaringen családból származó Ferdinánd királyt a családfáról II. Vilmos kitöröltette. Szintén ebben a kontextusban alakult meg a Windsor uralkodói család, önkéntesen leválva a hannoveri, Saxa-Coburg ágról.

2. A két világháború közötti Népszövetségen és Állandó Nemzetközi Bíróságon belüli nemzetközi kisebbségvédelemről Balogh Artúr, Baranyai Zoltán, Buza László írt egy-egy könyvet kortársként vagyis a két világháború közötti időszakban, Baloghé franciául is megjelent. A romániai kisebbségek alkotmányjogi helyzetéről Nagy Lajos. Mikó Imre pedig politikatörténeti művében és általában a nemzetiségi jog és nemzetiségi politikáról értekezett, írásaik viszont már a második világháború idején kerültek nyomdába, tehát már egy megváltozott kül- és belpolitikai kontextusban.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai — JEGYZETEK

3. Mikó Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. Stúdium, Budapest, 1941. A párisi kisebbségvédelmi szerződés. 267-271.

4. Istoria Transilvaniei. Szerk. Pop, Ioan-Aurel, Nagler, Thoms, Magyari András. II. kötet. Román Akadémia Történeti Intézete, Kolozsvár, 2016. 639.

5. Minerva. Enciclopedie Română. Kolozsvár, 1930. 836.

6. Amikor a döntéshozatalról és a párizsi békekonferenciáról beszélünk —, ahol több ezer diplomata ül össze 1919. január 18-tól —, tudnunk kell, hogy oda csak a győzteseket hívják meg. A köznyelvben — még a németeknél is — pedig Versailles-i békeszerződésről beszélnek. Nemzetközi jogilag ugyan szerződés formáját ölti, de attól diktátum, hogy a szerződés aláírása előtt másfél hónappal hívták meg a német békedelegációt, gyakorlatilag értesítik őket, hogy mik a békefeltételek Egyébként a magyar békedelegáció is csak a békekonferencia és a Négyek Tanácsának a feloszlatásának a hónapjában, 1920 januárjában érkezhetett ki Párizsba. Egy héttel később 1920. január közepén a döntéshozatalt a Külügyminiszterek Tanácsának adják át, amely később már nem a versailles-i palotákban, hanem Londonban ülésezik. Ezért nevezzük diktátumnak. A végeredményt egyszerűen közölték a békedelegációkkal. Arról nem is beszélve — Romsics Ignác történész meg is írta —, hogy a Bois de Vincennes-i palotában gyakorlatilag kényszerlakhelyen volt a békedelegáció, és csak francia csendőri kísérlettel közlekedhettek a városban.

7. Keynes, John Maynard: A békeszerződés gazdasági következményei. Európa kiadó, Budapest, 2000. Első magyar fordítása: A béke gazdasági következményei. Révai, Budapest, é.n. https://mek.oszk.hu/20800/20810/20810.pdf (Letöltve: 2021. jan. 29.)

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai — JEGYZETEK

8. Lásd e folyamatról tanulmányomat: Utódállam-perpatvar Kolozsváros fölött. In: Kincses Kolozsvár Kalendáriuma 2020-2021. Kriterion, 2020. 96-122.

9. ANIC Román Nemzeti Történeti Központi Levéltár . Erdélyi Kormányzó Tanács iratcsomói. Belügyi államtitkárság. Kolozs megye. ff. 46-46. Kolozsvár utcaneveinek románosítása.

10. Berecky Zsolt cikke Marosvásárhely utcanévváltoztatásairól: https://erdelyikronika.net/2017/11/05/kire-es-hogyan-emlekezzenek-a-vasarhelyiek-utcanevek-es-emlekezetpolitika-marosvasarhelyen-1860-1944-kozott/ (Letöltve: 2021. jan. 29.)

11. Lásd Orbán Tamás Tudományos Diákköri Konferencia dolgozatait és kutatásait Székelyudvarhely szimbolikus tereinek átalakulásáról a 20. század folyamán.

12. Ormos Mária Padovától Trianonig. Budapest, 1983.

13. Az idősebb Andrássy Gyula külügyminiszter által elnökölt Berlini Békekongresszuson szentesítették is a két új, fiatal és kicsi nemzetállam függetlenségét: Szerbiáét és Romániáét. Románia négy évvel később válik királysággá, 1881-ben.

14. Lásd Ifj. Bertényi Iván Tisza Istvánról szóló tanulmányait és könyvét. Lásd még: Szarka László: Tisza István, a háborús miniszterelnök, In: ifj. Bertényi Iván (szerk.): Tisza István, két korszak határán, Országgyűlési Hivatal, Budapest 2016. 143-164. p.

15. Az 1918-as évben a nyugati szövetségesek a keleti fehérorosz-párti intervenciónak vetettek alá mindent, legalábbis a német fegyverszünetet követően. Nem véletlen, hogy Wilson amerikai elnöknek a 14 pontja épp '18 januárjában jelent meg, a nyílt diplomácia, az önrendelkezési jogokat hangsúlyozva.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai — JEGYZETEK

16. Mikó Imre: i.m. 265.

17. Hangsúlyozom azt, amit Lönhárt Tamás kollégám mondott, hogy olvassuk csak el szó szerint a gyulafehérvári határozatok tényleg korrektül, a románok által lakott közösségek egyesülését mondták ki. A római kettes, római hármas pont és az azokat részletező tíz alpont, például az általános, nem csak férfi, hanem női szavazati jogokat ígérő pontok, a radikális földreformot ígérő pontok, a munkásoknak a Nyugat-európai munkások szociális körülményeihez fogható szociális törvényeket ígérő pontok tulajdonképpen nem léptek életbe, ugyanis a királyi dekrétum csak a római egyes pontot foglalta törvénybe.

18. A Károlyi- és Berinkey kormány hadügyminiszterei közül úgyszólván csak Festetics Sándor hajlandó muníciót és ellátmányt küldeni Kratochvil hadosztályának, ő viszont alig egy hónapot volt miniszter, 1918. december végétől 1919. január végéig.

19. Iuliu Maniu levele a Békekonferencia román küldöttségéhez. Román Külügyi Levéltár 71/1914 E 2 Pacea generală. Dosare şi publicaţiuni trimise delegaţiunii române la Conferinţa păcii generale. Paris 18 Janv. 1919 – 29 juin 1919. ff. 109-111.

20. Uo. 123. Távirat Perekyde miniszterelnök-helyettestől Dr. Erdélyi Ioan, Constantin Diamandy, Mardarescu tábornok részére. A román Kormány Budapesti Főbiztosi Hivatala a SZEB-hez intézett levelének másolata, valamint Sir Geroge T. Clerk levele eredetiben angolul. Uo. 167, illetve 168-169 f és v.

21. Uo. f. 182/183

22. Uo. ff. 60-61. Convention militaire, a Belgrádi katonai konvenció francia szövegének másolata.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai — JEGYZETEK

23. Uo. 31-33.

24. Az utódállamok békedelegációinak folyamatosan egyeztetett fellépése Masaryk véleménynyilvánításával indult, majd a magyar békedelegáció nevében Apponyi Albert által felhozott érvekre lesújtva 1920. február 24-én közös memorandumban tiltakozott a három békedelegáció a népszavazás ellen. Különben is, mint láttuk, az utódállamok országos választások, szimbolikus terek és utcák átnevezése által, földreformok elindítása által kész tények elé kívánták állítani a nemzetközi fórumokat is, akárcsak a helyi lakosságot, főleg a magyar etnikumúakat. .A közös fellépés attól is sikeres volt, hogy rárímelt a francia geopolitikai és geostratégiai érdekekre, megszerezték a magyar körvasútat, hogy azt a Keleti Francia hadsereg is bármikor potenciálisan felhasználhassa. A békekonferencia során végül is leginkább a népszavazás követelésének kivédésében volt a legdacosabb, legkövetkezetesebb a közös fellépés. A román békedelegáció még külön memorandumban is ráerősített 1920. márciusában. Lásd a memorandumok szövegeit: Ardeleanu, Ion et al.: Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională. 1918. vol. VI. Documente interne şi externe. Bukarest, 1986. 32-42. Uo. 106-111.

25. Uo. f. 48. Románia Hadügyminisztériuma. Tengerészeti Igazgatóság átirata a Külügyminisztériumhoz. 1920.

26. Linder Béla, a Kell-e katona című pamflet, gúnyirat szerzője (Budapest, 1918, Lantos A. bizománya), egy hétig hadügyminiszter a Károlyi-kormányban, majd a Belgrádi katonai konvenció aláírója magyar részről, teljhatalmú megbízottként, 1920-1921 közötti a szerb megszállás alatt lévő Pécs és környékbeli szénmedence kormányzója volt. A húszas években a szerbiai magyar emigráció vezetőjeként táviratban üdvözölte azt a francia munkást, aki ököllel megcsapta a Népszövetség lépcsőin gr. Bethlen István magyar miniszterelnököt.

Dr. Hunyadi Attila Gábor — A királynéi diplomáciai kulisszák titkai — JEGYZETEK

27. Mária királyné és a Fuller levelezése is megvan. Ő az, aki koreografálja a királyné Az élet lilioma című meséjét, amit 1920-ban elő is adtak Párizsban. Máig tanítják ezt a táncstílust például a különböző koreográfiai iskolákban, például Amerikában is. Fuller egy rendkívül bohém életmódot is folytatott. Bemutatom ezeket a leveleket, amiket Mária királynőnek írt 1919-ben. Loie Fuller személyesen többször is látogatást ígér és tesz Frank L. Polknál, sőt az diplomatát is szerelmes sorokkal invitálja , de nem ám hivatalos személyként, diplomataként, hanem magánemberként, a szállására, szobára.

28. Mikó Imre: Huszonkét év… i.m. 267-271. a Teljes szerződés fejezet közölve magyar fordításban.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Egy tragikus történelmi tévedés és öngyilkos következményei

„A szepességi, de főként az erdélyi szászság az egyetlen Kelet-európai középkori eredetű német népcsoport, mely a XII. és XIII. század nagy keleti kolonizációs folyamatából németnek megmaradt.”

Guoth Kálmán 1943.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Amikor az anyaországban megdöbbenve találkozunk a határon túl élő magyarokkal kapcsolatos ismerethiány legváltozatosabb vadhajtásaival, nem lehet csodálkozni, hogy a magyar Erdély befogadott és jogaiban következetesen megőrzött társnemzetéről, a szászokról, ennél is kevesebbet tud a közvélemény.

E munkához a végső indítékot nem régen kaptam, amikor a „Nagy román egyesülés” centenáriumához közeledve, Klaus Iohannis, Kelemen Hunor nyílt és tisztázó szándékú szavaira kontrázva (miszerint érthető és természetes, hogy a magyarok nem ünnepelhetik ezt a napot) kijelentette, hogy az erdélyi szászok a románokkal együtt ünnepelnek.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

De milyen jogon beszélt Iohannis (Johannis) a szász nemzet nevében? Milyen jogon akkor, amikor azt már éppen az ünnepelt Románia törölte le Európa térképéről 800 éves történelmével és saját neveltetésű kultúrájával együtt, melyet az általa meg nem becsült magyar Szent Korona védelme alatt kezdett építeni és gyarapított 1919. január 8-ig.

A magyar–szász kapcsolatok erdélyi történetének első átfogó munkáját Pukánszky Béla adta *„Erdélyi szászok és magyarok”* c. könyvével még a második világháború idejében. Addig a szászokról magyar nyelven csak a szász Neugeboren Emil írt rövid történeti vázlatot. A harmincas-negyvenes években író Pukánszkyt aztán Cziráki Zsuzsannának *„Az erdélyi szászok története”* című 2006-ban, tehát 70 — a szászok szempontjából tragikus — évvel később megjelent munkája, a végkifejletig egészíti ki. Pukánszky méltatása közben annak idején Zathureczky Gyula így írt: *„… az egymás felé tárt karok mindég lelankadtak az ölelés előtt, az egymás felé nyújtott kezek sohasem fonódhattak örök barátságban, s testvériségben össze…”*.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Érdekes ugyanakkor a szász–román kapcsolatok vizsgálata is. Erdélyben játszott történeti szerepük vonatkozásában mindkét fél a saját érdemeit emelte ki csupán, s a magyarokról teljesen megfeledkeztek. De a szászoknál az utolsó tragikusan meghatározó pillanatig fontos volt és maradt az anyaországgal, azaz Németországgal való szellemi egység tudata, a Habsburg Monarchia és főleg a magyarság szerepe fokozatosan elmosódott.

Maga a szász–magyar közös történet már csak tanulságaival szolgálhat, mert míg a magyarság legnagyobb traumáját túlélve ma is küzd megmaradásáért, a szászság gyakorlatilag önként járult hozzá ahhoz, hogy egy homogenizációs őrületben szenvedő többség letörölje a történelem színpadáról. Amíg a befelé forduló önző zárkózottságát és idegenkedését alapjában véve elfogadó és neki hazát és önállóságot biztosító magyarságra 800 esztendőn át hullámzó — többnyire gyanakvó — ellenségeskedéssel vagy rövid szimpátia fellobbanásokkal tekintett, és nem akart felé megnyílni, addig a végveszélyt jelentő bizánci világ irányába egy történelmileg pillanatnyi idő alatt végzetesen nyitottnak bizonyult.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Lássuk hát a történetet, megbízható forrásokat használva, a kezdetektől napjainkig.

Szászok-e egyáltalán, vagy mennyire szászok?

Nos, a szászok már a háromszázas években a jelenlegi Alsó-Szászország vidékén éltek, de a hun nyomás következtében részben Britanniába vándoroltak, ahová követték őket az anglik is. Ez volt az angolszász bevándorlás a Brit szigetre. A kontinensen maradottak alig, hogy Nagy Károly jóvoltából keresztény hitre tértek, máris térítőkként léptek fel s ezzel párhuzamban területeket is hódítottak. A X. században a kalandozásnak nevezett magyar hadi mozgások során velünk is hadakoztak. Ottó éppen ekkor nyerte el a császári koronát és nagyjából mai határaival kialakult Szászország.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

De kik ők és hogyan kerültek Erdélybe?

Mályusz Elemér *„A magyarság a középkori Erdélyben”* című tanulmányában, pontos adatokkal igazít el ebben a kérdésben.
„(…) a magyar nép a XIII. század előtt, amidőn a megyéken keresztül a központi hatalom szava feltétlenül érvényesült, a magas hegyeket leszámítva, mindenütt megvetette lábát, s birtokába vette azon pontokat, amelyekről népfeleslegét a belső kolonizációra szüntelenül kibocsátotta.”

Már a XI. században a déli védővonalig magyar telepek vannak szétszórva Erdélynek egész déli részén, erre utal a középkori egyházi szervezet és megyerendszer valamint az is, hogy a szász helyneveknek igen jelentős része régi magyar helynevekből jött létre. A magyar lakosság a Maros völgyéből a Kárpátok gerince felé terjeszkedett, s ez Küküllő és Szeben megye megszervezésére vezetett. Ez lett utóbb, királyi akaratból, a szászság otthonává és kapta a *„Königsboden”-„Királyföld”* nevet.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Tehát a szászság szervezett betelepítése változtatja meg a viszonyokat, mert a Kárpátokig lenyúló Fehér megyét annak megtelepedése szabdalta fel. A helynevek azonban fel a Küküllő völgyéig, a magyar elsőbbséget hirdetik.

Németországi feljegyzések szerint az első (ki)bevándorlók a Német-római Birodalom demográfiai gyarapodásával párhuzamosan indulnak el Magyarország felé is. Ottani forráskutatók erre vonatkozó adatokra találtak 1103-, 1148- és 1313-ból. Az első érkezők útját helységnevek őrzik. A szervezett betelepítést Vak Béla fia, II. Géza (1141–1162) kezdi el és főleg a kunok ellen, tehát ekkor még elsősorban hadi feladatokkal bízza meg őket a Dél-Erdélyt veszélyeztető támadások miatt. Tudnivaló, hogy az ott már letelepült és székekbe rendeződött székelyeket keletebbre költöztetik, hogy a szászoknak teret biztosítsanak. A székelyek új szállásterületeikre magukkal viszik a régi elnevezéseket.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

II. Géza mintegy 200 szász falut létesít a beérkezőkből. Nyelvjárási összehasonlítások alapján a Rajna-balparti területeket, az Eifel hegységet, a Mosel vidékét és Luxemburgot tekintették az erdélyi szászok őshazájának. Az első okleveles emlékek a szászokat többnyire „*Flandrenses*”-nek, vagy egyszerűen „*Teutonici*”-nek, „*Teutonici ultrasilvani*”-nak nevezik.

A nyelvi kiegyenlítődés utóbb következett be. „*Szász*” nyelvük, a ma már önálló nyelvnek minősített luxemburgi nyelvhez hasonlít legjobban és nagy valószínűséggel most hanyatlik sírba az utolsó ezt még a napi gyakorlatban is beszélni képes nemzedék. Érdekesség, hogy II. András 1206-ban egy kiváltságlevelében említi először „*Saxones*” név alatt őket. Egy korábbi pápai oklevélben „*Flandrenses*”-ként történik róluk említés, vagyis eredetük a Német-római Birodalomhoz tartozó Németalföldre megy vissza.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A szászok jogainak első és végleges összefoglalása 1224-ből származik és II. András (1205–1235) nevéhez fűződik. A történetírásban „Andreanum”-ként ismeretes, és a szászság a saját Aranybullájaként, vagy Magna Chartájaként emlékezett rá. Ez az okirat rendezi a „királyföldiek” jogait. Önálló jogrendszert, közigazgatást, csak a királynak fizetendő adót ír elő és hét városba, illetve 250 faluba szervezi meg a szászságot.

A szászság a közös földbirtoklás szokásával, az összetartozás tudatának őrzése által, a megmaradásnak egy fontos eszközével bírt. Mályusz Elemér leírja, hogy a magyar nagybirtok kialakulása a királyi megyék egységének felbomlását, sőt elporladását eredményezte. A király a régi telepeket a főuraknak adományozta és kiejtette kezéből azoknak a magyar tömegeknek a java részét, amelyekkel az erdős, hegyes tájakat benépesíthette volna. Ezentúl csak korlátozott mértékben volt módjában magyarokat telepíteni, de mert a lakatlan vidékek jövedelmezővé tételéről nem mondhatott le, kénytelen volt onnan hozni embereket, ahol szabadon állottak rendelkezésére: külföldről. Intézkedése, mint utóbb kiderült, főleg azért volt káros, mert a magyarság szomszédságába idegen népelemet juttatott.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Igazán érzékeny veszteséget a középkorban a magyarság számára a szászságnak átengedett vidékek jelentettek: a Királyföld, a Barcaság és Beszterce környéke.

A magyar térvesztés folyamatos. A Havasalföldre és Moldvába történő kivándorlás mellett, a magyarság fogyásának és általa a szászságnak a magyarság rovására történő térnyerésének egy másik kézzelfogható okát is megismerhetjük Mályusztól, aki kihangsúlyozza a völgyekben zajló hadi események pusztító hatásait s mint folytatja: „*…a megközelít-hetetlen erdőségekben, a kis patakok mellett békésen él a románság, s készül arra, hogy unokáit az elpusztult magyar falvakba lebocsássa*”. Ezt egészítem ki azzal, hogy még a járványok is ezeket a magyarlakta területeket tizedelték.

Mindezekből előrevetül a román térfoglalás ezután felerősödő folyamata is. Elmondhatjuk, hogy ezzel kezdődik az a 700 esztendő, melynek folyamán lépésről lépésre elveszítjük Erdélyt.
Közben a szászok fokozatosan terjeszkednek kelet felé és új meg új hullámai érkeznek a hospeseknek. A belső migrációval együtt egyre újabb szász telepek létesülnek (Segesvár, Medgyes stb.)

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Hídvégi a XVII. század elején így jellemzi a szászok magatartását a másik két nemzettel szemben: *„…ők minden változásokban úgy viselték magokat, hogy az erősségben magokat oltalmazták. Akár német, oláh, mi jött reájok, jó idején ahhoz állottak és onnan hallgatták csak az ellenség mint bánt velünk, mint rontottak, pusztítottak…”*

Az Árpádok kihalását követő trónharcban a szászok Ottó bajor herceggel szövetkeznek, s neki alakulnak ki szoros kapcsolatai velük. De Kán László vajda 1308. után Károly Róbert pártjára áll és az az erdélyi püspökkel egyetértésben megsarcolja a szászföld határán még egyházmegyei területen levő szász falvakat. A szász hadsereg ekkor már másodszor rohanja le Gyulafehérvárt és a környékbeli magyar nemesi birtokokat. Ez, a gyulafehérvári püspök terjeszkedő igyekezete miatt, egyszer már megtörtént.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

1389. meghatározó pillanat. Rigómezőnél a lovagkor utolsó nagy csatájában Zsigmond és szövetségesei vereséget szenvednek. Mátyás idejére már a dél-magyarországi védvonal mellett a szászföld is állandó harckészültségre kényszerül.

Az 1437-es Budai Nagy Antal vezette Bábolnai parasztfelkelés 1438 januárjában történt leverése előtt köttetik meg a magyar, a székely és a szász nemzet rendi jellegű szövetsége, melyben a szászok már egyenlő félként szerepelnek. Ez a román–magyar közös történelemben azóta is sokat vitatott Unio trium nationum, melyben a románág, nem nemzeti kirekesztés miatt, nem vehetett részt. Nem is lehetett nemzetiségi elnyomásról szó akkor, amikor még híre sem volt a nemzeti öntudatnak, és a szerződés rendi alapokon jött létre. 1438-ban II. Murád nagy haddal vonul a szász föld ellen és vele van szövetségese a Zsigmondot eláruló, előzőleg Sárkány-rendet is kapott, s nevét is innen elnyerő Vlad Dracul, Vlad Ţepes (tehát a legendás Drakula) apja. A dúlást csak Szeben éli túl.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A törökellenes szász részvétel — erejükhöz mérten — a Hunyadiak idején is folytatódik. 1457-ben a török feladja Szeben ostromát, később 1479-ben következik az egyaránt vlah gyökerűnek tartott Mátyás és Kinizsi kenyérmezei nagy győzelme a török, és vele szövetséges vlah sereg felett. Ebben a szebeni polgármester is kitűnt, s Mátyás lovaggá ütötte.

Mátyás király 1486-ban terjeszti ki az Andreanum kiváltságait az összes szász területekre s így jön létre a Szász Egyetem vagy Universitas, melyet az elkövetkező évszázadokban minden áron őriznek, míg a XIX. században a Habsburgok korszerűtlensége miatt felszámolják.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

De alig több mint három évtized után következik 1526 tragikus augusztusa, a második nagy magyar golgota, mely megváltoztatta a viszonyokat. Mohács után — a Habsburgok szokásos házasodási módszerével — a magyar korona rájuk száll. A magyar köznemesek többsége és a főurak egy részének tervei közt viszont a gazdag szepességi úr, Szapolyai János, az erdélyi vajda személye mutatna egy nemzeti király lehetőségének irányába. Már az 1505-ben született rákosi végzés is erről szól. A valóságban három erő feszült egymásnak, mert ott volt a leghatalmasabb, a szultán is, akinek természetesen végső célja Bécs meghódítás lett volna. Így aztán a szultán minden erejét arra fordította, hogy Kelet-Magyarországot Szapolyai (illetve annak váratlan halála után csecsemő fia János Zsigmond) kapja, az ő jóvoltából és felügyeletével.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A három részre szakadt országból végül Erdély maradt meg amolyan kis Magyarországnak, amely a nemzet, a folytonosság — és azzal a magyar nyelv — átmentésének, megmaradásunk biztosításának nagy művére, sikerrel vállalkozott. Nem véletlen a kisebbik haza elnevezés.

János Zsigmond hatalmának megszilárdítása végett haddal vonult a szászok ellen, és sorra vette be városaikat. Az ostromzár alá vett Szeben adta meg magát utolsónak (1536). Szapolyai bölcsnek bizonyult, s a legyőzött szászokat jogaik visszaadásával állította végül maga mellé.

Ha a szászoknak a magyarokkal szembeni idegenkedő magatartását vizsgáljuk, elsősorban alaptermészetükről beszélhetünk, mert más *„idegenekkel”* szemben is így viselkedtek. A magyarokhoz való viszonyulásukat valóban hátrányosan befolyásoló egyetlen esetet emelek csak ki most e másfél évszázadból.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Báthory Gábornak, a makacs és ellentmondást nem tűrő uralkodónak, nagyravágyó tervei voltak, Havasalföld és Moldova meghódítására készült. Előbb azonban le kellett küzdenie a keleti kereskedelmüket féltő szászok ellenállását. Így következett be az az esemény, amelyet a szászság soha nem tudott elfelejteni. Báthory megszállta fővárosukat, Nagyszebent. A szász feljegyzések szerint a város történetének legsötétebb napjait élte ekkor. A város a kicsapongásairól híres uralkodó kényére-kedvére lett kiszolgáltatva. Brassó már nehezebb falatnak bizonyult, de a földvári csata ennek sorsát is megpecsételte.
A szászoknak el kellett fogadniuk a helyzetet, és többé nem lázadtak. Báthoryt azonban saját hajdúi gyilkolják meg 1613-ban.

Közben azonban a török által támogatott és elismert Bethlen Gábor már ott áll a fejedelemség kapujában. Elkövetkezik Erdély rövid *„aranykora”*. II. Rákóczi György lengyel kalandja azonban ennek is végét jelenti. Aztán elesik Várad, ami az ország végső pusztulásának árnyát veti előre. Erdély kapujának elestével a török legnagyobb kiterjedésű behatolását éri el a magyar területeken.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A XVI–XVII. század során a szász társadalomban is változások észlelhetők. Bár a magyar nemesi életforma után áhítozó gerébjeiket kitaszítják maguk közül, de a városok polgárainak hatalmasai eluralkodnak a vidék felett. Az egykor volt szász egyenlőség megbomlik. Feszültség van, és a forrongások egymást követik. Az ipart a jobb minőségű nyugati áru konkurenciája sújtja, a kereskedelemben pedig versenytársak jelentkeznek, mint pl. a görög kereskedő kompániák. Az elkerülhetetlen konfliktusok után bekövetkezett kivonulásukig a császári hadak is Szászföld városaiba állomásoznak, és ott az ellenséges hadakhoz hasonló károkat és felfordulást okoznak. De a török követeléseket is ki kellett elégíteni.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

1683-ban a törökök elhatározzák Bécs meghódoltatását. Az egyesült európai hadak jelentős lengyel részvétellel azonban felmentik Bécset. Apafi fejedelem ügyes manőverezéssel megjelenik, de nem vesz részt a küzdelemben. Aztán egymást követik a török kiűzésének állomásai. Először 1686-ban Buda visszavétele, melyet követően 1687-ben Lotharingiai Károly és serege bevonul Erdélybe és a szász városokban szállásolja el magát. A török viszont nem nyugszik bele szövetségese elvesztésébe és támad. 1688-ban már ismét Erdély földjét pusztítják. Caraffa a védelem céljából megszállja Brassót, ami nem megy simán. Az ellenállást vérbe fojtják. A császári hadak idézik elő Brassó történetének legnagyobb tűzvészét is.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

1690 tavaszán meghal Apafi és ezzel véglegesen lezárul az erdélyi nemzeti fejedelmi kor. Ezután következik Savoyai Jenő 1697-es zentai győzelme. Magyarország megszabadul a töröktől.

A szászoknak a fejedelmekkel jogaik védelmében előfordult konfliktusai nem egyszer a kötelezettségek be nem tartásának, illetve a nehéz pillanatokba hiányzó szolidaritás következményei voltak. Ők katonai kötelezettségüket többnyire pénzre és egyéb szolgáltatásokra váltották, illetve maguk helyett zsoldosokat állíthattak. Zárt és várfalakkal védett városaikban relatív békében éltek, míg az Erdély-szerte védekező magyarság értük is vérezve fogyatkozott végzetesen.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A korszak történéseit átgondolva megállapíthatjuk, hogy bár minden fejedelem más és más módon kormányzott, végül is egész Erdély központi hatalmát jelentette, és az egész ország érdekeit képviselve elkerülhetetlenül keveredett konfliktusba az önállóságuk felett kényesen őrködő szászokkal. De … valamennyien magyarok voltak, s így a mindenkori fejedelemmel kapcsolatos mindenkori huza-vona, s az ezzel járó vélt vagy valós sérelmek úgy maradtak fenn a szász emlékezetben, mint szász–magyar ellentét. A Habsburg beavatkozás okozta ennél nagyobb sérelmeket ugyanakkor nemzeti emlékezetük másként dolgozta fel.

Rövidre fogva: az Erdélyi Fejedelemség létrejöttét követően a szászok ebbe is betagozódtak. De előnyükre szolgált az Erdélyben 1568-ban (a világon először) Tordán meghirdetett és utána be is tartott vallásszabadság is. Ugyanis az időközben lezajló reformáció folyamán megalakult az önálló szász „*ágostai hitvallású evangélikus egyház*”, mely nyugati testvéreivel szemben itt valóban élvezte ennek előnyeit és meghatározta a szász különállás valamint öntudat további történetét. A XVI. század közepére már a „*szászok nemzeti egyháza*” lett.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Erdély rendjei látják, hogy a jövő érdekében a Habsburgokkal kell megegyezni. 1690-ben küldöttség megy Bécsbe és Bethlen Miklós vezetésével kezd tárgyalásokat. Ennek eredménye lesz a *„Diploma Leopoldinum”*, mely hozzácsatolja Erdélyt a Habsburg Birodalomhoz és kijelöli útját a következő másfél évszázadra.

A szászságban egyre erősödik a népi tudat és az anyaország iránti vonzódás, de az egyelőre erről nem vesz tudomást. Erdély ügyeivel a Bécsben székelő Erdélyi Kancellária foglalkozott, s az ország élén kormányzó, a gubernátor állt, aki a polgári közigazgatás őre volt. Katonailag azonban szigorú ellenőrzés működött, s ezért katonai főparancsnok felelt. 1699., a karlócai béke lezárta a török világot a régi Magyarország területén. A korlátlan uralkodói hatalom szokatlan volt az erdélyiek számára. Különösen érintette ez az előjogokhoz szokott szászságot.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Felső Magyarországon elindul a kuruc háború, s ennek lángjai átterjednek Erdélyre is. II. Rákóczi Ferencet fejedelemmé választják, ám a szatmári béke Erdélyt ismét a Habsburgok kezén hagyja. A császárra felesküdők amnesztiában részesülnek. Minden marad a régiben, csak a pusztítások nyomainak terhe marad Erdélyre.

Mária Terézia kora 1740–1780 között főleg a minden addigit felülmúló román betelepülés miatt marad meghatározó Erdély történetében.

Ezt követték II. József, a *„kalapos Király”* évei.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A felvilágosult abszolutizmus intézkedéseinek hatásai elsősorban a székely és szász előjogok terén válnak nyilvánvalóvá. Ez az időszak a szászság számára legszomorúbb éveket jelentette, de minden botladozó lépésével együtt a történelmi fejlődésnek elkerülhetetlen következménye volt. II. József felismerte a birodalom gyenge pontjait, a feudális viszonyok továbbélését s az ebből fakadó nehézségeket, melyek meghatározták a Kárpát-medence sorsát is. Bár a szász jogok megvonása, az universitas felszámolása, vagyonának elkobzása, a szász területek betagolása a megyerendszerbe, a concivilitás bevezetése halála előtt visszavonatott, de nem teljes egészében.

A szászok demográfiai gondjaik korát is élték és saját földjükön kerültek kisebbségbe. Ahogy Cziráki mondja: *„hosszú távon nem tarthatták meg a politikai vezető szerepet, középkori kiváltságaikra pedig már réges-rég kimondták a halálos ítéletet.”*

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Közben formálódni kezd egy új, jogait kivívni kész politikai réteg. Az oktatásban elért szász eredményeket külön ki kell emelni, hiszen a XVIII. század végére már általános tankötelezettség van, és minden gyermek megtanul írni és olvasni. A gazdaság terén a Birodalom hibájából is nagy az elmaradottság. A polgárosodás kétségtelen jeleivel együtt a polgári igények is felbukkannak. A nyugati minta begyűrűzik.

Mindez azonban egy erősen kivéreztetett országban zajlik, amelynek a török idők és az átmeneti periódus rablásai nyomán leszegényedve is, hatalmas, 800.000 – 1.000.000 aranyat kitevő adót kell fizetnie a Birodalomnak, s ráadásul az itt állomásozó katonaságot el kell tartania. A németség egyre több gyanakvással szemléli a magyar nemesség hatalomra törését, behatolását a szász területekre is. Ezért a románságra eleinte nem figyel, de a hegyeken túli román országokat vezető törökországi, konstantinápolyi görög-fanarióta uralkodók kegyetlen kizsákmányolása nyomán kialakuló hatalmas méretű román beáramlás következtében, amely a kinti viszonyok után az erdélyi szegénységet is előrelépésnek érte meg, nagymértékben eltolódnak a nemzetiségi arányok. A románság is követeli a többi nemzethez hasonló jogokat, és a társadalmi feszültségek fokozatosan nemzetiségi jelleget kezdenek ölteni.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A szászok privilégiumokért folyó harca is nemzetiségi jellegűre vált, s mint Pukánszky megjegyzi: *„a népi öntudat minél teljesebb kialakítása öncéllá válik”*. Bár félnek a közjogi változásoktól, féltik népi egységüket és protestáns kulturális gyökereiket, mégis: *„bámulattal vegyes ideges nyugtalansággal tekintenek Bécs felé”* mondja Pukánszky.

A történettudomány felvirágzása a népi öntudatot fejleszti.

Németországban még alig ismerik őket, de itt minden német törzs összeforrásáról álmodoznak. Martin Opitz nyomán nevezték a szászokat *„germanissimi germanorumnak”* is. A II. József halála utáni restitúciós edictum után újraválasztják vezetőjüket, a szász grófot, Michael von Bruckenthal személyében. De a birodalom továbbra is kézben tartja az ügyeket, cenzúráz, kémhálózata is működik.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Nehéz éles vonalat húzni a szászság korszakokat átívelő és folyamatosan változó viszonyulásához a magyarsághoz és ezzel párhuzamosan a más nemzetiségekhez. A végső és rövid következtetés e téren talán akkor helyes, ha kettéválasztjuk a jelenséget. Egyrészt élt végig bennük egy elzárkózó és a másik fél miben lététől függetlenül működő alaptermészet, másrészt viszont a pillanatnyi érdek, a többinél kisebb közösség megmaradásának vágyából és félelmeiből származó indítékok mozgatták őket.

Fejtegetéseink során itt már eljutottunk a reformkorig. Ezekben az időkben, az egységes nemzetté válás útján meginduló magyarság és a már kialakult közös nemzettudattal rendelkező szászok szinte mindenben az ellenkező véleményen voltak. A fiatal szászságot a Napóleon elleni harc lelkesíti. A *„mi Németországunk”* ügyéről beszélnek. Komoly ellenérzést szült a szászokban a magyar nyelv hivatalossá tétele a mindenki számára semleges latin helyett. (1836, majd 1844).

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Míg a szászság elzárkózva küzd nemzeti jövőjéért, a magyarság is nagy építő munkában van. A kettő olyan ellentétet hoz felszínre, amely többszörös áttétek útján később mindkét nemzetnek nagy károkat okoz.

A szászok ekkor kezdenek lemondani tájnyelviekből kialakult köznyelvükről, s — Pukánszky szavával élve — a német nyelv védelme alá menekülnek. Binder püspök a szász egyház jogkörébe eső egész területen elrendeli az irodalmi német nyelv használatát.

Így érkezünk el 1848-hoz. Cziráki így vélekedik:
„az 1848 márciusa után elmérgesedő, az unióról folytatott vitában a szászok ellentmondásosan reagáltak: néhány szász közösség — így például Brassó és a Barcaság — bölcsebbnek látta beleegyezni Magyarország és Erdély egyesítésébe, míg mások a hangadó Nagyszebennel az élen a magyar uralom ellen, a közvetlen császári fennhatóság mellett foglaltak állást. Mindemellett számos szász a románokkal és a székelyekkel történő összefogásban látta az ország függetlenségének és prosperitásának zálogát.”

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A szászok végeredményében mégis az egységes osztrák birodalom hívei, és küzdelmükben azzal próbálják magukhoz szelídíteni a románokat, hogy Királyföldön a magukéval azonos jogokat ígérnek nekik. A román tömegek nem a magyar reformerekre tekintettek, hanem most már a szászokkal együtt Bécsre néztek.

A lezajló román és magyar országgyűlések — mintegy kirajzolván a törés vonalát — ellentétes célokat szolgáltak. Bár az uniót sikerült keresztülvinni az udvarnál, a magyarokkal látszólag lojális császár is eszközt látott a nemzetiségek egymás elleni kijátszásában. A románságot a *„jó császár”* mítosza inkább megérintette, mint a magyar reformok reménye. Minden a magyar Erdély ellen hatott.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Végül napvilágot látott az új kívánalmait kielégítő nemzetiségi törvény is. Későn. Az ortodox törésvonalon túli szellem nem engedte kiszabadulni hatása alól gyermekeit. A lezajlott borzalmakkal kapcsolatban Jancsó Benedek szász írót idéz: *„…A mongolok betörése és a XVI–XVII. század harcaitól eltekintve, nem volt egyetlen olyan időszak sem, melyben az elszabadult szenvedélyek az egész országban annyi rablást, gyújtogatást, és gyilkolást okoztak volna, mint ebben az esztendőben.”*

Roth István Lajos (Stephan Ludwig Roth) lelkész, tanár 1848 októberében így beszélt: *„A magyarok és a románok véletlen dolgok. A fontos az összmonarchia elve, mert ez az eszme Ausztria proklamált alkotmányának biztosítéka.*" Ez a szász szempontból nagyon is racionális döntés magyar szempontból egyértelmű árulásnak minősült. De amint azt már régen mondják, a szabadságharc leverése után a *„jóságos császárhoz”* hű románok és szászok azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Sorra került Erdély ügyének rendezése is. A szászok azt várták, hogy visszakapják hagyományos előjogaikat. Bécs végül hozzájárul a szász jogok visszaállításához és a Szász Universitas elismeréséhez, de ez sem hoz megoldást, és a császár 1861 végén felfüggeszti a birodalom átalakítási folyamatát. Ezt követi a provizórium ideje, a megoldáskeresés korszaka melyben a magyar nemesség ellenállásának megtörése a fő cél, ennek érdekében változtatják a választási cenzusokat, és 1863-ra kialakul egy számarányoknak megfelelő helyzet. Nagyszebenben így ül össze az országgyűlés. A széthúzás azonban itt is kudarcot eredményez.

A poroszoktól elszenvedett vereségek is érlelik az udvar elhatározását, hogy a magyarok megnyerésével érjék el a birodalom átalakítását. *„…a szebeni országgyűlés feloszlott, helyette Kolozsváron gyűltek össze a régi választójog alapján választott küldöttek, akik — erőteljes magyar többséggel — megszavazták az uniót Magyarországgal.”* A szászság hozzáállása megoszlott. Az uniópártiakat újszászoknak, az ellenzőket ószászoknak nevezték. Előbbiek a kiegyezésben rejlő lehetőségek kihasználását remélték.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A kiegyezéssel a Gubernium megszűnt, hatáskörét a magyar belügyminisztérium vette át.

Magyarország részeként most már nem létezett önálló országgyűlés a Királyhágón túli részek számára, a képviselőket a magyar parlament fogadta magába.

Közöttük voltak a szász nemzet küldöttei, akik az alsóházban foglaltak helyet. (…)

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Mint Cziráki írja:
„a Tisza kormány 1876-ban látta elérkezettnek az időt (…) és a hagyományos szász székeket betagolták a magyar megyerendszerbe, bár a közigazgatásban a hivatalokat igyekeztek szászokkal feltölteni. Jelentős engedménynek számított az is, hogy nem háborgatták a szászok kulturális autonómiáját sem. (…) A század végén a Tisza Kálmán körül csoportosuló magyar vezetés továbbra is kitartott az ország nemzetiségeinek autonóm törekvéseit korlátozó program mellett azt az ábrándot kergetve, hogy sikerülhet megvalósítani az egységes, idővel asszimilálódó, lojális polgárok alkotta magyar államot. (…) Az Erdélyben érvényesülő »Magyarisirung« elleni védekezés tarthatatlan volt a szilárd hatalmi bázissal rendelkező magyar kormányok ellenében, az alig kétszázezres szász közösség el kellett ismerje, hogy az adott körülmények között csak az áldozatkész kompromisszumos politika vezethet eredményre. (…) A kedvezőtlen folyamat koronája az 1907-es Apponyi féle oktatási reform volt, mely a magyar állampolgári nevelést tette kötelezővé az iskolákban (…). Ilyen körülmények között újjáéledtek a magyar uralom ellen lázító hangok is a szászok körében.”

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A kiegyezés utáni magyar politika mibenlétét vizsgálhatjuk más szerzők véleményei alapján is. Így például egy másik szemlélet szerint a magyar állam vezetői az Európában akkor általános nemzeti egységállam eszméjének megfelelő politikát folytattak. A kiváltságok megnyirbálása természetesnek, szükségszerűnek tűnt. A szászokat azonban váratlanul érte.

Beszélnünk kell azonban arról is, hogy a magyar hegemón törekvésekből a gazdasági kimaradt. Az Albina és más román bankok segítségével egyre több föld vándorolt a román középréteg birtokába. S mindez a magyar hegemónia és az annyit emlegetett sötét elnyomás éveiben!
A szászok is megszervezik hitelintézetüket, és alapvető fontosságúnak hirdetik és tartják azt, hogy szász föld csak szász kézbe kerülhet. Ezen a ponton jelent hatalmas kontrasztot a magyarság hozzáállása a magyar földek sorsához a román földszerző és a szász földvédő politikával szemben.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Láthattuk, hogy a magyar nemzetiségi politika legkárosabb lépései az oktatásügy terén történtek. A próbálkozás messzemenő visszhangot váltott ki és máig tartó vádaskodás bizonyítékává vált. Ami a népiskolákat illeti, 1868-ban lépett életbe a korszakos jelentőségű Eötvös-féle népoktatási törvény (1868. évi XXXVIII. tc.), amely — több nyugat-európai államot megelőzve — előírta a tankötelezettséget, s kimondta, hogy minden szülő vagy gyám köteles gyermekét annak 6 éves korától 12 éves koráig iskolába járatni. A szászság már addig is nagy összegeket fordít művelődési célokra, egyesületek szervezésére, fejlesztik a közösségi életet és magas szintre emelik tanítóképzésüket.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Mindent összevetve, a kiegyezés utáni Szászföldön határozott fejlődésről beszélhetünk. Csak a magyarsághoz fűződő viszonnyal nem tudnak mit kezdeni. Pedig egyre inkább láthatóvá vált, hogy nem ellenük irányult lépésekről volt szó, csupán szükségszerű és a korszakkal járó intézkedések történtek.

Ekkoriban azonban léteznek próbálkozások a megbékélésre is. A főispán, gróf Bethlen András lojális magatartása például ebbe az irányba hatott. Új politikai irány kontúrozódott Tisza Kálmán bukása után is. A szász értelmiség több szerephez jutott az ország közéletében. Ez Tisza István alatt tovább nőtt. A nyelvi törvényeket csak igen enyhe formában hajtották végre szász földön. Sajnos azonban a közeledésnek komoly ellenzéke is volt és harcot hirdetett a magyarság mindennemű térfoglalása ellen. A *„zöld”* szászok mozgalma a magyarországi németek nemzettudatát is újra akarta éleszteni. Üdvözölték a svábság öntudatra ébredését.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Ferenc Ferdinánd trónörökös a föderalizmus híve, a nemzetiségek képviselőinek támogatását keresve készült a hatalomátvételre. Az erdélyi szászság megmaradt a magyar állam és a dinasztia iránti lojalitás mellett.

A kitört háborúban a szász katonák lelkesen küzdöttek a haza védelmében, de ezt az érzést megtoldotta az európai németséggel táplált közösség érzése is. 1917-ben — már a Nagy Háború vége felé közeledvén — II. Vilmos nagyszebeni látogatását ünneplő tömegek üdvözölték.
Az ország más nemzetiségeivel ellentétben a szászság kész volt önként vállalni a harcot. Ez pedig mintegy 38 000 szász katonát jelentett a kétszázezres szász nemzetből. A veszteség közel ötezer halott és majdnem annyi sebesült. Ekkoriban ismét volt egy rövid időszaka a magyarokhoz való közeledésnek. Hűségnyilatkozatokat hallani, olvasni évszázados törhetetlen és kitartó ragaszkodásukról a magyar hazához. Azonban a közös haza már a végét járta.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

1916-ban — a titkos bukaresti szerződést követően — Románia az antant oldalára áll. Az üzlet számára nyereséges oldala egy ígéret, a monarchia délkeleti felének átadásáról, Bukovinától-Bánátig, a Tisza vonaláig. Erdélyben nincs számottevő védelmi erő, amikor a románok rátörnek. Erdély védelmét a szebeni szász Arthur Arz von Straussenbergre bízták, míg a német csaptok megérkeznek. A szászok és székelyek 1849 emlékétől hajtva nyugat felé menekültek. A védelmet csak a Maros vonala mentén sikerül megszervezni. A Székelyföld és Szászföld nagy károkat és még nagyobb atrocitásokat szenved el. A menekülés tömeges. Szeben 30 000 lakosából kevesebb, mint 10 000 marad a városban. Magyarországon testvéri szeretettel fogadják a menekülteket. A szász egyház nagytekintélyű püspöke, Teutsch Frigyes a Deák téri evangélikus templomban így prédikál sorstársaihoz: „*Otthonunkat elvesztettük, de megtaláltuk hazánkat.*” E szállóige megmaradt, a pillanat azonban tovaszállt.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Trianont megelőzően Teutsch Frigyes még többször is felemeli szavát a magyar–szász barátság elmélyítése érdekében, ebben látja Magyarország megerősödésének és a szász nép fejlődésének biztos zálogát, s váteszi szavakat is mond: *„…ha Magyarország tönkremegy — hangoztatja egyik cikkében — mi is elpusztulunk, s elvész népünk meg egyházunk; ha országunkat elszakítják Magyarországtól, vége évszázados történelmünknek s jövőnknek.”*

A várható változás bekövetkeztét csak megerősíti az 1918. december elsején tartott gyulafehérvári román gyűlés, mely kimondja a Romániával való egyesülést. Ezt követi 1919. január 8-án a szász gyűlés 800 év történetét lezáró medgyesi döntése Románia mellett. Azt is tudjuk, hogy a gyűlés román katonai megszállás alatt történt, román ígéretek előzték meg és Iuliu Maniu becsületszavát adta, hogy Erdélyt már nekik ígérték. Maga Teutsch püspök nyilatkozott aztán úgy, hogy nem tehettek mást, mert itt egy történelmi folyamat nyert befejezést. Ez az ominózus medgyesi nyilatkozat volt az a pillanat, amely elindította a 800 éves erdélyi szász nemzetet a 80 éves megsemmisülés útján.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A trianoni békediktátumot követően azonnal elkezdődik a balkano-bizantin román homogenizációs politika, ugyanis 1920-ban a Magyarországtól elcsatolt területeken az összlakosságon belül még csak 53% volt a románság létszámbeli aránya. A korabeli szász történetírás nem volt rest és „felzárkózott” az új helyzethez. Érdekes megállapítani, hogy ilyen felzárkózásnak az előző 800 év alatt nem érezte szükségét.

Az erdélyi (később romániai) szászok és németek már 1919 tavaszán egységes politikai programot dolgoznak ki, és létrejön a Német-Szász Népi Tanács. A vezető szerepet a szászok szerzik meg. Ez a Tanács összehangolja munkáját az összes német népcsoport érdekeit képviselő Nagyromániai Németek Szövetségével. A két szervezet szövetsége a Német Párt nevet viseli és képviselőket küld a parlamentbe, de elköveti azt a hibát, hogy nem működik együtt a számosabb magyar képviselőcsoporttal.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Legelőször a diszkriminatív gazdasági rendelkezések józanítják ki a szászokat. Ezek egészen külön bánásmódot alkalmaznak az ország nem román népességével szemben. Még a földreform is — a világon egyedülálló módon — más szabályok szerint zajlik az ó-román és a kisebbségi területeken. Nem csak a nagybirtokok kerülnek terítékre, de a köztulajdon is. Az elvett földeket a román parasztok között osztják szét. Az ígéretek sorra bizonyulnak üres szólamnak.
Mint azt Cziráki írja:
„Az oktatás és a hitélet terén kezdeményezett megszorítások valamennyi szász állampolgár számára nyilvánvalóvá tették, hogy az olyannyira sérelmes »Magyrisierung« politikáját a semmivel sem elviselhetőbb »Rumänisierung« beláthatatlan következményeket valószínűsítő programja váltotta fel.”

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Az 1923-as alkotmány, mely az előző francia típusúnak a puccsszerűen elfogadott mása, leszögezi a román nemzet egy és oszthatatlan voltát és végleg eltörli a kisebbségek kollektív jogait, biztosítván a románság előjogait s benne az ortodox egyház primátusát.

A kijózanodás jele a már jól ismert Teutsch püspök 1924-es megállapítása: *„a csekélyszámú szászság a legnagyobb veszélynek van kitéve, ami csak népet érhet: szakítania kell múltjával”*. A püspök szellemi kálváriájának ez a legújabb állomása. Az erdélyi gondolat felüti fejét és kultusza terjed a szász értelmiségi körökben. Ez a szász transzszilvanizmus jelentősen segítette a szász–magyar közeledést, csakhogy már *„időn túli”* jelenségről volt szó. 1935. körül pedig már ismét elhidegülésről lehet beszélni. melyet a nemzeti szocialista Németország sikerei fokoznak.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

1938-ban Károly király nyílt szélsőjobboldali programmal veszi kézbe a hatalmat, ez volt a királyi diktatúra. Betiltják az összes politikai pártot. Alapjában véve azonban a korszakot, az erről éppen akkor író Pukánszky véleményével jellemezhetjük, mely szerint a szászok bizonytalanok, bizalmatlanok, gyanakvók és ez gátolja őket a más népekkel való együttműködésben. Zárkózottak és mozdulatlanok, írja róluk. S ez régebben védte őket, de az adott — összefogást igénylő — történelmi pillanatban nem előrevivő. Csáky Richárd írja, hogy bármennyire vágynak az anyaországba, visszavágynak az erdélyi otthonba. Pukánszky szerint a „*Szózat*” szavai a szászokhoz is szólnak. *„A szász ember nem tud elszakadni hazájától — áttelepítése egyet jelentene pusztulásával”*.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A németek pártot hoznak létre, amely a birodalom érdekeinek megfelelő politikát folytat Romániában. A szász politikai és kulturális élet náci jelleget ölt. Német nyomásra visszakapják jogaikat is. A szász férfiakat azonban besorozzák az SS alakulataiba. A nácik 1943-ig több mint 50 000 katonát nyernek szász földön. Ők német állampolgárságot kapnak, és aki életben maradt, soha többé nem tér vissza Erdélybe. 1944. augusztus 23-án a román átállással minden hirtelen ér véget. A szászok fejvesztve menekülnek, ki ahogy tud, Németország és Ausztria felé. Az otthon maradó szász és magyar lakosság, mint ellenség kerül a megtorlások célkeresztjébe.

A szászok sajátos magatartásának megértéshez fejtegetéseimbe közbe kell iktatnom még egy fejezetet a szászok saját álláspontjára rávilágító bizonyítékokból.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Pukánszky tapintatosan írja a Magyar Szemlében, 1928-ban:
„Az ember eleinte meghökken a szász–oláh szolidaritás históriai folytonosságát bizonyító adatok tömegétől (…) a szász históriкusok a magyarsággal szemben — kevés kivétellel — a tárgyilagosság határait gyakran túllépő rideg kritikusok voltak s állandóan azt hangoztatták, hogy a magyar kultúra expanzivitása veszélyezteti saját kulturális önállóságukat; ha tehát most az oláhokkal szemben engednek kritikusi merevségükből, úgy ezt bizonyára abból a meggyőződéből teszik, hogy az oláh kultúrfölénytől nincs mit félniük. (…) Mindezek a kapcsolatok és tapasztalatok kétségtelenül az 1919-ben Medgyesen kimondott csatlakozásnál is érvényesültek és Nagyrománia belső életének első éveiben legalább átmenetileg eredményesnek látszó szász–román együttműködésre vezettek.”

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A szászok románokkal kapcsolatos naiv reményeit a következő idézet mutatja be:
„(…) a románság hálát érezhet a szászok iránt, akiknek földjén mindig szabadnak tekinthette magát, így joggal remélhető, hogy a németség a megalakuló román birodalomban nemzeti jellegét megőrizve, valláserkölcsi, művelődési és politikai szempontból egyformán sokat ígérő fejlődés elé tekinthet.”
Mint már láthattuk s még láthatjuk a továbbiakban, ez nem éppen így történt.

E témához csatlakozik Entz Gézának *„Szász író Erdély történelméről”* című tanulmánya, melyben Zillich Henrik könyvéről tudósít. A könyv címe: *„Siebenbürgen und seine Wehrbauten”* és 1941-ben jelent meg Lipcsében a *„Die blauen Bücher”* című közismert sorozatban. Fontos szembesülni ezekkel az erdélyi szász gondolatokkal, amelyek maguk is hozzájárultak Erdély tragédiájához és saját nemzeti katasztrófájukhoz.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Entz Géza mondja:

„Zillich könyvén két alapvető gondolat húzódik végig. Szerinte a Kárpátok medencéje minden szempontból szorosan összetartozik a Német Birodalommal, annak mintegy várudvara. Erdély pedig ennek az előtérnek messze Kelet felé kiugró bástyája, melynek falán a szászok állnak őrt s benne ők teremtik és tartják fenn a nyugati szellemet és műveltséget. (…) aki a magyar történelemmel nincs tisztában, a könyv elolvasása után halvány fogalmat sem kap arról, hogy a Kárpátok medencéjében a magyarok is játszottak valamiféle aktív szerepet. (…) Erdély mindent a szászoknak köszönhet, akik az erdélyi öntudatnak és műveltségnek egyedüli letéteményesei. (…) A magyar állam léte mindig a Birodalomra támaszkodott. Egy, a német központtól teljesen elválasztott Magyarország hódítóknak, mint később a törököknek, esett áldozatul. Felszabadítására ismét csak a Birodalom volt képes.(…)Erdély honfoglalás előtti történetét vizsgálva Zillich arra az eredményre jut, hogy a bérces haza a Kr. e. VI. századtól kezdve rövid megszakításokkal germán törzsek szállása volt. (…) Állásfoglalásának magyarázata nagyon egyszerű: előadásának törekvése világosan arra irányul, hogy Erdélyben a germán folytonosságot bizonyítsa.”

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Az a képzelődések határán túli Zillich állítás, mely szerint Erdély védelmezése kizárólag a szászokra hárult a román történetírás túllicitálhatatlanságának elsőbbségét feszegeti. Ilyen mérvű elfogultság láttán, az olvasó már-már feleslegesnek is érezheti a megfelelő reagálást. Csakhogy ez a könyv máig közkézen forog, főleg németországi körökben, és nem elhanyagolható félretájékoztató hatást gyakorol.

A II. világháborút követően a romániai németség s benne a szász közösség a kollektív bűnösség állapotában találta magát. 1945-ben megkezdődik a németek deportálása a Gulágokra. Ezen belül több mint 25 ezer szászt visznek kényszermunkára a Szovjetunióba, köztük asszonyokat és lányokat is.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Aztán az élet törvényei szerint ismét mozdulni látszott a szászág. Főleg egyházi vonalon kezdtek újjászerveződni, de a jogaik visszanyerésére tett kísérletek eredménytelenek voltak. A kommunista sajtó irányította hangulat a kiutasítást támogatta, kizárattak a kisebbségvédelmi jogok amúgy is csak látszólagos gyakorlásából is. A háborús bűnösök földbirtokait még 1945-ben kisajátították. Aztán elkezdődött a szövetkezetesítés. A számukra oly fontos egyház hatásköre minimálisra szűkült, iskoláik, kulturális értékeik, gyűjteményeik állami kezelésbe kerültek, 1948-tól pedig beindultak a koncepciós perek is.

1950. körül némi enyhülés áll be, a román kommunista párt ellenőrzése alatt létrehozzák a Romániai Német Antifasiszta Komitét.
Egy családegyesítő programot is elindíthat a Vöröskereszt, sőt az elmenekültek amnesztiát kapnak és hazajöhetnek, de ez nem jár komoly eredménnyel. Az egész enyhülés csak látszat. A kisebbségek nem kapnak szabad kezet. 1959-ben az iskolákat összeolvasztják a román intézményekkel. Ettől kezdve Romániában többé nincs önálló szász iskola.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

A Ceauşescu-éra egy időben — a hatvanas-hetvenes évek fordulóján — ismét enyhülés látszatát próbálja kelteni. Mi több, a diktátor elismeri a háború utáni intézkedések jogtalanságát. De közben a németeknél természetes külföldi kapcsolatokra árgus szemekkel figyelnek. Aztán egy ravasz ötlettel — a kulturális örökség megmentése címén — átveszik a műemlékek és műkincsek tulajdonjogát.

A Német Szövetségi Köztársasággal 1967-ben áll helyre a diplomáciai kapcsolat, majd 1978-ban olyan egyezmény jön létre, amelyik komoly alkudozások során megállapított összeg ellenében engedélyezi az egyébként nemzetközi jogba ütköző kitelepülést. A kivándorlók vagyonát az állam jelképes áron vásárolja fel. 1982-ben azonban Románia megpróbálja megzsarolni Nyugat-Németországot, háborús kártérítés címén. Ezt a nemzetközi felháborodás meggátolja. A kivándorló kivásároltak száma viszont egyre nő.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Így érkezünk el a rendszerváltáshoz. Az 1989-et követő újabb nagy kitelepülési hullám gyakorlatilag lezárja egy európai kis nemzet történetét. Bár a továbbiakban az új román alkotmány egyes passzusai, vagy az 1995-ben aláírt kisebbségvédelmi „*strassburgi nyilatkozat*” komoly garanciákat tartalmaz, azok, akik ennek amúgy is kétséges előnyeit élvezhetnék, már szétszóródtak a világban. A német állam és németországi szász szervezetek sokat tesznek azért, hogy legalább műemlékeik egy részét megvédjék, de mindez csupán szomorú epilógus történetük végén.

Hogy a 800 éven át a Szent Korona hagyományai szerint jogainak birtokában fejlődő szászság miként tűnt el 80 év alatt a román bizantín etnikai tisztogatás és homogenizálás módszereinek, meg természetesen a történelem őket különösen érintő viharainak köszönhetően, részben pedig naiv önhibájukból, alaposabb betekintést érdemel, s az is, hogy mi vezetett a magyarokkal szembeni ellenszenvükhöz, mely az 1919, január 8-án kiadott medgyesi nyilatkozattal tetőzött. Erdély önálló szász nemzete ekkor vágta fel ereit, s egészséges vére nagyjából nyolc évtized alatt, változó lüktetéssel, hagyta el 800 éves erős testét.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

Noha a szászok ekkor még üdvözölték Erdély Romániához csatolását, a Romániára mindig jellemző rossz gazdasági helyzet és életszínvonal miatt sok szász már ekkoriban Németországba vándorolt. Ez alapozta meg a századforduló Amerikába irányuló exodusa és a nem csekély világháborús veszteség okozta népességfogyást.

1989-ben a diktatúra bukásakor — mindezek ellenére — még 95.000 szász élt Erdélyben. Aztán 1990-92-ben újabb 150.000 német nemzetiségű személy vándorolt ki útlevéllel és így 120.000 német maradt az országban, ebből egyházi statisztikák szerint kb. 40.000 szász. 2003-ban a nagyszebeni szász evangélikus püspökség adatai szerint az erdélyi szászok létszáma már csupán 14.770 fő volt, 69 éves átlagéletkorral. 2011-ben az összes romániai német nemzetiségű száma 36.000, amiből a fentiek alapján az erdélyi szászok létszáma alig haladhatta meg a 10.000 főt. Manapság már mindössze 6.000 szászról beszélnek.

Dr. Szász István Tas — Az erdélyi szászság sorsa a 800 és a 80 év alatt

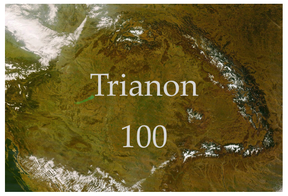
Ezekkel a rövid hátrapillantásokkal zárul az a történet, amelyben az erdélyi magyarságnak a Szent Korona védelme alatt Erdélyben született, s ebben a hazában olyan mély nyomokat hagyó társnemzete, az erdélyi szász nemzet, egy harmadik és mindkettőjüknél virulensebb bevándorló által, valamint a történelem nem mindenkor igazságos játéka folytán, gyakorlatilag eltűnt Transsylvania, Erdély, Ardeal vagy Siebenbürgen etnikai térképéről.

Elvégeztetett!

____ * ____

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács és
az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács

Temesvári történetek a 100. évfordulón

címmel
2019. február 8-án 16 órakor
konferenciát rendez
az Új Ezredév Református Központban
Temesvár, Malomárok-sor 1b / Splaiul Morarilor 1b

A konferenciát **Tőkés László** nyitja meg.

A konferencia előadásai:
Nemzeti útkeresés egy többnemzetiségű régióban:
Bánsági valóság - történeti reflexiók, 1818-1919.
előadó**:** *Dr. Lönhárt Tamás,* Kolozsvár

A temesvári Levente-pör (1919-1920)
előadó: *Dr. Borsi-Kálmán Béla,* Budapest

A temesvári „csoda”
előadó: *Dr. Bodó Barna,* Temesvár

A konferencia keretében zongorán játszanak *dr. Bodó Mária* tanítványai.
A zongoraesten elhangzik
Liszt Ferenc Magyar rapszódiája, előadja *Kohl Lukas*
Bartók Béla Két burleszkje (Civakodás és Kicsit ázottan),
előadja *Bakos Bernadett Zsuzsanna*
Johann Strauss Denevér — *Alfred Grünfeld* átirata és
Isaac Albeniz Tangó in D, előadja *Neag Melitta*

Minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

Tisztelt Hallgatóság! Szeretett Honfitársaim!

Pécs, Temerin és Kolozsvár után immár Temesvárra érkezett centenáriumi vándorkonferenciánk. Külön öröm számomra, hogy itt, az Új Ezredév Református Központban köszönthetem önöket, mely helyszín az 1989-es népfelkelés harmincadik évfordulójára emlékeztet bennünket. E központ neve üzenetértékű: új kezdetet hirdet egy megújuló időben, s e megújulás reménységével tekintünk – konferenciánk alkalmával is – a jövőbe.

Cselekvési programunk konferenciasorozatunk jelszavában is olvasható, miszerint következetesen valljuk: a Trianonra adott egyetlen lehetséges válaszunk az autonómia.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

Konferenciáink célja nem az öncélú múltidézés, hanem Trianon sebeinek gyógyítása. Trianonra adott válaszunkat rendkívül konstruktívnak tartom. Építő munkára vállalkozunk, s Kós Károly kiáltó szavával valljuk: *„Dolgozni kell, ha élni akarunk, és akarunk élni, tehát dolgozni fogunk”* (Kiáltó szó, 1921).

Száz évvel ezelőtt az Osztrák–Magyar Monarchia népei megalakították nemzeti tanácsaikat, és ügyüket többé-kevésbé sikerre vitték. Egyedül mi, magyarok nem tudtuk érvényesíteni jogainkat. Száz év távlatában eme kényszerű mulasztás politikai korrekciójára törekszünk, s egyértelműsítjük: igényt tartunk az önrendelkezés jogára, mely követelés a Kárpátmedencei Magyar Autonómiatanács politikai programjának is a lényege.

Tőkés László — Válasz Trianonra: az autonómia

A 2018–2019-es évfordulók kapcsán az erdélyi szászokról és svábokról is szót kell ejtenünk. Külön konferenciát is megérdemelne a történetük, hiszen – az erdélyi magyarsághoz hasonlóan – a trianoni békediktátum őket is igen súlyosan érintette.

Bár a román centenáriumi propaganda azt hangoztatja, hogy az erdélyi németek támogatták a „nagy egyesülést”, ez nem teljesen felel meg a valóságnak. Minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy ne jussunk a szászok sorsára, s ebben nagy felelőssége van a Bukarestben politizáló magyaroknak, valamint minden erdélyi magyar politikai szervezetnek.

Elszakított erdélyi magyar népünk sorsközösségében és az 1989-ben magára talált Temesvár szellemében, tisztelettel ajánlom szíves figyelmükbe a soron következő előadásokat.

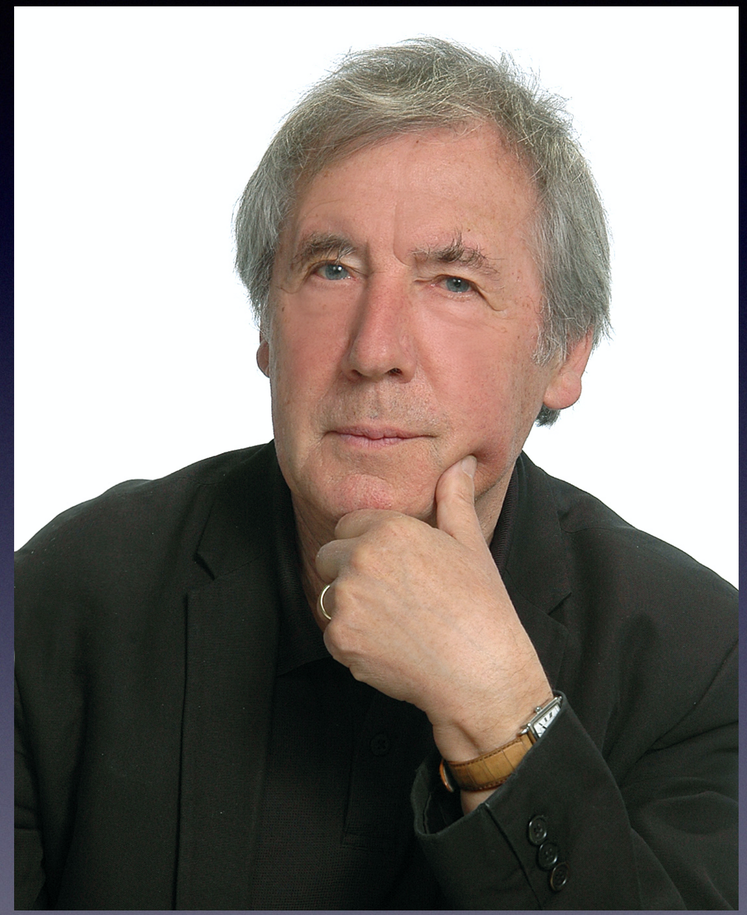
Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A temesvári diákösszeesküvés (a Leventeper 1919-1920) históriája

I. A vég kezdete

1920. január tizennyolcadikán hajnali fél három körül baljós zörejek ébresztették az almánfalvi Niamessny família temesvári kúriájának háza népét. Katona és csendőrcsizmák csikorogtak a kőkeményre fagyott hóban, majd román szitokszavak hasítottak bele a csillagtalan éjszakába. Aztán az új államhatalom nyelvén felhangzott az ordré is: A törvény nevében kinyitni!*1* ordította a különítmény parancsnoka, s felszólításának a keretlegények puska-tusának fülsiketítő zubogása adott kellő nyomatékot a Dózsa utcai porta tölgyfából ácsolt kapuján*2*.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A cselédek rémülten nyitottak végül is ajtót, a ház úrnője pedig igazi, hamisítatlan Nagyasszony, az Adyval*3* egyazon évben, 1877-ben született s a korabeli pesti írófejedelem, Herczeg Ferenc köréhez tartozó leendő írónő: Manaszy Margit*4* torkában dobogó szívvel kapkodta magára ruháit. Közben lopva kinézett az ablakon: a zúzmarás utcán egy konflis, mellette ormótlan csukott fekete autó, lámpái gyér fényében szuronyerdő csillant, a környék megszállva, a ház körülvéve. Innen bizony egy kisegér sem tudna észrevétlenül kisurranni.

Első bénító gondolata az, hogy férjét, Niamessny Mihályt*5*, Temes vármegye egykori főügyészét s a lippai választókerület Tiszapárti országgyűlési képviselőjét keresik a fogdmegek, aki — nem lévén hajlandó felesküdni a vadonatúj impériumra s annak koronás főjére, I. (Hohenzollern-Sigmaringen) Ferdinánd román királyra — szerencsére nincs Temesvárott: Csonka-Magyarország székesfővárosában, Budapesten kezdett új életet. A család többi tagját tizenhét esztendős Mackónak becézett nagyfiát és a két bájos, gesztenyebarna fürtű őzszemű bakfist: Magdit és Margitkát is oda várja júniusban édesanyjukkal együtt.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A késedelem oka a tanév zavartalan befejezése, birtok és ingatlanügyek megnyugtató rendezése, ami, kényszerből, a ház úrnőjének kínzó, idegtépő, lélekölő s minden maradék energiáját igénybe vevő feladata.*6*

Ám a valóság olykor kegyetlenebbnek bizonyul a leghátborzongatóbb rémálomnál is: a bajonettjükkel hadonászó zsandárok két hátrakötött kezű kamaszt vonszolnak maguk előtt, arcukon kék-zöld foltok s frissen alvadt vér, szemükből könny szivárog, torkukból a vágóhídra hajtott, vesztét érző állat artikulálatlan nyöszörgése. A rohamosztagot vezető csendőrtiszt s a két detektív izgatott szóváltásából aztán az iszonyat is rögvest formát ölt: nem a pater familiast, hanem a család szeme fényét, utolsó reményét, a fiút*7*, az 1902. december 7-én ugyancsak Temesvárott született ifjú Niamessny Mihályt — Mackót — keresik a Sziguranca emberei.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A csőre töltött revolverüket szorongató detektívek szuronyos csendőrök kíséretében berontanak ifjú Niamessny Mihály szobájába, s a két összevert, szepegő bajtársat is rögvest betuszkolják: Mackó, add meg magad, minden el van árulva, el van veszve!*8* hadarják egymás szavába vágva, fuldokolva az izgalomtól.

Az egyik magyarul is tökéletesen tudó titkosrendőr durva hangú nógatására ifj. Niamessny Mihály kényszeredetten öltözködik, halottsápadt, megkövülten ácsorgó édesanyjának pedig odasúgja: Mamuska, próbáljon meg valamit. Komoly dolog. Nem tehettem másképp.*9*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

II. A tét

Így, ezzel a valóban filmszerű és a folytatás (három román diktatúra*10* — s a hírhedt kompetens utódszerv: a Securitate működése) ismeretében ma is hátborzongató jelenetsorral indul a Trianon körüli, alig két kurta esztendőt felölelő zavaros átmeneti*11* történelmi időszak (s benne a nem kevésbé kusza magyar-román viszony) egyik leghíresebb short story-ja, amely, hála a bánsági s főként temesvári hírlapírók szorgos tényfeltáró és krónikási tevékenységének, a temesvári Leventeper címen 1920 januárja és júniusa között, vagyis a magyar fátum bekövetkezésének talán legérzékenyebb fázisában, állandó izgalomban tartotta a kortársakat s a szélesebb újságolvasói közvéleményt egyaránt.

Az érdeklődésre meg is volt minden ok: a Bánság (Bánát) s benne az elismerten legdinamikusabban polgáriasodó soknemzetiségű, mégis erősen magyarosodóban*12* lévő hungáriai nagyváros: Temesvár, a történelmi Dél-Magyarország gazdasági centruma és stratégiai kulcsa hovatartozása, ha lehet még az átrendezésre (elcsatolásra) kiszemelt többi régió (Csallóköz, Felvidék, Kárpátalja, Partium, Máramaros, Vajdaság, Erdély stb.) sorsánál is jobban foglalkoztatta a nagyközönséget.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Már csak azért is, mert ez nem egyszerűen a győztes-vesztes sémával leírható cseh(szlovák)-magyar,szerb(horvát)-magyar, illetve román-magyar ügy volt, hanem a diadalmas Entente fővárosokból nézvést két mohó szövetséges és társult hatalom: Szerbia és Románia beláthatatlan politikai-stratégiai-taktikai bonyodalmakkal, sőt akár nyílt fegyveres összecsapással is fenyegető akut (belső) konfliktusforrása.*13* S arra, különféle okokból Rómában, Londonban és Párizsban is oda kellett figyelni!*14*

Hiszen, mint ismeretes, a kérdéses területet, a hajdani Délvidék nemzetgazdaságilag legértékesebb keleti zónáját Belgrád és Bukarest finoman szólva csak erősen elnagyolt (legalábbis jórészt vitatható) történelmi jogon ugyan, ám annál alaposabban megfontolt (kétség-bevonhatatlan) nyers gazdasági, közlekedési s hadászati érvek és érdekek alapján teljes egészében magának követelte!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Paradox módon épp ez a stratégiai hatalompolitikai képlékenység s a nyomában járó nagyhatalmi érdekkülönbözőség adott tápot a bánsági német (sváb) törzslakosság, az iparosodás s a szervezett betelepítés eredményeként mind számosabb (helyenként őshonos) magyarság s leginkább a kevert vérű s vegyes népességű, ám egyre inkább magyar tudatú temesvári polgárság és városi közönség (birtokosság, hivatalnoki kar és, nem utolsósorban, a — lakosság mintegy tíz százalékára rúgó — szintén többnyire már magyarul beszélő és érző zsidóság!*15*) vérmes reményeinek is: Róth Ottó alig két hónapos Bánáti Tanácsköztársaságát (1918. október 31. [november 21.] – 1919. január 14.*16*) szerb megszállás (1918. november 17. – 1919. július 27.*17*), majd, átmenetileg nyilvánvaló katonapolitikai céllal: a román és szerb csapatok hermetikus szétválasztása okán*18* a Keleti Szövetséges Hadsereg (Armée Alliée dOrient) francia és szenegáli egységeinek 1919. július végi szintén tiszavirág-életű (július 27. – augusztus 12.) temesvári bevonulása*19* követte.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Mindennek további folyományaként a módos bánsági sváb parasztság s a többnyelvű, ám magyarosodóban lévő városi polgárok főként a temesváriak eleinte nem vették igazán komolyan sem a zömükben ókirályságbeli román hadosztályok 1919. augusztus 3-i megjelenését, sem azt, hogy őfelsége, az Isten kegyelméből uralkodó I. Ferdinánd király (s legfőbb hadúr) fennkölt stílű az 1919. július 28-i temesvári lapok reggeli kiadásában*20* közhírré tett, — utóbb a fontosabb középületekre is — kiszögezett parancsa Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területét örök időkre Nagy-Románia (a Román Királyság) integráns és elidegeníthetetlen részévé, vegyes etnikumú, ötnyelvű (román-német-magyar-szerb-bolgár) népét pedig, egyszer s mindenkorra,*21* román alattvalóvá nyilvánította. Mindezt pedig jó néhány hónappal a hivatalos trianoni végzések kihirdetése s érvénybe lépése előtt.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Hiszen ugyanezt tették a szerb megszállók is, Misics vajda (Živojin Miiæ, a szerb [jugoszláv] főparancsnok) emberei, arról nem is beszélve, hogy papíron s elvileg még semmi sem dőlt el: a versaillesi békekonferencia még javában ülésezett, gőzerővel folyt a kulisszák mögötti alkudozás, s bár az antant központokból gyakran szivárogtak ki nyugtalanító hírek, azok cáfolata is nemegyszer, — s sokszor rangos nyugati napilapokban*22* — nyomdafestéket látott, bizonyosat pedig talán néhány tucat valódi bennfentest kivéve szinte senki sem tudott*23*.

A néma éjszakából elősurran egy autó. Két-három revolverlövés furódik a csöndbe, egy fekete iv [sic!] siet a Dunára, platschol, spriccel a víz és másnap éhes, vézna kis árvák sirva keresik atyjukat, szerető hitvesi karok hiába várják szerelmes párjukat.
Temesvár szerencséről beszélhet. Elkerülték a háboru közvetlen borzalmai, elkerülte a proletárdiktatura áldása. Lakossága zavartalanul folytathatta megszokott munkáját, élelméről gondoskodva volt és lassan visszatért a szivekbe a nyugalom, a biztonság érzete, mely a román csapatok bevonulása után napról napra erősbödött. És ha voltak is, akik rettegéssel nézték a jövőt, bölcs belátással megalkudtak a helyzettel és betért a szivekbe a rég óhajtott béke.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Annak, hogy a Leventék pöre ilyen (viszonylag) nagy port vert föl, az eddig elmondottakon kívül két további — egymással s az előzményekkel is sok szálon összefüggő — fő oka volt. Az egyik rögtön az, hogy a frissiben berendezkedő új (román) államhatalomnak elemi érdeke volt, hogy helyzetét megszilárdítsa s haladéktalanul stabilizálja egyik legértékesebb 1920-as történelmi zsákmánya egyelőre igencsak törékeny s szétfolyó viszonyait. Az újonnan szervezett, eleinte természetesen kipróbált régi emberek szolgálataira*24* is rászoruló román hatóságoknak igazán nem volt mindegy, hogy miként tudnak úrrá lenni a világháborús évek, az osztrák-magyar vereség, a fokozódó gazdasági, élelmezési s egyéb apró-cseprő napi gondok, spanyolnátha stb. okozta fásultság, lehangoltság, a birtok- és honvesztéstől való rettegés, létbizonytalanság, lelkiismereti és identitásválság, valamint a két forradalom és az ismétlődő (szerb-francia-román) katonai megszállások után (nyomán) szinte törvényszerűen bekövetkező általános káosz*25* fölött! Vagyis határozottságot, szilárdságot s legfőképpen erőt kellet felmutatniuk!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Különösen érvényes ez a mindenkori civil hatalom erőszakszervezeteire, kivált az állambiztonsági szervekre és a titkosrendőrségre, mely(ek)nek szintúgy presztízst és respektust kellett szereznie. Bizonyára nem véletlen, hogy a szinte akadálytalanul előrenyomuló román hadsereg térfoglalásával csaknem egyidejűleg a Sziguranca is munkához látott*26* a nemzet újraegyesítéséért folyó háború*27* eredményeként az anyaországhoz (vissza)került tartományokban, különösen Erdélyben, a Partiumban és a Bánságban. Márpedig közismert, a különleges szolgálatok fogaskerekei akkor is mozgásban tartandók, ha különösebb indok nincs is működtetésükre. Hát még csúcsidőben, a román nemzetstratégia — sokáig csupán titokban remélt — teljes diadalának*28* sorsdöntő hónapjaiban!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A bukaresti és a nagyszebeni román politikusoknak kapóra jött tehát a temesvári összeesküvés, hiszen úgy tetszett: rámenős felderítéssel, célra törő nyomozással, egy kis kompetenciával, némi szerencsével és a szokásos sajtópropagandával szinte bármit bizonyítani lehet majd vele: felségárulást, az állam megdöntésére irányuló bűnös üzelmet éppúgy, mint a legnagyobb történelmi rivális (ellenfél), az egyelőre közös erővel letiport, területi átrendezésre ítéltetett, nemzeti méltóságában mélyen megalázott, ám változatlanul félt Magyarországgal — közelebbről a szerveződőben lévő Horthy-hadsereg szegedi főparancsnokságával — való cinkos együttműködést. Mindennek pedig végső célja nem is lehet más — gondolták —, mint NagyRománia imént s örök időkre deklarált területi integritása megbontására irányuló ördögi machináció!*29*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Egy ilyen veszedelmes, államellenes szervezkedés ténye ugyanakkor — megfelelő tálalásban — egyfelől arra is alkalmasnak látszott, hogy a párizsi szakemberek ébredező szakmai lelkiismeretfurdalását tompítsa, és a három nagy (Alexandre Millerand, Lloyd George, Francesco Saverio Nitti) az utolsó utáni pillanatban valamilyen csoda folytán netán mégis feltámadó magyar szimpátiáit ellensúlyozza*30*; másrészt korrekt, határozott s gyors lezárása aduként szolgálhatott a román hatóságok hozzáértése, jóhiszeműsége s emberséges magatartása — politikai legitimációja bizonyítására. Ideértve persze azt a távolról sem mellékes járulékos hasznot is, hogy példát statuálva hosszú időre kedvét szeghette a zavartkeltő elemek és, a dolgok logikájából következően, a magyar irredenta mozgolódásának. S ha mindehhez azt is hozzávesszük, hogy a leventék és korosabb bajtársaik egyaránt többnyire jó családokból származtak, némelyikük egyenesen a temesvári politikai és értelmiségi elit krémjéhez tartozott, úgy hiszszük, nem szükséges tovább ecsetelnünk e szövevényes azóta csaknem teljesen feledésbe merült história korabeli sajtóvisszhangját és politikai horderejét.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

III. Kik voltak és mit akartak?

De nézzük most meg közelebbről, kik is voltak az érintettek? Kik keveredtek bele tényleges résztvevőként, szimpatizánsként, tanúként, törvényszéki orvosként, avagy védőügyvédként a történetbe?

Lássuk tehát először a listát — alfabetikus sorrendben — foglalkozásuk és, amennyiben sikerült kideríteni, életkoruk feltüntetésével — a negyvennégy vádlott nevét*31* kiemelve!*32*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ambrus Béla (volt csendőr őrmester, tanú),
Ambrus József (21 éves, elektrotechnikus, tanú),
Antus László (tanú),
Bajza [Bajzáth] Gyula (őrmester, magyarországi ügynök),
Bayer László (18, tanuló, apja vasúti tisztviselő),
Bárvig Ödön (védőügyvéd),
Bergmann Károly (17, tanuló),
Berkes József (36[33], tanár [korábban tábori lelkész,
majd hírlapíró, a Temesvári Napló (külső?) munkatársa]),
Bíró Béla (24, postai segédtiszt),
Blaskovits [Blaskovics] Ferenc (apátkanonok, a püspöki szentszék elnöke, tanú),
Bozsin (Bozsits, Mozsny?) Nándor (nyolcadik osztályos tanuló),
Braun János (18, reáliskolai tanuló),*33*
Brunner András (16, ipariskolai tanuló, tanú),
Bugél Jenő (38, lapszerkesztő, korábban tanfelügyelő, tanú),*34*
dr. Bürger Géza (törvényszéki orvos),*35*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Delbl Ferenc (17, nyolcadikos gimnazista),
Dér István (21, joghallgató),
Dolch Adolf (postai alkalmazott),
dr. Endrőczy László (tanú),
Erdélyi Béla (18, tanuló),
Fall Endre (28, a Városi Konviktus igazgatója, tanú),
Feigl [Veigel] Ede (18, nyolcadikos gimnazista),
Ferry József (tanú),
Fiacska [Fiatska] Béla (18, felsőkereskedelmi iskolai tanuló),
Galgóczy Gyula (17 vagy 18, másodikos kereskedelmi iskolai [más forrás szerint: erdészeti szakiskolai] tanuló),
Gera Pál (17, kereskedelmi iskolai tanuló, Galgóczy barátja),
Gömöri Lajos (18, ipariskolai tanuló),
Harmos (Halmos, Harmosch?) Géza (fogtechnikus),
Horváth József (védőügyvéd),
Hosszúfalussy Miklós [Kornél] (magyarországi hírszerző tiszt),

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Jánossy [Jánosi] Vilmos [Sándor?] (18, ipariskolai tanuló),
Juhász Jenő [János] (a kegyesrendi gimnázium VIII. osztályos tanulója, édesapja: postatisztviselő, közelebbről: postaaltiszt),
Jung József (20, dettai lakos, tanuló[?]),
Keller Ferenc [Franz Koller] (18, középiskolai [más forrás szerint: ipariskolai] tanuló),
Konlecher [Kohnlechner] Károly (17, reáliskolai tanuló, apja cukrászmester),
Ladányi Jenő (17, felsőkereskedelmi iskolai tanuló),
Leposa [Leposan] Árpád (húsz év körüli orvostanhallgató),
Lindner János (17, nyolcadik osztályos tanuló, reálista),
Linka (Link?) László (20, joghallgató),
Lobmayer Nándor (báziási plébános, tanú),
Longauer Nándor (tanú),*36*
Mayer Ervin (kegyesrendi gimnázium nyolcadik osztályos tanulója),
Márton Albert (43, brassói születésű ügyvéd),
Marx Dezső (23, pesti joghallgató), Mike József (főhadnagy, szegedi hírszerző tiszt),
Misek [Mischek] Ferenc (30, tanár, a Városi Konviktus felügyelője*37*),

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Nagy József (20, cipészsegéd, a katolikus legényegylet vezetőségi tagja, tanú),
Niamessny Mihály (17, nyolcadikos kegyesrendi gimnáziumi tanuló),
Nosek [Noszek] Broniszláv (51, lengyel származású tartalékos alezredes, tanú),
Palkó [Balkó] Ferenc (16, diák),
Pollák Frigyes (postai főtisztviselő, Dolch Adolf főnöke, tanú),
Praznovszky [Práznovszky] István (19, nyolcadikos reáliskolai tanuló),
Rech Béla (16, reáliskolai tanuló), Reibl Mihály (30, r. kat. lelkész, a katolikus legényegylet igazgatója),
Risztics György (védőügyvéd),
Rolko (Rolkó) Sándor (17, nyolcadikos piarista gimnáziumi tanuló),
Schipter [Schipner] János (19, vasúti raktáros: a spicli),
Schön Péter (18, kereskedelmi iskolai tanuló),
Schrauder György (26, joghallgató, leszerelt géppuskás tiszt),
Schuch [Schuh] József (26, leszerelt hadnagy, pesti kereskedelmi hivatalnok [más forrás szerint: kereskedelmi akadémiai hallgató]),
Schmitzer (Schnitzer) Jakab (45, vaskereskedő, tanú),
Schuster István [Gáspár] (17, kereskedelmi iskolai tanuló),

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Skuteczky Miksa (védőügyvéd),*38*
Sperling János [Károly] (17, ipariskolai tanuló),
Steiner Ferenc (64, egykori országgyűlési képviselő, földbirtokos*39*),
Szabolcska Mihály [1862-1930] (58, református lelkész, tanú),
Szabó Lajos (19, gimnáziumi tanuló),
Tornya Gyula (43, védőügyvéd),
Török Lajos (30, rendőrtiszt, tartalékos hadnagy),
Trilsch [Trillsch] Péter (18, gimnáziumi tanuló
[más forrás szerint: tanárjelölt]),
Treml*40* [Trengl] József (16, tanuló),
Unterweger János (tanú),
Vészel [Bészl, Wésel, Veszely] Károly (18, reáliskolai tanuló),
Virág [Virágh] Nándor (17, lakatossegéd, tanú),
[báró] Wildburg (Wilburg) Walter (16, piarista diák)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Egyéb mellékszereplők:

Adamov Dusán [a városi rendőrség volt kapitánya, a bűnügyi osztály korábbi vezetője] (Tornya Gyula védőügyvéd kéri tanúként való kihallgatását!),
Avender Lugosi román képviselő (terhelő adatok birtokában volt Bugél Jenő kétes múltját illetően!),
Liþia és Pascu (felsőbb utasításra visszarendelt román védőügyvédek),
Hubián Miklós [Nicolae Hubian] kapitány (hivatalból kirendelt román védőügyvéd),
Bíró Demeter (?),
Kirioi (Kirici) [recte: Chiroiu],
Coste [Costea] Gyula (Márton Albert fővádlott hatalmi nyomásra visszalépett román nemzetiségű védőügyvédjei),
Beiler [Weiler (?)] József (tanú),
Gehl Ferenc (exőrmester, tanú),
Istenes Böske (Gera és Galgóczy barátnője, akit hébe-hóba Schipter is látogatott),

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

a Hesz testvérek,
Strom Antal,
a Maretics fivérek (Dér István vallomásában szereplő személyek!),
Kovacsik [Kovalcsik] Lajos (tanú),
Krausz János (tanú),
Lamberg [Lambert] János (tanú),
Lázár András (távolmaradt tanú),
Meskó Béla és Szombathy István (a Temesvári Napló hírlapírói), Dr. Wieser Vida Péter (a Temesvári Napló felelős szerkesztője; mindhármuk tanúként való beidézése felmerül Berkes József vád alá helyezett kollégájuk vallomása kapcsán, amelytől a hadbíróság végül is eltekint!),
Muth Gáspár és Sztura Szilárd ügyvédek, Striegl József tanár (mindhárman Török Lajos vallomásában szereplő temesvári polgárok!),
Pálffy ? (Trilsch Péter társa, kihallgatására nem került sor),
Petiescu [Petrescu?] György (tanú),
Schäffer (Schiffer?) (volt rendőrkapitány, Tornya Gyula védőügyvéd tanúként való meghallgatását szorgalmazza),
Schneider Mihály [Miklós?] (nyugalmazott őrmester, tanú),
Székely (Marx Dezső vallomásában szereplő személy),

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Tichy (Misek Ferenc tanár és Dolch Adolf orsovai ismerőse, akinél állítólag harmincezer gránát van elrejtve),
Tudvare Sándor hadnagy (Mayer Ervin szüleihez bekvártélyozott katonatiszt, tanú),
Róth [Rock (Rech?)] Mihály,
Szakács (?), Tóth*41* (Dér István vallomásából kiderült, hogy ez utóbbi két fiatalember szintén részese volt a szervezkedésnek, Dér Tóth lakásán találkozott Mikével, és Niamessnyvel együtt ott tette le a hűségesküt, sőt Szakács két gépfegyverrel is rendelkezett! Minden valószínűség szerint Tóth és Szakács 1920. január 18-a, vagyis a letartóztatások kezdete előtt ugyancsak ismeretlen helyre távoztak),
Chimigeriu [Ghimighiescu] Konstantin [Constantin] kirendelt vasúti hivatalnok (tanú),
Teleszky [Delescu?] (Reibel Mihály vallomásában szereplő vasúti hivatalnok, aki úgymond tud felvilágosítást adni a [gép]fegyverekről),
Weil [Beil?] Emil (tanú),
Cornea és Zelliger (a szövegösszefüggésből kivehetően: a temesvári vasúti távírda és telefonszolgálat alkalmazottai)*42*,

dr. Pop ezredorvos, dr. Schröder, dr. Springer és dr. Szattler törvényszéki orvosok,
Berichel, Röhling,*43* Brenner őrnagyok; Benz (Bene) (a temesvári polgárőrség parancsnokának kiszemelt Nosek Broniszláv helyetteseiként számba jöhető három katonatiszt),
Sartkó (Sertkó), Wermer [Werner] (volt tisztek);
Berki és Heller [Haller] kapitányok (Schuch József szegedi kapcsolatai),
Nikolaevits István aktív főhadnagy (Bíró Béla vallomásából),
Hidu János [Ioan] hadbírósági pretor [más forrás szerint: a 19. divizió pretora] (őrnagy, a temesvári fogház parancsnoka, tanú),
Aurel Cosma temesvári prefektus,
Victor Mercea alprefektus,

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

dr. Bárdossy Ágoston román rendőrprefektus [helyettes] (Schipter besúgása alapján a szervezkedés felderítésére irányuló nyomozás elindítója!),
Janku [Iancu] János [Ion], a kolozsvári kormányzótanács igazságügyi reszortja tisztiszolgája [más forrás (maga Schipter) szerint: kolozsvári pénzügyigazgatósági tisztviselő! (pénzügyőr?)] (Schipter János barátja, az összeesküvés másik feljelentője!),

rendőrtisztek (nyomozók):

Bain [Baik?] Lázár rendőrparancsnok,
Boncsa,*44* Bobrik, Chernolatetz rendőr ügyvéd (judele poliþist),
Gutzu, Kállay, Liuba rendőrprefektus,
Mitra József csendőr hadnagy [más forrás szerint: János, alhadnagyi rangban],
Mona [Molnár?] (aradi detektív, Mitrával együtt az összeesküvés felgöngyölítői!),
Popovits Kornél, Szávics, Újvári,
Stoika (Stojka Sebő r. főhadnagy) [Stoica] aradi rendőrfőnök (Geml szerint korábban temesvári rendőrfőkapitány, Geml 1924, 150.
etc.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ez a bizonyára pontatlan s távolról sem a teljesség igényével összerótt lista — az átírási bizonytalanságokat, téves olvasatokat, elhallásokat, átfedéseket s egyéb hibalehetőségeket is figyelembe véve — körülbelül 155-160 egyén részleges személyi adatait tartalmazza.

A lajstromba vett családnevek közül nagy valószínűséggel mintegy 60-65 német (germán) eredetű (vagy svábos hangzású); egyértelműen magyar (vagy magyarosított) mintegy 35; északi szláv (szlovák, lengyel, cseh) eredetűnek tetsző: 22-24; délszláv (bolgár, horvát, szerb): 11-12; csaknem bizonyosan románnak minősíthető: 18-20; bizonytalan (Antus?; Fiatska?; Harmos?; Hesz?): 4; számunkra végképp azonosíthatatlan (Avender?; Bárvig?; Ferry [lotharingiai francia?] 3!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A felsorolás, mely — nyomatékosan hangsúlyozzuk — felületi jegyek alapján és nem nyelvészeti-etimológiai szigorúsággal készült, *45* csupán hozzávetőleges pontosságú (a bizonytalanság már a két-három formában is előforduló nevek helyesírásán is tetten érhető!), arra azonban megítélésünk szerint mégis alkalmasnak látszik, hogy a Bánságban s magában Temesvárott a korábbi két évszázad során lezajlott dinamikus demográfiai, telepítés-politikai, társadalomtörténeti, társadalomlélektani (betagozódási-hasonulási) folyamatok arányait (és jellegét) érzékeltesse s némi fogódzót nyújtson értelmezésük megkísérléséhez.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A minket közelebbről érdeklő 44 vád alá helyezett személy esetében ugyanez a hevenyészett számítás az alábbi eredményt hozza:

Német (sváb): 20 — (Bayer, Bergmann, Braun, Delbl, Feigl [Veigl], Jung, Konlechner [Kohnlechner], Lindner, Mayer, Marx, Rech, Reibel, Schön, Schrauder, Schuch, Schuster, Sperling, Steiner, Trillsch, Wildburg);

Magyar: 14 — (Berkes, Bíró, Dér, Erdélyi, Galgóczy, Gera, Gömöri, Jánossy, Juhász, Ladányi, Márton, Palkó, Szabó, Török);

Szláv: 4 — (Bozsin*46* [Mozsyn], Niamessny [eredetileg: Nemessányi], Praznovszky, Rolkó);

Román: 1 — (Leposa [Leposan]);

Bizonytalan: 5 — (Fiacska [Fiatschka], Harmos [Harmosch? Halmos?], Linka,*47* Misek [Mischek?], Vésel [Wésel, Bészl, Veszely]).

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Mindez akár rosszízű gyökerészésnek is tetszhetne, ha nem tudnánk, ezúttal teljes bizonyossággal, hogy minden vádlott, kivétel nélkül magyar nemzetiségűnek, és két személyt leszámítva*48* magyar anyanyelvűnek nyilvánította magát! Ám ezek közül is csupán a jelek szerint szombathelyi illetőségű Schuch József kért német tolmácsot vallomása szabatosabb megtételéhez.*49*

Míg ifj. Niamessny Mihály, tudván, hogy a román hadbíróság elnöke, Virgil Economu ezredes a Párizs környéki SaintCyr akadémián végezte tanulmányait, franciául kívánt vallani!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Szórványos adatainkból, amelyek hézagos voltát fokozza, hogy — ismételjük — a személyazonosság talán legszilárdabb támpontját az anya nevét szinte sehol sem tüntetik föl, mégis jó néhány érdekes tény hüvelyezhető ki. Például két esetben is pontosan megállapítható, hogy milyen családnevet cseréltek föl egy másikkal, azaz miről mire változtattak!*50*

Mielőtt továbblépnénk egy objektív tényre, rá kell tehát világítanunk: a sajátos bánsági viszonyok közepette, a Temesvidék előző két évszázadának mozgalmas demográfiai fejleményeiből, telepítéspolitikájából s dinamikus társadalomtörténetéből következően az itteni polgárok identitásválasztása minden más egykori magyarországi tartomány lakosainál nehezebb, körülményesebb és bonyolultabb, hiszen az alternatíva megduplázódik: nem két, hanem négy eshetőség (nemzettudat) között lehet és kell választaniuk! S mindezzel párhuzamosan még egy kérdést föl kell tennünk! Szociológiailag-társadalomtörténetileg vajon miként rekonstruálható az összeesküvők zárt köre?

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Hely hiányában*51* most csupán összegezzük megállapításainkat: a résztvevők és a gyanúba keveredtek, jóllehet felső középosztálybeli származásra utaló foglalkozások (főgimnáziumi tanár, okl. mérnök, bankigazgató, szállodatulajdonos, vasúti tanácsos etc.) is szép számmal akadnak szüleik (és feltételezett rokonaik) között, jószerével mégsem a szűken vett bánsági elit tartozékai! Jó néhány jel vall inkább arra, hogy többnyire amaz etnikailag és szociológiailag egyaránt erősen heterogén, polgárosodóban, egyszersmind magyarosodóban lévő közeg részei és produktumai, amelynek tagjait a jelenség egyik legjobb helyi ismerője — végeredményben maga is a társadalom történeti-szellemi párlata —: Méliusz József*52* (1909-1995) polgármagyaroknak, beamter-magyaroknak nevezett. Ama rétegek és egyének sajátos, olykor fura, mégis organikus halmazának, amelyek (és akik) a múlt század második évtizedében már igencsak közel kerültek áhított úti céljukhoz; ahhoz, hogy maguk is hamisítatlan úriemberekké, közelebbről magyar úri családokká váljanak.*53*

Ezt a természetesnek, szervesnek érzett s visszafordíthatatlannak remélt emelkedő társadalomtörténeti-társaslélektani folyamatot törte meg (majd fordította később visszájára)*54* a háború, a forradalmak sora, az összeomlás, a szerb-francia-román hadsereg bánsági térfoglalása, majd az új államhatalom erőszakszervezeteinek, intézményeinek és azok képviselőinek-működtetőinek temesvári megjelenése.

IV. Mi és hogyan történt?

A román vádhatóság megalapozottnak remélt vélelme: dr. Márton Albert brassai születésű 43 éves helyi ügyvéd az értelmi szerző, sőt ő a mozgolódás főembere is. Az viszont már eskü alatt vallott pozitív tény, hogy — valamikor 1919 őszén — ifj. Dér István I. éves joghallgató, egy bizonyos Tóth Sándor nevű egyén*55* józsefvárosi lakásán tartott megbeszélésen lett a Levente Szövetség tagja. Mike József szegedi hírszerző főhadnagy és egy másik alkalommal ifj. Niamessny Mihály jelenlétében!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A román vizsgálóbíró kérdésére azonban Dér kerek perec kijelenti, hogy sem Márton dr., sem pedig ő nem vett részt a szervezkedés irányításában!

A Mártonhoz képest — talán fiatalabb korából következően — feltűnően beszédes és sokkal egyenesebben válaszolgató Dér István persze azért lehetett ennyire kategorikus, mert vallomása egy szemernyit sem árthatott a szervezőknek: Mike és Tóth nyomát 1920 januárjában a román hatóságok már bottal üthették, ugyanúgy megugrottak, mint Dolch Adolf 24 esztendős exaltált postatisztviselő*56* és még jó néhányan a gyanúba keveredettek közül.

E szenzációs bonyolult ügyben*57* különben a kortársak is csupán találgatásokra szorítkozhattak, ám különféle jelekből 1919 őszén arra következtethettek, hogy Temesvárott valami készül. Szemet szúrhatott nekik, például, hogy Aurel Cosma prefektus november folyamán több hirdetményt szögeztetett ki a város központi helyein fekvő épületek falára, amelyekben nyugalomra szólította fel a lakosságot.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Aztán a hónap közepén a prefektúra erélyes intézkedéseket foganatosított a kegyesrendi gimnázium igazgatósága ellen, mivel a felsőbb osztályok tanulói több alkalommal is hevesen tüntettek a kötelezően előírt román nyelvórák bevezetése ellen. Olyannyira, hogy a függelemsértés megismétlődése esetén a prefektus az intézmény bezárását is kilátásba helyezte.*58* Nem szükséges különösebb képzelőerő annak feltételezéséhez, hogy a román órákat dacosan bojkottáló növendékek tekintélyes hányada a temesvári főiskolai és középiskolai ifjúság magyar nemzeti érzésű tagjainak — akkor még — titkos tömörüléséhez, a Levente-szövetséghez*59* tartozott, és szinte bizonyosra vehető, hogy igen sokan közülük magába az ekkor szerveződő s annak nevet is adó tényleges összeesküvésbe is ilyen-olyan mértékben és minőségben belekeveredtek. Ez alól természetesen ifj. Niamessny Mihály, a piarista gimnázium nyolcadikos tanulója és jó néhány osztálytársa (Deibl Ferenc, Feigl Ede, Juhász Jenő, Mayer Ervin, Rolkó Sándor)*60* sem volt kivétel, annál is kevésbé, mert a vállalkozóbb kedvűek közülük, ipari és kereskedelmi iskolai évfolyamtársaikkal együtt, már pontosan egy esztendővel korábban megízlelhették a katonásdi romantikáját: poétikusan ifjú koruk ellenére is néhány hétig tagjai lehettek a temesvári diákőrségnek.*61*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Így nem csupán uniformist,*62* fegyvert,*63* hanem járőrszolgálatuk ellenértéke gyanánt még némi zsoldot is — egy adat szerint tíz koronát naponként*64* — kaptak.

Ez a rohanó események sodrában már akkor, egy év elteltével történelmi távlatba kerülő*65* mozzanat különben igen-igen fontos adalék történetünk feltárásához s végkifejletének megértéséhez, mert perdöntőnek érzett s annak is bizonyuló érvet — legalábbis nehezen kifogásolható ürügyet — szolgáltatott hőseinknek a haditörvényszéken elhangzott legsúlyosabb román vádak — fel ségárulás, az állambiztonság aláásása céljából kifejtett szervezett aknamunka etc. — cáfolatára. Közelebbről arra, hogy ők, akárcsak az őszirózsás forradalom mozgalmas napjaiban, öntudatos bánsági lokálpatrióta mivoltukban csupán a bolseviki zavargások esetleges megismétlődésének megakadályozása érdekében tevékenykedtek. S ezt is kizárólag csupán arra az esetre tartogatták, ha — ezt persze őszintén remélték — a román hadsereg a párizsi békeszerződés értelmében ugyanúgy a Bánság és Temesvár elhagyására kényszerül, akárcsak 1919. július 27-én a szerbek.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A szövevényes ügy felderítése különben az 1919. november 24-i letartóztatásokkal kezdődött (akkor kapták el a valószínűleg nyelvnek használt Bajza-Bajzát József szegedi felderítő őrmestert, akitől a jelek szerint a terhelő adatok tekintélyes hányada származott!), s attól kezdve gőzerővel haladt.

A román nyomozók munkáját számos körülmény segítette. Ezek között első helyen kell megemlítenünk a magyarok közmondásosan szószátyár természetét: a szomszéd országok vegyes lakosságú vidékein közhelyszámba megy, hogy leszakadt nemzetrészeink tagjai — tisztelet itt is a kivételeknek — nem tudnak titkot tartani, az első csalafinta kérdésre kiadják a legbizalmasabb információkat is.

Szó mi szó, nem történt ez másként 1919. október-decemberében a Bánság székhelyén sem*66*, bár itt enyhítő körülménynek számíthatjuk be a szereplők zsenge életkorát és tapasztalatlanságát. Az eredmény azonban siralmas: naivság, ostobaság, meggondolatlan locsogás, az elemi emberismeret hiánya, besúgás, módszeres beépülés végül pedig a szinte törvényszerű lebukás.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ennek némileg részletesebb históriáját az alábbiakban próbáljuk meg összefoglalni:

Két, tizenhét-tizennyolc éves temesvári kamasz fiú, Gera Pál erdészeti szakiskolai tanuló és Galgóczy Gyula, a helyi kereskedelmi iskola másodéves növendéke olyan meghitt viszonyban voltak, hogy még a barátnőjük is közös volt: mindketten egy Istenes Erzsébet (Böske) nevezetű külvárosi leányhoz jártak. A tanúvallomásokból félreérthetetlenül kiderül, hogy a szép nevű hajadon nem fukarkodott kegyeivel, azokból mások — így alkalmanként egy Schipter János névre hallgató 20 éves szegedi születésű, magyar nemzetiségű, református vallású vasúti raktárnok*67* — is részesültek. Galgóczy és Gera, akik csak lazán voltak bekapcsolva a szervezkedésbe, s a tagtoborzáson és a fegyvergyűjtésen kívül nem is igen volt más feladatuk, gyanútlanul kikotyogták az igazat, miszerint Schipter interpretálásában az egész dolog a románok ellen irányul, az őrséget le fogják szerelni, a kaszárnyákat megtámadni*68*.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Schipter további érdeklődésére, hogy van-e visszaút, magyarán, hogy ki is lehete lépni a szervezetből, Geráék tagadólag válaszoltak, sőt figyelmeztették is társukat, hogy esze ágába se jusson ezt cselekedni, mert ő is úgy járhat, mint az az őrmester, akit úgymond két éjjellel ez-előtt megöltek*69*.

Schipter komolyan vette amúgy ártalmatlan hőzöngésüket, megijedt, így aztán amikor egy Janku [Iancu] János nevű helyi román barátja meglátogatta (aki akkortájt Kolozsváron fináncként kereste kenyerét), első dolga az volt, hogy elmesélje neki az esetet. Janku pedig meggyőzte Schiptert, hogy haladéktalanul jelentsék a dolgot a román hatóságoknak: pár nap múlva megtették feljelentésüket Bárdos rendőralprefekt irodájában.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Schipter aztán még a felvezető (csalétek) szerepére is vállalkozott: ő mutatta be 1920. január 17-én délután a Bristol Szálló bárjában az aradi rendőrség kötelékébe tartozó Mona detektívet a névnapi mulatságot megülni készülő Gerának és Praznovszkynak.*70* A hamarosan összeverődő társasághoz — amelyben a Gera-Galgóczy duón kívül még jó néhány beavatott gyerekembert is felfedezhettünk (volna) — kisvártatva Mitra József román rendőr hadnagy*71* is csatlakozott, s a két tapasztalt, magyarul is tökéletesen beszélő profinak semmiféle nehézséget nem okozott elhitetni a gyanútlan fiatalemberekkel, hogy magyarországi katonatisztek, és felderítő körúton járnak a Bánságban.

Ez részben igaz is volt, csak nem éppen abban az értelemben, ahogy Galgóczyék gondolták. Innentől kezdve tényleg gyerekjáték, rutinmunka volt az ügy felfejtése, hiszen a kamasz fiúk, abban a hiszemben, hogy ezúttal is szegedi összekötőkkel van dolguk, az elemi elővigyázatossági rendszabályokat mellőzve nyakló nélkül, valósággal ontották az információkat.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A január 18-iki tömeges letartóztatások mellett szólhat az is, hogy adataink szerint Schipter a támadás tervbe vett időpontját is maga közölte megbízóival! Tudni vélte, hogy a katonailag megszervezett elszánt magyar fiatalok 1920. február 5-éről 6-ára virradólag, századokba oszolva(!) meglepetésszerűen megrohanják és lefegyverzik a román őrségeket és járőröket, elfoglalják a garnizonokat, valamint a stratégiailag kulcsfontosságú középületeket, majd az időközben szintén támadásba lendülő Horthy-hadsereggel karöltve kiverik a román divíziókat a Bánságból és Temesvárról*72*, kész helyzet elé állítva a Párizsban (Londonban, Versailles-be, Saint-Germainben) tanácskozó győztes államférfiakat és szakértőiket.*73*

A román elhárítás emberei azonban, úgy látszik, a szerencsével sem álltak hadilábon, mert 1920. január 26-án Tiszaegyek község mellett elfogták Papp Tibor és Tamássy Tibor magyar főhadnagyokat, akik — legalábbis idézett forrásunk szerint — kihallgatásuk során bevallották, hogy magyar kémek és utasításokat hoztak az itteni megbizottaknak és biztatást a magyar népnek, mert úgymond február 2. és 16. között francia és angol segítséggel jön Horthy Erdély felszabaditására*74*.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Egy minden valószínűség szerint katonai hírszerzői jelentésekre is alapozó — a Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérségének készített — összegző elemzésben azt olvashatjuk, hogy Alexandru Vaida-Voevod román miniszterelnök s egyben külügyminiszter 1920. januári londoni és párizsi útjára egyfelől Románia súlyos politikai és közgazdasági helyzetének szanálása céljából volt szükség, s ennek orvoslásához kívánt egy nagyobb külföldi kölcsön megszerzésével hatékonyan hozzájárulni. Másrészt viszont az elemzés szerint ennél is súlyosabban esett latba az a stratégiai szándék, miszerint Vajda még egyszer sorompóba akarta állitani Románia összes érveit, hogy kijavitsa azokat a hibákat, amelyek Romániának a magyar határra, a Bánátra, valamint Bessarábiára [sic!] támasztott igényeiben mutatkozott. A háttérelemzés készítője ugyanakkor arra is felhívta elöljárói figyelmét, hogy a román [területi] követelések támogatására Vaida-Voevod elsősorban a fenyegető bolsevista veszedelmet, valamint az Erdélyben és Bánátban leleplezett irridenta [sic!] szövetséget hangoztatta*75*.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ebbe az összefüggésbe illeszthető tehát a román kormányfőnek a párizsi Le Matin című lapnak 1920. január utolsó napjaiban adott interjúja, amelynek keretében kijelentette: most felhívtam a békekonferencia figyelmét a magyaroknak országunk ellen irányuló üzelmeire. Határainkon egy nagyon jelentékeny összeesküvést lepleztünk le. A magyarok ott egy valóságos titkos hadsereget szerveztek, mely készen volt arra, hogy Románia ellen a magyarok támadását támogassa.*76*

További perdöntő adatok hiányában sokáig csak találgathattuk viszont, hogy vajon Vaida-Voevod kijelentése milyen mértékben (s arányban) vonatkozott a Nagyváradi pörre*77*, illetve a temesvári diákok mozgolódására.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ám az első időközben előkerült — a föntebb említett kémjelentésből származó — okadatolt tény, miszerint a bánsági ügy aktáit Vajda magával vitte nyugati útjára, máris arra vallott, hogy a temesi diák-összeesküvés politikai hozadékát vélte eleve nagyobbnak. Sőt emlékiratai tanúsága szerint olyan fontosnak ítélte, hogy talán legnagyobb politikai tétű londoni tárgyalásán, közelebbről a canterburyi érsek által formailag a román miniszterelnök tiszteletére 1920. január 30-án adott vacsorán érvelése központi elemévé emelte!

A szíveslátás ugyanis távolról sem protokolláris célokat szolgált csupán, jóval inkább a román hadsereg által megszállt erdélyi, partiumi és bánsági területek magyar papsága — kivált az unitáriusok — által az angol klérushoz eljuttatott panasziratokkal kapcsolatos, Lloyd George brit miniszterelnökkel egyeztetett s a legfontosabb angliai szekták vezetőinek részvételével rendezett udvarias kihallgatás volt!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A román hatóságok vegzálásainak magyarázata gyanánt az elemi iskolai tanulmányait a kolozsvári unitáriusoknál kezdő politikus — az erdélyi, partiumi és bánsági magyar papság vádjait nemes egyszerűséggel irredenta agitációknak minősítve — egyebek között ezeket mondta:

Az ilyesfajta izgatások eredményei katasztrofálisak voltak a magyar családokra nézvést és hozzájárultak az állampolitika nehézségeinek fokozódásához (tovább súlyosbították az állampolitika nehézségeit), amely minden erejével arra törekszik, hogy biztosítsa a magyar kisebbség elégedettségét.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Például az aradi magyar [tannyelvű] katolikus gimnáziumban a felsőbb osztályok tanulói a katonailag megszállt (hát)országban összeesküvést szerveztek és alapszabályuk értelmében azért konspiráltak, hogy erővel elfoglalják a városházát, a prefektúrát, a rendőrséget, a postát és a hadtestparancsnokságot. Természetesen ezt a gyermeteg összeesküvést felfedeztük. A tanulókat letartóztatták és börtönbe zárták. Tönkretették karrierjüket, s családjaikat kétségbeesésbe kergették. Közbe fogok lépni, őfelségénél, a Királynál, hogy miután tetteik feledésbe merülnek, kegyelemben részesüljenek. Vétkeik zsenge életkorukban keresendők, amikor az ifjúság fogékony a detektívregények és a bibliai példázatokkal telitüzdellt prédikációk sugalmazásaira. Éppen ezért a valódi bűnösök azok a papok, akik visszaélnek a szószékkel, ennélfogva inkább ők érdemelnék meg a nyilvános megvesszőztetést, semmint az általuk feltüzelt fiatalok, akik így arra vannak kárhoztatva, hogy hosszú évekig tömlöcben sínylődjenek, s tönkretegyék jövőjüket. Tudatában vagyok annak, hogy ez a vélemény — egy hivatalban lévő miniszterelnök szájából — olyan benyomást kelthet, mintha én barbár volnék, ám nem tartottam jónak, hogy ne tegyek önöknek őszinte vallomást.*78*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Például az aradi magyar [tannyelvű] katolikus gimnáziumban a felsőbb osztályok tanulói a katonailag megszállt (hát)országban összeesküvést szerveztek és alapszabályuk értelmében azért konspiráltak, hogy erővel elfoglalják a városházát, a prefektúrát, a rendőrséget, a postát és a hadtestparancsnokságot. Természetesen ezt a gyermeteg összeesküvést felfedeztük. A tanulókat letartóztatták és börtönbe zárták. Tönkretették karrierjüket, s családjaikat kétségbeesésbe kergették. Közbe fogok lépni, őfelségénél, a Királynál, hogy miután tetteik feledésbe merülnek, kegyelemben részesüljenek. Vétkeik zsenge életkorukban keresendők, amikor az ifjúság fogékony a detektívregények és a bibliai példázatokkal telitüzdellt prédikációk sugalmazásaira. Éppen ezért a valódi bűnösök azok a papok, akik visszaélnek a szószékkel, ennélfogva inkább ők érdemelnék meg a nyilvános megvesszőztetést, semmint az általuk feltüzelt fiatalok, akik így arra vannak kárhoztatva, hogy hosszú évekig tömlöcben sínylődjenek, s tönkretegyék jövőjüket. Tudatában vagyok annak, hogy ez a vélemény — egy hivatalban lévő miniszterelnök szájából — olyan benyomást kelthet, mintha én barbár volnék, ám nem tartottam jónak, hogy ne tegyek önöknek őszinte vallomást.*78*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Alexandru Vaida-Voevod politikusi kvalitásairól és valódi szándékairól egyaránt igen sokat árul el ez az érvelés, és igen fontos támpontot nyújt számunkra ahhoz, hogy valós súlyában érzékeljük a Levente Szövetség nemzetközi összefüggéseit, egyáltalán nem lebecsülendő nagypolitikai tétjét!

Egyszersmind hozzásegít bennünket ahhoz, hogy belássuk: 1920. január végére román szempontból valóban megérett az idő a bánsági szervezkedők haladéktalan begyűjtésére.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Erre eddigi ismereteink szerint 1920. január 18/19én került sor:*79* szirénázó rendőrautók; éjszakai razzia; áristom; katonai kordon a tetthely körül!*80*

A román hatóságok azonban nyomozati szemszögből kapitális hibával kezdték működésüket, hiszen az íratlan belügyes szabályokat semmibe véve nem választották szét az őrizeteseket, hanem mintegy tíz napon és éjszakán át ömlesztve egy nagy közös hálóterembe (körletbe) összezsúfolva*81* zárták össze őket: meglett embereket, felnőtt, a frontot is megjárt harcedzett fiatal és középkorú férfiakat (Dér, Schuch, Schrauder, Márton) s tejfölös szájú sihedereket egyaránt. Ez a helyzet egyfelől alkalmas volt arra, hogy növelje a szolidaritást az éjszakákat télikabátban a csupasz padlón töltő bajbajutottak között, s pszichikai támaszt nyújtson a kihallgatások során lelkileg és fizikailag igencsak meggyötört vádlottaknak; másrészt, s ez talán még fontosabbnak bizonyult, szinte tálcán kínálta az alkalmat a hitelesnek (hihetőnek) tetsző — legalábbis csak nehezen cáfolható — közös védekezési stratégia módszeres kidolgozására!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Hiszen a gyanúsítottak között nemcsak eszes tanáremberek (Mischek Ferenc) és papok (Reibel káplán), hanem Márton Árpád, Steiner Ferenc és Blaskovics Ferenc kanonok személyében jogvégzett, tapasztalt politikusok is akadtak. Nem csoda tehát, hogy Spiridon Iorgulescu királyi ügyész (fővádló), amikor pár napos késéssel Bukarestből Temesvárra érkezett, s a dolgok ilyetén állásáról tudomást szerzett, valósággal a haját tépte dühében*82*

A kezdeti szakmai baklövést azonban igazából már nem lehetett többé jóvátenni. Az ellenkoncepció — a bolseviki zavargások kiküszöbölése érdekében történt spontán állampolgári szervezkedés teóriája — már megszületett, s bár keresztkérdésekkel és szembesítésekkel részleteiben itt-ott gyöngíteni lehetett még, ám alapjaiban megingatni s jogilag lesöpörni — Iorgulescuék minden igyekezete*83* és a spiclik súlyosan terhelő vallomásai ellenére — már nem sikerülhetett!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ráadásul az árnyékszék deszkafalának repedésein átdugdosott papírfecniken*84* a foglyok továbbra is folyamatosan tájékoztathatták egymást*85*: milyen adatokat vettek (s korábban vertek) ki belőlük kihallgatóik? Mert azt a leghűvösebb tárgyilagossággal sem állíthatjuk, hogy a román államvédelmi hatóság kesztyűs kézzel bánt volna klienseivel. Sokszor a gyanú árnyéka vagy a legapróbb ténybeli ellentmondás elegendő volt ahhoz, hogy lekapják a tíz körméről az őrizetest, s ilyenkor nem úszta meg huszonöt botütés nélkül (alatt).

Sőt a keretlegények és feletteseik nemigen tettek különbséget öreg és fiatal, gyanúsított vagy csupán tanúvallomás céljából előállított személyek között. Szinte köszönés helyett röpült az első pofon, s okoskodás esetén tüstént előkerült a bokszer meg a bikacsök. Az embert félig agyonütik [itt] szakadt föl egy korosabb tanúból — Schneider Mihály tartalékállományba helyezett egykori k. und k. őrmesterből —, amikor 1920. január 21-én (szerdán) hajnalban kívánszorgott a vallatószobából.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ugyanakkor, bármilyen kínos is ez az utókor számára, sajnos nem hallgathatjuk el, hogy az illetékes szerveket, legalábbis személyi állományuk zömét, nem Bukarestből vagy Craiovából importálták. Azok bizony csaknem egytől egyig békebeli, kipróbált helyi szakemberek voltak: Bárdos-Bárdossy, Baik, Bain, Beé,*86* Boncsa, Bobrik,*87* Chernolatetz,*88* Gutzu, Kállay, Popovits, Szavics, Mona és Mitra, valamint beosztottjaik, a névtelen verőlegények egyaránt! Beleértve három egyaránt temesvári illetőségű rendőrfőnököt: Sebastian Stoica (Sztojka Sebő) volt főhadnagyot, akit Aurel Cosma 1919. július 28-án nevezett ki temesvári rendőrfőkapitánnyá a szerbek által 1919. február 26-án előléptetett szerb nemzetiségű Zsivánovits Mihály helyett (akit ugyanezzel a határozattal visszaminősített előző kapitányi rangfokozatába, majd 1920 nyarán nyugdíjazott), valamint Liuba Valér dr.-t, aki egy adat szerint legkésőbb 1920 januárjában — miután Stoicát időközben Aradra helyezték át*89* — szintén rendőrprefektus Temesvárott*90*.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Vagyis, ha egy kicsit jobban belegondolunk impériumváltás (rendszer-változás) lévén, valamennyien az állásukkal, egzisztenciájukkal játszottak, s ennek tudatában könnyen belátható, hogy többszörös erőbedobással igyekeztek megfelelni új uraik elvárásainak. Más szóval, ha törik, ha szakad, feltétlenül eredményt akartak produkálni. Akár keményebb módszerek alkalmazása árán is.

Két célszemélynek különösen kijutott a testi fenyítésből. Egyikük, Török Lajos, cinizmusán*91* kívül valószínűleg azért érdemelte ki a megkülönböztetett bánásmódot, mert róla a vádhatóság azt gyanította (vélelmezte), hogy a fellazítás mellett a román intézmények és erőszakszervezetek ellenőrzése, azok működését tartalmazó jelentések készítése s esetleg ágensek toborzása is feladatai közé tartozott.*92* Ezt a feltevést az a tény eleve erősítette, hogy Török korábban — hadnagyi rangban — maga is a temesvári rendőrség személyi állományába tartozott. Még az is előfordulhatott tehát, hogy saját egykori kollégáival találkozott a vallatószobában.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Márton Albert dr. maga számolt be kálváriájáról. Némiképp hatásvadász módon több alkalommal is mély átéléssel ecsetelte Mona és Mitra brutalitását: nekem estek, agyba főbe vertek, hasba rugtak, ugy hogy alig tudtam a lábamon állni s majdnem elvesztettem az eszméletemet. Meggyalázták bennem a férfit, a családapát és a magyarságot*93* — jelentette ki 1920. március 30-án (kedden) délután, a Leventeper első napján, amikor mint a szervezet feje és [feltételezett] vezetője felszólíttatott, hogy mondja el folyékonyan, nyiltan, őszintén, amit tud a vádat illetően. S mindezt annak tulajdonította, hogy a nyomozók egész egyszerűen ki akarták belőle verni,*94* miszerint ő lett volna az összeesküvés tényleges — Budapestről és Szegedről mozgatott — irányítója, valóságos spiritus rectora.*95*

Az ütlegekből bőven kijutott a Leventék kapitányának, ifj. Niamessny Mihálynak is, ő azonban zsenge kora ellenére — s a nála jóval erősebb fizikumú Török Lajossal és a frontot szintén megjárt tagbaszakadt Márton dr.-ral ellentétben — zokszó nélkül tűrte a fájdalmakat, hogy ezzel is helytállásra buzdítsa osztály- és bajtársait.*96*

V. A Leventeper (1920. március 31. – 1920. április 7.)

Ezek után nézzük meg, hogyan is zajlott le az elhíresült temesvári monstre pör*97*; mikor és hol rendezték, valamint — s témánk szemszögéből ez az egyik legfontosabb mozzanat — mit tartalmazott a vádirat?

Adjuk át tehát a szót — korabeli helyesírásban — egy szem- és fültanúnak, a Temesvári Hirlap tudósítójának*98*:

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A temesvári összeesküvési per tárgyalását ma [1920. március 30-án kedden] délelőtt kezdte meg a IVik romány [sic!] királyi hadosztály hadbírósága. A tárgyalás a tiszti kaszinó nagytermében folyik. A közönség mely már a kora reggeli órákban tömegesen gyülekezett a Jenőherceg-téren sűrű széksorokat tölt meg. Az ujságirók, akik számára két hosszu asztalt állitottak fel, az összes temesvári lapokat képviselik s rajtuk kívűl jelen vannak a bukaresti, kolozsvári és aradi lapok munkatársai is []*99*

A tárgyalás ujból való megnyitása után következik a részletes vádirat felolvasása. A vád szerint a vádlottak nagyszabásu összeesküvésnek voltak tagjai, mely a magyar kormány kezdeményezésére és pénzbeli segitségével létezett. Az volt a céljuk, hogy más városok összeesküvőivel egyetértve egyazon időben fegyveres lázadást támasztanak és a román helyőrséget mindenütt lefegyverzik és foglyul ejtik. Ezt arra az időre tervezték, mikor a magyar sereg átkel a Tiszán. Fegyvereket a magyar kormánytól kaptak, mellyel állandó összeköttetésben állottak ide-oda utazó tisztek és megbizottak utján. Az összeesküvők diákokat is belevontak tervükbe, kiket az ugynevezett Leventeszövetségben tömöritettek. Minden tagjukat feleskették és szigoru titoktartásra kötelezték.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Az összeesküvés igen kiterjedt volt és egyre uj[abb] tagokat szereztek. Az összeesküvést a rendőrprefektura fedezte fel és nyomozta le és azután áttette a katonai hatósághoz. A vádirat az egyes vádlottak szerepét részletesen sorolja fel és annak vezetőiül Marton Albert dr.-t, Mischek Ferencet és Schuch József volt tisztet nevezi meg. Biró Béla postatisztnek az összeesküvésben az volt a feladata, hogy a román katonaság és hatóságok részére érkező fontos táviratokat ellopja és Szegedre juttassa a magyar kormány ottani megbizottainak. A többieknek kisebb-nagyobb szerepük volt. Dér, Niamessny, Trilsch [sic!] és Lindner szervezték meg a Levente-szövetséget s vették ki társaiktól az esküt. A Levente-szövetség tagjai Harmos fogteknikus [!] kivételével mind diákok egyetemi és középiskolai hallgatók voltak. A Levente-szövetség tagjainál puskákat, szuronyokat, töltényeket, kézigránátokat, sőt gépfegyvereket találtak. []

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Steiner Ferenc volt képviselő érintkezésben állott a magyar fehér gárda megbizottaival s azokat állandóan tudósitotta. Azonkivül érintkezést tartott fenn a Bánát számos községének intelligens elemeivel, akiket ez összeesküvés céljaira igyekezett megnyerni. Igy összeköttetést tartott fenn Szabadfalu, Ujarad, Billéd, Módos, Ujbessenyő és más községekkel. A vádirat végül felsorolja a román katonai törvénykönyv szakaszait és rendelkezéseit, amelyekbe a vádlottak cselekedete ütközik és Marton dr., Mischek és Schuch vádlottakat felségárulással vádolja, melyre a katonai büntetőtörvénykönyv szerint halálbüntetés jár. A többiek vétkesek abban, hogy az állam biztonsága ellen összeesküvést szőttek és fegyveres felkelést terveztek. []

A bíróság rövid tanácskozás után ugy az illetékességi, mint az elnapolási inditványt elvetette és a tárgyalás folytatását [1920. március 30., kedd] délután három órára halasztotta el.*100*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A román állam biztonsága ellen tervezett (s részben elkövetett) bűnös cselekmények listája személyekre lebontva természetesen jóval terjedelmesebb volt, mint amit a Temesvári Hirlap munkatársai kivonatos s gyaníthatóan némi szerkesztőségi beavatkozással készült összegzésükben közzétettek, hiszen csak a legsúlyosabb vétkek felsorolására szorítkozott. Ezek, a főbenjáró bűnök, lényegében megegyeznek a Spiridon Iorgulescu 1920. március 21-i interjújában szereplő vádpontokkal. Van viszont egy fontosnak tetsző, szemet szúró különbség is! A bukaresti királyi ügyész (közvádló) kilenc nappal korábban még határozottan állította, hogy a románok kiüzésére Erdély és Bánságszerte alakult szervezet temesvári leágazása — Jorgulescu szavaival — három külön csoportból állott, amelyek magától értetődően egymással a legszorosabb összefüggésben voltak. Az első csoport — hangsúlyozta a nyomozás eredményeire hivatkozva a vizsgálóbiró — az intelligentia és a vasúti és gyári munkások csoportja. Ez volt a legerősebb. A másik csoportot az ugynevezett »Levente Szövetség« képezte, mely a deákokat [sic!] foglalta magában, a harmadik csoportot a vidékiek képezték.*101*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Eddigi ismereteink alapján a temesvári intelligentia és a munkásság közös üzelmeit könnyűszerrel azonosíthatjuk a Kunhegyi-Schultz kémkedési bünper néven megismert eseménysorral, s azt is bízvást elhihetjük a bukaresti katonai ügyésznek, hogy ez volt a legerősebb és — nyilván — a legveszedelmesebb is. Ellenben a hivatalos kiszivárogtatásból nem tudjuk meg, hogy a román hatóságok végül is miért választották szét a minden kétséget kizáróan egymással tényleg szervesen összefüggő s jó néhány átfedést is tartalmazó két bánsági mozgolódást egymástól.

Ha viszont a szétválasztás érvényét tágabban kezeljük, és a temesvári fejleményekre is kiterjesztjük, akkor már nem minden alap (és előzmény) nélkül feltételezhetjük, hogy a nyomozás esetleges lezáratlanságán túl a román döntéshozók azért (is) tűzték ki április első hetére a Leventeper tárgyalását, és — erről leválasztva — amiatt (is) halasztották május legvégére a Kunhegyi-Hosszufalussy-Schultz ügyet, hogy a magyar irredentizmus veszélyét napirenden tartsák. Egyszersmind annak másfél havonta ismétlődő rendszerességgel történő veszélyes megnyilvánulásait ország-világ — s közvetlenül a június 4-i trianoni végzések — előtt félreérthetetlen szemléletességgel bizonyíthassák.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ezek után számunkra is eljött a pillanat, hogy szerény eszközeinkkel, de a tőlünk telhető legnagyobb lelkiismeretességgel megpróbáljunk a végére járni a román hadbíróság vádjai és kinyilatkoztatásai igazságtartalmának — különös tekintettel a temesvári kulcsszereplők érveire, gondolkodásmódjára és világfelfogására. Az egyszerűsítés, tömörítés és a nagyobb áttekinthetőség kedvéért először pontokba szedve újrafogalmazzuk a főbenjáró román vádpontokat, majd egyenként megkíséreljük megvizsgálni őket a gyanúsítottak és a védőügyvédek érvei és okfejtései segítségével.

Az újabb ismétlések és a terjengősség elkerülése végett nem vesszük figyelembe mind a negyvennégy vádlott mondandóját, hanem magunk is arra a négy-öt személyre összpontosítunk, akiket — különféle bizonyítékok és feltételezett összefüggések alapján — a román katonai ügyészség is főembereknek, vezérfiguráknak tekintett, sorrendben: Márton Albertre, Mischek Ferencre, Török Lajosra, Steiner Ferencre*102* és végül, de nem utolsósorban, ifj. Niamessny Mihályra.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A Bánságban és Erdélyben berendezkedő román hatalom
államibiztonsága szemszögéből ezek voltak tehát a főbenjáró vétkek:

I. a vádlottak nagyszabású konspiráció részesei voltak;

II. más (erdélyi, partiumi és bánsági) városok összeesküvőivel
összhangban fegyveres felkelést terveztek (s részben szerveztek), azzal a
bűnös szándékkal, hogy a román helyőrségeket harcképtelenné teszik,
tisztjeiket és legénységüket elfogják, és ha ellenállnak, megölik őket;

III. ezeket a gonosz üzelmeket a magyar kormány kezdeményezésére,
annak pénzügyi támogatásával, átdobott ágensei szakszerű irányításával
és fegyverszállítmányai segítségével folytatták, állandó kapcsolatot
tartva a szegedi központtal;

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

IV. más hasonló jellegű mozgolódással ellentétben a temesvári zendülők tekintélyes mennyiségű fegyvert, valóságos arzenált gyűjtöttek;

V. a felbujtók és az értelmi szerzők diákokat is beszerveztek;

VI. a tagokat esküre és szigorú titoktartásra kötelezték;

VII. a szervezkedés dinamikusan haladt, nemcsak Temesvárra, hanem az egész Bánságra kiterjedt, és sikeresen folyt a tagtoborzás.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

A védelem és maguk a gyanúsítottak ellenérvei a román katonai ügyészség vádjaira pontról pontra haladva, de terjedelmi okokból tömörítve így foglalhatóak össze:

1. A vádlottak nem esküdtek össze senki és semmi ellen; csupán okulva az 1917 őszén lezajlott temesvári csetepaté, majd a bánáti tanácsköztársaság első napjaiban kitört, jóllehet országos szinten nem kirívó bolseviki zavargásokból, majd — később a szerb megszálló hadsereg fosztogatásig, rablásig és rombolásig elmenő túlkapásaiból — újfent polgárőrséget — fehér gárdát — akartak létrehozni, akárcsak 1918. október 31. és december eleje között, a köz és vagyonbiztonság szavatolására.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

2. Nem hogy összhangban nem voltak más erdélyi, partiumi és bánsági összeesküvőkkel, hanem ilyenről nem is tudtak. Amaz állítás pedig, hogy a berendezkedő román államhatalom ellen, a román hadsereg kiverésére fegyveres lázadást szítottak volna, szemenszedett hazugság, hitvány rágalom. Ők csak és kizárólag arra az eshetőségre számítva szervezkedtek, ha a román megszálló csapatok az antant, illetve a párizsi békekonferencia felszólítására ugyanúgy elhagyják a Bánság területét, akárcsak 1919 novemberében Budapestet és — bár később, vonakodva és vontatottan*103* — a Tiszántúlt. Ezt az érvet lélektanilag és politikailag még két fontos — és több vádlott és védőügyvéd által is hangoztatott — mozzanat erősítette tovább:

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

a. a szerb hatalom szintén kihirdette a Bánság és Temesvár annektálását (1918 decemberében még nem hivatalos népszámlálást is elrendelt a demográfiai és etnikai viszonyok alapos és megbízható feltérképezése végett), mégis, 1919. július 27-én az utolsó szerb katona is távozott Temesvárról és a Bánság legnagyobb részéről;

b. a vádlottak és a védelem egyaránt nem tudta, vagy nem hitte el, hogy a Bánság és benne Temesvár területi hovatartozásáról a párizsi békekonferencián végleges és megváltoztathatatlan döntés született volna.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

3. A vádlottak határozottan és egybehangzóan tagadták, hogy a magyar kormány felbujtására, annak ügynökeivel való szoros kapcsolatban szervezkedtek volna. A rájuk bizonyított kontaktusokat Mike Józseffel, Hosszufalussy Miklóssal és más névtelen szegedi összekötőkkel a véletlen számlájára írták, esetlegesnek és jelentéktelennek minősítették. Sőt Schuch József, akiben a román szervek Dolch Adolf (Sándor) mellett az óvatosságból Temesvárt 1919. november végétől elkerülő Mike, az ismeretlen helyre távozott Hosszufalussy és a horogra akadt Bajza tartalékát sejtették, terjengős és meglehetősen kusza történetet adott elő Szombathelyen betegen fekvő nővéréről, akit ő, aggódván súlyosbodó állapota miatt, 1919 novemberében és decemberében több ízben is meg kívánt látogatni. S hogy miért épp Szegeden szakította meg mindig az útját? Ezt a felvetést a román hadbíró sem kockáztatta meg, mert a válasz nyilván az lett volna, hogy de-hiszen ott kellett vonatot cserélni a Dunántúl felé, s az átszállás a zavaros viszonyok következtében eleve körülményes volt.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Arra a konkrét tényeken nyugvó keresztkérdésre pedig, hogy milyen céllal lépett kapcsolatba Berki századossal, miért is kereste fel Heller kapitányt valahányszor Szegedre utazott, és mi volna a magyarázata annak, hogy ez utóbbival oly szoros viszonyt ápoltak, hogy a nevezett a román elhárítás által szintúgy horthysta hírszerzőnek (vagy kémelhárítónak) vélt*104* tisztet egy alkalommal még Nagybecskerekre (Szerbiába) is elkísérte, Schuch ismét hetet-havat összehordott: pénzváltástól kezdve, múló rosszulléten át egészen Heller állítólagos szerb területen fekvő rézbányájáig, illetve a továbbutazáshoz szükséges szerb útiokmányok együttes beszerzéséig.*105*

Ugyanezen vádpont két elemét a magyarországi pénzügyi támogatást és fegyverszállítást a védők és perbefogottak könnyedén lesöpörték az asztalról. Egyrészt azért tehették ezt, mert a vélelmezett tekintélyes summából egyetlen fillér sem került elő, mi több, a nyomozati szervek semmiféle átvételi elismervényre vagy bármi, pénzátutalásra utaló dokumentumra nem bukkantak. (Ezt persze azzal magyarázták, hogy a gyanúsítottak idejében megsemmisítették a kompromittáló adatokat tartalmazó papirosokat.)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ennélfogva különösebb katonai szakértelem nélkül is megállapítható tehát — hangoztatták a vádlottak és védőik egyaránt —, hogy a rendkívül veszélyes és különösen terhelő bizonyítéknak beállított temesvári arzenál sem mennyiségében, még kevésbé minőségében egyszerűen nem volt alkalmas oly nagyszabású operatív hadműveletek lebonyolítására, amely a siker reményében vehette volna fel a küzdelmet a jól felszerelt és harcedzett román reguláris hadsereggel, amelynek ez idő tájt két kitűnően kiképzett, fegyelmezett hadosztálya is a Bánságban állomásozott.*106* Vagyis a román csapatok katonai erővel történő kiverésére szőtt állítólagos fegyveres összeesküvés feltételezése a vádhatóság részéről nem egyéb, mint agyrém (chiméra). Ebből következően, ha némely éretlen kamasz fejében mégis megfordult volna ilyesmi, az másnak, mint gyermeteg álmodozásnak,*107* mihaszna hetvenkedésnek és délibáb-kergetésnek nem tekinthető.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ha pedig Spiridon Iorgulescu minden meggyőző erejét összeszedve a besúgók súlyosan elmarasztaló tanúskodására, valamint a jegyzőkönyvekbe foglalt terhelő vallomásokra hagyatkozva mégis sarokba szorította a gyanúsítottakat, még mindig ott volt amaz érv, miszerint az adatok hamisak, torzítottak és túlzóak és mindenekelőtt valótlanok, hiszen a kényszer (ütlegelés és kínvallatás) hatására születtek. Vagyis a vádlottak s minden hájjal megkent védőügyvédjeik ügyesen visszafordították, és utólag semmissé nyilvánították az előzetes letartóztatás (vizsgálati fogság) idején erőszakkal kicsikart tényeket és érveket.

Az utolsó három (5., 6., 7.) vádpont ellen viszont nemigen volt apelláta, hiszen nem kevesebb mint harmincnégy magyar középiskolás diák, illetve egyetemi és főiskolai hallgató állt román bírái előtt a temesvári Tiszti Kaszinó Jenő herceg téri nagytermében. Úgyszintén tény volt a titoktartási kötelezettség, s valamelyik óvatlan levente iratai közül egy hevenyészett esküminta szövege is előkerült.*108* Nemigen volt tagadható az sem, hogy a mozgolódás túlnyúlt Temesvár falain, s a bánsági rokonok, ismerősök és egyéb megbízható intelligens vidéki elemek körében valóban lendületesen folyt a verbuválás.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ez tehát klasszikus patthelyzet, a vád és a védelem többszöri nekigyürkőzésre sem tudta kimozdítani egymást sziklaszilárdnak hitt alapállásából, mondhatni prekoncepciójából, amely ezúttal végletesen leegyszerűsítve akár így is leírható: veszedelmes horthysta konspiráció NagyRománia megtorpedózására a történelmi magyar állam integritásának bűnös eszméje jegyében versus ártalmatlan, békés polgári önszerveződés az interregnum esetére, ha a temesvári csőcseléken netán ismét erőt vennének bolseviki ösztönei, s újfent rendbontásra, a bánsági lét, vagyon és közbiztonság megzavarására vetemedne.

Steiner Ferenc például a katonai ügyész kérdésére, miszerint: Megvolt[e] győződve, hogy a Bánát nem tartozik végleg Romániához? habozás nélkül ezt válaszolta: Igen, és még most is ez a meggyőződésem, mert a békekonferencia nem döntött végleg.*109*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ifj. Niamessny Mihály okfejtése, akire a vád különös erővel támadt, s benne teljes joggal a diákság szellemi vezérét gyanította, két változatban is fennmaradt!

Az első, amelyet a Temesvári Hirlap kiküldött tudósítója rögzített, tartalmilag alig különbözik az idős, egykori országgyűlési képviselő mondandójától, s formailag is csupán annyiban, hogy a fiatal vádlott nem kért tolmácsot, franciául kívánt vallani. Más adatok szerint a leventék kapitánya a vádhatóság engedélyével francia és angol újságok tucatjaiból idézett, sőt még — újságkivágás formájában — egy francia térkép is előkerült valahonnan.

Ezek alapján a jó megjelenésű, határozott fellépésű fiatalember bebizonyítja, hogy a békekonferencia még nem állapította meg végleg a határokat. Arra az elnöki közbevetésre, miszerint tudta-e, hogy Románia a Bánátot örök időkre annektálta, hatalmába vette; ezt kihirdettük, plakátokon közöltük mindenfelé — vagy nem tudta ezt? Tudtam, ezredes úr! Hát akkor miért cselekedett így? szólt a kérdés. Ifj. Niamessny nem kis elszántságra valló válasza ekképpen hangzott: Ezredes úr, annakidején a szerbek is kihirdették ugyanezt. Ezredes úr! A szerbek mégis kimentek!*110*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Márton Albert dr., aki épp egy emberöltővel volt idősebb fiatal bajtársánál, tapasztalt politikusként új elemet vont be védekezésébe. Virgil Economu haditörvényszéki elnök kérdésére, hogy mire is alapozta ama feltevését, miszerint a román haderő ki fog vonulni a Bánságból, és a bolsevizmus ki fog törni, a temesvári magyarság egyik vezetője így felelt: A Bánát kérdését a keleti kérdésekkel szorosan összefüggőnek látom. Ezt az egész keleti kérdéskomplexumot csak úgy lehet megoldani, ha a dunai konfederációt megalakítjuk. Ahogyan a lapokból informálva vagyok, több román politikus, köztük Vajda-Voevod is ezt akarja.*111* A felvetés érezhetően meglepte az elnököt, mert a kihallgatás emígy folytatódott: Tisztában volt azzal, hogy a dunai konfederáció megalakulása felforgatná a rendet?*112* Erre Márton dr. habozás nélkül ezt válaszolta: Ha ez a konfederáció megalakult volna, a román csapatok kivonultak volna a Bánságból. A román csapatok távozása és a magyar csapatok bevonulása között interregnum állott volna be, amelyet a bolsevikiek felhasználhattak volna. Majd az újabb elnöki kérdésre megerősítette, hogy most is várja ezt a szituációt!*113*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Nem folytatjuk, ugyanezek az érvek sorjáznak, pro és kontra, végeérhetetlenül; ha akadnak mégis árnyalatnyi különbségek, azok csak a vádlottak szellemi képességeiben, tájékozottságában és talpraesettségében — esetleg fogalmazáskészségében — mutatkoznak: a lényeg ugyanaz! Ők bizony csupán a csőcselék valószínűsíthető rendbontásait megelőzendő szervezkedtek,
szó sem volt holmi románellenes zendülésről, huncut az, aki rosszra gondol.

Nem tekinthető viszont szimpla koincidenciának, hogy március legvégén vagy április első napjaiban egy olasz misszió érkezik a városba. Olasz katonatisztek, akiket a világ küldött Temesvárra — állítja egyik s mind ez ideig egyetlen erre vonatkozó forrásunk. Sőt azt is tudni véli, hogy — állítólag — határozottan kijelentették: míg a leventepörnek vége nincs, nem hagyják el a várost.*114*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

S itt most — újfent terjedelmi okokból — megint rövidre kell zárnunk elbeszélésünket: a magyar törvények szerint még kiskorúnak számító, tizennyolc év alatti gimnazistákat és tanoncokat a temesvári román hadbíróság minden bizonnyal külföldi nyomásra —, de talán méltányosságból is — 1920. április 7-én felmentette.

A felnőttek közül azonban több személyt is súlyosan elmarasztalt: Mischek Ferencet és Schuch Józsefet halálra, Dér Istvánt életfogytig tartó kényszermunkára, Török Lajost és Reibl Mihályt 20-20 évi kényszermunkára, Berkes Józsefet, Marx Dezsőt és Schrauder Györgyöt 55 évi kényszermunkára ítélte.*115* Majd ugyanazon év őszén perújrafelvételt rendelt el immár Nagyszebenben. Az ottani tárgyalássorozat számos meglepő fordulatot és — noha halálbüntetéssel végül is senkit sem sújtottak — még a korábbinál is keményebb ítéleteket hozott.

A miértekre nincs válaszunk, legalábbis egyelőre.

VI. Összegzés (Óvatos következtetések)

Ám azt szövevényes históriánk első felvonásának végére érve eddigi értesüléseink fényében is megállapíthatjuk, hogy a temesi Bánságban 1919/1920 fordulóján minden kétség kívül nagyszabású, összehangolt és többszintű összeesküvés körvonalai látszanak kibontakozni, amelynek kettős — egymásból következő — célkitűzése félreérthetetlen: a román hadsereg (és hatalom) kiszorítása és a történelmi Magyarország területi épségének megóvása.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ugyanakkor adataink (főként Alexandru Vaida-Voevod visszaemlékezései) alapján azt is teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a román megszálló (hongyarapító) hatalom is tudatosan manipulálta az erdélyi, partiumi és a bánsági magyar irredenta vérszegény próbálkozásait. A nagyváradi pör minden jel szerint beugratás eredménye*116*, s igencsak szembeszökő az is, hogy a román vádhatóságok által megalapozottan összefüggőnek tekintett összeesküvéssorozat egyes darabjait taktikusan szétválasztották, s ezáltal a román politikacsinálás hagyományos ügyességével az állandó magyar veszély érzetét és képzetét keltették a párizsi és a londoni döntéshozókban. Az sem a puszta véletlen, hanem nagyon is átgondolt politikai számítás eredménye, hogy ezt a manővert a Nagykövetek Tanácsának 1920 januárja és márciusa között zajló londoni és párizsi üléseihez időzítették, amikor legalábbis elméletileg még mindig volt halovány remény a rendkívül súlyos, a hazai közvéleményt sokkoló magyar békefeltételek valamelyes enyhítésére.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Éppen ezt a győztes és szövetséges hatalmak között éleződő érdekellentétek révén kicsikarható arasznyi (és pillanatnyi) magyar lélektani s diplomáciai előnyt még pontosabban: a kárvallott magyarok sorsa iránt mégis éledező méltányosságérzetet és be nem vallható lelkiismeretfurdalást*117* morzsolta fel az Alexandru Vaida-Voevod vezette román kormányküldöttség egyebek közt épp a Levente Szövetség képében is lelepleződött magyar soviniszta-revansista--retrográd mesterkedések kipellengérezésével!

Tárgyilagosan azt is le kell ismételten szögeznünk azonban, hogy a bukaresti diplomáciai machinációk az évszázados román álom szemszögből hihetetlenül kedvező geostratégiai konstelláció nélkül akkor sem jártak volna eredménnyel, ha a román delegációt maga Niccolò Machiavelli (Ionel C. Brătianu) s nem a hozzájuk képest nyeretlen kezdőnek számító — noha tagadhatatlanul jó tanítványnak bizonyuló — erdélyi román politikus (A. Vaida-Voevod)*118* vezeti!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Nem hagyhatjuk ugyanis most sem számításon kívül, hogy a román nemzeti törekvéseket 1856 (a krími háborút lezáró párizsi béke) óta mindmáig elképesztő szerencsesorozat kíséri, amelynek csúcspontja éppen az 1918-1920 közötti három — annus mirabilis — valóságos geopolitikai csoda*119* amikor is, történelmileg valószínűleg megismételhetetlenül egyszerre három soknemzetiségű retrográd birodalom omlott össze, melyek romjaiból egyfelől össze lehetett rakni minden románok politikai vágyai netovábbját*120*, másfelől — s történetünk végkimenetele szemszögéből is elhatározó módon — Nagy-Románia mint politikai entitás a hamvaiból feltámadt Lengyelország mellett váratlanul — az Oroszország 1917-es kiesésével megroppant — antant-stratégia másik nélkülözhetetlennek látszó tartópillérévé, geopolitikai sarkkövévé vált (nőtt)!*121*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Második keleti hidfőállás gyanánt egyszerre, egyidejűleg kellett betöltenie az orosz fronton támadt hadászati űrt (ennek jutalma Besszarábia!); a román hadsereg (és nép) élő erejét nem kímélve könnyűszerrel eljátszhatta a vonakodó (a francia emberéletet minden áron óvni akaró) Armée Alliée d'Orient helyett az antant biztosító, stabilizáló szerepét Közép-Európában (a történelmi Magyarország területén s cserébe megszerezve annak keleti részét: a Partiumot és Erdélyt!); végül harmadszor (a magyar történelemfejlődés kivételes balszerencséjére) mindezt nem csupán Párizs (London, Róma etc.) hallgatólagos (nyers stratégiai érvekkel indokolható) jóváhagyásával, hanem morális fensősége tudatában — a legcsekélyebb skrupulus nélkül — cselekedhette! Hiszen, megint egyszer a világháborúban kivérzett nyugati szövetségesek helyett leverte a budapesti bolsevista Tanácsköztársaságot, s megszabadította Európát a fenyegető vörös rémtől, a kommunizmustól!*122*
(Ennek politikai ellentételezése a Duna-medence stabilitásához fűződő nyers francia stratégiai és gazdasági érdekek iránti viszonylagos szerb közömbösségen kívül a Bánság hovatartozásáról folytatott — már-már beláthatatlan következményű testvérháborúvá fajuló — szerb-román vita Bukarest szempontjából előnyös rendezésében is föltehetően szerepet játszott!*123*)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Így már jobban érthető, miért volt különlegesen kényelmetlen szálka a román hatóságok szemében a temesvári összeesküvők spontán állampolgári önszerveződése a bolseviki csőcselék esetleges rendbontásainak megakadályozására, hiszen már a fogalom (eszme) is foglalt volt: a román megszálló hadosztályoknak is éppen ez volt talán a leghatékonyabb jogcíme és legfőbb legitimizációs forrása Budapest és Kelet-Magyarország minél alaposabb s minél elhúzódóbb pacifikálására.*124*

Leszámítva persze a még ennél is nyomósabb, elsősorban francia geopolitikai meggondolásokat, amelyeket ekképpen fogalmaz meg egy semleges — történetesen épp svájci —, 1919. március 17-i keltezésű külügyi jelentés: Párizsban arra készülnek, hogy Magyarországot a lehető legteljesebb módon kifosszák: Erdélyt, a Bánátot, a német és csehszlovák népességű régiókat egyaránt elcsatolják Magyarországtól, az említett térségekben található igen jelentős magyar lakossággal együtt. Az antantnak ezt a Magyarországgal szembeni magatartását azonban nem a Károlyi iránti nehéztelés vagy gyűlölet, s nem is a bolsevikoktól való félelem határozza meg, hanem kizárólag földrajzi [geostratégiai] megfontolások magyarázzák.*125* Vagyis: Vae victis!*126*

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

És itt újabb fogas kérdések merülnek fel!

Vajon, közel nyolcvanöt esztendő múltán el kelle feltétlenül ítélnünk, okvetlenül meg kelle bélyegeznünk Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Pop-Cicio, Vasile Goldiș és Octavian Goga erdélyi, valamint Ionel Brătianu, Take Ionescu, Alexandru Marghiloman, G. I. Duca, Nicolae Titulescu, Petre P. Carp regáti (zömében havaselvi) román politikusnemzedékét, amiért részben magyar generációs társaik taktikai hibáit, stratégiai helyzetfelismerő képességeik (és geopolitikai játékterük) korlátait és érdekérvényesítő (diplomáciai) képességeik hiányosságait kihasználva, — nemegyszer azokkal könyörtelenül visszaélve — maximálisan, jóllehet önző módon, a maguk javára fordították a francia mintájú, egységesnek (homogénnek) elgondolt, a lehetséges mértékig demokratikusnak anticipált román nemzetállam (államnemzet) megteremtéséhez kínálkozó, — soha vissza nem térő — kivételesen kedvező történelmi pillanatot?

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Ha ugyanis ezzel kapcsolatban lehetnek egyáltalán fenntartásaink, azok csupán politikai vágyaik fékezhetetlen mohóságára és — stratégiailag a túlnyerés kockázatainak fel nem ismerésére — s a legyőzött történelmi riváliselvileg szintén kétségbevonhatatlan hasonló igényeinek és vágyainak semmibevételére, eltiprására, elméleti és intézményes elvitatására vonatkozhatnak.

Másrészt, bármilyen mércével (mértékkel) mérnők is, vajon miféle jogon ítélhetné el bárki nyolcvanöt esztendő távlatából — s marasztalhatnánk el mi magunk is a temesvári összeesküvés felnőtt s kivált serdülőkorú résztvevőit?

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok az első román koncepciós per történetéhez

Netán azért, mert a magyar álom, a Széchenyi-Kossuth-Deák-Eötvös-Andrássy és társaik által elgondolt, ugyancsak központosított — jakobinus mintára megalkotni kívánt — (de annál liberálisabbnak remélt) virtuális Magyarország mítosza (és területi sérthetetlenségének nemzedékek óta sulykolt dogmája) bűvöletében (és annak romhalmazán) tevőlegesen megkísérelték menteni mindazt, amit a katasztrofális előzmények és a nemkevésbé baljós előjelek*127* ellenére még mindig megmenthetőnek véltek (reméltek)?

____ * ____

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

1 NIAMESSNYNÉ-MANASZYMargit: Villámlik messziről Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. [Budapesti Hírlap nyomdája], é. n.[1932], 206. (A továbbiakban: NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932.)

2 Lakcím: Niamessny Mihály dr., házt., ügyvéd, országgyűlési képviselő, Erzsébetv., Dózsa u.4. Lásd. Temesvári Cimtár 1914 Temesvárer Adressbuch 1914., 95. (A továbbiakban: Temesvári Címtár 1914.) Itt jegyezzük meg, hogy a szövegünkben szereplő valamennyi idézetet korabeli helyesírásban tesszük közzé! BKB.

3 Érdekes adalék, hogy 1897/1898 folyamán Ady Endre három és fél hónapon át maga is Temesvárott élt egy józsefvárosi csöndes kis bútorozott szobában, amelyet az Arany János utca 13. szám alatti nagy tölgyfakapus, sárgára festett földszintes ház hátsó traktátusában bérelt. Öccse, ADY Lajos 1923-ban megjelent Ady Endre. Budapest, Amicus Kiadó, 1923 című könyvében ezt az alig több mint negyedévet bátyja élete legszomorúbb időszaka gyanánt jellemezte. Lásd. SZEKERNYÉS János: Temesvár kövei. Krétarajzok a Józsefvárosból. Temesvár, Mirton Könyvkiadó, 1998, 79. Csaknem ugyanilyen rosszul érezte magát a Bánság központjában Kaffka Margit (Nagykároly, 1880. június 1. – Budapest, 1918. december 1.), aki katonai szolgálatát kórboncnokként Temesvárt teljesítő második férje, Bauer Ervin [Balázs Béla testvéröccse] társaságában 1915. február elejétől 1918. november elejéig lakott kisebb megszakításokkal, albérleteiket gyakran változtatva ebben a kormos, poros alföldi városban. Lakcímei: Józsefváros, Ormos utca 12. (majd 10.); Gyárváros, Andrássy út 5 [6].; Andrássy út 35.; Belváros, Jenő herceg tér 3. II. em.; Losonczy tér 16. II. em. Lehangoltságának egyéb lenyomatai: itt kucorgunk ezen a pocsék Temesváron és vágyódunk kedves Pestünkre () ez a Temesvár egy borzasztó hely () a legrosszabbul ellátott város és katonákkal agyon szipolyozva etc. Lásd. ROLLAMargit: Kaffka Margit II. Út a révig Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, Új Sorozat 12 (87). Sorozatszerk.: REJTŐ István. 1983, 100, 115, 117, 121, 125, 163, 190. Ugyancsak itt mondunk köszönetet Müller Miklós New Yorkban élő biológus professzornak, aki Kaffka Margit életének temesvári epizódjára felhívta figyelmünket! BKB.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

4 Részleges életrajzi adatait lásd Magyar Írók Élete és Munkái.Megindította id. SZINNYEI József. Új sorozat. GULYÁS Pál adatgyűjtéséből s. a. rendezte VICZIÁN János. Budapest, Argumentum Kiadó MTA Könyvtára, 1999, 411.

5 Niamessny Mihály (almánfalvi) ügyvéd, szül. Temesvár 1875. augusztus 25. Életútjának rövid összefoglalóját lásd. A magyar társadalom lexikonja. Második bővített kiadás. Budapest, A Magyar Társ. Lexikonja Kiadóvállalat kiadása 1931, 411. Lásd még Keresztény Magyar Közéleti Almanach. Második kötet MZS. Közgazdasági Enciklopédia II. Csoport. Budapest, Nyomta a Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1940. 753. Lásd újabban BORSI-KÁLMÁN Béla: A Bánság és Temesvár a századfordulón és az első világháború előestéjén. In Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a nemesi polgárisodás témaköréből. Pécs, Jelenkor Kiadó, 2002, 124125. (231. sz. jegyzet!) (A továbbiakban: BORSI-KÁLMÁN Béla 2002.)

6 Vö.: SZÉKÁCS György: A temesvári leventepör. Ifj. Niamessny Mihály története. 2. rész. In Új Magyar Vetés, 1934. november 10. 3.; és X. rész, 1935. április 10. 3. (a továbbiakban: SZÉKÁCS); valamint NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 106.

7 NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 207.

8 NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 207.

9 NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 208.

10 Vö. Lucreþiu PĂTRĂȘCANU: Sub trei dictaturi. București, Forum,1945.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

11 A korszak egyik jeles szerzőpárosa az átmeneti idők krónikája kifejezést használja, lásd JAKABFFY Elemér–PÁLL György: A bánsági magyarság húsz éve Romániában 1918-1938. Budapest, A Studium Kiadása, 1939, 110. (Atovábbiakban: JAKABFFY-PÁLL 1939.)

12 Lásd részletesen BORSI-KÁLMÁN Béla 2002, 35-44. Temesvár nagy hírű polgármestere Telbisz Károly nekrológjában a következő minősítés olvasható: az első magyar kultúrváros megalkotója, Temesvári Hirlap, 1914. július 15. Lásd. A. K. [ALEXA Károly]: Az erény, a kötelességérzet és a szépség. Gozsdu Elek temesvári közéleti szereplése és levelezése. In Kertünk Istennel határos Gozsdu Elek és Weisz Anna levelezése 1906-1915 [A szöveggondozás, a jegyzetek és a névmutató PONGRÁCZ P. Mária és ALEXA Károly munkája]. Budapest, Kortárs Kiadó, 2001, 686. (Vö. GEML József: Emlékiratok polgármesteri müködésem idejéből. (1914 VI. 15.1919 IX. 4.) Timisoara, Helicon Könyvnyomdai Müintézet, 1924. 17. (a továbbiakban GEML 1924.); Telbisz életrajza uo. 28.). Lásd még Manaszy Margit alábbi romantikus hangulatú 1915. január 10-i jegyzetét is: én nemzetem, én hős és bolondos, lelkesedni tudó magyar nemzetem, aki elvérzesz most a csatatereken, érzed Te is úgy, mint én, hogy nagy történelmi pillanatok ezek, mikor az első ezer német gránátos nehéz léptei végigdübörögnek ennek a nagy magyar városnak a kövezetén? [kiemelés tőlem BKB], NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 69. (Székács György, a Leventeper első krónikása ősmagyar városnak minősíti, lásd Új Magyar Vetés, 1935. március 11. 4. (első bekezdés).

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

13 A szerb román a csarkodás kiváltó oka részben az antant-ígéretek összehangolatlanságában rejlik (a földrajzidemográfiai és egyéb ismeretek hiányosságán túl, némi valószínűsíthető felelőtlenséggel megtetézve): Az 1915. augusztus 18-án kelt aidemémoire Szerbiának ígérte Boszniát, Hercegovinát, Dalmácia egy részét, Szlavóniát, Horvátországot, Fiumét, a történeti Magyarország délszlávok lakta részeit, így a Bánátot [Bánságot] is, amennyiben nem teszi le a fegyvert, hanem harcol tovább. 1916. augusztus 17-én hosszú tárgyalások eredményeként a bukaresti szerződésben az antant Romániának ígérte Erdélyt, a Partiumot, a DebrecenSzeged vonaltól keletre eső területeket, a Bánátot (megfeledkezve a Szerbiának tett ígéretéről), Bukovinát. Lásd. L. NAGY Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. Egyetemi jegyzet, 2. bővített kiadás; Történelmi Figyelő Könyvek 3. Debrecen, Multiplex Média Debrecen, 1995, 1011. (A továbbiakban: L. NAGY Zsuzsa 1995.) Vö. SZTÁRAY Zoltán: A bukaresti titkos szerződés Hogyan adták el Erdélyt az antanthatalmak? In Új Látóhatár (Különlenyomat az 1980. 1. számból, 115. (térképvázlat a 15. oldalon!). Lásd még.: Trianon. Szerk.: ZEIDLER Miklós. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 1718. és PALOTÁS Emil: Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 193. (A továbbiakban: PALOTÁS 2003.) Lásd még, román szemszögből: V. V. TILEA: Acþiunea diplomatică a României. Nov. 1919 mart. 1920. Sibiu, Tipografia Poporului, 1925. (különösen: Chestiunea Banatului. 135148. A könyv magyarul is hozzáférhető: Románia diplomáciai működése 1919 novemberétől 1920 márciusáig. Ford. BOTOS János. Lugoj Lugos, A Magyar Kisebbség kiadása, Nyomták Husvéth és Hoffer, 1926. 115127. (A továbbiakban: TILEA 1926.)

14 Vö. JUHÁSZ Gyula:Magyarország külpolitikája 1919-1945. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969, 18. Lásd bővebben ORMOS Mária: Padovától Trianonig 1918-1920. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 36, 120-122, 156-157, 180, 187, 189-192, 244-245, 307, 320, 327, 340, 343-345, 353. (A továbbiakban: ORMOS 1983.)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

15 Vö. BORSI-KÁLMÁN Béla 2002, 62-65, 135-137. (268. sz. jegyzet) Irodalmi megközelitésből lásd még GASPAROVICH László: Határváros. In GASPAROVICH László: Végeken. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1982, 982. (különösen 80.)

16 GEML 1924. 9293, 100-101. Ormos Mária, más forrásból (HAJDU Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969. c. művére hivatkozva), úgy tudja, hogy Róth Ottó 1919. február 20-ig volt a bánáti néptanács vezetője, ORMOS 1983, 213. (Ez esetben jelen sorok írója több hitelt ad az akkor még hivatalban lévő pedáns temesvári polgármesternek!)

17 GEML 1924, 98., 142.

18 Miután a Bánát [Bánság] birtoklásáért a délszláv és a román egységek összecsaptak, őket francia alakulatok választották szét, s egyben Szegedet és környékét is megszállták. E részeken a közigazgatás magyar kézben maradt. Lásd. L. NAGY Zsuzsa 1995, 24. Vö. HAJDU Tibor: Közép-Európa forradalma 1917-1921. Budapest, Gondolat, 1989, 119.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

19 A temesvári bürgermeister visszaemlékezéseiből kiderül, hogy egymást váltó francia egységek hosszabb rövidebb ideig már korábban is állomásoztak Temesvárott a város vezetősége számára ismeretlen céllal, lásd. GEML 1924, 98, 101-102, 120-121, 135, 152. (Geml feljegyzéseiből megtudjuk például, hogy az első tizenötezer fős francia hadtest Gambetta tábornok vezetésével 1918. december 3-án érkezett. Gambettát már másnap Farret generális váltotta fel, a következő nagyobb kontingens Prunot tábornok vezényletével 1919. március. 19-én kvártélyozta be magát a Ferencz József laktanyába, a harmadik francia ármádia parancsnoka générale de Tournadre pedig 1919. augusztus 5-én jelentette be a francia katonai közigazgatás bevezetését, két nappal azután, hogy látványos külsőségek közepette a román hadsereg is bevonult, Ionel Brătianu román miniszterelnök pedig hivatalos temesvári villámlátogatása keretében német nyelven ecsetelte a városra a román állam keretében váró ragyogó jövőt, kerek nyolc nappal a román államhatalom 1919. július 28-i bevezetése után. Így igazán nem csoda, hogy a derék temesvári bürgerek teljesen belefásultak a nagy jövésmenésbe, és semmit sem értettek az egészből. Kivéve persze a lényeget, megszokott korábbi életvitelük, régi szép világuk pusztulását, amit Geml, emlékiratainak egy másik helyén (nemcsak szűkebb pátriájára, hanem széles e hazára is gondolva) ekképpen öntött formába: el kell vesznünk, ha az egész világ ellenünk van! (GEML 1924, 91.). Vö. NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932. 190-191. (itt: Monsieur le Commandant Prunot látogatása a Pályaudvari Hölgybizottság vezetőjénél!), és Radu PĂIUȘAN: Mișcarea naþională din Banat și Marea Unire (1895-1919). Timișoara, Editura de Vest, 1993, 180. (A továbbiakban: PĂIUȘAN 1993.)

20 GEML 1924, 149. Vö. SZÉKÁCS György: A temesvári leventeper. If. Niamessny Mihály története. IX. rész. In Új Magyar Vetés, 1935. március 25. 4.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

21 Vö. SZÁSZ Zoltán: Az erdélyi román polgárság szerepéről 1918 őszén. Különlenyomat a Századok 1972. évi 2. számából, 331. (A továbbiakban: SZÁSZ 1972.) Lásd még PĂIUȘAN 1993, 181. A román hatalom (és hadsereg) erdélyi térfoglalásához lásd bővebben RAFFAY Ernő: Erdély 1918-1919ben. Tanulmányok. Budapest, Magvető Kiadó, 1987 (különösen:), 195-254. (A továbbiakban: RAFFAY 1987.) Vö. TÓTH Károly Antal: Egy kárpátmedencei sorsforduló. Számvetéskísérlet Raffay Ernő könyve kapcsán című színvonalas ismertetésével. In TÓTH Károly Antal: Hova tovább. Az Ellenpontok dokumentumai, esszék, tanulmányok. Szombathely Stockholm, Magyar Ökumenikus Önképzőkör Savaria University Press, 1994, 113-123.

22 Ilyen, reménykedésre, illúziókergetésre alkalmas értesüléseket tartalmazott például az a cikk, amelynek létezéséről az alábbi híradásból értesülhetünk: Páris [sic!] [1920] január 29. A Journal des Débats irja, hogy a legfelső tanács nem engedte át véglegesen Besszarábiát Romániának. A végső döntés valószínűleg csak akkor lesz, ha Románia kiüriti a megszállott magyar területeket a békeszerződésben megjelölt határokig. Lásd. Az entente tudja, hogy Magyarország nem fogadja el a békét. Csak a magyar területek kiürítése után kapja meg Románia Besszarábiát. In Világ, 1920. január 30. 5. (főcím; a részcím kiemelése tőlem BKB) Vö. TILEA 1926.,7797.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

23 A háború és a forradalmak utáni magyarországi közhangulat (ezen belül az akkori bánsági életérzés) illusztrálása gyanánt szöveghű formában (ismét a korabeli ortográfia szabályai szerint) mellékeljük az egyik temesvári hetilap munkatársának 1920 márciusában keltezett A temesvári összeesküvés című helyzetjelentését: Népes faluk, virágzó városok tüntek el a föld színéről. Millióknak kellett elvérezni, millióknak kellett nyomorékká lenni, míg jött az entente győzelme. Magyarországon pedig Kunék borzalmas pünkösdi királysága pusztitott eszeveszettül. És ekkor, amikor már megnyugodtak a kedélyek, egyszerre csak elterjedt a hir: a hatóságok felfedeztek egy összeesküvést. Több letartóztatás történt és az emberek izgatottan várták a további fejleményeket. Az első letartóztatásokat, melyek 1919. évi november hó 24-én történtek, folyó évi január hó utolsó napjaiban újabb és ekkor már tömeges letartóztatások követték. Mindenfelé erről beszéltek. Rettegéssel tárgyalták egy esetleges puccs eshetőségeit. Senki biztosat nem tudott, s így a legképtelenebb hirek keringtek a városban. A különféle vidéki lapok a leglehetetlenebb hireket közölték [] (kiemelés tőlem BKB) Lásd. Szenzáció. Politikai és Kritikai Riportlap. Felelős szerkesztő: PÉTER Pál. I. évfolyam 4. szám, 1920. március 21. 3. Vö. MIKÓ Imre sommás véleményével: [] kétségtelen, hogy [1918-1920 között] az erdélyi magyarság teljes tájékozatlanságban élt s a budapesti zűrzavar sem segítette elő a józan ítéletalkotást mindarról, ami körülöttünk történt [] Lásd. MIKÓ Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918 december 11-től 1940 augusztus 30-ig. Budapest. A Studium Kiadása, 1941. (Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem [EPMSZ] [reprint] kiadása, Bern, 1987.) 1718. (A továbbiakban: MIKÓ 1941.)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

24 A román államhatalmat hivatalosan 1919. július 28-án vezették be, ám Temes és Torontál megye, valamint Temesvár de Tournadre tábornok parancsára és a nagyszebeni kormányzótanács javaslatára (GEML József) kinevezett új prefektusa, Aurel Cosma immár az új főhatalom államnyelvén felszólította a tisztviselői kart s a polgármestert, hogy folytassák munkájukat, Gemlt mindössze arra kérte, hogy engedje át neki a szobáját, mert, úgymond, a megyeházán a szerbek még asztalt és széket sem hagytak, s 1919. szeptember 4-i végleges felmentéséig teljes bizalmáról biztosította, s különösen pénzügyekben gyakorlatilag szabad kezet adott neki. Sőt az új román főpolgármester Stan Vidrighin, korábbi városi vízvezetéki igazgató sem küldte azonnal el, hatéves mandátumát maradéktalanul kitöltve — noha rendelkezési állományban — 1920. július elsejei nyugdíjba vonulásáig a földszinten megürült szobák egyikében folytatta
napi tevékenységét, megtarthatta címét, illetményeit, lakását, még a fogatot is! Ennek persze ára volt, hivatalban csak az maradhatott, aki leteszi a román hüségesküt! [sic!]. Lásd. GEML 1924, 149150, 153154, 156.! Vö. MIKÓ 1941, 1617.!

25 Geml József szikár, csak a tényekre szorítkozó emlékiratainál autentikusabb látleletet az általános zűrzavarról elképzelni is nehezen lehet, lásd még az előző jegyzetben közölt helyzetképet is!

26 Vö. NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 210, 213.; RAFFAY 1987, 136-137, 141. stb. Lásd még FRÁTER Olivér: Erdély román megszállása 1918-1919. Tóthfalu, Logos Grafikai Műhely, 1999, 1988. A Bánságra vonatkozóan lásd PĂIUȘAN 1993, 178-181.

27 Vö. Constantin KIRIȚESCU: Războiul pentru întregirea României, 1916-1919. I-II-III. București, 1925, és uő.: I. C. Brătianu pentru pregătirea războiului de întregire[a neamului]. București, 1936.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

28 Szintén rendkívül bőséges szakirodalmából lásd. például David SPECTOR: Rumania at the Paris Peace Conference. New York, Bookman Associates, 1962; GH. IANCUG. CIPĂIANU: La consolidation de lunion de la TRANSYLVANIE et de la ROUMANIE (1919-1919). Témoignages français. Bucarest, Editura Enciclopedică, 1990; V. FL. DOBRINESCU: România și sistemul de pace de la Paris (19191923). Iași, Institutul European Iași, 1993; Traian SANDU: Le système de sécurité français en Europe Centre orentale. Lexemple roumain 19191933. Paris, LHarmattan, 1999; Catherine DURANDIN: Histoire de la nation roumaine. Bruxelles, Éditions Complexe, 1994, 73-87.; Catherine DURANDIN: Histoire des Roumains. Paris, Librairie Arthème Fayard, 1995, 228-240. Magyar változatban: A román nép története. Budapest, Maecenas Könyvek, 1998, 213-223. (A továbbiakban: DURANDIN 1998.) A román nemzeteszme (és diplomácia) diadalútjának legújabb összefoglalóját adja Florin CONSTANTINIU: O istorie sinceră a poporului român [ediþia a IIa revăzută și adăugită]. București, Univers Enciclopedic, 1999, 253-294. Vö. SZÁSZ 1972. 331.

29 Vö. Jászi Oszkár 1920-as romániai utazásának tapasztalataival: Take [Tache] Ionescu [1858-1922, kora egyik legjelentősebb román politikusa, Jászi bukaresti látogatása idején külügyminiszter] [] A legtermészetesebbnek tartja, hogy Magyarország revanche-ra készül, csak a mostani időpontot tartja esztelenségnek; [Alexandru] Averescu [tábornok, az 1907-es nagy román parasztfelkelés egyik vérbefojtója, a Jászi vizit idején miniszterelnök] () A revanche-törekvést természetesen ő is kikerülhetetlennek tartja, de most mindenekfelett egy békés Magyarországot óhajt, melyet hajlandó minden téren támogatni. A nagy összefüggéseket éppoly kevéssé látja, mint TakeIonescu. Részletek Jászi Oszkár naplójából, 1920 (1920. november 27-i és november 29-i feljegyzések). Lásd. LITVÁN György: Jászi Oszkár romániai naplójegyzeteiből. Budapest, Akadémiai Kiadó és Nyomda, 1985, 12-43, 12-45. (Különlenyomat a Századok 1985. évi 56. számából.) Bővebben: Dunavölgyi barátságok és viták. Jászi Oszkár közép-európai dossziéja. A kötetet összeállította, a bevezetőt írta és a jegyzeteket készítette LITVÁN György és SZARKA László. Regio-Könyvek 4. Budapest, Gondolat, 1991, (különösen:) 110-117, 174-178.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

30 A kezdetben négy nagy, kulisszák mögötti intenziv alkudozásáról lásd. Paul MANTOUX: Les déliberations du Conseil des Quatre. Paris, CNRS, 1955. Bővebben: Documents diplomatiques français sur lhistoire du Bassin des Carpates. 1918-1932. IIV. köt. ÁDÁM Magda (főszerk.) LITVÁN György-ORMOS Mária (szerkesztők). Budapest, Akadémiai Kiadó, Institut des Sciences Historiques de lAcadémie Hongroise des Sciences, 1993-2000.

31 A lajstrom jó néhány olyan személy nevét is tartalmazza, akik vagy azonnal megszöktek (például Mike József szegedi főhadnagy és Hosszúfalussy Miklós [Kornél] szintúgy szegedinek mondott, ám a valóságban temesvári hírszerzők, valamint a hírlapi források és tanúvallomások szerint ekzaltált, valójában igen agilis és hatékony Dolch Adolf postatisztviselő, a mozgolódás egyik tényleges szervezője), vagy később kerültek a román hatóságok kezébe, miként a forrásokban hol Bajza őrmesterként, hol Bajzáth Gyula magyar tiszt gyanánt emlegetett horthysta ügynök, aki ráadásul elfogatása után (és feltételezésünk szerint a Leventeper első fordulója, vagyis 1920. március 29.-április 8. előtt) súlyosan terhelő valótlan adatokat közölt kihallgatóival. Vö. JAKABFFY-PÁLL 1939, 108-109.! (A több változatban szereplő vagy nehezen azonosítható nevek esetén szögletes zárójelet alkalmaztunk BKB)

32 A forrásokban, föltehetően hírlapírói elhallások miatt több változatban szereplő nevek esetén kerek zárójelet alkalmaztunk, amennyiben pedig a lajstromba vett családneveket a Temesvári Cimtár 1910-es, illetve 1914-es (ismereteink szerint utolsó) kiadásában is megtaláltuk, úgy a hitelesnek tekintett alakot szögletes zárójelbe tettük, kételyeinket, ha a többszöri kontroll esetén is maradtak, kérdőjellel érzékeltettük. (Ugyanez vonatkozik a jegyzetekben előforduló további mellékszereplők adataira is!)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

33 1918/19ben VII. oszt. tanuló, Praznovszky István és Mozsny [sic!] Nándor osztálytársa. Lásd. Temesvári Magyar Királyi Állami Főreáliskola Értesítője az 19171918. tanévről. XLVIII. szám. Szerk. Dr. BERKESZI István. Temesvár, Nyomtatott Uhrmann Henrik Könyvnyomdájában, 1918, 27.

34 Az ügyben meglehetősen kétes szerepet játszó Bugél a hadbírósági tárgyaláson ilyenformán határozta meg identitását: anyanyelve német, nemzetisége magyar. Lásd. Temesvári Hirlap, 1920. április 4. (vasárnap), 2.

35 A perről készült sajtótudósítások többnyire nem jelölik meg az érintettek felekezeti hovatartozását. Erre azonban Bürger dr. esetében mégis következtethetünk, abból ti., hogy ő nem a keresztre, illetve a Szentírásra, hanem Mózes kőtábláira esküdött tanú-vallomása előtt. Lásd. Temesvári Újság, 1920. április 3., címlap. Magyar Országos Levéltár, K 610, IV. C. 1. (A továbbiakban: MOL.)

36 A Longauer családra ezt az adatot találtuk: MÁV szertár: Főnök: Longauer Károly ellenőr. Lásd. Temesvári Első Magyar Naptár 1917. Közönséges Év. Temesvár, Csendes Jakab Könyvnyomdája, 47. (A továbbiakban: TEMN 1917.)

37 Korábban városi könyvtári alkalmazott. Lásd. GEML 1924, 111.

38 Ügyvédi irodája: Belváros, Jenő herceg utca 11. Temesvári Címtár 1914, 122. Egy adat szerint a zsidó nemzeti párt képviseletében részt vett egy tanácskozáson, amelyet a távozóban lévő szerb hatalom egyik helyi képviselője 1919. június 3-ra hívott össze. GEML 1924, 130.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

39 Jóllehet idézett forrásaink 66 évesnek tüntetik föl, az ő születése és halála pontos dátumát (Szekernyés János jóvoltából) is tudjuk: 1856-1936. SZEKERNYÉS JÁNOS: A virrasztások évada. In Heti Új Szó [Temesvár] 2001/20. 13.; vö. Temesvári Ujság, 1920. április 1., 2. MOL. K 610, IV. C. 1.

40 Ez esetben szinte bizonyos, hogy Treml a helyes változat, hiszen a XX. század egyik legtehetségesebb magyar nyelvésze — s a magyar-román kapcsolatok történetének egyik alapkönyve (Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajanában. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia ,1935) szerzője — Tamás Lajos (1904. március 23-án ugyancsak Temesvárott született, és 1984. szeptember 19-én hunyt el Budapesten) édesapja: Treml János bánsági születésű fodrászmester; édesanyja pedig Tamás Julianna volt, egy székely kovácsmester lánya. Tamás Lajos 1933-ig Treml Lajos néven jegyezte korai publikációit. Lásd például: TREML Lajos: A románság őshazája és a kontinuitás Die Uhrheimat der Rumänen und die Kontinuitätsfrage. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1931. Ennek alapján feltételeztük tehát, hogy rokonságban lehetett Treml Józseffel. (A Temesvári Cimtár 1910-es kiadásában két Treml-familia szerepel, az 1914-es változatban viszont
csupán egy: Treml József háztulajdonos, asztalosműhely, Józsefváros, Begabalsor 38. (Temesvári Cimtár 1914. 137.) Vö. Magyar Életrajzi Lexikon (19781991) A Z. Főszerk.: KENYERES Ágnes. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994, 886.

41 Alexander Tóth! Szövegösszefüggés: in der Wohnung des Alexander Tóth in der Vorstadt Fabrik Mitglied der Organisation geworden! (Egyelőre nem tudtuk azonosítani, hogy a két szóba jöhető gyárvárosi Tóth Sándor közül melyikről (netán egy harmadikról) lehet szó, mivel az 1914-es temesvári címtár szerint további öt Tóth család lakik még a kerületben! Vö. Temesvári Cimtár 1914, 136-137.; a személyazonosságát övező homályt tovább növeli, hogy a Leventeper behatóbb ismeretében, és a vele kapcsolatos történések kontextusának átgondolásából sajnos az is elképzelhető, hogy a nevét rögzítő német és magyar sajtómunkás a Dolch nevet Tóthnak hallotta, és így az önálló életre kelt!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

42 Zelliger Ágost 1917-ben posta és távirda felügyelő Temesváron, TEMN 1917, 42.

43 Lásd Cs. ss kir. katonai hatóságok Temesvárott. Katonai Osztály. Elöljáró a vezérkari főnök. Beosztva [] Röhling Miklós főhadnagy, TEMN 1917, 36.

44 Forrásainkban egyetlen Boncsa nevű egyént találtunk: Kir. tanfelügyelőség Temesvárott. Szolgálatra berendelt áll. Tanitók: [] Boncsa Gyula, TEMN 1917, 48.

45 A magyar(országi) családnevek etimológia-szempontú elemzésének ismereteink szerint legjobb kézikönyve KÁLMÁN Béla debreceni nyelvészakadémikus A nevek világa, Budapest, Gondolat, 1967, című műve.

46 A Bozsin név szerb eredetére analógiás alapon az alábbi életrajzi adatokból következtethetünk: Bozsin Timot szűcsmester, szül. Perlesz 1883. Középiskoláit Perleszen és Nagybecskereken végezte [] A görögkeleti szerb egyházközségnek régi számottevő tagja. Lásd. A Magyar Társadalom Lexikonja. Negyedik bővített kiadás [Pótkötet]. Budapest, A Magyar Társadalom Lexikonja Kiadóvállalat kiadása, 1933, 9. (A Rolkó családról időközben megtudtuk, hogy Rolkó Rezső községi tanitó Rolkó Sándor piarista gimnazista édesapja a XX. század elején, a katolikus bolgárság fészkéből, Vingáról települt Temesvárra! A kutatói hála ez esetben dr. Szlatkay Istvánt Rolkó Sándor 1946-ban Budapesten született unokaöccsét illeti!)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

47 Ez esetben is szinte bizonyosra vehetjük, hogy hírlapírói elhalláson alapuló tévesztésről lehet szó, mert a temesvári lakónévjegyzék 1910-es kiadásában négy, míg az 1914-es
változatban három Link família szerepel, Linka azonban egy sem! Ha ezt hitelesnek tekintjük, akkor a Link családnevet szintén sváb eredetűnek vélelmezhetjük. (Jóllehet egy helyütt a Linka név viselője szláv keresztnévvel Linka Bohuszláv máv-felügyelő fordul elő. Lásd. TEMN 1917, 45.)

48 Temesvári Hirlap. Felelős szerkesztő és kiadótulajdonos: POGÁNY Mihály. XVIII. évfolyam, 39. szám, 1920. március 30. (kedd), címlap.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

49 Acuzatul [Schuch] cere să vorbească în limba germana, deoarece știe mai bine decât ungurește (Schuch vádlott engedélyt kér, hogy németül beszélhessen, mert [németül] jobban tud, mint magyarul). In Banatul. Director: Dr. D. VONIGA; prim redactor: Dr. St. At. OPREANU. nr. 28, joi, 1 Aprilie 1920. Vö. Temesvári Napló. Felelős szerkesztő: Dr. WIESERVIDA Péter. 1920. március 31. (szerda), 2. MOL, K 610, IV. C. 1. Schuchot egy másik forrás sváb származású és anyanyelvű volt magyar hadnagy gyanánt említi (JAKABFFY-PÁLL 1939, 108.!). Ugyanakkor Schuch vallomásában azt állítja, hogy Szombathelyen lakó beteg nővéréhez kívánt Szegeden át utazni: Szegedig eljutottam s ott igazolványt akartam szerezni, de nem adtak, mert nem vagyok odavalósi. Lásd. Temesvári Hirlap. XVIII. évfolyam, 40. szám, 1920. március 31. (szerda). Temesvári származása ellen szól, bár azt nem zárja ki, hogy korábban Pesten élt (egy házban lakott Misek Ferenccel), s amikor Temesvárra jött, Misek közbenjárására a Hungária Szállóban berendezett Városi Konviktusban kapott szállást, amelynek barátja felügyelője volt, vagyis, ha csupán viselkedéséből indulnánk ki, arra kellene következtetnünk, hogy sem lakása, sem rokona nem volt a Bánság székhelyén! (Ennek látszólag ellene szól, hogy az 1914-es temesvári lakónévsorban ezt olvashatjuk: Schuch György háztulajdonos, Gyárváros, Legelősor 12., Temesvári Címtár 1914, 119. Nem tudhatjuk viszont, hogy Schuch György kije (apja, nagybátyja, unokatestvére etc.?) volt-e a vádlottnak, s azt sem, hogy 1919/20-ban egyáltalán az élők sorában volt-e még! Ugyanakkor ez esetben sem zárható ki, hogy S. József esetleg óvatosságból vagy családtagjai iránti tapintatból nem kereste föl őket!) A perről részletesen beszámoló sajtótudósításokból különben nem derül ki, hogy Schuch mellett ki volt a másik, magát németnek valló vádlott, az viszont igen, hogy a tanúk közül is csupán Nosek Broniszláv lengyel eredetű (s mint kiderült nem őstemesvári) nyugállományú alezredes vette igénybe az egyik hivatalból kirendelt tolmács — történetesen a szerb nemzetiségű Zsivánovits rendőrkapitány — segítségét! Vö. Temesvári Hirlap. 45. szám, 1920. április 7. (szerda), címlap! Dr. Zsivánovits Mihály egyébként régi, megbízható munkatárs, a világháború idején szolgálatai elismeréseként Ferencz József r. hadi d. l. k. kitüntetésben részesült. (Lásd. GEML 1924, 78.), s már a szerb csapatok 1918. november közepén történt bevonulása idején (közelebbről a szerb hadosztályparancsnok — Georgievits György — 1918. november 20-i temesvári szemléje alkalmából) tolmácsi teendőket látott el! (GEML 1924, 98-99.). Sőt egy román historikus szerint másfél hónappal az 1918. november 4-i szerb megszállás után, december 27-én rendőrfőkapitánnyá (prefet de poliþie) nevezték ki. Lásd. Nicolae ILIEȘCU: Timișoara. Monografie istorică. Volumul I. Timișoara, G. Matheiu kiadása, 1943, 118.; a kinevezés tényét Geml 1919. február 20-ára datálja, GEML 1924, 119. A temesvári román hadbíróság elnöke (Virgil Economu ezredes) és a közvádló (Spiridon Iorgulescu kapitány) családnevét természetesen nem vettük figyelembe, hiszen ők bukaresti lakosok voltak, s csupán ideiglenesen, szolgálati érdekből tartózkodtak Temesváron!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

50 A jelenség elmélyült tanulmányozásához nélkülözhetetlen a KARÁDY Viktor-KOZMA István szerzőpáros Név és nemzet, családnév változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a dualizmustól a kommunizmusig. Budapest, Osiris Kiadó, 2002, című alapvetésének ismerete! Névanyagunk számbavételéhez lásd különösen az idézett munka II., A liberális nemzetállam és a névváltoztatás társadalmasítása, 1881-1918 c. fejezetét (49-114.)

51 Lásd, kimerítő részletességgel: BORSI-KÁLMÁN Béla: Öt nemzedék, és ami előtte következik. A temesvári Leventepör: 1919-1920. Budapest, Noran, 2006 (első fejezet; a továbbiakban: BORSI-KÁLMÁN 2006.).

52 Méliusz édesapjának neve és temesvári lakcíme: Nelovankovits Miklós háztulajdonos, Gyárváros, Kertész utca 8. A lajstromban Nelovacskovits [sic!] Miklós pénzügyi irodatiszt Gyárváros, Uri utca 18. is szerepel (uo.), akit ezúttal Nevolankovics Miklós formában valóban megtaláltunk a Temesvári Magy. Kir. Pénzügyi Igazgatóság munkatársainak Pénzügyi irodatisztek rovatában, vö. TEMN 1917. 44. Méliusz szellemi arculatához, erősen arisztokratikus, mégis demokrata habitusához lásd újabban Tóth Imre (szül. 1921-ben Szatmáron) visszaemlékezéseit. In VÁRDY Péter: Az életben van, amit az ember nem tesz és tesz. Budapest, Pont Kiadó, 2004, 129-131.

53 Vö. MÉLIUSZ József: Város a ködben. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 22, 44, 46.

54 A folyamat elfogulatlan vizsgálatához igen fontos elméleti fogódzókat nyújt és távlatos megközelítéseket kínál BÁRDI Nándor: Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Problémakatalógus. Pozsony, Kalligram, 2004, című úttörő jelentőségű munkája (témánk szemszögéből lásd különösen: 17-18., 25.!) Erről újabban lásd. BÁRDI Nándor: Otthon és haza. In: 2000. Irodalmi és társadalmi havi lap, 2006/2., 30-39.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

55 Mint föntebb már jeleztük, adataink pontatlansága miatt sajnos nem zárható ki, hogy a laptudósítók Dolch nevét Tóthnak értették!

56 A Jakabffyék összefoglalójában és a temesvári újságtudósításokban egyaránt Adolf néven szereplő fiatalembert (akiről csupán annyi derül ki, hogy egy ideig Biró Béla munkatársa volt a temesvári postánál) nem találtuk meg forrásainkban. Az Állami Fő-gimnázium 1917. szeptember 5., 6., 7-én írásbeli, míg 10-én szóbeli érettségi vizsgálaton átesett növendékei lajstromában viszont felbukkan Dolch Sándor (VIII. oszt.; magánt., Nagyvárad, Bihar m. 1899 dec. 3. neve), aki érett osztályfokozatot nyert. Lásd. A Temesvári Állami Főgimnázium XXI. ÉRTESITŐJE. Közli: RÉDAY János igazgató. Temesvár, Nyomtatott Uhrmann Henrik Könyvnyomdájában, 1918, 23. és 25.! Életkora alapján — hacsak nem volt egy nála valamivel idősebb testvérbátyja vagy unoka-testvére — nem zárható ki, hogy Adolf azonos Sándorral. Lásd ehhez Reibel káplán vallomását, aki az ügyész kérdésére, miszerint ismerte-e Dolchot, igennel válaszolt: 20-22 éves fiatalember volt. In Temesvári Napló. 1920. március 31., 2. MOL. K 610, IV. C. 1.

57 Lásd. A temesvári összeesküvés. In Szenzáció. I. évfolyam, 4. szám, 1920. március 21. 3.

58 JAKABFFY-PÁLL 1939, 107.

59 Uo.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

60 A teljes osztálynévsort (osztályfőnök az 1918/1919es tanévben: Nagy Aurél) lásd a Temesvári Kegyesrendi Főgimnázium ÉRTESITŐJE az 1918-19. iskolai évről. Közzéteszi: Dr. BOTH Ferenc igazgató. Temesvár, Csanádegyházmegyei Könyvnyomda, 1918, 18. Vö. Temesvári Napló, 1920. április 2. 1. MOL, K 610, IV. C. 1. Itt jegyezzük meg, hogy míg a tanévet Juhász jeles, Deibl, Feigl és Niamessny jó tanulmányi eredménnyel zárta, addig Mayer az Egy tárgyból elégtelen rovatban szerepel. Uo.

61 Lásd Temesvári Hirlap. 1920. április 2. 1.

62 Vö. NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 179.; SZÉKÁCS I., Uj Magyar Vetés, 1934. október 25. 3.

63 Részlet az egyik résztvevő — Lindner János — vallomásából: A gépfegyvereket a hozzá való töltényekkel a Hunyady kastélyban találtuk, a lőfegyverek és revolverek pedig az 1918-ki [sic!] diákőrségtől — melynek én is tagja voltam 21 napig — maradtak meg (kiemelés tőlem! BKB). Lásd Temesvári Ujság. 1920. április 1. 2. MOL, K 610, IV. C. 1. Vö. Temesvári Hirlap. 1920. április 2. 1.; Ellenzék, 1920. április 2. 2. MOL, K 610, IV. C. 1.

64 Lásd Galgóczy Gyula tanúvallomását: Temesvári Napló. 1920. április 2. 3. MOL, K 610, IV. C. 1.

65 A megszálló szerb csapatok parancsba követelték be annakidején a fegyvert a lakosságtól. Miért nem engedelmeskedett? A fiu szeme a messzeségbe révedt. Szerbek. 1918. Egy évtizede is van talán. (Az egyik névtelenül szereplő résztvevő haditörvényszéki meghallgatását felidéző naplórészlet, lásd Leventeper-összefoglaló, 8. fol.)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

66 Sőt két évvel később sem, amit az akkor már működő bukaresti magyar nagykövetség egyik beosztott diplomatája — Vörnle [János] követségi titkár — A Bánáti politikai helyzet című »TITKOS« minősítésű, hivatali főnökének báró Rubido Zichy nagykövetnek címzett elemzésének záró passzusa is tanúsít: Végül legyen szabad Excellenciádat felkérni, hogy fenti jelentésemet a legszigorubban [sic!] titkosan méltóztassék kezelni. Igen magas állásu [sic!] személyek panaszolták nekem, hogy magyar emberrel már alig mernek szóba állni, mert a nálunk ugylátszik [sic!] szokássá vált indiscretio folytán a románok mindent megtudnak. Nemcsak, hogy a bukaresti követségnek minden jelentése a budapesti román követséghez kerül, hanem magas állásu [!] magyar tisztviselők és politikusok sem járnak el a kellő óvatossággal. Egy példa: Egy aradi ujságíró [sic!] Budapesten felkereste Pekár államtitkár urat, hogy az aradi kath. Gymnasium céljaira a magyar kormánytól anyagi támogatást eszközöljön ki. Pekár, aki ezen ujságírót [sic!] életében állítólag először látta, méltatlankodva azt felelte, hogy fenti célra nem adhat már semmit, »hiszen csak a napokban adtam reá 2.000.000.koronát.« Ez, — informátorom szerint — először is nem felel meg a valóságnak, mert nem 2 millió koronáról, 200.000. leiről volt szó, de azonkivül nem is a kormány adta, hanem egészen más forrásból származott. A baj azonban ott kezdődött, hogy az illető ujságíró [sic!], aki minderről nem tudott semmit, feszegetni kezdte a 2.000.000 korona dolgát, amivel a legnagyobb veszélybe hozta az aradi gymnasium körül buzgolkodó magyarságot. Ne feledjük el, hogy itten az emberek börtönnel játszanak! Aláírás: Vörnle [János] követségi tanácsos. Lásd. MOL, K 64, 192227, 1213. fol.

67 Vö. Temesvári Ujság. 1920. április 3. 2. MOL, K 610, IV. C. 1.

68 Uo.

69 Uo.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

70 Schipter tanúvallomásából idézi a Temesvári Ujság 1920. április 3-i száma, a 2. lapon! MOL, K 610, IV. C. 1.! Vö. Temesvári Hirlap. 1920. április 3. 2.(Mitra József tanúskodása!)

71 Mitra elbeszélése némileg eltér Mona beszámolójától, ő ugyanis azt állította, hogy a Metropol szálloda éttermében két egymással sugdolózva beszélgető fiatalemberre lett figyelmes, akikkel megismerkedvén kiderült, hogy Praznovszky és Galgóczy a nevük. Később együtt átmentek a Lloydba, őt magyar tisztnek nézték s elmondták neki a szervezkedést. Ő aztán detektivet hívott, leleplezte magát, s a két fiatalembert a csendőrségre vitte. Ezeknek a vallomása nyomán derült ki az egész szervezkedés. Megtudták társaik nevét, sorra letartóztatták őket s a náluk tartott házkutatások alkalmával fegyvereket is találtak. Lásd. Temesvári Hirlap. 1920. április 3. 2. Itt jegyezzük meg, hogy ebből a verzióból sem következik, hogy Praznovszkyt előállítása és előzetes kihallgatása után futni engedték volna! (BKB)

72 Tanú [Virágh Nándor] elmondja, hogy február 12-ére és 13-ára tervezték a támadást gépfegyverekkel és fegyverekkel. A gépfegyvereket az utcán akarták felállitani. In Temesvári Hirlap. 1920. április 4. 2. vö. Szenzáció, 1920. március 21. 6.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

73 Scopul principal al complotiștilor era, ca în timpul când delegaþia ungară la conferinþa păcii arată drepturile Ungariei asupra teritoriilor ocupate de români și nedreptatea careise face Ungariei în orașele Timișoara, Arad, OradeaMare, Vinga, Odorheiu, Sibiu și Tîrgul Murăș să izbucnească răscoala împotriva armatei romîne. (Magyarul: Az összeesküvők fő célja az volt, hogy abban az időben törjön ki a felkelés a román hadsereg ellen, amikor a békekonferencián a magyar küldöttség rámutat Magyarország jogaira a románok által elfoglalt területeket illetően, s ama igazságtalanságra, amely Magyarországot sújtja Temesvár, Arad, Nagyvárad, Vinga, Udvarhely, Nagyszeben és Marosvásárhely városokban.) In Renașterea R.[omână], 1920. március 28. (lapkivágat, MOL, K 610 IV. C. 1.). A. Vaida-Voevod preventiv diplomáciai lépéseit lásd a román miniszterelnök (egyszersmind külügyminiszter) londoni és párizsi kiküldetését ismertető szövegrészben! (BKB)

74 Lásd A Kratochwill-Flohr-Ányos kémkedési bünper főtárgyalása című beszámolót. In Ellenzék, 1920. szeptember 27. (lapkivágat, MOL, K 610, IV. C. 2.). Ezzel szemben a Szolnoki Nyilvántartó Osztály által 1920. október 2-án készített 930/6 szám/b. aloszt. 1920 jelzetű a VKF. Nyilvántartó Iroda B osztálya számára Saját kezű felbontásra megküldött Dr. Papp Tibor oláh kém ügye. c. bizalmas jelentés kolozsvári forrásokra hivatkozva azt állítja, hogy Papp a kolozsvári sigurancia ressortfőnöke, aki szept. hó elején mint repatriált Budapestre utazott, és az oláhoktól kapott utasitások alapján magát »menekült rendőrfogalmazónak« kiadva kémkedik. Közeli munkatársa egy ugyancsak Budapesten tartózkodó Tamássy nevezetü egyén, aki szintén a Kolozsvári sigurancia tagja, akárcsak Geczássy Ernő, aki most készül átjönni etc. Hadtörténelmi Intézet Levéltára, I. 89 VKF, 1920, II. csop. 2406 26539, 34. doboz, 035. (más számozás szerint 29 [vízszintes vonallal áthúzva!] fol). Mindez természetesen erősen megkérdőjelezi a kolozsvári laptudósító értesüléseinek spontaneitását, s inkább arra vall, hogy átgondolt politikai manipulációról volt szó! (BKB) (a továbbiakban: HL)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

75 Lásd. a Magyar Nemzeti Hadsereg Vezérkari Főnöke, 304/33. szám/II. csop. (Minősítés: Szigorúan bizalmas!) Románia politikai és katonai helyzete 1920 február ho[sic!] végén, Budapest, 1920. március hó 1-jén, HL, I. 89 VKF, 1920, II. csop. ált. 213 406/415 (az idézett passzus a 245 [más számozás szerint: 226.] lapon; a jelentés első lapján viszont a következő értesülés olvasható: Erdélyhez hasonlóan a Bánátban is a temesvári letartóztatások és az azt követő repressáliák [a] legkedvezőtlenebb hatást váltották ki nemcsak a magyar, de a sváb lakosság körében is. Uo., 244. fol.). Vö. Alexandru GHIȘA: România și Ungaria la început de secol. Stabilirea relaþiilor diplomatice (1918-1921). Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujană, 2002, 216-218.

76 Világ, 1920. január 28., 8. (a sajtóanyag címe: Vajda-Vojvoda a magyar összeesküvések rémképét látja kiemelés az eredetiben!). A korabeli román diplomácia hatékonyságához (s kivált Ionel Brătianu stratégiai gondolkodásához és partnereire gyakorolt szuggesztív hatásához) lásd legújabban: Diana MANDACHE: Later Chapters of my Life. The Lost Memoir of Queen Marie of Romania. Stroud, Sutton Publishing, 2004. Vö. CZIGÁNY Lóránt: Ibolyakék szempár [recenzió!]. In Heti Válasz, IV. évf., 45. szám, 2004. november 4. 4748. Hory András a bukaresti magyar külképviselet hajdani ügyvivője emlékiratai egyik kiadatlan passzusában így méltatja Mária angol királyi hercegnőt: Feltünően szép, eszes asszony, elsőrangu lovas volt, akinek kegyeiért sokan versengtek és bizony nem egy fiatal diplomatát kellett mint »persona non gratát« hirtelen más állomáshelyre áthelyezni, ha tulságosan belefelejtkezett a Principesa Maria hipotetikus erővel biró, csodás szemeibe; lásd. HORY András: A Belmagyar utcától a Dísz-térig (1909-1919). Gépirat, MTA Könyvtára, Kézirattár, Ms. 10.864/2., 152. fol.

77 Lásd. A Cserey-Lukács összeesküvési per hiteles története (39 folió, Lássa, jóváhagyás után: Siménfalvy ig., etc.), HL, I. 89 VKF 1920. 31. d.[oboz], II. csop. ált. 651/2 1227/358 (Az irattartón lévő följegyzés: Nagyváradi pör története miatt a továbbiakban is ezen a néven hivatkozunk rá! BKB).

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

78 Alexandru VAIDA-VOEVOD: Memorii II. A szöveget gondozta, az előszót és a jegyzeteket írta: Alexandru ȘERBAN. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995. 59. (A továbbiakban: VAIDA-VOEVOD I-II-III-IV. 1995.) Vö. TILEA 1926. 45-56. Megjegyzendő, hogy a kitűnő taktikai-stratégiai képességekkel megáldott erdélyi román politikus bizonyára itt-ott megszépítette az anglikán egyházfő által adott vacsora hangulatát, ám a lényeget — a nyilvánvaló román politikaidiplomáciai siker tényét — kétségtelenül jól dokumentálja. (Ezt még az sem kisebbíti, hogy nagy regáti riválisa, az őt finoman szólva nem igen szívelő I. G. Duca diplomáciai ügyekben tájékozatlannak, ugyanakkor szerfelett önteltnek és fennhéjázónak festi le, macchiavellisztikus mestere, — Ionel Brătianu — pedig közvetlenül londoni tárgyalásainak sikeres befejezése után a brit fővárosba menesztett rejtjeltávirat útján tudatja vele 1920. március 13-i lemondása tényét! Lásd. I. G. DUCA: Amintiri politice. III. München, Ion Dumitru Verlag, 1982, 196. és 199.!) (A továbbiak ban: DUCA 1982.) Úgy tetszik azonban, hogy emlékeinek pontosan huszonhat évvel későbbi rögzítéséig elfelejtette, hogy nem az aradi Moise Nicoară névre átkeresztelt hajdani kath. Főgimnázium növendékei, hanem a temesvári kegyesrendi felsősök szervezkedtek, ifj. Niamessny Mihály vezetésével!

79 Az egyik forrás egy nappal megtoldja az esemény időpontját: 1920. január 18. és 20-ának éjszakáján fegyveres román katonai századok fogták körül az összesküvők lakását, és szülőik kezéből, álmukból tépték ki és hurcolták el a fiukat. (Leventeper-összefoglaló, 2. fol.)

80 NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 216.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

81 Lásd. SZÉKÁCS VI., Uj Magyar Vetés, 1935. február 10. 4. Egy másik forrás szerint negyvenen — egy tizenkét személyes szobában, test-test mellett, — mozdulatlan tömegbe fojtva két nap, két éjszakán át egyfolytában. Lásd. Leventeper-összefoglaló, 3. fol. (Ez a föltehetően Rolkó Pál vagy valamelyik másik résztvevő naplójából származó részlet, közvetve, arra utal, hogy Simion Iorgulescu hadbíró 1920. január 23-án vagy 24-én érkezett Temesvárra, és azonnal intézkedett a foglyok szétválasztásáról!)

82 SZÉKÁCS VI., Uo.

83 Hiába a vizsgálóbíró minden agyafurtsága [] Hiába mondja, hogy a többiek már bevallottak mindent, rákentek mindent, hiába mondja, hogy őszinte vallomás estében hazaengedik, ha pedig tagad, az apját is lecsukják. Minden hiába! A fiúk jól tudják, mit mondtak az előzőek és egy jottányit sem engednek betanult vallomásukból. Lásd. SZÉKÁCS VI., uo. (kiemelés tőlem! BKB)

84 Székács György szerint az ötlet ifj. Niamessnytól származott: A nagy [az elkülönítés miatti] kétségbeesésből újra a kis vezér, Mackó találja meg a kivezető utat. A kihallgatottak vallomásaikat egy kis papirlapra írják és a mellékhelyiségben, ahová őreik vezetik a foglyokat, egy kis deszkanyíláson átcsempészik. Ezentúl pedig minden fiú tudja, hogy mit vallottak az előttük levők. (SZÉKÁCS VI., uo.)

85 Valószínűnek látszik, hogy ehhez meg kellett szerezniük valamiképp a fogdaőrök jótékony közömbösségét is! Erre utalhat Manaszy Margit 1920. február 18-iki feljegyzése: az öreg kertésznek sikerült kicsempésznie az üres ételkosárban Mackónak egy ceruzával firkált céduláját: jól vagyunk, ne aggódjanak, kérünk a katonáknak cigarettákat, lásd. NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 223.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

86 Beé Ferenc korábban — életfogytiglan kinevezve — szintén főkapitány volt, akit éppen Zsivánovits Mihály váltott posztján, majd Aurel Cosma jóvoltából 1919. július 28-án, bizonyára méltányosságból, a lakáshivatalnál nyert beosztást. Vö. JAKABFFY-PÁLL 1939, 25, 61, 95.; TEMN 1917. 50.

87 Bobrik, Milán városi rendőrbiztos, Belváros, Losonczy tér 8., Temesvári Cimtár 1914. 13. és vö. TEMN 1917. 51.

88 Csernolatetz Arthur dr., 1917-ben már Temesvár szab. kir. város tisztikara tagja, a Közgyülés által hat évre választott tisztviselők sorában, a fogalmazók rovatban szerepel. TEMN 1917. 50.

89 Idézet Mona aradi detektív 1920. április 2-i haditörvényszéki meghallgatásából: Stoika aradi rendőrfőnök járt annak idején Temesvárott és ennek ajánlatára bizta meg Liuba rendőrprefektus őt [Monat] is a nyomozással. Praznovszkyhoz ugy férkőzött, hogy kiadta magát, mint aki Budapestről jön ide a magyarság sorsa iránt érdeklődni. In Temesvári Ujság. 1920. április 3. 2. MOL, K 610, IV. C. 1.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

90 Stojka Sebő főhadnagy és Liuba Valér dr. 1914-ben még nem rendelkezett önálló lakással Temesváron, ez utóbbi rövid életrajzából viszont kiderül, hogy 1878-ban a Torontál megyei magyar többségű Majdán (Magyarmajdán) községben s birtokos családból született. Felsőbbfokú tanulmányait Kolozsvárott és Nagyváradon végezte [] a doktorátust 1903-ban szerzi meg. A háboru alatt [magyar] hadbíró volt, leszerelés után az [román] államrendőrség szolgálatába lép, [1919/1920 fordulójától] hosszabb ideig Temesvár város rendőrprefektusa volt, jelenleg [1930-ban] az állambiztonsági hivatal [Oficiul de Siguranþa Statului] főfelügyelője. Lásd. GEML1924. 119., 150.; és Ki kicsoda? A bánsági közélet lexikona. Szerk. DAMÓ Jenő. Timişoara, A Lexika kiadóvállalat kiadása,1930, 194-195. (Érdekes adalék, hogy Liuba dr. magyar többségűnek feltüntetett torontáli szülőfalujában 1907-ben további azonos családnevű egészen köznapi foglalkozást űző személyt találunk: Liuba József, Liuba Pál (szatócsok), Liuba Joakim (cipész), Liuba Zsurzs (hentes), Liuba Pál (kerékgyártó), id. Liuba György (korcsmáros), Liuba János (kovács), Liuba Péter és Pál (vízimolnárok), ehhez lásd. Délmagyarország cimtára Adressbuch Südungarns. Temesvár, Csendes Jakab könyvkiadóintézete, 1907, 1516.

91 Erre az alábbi tanúvallomásrészletből következtethetünk: Mitra (elnöki utasitásra Törökhöz): Igaz-e, hogy amikor két és félórai vallatás után mondtam ne komédiázzon velünk, a mi idegeink sincsenek vasból, azt mondta: »Ha kell bevallom, hogy hazaáruló vagyok.» Török: Ez nem igaz! Lásd. Temesvári Ujság. 1920. április 3. 1. MOL, K 610, IV. C. 1.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

92 Vezető szerepe volt még [] Török Lajosnak, aki befurakodott az egyes hivatalokba és a tisztviselőket akarta megnyerni az ügynek. Részlet a román hadbiró (Spiridon Iorgulescu) a nyomozás eredményeire hivatkozó előzetes nyilatkozatából. In Szenzáció. 1920. március 21., 5. (kiemelés az eredetiben!). A vádiratban aztán Török tiszteletlen magatartása már jogi érvként szerepel: Török Lajos vezető szerepet játszott a szövetség szervezésében. A főtárgyalás termében tapasztalt cinizmusa bizonyitja legjobban, hogy részese a szervezkedésnek. Lásd. Temesvári Napló. 1920. április 7. 2. MOL, K 610, IV. C. 1.

93 Temesvári Napló. 1920. március 31. (szerda), címlap. MOL, K 610, IC. C. 1.

94 Nyilvános meghallgatásakor, aznap délután, ugyanezt állította Mischek Ferenc is a csendőrségen felvett és súlyosan terhelő adatokat tartalmazó jegyzőkönyv igazságtartalmáról: Mischek megjegyzi, hogy ezt a vallomást belékényszeritették, beléverték (Temesvári Napló, Uo.). A testvérlap tudósítója bővebben idézett Mischek vallomásából: A vallomásokat belekényszeritették [sic!] [] Néha addig vertek Európában ismeretlen módon, kényszeritették [sic!], míg elismertem az általuk állitott vallomások valódiságát. (Kiemelés az eredetiben!) Lásd. Temesvári Hirlap. 1920. március 31. 2.

95 Economu elnök: [] azt kell következtetni, hogy Márton dr. volt az egésznek spiritus rectora In Temesvári Hirlap. 1920. április 4. 2.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

96 E tények ismeretében nem egészen elképzelhetetlen, hogy egy alaposabb boncolási jegyzőkönyv öt és fél évvel később 1925. június 26/27ére virradólag bekövetkezett hirtelen halála okai között a feltételezett szívtágulás mellett (Az eddigi vizsgálat adataiból máris meg lehet állapitani, hogy büncselekmény nem történt, de valószínűen hirtelen halálesetről van szó. Nem lehetetlen, hogy a fiatalember halálát szívtágulás okozta. In Nemzeti Ujság. 1925. június 28. 18. [kiemelés az eredetiben!]) a mellkasát 1920. január végén ért bokszerütések következményeit, közelebbről a szívburok vagy a szív bélhártya valamilyen sokáig rejtve maradt sérüléseit, hegesedéseit is feltüntethette volna.

97 Vö. A temesvári monstrepör. (Alcím: Miért folyt a szervezkedés? A bolsevizmus ellen. A puskákat nem kapták meg. Második és harmadik nap.) In Ellenzék, 1920. április 2. MOL, K 610, IV. C. 1.

98 Itt jegyezzük meg, hogy választásunk két megfontolásból esett a Temesvári Hirlapra: a) mert a legnagyobb terjedelemben emez orgánum sajtómunkásai számoltak be A temesvári összeesküvési per címmel a haditörvényszéki tárgyalásról, és b) mert ebből a lapból rendelkezünk a viszonylag legteljesebb gyűjteménnyel. (Úgy véljük: az első szempont vezérelte Jakabffyékat is, hiszen filológiailag is kimutatható, hogy ők ugyancsak jobbára innen szerezték értesüléseiket! Vö. JAKABFFY-PÁLL 1939, 108109.)

99 A korabeli sajtóbeszámolót rövidítve tesszük közzé, teljes terjedelmében lásd. BORSI-KÁLMÁN 2006, 9397.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

100 Temesvári Hirlap. XVIII. évfolyam, 39. szám, 1920. március 30. 12. (kiemelések az eredetiben! BKB)

101 Szenzáció, 1920. március 21. 4.

102 Bár Schuch József szegedi összekötőként objektíve fontosabb figurája volt a szervezkedésnek Steiner Ferencnél, érvei szegényessége és nyilvánvaló mellébeszélése miatt némileg önkényesen az idős politikus mellett döntöttünk! (BKB)

103 Vö. ROMSICS Ignác: Olaszország és a román-magyar megegyezés tervei, 1918-1938. In ROMSICS Ignác: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 160. (A továbbiakban: ROMSICS 1996.)

104 Ezt persze a védelem vitatta: semmivel sincs igazolva, hogy Berki és Heller kapitányok, akikkel Schuch Szegeden találkozott, a magyar kormány megbizottai lettek volna. Temesvári Napló. 1920. április 7., MOL, K 610, IV. C. 1.

105 Temesvári Napló. 1920. március 31. 2. MOL, K 610, IV. C. 1.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

106 Egy Tóbiás fedőnevű, igen hatékonyan dolgozó a magyar katonai hírszerzés által beszervezett, minden jel szerint erdélyi román, esetleg valamilyen ágon sváb vagy szász származású ügynök egyik jelentéséből kiderül, hogy a szigorúságáról híres román parancsnok — korábban k. und. k vezérkari törzstiszt — példamutató módon szervezte meg a rábízott (19. sz.) divíziót. (A 19 számú gy. hadosztályt Domășneanu tábornok állitotta össze, és mint a tisztek általánosan beszélik: egy elite [sic!] hadosztály. Szerintük igen jól van fegyelmezve. A kiképzés igen szigurúan folyik és testi fenyitések napirenden vannak, amiért a legénység körében nagy az elkeseredés. Lásd. Tóbiás-jelentés, Wien, 1920. május hó 31. (Ikt. szám 843/8.). HL, I. 89 VKF. II. csop. szám nélküli iratok, 1920, 36. doboz, 132. fol. Vö. Documente din istoria mișcării muncitorești din România. Red.: DAN, Mihaela. București, Editura politică, 1966.

107 Néhány ilyesfajta megnyilvánulás: 1) [ifj. Niamessny Mihály] várta a jeladást a támadásra, őrült, vakmerő gyermekálmok megvalósulására (Niamessnyné Manaszy Margit véleménye, lásd. NIAMESSNYNÉ-MANASZY 1932, 214.); 2) Az egész ügy inkább gyermekes, komolytalan, gyermek agyak szüleménye. Katonai szempontból őrültség elgondolni is, hogy 44 jobbára gyermekember megtámadhassa a reguláris román csapatokat. Az ügy [] tényleg bolsevista ellenes célzattal indult meg. A fiatal diákok előtt azonban igy nem volt elég érdekes, nekik mese kellett! (Horvát József dr., védőügyvéd álláspontja; In Temesvári Napló. 1920. április 8. címlap!); 3) Schipter János [az első számú besúgó] Virág Nándornak [a második számú spiclinek] ezt mondta: ne lépjen be [a Levente Szövetségbe], mert ez gyerekség (Temesvári Hirlap, 1920. április 4. 2.); a Leveneteper-összefoglaló ismeretlen szerzője emígy vélekedik: Az ügyészi vádbeszéd elhallgatja azt, hogy a vakmerő álmodozóknak első mozdulata már árulójukká vált. (Uo. 1. fol.). Ugyanez a véleménye Alexandru Vaida-Voevodnak is: Természetesen ezt a gyermeteg összeesküvést fölfedeztük [] Vétkeik zsenge életkorukban keresendők, amikor az ifjúság fogékony a detektívregényekre és a bibliai példázatokkal telitűzdelt prédikációk sugallmazásaira. (VAIDA-VOEVOD II. 1995, 59.). Most már csak az a kérdés, hogy ki, és milyen céllal, hátsó gondolattal manipulálta a spontán ifjonti lelkesedést? (BKB)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

108 Én X. Y. fogadom becsületszavamra, hogy Magyarországhoz és a magyar nemzetemhez hü leszek, följebbvalóim parancsát teljesiteni fogom és alávetem magam minden parancsuknak. A Levente-Szövetség létezéséről és céljáról nem fogok senkinek semmit sem szólni. Halál és gyalázat érjen, ha minderről szólni fogok. Isten engem ugy segélyen [sic!] (Szenzáció, 1920. március 21. 6.) (Fennmaradt egy másik változat is, amely így hangzott: Magyarországhoz hü [sic!] leszek, feljebbvalóimnak engedelmeskedem, társaimat és a Levente Szövetséget el nem árulom. Esküszöm. Halál és gyalázat reám, ha nem igy [sic!] teszek. (Temesvári Hirlap, 1920. április 2. 1.)

109 Temesvári Hirlap. 1920. április 1. 3. (A kolozsvári laptárs interpretálásában: Steiner meg volt győződve arról, hogy a Bánát nem marad Romániáé. Erről most is megvan [sic!] győződve. In Ellenzék, 1920. április 3. MOL, K 610, IV. C. 1. Egy másik felnőtt vádlott, Schrauder György, aki géppuskás tisztként harcolt korábban az ukrán fronton, ugyanerről ezt mondta: bár ismerte ama katonai hirdetményt, amely szerint Bánát és Erdély örök időkre Romániához csatoltatott, de az egész város azt beszélte, hogy a románok kivonása meg fog történni. Temesvári Hirlap, 1920. április 2. címlap!

110 SZÉKÁCS IX., Új Magyar Vetés, 1935. március 27. 4.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

111 Temesvári Hirlap, 1920. március 31. 1. A laptárs így örökítette meg Márton dr. nyilatkozatát: Meggyőződésem volt, mely kapcsolatban van a keleti kérdésről alkotott politikai hitvallásommal, mely szerint én a keleti kérdést csak egy dunai konfederáció létesitésével hiszem megoldhatónak. Tudom, hogy Romániában is sokan gondolkoznak így, egyebek között Vajda-Voevod volt miniszterelnök is. In Temesvári Napló, 1920. március 31. (szerda) 1. MOL, K 610, IV. C. 1. Ugyanerről másnap Török Lajos ezt nyilatkozta: Hirek voltak róla, hogy a Monarchiát rövidesen visszaállítják s megalakitják a dunai államok gazdasági blokkját. In Temesvári Napló, 1920. április 1. 2. MOL, K 610, IV. C. 1. Lásd bővebben ÁDÁM Magda: Dunai konfederáció vagy kisantant. In Történelmi Szemle, 1997/34. 440-448. Vö. ROMSICS 1996, 31-34., 142-156. (Itt jegyezzük meg, hogy A. Vaida-Voevod emlékirataiban nincs nyoma, hogy valaha is ilyesféle nézeteket vallott volna, tény viszont, hogy legalább 1911-ig osztotta barátja, Alexandru Popovici a Monarchia föderalizálhatóságáról s a román fejedelemségekkel való kiterjesztéséről vallott nézeteit! (Vö. DUCA I. 1982, 280281. Lásd újabban JAKAB Dénes Barna: A dualista rendszer nacionalista alternatívája Aurel C. Popovici föderációterveiben. In Pro Minoritate, 2003/ősz, 119-141.). Úgyszintén dokumentálható, hogy akárcsak másik meghitt szövetségese, Iuliu Maniu taktikai és elvi okokból egyaránt ellenezte a regáti liberálisok által szorgalmazott francia mintájú gyors és kíméletlen bukaresti központosítást! Lásd erről Vintilă Brătianuhoz intézett nyílt levelét, Patria, 1922. január 7. Magyar fordítása: MOL, K 63, 192227. II. 441-451. fol. és vö. DUCA III. 1982, 152, 194. Lásd még MISKOLCZY AMBRUS: Románok a történeti Magyarországon. (Kisebbségkutatás Könyvek) Budapest, Lucidus Kiadó, 2005, 161, 169-170.

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

112 Egy adat szerint az erdélyi Kormányzótanács többnyire magyar középiskolákban és magyarországi egyetemeken szocializálódott vezérférfiai közül 1918/19 fordulóján leginkább Vasile Goldiș nézeteiben lehet fölfedezni — kompenzáció gyanánt — hasonló (legalábbis erre utaló) elgondolást. Ez Varjassy Lajos interpretálásában és Maniu 1918. november 14-i Aradon elhangzott érvelésére sokban emlékeztetve, de annál pragmatikusabb megközelítésben így hangzik: Jászi Oszkár akkori nemzetiségi miniszter aradi tárgyalásainak kudarca után [] Goldis László azt a gondolatot vetette fel, hogy Magyarországnak és Romániának már az általános békeszerződést megelőzően külön békét kellene kötnie. Magyarország beletörődne a változtathatatlanba, tudomásul venné területe egy részének elszakadását, viszont gazdasági téren kárpótlást nyerne oly módon, hogy Romániával szoros kereskedelmi és vámszövetségbe lépne. Később ehhez a gazdasági szövetséghez a többi dunai államok is csatlakoznának s ezáltal Magyarország nyersanyagellátás és biztositott fogyasztó piac tekintetében olyan előnyökhöz jutna, amelyek a különben is elkerülhetetlen területi áldozatokat nagy részben ellensúlyoznák. Lásd. VARJASSY lajos: A dunai államok szövetsége. Arad, Tipografia Lovrov & Co., é. n. 34. Vö. Vasile GOLDIȘ: A nemzetiségi kérdésről [Andrei Oțetea akadémikus előszavával és Hajós József bevezető tanulmányával]. Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1976.

113 Temesvári Hirlap, 1920. március 31. 1.

114 SZÉKÁCS IX., Új Magyar Vetés, 1935. március 27. 4. (kiemelés az eredetiben!)

115 JAKABFFY-PÁLL 1939, 109. Részletesebben BKB 2006. 107-135. és a szövegtesthez tartozó jegyzetek!

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

116 Lásd ehhez Csapó fhdgy jelentése a hirszerzők müködéséről; Csapó fhdgy jelentése fogságáról; Ecsedi Csapó Lóránt Pál huszárfőhadnagy hirszezőtiszt jelentése az oláh helyzetról (1920. október 28.-án) című összefoglalókat, valamint a Csapó meglehetősen kétértelmű nagyváradi tevékenységét összegző BIZALMAS pecséttel ellátott raportokat és elemzéseket! HL, I 89. VKF 1920, 35. doboz, II. csop. 2659829184, 750-774. (más számozással: 002-026). fol. Hely hiányában, ám a korhűség kedvéért csupán két dokumentumot idézünk, az elsőt némileg rövidítve:1) Szolnok várm. Kat. parság Nyilvántartó osztály, 220/7 szám/h. aloszt.; [Tárgy] Nagyváradi letartóztatások.; [Címzett] Fővezérség II Csoport Budapest; [kelt] Szolnok, 1920 február hó 20-án. Jelentem, hogy három a nagyváradi intelligentiához tartozó egyén Szolnokon való tartozkodása és átutazása alkalmából a nyilvántartó osztály egyik tisztjével szenben [sic!] ugy nyilatkozott, hogy Nagyváradon úgy a letartóztatott tisztek mint a magyar társadalom körében az a felfogás uralkodik, hogy Csapó főhadnagy árulta el a magyar szervezkedést és hogy Csapó főhadnagy elitélése szinleges [] HL, I 89 VKF 1920, 29. d., II. csop. ált. 213/2406/415, 111. fol.; a másikat régi ismerősünk Siménfalvy alezredes intézi (sk. aláírással), Nagyságos Stojakovics Döme vkt. Örnagy urnak 324/szám/1920 Bizalmas! jelzettel, s Budapest, 1920. június 3i dátummal. Siménfalvy sommás véleménye így fest: Bizalmas és teljesen megbizható értesülésem szerint, melyek a nagyváradi elitéltek védője Román Valér által megerősittettek, Csapó főhadnagy mindent elárult és ugy látszik, hogy nemcsak fiatal könnyelmű fráter, hanem egy első rendü [sic!] gazember is. (Uo., 124. fol.). Ennek ellenére egyik közvetlen főnöke pár hónappal korábban (s a terhelő adatok ismeretében is) némiképp másképpen ítél: Véleményem szerint a megitélés túloz [] Csapó az osztály részére kiváló szolgálatot teljesit. Mégis ajánlatosnak tartom, hogy őt visszaérkezése után ne használjuk fel többé erre a szolgálatra, mert szerepe és egyénisége sok ember szemében szálka (Kelt 1920 január 17., aláírás: Makay, uo., a lapszám lemaradt a kópiáról! BKB)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

117 Vö. ROMSICS Ignác: A trianoni békeszerződés. Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 175180., 183-189.

118 Vaida emlékirataiban maga is az osztatlan elismerés hangján szól Brătianu csaknem mindig sikerre vezető politikai éleselméjűségéről és machiavellisztikus taktikájáról
(VAIDAVOEVOD III. 1995, 169.). Vö. MISKOLCZY Amrus: Románok a történeti Magyarországon. (Kisebbségkutatási Könyvek) Budapest, Lucidus Kiadó, 2005, 161.! (Nem érthetünk tehát egyet a tanulmányunk 76. számú jegyzetében hivatkozott bizalmas jelentés szerzőjének egyik végkövetkeztetésével sem: A külpolitikai sikerek terén Románia látszólag tulhaladta a kulminációs pontot, ami Vaida utjának eredménytelenségében [] is kifejezésre jut, Uo.)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

119 Egy jelentős román gondolkodó, Petre Þuþea már az 1856-1859 közötti általános európai hatalompolitikai csillagzatot, melynek eredményeképp Havaselve és Moldva 1859. január 24-én egyesülhetett, csodának minősítette! Vö. BORSI-KÁLMÁN Béla: Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004, 58. (3. számú jegyzet!). Ugyanez a véleménye Alexandru Vaida-Voevodnak is: Ce progres, ce realizări miraculoase, în timp de câteva generaþii! Calităþi atavistice uriașe sau declanșat din corpul etnic valah, când sa deșteptat din somnul cel de moarte, la conștiinþa fiinþei sale românești (magyarul: Micsoda haladás, milyen csodaszerű eredmények [szó szerint: megvalósítások] néhány évtized alatt. Óriási atavisztikus erények robbantak ki az oláh etnikai testből, amikor halálos álmából román létezése tudatára ébredt). Vaida ugyan nem veszi tekintetbe a rendkívüli geostratégiai lehetőségkeretet, de a román historiográfia számára általa megfogalmazott — véleményünk szerint ma is időszerű — kérdésével, úgy hisszük, egyetérthetünk: Explicarea acestui fenomen, unic în istoria neamurilor, nu e datorie pentru istoricii noștri? (magyarul: Emez a népek történelmében egyedülálló jelenség magyarázata vajon nem történészeink kötelességee?). Vö. PALOTÁS 2003, 198-209. (Lásd különösen a Nagy - Románia kialakulása című fejezet-rész első mondatát: Csodával határos módon a román polgárság legmerészebb vágyai mégiscsak megvalósultak, méghozzá alig fél évvel a megalázó bukaresti különbéke után, uo. 198., vö.: Tanúskodni jöttem. Válogatás a két világháború közötti román emlékirat- és napló-irodalomból. Fordította, szerkesztette, a jegyzeteket és az előszót írta: HORVÁTH Andor. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2003, 1516.)

120 Lásd bővebben BKB 2004, 3137. Vö. VAIDA-VOEVOD II. 1995, 168169.

121 Legalábbis annak látszott! Lásd erről újabban KECSKÉS GUSZTÁV: Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig. (Kézirat.) Budapest, 2004. In: MTA Történettudományi Intézet (különösen 37, 39-44., etc.). (A továbbiakban: KECSKÉS 2004.) Vö. MAJOROS István: Vereségtől a győzelemig. Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében (1871-1920). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2004, 185213. (különösen 206-211.) (A továbbiakban: MAJOROS 2004.)

122 Vö. KECSKÉS 2004, 42.

123 Uo. 40. Vö. MAJOROS 2004, 211., 230-231.

124 Vö. DURANDIN 1998, 222.

125 Documents diplomatiques suisses 1848-1945. Vol. 7. 1918-1920. Tome I. 11 novembre 1918-28 juin 1919. Jacques FREYMOND és Oscar GAUYE irányításával, valamint Daniel BOURGEOIS közreműködésével sajtó alá rendezte Antoine FLEURYés Gabriel IMBODEN. Bern, Benteli Verlag, 1979, 258. dok. (Kiemelés az eredetiben!) Idézi MAJOROS 2004, 211., és az 583. számú jegyzet!

126 Lásd erről részletesebben Major Zoltán a korszak legjelentősebb magyar diplomáciatörténészének egyik fontos (hézagpótló) munkája elé írt kitűnő bevezetését: MAJOR Zoltán: A trianoni vádlott megszólal. Tudományos pálya és történeti kor Horváth Jenő magyar diplomáciatörténész munkásságában. In HORVÁTH Jenő: A Milleniumtól Trianonig. Huszonöt év Magyarország történetéből 1896-1920 [reprint]. Budapest, Nyitott Könyv Kiadó, 2004. IXXCVI. (különösen XXXIVXXXVII.)

Dr. Borsi-Kálmán Béla — Adalékok … JEGYZETEK

127 Ilyennek tekinthetjük a belgrádi Tribuna c. szerb nyelvű lap 1920. március 18-iki számában nyomdafestéket látott a Magyarok és sorsuk című cikket, mely magyar fordításban — s az irat ortográfiájának érintetlen hagyásával — így hangzik: Ezer év előtt beleékelődtek az észak-nyugati és déli szlávok közé. Németek segítségével erőszakos módszerekkel akarták hatalmukat fenntartani. Különösen 1867 óta a legembertelenebb rendszerrel akartak magyarositani. A háboru alatt vad és embertelen magatartást tanusitottak, különössen [sic!] a szerbekkel szemben. 1918-ban letörve a bolsevizmus segitségével akarták az integritásukat megmenteni, számitván arra, hogy ez a betegség a szomszédokra át lesz vihető. A szomszédok épek maradtak, nem ugy a magyarok, kik jól kiérdemelt vesztességeket [!] szenvedtek. Apponyi féle rosszhirü grófokkal igyekeznek most angolokra és olaszokra hatni, kegyelmet kieszközölni. A legyürt magyaroknak ez azonban már nem segit, itt még a Szt. István koronájának varázsa sem hat. Az uj határok helyesen megvannak már szabva, a tiszta nemzeti alapon az uj országok megalakultak és két »európai« (igazság szerint ázsiai:) ország befejezte történelmi szerepét. A magyarok meg a törökök, de különösen a magyarok mint csendes szomszédok, ha Európában akarnak maradni, meg lesznek törve, de a legkisebb mozgalomra a szomszédos szabad államok kellő védelmi intézkedésekkel fognak felelni, s hogy ez esetben az elveszett Szt. István országának határai hogy fognak kinézni, azt talán szükségtelen külön megvilágitani. Ami pedig az itt maradt kisszámu Magyarokat illeti, őket itt teljes nyugodtság és egyenjoguság várja, mert a szlávok nem szabadságtiprók. Soviniszta makinációkat azonban nem türünk és minden féle akna munkát a legerélyesebben leverünk. Nem vagyunk jogtiprók, de nem ismerünk tréfát, ha látjuk, hogy valaki a rendet és csendet meg akarja zavarni. Lásd. Melléklet 37 k sz számhoz. Az 1920 évi III. 18-iki belgrádi Tribuna cikke, in HL, I. 89 VKF 1920, 29. doboz, II. csop. ált. 213/2 406/415, 663. fol.

____ * ____

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

Vannak nehezen
megszülető szövegek.

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

A Kárpát-medencei Magyar Autonómia Tanács és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács temesvári konferenciája óta lassan másfél év telt el, és az akkorra előkészített előadás diasorozatát még nem írtam át dolgozattá. Pedig többször fogadkoztam, most aztán…

Minden kutatónak vannak visszatérő, mondhatni kedvenc témái. Számomra ilyen Bánság és Temesvár. Neki-nekigyürkőzöm, hogy alaposan kifejtem, ahogyan látom ezt az – egykori – etnikai sokszínűséget és a térség párját ritkító gazdasági teljesítményét, kitérek azokra a kérdésekre, amelyeket az idők folyamán felvetettek és sokan meg is válaszoltak, szerintem nem mindig ideológia-mentesen. Ugye, tudjuk, a történelem jelentős mértékben ideológiai vétetésű, főleg azok számára, akik megnyertek egy nagy történelmi egymásnak feszülést. A győztes átír folyamatokat, a maga szempontjaihoz igazít(hat)ja az események leírását és értelmezését.

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

Bánság és Temesvár. Itt az *és* nem tematikai egymásmellettiséget jelöl, egyszerűen jelzek két, számomra fontos témát. Kettőt. Igen sokan foglalkoznak Bánsággal, legalább ugyanilyen sokan a modern Temesvár létrejöttével, gyakran közös keretbe helyezik a két modernizációs történetet. Szerintem két külön folyamatról lehet beszélni.

Kulcsszavak. Sokak számára kedves téma a temesvári ún. multikulturalitás, mások a toleranciát helyezik a középpontba, van, aki számára Bánság olvasztótégely (erről ma már a fogalom megalkotójával, M. Gordonnal is vitatkoznak a kutatók), és ismét mások többszörös identitásról regélnek. Én modernizációs folyamatról beszélek előadásomban, amelynek kettős oka a bánsági folyamatos bevándorlás (a térség egykéző, minden korban, máiglan külső népességpótlásra szorul/t), vagyis nyitott és befogadó, illetve látni kell a szerencsés gazdasági együtt-lépést fontos kérdésekben Európa és a világ fejlett térségeivel.

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

A Temesvár-értelmezések egy-egy kulcsszava igen gyakran ismert izmusokra adott felületes válaszkísérlet. Toleranciát hirdetnek és emelnek központi tényezővé olyanok, akik számára Kinizsi Chinezu, Dózsa György pedig Gheorghe Doja.

Figyelem, egyik sem volt uralkodó, akiknek a nevét, köztudott, lefordítják arra a nyelvre, amelyben a név megjelenik. És a tolerancia, amely csak az egyik, a domináns oldalon jelenthet pozitívumot, a kisebbségbe szorultnak nem nyújt semmilyen válasz(tási) lehetőséget. Vele megtörténik valami, a domináns akarat jegyében — amely, olykor, elnéző…

Toleráns.

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

Vajon hányan ismerik a toleranciát, multikulturalitást meg többszörös identitást emlegető nem magyar szerzők közül Valeriu Braniște történetét, amelyet Jakabffy Elemér írt le a *Krassó-Szörényi Lapokban* megjelent írásában?

Történt pedig, hogy 1906-ban új főispánt iktattak be Krassó-Szörény megyében, Fialka Károlyt. A román többségű megye neves román közéleti személyiségei természetesen jelen voltak az eseményen. Valeriu Branişte, a jeles politikus, publicista és gondolkodó, a Román Akadémia tiszteleti tagja, a magyar kormány heves bírálója, a Román Nemzeti Párt nevében mondott köszöntőt, és az ilyenkor szokásos, kötelező udvariassági formulánál többre vállalkozott: románul elmondott szavaival arra szólította fel nemzettársait, hogy vegyenek részt a II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak a hazahozatala alkalmával tartott rendezvényen.

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

Az eseményt és Branişte felszólalását azért (is) érezte fontosnak felidézni húsz év múltán a kisebbségi jogtudós és politikus Jakabffy Elemér, mert egy olyan kuruc dalt idézett a román politikus, amelynek egyik sora román, a másik magyar szövegű:

„Mare-i ţara moldovene
Fuss Havasalföldre
Straiţă are, pită n-are
Jaj szegény lelkednek.”

Magyar sorokkal helyettesítve a két román nyelvűt:

„Nagy, te moldvai, országod
Fuss Havasalföldre
Kenyered nincs, üres zsákod
Jaj szegény lelkednek."

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

Azt most nem érdemes vizsgálni, a minden bizonnyal erdélyi – hisz kétnyelvű – dal milyen üzenetet tartalmazott az (akkor) itt lakó román közösség számára, jelentéses viszont, hogy a román Branişte, végzettsége szerint magyar nyelv és irodalom szakos tanár, egy vegyes szövegű kuruc dallal jelzi, a magyar eseménynek van/lehet román olvasata is, az odafigyelés és részvétel ettől és ekként lehet indokolt.

Több etnikum együttélésekor mindegyre felmerülő kérdés: mely esemény kizárólagosan a magyar, a román, a német esetleg más közösségé, és mikor, milyen körülmények okán válik egy esemény közössé? Beszélhetünk-e párhuzamos történelmekről? És közösről? Nyilvánvalóan igen, bár bizonyos feltételek megléte mellett csupán.

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

Milyen az etnikumközi béke birodalmának tartott Temesváron, tágabb értelemben a Bánságban az egyes etnikumok egymás közötti viszonya?

Mennyire és miként figyelünk egymásra, az egyes közösségek tagjai képesek-e a társadalmi együttlét során oly szükséges empátiára akkor, amikor arról a másikról van szó, akivel a történelem nem egyszer szembe fordította az övéit?

Sajátos-e a Bánságban illetve Temesváron az etnikumok egymáshoz való viszonya, s ha igen, miért?

Hozzájárult-e a többnyelvűség a régió/a város rendkívüli modernizációjához?

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

Ezekre a kérdésekre kellene egy, minden helyi közösség által megértett — és: reményeim szerint elfogadható — választ megfogalmazni. Mert ami ma történik, az jószerével egymást elkerülő történetek és értelmezések sora. Illetve már ez sem: a 100 éve még német többségű térségben a svábság jelenléte szimbolikus, a németség időközben a magyar kultúrát is értő és vállaló tagjai ezért vagy azért, de nincsenek közöttünk.

Az egykoron jelentős, fél-százezres közösséget jelentő szerbség lélekszáma a régióban alig éri el a tízezret. Temesváron a felét.

Bodó Barna — Egy előadás (utólagos) előhangja

És mi magyarok is vészesen fogyunk. Addig kell nyilvánossá tennünk értelmezésünket például a Bánsági régió „lelkiségéről” (Pomogáts Béla beszél Erdély lelkiségéről), ameddig van, aki erre odafigyeljen. Minden magyar „közgondolkozó” számára fontos feladat a közösségi válasz megfogalmazása, hiszen egyet kell érteni a Babits Mihály-féle igazsággal: a jelent a tegnapból lehet megérteni.

De csak akkor, ha arra is odafigyelek a múltból, ami esetleg számomra, egy bizonyos közösség tagjaként nem előnyös, általa nem építhető a nemzeti narratíva.

Temesvár, 2020 májusa

A temesvári „csoda”

Prof. dr. habil. Bodó Barna
Sapientia - EMTE

Temesvár, 1861 - korszellem

- Geml József: **Temesvár újkora /** a Borovszkyban (1914)
- „1861 márczius 7-12. *Küttel* Károly polgármester és a tanács lemondván, a polgármesteri állásra 788 szavazatot adtak le, melyből *Weigl* József 589, *Küttel* Károly 156 és *Preyer* János 30 szavazatot nyervén, ***Weigl* József** lett a polgármester. Főbíró lett ***Bugarszky***, főkapitány: ***Csermena***, tanácsnokok: ***Urbányi, Vaszits, Gunnermann, Popovits, Ondrejkovits, Neopló és Meskó*** Gyula, főjegyző: ***Paulovits*** Árkád. A tisztújítás után kihirdették a 109 bizottsági tag választását.
- A márczius 28-án tartott első közgyűlésben az abszolutizmustól üldözött több nagynevű hazafit, közöttük ***Lonovics* József** volt csanádi püspököt, a város díszpolgárrá választott; **hálafeliratot** intéztek ***Deák* Ferenczhez**, kinek arczképét megfesttették az ülésterem számára; április 8-án **gyászünnepélyt** rendeztek ***Széchenyi* István** emlékére s tiltakoztak a megbukott önkényuralomtól behozott adók behajtása ellen. Az 1861. február 26-iki *császári manifesztum (pátens – kísérlet a birodalmi központosításra)* ellen **tiltakoztak** és a városi közgyűlés "egyhangúlag és változatlanul" elhatározta, hogy az **1848-as törvényektől** egy hajszálnyira sem tér el és hazaárulónak nyilvánít mindenkit, a ki a birodalmi tanács megalakításánál választóként vagy választottként részt venni merészelne."
- **Kik álltak ki** a magyar forradalom eszméi mellett?

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Temesvár /Újvidék, Kassa…/ milyen város?

- **Geml József:**
- „Temesvár ezentúl /1861/ *megmaradt* ugyan az ország testéhez tartozó **magyar városnak**, de a törvényhatósági bizottság fel lett oszlatva s csupán ugyanazokat a képviselőket jelölték ki kültanácsként a városi tanács mellé. Ezekkel egyetértve kezelte a tanács - a magy. kir. helytartótanács főhatósága alatt - az adminisztrácziót. …”
- **Mikor, meddig, miként magyar egy város?** – nem polgár
- **Magyar ha:**
  - Ha minden lakója magyar
    - Nyelve magyar
    - Identitása magyar
    - Közösségileg magyar…
  - Ha Magyarországon van, magyar fennhatóságú…
  - Magyar törvények szerint igazgatják…

Temesvár/Bánság 1900

- Balla Loránd: *A nemzetiségi kérdés - nyelvkérdés*
- „A 20. század eleji Magyarországon Temesvár volt az ország egyik regionális központja, melyben a **magyar népcsoport nem** alkotott többséget a lakosságon belül. … a hazai *németség* egy évszázadon keresztül sikeresen hozott létre egy fejlett ipari, kereskedelmi és pénzügyi központot, melynek gazdasági és szellemi életében a vezető pozíciókat töltette be."
  - Magyar város? – nyelvében semmiképp
- 1880-tól alapvető változások – **modernizáció**
  - Lakosság: 1880: 33.694 (németek 56%, magyarok 22%), 1910: 68.471 lakós (57%-os , németek 43,6% , magyarok 40,5%)
  - Beköltözés: 50% felett máshonnan
  - **Nyelvtudás**: magyarul tud 1890-ben: szerbek 43,9%, németek 40,1%, románok 26%) – valamilyen szinten
  - Szinte minden **bánsági** városban német vagy szerb relatív többség (Versec, Fehértemplom, Pancsova, Nagybecskerek). Karánsebes - román

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Fejlődő Temesvár

- Szász Zoltán: *A magyar Manchester*
- „Török János polgármestersége idején dolgozták ki az országos törvényekkel összhangban a város azon **Szervezeti Szabályzatát**, mely nagyjából végig a korszakban meghatározta a városvezetés működését.

A város kormánya a **magisztrátus**, a tanács volt, ennek elnöke természetesen a polgármester, tagjai a város tényleges vezetői: rendőrkapitány, főjegyző, főügyész, főszámvevő, tanácsnokok. A havonta legalább kétszer összehívott tanács ülései elvben nyilvánosak voltak.

A városvezetés már az abszolutizmus korában is fogékony volt az **újításokra**. Vidéken elsőként (1857-ben) egy osztrák vállalat révén itt vezetik be a **gázvilágítást**. Amikor a társasági szerződés lejárt, és megújítása körül viták kezdődtek, a város hirtelen egy angol társasággal köt megállapodást, s 1884 őszén 731 **utcai lámpával** (és 5100 magánfogyasztóval) a kontinensen elsőként megkezdődik az elektromos közvilágítás – mellette megmarad a gázvilágítás is. 1879-től működik **telefon** a városban, 1910-ben 8,5 millió helyi beszélgetést számolnak össze. A kövezett, később részben aszfaltozott utcák, a parkok, a gondosan fásított terek és utcák kialakulásánál igyekeztek figyelembe venni az **egészségügy**i szempontokat is, őrizve a városra kitüntetően ráragasztott elnevezés – „kis Bécs” – hagyományait.”

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Iparosodás

- Szász Zoltán:
- Fellendül a **pénzügylet**, 1911-ben 32 hitelintézet működik, kiteljesedik a **vasúthálózat** – 8 vonalon napi 120 vonat fut be, több mint 1 millió utas száll fel. Itt halad át a Londont Konstantinápollyal összekötő híres **Orient expressz**. Magas vízállásnál **gőzhajók** is elérhették Temesvárt. A belváros a német-magyar **színház** mellett **elegáns** hivatalok, szállók, bankok, nagykereskedések, kávézók és éttermek sorával **előkelősködik**. A többi rész – Gyárváros, Erzsébetváros – 1900 után különösen gyorsan fejlődik.
- A hagyományos **élelmiszeripar**, így az óriásmalmok és szeszfőzdék mellett – melyek állathízlalással is foglalkoztak – „gőzczukorkagyár", sörgyár működik, termékei Isztambulig eljutnak; itt az ország legnagyobb **dohánygyára** (Fiume után) 2000 munkással; van 400 fős gyufa- és vegyianyaggyár, exportra dolgozó „trágyagyár", **bútorgyár**, **öntöde**, mezőgazdasági gépgyár, 1899-től külföldi tőkével nagy kalapgyár, 1900-tól a 2 millió koronával alapított legnagyobb magyar **cipőgyár**, a Turul 900 munkással, a jelentős vasúti műhely 540 munkással stb.

Polgárosodás

- *Reformkortól*: polgár - emberek azon csoportjai, akik az árutermelésre, árukereskedelemre, illetve az úgynevezett *„szabad" értelmiségi pályák*ra szerveződtek rá, tehát valamiféle „független" egzisztenciával rendelkeztek
  - Nem kellett a rendi függésrendszerhez idomulni, jólétük, helyzetük inkább saját személyes teljesítményüktől, mintsem a kiváltságok erejétől függött
- Módosult értelmezés: a **kívánatosnak tekintett** léthelyzet impozáns értékvilágra és életvezetésre ösztönzött, s erejével jóval túlmutatott saját körén
  - Diffúzzá vált: olyanok számára is **mintául** szolgált, akik vagy már – részben éppen a polgárság miatt – nem rendelkeztek „önálló egzisztenciával", vagy pedig a kiváltságrendszer keretén belül éltek
- **A társadalmi helyzet veszített súlyából**, s egyre inkább előtérbe került az **értékrend és az életmód**, életstílus, a képzettség, műveltség eleme. Történetileg nem szűnt meg a tényezők együttese, csak belső arány-eltolódás következett be. (Gerő András)
- teljesítményelvű polgári magatartás tömeges **alkotóerőket** szabadított fel – a rendi szerkezettel szemben
  - mobilitási csatornákat nyitott meg
  - tömeges hitté vált: **mindenki megtalálhatja** a maga Amerikáját

Civil, civilizáció

- Civil
- Civilitás – udvarias, polgári viselkedés
- Civilisztika – polgári eljárásjog, családjog, munkajog
- Civilizálódás - kiműveltté, kifinomulttá, pallérozottá válni
- Civilizálni – polgárosítani
- Civilizáció - a társadalmi szerkezet, az anyagi és szellemi kultúra magas foka, maga a polgárosodás
  - Kiterjesztés vissza az időben: ókori civilizáció, azték civilizáció
- Civilizálódás = polgárosodás
- ***DE**: eredete*: civilis, civis – ókori polgár
- MÁS tartalom, mint a modern – ez újszerű
- MÉGIS: *polgárosítás – civilizálódás – modernizálódás :* közel azonos
  - **Kérdés**: modernizálás / modernizálódás

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Magyar civilizációs modell

- a modern **nemzetfogalom** - érzelmileg is **összefogja** az egy kultúrához tartozó, egy nyelvet beszélő embereket
  - *Politikai közösség*: nem a rendi világ jogállásai különbözőségén, hanem a *nemzettel való azonosulás* érzetén alapult
  - *Jogegyenlőség* – a nemzet *tagja*
  - *Szabadság*: ez lett a *magyarok Istene*
- Nyugat – a folyamat a 18. század végén, a 19. sz. elején
- Közép-Európa – megkésettség
- *Feladat*: a rendi Magyarországot polgárivá alakítani
  - Széchenyi mint modell (*Hitel, Világ, Stádium*)
  - A közértelmesség dominál, a **kiművelt** emberfő – immár nem a tudós főúr példájaként, előjogaként, hanem a társadalmat minél nagyobb számban jellemző **embercsoport**onként jelenik meg
  - Nemzet: **nem elvont kollektívumként** lebeg polgárai felett, hanem polgárai szabadságában, jogaiban, tulajdonában jelenik meg
  - Nemzet nincs ***nyelv*** nélkül

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Temesvár egyedisége

- *Visszatérő*: miért és mennyire magyar?
- Előzmények:
  - Eugen v. Savoya, 1718: csak katolikus németet lehet befogadni
  - 1717-1739 között: 329 polgár nevét jegyezték fel, összesen 3 magyar név
  - 1753-ban is – tiltás az erdélyi /magyar jobbágyok befogadására – a bécsi udvar nem tartotta kívánatosnak „*a forradalomra és nyugtalanságra hajló magyar elem*” megtelepedését
  - 1779 – vármegyék visszaállítása: javul a helyzet
- Mályusz Elemér: „*bár a magyarországi polgárság jó része, a legalsó és a középső réteg egyaránt német volt, a vezetés mégis a magyarok kezében*” – itt is a miért?
- Temesvár, 1800 - *nem magyar*, miként Pest vagy Buda
- És mégis…

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Demográfia, magyarul tudás

1710-es évek: 3,2 lakós/nkm, vagyis kb. 90 000 ember
1770: 450 000
1785: 600 000
Betelepülők: 80 000 német, és románok, szerbek
Temesvár lakosságának alakulása (B.-K. B.):
1851: Temesvárt magyarok 11,5%, 1880: 22%, 1910: 40%
1880: 33 694 lakósból 7289 magyar
1890: 49 624, német 25673, magyar 17864, román 3440, szerb 1423, szlovák 233, horvát 104
1900: 53053, német 27051, magyar 18624, román 4014, szerb 1973, szlovák 280, horvát 121 – kb. azonos a növekedés etnikumok szerint
- A **magyarul tudás**ban van előrelépés – szinte annyian, mint ahány magyar él a városban
1918 (Bánáti Köztársaság / Néptanács - Roth-féle) ÖSSZEÍRÁS: 75.532 lakós, magyar 56,6%, német 27,5%, román 8%, szerb 3,6%, zsidó 2,9% - hiteles??
Varga E. Árpád statisztikái szerint Temesvár lakossága:

	összlakos	német	magyar	román	szerb	szlovák	horvát
1880	38702	21121	7745	5188	2415	416	
1890	45948	24973	11100	5594	2363	332	52
1900	60551	30892	19162	6312	2730	288	130
1910	74003	32963	28645	7593	3490	341	149
1918							

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Jogállás, korszellem

- Nemesek/nemesi jogállás
  - 1784: birtokösszeírás 200 nemes // 1836: birtokösszeírás 996 címeres nemesi oklevél
    - A **nemesítettek** elenyésző hányada magyar
- Tóth Kálmán és Szabolcska Mihály „szívet-lelket melengető” verseskönyvei minden úri középosztálybeli („polgár-magyar”) könyvespolcán – a **hazafiság**: magyar
- Iskola – végzi a „dolgát”, mint mindig: asszimilál – Berkeszi *Kismonográfiája*, 1900
- *millenniumi korszellem – történelem, emelkedettség, program*
- Szentkláray: *Észrevételek Temesvár physiognomiájának magyarosításához történeti és régészeti alapon* (1872)
  - Támpontok keresése
  - Uő: „Bízom a gondviselésben és a magyar **államfejlődés feltartóztathatatlan** alkotó erejében – 100 év múlva nem lesz a haza földjén **sem idegen nép, sem idegen nyelv**”

Minták és modellek

- Degré Alajos (francia szárm.): emlékei 1840-es évekről: a polgári német város és a nemesi magyar vármegye közötti feszültség
- *„1838-ig a német volt a hivatalos nyelv, a társalgási nyelv, a színészet, a szellem, s német volt majdnem kivétel nélkül a városi felesketett polgárok neve. – Végre 1838-ban városunkban is kezdett felébredni a nemzeti szellem, a vármegye emberei útján kezdett beszivárogni.”*
- Herczeg Ferenc / Franz Herzog: *A várhegy,* 1933
  - *„Magyarul akkor még csak a vármegyeházán, a piarista iskolában és a cukrászboltban beszéltek … /máshol/ mindenkivel németül karattyoltunk, hiszen még a magyar úri családok is sűrűn beszéltek otthon Goethe dialektussá ficamított nyelvén.”*
  - *„a magyar urak részben rác, részben görög, részben pedig német nevűek voltak. Akkoriban azt tartozzák a Délvidéken, hogy az ember csak 500 holdig lehet rác vagy sváb, azon felül magyarrá kell lennie.”*
- Méliusz (Nelovánkovich) József: *Város a ködben* (1938/1969)
  - Útban az úri magyar család státus felé…

Magyarosodás, asszimiláció

- **Geml József** (Joseph Geml): „*városunkban nemcsak a kölcsönös érintkezés, hanem az iskolák és egyéb kulturális intézmények is hathatósan működnek a magyarosodás érdekében*”
- **Szentkláray Jenő** (Eugen Nedits):
  - „a vármegyei birtokos nemesség fiatalabb liberális tagjai, a reform-országgyűlésről hazatér ‘kisküvetek’ utánzásra méltó helyi hatása”
  - A „hazai mozgalmaktól távol maradtak a németek, szellemi alkotásokkal eldöntő befolyást nem gyakoroltak… nem hódítottak, nem olvasztottak be” – sőt „kivetkőzött faji jellegéből és lett tóttá, hellyel-közzel magyarrá is”
  - a „német intelligencia újabb idők óta mindenütt magyarosodik”
- ***Jogi háttér***: nemességét senki sem veszítheti el, mert iparossá lett (Lengyelorsz. - igen)
- A városok **vonzereje** – beköltöző nemesség a városi vezető réteg részese. A városi vezetés elmagyarosodik.
- **Mályusz Elemér**: „*A nemesi gondolkodásmódnak a túlsúlyra jutása a polgárság körében talán magyar specifikumnak nevezhető*” – ellentétes a Ny-E-i fejlődéssel: „*itt a nemesség **elpolgárosodása** következett be*”
- **Pulszky Ferenc**: *tisztességes állás a földbirtokosé, aki városi **hivatalt nem visel** – de a megyei tisztség összeegyeztethető volt*
- **Oszetzky Dénes:** a polgári elemek felemelkedése, vegyes házasság és az arisztokrácia részéről történő **befogadás**

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Beamter magyarok – a hivatal

- Borsi-Kálmán Béla:
  - *Zsidók Temesvárott … és széles e világban* (2014)
  - *Öt nemzedék, és ami előtte következik* /levente per/ (2006)
- Folyamat: beolvadó népesség átvette a magyar (középrétegek) mentalitás(á)t
  - Magyar „álom” vonzereje
- Kettős folyamat: nemesi polgárosodás és polgári nemesedés
  - A nemesi mentalitás és életforma (értékrend)
    - jelenléte – és 40 év alatt a német ajkú polgárság átveszi
- Temesvárt a legnagyobb ütemű magyarosodás a Monarchiában
  - Ennek az okai?
- Méliusz (Nelovánkovich) is: *Város a ködben* (1930-es évek vége, 1969) kérdi: „beamter” magyarok? /
  - Közalkalmazottak a 19.sz. végén: finánc, irodatiszt, közszolgáltatás
  - És tisztviselők, díjnokok, szolgák - családjaikkal

Miért Temesvár?

- A Monarchia legjobb ritmusban fejlődő városa
  - Magyar Manchester
  - Kelet-európai Kalifornia
- Magyarország leginkább magyarosodó városa
  - Város és vidék kettőssége
  - Polgárság és nemesség
- MIÉRT éppen Temesvár s nem Arad, Kassa, Újvidék…
- Florin Medelet: TEMESVÁR MAGYAR VÁROS (1990-es évek)
  - Temesvár és Budapest párhuzam: városrészek, közszállítás járművei, körutak
- A képet ismerjük – a magyarázatot nem
- **Kulcsfogalmak**:
  - Asszimiláció
  - Identitás/kettős többszörös (Nagy Károly)
  - Tudat, kötődés
  - Bevándorlás
  - Önmegvalósítás
  - Román esély

Asszimiláció

- Temesvár: soknyelvű, kozmopolita, ökumenikus
- Melting pot – temesvári változat (B-K.B, M.J.) – valóban?
  - az asszimiláció egy sajátos formája, az olvasztótégely a csoportok közötti viszonyok észak-amerikai verziójaként határozható meg (**Milton Gordon**, 1964; Newman, 1973).
  - A *keveredésnek* ('amalgamation') nevezett jelenség az alábbi formát ölti: A+B+C=D, ahol A, B és C a társadalomban jelenlévő különböző karakterű csoportokat jelöli, illetve a D utal a végeredményre / ami **valami új**
- Elhatárolódás, elkülönülés csökkenése
  - Milyen típusú keveredés: biológiai, pszichológiai, kulturális, strukturális? – valamennyi csak 1-2?
- Milton Yinger (1981)
  - Több alfolyamat összese – valamennyi **megfordítható**
  - önazonosítás, mások által történő azonosítás, közös tevékenységek – ezekből hány és miként
  - Identifikáció – mivel, milyen kontextusban? – változik/-hat
    - Bővülés, új tartalmak, átvétel

  LÉTEZIK-e még asszimiláció?

  - Korunk jelenségei

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Identitás, kötődés

- Schöpflin Gy. (2004) *Az identitás dilemmái*
- A **közösségi és egyéni identitások** kölcsönösen függenek egymástól - egymásra való hatásuk. A közösségi önazonosság folyamatosan építkezik a kézzelfogható és rejtett jelentések szintjén (Bourdieu 1993).
- A reflexív folyamatok felgyorsíthatják és ***relativizálhatják*** az identitás-tudatot – elbizonytalaníthatják, de **nem képesek felszámolni**. Hozzájárulhatnak egyfajta bizonytalanságérzethez, annak felismeréséhez, hogy valami nincs rendben a világgal. A tudat nem tábla - **nem letörölhető**
- Az identitások a morális feltevések egy mag körül **kristályosodnak**, melyek az értékeket és a viselkedést szabályozzák, tehát az **identitásteremtés** szükségszerűen olyan fogalmak bevonásával jár, mint például *„jó" és „rossz"*, *kívánatos és nemkívánatos*, vagy tiszta és beszennyezett. *Hasznos – haszontalan (BB)* Ezek normák, **nem abszolútak** és nincsenek végleg rögzítve, még akkor sem, ha időn kívülinek látszanak.
- Eleve benne van a kettős, többes kötődés
- Miért volna ez **kettős/többes identitás**? ITT ÉS MOST? NEM AZ
- Senkiből nincs kettő – egy ilyen meg egy olyan, én lehetek **kontextuálisan más**

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

Bevándorlás

- Bánság – befogadó térség, 1718 óta érkeznek ide
- Bodó B. (2003) *Talpalatnyi régiónk*
  - 1720-ban a Temesköz számított Közép-Európa legritkább népességű térségének, **30 ezer fő** lakta, miközben ugyanekkor Biharban majdnem **100 ezer**, Erdélyben **813 ezer** fős a lakosság. Alig hetven év alatt az itt lakók száma megtizennyolcszorozódott, 700 ezer fő fölé emelkedett.
- A telepítési-bevándorlási hullámok meghatározható, gazdaságilag értékesülő **szakmai többlete**
- A legtöbb esetben a bevándorlók mintát is hoztak
- A helyi potenciál + a civilizációs gyakorlat okán Bánság másfél évszázad alatt Európában a legdinamikusabb
- **Ütközési zóna** avagy hatások beépítése, átvétele?
- a 18. század második felétől a Bánságban leginkább talán az **amerikaihoz hasonlítható honfoglalás**
  - **Képesek vagyunk álmainkat megvalósítani**

Bánság-tudat, másság

- Bánság: a **nemzeti diskurzus** számára nincs külön tartalma, semleges
  - Átlépések nyelvből és kultúrából – de időleges, Herczeg F. figyelmeztetett, visszafelé is van út
- Erdély **más eset** a magyarság önnön történelmének folytonosság-megtartójaként venné birtokába; a románság hozzá köti, általa azonosítja nemzet-létének egyik konstitutív tényezőjét.
- Bánságban: **polgárosító civilizációs** nyomás azonosítható itt, eredője viszont nem kulturális, hanem **gazdasági** jellegű.
  - Az itteni közösségek hagyománykészlete egészen másként alakult, mint bármelyik szomszédos kistájon. Az elvándorlás érzelmileg is eltávolít. A kezdeti szociális-gazdasági nekifeszülések, minek okán az érkezettek az új térségben is további helyváltoztatásokra kényszerültek, amikor a **jelen** akaratlanul is **túldimenzionálódik**, szóval mindez nem kedvez a kulturális hagyományok átörökítésének.
  - Minél kevesebbet őriz meg a közösségi emlékezet az elődök kulturális készletéből, az **otthon-tudat** annál inkább **anyagi** meghatározottságúvá válik. Felértékelődik a gazdasági teljesítmény, mint örökérvényű folyamat,

Mi vagyok, mi nem vagyok!?

- **Identitásunk** kettős meghatározottsága
  - *Mi vagyok* – milyen értékeket vallok és vállalok
  - *Mi nem vagyok* – mitől határolódok el?
- Ha az identitás *kulturális* alapon szerveződik – alapérték a nyelv (Erdély)
- Ha *gazdasági* alapon – alapérték a teljesítmény: mit érek/érhetek el? (Bánság és kimondottan Temesvár)
- Nyitottság
  - Az első: alapvetően befelé fordulás, közösség, hagyományok, történelem
  - A második: nyitottság, mit tanulhatok a másiktól, hogy én is, talán nála jobban
  - *Temesvárt a kutyák is négy nyelven ugatnak*! – nemcsak az ember nyitott, de a teljes környezete
- Bánság: nyitott, itt „sikeres” lehet a polgár
  - Román mondás: Tot Banatu-i fruncea! / Bánság csakis az első!
- Meddig volt ilyen, ma is?

Herczeg Ferenc, 1918

- Világháborúk között:
- **Herczeg Ferenc** 1918-as parlamenti felszólalása: a németek nem gyöngeségből, nem apatikusan lettek magyar érzelműekké: „Világtörténelmi processzus vaskényszere alatt”
  - A magyar számított a haladás képviselőjének – ezt Bécs is erősítette bizonyos döntéseivel
  - 1918/1920 után román nyomás: területekért
- Prófécia:
  - „Ha a magyarság egyszer maga is nemzetiséggé lesz a nemzetiségek között és többé nem államalkotó nemzet, ha a magyarság nem lesz többé maga Magyarország, akkor Önök, t. urak, t. magyar urak, bámulni és szörnyűlködni fognak, mert látni fogják, hogy emberek, családok, egész vidékek, amelyekről azt hitték, magyarok, egyszerre csak arra ébrednek, hogy ők tulajdonképpen más vérből eredtek, nem magyarok.
  - A bánsági sváb ma meghal a magyar szupremáciáért. De ha … megkezdik az állami egység likvidálását, akkor a németek cserbenhagyottnak érzik majd magukat, ha pedig a velük rivalizáló bánsági szerbek és románok az ő kárukra érvényesülni tudnak, akkor nincs az a földi hatalom, amely a svábokat vissza tudja tartani attól, hogy maguk is nemzetiségi alapon ne szervezkedjenek, és **részt ne kérjenek a lakmározásból**…”
  - HATALOM – ez a kérdés

Románok és Bánság

- Román jelenlét: már Kinizsi is
- Vidéken teljes kistérségek
- Leginkább távolságtartók – kivételek: pl. E. Murgu
- 1920 után – minden felborult
  - Az impériumváltás velejárója volt a korábbi magyar közigazgatási réteg, értelmiségi tömegek elbocsátása, egzisztenciális ellehetetlenítése, célja a kisebbség politikai elitjének a felszámolása. Az állampolgárság megadásának a feltételei diszkriminatív módon zajlottak, ugyanis a területen élő románok automatikusan állampolgárokká váltak a határváltozást követően, míg a magyarságra/kisebbségekre ez a tétel nem vonatkozott – tőlük 4–6 éves folyamatos helyben lakást és bejelentett lakcímet vártak el.
  - Az 1921-es földreformot országrészenként változóan, különböző hatáskörrel és céllal hajtották végre. Az ókirálysági agrártörvény alapjaiban, célkitűzéseiben és intézkedéseiben egyaránt szociális törvény, szociálpolitikai beavatkozás. Erdélyben viszont a birtokok kisajátítása a román nép és vezetőinek közmeggyőződése szerint nemzetpolitikai célokat követett.
  - A román állam iskolapolitikája: tanügyi törvényekkel korlátozták, illetve irányították a kisebbségeket.
  - Az egyházak vonatkozásában elismerték az egyének vallásszabadságát és biztosították az összes felekezetek közötti egyenlőséget. Elvben. Gyakorlatban más volt a helyzet. Az 1923-as alkotmány 22. paragrafusa értelmében az ortodox uralkodó egyház
  - A román hatalmi manipuláció egyik eszköze a demográfiai adatok torzítása. – a román etnicitás mint megélhetési forrás

Bánság, Románia és az etnikai kapcsolatok

- A Bánságban két és fél évszázadon át az etnokulturális másságok *egymásmellettisége* határozta meg a mindennapok a helyi nyilvánosság szféráját is.
  - Megváltozik: a totalitarista politika mindent ellenőriz
  - Felszámolják az egyéni érvényesülés feltételrendszerét
    - Dél-Bánságban partizánok a kommunista hatalom ellen
- A mobilitás nem állt le, de megváltozott
  - Munkaerőt hoznak, nem szabad mozgás
  - Az érkezettet nem segítik – munkásszállások senkiföldje
  - Nincs megértés, nincs többkultúrájúság – kultúra is alig az újak körében, **tolerancia** még van, inkább, mint máshol
  - Kisebbségi másodrendűség – van, aki másodrendű!!!
- 1989 – az üdítő kivétel, kellett hozzá a diktáror
- Ma: régi temesváriak (románok, magyarok) közösen az új temesváriak (románok) ellen

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata © Bodó Barna

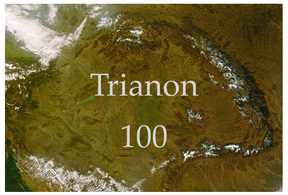
Összefoglalás helyett

- **Nyugaton** a *hetvenes évek* válsága arra késztette a politikusokat, hogy átértékeljék a kistájakkal, régiókkal kapcsolatos tételeket, hogy ösztönözzék ezen a szinten a kezdeményező készséget, hasznosuljon mindaz, ami helyi potenciál.
  - Itt akkor jött a totális támadás
- Démosz és etnosz ellentmondásainak politikai erőterében ismét a *ráció veszít* pozícióiból.
- A Bánság az előadásban értelmezett, **reményt nyújtó értelemben** akkorra szűnt meg, amikor a Nyugat a mássággal szembeni tolerancia terén utolérhette volna.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

bodobarna1@gmail.com

MKIE
Magyar Kisebbségi Információs Egyesület

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács és a Magyar Kisebbségi Információs Egyesület

A magyarországi tanácsköztársaság
címmel
2019. március 21-én 14 órakor
konferenciát rendez
Budapesten, a Városháza Dísztermében
Budapest, Városház utca 9-11., II. kapu.

A konferenciát üdvözli
dr. Szeneczey Balázs főpolgármester-helyettes

A konferencia előadásai:
A Tanácsköztársaság valódi arca
a két háború közötti irodalom tükrében
előadó: *Takaró Mihály* irodalomtörténész
A Magyar Királyi Honvédség leszerelése 1918 őszén: a teljes önfeladás
(A Károlyi-kormány kinevezésétől a tanácsköztársaság kikiáltásáig)
előadó**:** *Dr. Botlik József* történész, ny. egyetemi docens,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK
Honvédelem vagy a világforradalom szolgálata?
A Vörös Hadsereg 1919-ben
előadó: *Dr. Ligeti Dávid* történész,
Veritas Történetkutató Intézet
A konferencia levezető elnöke *Csóti György*

A konferencia keretében fellép a *Pulzus* vonósnégyes triója:
Lesták Bedő Eszter (hegedű), *Rajncsák István* (brácsa) és *Mahdi Kusay* (cselló),
valamint *Takács Bence Ervin* előadóművész

Minden érdeklődőt szeretettel várunk.
Részvételi szándékát — a beléptetés és a 110 férőhely okán —
kérjük jelezze a titkar.kmat@gmail.com címen.

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Károlyi Mihály és kormánya hazaárulása

Bedő Árpád kérdezi Botlik Józsefet
a 2019. március 21-én megtartott előadásáról

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Trianon 100. évfordulóján még azok is, akik nem érdeklődnek a történelem iránt, el-elgondolkodnak azon, miként történhetett? És van ebben az eseménysorozatban egy sereg ilyen megérthetetlen, megmagyarázhatatlan, furcsa esemény. Például az, hogy amikor véget ért az első világháború és tűzszünet lett, akkor a királyi Magyarország területén egyetlen idegen katona sem volt, amikor harcképes magyar hadsereg a határainkon kívül tartózkodott. S ekkor, szinte pillanatok alatt Magyarországot meg lehetett szállni. Ez hogyan fordulhatott elő?

Mindez tulajdonképpen gróf Károlyi Mihály nevéhez fűződik, aki 1918. október 31-én államcsínnyel került a hatalomra, ellentétben a köztudattal, miszerint az őszirózsás forradalommal. Az élre kerülése valójában egy puccs volt, egy szűk belvárosi társaság műve. A Károlyi-párt, Jászi Oszkár-féle Radikális párt, továbbá a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szervezték az egészet.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Így alakult meg Károlyi Mihállyal az ország első szabadkőműves kormánya. Ez nem volt véletlen, hiszen mindezt hosszú évek óta készítették elő az ún. „haladók”, amivel tulajdonképpen Magyarország, a nemzet ellenségei kerültek hatalomra. Károlyi személyére nagyon fontos megjegyezni, amit november 18-án Sigmund Freud, a Bécsben élő híres pszichoanalitikus mondott róla. „Kérdéses számomra, hogy politikai bölcsesség jelének tekinthető-e, hogy a magyarok a sok gróf közül a legokosabbikat (Tisza Istvánt) meggyilkolják és a legbutábbat (Károlyi Mihályt) pedig megteszik miniszterelnöknek”. Úgy hiszem, hogy az előbbiekhez nem kell semmit hozzáfűzni: Freud nagyon élesen látta a korabeli magyarországi helyzet lényegét.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A magyarság szempontjából Károlyi Mihály fő bűne az volt, hogy nem szervezte meg a nemzet önvédelmét. Ennek elemzése előtt nézzük a korábbi eseményeket. Az elmúlt évtizedek, 1945 utáni történetírása, sőt napjainkban is sokan azt hangoztatják, hogy gróf Tisza István beismerte az Országgyűlésben, hogy ezt a háborút (tudniillik az 1914–1918-as Nagy Háborút) elvesztettük. Hát ez sem így volt. Kutatásaim során az Országgyűlési Könyvtárban kikértem a korabeli Képviselőházi Naplót, amit persze vagy fél évig nem adtak ki. Arra hivatkoztak, hogy restaurálják, ezért nem lehet hozzáférni. Amikor végre hozzájutottam, akkor a következőt olvastam benne. Azért idézem szó szerint, hogy ne lehessen belekötni.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Mi történt a volt miniszterelnök, Tisza István ellen elkövetett támadás napján a képviselői ülésteremben? Szorosan ide tartozik, hogy szintén e napon, 1918. október 16-án Lékai (Leitner) János sikertelen merényletet hajtott vége Tisza István ellen, amelyet az ún. forradalmi szocialisták vezetője, Korvin (Klein) Ottó személyesen készített elő.

Nem utolsó sorban a Károlyi Mihály és köre által a közéletben s a sajtóban hosszú ideje következetesen terjesztett vádakat visszahangozva, a közvélemény nagy része Tisza Istvánt tette felelőssé Magyarország világháborús részvételéért. Miközben a köztudattal ellentétben tény, hogy Habsburg Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása (1914. június 28.) után Tisza az Osztrák–Magyar Monarchia többi felelős döntéshozójával szemben, heteken keresztül ellenezte a Szerbia elleni katonai fellépést. Tisza István csak azután egyezett bele a Szerbia elleni hadüzenetbe, miután biztosítékokat kapott arra, hogy a Monarchiához nem fognak délszláv területeket csatolni, mert az a dualista rendszer felbomlásával fenyegetett. Ezek után mi olvashatunk a Képviselőházi Naplóban?

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az 1910. június 21-ére hirdetett Országgyűlés 823. ülésén 1918. október 16-án, szerdán Wekerle Sándor miniszterelnök a napi politikai helyzetről, a Wilson amerikai elnöknek tett békeajánlatról, valamint Ausztria föderatív átalakításáról szólt. A heves hangulatú vitában gróf Károlyi Mihály is szót kapott és azzal kezdte a beszédét.

„Tisztelt Ház! A háborút elvesztettük, most az a fontos, hogy a békét ne veszítsük el. A háborút elveszítettük és ebből a szempontból kell megítélni a mai helyzetet.” Cáfolhatatlan tény tehát, hogy a szállóigévé vált híres kijelentés elsődleges szerzője Károlyi Mihály volt.

Miközben hangzott el a sokat idézett és Tisza István nevéhez ragasztott, másodközlésű legendásított kijelentés az Országgyűlés 824. ülésén másnap, 1918. október 17-én, csütörtökön?

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A délelőtti tanácskozáson elsőként gróf Tisza István kapott szót, aki a politikai helyzetről tett kormány-nyilatkozattal és a háború befejezésével kapcsolatban fejtegette a következőket:

„Tisztelt Ház! Én nem akarok semmiféle szemfényvesztő játékot űzni a szavakkal. Én elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály tisztelt képviselő úr mondott tegnap, hogy a háborút elvesztettük. (…) Elvesztettük nem abban az értelemben, hogy ne tudnánk még tovább is szívós és hősies védekezést kifejteni; hogy ne tudnók az ellenségnek a végleges győzelmet nagyon drágává tenni, de igen is elvesztettük abban az értelemben, az erőviszonyok beállott eltolódásánál fogva a háború megnyerésére többé esélyünk nem lehet, és hogy ennek folytán keresnünk kell a békét oly feltételek mellett, amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeik elfogadnak.(…) Ennek folytán csak helyeslem azt, hogy a német szövetségesünkkel együtt a Wilson-féle 14. pont és az azokhoz függesztett pontok alapján ajánlottuk fel a békét ellenségeinknek”.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Tehát úgy hiszem, hogy az előbbiek egészen mások, mint amit eddigi a történetírás, meg a közvélemény és a sajtó hangoztatott. Tulajdonképpen Károlyi Mihály volt az, aki bejelentette, hogy a háborút elvesztettük, ami megindította a földindulást. Tisza István ekkor már több mint egy éve nem volt miniszterelnök, hanem ezredesi rangban a harctéren küzdött, és októberben megjelent a törvényhozásban. Ezek is fontos adalékok a személyével kapcsolatban. A Tisza István grófra alaptanul ráakasztott rágalmakat viszont már ideje lenne végleg eltörölni, mert valódi államférfi volt, aki meg tudta volna szervezni az ország védelmét. Ezért történt, hogy október 31-én kora este a budapesti otthonába behatoló fegyveres katonák meggyilkolták, közülük Tisza életének egyik kioltója Pogány (Schwartz) József volt, aki később a tanácsköztársaság egyik népbiztosa lett.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Visszatérve a korábbiakra: Károlyi Mihálynak, az új miniszterelnöknek mi lett volna a legfőbb feladata az ország akkori végzetes helyzetében? Az, amit már említettünk, vagyis megszervezni a nemzeti önvédelmet. A már köztudott, és várható külső, idegen (cseh, román, szerb) fegyveres támadások ellen, mely hatalmak a Magyarországgal kapcsolatos területi igényeiket már korábban bejelentették. Egyébként fontos rámutatni, hogy 1918. október 31-én, a Károlyi-kormány megalakulásának napján, a történelmi Magyarországon még egyetlen idegen katona sem állomásozott. Sőt Szerbia megszállt fővárosában, Belgrádban volt a székhelye a Monarchia balkáni főparancsnokságának. Az olaszországi Padovában (németül Padua) az antanthatalmak képviselői fegyverszüneti tárgyalásokat folytatnak az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetésével. Eközben november első napján a Károlyi-kormány hadügyminisztere, Linder Béla elrendelte, hogy a magyar csapatok tegyék le a fegyvert. Tulajdonképpen ez is Károlyi Mihály oktalansága, sőt egyik bűne: fegyverszüneti tárgyalások közben ugyanis épelméjű államférfi nem kezdi el leszereltetni a hadsereget, mert azzal országa helyzetét megnehezíti, akár lehetetlenné teheti. Tehát ez a képtelenség is a Károlyi-féle hazaáruló politikának a része.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Padovában november 3-án írják alá a fegyverszünetet, másnapi (4-ei) hatállyal. Az egyezmény elrendelte az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének visszavonását az 1914. évi határokra. Ez Magyarország esetében a történelmi ezeréves mezsgyét jelenti Horvát–Szlavónország és Fiume nélkül, mert időközben, október 29-én Zágrábban a horvát nemzetgyűlés (szábor) felmondta a nyolc évszázados magyar–horvát államközösséget. Egyben kinyilvánította Horvátország függetlenségét, és csatlakozását a szerb–horvát–szlovén államhoz. A padovai fegyverszünet tehát sértetlenül hagyta a történelmi Magyarország határait, a Károlyi-kormánynak erre kellett volna hivatkoznia.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Károlyi Mihályt azért tartom hazaárulónak, mert nem tett meg mindent, amit meg kellett volna tennie. Főként nem szervezte meg a nemzeti önvédelmet. Amikor november első napján a Károlyi-kormány megkezdte leszerelni a hadsereget, akkor novemberben és decemberben összesen 1,5 millió, egyes adatok szerint 1,6 millió katona jött haza a különböző arcvonalakról. Az 1910. évi népszámlálási adatok szerint a történelmi Magyar Birodalomban a magyarság aránya 54,4 százalék, ez azt jelenti, hogy a Nagy Háború végén 816 ezer magyar katona volt a harctereken. A bécsi hadilevéltár egykori adatai szerint ennél több, 826 ezer fő. A többi százezrek a magyarországi nemzetiségek – német, szlovák, román, szerb stb. – közül kerültek ki. Kivétel az északkelet-felvidéki, kárpátaljai kb. 40 ezer ruszin katona, Rákóczi fejedelem népe, akiknek – nagyapám nagy háborús emlékezete szerint – viszont magyar fegyvert lehetett a kezükbe adni, mert sohasem fordították ellenünk.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Visszatérve a 826 ezer hazatért magyar katonára: a korabeli forrásokból kitűnik, hogy ennek több mint az egyharmadát, 300 ezer főt fegyverben lehetett volna tartani. Az arcvonalról a katonaság nagy része ugyanis zárt alakulatokban teljes fegyverzettel, ágyúkkal, tisztek vezetésével vonatszerelvényeken tért haza. Különbséget kell azonban tenni az olaszországi, illetve az orosz, vagyis a hadszínteret elhagyók között. A hosszú évtizedekig elferdített, illetve elhallgatott tények szerint 15 hadosztály és számos ezred jött meg sértetlenül és vonult be a helyőrségeibe, Pozsonyba, Budapestre, Debrecenbe és máshová.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A legendás Nádasdy-huszárok szintén vonattal érkeztek Bécsen keresztül, ahol az osztrák hatóságok le akarták őket fegyverezni. A magyarok ez ellen keményen felléptek, mondván: szétlövik a pályaudvart. Ezt követően zavartanul hazatértek és bevonultak állomáshelyükre, Sopronba. Szintén az olasz arcvonalon küzdött Lehár Antal ezredes – egyébként Lehár Ferenc zeneszerző testvére –, aki ugyancsak hazafelé igyekezett alakulatával. Amikor arról értesült, hogy a Károlyi-kormány leszerelteti a hadsereget, a katonáival Stájerországban maradt, nehogy szétbomlasszák az ezredét. Ezek olyan tények, amiket nem lehet megcáfolni.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A magyar nemzetet szétbomlasztók már akkor bőven is voltak. Például a Az Est-lapok kiadója és tulajdonosa, Miklós Andor repülőgépekről röpcédulákat dobatott le az olaszországi arcvonalon harcoló magyar katonáknak, amelyben arra bíztatták őket, hogy tegyék le a fegyvert, ne harcoljanak, stb.

Az oroszországi hadszíntérről hazaérkezők körében a kommunisták kezdtek bomlasztani, kemény bujtogatással fellázítani őket a hazájuk ellen. Napjaikban már kevéssé ismert, hogy 1974-ben jelent meg Borsányi György történész politikai életrajza Kun Béláról, amelyet a Kádár-rendszerben betiltottak. Művében ugyanis azt is közölte: a hazatérő kommunisták Kun Bélával élen, sok millió márkát és egyéb pénzt kaptak Moszkvában Lenintől arra, hogy Magyarországon is kirobbantsanak egy proletár-forradalmat.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A magyar hadsereg felbomlasztása már Oroszországban elkezdődött. Az onnan haza jötteket – s persze az olasz hadszíntérről érkezetteket is – Budapesten, meg szerte az országban a háborút soha nem járt elálló fülű ficsúrok és női mozgalmárok, a feministák győzködték. Ne harcoljatok tovább, mert eljött a béke és a pacifizmus, amely elutasít mindenfajta háborút. Ezzel lehetetlenné tették az ország védelmét. Ebben az azonban döntő szerepe volt tehát Károlyi Mihály miniszterelnöknek, aki méltán érdemelte ki a „vörös gróf” címet. A 20. század egyik hazaárulójának tartom Károlyi Mihályt, mert vakon hitt az antanthatalmak ígérgetéseiben, az új államhatárok igazságos megvonásában, a pacifista szólamokban. Miközben már a magyar közvélemény is jól ismerte a cseh, a román és a szerb politikai vezetők területi igényeit, követeléseit Magyarországgal szemben. Az ezzel kapcsolatos térképek már a Nagy Háború elejétől, már 1914–1915-től közismertek voltak, sőt egyes magyar újságokban is megjelentek.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az akkor még nem létező Csehszlovákia későbbi két fő vezetője, az Osztrák-Magyar Monarchiából nyugatra emigrált Tomáš Garrigue Masaryk és Eduard Beneš világosan kimondta a cseh–szlovák területi igényeket. Ennek délkeleti vonala mélyen a történelmi Észak-Magyarországon húzódott: Pozsony térségéből Duna-vonala Vác városáig, aztán Aszód, Hatvan, Gyöngyös, Miskolc, Sátoraljaújhely és az Uzsoki hágó, kiterjedése 60 ezer négyzetkilométer.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az Oszmán Birodalommal való megegyezés után 1862-ben, Havasalföld és Moldva egyesítésével létrejött az egységes (Ó)Románia, amely aztán románok által lakott magyarországi területekre is igényt tartott. Az első világháború kirobbanása a koronatanács a fegyveres semlegesség álláspontjára helyezkedett, de már 1914-ben a hadsereg tisztjeit olyan térképekkel látták el, amelyek azt ábrázolták, hogy a Dnyeszter folyótól a Tisza vonaláig mely területeket kell elfoglalni. Erdély és Kelet-Magyarország megszerzése reményében, Románia az 1916. augusztus 17-én Bukarestben aláírt titkos szerződésben csatlakozott az antanthatalmakhoz. Ebben az utóbbiak győzelmük esetére, és a háborúba lépése fejében Romániának megígérték Erdélyt (a Partiummal együtt), csaknem az egész Tiszántúlt (benne a Bánsággal) és Bukovinát. Az előbbi napon kötött katonai egyezmény előírta, hogy bukaresti kormánynak az összes fegyveres erejét mozgósítva augusztus 28-ig meg kell indítania a háborút az Osztrák–Magyar Monarchia ellen, s a szerződés teljesítésének feltétele, hogy Románia nem köthet különbékét.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A bukaresti hadvezetés augusztus 27-én hadat üzent a Monarchiának, és csapatai a Déli-Kárpátokban fekvő Vöröstoronyi-szoroson keresztül betörtek Erdélybe. A román haderő szeptember 7-én elfoglalta Brassót, és az elkövetkező napokban megszállta Csík vármegyét. Megközelítették Marosvásárhelyt, Nagyszebent, és eljutott Petrozsény, valamint a Duna melletti Szörényvár (Turnu Severin) vonaláig. Szeptember második felében az osztrák–magyar és a német csapatok kiszorították a román erőket Erdélyből, és eközben 26–29-én Nagyszebennél, október 7–9-én Brassónál győztes csatát vívtak. A betört ellenség – különösen a Székelyföldön – nagy pusztítást végeztek: raboltak, fosztogattak.
A központi hatalmak alakulatai december 6-án elfoglalták a román fővárost, Bukarestet is.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A háborúban 1916 végére Románia teljes katonai vereséget szenvedett, és területének nagy része a Szeret folyó vonaláig a központi hatalmak megszállása alá került. Miután Oroszország 1917. októberi bolsevik hatalomátvétel után már nem védelmezte Romániát, a bukaresti kormány december 9-én Focşani városában fegyverszüneti egyezmény, majd 1918. március 5-én Bukarestben előzetes békeszerződés aláírására kényszerült. Magyarország stratégiai okokból megszerzett a Kárpátok gerincétől keletre és délre húzódó 15–16 km széles sávot (5 600 négyzetkilométer), Bulgária visszakapta Dobrudzsát. Az egyezmény ugyanakkor Románia birtokában hagyta az Oroszországtól az előző hónapokban elfoglalt Besszarábiát. A végleges a bukaresti béke megkötésére 1918. május 7-én került sor, amivel Romániának ígért területek érvényüket vesztették.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Rendkívül izgalmas 1918 ősze, az események napról-napra változtak.
Már említettük, hogy november 3-án az olaszországi Padovában a megkötötték a fegyverszüneti megállapodást. Kevéssé ismert, hogy már az előtte való napon (2-án) egy kisebb cseh alakulat, kb. 100–150 fő tört be a Pozsony feletti térségbe, Holics, Malacka, Szakolca településekre. Erdélyben viszont már november 6–7-én Krassó-Szörény vármegyei településeket foglaltak el a román csapatok. Aztán már nem volt megállás, december 24-én már Kolozsvár is elesett, egyszerű bevonulással. Miközben teljesen leszerelték a magyar hadsereget…

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az utóbbiakhoz kapcsolódnak a következők: Károlyi Mihály gróf, miniszterelnök vezetésével november 7-én a Nemzeti Tanács, a Budapesti Munkástanács és a Katonatanács tagjaiból alakult küldöttség utazott a Dunán hajóval Belgrádba, hogy ott Louis-Félix Franchet d'Esperey francia tábornokkal, az antanthatalmak keleti frontjának főparancsnokával tárgyaljon. Károlyi itt megint elkövetett egy újabb főbűnt: Magyarország nevében folytatott külön fegyverszüneti tárgyalásokat. Ahelyett, hogy arra hivatkozott volna, mint a csehek: a Monarchia lépett be a háborúba, és az is vesztette el, lásd a padovai fegyverszünetet. Károlyi végzetes magatartásával Magyarországot leválasztotta az előbbi egyezményből, s így már külön meg lehetett büntetni. Mivel az antant a térségben állomásozó csapatait nem akarta esetleges fegyveres összecsapásokba és veszteségekbe küldeni, szabad utat adott a hatalmas magyar területeket elfoglalni szándékozó cseh, román és szerb csapatoknak.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A belgrádi tárgyalásokon a francia tábornok egy 18 pontból álló fegyverszüneti szerződést nyújtott át a Károlyi Mihály vezette küldöttségnek. Eszerint a magyar kormány köteles kiüríteni Erdélyben a Nagy-Szamos felső folyásától Marosvásárhelyig, majd a Maros mentén a Tiszáig, vagyis Szegedig, innen a Szabadka–Baja–Pécs vonalon a Dráváig, végül a folyón a stájer határig meghúzott demarkációs vonaltól délre és keletre eső területeket. Ezen kívül magyar kormány leszereli a hadseregét, és átengedi területén az antanthatalmak csapatait. A küldöttség a fegyverszüneti pontokat elfoghatatlannak nyilvánította és nem írta alá.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Másnap, november 8-án a prágai ideiglenes csehszlovák kormány cseh katonai csapatai betörtek a Felvidékre Nagyszombat–Trencsén térségébe. A következő napokban elfoglalták Trencsén, Vágújhely, Zsolna, Ruttka, Turócszentmárton helységeket. Ugyanezen a napon közzétették Linder Béla hadügyminiszter újabb rendeletét, amely november 11-i hatállyal leszerelte az 1896 előtt született nem tényleges állományú, vagyis sorozott, több százezer fős legénységet és tiszteket. November 9-én a bukaresti kormány ultimátumban követelte a központi hatalmak csapatainak a kivonását Ó-Romániából. A magyarországi Román Nemzeti Tanács viszont a Károlyi-kormányhoz intézett felszólításában magának igényelte a románok által lakott területek feletti hatalmat. Ugyanezen a napon, Délvidéken a szerb hadsereg akadálytalanul elfoglalta Újvidék városát. Még e nap (9-e) fontos eseménye közé tartozik, hogy Linder Béla lemondása után a Minisztertanács Bartha Albert alezredest nevezte ki hadügyminiszterré. Linder azonban tárca nélküli miniszterként továbbra is a Károly-kormány tagja maradt. Másnap, november 10-én megkezdődött a magyar katonaság szervezett hazaszállítása a különböző hadszínterekről.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

November 13-án Károlyi Mihály és kormánya megbízásából Linder Béla tárca nélkül miniszter Belgrádban aláírta a november 7-én elutasított fegyverszüneti egyezményt, amely még súlyosabb helyzetbe taszította Magyarországot. Ez megerősítette a fent említett demarkációs vonalat, viszont a Felvidéken és Kárpátalján nem jelölt ki ilyen szakaszt.
A polgári közigazgatást ugyan meghagyta a magyar kormány kezében, de az antantnak joga volt a stratégiailag fontosabb települések, így Budapest megszállására is. Az aláírással Károly Mihály és kormánya elkövette második főbűnét. Két nap múlva, november 15-én a magyar katonai egységek Pozsony térségében a határom túlra nyomják vissza a november 8-án betört cseh csapatokat. A hónap végén, november 28-án Bartha Albert hadügyminiszter az ismertetett november 8-i rendelkezés értelmében elrendelte visszamaradt legénység és tisztikar további leszerelését, mivel feladatukat a továbbiakban az új hadsereg látja majd el.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Mekkora idegen, csehszlovák, román és szerb hadseregek szállták meg a történelmi Magyarországot?

Kezdjük a Felvidékkel, ahol a már ismertetett katonai betörések ellenére november végén csak kb. 4 ezer fő cseh önkéntes, szokolista (cseh sportmozgalom tagja, sokol = sólyom) és nemzetőr, illetve kisebb részben a magyar hadseregből átállt, toborzott szlovák katona igyekezett elfoglalni a csehszlovák irredenta által igényelt kb. 60 ezer négyzetkilométer területet. A csehszlovák véderő prágai vezetésének 1918. december 7-i hivatalos adatai szerint a Felvidékre betört csehszlovák hadsereg „szlovákiai" részének ekkori összlétszáma" 6788 fő, 317 tiszt, 41 lovas, 158 utász, összesen 7304 fő, valamint 75 gépfegyver, 4 ágyú, egy páncélvonat,
3 repülőgép. A morva–magyar határtól, illetve Dévénytől a Duna folyása, majd a Vác – Gyöngyös – Mezőkövesd – Miskolc – Tokaj – Sátoraljaújhely – Ungvár szakasz alatti sávon át a kárpátaljai Ung folyása mentén az Uzsoki-hágóig húzódó Felső-Magyarország elfoglalására kidolgozott ekkori csehszlovák hadtápadatok az előbbinél nagyobb erőt közöltek: 8300 fő, 50 ló.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az antanthatalmak budapesti katonai missziójának vezetője, Ferdinand Vix francia alezredes december 3-án jegyzékben követelte a magyar kormánytól a Felvidék kiürítését és átadását Csehszlovákiának. Ekkor nagyjából a későbbi trianoni határt jelölte ki Magyarország északi határának: a Duna és az Ipoly folyását, onnan Rimaszombat városáig, majd tovább az Ung torkolata és Uzsok község közötti szakaszt. Három nap múlva, december 6-án Bartha Albert hadügyminiszter parancsot adott a Felvidék katonai kiürítésére.

Közben november 26-án Budapestre érkezett Milán Hodža szlovák politikus, akit Csehszlovákia október 28-i kikiáltása után a prágai kormány budapesti megbízottjává neveztek ki. A felvidéki kiürítés napján, december 6-án francia segédlettel Hodža egy olyan demarkációs megállapodást írt alá – ez volt Bartha–Hodža-féle vonal –, amely hozzávetőlegesen a magyar–szlovák nyelvhatárt követte. Pozsony fölött indult: Dévény, Bazin, Pered, Érsekújvár, Verebély, Bát, Losonc, Szomolnok, Gölnicbánya, Gálszécs, Tőketerebes, Nagymihály, Szobránc és Homonna települések, onnan a Laborc folyó mentén a Kárpátok vonulatáig haladt.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A prágai kormány emiatt a szerződést érvénytelenítette, és Hodžát büntetésül hazarendelte. Ennek oka, hogy az antant által 1918 folyamán ténylegesen már elismert, de korábban nemzetközi jogilag még nem létező Csehszlovákia emigrációban lévő első vezetői – Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš és Milan Rastislav Štefanik – 1916 őszétől a szlovák többségű felső-magyarországi tájegység déli határát nem a magyar–szlovák nyelvhatárban jelölték ki, hanem a Duna–Ipoly vonalában. Ezért a fentebbi Bartha–Hodža megegyezést felülbíráló december 23-i Vix jegyzék nem a néprajzi helyzetet vette figyelembe, hanem egyértelműen stratégiai és gazdasági szempontok alapján tűzte ki a csehszlovák–magyar határt. Még pedig az ezeréves nyugati határtól a Duna, majd a torkolattól Ipoly folyása, Losonc, Rimaszombat, Tornalja, Perkupa, Hidasnémeti, Lasztóc, Ungvár, onnan az Ung folyó vonalán a galíciai határig. E szakasztól északra a magyar hadseregnek és a hatóságoknak a fenti Vix-jegyzék szerint távozniuk kellett. Mindezek nagyjából már a későbbi északi trianoni határt vetítették előre.
A csehszlovák katonaság december 26-án bevonult Eperjesre, 29-én Kassára, 1919. január 12-én Ungvárra.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A Károlyi Mihály és kormánya ellenállás nélkül adta fel az ősi magyar koronázó várost, Pozsonyt, ahonnan és környékéről kb. 3000 magyar katonát vont vissza tüzérséggel együtt. A cseh légiósok 1919. január első napján egy puskalövés nélkül be is vonulnak, a magyar és a német lakosság folyamatosan szemben állt a megszállással. Február 12-én a pozsonyiak tiltakozó nagygyűlést szerveztek, amelyet azonban a légiós járőrök sorozatlövésekkel szétvertek. A hét halálos áldozatot és 23 súlyos sebesültet követelő rendteremtés után a csehszlovák hatóságok nekiláttak Pozsony és a Felvidék magyartalanításához. A cseh katonaság ezen kívül több településen is mészárlást hajtott végre a méltatlankodó helyiek ellen, így például Zselizen, Kassán és Komáromban, ahol több tucatnyian az életüket vesztették. Lényegesen növekedett a cseh hadsereg létszáma, amikor 1919 elejétől hazaérkeztek az ún. csehszlovák légiók, amelyek az olasz és francia hadszíntéren alakultak az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregéből átállt cseh katonaszökevényekből. Egyébként 1919. január végén, február elején a csehszlovák küldöttség a párizsi békekonferencián írásban és szóban is előterjesztette a magyar–szlovák szakaszra vonatkozó hivatalos követeléseit. Ez egyes helyeken a Dunától délre húzódott: Győr, Tata, Esztergom térségében, aztán Vác városától keletre a Börzsöny, a Mátra, a Bükk és Zemplén hegyvidékein kanyargott, és Záhonynál elérte a Tiszát.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az erdélyi Krassó-Szörény vármegyébe már november 6–7-én betörtek a román csapatok: tehát Románia hadüzenet nélkül támadta meg Magyarországot. Miközben a bukaresti kormány csak november 17-én kapott engedélyt az antanttól arra, hogy megszállhassa a november 7-i belgrádi fegyverszüneti feltételekben kijelölt demarkációs vonalig terjedő területet. A román csapatok a Keleti-Kárpátokban a Borgói-, a Tölgyesi-, a Gyimesi- és az Ojtozi-szoroson nyomultak Erdélybe. December 2-án vonultak be a színmagyar Marosvásárhelyre, a Székelyföld fővárosába, 4-én Besztercére, 7-én Brassóba. A Károlyi-kormány eközben 95 ezer harcedzett, hadra képes magyar katonát vont ki a fenti térségből, a helyett, hogy szembeszállt volna az Erdélyt elfoglalni igyekvő, kezdetben mindössze 4–5 ezer román katonának. Raffay Ernő levéltári kutatások alapján közölte hajdani könyvében, hogy az elégtelen hadtáp-ellátás miatt rosszul ellátott és felszerelt, kiéhezett román bakák naponta rabolnak, üzleteket fosztanak ki. Tehát nemcsak élelmet „szereznek” a lakosságtól, hanem a bocskoruk helyett rendes lábbelit, ruhaneműt is, mert a többség rongyos volt, a rendes egyenruha ritka látvány a soraikban.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A román hadvezetés is érezte, hogy a 4–5 ezer katona igen kevés a legfőbb hadicél a történelmi Erdély és a további kiszemelt területek – összesen 135 ezer négyzetkilométer ! – Kárpátalja kétharmada, Kelet-Magyarország a Tiszáig és a Bánság elfoglalására. Amikor megkezdték a kiürített Dél-Erdély megszállását, akkor egy-egy városban, például Nagyszebenben
a 300 román katona háromszor-négyszer vonul be a településre zenekarral az élén. Azt igyekezve elhitetni a lakossággal, hogy lám, milyen sokan vagyunk. Az Erdélyre tört román királyi haderő állománya azonban a következő hetekben akár két-háromszorosára is növekedhetett a hozzá csatlakozott rendezetlen és kevés harci értékű helyi rendfenntartó román gárdák, nemzetőrségek fegyveres csapataival.
Az előbbiekkel kapcsolatban itt is nyilvánvalóvá vált Károlyi Mihály és kormánya nemzetáruló politikája.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A fentebbi román alakulatok felfegyverzése ugyanis a Magyar Királyi Honvédség hadianyag-készleteiből a Károlyi-kormány engedélyével történt! Barabás Samu kolozsvári esperes 1918. december 5-ei naplóbejegyzéséből: „A Magyar Nemzeti Tanács fegyverrel látja el a románokat, ad nekik muníciót és az állampénztárból pénzt. Talán az is ki van kötve, hogy azokkal a puskákkal csak magyarokra lőhetnek?”
Az esperes december 5-én részt vett a Székely Nemzeti Tanács ülésén, ahol az előbbieket nyilvánosan közölte a jelenlévő Apáthy Istvánnal, akkor még az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács elnökével, aki „sápadtan hallgatott”. A román haderő száma lassan emelkedett, november végére elérhette 8 ezer főt, Apáthy István (november 9-étől) erdélyi főkormánybiztos adatai szerint december 10-e táján mintegy 15 ezer fő lehetett a hozzá beérkezett jelentések szerint. Eközben román hadsereg még november utolsó és december első napjaiban sem találkozott magyar katonai ellenállással, és jelentéktelen erőkkel akadálytalanul sorra megszállta a Székelyföld városait.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Közben, december első napján az erdélyi románok nemzeti gyűlést tartottak Gyulafehérváron, ahol a Központi Román Nemzeti Tanács tagjai és a román ortodox püspökök felolvasták az előre elkészített „gyulafehérvári pontokat” a megjelent 1228 küldöttnek, akiből 600 volt választott, a többi kijelölt. A határozat kimondta az Ó-Romániával való egyesülést mely szerint az együtt lakó nemzetiségek „teljes nemzeti szabadságot” kapnak; az oktatás, a közigazgatás és igazságszolgáltatás a saját anyanyelvükön történik majd a nemzetükből tisztviselők révén; végül minden nemzetiség a számarányának megfelelő képviseleti jogot gyakorolhat. A gyulafehérvári gyűlés az erdélyi, bánsági és magyarországi románok ügyeinek intézésére létrehozta 212 tagú Román Nemzeti Nagytanácsot. Másnap, december 2-án Nemzeti Tanács Iuliu Maniu miniszterelnök és belügyminiszter vezetésével megalakította a 15 tagú erdélyi Kormányzótanácsot (Consiliul Dirigent), amely 4-én Nagyszebenbe tette át székhelyét.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A gyulafehérvári határozatot az erdélyi magyarság és a többi nemzetiség (németek, szászok és mások) megkérdezése nélkül – hiszen képviselőik nem voltak hivatalosak a rendezvényre – szavazták meg, vagy közfelkiáltással, ami napjainkig homályos. A románok gyűlése egyoldalúan kimondta, hogy nemcsak a történelmi Erdélyt (38 ezer négyzetkilométer), hanem a Partiumot, Máramarost és a Bánságot is csatolják Ó-Romániához, vagyis a Regáthoz, összesen mintegy 135 ezer négyzetkilométernyi területet. A határozatot december 14-én Román Nemzeti Nagytanács küldöttei Bukarestben átadták a Hohenzollern-Sigmaringen-házbeli Ferdinánd román királynak.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Közben, december 9-én a nagyszebeni erdélyi román kormány a gyulafehérvári döntést eljuttatta Budapestre a magyar kormánynak, amelynek nevében Károlyi Mihály miniszterelnök még aznap válaszolt: „a határozatokat tudomásul nem veszi, s azok ellen a leghatározottabban tiltakozik”. Végre egy kiállás, amely azonban nem felmentést Károlyi számára, hiszen az előző eseményekben a felelőssége nem megkerülhető.
A magyarországi sajtó november végén már napok óta a arról írt, hogy a románok Gyulafehérváron az Erdély elszakítását akarják kimondani.
Az értesülések alapja, hogy az Arad városában megjelenő Românul című lap 1918. november 21-én a bukaresti román kormány szándéka szerinti felhívást tett közzé egy román nemzeti gyűlés megtartására.
Magyarországot ekkor súlyos szénhiány sújtotta, a Károlyi-kormány mégis jóváhagyja a hazai román vezetők kérését: miszerint biztosítsanak ingyenes vasúti személyszállító szerelvényeket Gyulafehérvárra igyekvő 1228 román küldöttnek, és a várhatóan több tízezer főből álló tömegnek.
Mindez meg is történt.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A románbarát francia tábornok, Philippe Berthelot, az antant Havasalföldön állomásozó Dunai Hadseregének parancsnoka és Luis-Félix Franchet d’Esperey tábornok – a hatáskörüket átlépve, de a francia kormány által hallgatólagosan jóváhagyva – december 2-án engedélyezte a román csapatok számára a belgrádi egyezményben kijelölt demarkációs vonal átlépését és Erdély megszállását. A román haderő csak késve 15-én élt a lehetőséggel. A nagyszebeni román Kormányzótanács december közepén követelést intézett a magyar kormányhoz, hogy a magyar állam adjon 100 millió koronát a gyulafehérvári határozatokban „elcsatolt” 26 vármegye román közigazgatásának megszervezésére. Az Apáthy István vezette Magyar-, és a Sándor József irányította Székely Nemzeti Tanács december 17-én Erdélyi Magyar Kormányzó Bizottság néven egyesült. A testület ez alkalommal kiadott kiáltványban önrendelkezési jogot követelt az erdélyi magyarság számára.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A gyulafehérvári határozatra adott válaszlépésként december 22-én, az akkor még színmagyar Kolozsváron az erdélyi magyarság tartott nemzetgyűlést, amelyen 28 vármegye küldöttei és polgárai, mintegy 120 ezer fő vett részt. A megjelentek jóval többen lettek volna, ha a román katonaság nem zárja le számos helyen a Kolozsvár irányába futó vasútvonalakat, és mindenféle ürüggyel nem akadályozza a közlekedést. A gyűlés határozatot fogadott el, amelyben kinyilvánította: a különböző nemzetiségű és vallású erdélyi népek Magyarországgal „egyazon népköztársasági állami közösségben kívánnak élni”. Egyúttal minden Erdélyben lakó nemzet számára követelte a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot. A kolozsvári gyűlés az Erdélyi Magyar Székely Nemzeti Tanácsot, illetve annak december 18-án megválasztott központi kormányzó tanácsát ismerte el az erdélyi magyarság és székelység teljes jogú önkormányzati szervének és képviselőjének. A gyűlés után két nappal, december 24-én a román csapatok akadálytalanul bevonultak Kolozsvárra, ahol e napon jelent meg az egyik legjelentősebb erdélyi hírlap, a Keleti Újság első száma 1918 karácsonyán a következő szalagcímmel: „Fehér zászlóval állunk előtted, Ismeretlen Végzet”. Az Erdélybe tört román hadsereg létszáma ekkor már elérte a 39 ezer főt, amelybe a megszállókhoz csatlakozott, a magyar kormány által felfegyverzett helyi román gárdákat és román nemzetőrséget is beleszámította bukaresti Nagyvezérkar.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Közben, december 8-án a Károlyi-kormány Kratochvil Károly ezredest nevezte ki Erdélyi Katonai Kerület parancsnokává, aki a hónap közepén megkezdte a Székely Hadosztály felállítását. Szinte titokban, mert szervezését a Károlyi-kormány kezdetben alig, később egyáltalán nem támogatta. Amikor a kormánytól fegyvereket kértek a székelyek, vonattal meg is érkeztek Erdélybe ágyúk, csak éppen még Budapesten kiszedték azokból az elsütő szerkezeteket a pacifisták, hogy ne lehessen használni a román csapatok ellen. A részletekben itt van az ördög. Nemcsak ezt, hanem azt is tudatosítani kellene a közvéleményben, hogy milyen más becstelenségeket követett el még a Károlyi-kormány a magyar nemzet ellen. Az alakulat a Székely különítmény elnevezést 1919. január 20-ig viselte, mert az akkori magyar hadrendben engedélyezett hat hadosztály már létezett. Állományát elsősorban a 30. gyaloghadosztálynak az olaszországi harctérről 1918 novemberében hazatért katonái alkották, akik az engedelmességet megtagadva a szülőföldjüket és az erdélyi határokat akarták megvédeni.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A Károlyi-kormány ekkoriban azzal a céllal küldte Fényes László hadügyi államtitkárt Erdélybe, hogy törje meg az ellenállást. Vita közben a székely katonák az államtitkárt a Marosba akarták fojtani, az önbíráskodást a tiszteknek sikerült megakadályoznia. A székely csapatok ugyanis a Maros folyása mögött csoportosultak, majd Kolozsvár december 24-i román megszállása után az alakulatot visszavonták, és parancsnokságát 1919. januárban Bánffyhunyadra, majd Nagyváradra helyezték. A román csapatok Nagyvárad irányába tervezett román előretörésének megakadályozására a Székely Hadosztály a kb. 200 km hosszú Szinérváralja–Csucsa–Belényes vonalon építette ki állásait.
A január 5-i egeresi összecsapásban egy székely század megakasztotta a román csapatok előretörését. A Károlyi-kormány azonban szolgai módón teljesítette a román hadvezetés újabb követelését, és elrendelte a magyar erőknek a Bánffyhunyad–Zilah vonal mögé való visszavonását.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Január 24-én újabb sikeres támadás indult a románok ellen, településeket és magaslatokat foglalt vissza, amit a magyar parancsnokság másnap ismét leállított. Másnap a románok újra hevesen rohamoztak, amit a székely csapatok feltartóztattak, de a fegyverszüneti bizottság a román fél kérésére elrendelte a harci cselekmények befejezését. A román csapatok 1919. február elején elérték Erdély északi és nyugati határát. Ezekben a hetekben a bukaresti Nagyvezérkar, hadserege állományának feltöltése érdekében Dél-Erdélyben kényszer-toborzásokat indított a Magyar Királyi Honvédség és az osztrák–magyar közös hadsereg soraiban harcolt, és 1918 őszén a szülőföldjükre hazatért románok körében. Közülük ugyanis a vártnál kevesebben csatlakoztak az Erdélyre ó-romániai alakulatokhoz.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A Székely Hadosztály 1919. január végén a Szinérváralja–Szilágysomlyó–Csucsa–Vaskoh szakaszon vette fel állásait, amelyeket két és fél hónapon keresztül sikeresen megtartott, sőt a hónap végén egy időre Zilah városát is visszafoglalta. A hadosztály állománya ekkor már elérte a 13 ezer főt a támogató repülőszázaddal és két páncélvonattal együtt. A proletárdiktatúra kikiáltása után a Forradalmi Kormányzótanács is akadályozta a Székely Hadosztály működését.
Az 1919. április 16-án indított általános román támadás után az alakulat, halogató hadműveletekkel a Nyírségbe vonult vissza. Az utasítás ellenére sem csatlakozott a tanácsköztársaság Vörös Hadseregének a Tisza-vonalát védő balszárnyához. Ennek oka, hogy elfogadhatatlan volt számára a Forradalmi Kormányzótanács külpolitikája és a hadosztály iránti ellenszenve. Ezért a két tűz közé került alakulat április 27-én, Demecsernél a túlerejű román csapatok előtt letette a fegyvert.
A legénységet romániai hadifogolytáborokba, a kb. 600 tagú tisztikart a brassói ún. Fehér kaszárnyába hurcolták, ahonnan csak 1920. augusztus végén szabadultak.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A Székely Hadosztály utolsó ütközetét Szatmár vármegyében, Kocsord községnél vívta, ahol ennek emlékére 1995-ben három székely kaput állítottak fel a Kraszna folyó hídjánál. Azóta több mint száz esztendő telt el. A hazát védő hős hadosztály áldozatos, hazafias küzdelme részben még napjainkban fehér folt, és az iskolai oktatásban sem kapta meg a méltó helyét. Miközben Károlyi Mihály a baloldaliak és a liberálisok jelképe, akik azt hangoztatják, hogy kiváló államférfi, polgári demokrata, haladó, pacifista stb. politikus volt. Ezzel szemben a valóság: a „vörös gróf” személyisége végletesen korlátolt, az antanthatalmak ígéreteiben vakon megbízott, a hadszínterekről hazaérkező magyar katonai alakulatokat oktalanul leszereltette, bűnösen elmulasztotta a nemzeti önvédelem megszervezését, tudatosan akadályozta a fegyveres ellenállás kibontakozását, egyszóval az önfeladás ostoba, sőt gonosz vonásai jellemezték tevékenységét. Károlyi ráadásul belesüllyedt a wilsonizmus Magyarország számára már semmitmondó szólamaiba, a pacifizmus lázálmaiba, majd a párizsi békekonferenciával és az antanthatalmakkal való meddő diplomáciai levelezés mocsarába. Nemzetárulása következtében elveszett a haza, az ország.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Hogyan alakult 1918 őszén a Délvidék sorsa?

A Nagy Háború alatt az Osztrák–Magyar Monarchia csapataitól elszenvedett végzetes vereség után a szerb hadsereg Korfu szigetére szorult vissza, amely 1918 őszére nagyjából újjászervezve, főként szerbekből álló délszláv haderővé vált. Ekkor, 1918. november 7. és 19. között egyszerű bevonulással elfoglalta a déli történelmi határ felett elterülő magyar országrészeket a belgrádi katonai egyezményben már november 7-én kijelölt demarkációs vonalig. Ez Szerbia esetében a Maros–Tisza torkolatától (Szeged) nyugat felé a Szabadka–Baja–Bátaszék–Pécs–Szigetvár–Barcs településekről északra 5-20 km-re haladó szakaszt, onnan a Dráva folyását követve Varasd városáig, azaz a stájer határig terjedő térséget jelentette. Mindezzel Szerbia megvalósította Magyarországgal szembeni területszerző céljainak a kétharmadát, mert a fenti vonal alatt kb. 30 ezer négyzetkilométer kiterjedésű magyar térséget sikerült megszállnia. Ugyanakkor a belgrádi kormány az előbbieken kívül a Bánság, továbbá a Muraköz és a Vend-vidék (Muravidék táját is követelte, tehát mindösszesen kb. 45 ezer négyzetkilométer történelmi magyar terület igyekezett meghódítani.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Miután november 13-án a Károlyi-kormány megbízásából Linder Béla tárca nélküli miniszter végül aláírta belgrádi katonai egyezményt – mellyel Magyarország felrúgta a számára kedvező padovai fegyverszünetet, ami Magyarország történelmi határaiba nem avatkozott bele, és azokat sértetlenül hagyta! –, a szerb csapatok az akadálytalanul birtokba vehették a fenti területeket.

A belgrádi megállapodás nyolc napot adott a magyar hatóságoknak a terület kiürítésére.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Szerbia vezérkari főnöke, Misics (Mišić) vajda november 5-én hadparancsot adott ki az 1. és a 2. hadseregéhez, hogy szállja meg a Horvátországhoz tartozó Szerémséget, Szlavóniát, aztán Bosznia-Hercegovinát, Dalmáciát, továbbá Magyarországon a Bácska Bajától és Szabadkától délre fekvő területeit, a Bánság (Bánát) nyugati részét a Fehértemplom–Versec–Temesvár vonalig. (Az előző napon, 4-én a Horvát Nemzeti Tanácsnak már átadott magyar kikötővárosban, Fiumében a helyi Olasz Nemzeti Tanács kimondta a város csatlakozását Olaszországhoz.) A magyar kormány november 7-i belgrádi tárgyalásai napján, Misics vajda parancsára, aki egyébként a belgrádi egyezménytervezet egyik ellenjegyzője volt, a szerb hadsereg elfoglalta a Szerémséget. A megállapodás ekkor még nem volt érvényes, hiszen a magyar kormány először nem írta alá, a szerb csapatok ennek ellenére november 9-én mégis bevonultak Újvidékre. Aztán várossal a hátuk mögött, a bánsági Torontál vármegyében elérték a Pancsova–Versec, illetve Pancsova–Antalfalva vonalat.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A bácskai, a Bács-Bodrog vármegyei Szabadkát november 13-án szállták meg a szerb csapatok, a szintén e napon aláírt belgrádi megállapodás már végleg szabad utat nyitott a szerb hadicélok döntő részének a megvalósításához. Baranya vármegye és székhelye, Pécs, továbbá Temesvár, a Maros menti Újarad 21-én került a szerbek birtokába. Arad városát viszont a franciák szállták meg. Négy nap múlva november 25-én, Újvidéken összeült a Vajdaság Nagy Nemzetgyűlésének 757 képviselője, akik egyoldalú határozatban kimondták a dél-magyarországi vármegyék csatlakozását a Szerb Királysághoz.
A Délvidéken akkor élő kereken 600 ezer fős magyarság és közel ugyanannyi németséget, több mint egy millió embernek a véleményét nem kérdezték meg.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Röviddel ezután, december első napján Sándor régensherceg Belgrádban bejelentette a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság megalakulását. A szerb csapatok bevonulásakor napirenden voltak a magyar lakosság elleni erőszakoskodások. Egyes helyeken kényszerrel feleskették a polgárokat szerb állampolgárság felvételére. Torontál vármegyében november közepén törvénytelenül elrendelték a 21–30 életév közötti fiatalok besorozását a szerb hadseregbe. Minden magyarlakta településen azonnal bevezették a cenzúrát, és elkobozták a magyar újságokat. Szabadkára is hazaérkezett a hadszíntérről egy lényegében sértetlen magyar honvéd ezred: a leutazott pesti urak buggyos nadrágban, nők kifent-kikent ruhában nyomban győzködtök és züllesztették a katonákat nagy pacifista szólamokkal.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A délszláv királyság egyik katonai osztaga december 25-én önkényesen megkezdte a Vend-vidék (Muravidék) megszállását, és két nap múlva elfoglalta annak központját, Muraszombatot. A balkáni francia hadsereg csapatai 1918 utolsó előtti napján, december 30-án vonultak be Szegedre. Eközben más alakulatai a Bánságban, 1919 januárjában kordont vontak a román és szerb katonaság közé, ugyanis mindkét fél magának követelte a 27 104 négyzetkilométer kiterjedésű területet, s az ellentétek összecsapással fenyegettek. Az antant katonaság nagyjából egy téglalap alakú térséget vett birtokba a Maros folyótól a Temesvár–Versec–Báziás–Orsova–Lugos–Lippa–Újarad vonalon. Ezt követően a délvidéki szerb–magyar demarkációs vonal hosszú hónapokra megmerevedett.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A Délvidék sorsával kapcsolatban fontos emlékeztetni arra, hogy az 1918 novemberében a Dél-Magyarországra akadálytalanul bevonuló szerb katonaság létszáma kb. 20 ezer fő volt. Ennek az állománynak azonban a jó harmadrésze csekély harci értékű népfölkelő, azaz „komitácsi”, frissen szabadult ortodox szerb hadifogoly, kényszerrel besorozott földműves és pásztor volt, de szerb sapkát nyomtak a horvát eredetű, római katolikus bunyevác parasztok fejére is. A szerb hadvezetés valamennyit gyorsan felfegyverezte az osztrák–magyar hadsereg visszamaradt fölszereléséből és lőszerkészletéből, és átküldte a Száva folyón a Szerémség elfoglalására. Azonban ez a haderő sem volt elegendő a Szerbia által kitűzött a kitűzött célok eléréséhez. November elején az antanthatalmak balkáni hadserege még távol volt Magyarország déli határaitól, és különben is állomány-feltöltés alatt állt.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A szerb hadsereg keretszáma ugyanis csak fél év múlva emelkedett 30 ezer főre. Az alábbi adatokat Böhm Vilmos, aki Károlyi-kormány hadügyi államtitkáraként 1918 novembere és 1919 januárja között az arcvonalakról hazatérő magyar alakulatokat leszerelte, ekkor már a tanácsköztársaság egyik hadügyi népbiztosa, egyben a Vörös Hadsereg parancsnoka közölte visszaemlékezésében. Az eszéki főparancsnokság vezetésével 1919. május elején a szerb hadsereg három (a Drina-, a Morava- és a Duna-) hadosztálya állomásozott Pécs, Baja és Szabadka térségében, összesen 21 500 fegyveressel, 1300 lovassal és 54 ágyúval. Továbbá a Muraköz körzetében a Száva-hadosztály kb. 7000-7200 fővel, valamint két francia divízió Szeged és Temesvár környékén.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Ó-Románia a Bánság egészét igyekezett megszerezni – miként számára az antant 1916-ban számára titokban megígérte, Szerbia viszont legalább a területnek a felét az Arad–Temesvár–Orsova vonalig, hozzá még az osztrák karintiai Klagenfurt körzetét is. A párizsi békekonferencia végül két városért és közvetlen környékükért cserébe, fájdalomdíjként csatolta a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz a Zala vármegyei Muraközt és a Zala, illetve Vas megyei Vend-vidéket. A délszláv állam által erélyesen követelt bánsági Temesvárért – mely végül Romániához került – kárpótlásul megkapta a Muraközt. Egyébként a belgrádi területi igény alátámasztására a Béga-csatorna mellett elhelyezkedő, többségében magyar lakta Temesváron 1918. december 21-én népszámlálást tartottak, amelyet Roth Ottó kormánybiztos rendelt el a megszálló helyi szerb hatalom sürgetésére. Temesvár ekkori 72 555 fős polgári lakosságának döntő többsége, 56,6%-a magyar, 27,5%-a német, 8,1%-a román, 3,6% szerb volt, a délszláv állam gátlástalanul mégis magának követelte a várost.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság számára a másik elveszített „délszláv” település Karintia tartomány fővárosa, Klagenfurt volt a Dráva felső folyásától valamelyest északra. Itt, az országrész déli határán már a Nagy Háború végétől egyre nagyobb területeket foglaltak el az oda betört szerb-szlovén katonai egységek, ezért 1918. december elején a tartományi főparancsnokság az ellenállás mellett döntött. Az összecsapások után 1919. januárban fegyverszünetet kötöttek, amelyet a szerbek április 29-én megszegtek. Támadást indítottak, és Klagenfurtot is elfoglalták. A várost azonban a párizsi békekonferencia utasítására ki kellett üríteniük. Klagenfurtért cserébe, a győztesek ez után rendelték a délszláv királysághoz a Lendva-vidéket és a Vend-vidék (Muravidék) déli részét. A szerbek végül 1919. július végén kivonultak Temesvárról, a románok augusztus elején foglalták el a helyüket. Ezután a helyzet megnyugodott: Szerbia zavartalanul tovább birtokolta a 1918. november 13-ai belgrádi egyezmény szerint elfoglalt Szabadkát, Baját és Pécset a trianoni diktátum után még több mint egy évig, 1921 augusztusáig.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Fontos visszatérnünk az előzményekre: a tanácsköztársaság az 1918. november–decemberben a különböző hadszínterekről hazatért és leszerelt 826 ezer katonából alig 40 ezer fős haderőt örökölt a Károlyi Mihály-féle rendszertől. Az 1919. március 30-án kezdődött toborzással ez a létszám kb. 20 ezer fővel nőtt, a románok ereje ekkor már a többszöröse volt, és május első napjára az egész Tiszántúlt is elfoglalta. Ettől kezdve Magyarország keleti fele román katonai közigazgatás alatt állt, számos helyen és alkalommal, kíméletlen erőszakkal léptek fel a magyar lakossággal szemben, helyi vezetőket végeztek ki, internálótáborokat állítottak fel, és sok száz embert Romániába deportáltak.

A cseh alakulatok április 26-án jogtalanul átlépték a demarkációs vonalat, és elfoglalták a miskolci iparvidék jelentős részét és Sátoraljaújhelyt.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A súlyos helyzet miatt a Forradalmi Kormányzótanács április 26-án a fegyverbe szólította a budapesti és a vidéki munkásságot, és országszerte toborzó gyűléseket tartottak. A hivatásos tisztikart és a katonaviseltek döntő többségét viszont az ország határainak és haza védelmének a jelszavával sikerült mozgósítani. A kommunisták mindössze három hét alatt, május végére 200 ezer fős haderőt állítottak fel. Internacionalista jellege ellenére a Vörös Hadseregben tehát erőteljesen megjelent a nemzeti érzés. Bár főparancsnoka Böhm Vilmos volt szociáldemokrata vezető, a sereg tényleges irányítója, a vezérkari főnök Stromfeld Aurél volt a Nagy Háborúban kitűnt vezérkari ezredes. Korábban, 1907 és 1911 között a Ludovika Akadémia közkedvelt tanára, 1918 novemberétől 1919. januárig a parancsnoka, majd március 21-ig Berinkey Dénes kormányában Böhm Vilmos miniszter mellett hadszervezési feladatokkal hadügyi államtitkár. A tanácsköztársaság kikiáltása után Stromfeld Aurél nem volt hajlandó együttműködni Pogány (Schwartz) József hadügyi népbiztossal, ezért nyugdíjaztatta magát. Böhm hadseregparancsok nyomására 1919. április 20-án a Vörös Hadsereg vezérkari főnökévé nevezték ki, ezután döntő szerepet játszott magyar haderő megszervezésében.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Ezt követően számos, volt ludovikás növendék kimondottan Stromfeld Aurél személye miatt csatlakozott a Vörös Hadsereghez, mondván, vele együtt a hazát fogják védeni. Közülük több mint húsz fiatal katonatiszt – hadnagyok, főhadnagyok, századosok –, 1919-es vörös katonák később a Magyar Királyi Honvédség tábornoki, vezérezredesi rangú vezetőivé, vagy ország irányítóivá váltak. Egy részük a tanácsköztársaság hadseregének vezérkaránál, mások század, zászlóalj, dandár és hadosztály parancsnokként szolgáltak. Vöröskatona volt a Horthy-korszak három későbbi honvédelmi minisztere: nagybaczoni Nagy Vilmos, Bartha Károly és Csatay Lajos, továbbá a Szálasi-kormányban Beregffy Károly töltött be hasonló tisztséget. A Honvéd Vezérkar későbbi három főnöke: Werth Henrik, Szombathelyi Ferenc és Vörös János. A Magyar Királyi Honvédség főparancsnoka Sónyi Hugó. A magyar 1. hadsereg parancsnoka Náday István, a 2. hadsereget Jány Gusztáv vezette. A Nemzetőrség parancsnoka Béldy Alajos.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Két volt vöröskatona Magyarország miniszterelnöke lett: Lakatos Géza és Sztójay (Stojakovics) Demeter. Az utóbbi pályája a legtanulságosabb: Vörös Hadsereg Hírszerző és Kémelhárító csoportjának vezetője, aztán a Nemzet Hadsereg Fővezérségén szolgált, az 1920-as években a magyarországi hírszerzési és kémelhárítási műveletek irányítója. Ezután a berlini magyar követség katonai attaséja, tábornok, 1935-től németországi követ 1944 márciusáig. A szintén hajdani vöröskatona Hennyey Gusztáv a külügyi, Győrffy–Bengyel Sándor közellátásügyi miniszteri tárcát töltötte be. A Horthy-korszak elején a katonai igazoló bizottságok előtt a volt vöröskatona tisztek arra hivatkoztak, hogy a hazát védték, hazafiak voltak, amikor szembeszálltak a cseh és román hódítókkal. A bizottságok elfogadták az érvelésüket, s a továbbiakban töretlen maradt a katonai pályájuk.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Elsősorban Stromfeld Aurél vezérkari főnök szervező munkájával május 6-án 89., 16-án már 113 zászlóalj állt fegyverben. Négy nap múlva, 20-án visszavették Miskolcot, Salgótarján környékén is győzelmes harcokat vívtak. A főcsapás a Hernád völgyében indult, június első harmadában felszabadult Kassa, Eperjes, Bártfa, Rozsnyó, Zólyom, Selmecbánya, Léva, Érsekújvár, Ógyalla. Ekkor lépett közbe a párizsi békekonferencia. Stromfeld Aurél jól érzékelte a június 13-ai Clemenceau-jegyzékben rejlő hazugságot: ha Magyarország teljesen kiüríti a Csehszlovákiának ígért Felvidéket, akkor a románok kivonulnak a Tiszántúlról. A forradalmi vezérkar több napig vitatta az diktátumra adandó választ, a többség elutasította visszavonulást, mert a magyar csapatok még ellentámadásban voltak. Kun Béla azonban általános megrökönyödést kiváltva ismételten a Clemenceau-jegyzék elfogadását ajánlotta, és keresztülvitte akaratát. A magyar csapatokat a legtöbb helyen előrenyomulás közben érte a június 24-i fegyverszünet, emiatt a lendületük megroppant, a katonák tömegeinek erkölcsi tartása megtört, értelmetlennek tartották a győztes helyzetből való visszavonulást, s az egységek bomlásnak indultak. A Vörös Hadsereg június 30-án megkezdte a Felvidék kiürítését, emiatt Stromfeld Aurél lemondott a vezérkari főnöki tisztségéről.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Mint tudjuk és hallottuk: 1918 őszén a különböző hadszínterekről hazatért magyar hadsereget leszerelték, a tanácsköztársaság 1919 tavaszán megszervezett Vörös Hadserege kezdeti sikerek után a Clemenceau-jegyzék elfogadása miatt felbomlott. Ezután következett 1920. június 4-e az ország kegyetlen területi megcsonkítása. Ezt követően másfél év múlva, 1921. december 14–16-án volt a soproni népszavazás, miután azt fegyverrel kikényszerítették a nyugat-magyarországi felkelők. Eredményeként Sopron városa és nyolc környező község Magyarország birtokában maradhatott. Az 1922. júliusi második felkelési kísérlet után tíz elszakításra ítélt őrvidéki falut csatolt vissza a Pinka folyó völgyében az antanthatalmak párizsi Nagykövetek Tanácsa. Hogyan történt mindez?

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Mindenképpen szólnunk kell az előzményekről, mert a két terület visszaszerzése egy hosszú, küzdelmes folyamat eredménye volt.
A népek önrendelkezési jogára hivatkozva, 1918. október 21-én, Bécsben a Birodalmi Tanács 210 német tagja Német-Ausztria ideiglenes nemzetgyűlésévé nyilvánította magát. November 12-én – egy nappal az után, hogy az uralkodó, Habsburg I. Károly császár (IV. Károly néven magyar király) lemondott az államügyekben való részvételről – az ideiglenes nemzetgyűlés kikiáltotta Német-Ausztria Köztársaságot (Republik Deutschösterreich), és kihirdette, hogy az új állam csatlakozni („Anschluss”) kíván a demokratikus Németországhoz.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Közben a már jóval előbb, 1918 elejétől az ausztriai „nagy-német” körökből indított hangulatkeltés és bujtogatás jól érzékelhető volt a magyarországi németek soraiban is. Ez különösen ősszel vált veszélyessé, amikor az osztrák Államtanács öt nappal a megalakulása után, 1918. november 17-én hivatalosan bejelentette igényét a Károlyi-kormány által november 13-án aláírt belgrádi katonai egyezménnyel a Monarchiától leválasztott, és ily módon ekkor önállósított Magyarország nyugati területeire. Az osztrák Államtanács eközben azt hangsúlyozta, hogy mindezt nem fegyveres erővel, hanem Wilson amerikai elnök ún. 14 pontos békeprogramjában meghirdetett önrendelkezési jog alapján, népszavazás útján kívánja elérni. Hangsúlyozva, hogy az Ausztriával szomszédos Nyugat-Magyarország német településterületét ugyanolyan önrendelkezési jog illeti meg, mint amilyet Magyarország minden más nemzetiségének már elismert.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az előbbi napon, november 17-én az osztrák Államtanács határozatban jelentette ki, hogy „Pozsony, Moson, Sopron és Vas megyék zárt német telepterületei földrajzilag, gazdaságilag és nemzetileg Német-Ausztriához tartoznak, vele évszázadok óta a legbensőbb gazdasági és szellemi közösségben vannak, és különösen Bécs városának élelmezésére nélkülözhetetlenek. Ezért a német-osztrák állam a békekonferencián azon lesz, hogy ezek a területek Német-Ausztriába bekebeleztessenek. Ily értelemben az Államtanács üdvözli Nyugat-Magyarország [eredetiben: Westungarn] németjeinek élénk nemzeti és gazdasági annexiós mozgalmát”. Az osztrák irredenta mozgalom négy vármegyét összefoglalón „Vierburgenland”-nak, [szabad fordításban: „Négyváras tartomány”] kezdte nevezni, mivel mindegyik német elnevezésében (Pressburg, Wieselburg, Ödenburg, Eisenburg) egyaránt megtalálható a „burg” szó. A németajkúak által lakott mosoni, soproni és vasi tájakra összefoglalóan ekkor már sok évtizede a „Westungarn”, azaz Nyugat-Magyarország fogalmat használták, azonban nemcsak a helyiek, hanem a külföldi, elsősorban a németországi szakirodalom is.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Eközben a bécsi kormány támogatásával, széles körű népszerűsítő hadjáratot indítottak a nyugat-magyarországi németek megnyerésére, illetve kész helyzet megteremtésére azzal, hogy a települések kérjék az Ausztriához való csatolásukat. Az osztrák hírverés és hangulatkeltés azt hajtogatta, hogy a történelmi ezeréves osztrák–magyar mezsgye helyett az új, „igazságos” államhatárnak keleten, a Dunántúl gerincén a Dunától a Pozsonyligetfalu–Rajka–Hegyeshalom–Mosonszentjános–Csorna–Szany–Celldömölk–Türje–Zalaegerszeg–Lenti–Alsólendva–Csáktornya vasútvonal mentén kellene húzódnia. Az osztrák irredenta mozgalom három nyugat-dunántúli vármegye területének egésze, valamint Pozsony vármegye nagyobb része, benne az ősi magyar koronaváros, Pozsony elszakítását, mint a „németség jogos jussát és önállóságát” követelte. Az 1910. évi népszámláláskor a négy megye kiterjedése 15 039 négyzetkilométer, 1197 település, két törvényhatósági jogú (Pozsony, Sopron) és 8 rendes tanácsú város, összlakosságuk 1 203 532 fő, közülük 46,6% magyar, 31,2% német. Az osztrák irredenta hírverés a Dunántúl délnyugati részén Zala vármegye kb. 1000–1200 négyzetkilométernyi nyugati, döntően magyarlakta sávját is követelte stratégiai okokra, a fenti vasútvonal itteni szakaszára hivatkozva. Tehát Magyarország korábbi szövetséges társállama, Ausztria több mint 16 ezer négyzetkilométer nyugat-magyarországi terület elszakítására törekedett.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az 1918. november közepén megfogalmazott osztrák területi követelések nemcsak a hangulatkeltés szintjén jelentek meg, hanem tettekben is megnyilvánultak. Már a bécsi székhelyű Államtanács által tett hivatalos területi igény bejelentése előtt szintén az osztrák fővárosban létrehozták a „Westungarische Kanzlei”-t, azaz a Nyugat-Magyarországi Hivatalt. Célja, hogy látszólag az Államtanács tudta nélkül, valójában annak támogatásával, szabadcsapatokat szervezzen az elcsatolni kívánt magyar területek elfoglalására. December elején, Sopron környékén több osztrák katonai akcióra, a német ajkú lakosság körében sok fegyver és lőszer kiosztására került sor, amelyektől bécsi kormány „természetesen” elhatárolódott. Sopron vármegye német ajkú községeiben december 5-én osztrák futárok jelentek meg, amelyek a Westungarische Kanzlei röpcéduláját osztogatták. Ezeken azt közölték a lakossággal, hogy aznap délután Sopronban kikiáltják Westungarn (azaz Nyugat-Magyarország) összes német vidékét egyesítő, független államot a Republik Heanzenlandot. Bár ilyen esemény nem történt a városban, a bécsi lapok ugyanezen napi, december 5-i esti kiadásaikban megjelentették a Westungarische Kanzlei hivatalos közleményét, amely szerint a nyugat-magyarországi német községek képviselői Sopronban kimondták a Magyarországtól való elszakadást, és Heanzenland néven kikiáltották a független köztársaságot.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Ugyancsak december 5-én, Nagymarton járási székhelyre küldött osztrák különítmény célba ért, és átadta az ugyancsak 300 darab puskából, valamint 50 ezer töltényből álló felszerelést az osztrákbarát helyi nemzetőrségnek. A településen másnap, 6-án ünnepélyesen kihirdették „Heanzenland” állam megalakulását, amelynek fegyveres alakulata osztagokkal megkezdte a környék falvainak elfoglalását. A vármegye székhelyével, Sopronnal minden összeköttetést megszakítottak, azonban a fegyveres osztrák támadásról egyes nagymartoni lakosok értesítették a vármegyei hatóságokat. A járási székhelyen kikiáltott „Heanzenland Köztársaság” ezért csak egy napig létezett, mert másnap Sopronból páncélvonat érkezett Nagymartonba egy géppuskás különítménnyel. Megjelenésére a helyi német nemzetiségű magyar állampolgárokból álló, osztrák-párti nemzetőrség ellenállás nélkül letette a fegyvert. Az egység vezetőit őrizetbe vették, ügyükben bűnvádi eljárást indítottak, azonban a Károlyi-kormány utasítására hamarosan közkegyelmet kaptak, pedig példás megbüntetésük, visszatartó hatású lett volna a nemzetáruló, osztrák-párti törekvések ellen.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Heanzenland felszámolásával egy időben Sopronból egy-egy magyar századot küldtek Lajtaszentmiklós, és az ausztriai Ebenfurth településsel szomszédos másik fontos vasúti határállomás, Lajtaújfalu védelmére, mert egy elfogott osztrák hadnagy bevallotta: a közeljövőben egy Volkswehr (’Népi Véderő’) zászlóaljjal megerősített páncélvonattal támadnak. Az osztrák Államtanács hivatalosan természetesen tagadta, hogy köze lenne a nyugat-magyarországi osztrák betörésekhez, valamint „Heanzenland” kikiáltásához, és a katonai támadást ismét felelőtlen egyéni túlkapásnak minősítette.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A Károlyi-kormány a magyar katonaság értelmetlen kivonásával védtelenül hagyta Pozsonyt és környékét, ahová 1919. január első napján bevonult a csehszlovák katonaság. Ennek ellenére Bécsben mégis hónapokig úgy látták, hogy Ausztria megszerezheti várost és Pozsony vármegye nagyobb részét. Eközben azonban a „Vierburgenland” elnevezést „Dreiburgenland”-ra, azaz „Háromváras tartomány”-ra változtatták, amely ezután már csak Moson (Wieselburg), a Sopron (Ödenburg) és Vas (Eisenburg) vármegyéket, vagyis az elszakítani kívánt Nyugat-Magyarországot, azaz Westungarnot jelentette. Az osztrák kormány 1919 tavaszán a később megítélt őrvidéki/burgenlandi területeken kívül már „csak” Hegyeshalom–Magyaróvár–Moson községek, Sopron és Kőszeg városok, valamint Szentgotthárd körzetét igényelte a békekonferencián. Az osztrák békeszerződés tervezetét csak 1919. június 2-án vette át Párizsban az osztrák békedelegáció, amelyben az 1867. évi, tehát a dualizmus kori magyar–osztrák határ – azaz a Lajta folyó, a Rozália-hegység gerince és a Lapincs folyó egy évezredes, történelmi választóvonala – szerepelt. Ez utóbbi sem véletlen, mert az antanthatalmak is jól tudták: Ausztria 1867 előtt, önálló államként nem létezett, azután is csak – Magyarország mellett – a Monarchia másik alkotórésze volt.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az Osztrák Köztársaság 1919. szeptember 10-én írta alá a saint-germaini békét, amelynek értelmében az ország a német-ajkú osztrák örökös tartományok közé szorult vissza, és új államnak megtiltotta az Anschlusst, vagyis a Németországhoz való csatlakozást. Itt kell leszögeznünk, hogy a párizsi békekonferencia Ausztriának nem a Magyar Tanácsköztársaság léte és az etnikai elvek figyelembe vétele következtében, hanem az Olaszországhoz rendelt Dél-Tirol elvesztéséért, illetve két kisebb osztrák–cseh határ menti terület (Gmünd, illetve Feldberg körzete) egy része Csehszlovákiának való átadásáért ítélte meg kárpótlásul a nyugat-magyarországi területsávot, az Őrvidéket, vagyis a későbbi Burgenlandot. Ez döntően cáfolja a hivatalos osztrák történetírás és egyes, osztrákbarát magyar történészek, néprajzosok stb. állításait, miszerint az ezeréves történelmi határ helyett etnikai alapon tűzték ki az új magyar–osztrák államhatárt. Ausztria tehát mindenekelőtt a győztes antanthatalmak kegyéből, valamint ügyes háttér-diplomáciával érte el volt szövetségese és társállama, Magyarország rovására a területrabló céljait a párizsi békekonferencián.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Ausztriához végül Nyugat-Magyarországnak egy részét csatolták: összesen 4364 négyzetkilométer területet három várossal: Sopron, Kismarton, Ruszt és 345 településsel. Az 1910. évi népszámlálás szerint 345 082 lakossal, közülük 44 191 magyar (12,5%), 245 714 német (77,2%) és 49 374 horvát (14,3%) anyanyelvű volt. Az összes népességben, a feljegyzett magyar anyanyelvűeknél csaknem kétszer annyian, 80 632 fő (23,4%) tudott magyarul. Itt fontos rámutatni, hogy röviddel a saint-germaini békeszerződés október elején Karl Renner kancellár egy politikai találkozón használta a rövidített Burgenland kifejezést Ausztria újonnan szerzett területére, amely a köztudatban azonnal elterjedt.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A békeszerződés aláírása után Ausztriának már csak katonailag birtokba kellett volna vennie a megítélt nyugat-magyarországi sávot, azaz Westungarn egy részét. Hamarosan kiderült, ez volt a legnehezebb feladat az osztrák kormány számára, mert állt rendelkezésére megfelelő haderő. Ezt követően Ausztria hiába küldte jegyzékeit a párizsi békekonferenciához, az antant hallgatott, azaz nem sürgette a magyar terület átadását a bécsi kormányzatnak. Eközben Ausztria tovább szorgalmazta, hogy Nyugat-Magyarországon is tartsanak népszavazást. Azon felül javasolta, hogy azt Moson vármegye keleti részére, sőt Kőszegre és Szentgotthárdra is terjesszék ki, de e tervet hamarosan, 1920 januárjában ejtették. A magyar minisztertanács 1920. április 28-án vitatta meg a „nyugat-magyarországi kérdés külpolitikai vonatkozásait.”
Ezt követően dolgozták ki azt a tervet, hogy az Ausztriának ítélt terület átadását junktimba hozzák, vagyis összekapcsolják a szerb–hadsereg által 1918. október végétől megszállt Baranya vármegye és Pécs kiürítésével, amelyet a trianoni békediktátum Magyarországnak ítélt.
A közben, és az ezután is folytatott hivatalos magyar–osztrák határtárgyalások az ügyben nem hoztak eredményeket.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az átadandó terület ezt követően is Magyarország uralma alatt állt. A győztes antanthatalmak azonban határmegállapító döntéseik előtt itt sem voltak hajlandóak alkalmazni a nemzeti önrendelkezés elvét, ezért nem engedélyezték népszavazás kiírását. Ebben a helyzetben a magyar kormányzat kezdettől arra az álláspontra helyezkedett, hogy az Ausztriának ítélt területek megtartását, a bécsi kormányzattal kötendő kétoldalú szerződéssel igyekszik elérni. Az 1920. június 4-ei trianoni békediktátum végrehajtásának időpontjához közeledve azonban a magyar kormányzatnak a két állam közötti tárgyalásokon fokozatosan engednie kellett abból az álláspontjából, hogy a békeszerződésben Ausztriához rendelt terület teljesen Magyarországé maradjon. Az 1920. október első napján elfogadott új alkotmány Ausztriát kilenc önálló „Land”-ból, azaz tartományból, más nézetben „országból” – ezek között a legújabb „Burgenland” volt – álló parlamentáris szövetségi köztársasággá („Bundesstaat”) nyilvánította. Az elcsatolt Westungarn, azaz Nyugat-Magyarország új elnevezése, „Burgenland” ekkor vált hivatalossá, amelyet beiktattak a szövetségi törvénytárba. Később, 1921. január 25-én külön „Burgenland-törvényt” (’Burgenland-gesetz’) is hoztak.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Közben Ausztria 1920. október 11-én, több mint egy évvel a saint-germaini békediktátum aláírása után a párizsi békekonferencián „népszavazást kért Pozsonyban azzal az érveléssel, hogy ha már nem magyar, akkor inkább német, mint szlovák város”.

Az osztrák kormányzat kérését a békekonferencia elutasította.

A helyzetet 1921. március–április, majd október–november fordulóján tovább bonyolította Habsburg IV. Károly kétszeri sikertelenül zajlott visszatérési kísérlete a magyar trónra, amely a vitatott területet is érintette.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az antanthatalmak képviseletében Sopronban állomásozó Szövetségközi Tábornoki Bizottság „Plan de Transfert à l'Autriche du territoire de la Deutsch-West-Ungarn" címmel, 1921. augusztus 6-án kiadta az Ausztriának ítélt nyugat-magyarországi területek kiürítésére, átadására és átvételére vonatkozó tervezetet. A francia nyelvű okiratban a Burgenland elnevezést meg sem említik, az elcsatolandó területet „Deutsch-West-Ungarn"-nak hívják! Ausztria ekkor csak arra hajlott, hogy esetleg lemond Nagycenk községről, mert a családi kriptában ott nyugszik gróf Széchenyi István, „a legnagyobb magyar". A tábornoki bizottság északról déli irányba haladva, egy „A" , illetve „B" vonallal három – „A", „B" és „C" – övezetre osztotta a területet, amelyek kiürítését adott időpontokhoz kötötték. Az intézkedés lényege, hogy a magyar hatóságoktól az egyes részeket a tábornoki bizottság helyi képviselői veszik át, majd továbbadják az osztrák szerveknek. Így akarták elkerülni a szembekerülő magyar és osztrák alakulatok esetleges fegyveres összetűzését. A terület átadásának megkezdésére az antant végül 48 órás halasztást engedélyezett (augusztus 28-ig), mert a délszláv hatóságok nem adták át a trianoni békeszerződésben Magyarországnak ítélt a baranyai, bajai részeket.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Időközben az Etelközi Szövetség nevű titkos szervezet – melyben az korszak valamennyi politikai irányzata képviseltette magát – fegyveres ellenállásról döntött, és a magyar kormány tudtával Honvédelmi Bizottmányt hozott létre, amely Friedrich István volt miniszterelnök Sopron környékén nyíltan csoportosította saját fegyvereseit. A felkelők titokban történő összegyűjtését, és felfegyverzését Prónay Pál alezredes, volt különítményes parancsnok irányította, harcostársa, Héjjas Iván a Fertő tó környékén vonta körül csapatait. A soproni tábornoki bizottság terve alapján, augusztus 28-án reggel 11 harcoszlopba szervezve, osztrák csendőrosztagok (vámőrök kíséretében) átlépték a történelmi magyar–osztrák határt, hogy még aznap elérjék az „A” vonalat. Kettő kivételével, a 7. számú osztagot Pinkafő, a 8. számút Alhó községnél a Prónay Pál vezette felkelők – bár az osztrákok többszörös túlerőben voltak –, heves tüzeléssel visszafordulásra kényszerítették. Ugyancsak e napon a Sopron melletti Ágfalvánál, Héjjas Iván 120 fős csapatának egynegyed állománya megtámadta a bevonuló osztrák csendőrséget, itt esett el a felkelés első hősi halottja Baracsi László kecskeméti gazda. A három összecsapással kitört a nyugat-magyarországi felkelés.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Prónay Pál csapatai rövid idő alatt ellenőrzésük alá vonták Vas vármegye északi részét, ahol az „A” zónában sem az osztrák, sem a magyar kormánynak nem volt hatalma. A magyar kormány úgy döntött, hogy felfüggeszti az „A” vonaltól keletre elhelyezkedő „B” övezetben a Fertőrákos, Sopron, Léka, Pusztaszentmihály és Németújvár vonalában fekvő összes település kiürítését. Kormányerőként augusztus 28-án az „A” zónához tartozó Kismartonból, Sopronba érkezett egy csendőrzászlóalj Ostenburg Gyula őrnagy vezetésével, aki átvette a városparancsnokságot. A magyar kormány által a térségbe kivezényelt másik rendfenntartó erő, a csendőrséghez tartozó szegedi vadászzászlóalj volt Ranzenberger Viktor százados vezetésével. Ez az alakulat azonban továbbra is korábbi irányítóját, Prónay Pált tekintette valódi parancsnokának. A helyzetet nehezítette, hogy a magyar kormánynak nem volt jogalapja arra, hogy véget vessen a felkelők önálló tevékenységének, ugyanis a magyar katonai egységek nem léphettek be az „A” zóna területére.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Augusztus 29-én Nagyszentmihály és Felsőőr térségében folytatódott a felkelés, az utóbbi nagyközségnél Taby Árpád vezetésével 8 felkelő 200 osztrák csendőrt futamított meg egy géppuskával és kézifegyvereivel. Emellett Alhó, Fraknó, Borostyánkő, Németgyirót környékén folytatódtak harcok, melyek során a felkelők az országhatár mögé, Ausztriába verték vissza az osztrák csapatokat. Délen, a benyomult osztrák csendőrség 10. és 11. oszlopát támadták. A Szentgotthárd melletti Nagyfalván Endresz György az Atlanti-óceánt és Nyugat-Európát később átrepülő pilóta által vezetett mindössze 35 tagú csapat űzte ki a községből megszállókat, majd a határon túlra kergette vissza a csendőrök megerősítésére érkezett Volkswehr-századot. Augusztus 31-ére már nemcsak Gyanafalva és Rábakeresztúr környékét, hanem innen a történelmi határ mentén észak felé húzódó területsávot Pinkafő községig is a felkelők ellenőrizték.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Augusztus utolsó és szeptember első napjaiban már öt „felkelő hadsereg” állomásozott a térségben, becsült összlétszámuk 3500–4000 fő volt. Közülük mintegy 1500-an vettek részt a harcokban, a többiek helyőrségi feladatokat láttak el. Mindez nem volt véletlen: a korabeli magyar közvéleményt ugyanis mélységesen felháborította Ausztria gátlástalan területi követelése volt szövetséges társállamától, Magyarországtól, akivel együtt veszítette el a Nagy Háborút. Ostenburg Gyula őrnagy soproni csendőrzászlóaljához a helyi Bányászati és Erdészeti Akadémia hallgatóiból szerveződött ún. V. tiszti század csatlakozott, amely a Soprontól északnyugati irányba húzódó települések körzeteit foglalta el. Az akadémisták alakulatai ezt követően éjjelenként rajtaütésszerű sortüzekkel nyugtalanították a beszállásolt osztrák csendőröket. Szeptemberben már az egész elszakításra kijelölt nyugat-magyarországi területen folytatódtak a harcok.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A legsúlyosabb összecsapások szeptember 5-én zajlottak, amikor felkelők hajnalban, meglepetésszerű támadással a Léka–Pörgölény–Létér háromszögben bekerítették a 6. számú osztrák csendőrosztagot, majd a határ menti alsó-ausztriai Kirchschlag helységből a segítségére siető katonai alegységekkel együtt kiűzték az övezetből. Sőt a felkelők egyes csoportjai Kirchschlagba is betörtek, ahol állóharc alakult ki az osztrák katonasággal, majd a magyarok visszavonultak Ausztriából.
A kirchschlagi ütközet volt a legnagyobb összecsapás a nyugat-magyarországi felkelés történetében: 290 magyar felkelő, illetve 270 osztrák katona és 250 csendőr, valamint vámőr vett részt benne. A magyarok közül 7 volt a hősi halottak száma, az osztrákok 10 halottat vesztettek. A csata fordulópont volt, híre bejárta világsajtót, és ráirányította a figyelmet a megoldatlan nyugat-magyarországi helyzetre.
Ugyanezen a napon, szeptember 5-én Gyanafalva körzetében is súlyos harcok folytak, számos áldozattal. A feszült helyzetben az osztrák csendőrség túszokat szedett a helyi magyar vezetők közül, akiket brutálisan bántalmazták: például Horváth József királyfalvai római katolikus plébánost, akinek ügye nemzetközi visszhangot keltett.
A fogságba esett, súlyosan sérült Egan Imre vasi földbirtokost megkötözve a túloldali kirchschlagi kórházba szállították az osztrák csendőrök, a lakosság útközben ütlegelte.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Szeptember 8-án a felkelők egy osztaga és a soproni Bányászati és Erdészeti Akadémia tiszti százada vívta meg az osztrák kézen lévő település elfoglalásáért az ún. második ágfalvi csatát, megfutamítva az ellenséges csendőralakulat. A heves tűzpárbajban Machatsek Gyula erdő- és Szechányi Elemér bányamérnök hallgató, kadett-aspiráns, illetve alhadnagy, valamint Pehm Ferenc a későbbi hercegprímás, esztergomi érsek Mindszenty József unokaöccse, az Ostenburg-zászlóaljnál önkéntes évét töltő katona, hősi halált halt. A második ágfalvi csata újabb fordulatot hozott. Hatására az antanthatalmak nem teljesítették Johannes Schober kancellár kérését: antantcsapatok küldését, vagy az osztrák katonaság nyugat-magyarországi bevonulásának engedélyezését.
A párizsi békekonferencia úgy látta, hogy a következmények beláthatatlanok, mert osztrák–magyar háborúhoz vagy politikai válsághoz vezethetnek. A kancellár utasítására a megszálló egységek már szeptember 8-án megkezdték teljes visszavonulásukat a történelmi ezeréves magyar–osztrák határ mögé, és újraindították az osztrák határszolgálatot. Ezzel az elszakításra ítélt Nyugat-Magyarország gyakorlatilag teljes területe ismét magyar kézbe került.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Emiatt olasz közvetítéssel szeptember 11-én újabb magyar–osztrák tárgyalások kezdődtek, ezek során alakult ki az ún. „soproni félkör”, amely a további megbeszélések alapjává vált. Lényege: a magyar kormány azonnal kiüríti és átadja Ausztriának a nyugat-magyarországi sávot a kijelölt trianoni határig, ha biztosítékot kap Sopron város és környéke végérvényes átengedésére, és hozzájárul az igazságos határkijelöléshez. Ezt az osztrák kormány úgy fogadta el, hogy a lemondás egyetlen formája a népszavazás. A Bécsben eredménnyel kecsegtető magyar–osztrák tárgyalásokat alaposan megzavarta, hogy Héjjas Iván felkelő hadserege szeptember 21-én, Moson vármegyében kirobbantotta a 29-éig tartó összecsapásokat az osztrák alakulatokkal, amelyeket a következő napokban térség több tucat településéről megfutamodásra kényszerített. Ezzel szeptember végére az „A” övezet egésze az öt felkelő magyar hadsereg birtokába került, csak Lajtaszentmiklós, Lajtaújfalu és Királyhida maradt osztrák kézen, ahol a megszállók hídfőállásokat építettek ki.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Felsőőrön, az ősi magyar lakta őrvidéki terület központjában október 4-én, déli 12 órakor nagy tömeg előtt Prónay Pál fővezér kikiáltotta az önálló, független és semleges Lajtabánság államot. Válaszul a Sopronban aláírt átadási jegyzőkönyvre, valamint arra, hogy azt Ausztria nem fogadta el. „Ezzel az önrendelkezési jog reánk visszaszállott, amiért is döntenünk kell jövő sorsunk felett.” A lényeg: ha a terület ezer év után nem tartozhat Magyarországhoz, akkor az alig fél évszázados Ausztriához se csatolják. A népek önrendelkezése jogán legyen önálló állam. Lajtabánság alapítása elsősorban Prónay Pál, Héjjas Iván, Endre László és Apáthy László nevéhez fűződik. A felsőőri magyar királyi járásbíróság épületében az érintett nyugat-magyarországi községek és vármegyék küldöttei alkotmányozó gyűlést tartottak. Itt felolvasták, majd elfogadták a nyomtatásban 8 ezer példányban kiadott a „Függetlenségi Nyilatkozat”-ot, melynek címe: Kiáltvány a világ népeihez! Az okmány értelmében az államfői és a végrehajtó hatalmat az alkotmányozó gyűlés által választott bán gyakorolta a végrehajtó hatalomként szervezett hattagú kormányzótanács, azaz kormány segítségével.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A bán tisztségét ideiglenesen Prónay Pál, az e napon egyesített felkelő hadsereg fővezére (főparancsnoka) töltötte be. Másnap, október 5-én megalakult Lajtabánság állam kormánya, elnöke – egyben ideiglenes vallás-és közoktatásügyi miniszter – Apáthy László. Tagjai: Lévay Ferenc külügy-, illetve ideiglenes igazságügyi-, Bárdoss Béla belügy-, Hir György gazdaságügyi-, valamint Prónay Pál hadügyminiszter. Lajtabánság állam hivatalos nyelve a magyar, anyanyelvét azonban a hivatalosan, mint a magánéletben mindenki használhatja. A törvények, rendeletek magyar, német és horvát nyelven jelennek meg tekintettel arra, hogy Lajtabánság kikiáltása a területen élő e három népcsoport nevében történt. Átmenetileg a magyar állam törvényei maradnak érvényben. A bánság minden polgára nemzetiségi, nyelvi, vallási különbségre való tekintet nélkül a törvények előtt teljesen egyenlő s ugyanazon politikai és polgári jogok, valamint kötelezettségek részesei. A nyilatkozatot magyar, német és horvát nyelven adták ki, és falragaszokon terjesztették az elszakításra ítélt nyugat-magyarországi területen.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Lajtabánság kikiáltása után Prónay Pál, a magyar kormány által a „B” zónából kivont katonaság helyére a saját felkelő egységeit küldte, és ezt a körzetet is a ellenőrzése alá vonta. Ezzel – Sopron és környéke kivételével – az Ausztriának ítélt teljes nyugat-magyarországi terület a szabadcsapatok fennhatósága alá került. Az 1910. évi népszámlálás szerint Lajtabánság állam területe – Kismarton város, a Nezsideri, a Nagymartoni, a Felsőpulyai, a Felsőőri és a Németújvári járás – kereken 476 ezer katasztrális hold volt, 198 ezer lakossal. Lajtabánság kikiáltása kikényszerítette az olasz közvetítésű magyar–osztrák tárgyalásokat, amelyek október 11-én az olaszországi Velencében kezdődtek, és 13-án jegyzőkönyvvel zárultak. Ebben Magyarország vállalta a terület átadását Ausztriának, a felkelőcsapatok visszahívását és leszerelését. Cserébe Ausztria jóváhagyta, hogy a nyugalom megteremtése után Sopron és környéke hovatartozásáról népszavazás döntsön, amelyre 1921. december 14-16-án kerülhet sor. A Velencei jegyzőkönyv értelmében gróf Bethlen István kormánya október második felében megkezdte a felkelők leszerelését.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A párizsi Nagykövetek Tanácsa október 27-én jóváhagyta a Velencei jegyzőkönyvet. A Sopronban és környékén megtartandó népszavazás ellenében a magyar kormány végleg lemondott Nyugat-Magyarországról, amellyel megpecsételte a terület és Lajtabánság állam sorsát. A magyar kormány újabb intézkedéseket tett a felkelők leszerelésére. Végül Horthy Miklós kormányzó nyomására, Prónay Pál november 4-én végül kiadta csapatainak a kiürítési és a leszerelési parancsot. Ezzel megszűnt az 1921. október 4. és november 4. között fennállt Lajtabánság állam. A nyugat-magyarországi harcokban összesen 24 magyar felkelő és egy csendőr halt hősi halált. Osztrák részről 30 katona, 13 csendőr és egy hivatalnok esett el.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A Sopronban állomásozó Szövetségközi Tábornoki Bizottság november 10-én értesítette Ausztriát a terület kiürítéséről, és felszólította a békeszerződésben elszakított nyugat-magyarországi övezet katonai elfoglalására, amely 23 nap alatt, december 3-ára megtörtént. A Velencei jegyzőkönyvben az ún. soproni félkörben előírt népszavazást 1921. december 14–16-án Sopronban, illetve nyolc környező községben (Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk és Sopronbánfalva) tartották. Ennek során a leadott 24 063 szavazat közül 15 334 fő (65,08%) Magyarország, 8227 fő Ausztria javára döntött. Jogos örömmel adta hírül főcímében a helyi újság, hogy „7107 szótöbbséggel magyarok maradtunk”. Ennek következtében 44 628 katasztrális hold (256,82 négyzetkilométer) terület és 50 020 lakos térhetett haza. Ezt azt jelentette, hogy a saint-germaini békeszerződés, majd a trianoni békediktátum által Ausztriához rendelt terület 8,1%-át, lakosságának 16,1%-át tudta hazánk, igen kemény küzdelemben visszaszerezni. S ehhez hozzátesszük, hogy először ekkor sikerült elszakítani a trianoni bilincset. A soproni népszavazást követően Sopron városa és a környező nyolc község (Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk és Sopronbánfalva) Magyarországhoz való ünnepélyes visszatérésének napján, ugyancsak 1922. január első napján alakult meg hivatalosan Ausztria új, kilencedik tartománya, Burgenland.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az új magyar–osztrák államhatár 1922–1923. évi végleges megvonása során Magyarország további többletként, 19 756 kataszteri hold [113,70 négyzetkilométer] területet és azzal 5383 lakost szerzett vissza a trianoni határoknak a soproni népszavazás utáni újabb felülvizsgálatakor. Kiváltó oka Prónay Pál és követőinek második nyugat-magyarországi felkelési kísérlete 1922 júliusában, amikor 18-án a magyarországi Körmend városától kb. 10 km-re nyugatra kb. 30 felkelő betört osztrák területre, és Karácsfa község központjában tűzharcot vívott. Az eset olyan nagy nemzetközi visszhangot váltott ki, amely az államhatár újabb módosításához vezetett. Magyarországhoz ekkor a következő 10 község térhetett vissza: Kőszeg szomszédságában Ólmod, Szombathelytől nyugatra-délnyugatra a Pinka folyó völgyében Kisnarda, Nagynarda, Felsőcsatár, Alsócsatár, Magyarkeresztes, Németkeresztes, Horvátlövő, Pornóapáti és Szentpéterfa.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A történteket így összegezhetjük, amelyek elsősorban a nyugat-magyarországi felkelőknek – élükön Prónay Pállal és Héjjas Ivánnal, akik több mint ezeréves magyar földet védelmeztek –, és hazafiaknak köszönhetőek. A soproni népszavazással visszatért területhez hozzáadva az 1922–1923. évi határkiigazítás többletét, Magyarország mindösszesen 370,52 négyzetkilométer kiterjedésű térséget szerezhetett vissza az elrabolt nyugati végekből korábbi szövetséges társállamától, majd gátlástalan területkövetelővé vált szomszédjától, Ausztriától. S le kell szögezni: sem 1918 őszén, sem később, szó sem volt Burgenland tartományról, hiszen az, Ausztria, mint legújabb, kilencedik szövetségi tartományaként csak később, 1922. január első napján alakult meg hivatalosan, és határainak helyszíni kitűzése után ebben az évben, majd 1923-ban véglegesítette a Nemzetek Szövetségének Tanácsa.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Ismételten leszögezzük: Burgenland tartomány tehát 1922 előtt sohasem létezett sem történeti-táji, sem politikai-közjogi értelemben. Ezért e sorok írója nem vetíti vissza a trianoni békediktátum, majd a soproni népszavazás és az újabb határkiigazítás után meghúzott, jelenlegi magyar–osztrák határral kijelölt Burgenland területét és fogalmát a korábbi évszázadokba. Bár az ausztriai politika (és ideológia), a történetírás, a néprajz és más tudományok képviselői, és egyes magyarországi követőik is, az 1922. évet megelőző évtizedekben, századokban előszeretettel, következetesen Burgenlandnak nevezik a hajdani nyugat-magyarországi területet, ami azonban történelmietlen, a tények elferdítése és durva hamisítás.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Az 1920. június 4-i trianoni békediktátum után tehát alig egy év leforgása alatt kétszer szakadt szét a trianoni bilincs, amely a magyar közvéleményben sajnos, így nem tudatosodott. Miként az sem, hogy 1921 és 1941 közötti két évtized során hatszor tört szét a trianoni béklyó, miként erről a 100. évfordulóra, 2020-ban megjelent több mint 800 oldalas könyvembe szóltam. A címe: Nemzetünket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben (1938–1944). A kötet összesen 226 honatya, közülük 101 felsőházi tag és 125 képviselő életrajzát tartalmazza, a személyes adataik mellett törvényhozói munkásságuk, sorsuk, életük végéig tartó megpróbáltatásaik, küzdelmeik is visszatükröződnek a lapokon.
A bevezető fejezet szerint a kétszeri nyugat-magyarországi (őrvidéki) után harmadszorra 1938-ban a Felvidéken, negyedszerre 1939-ben Kárpátalján, ötödik alkalommal 1940-ben Erdélyben, és hatodszorra 1941-ben a Délvidéken szakadt szét a trianoni bilincs. Fontos lenne, ha mindezek a magyar közvélemény tudatában is meggyökereznének.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

A párizsi békekonferencia diktátumát a későbbiekben Horthy Miklós kormányzónak és magyar nemzeti kormányok rézben sikerült orvosolnia. Csonka-Magyarország területet 1941 tavaszára 79 641 négyzetkilométerrel, lakossága 5 millió 288 ezer fővel növekedett. Ezáltal Magyarország középhatalommá emelkedett, és a hazatért területekkel együtt kiterjedése elérte a 171 753 négyzetkilométert, népessége a 14 millió 683 ezer főt, akiknek 77,4%-a magyar anyanyelvű volt. A trianoni diktátummal elszakított 3,5 millió magyarból a trianoni bilincs hatszori széttörésével 2,62 millió (74,8%) magyar térhetett haza, és lett újra magyar állampolgár.

Dr. Botlik József — A nemzeti önvédelem megszervezésének elmulasztása 1918 őszén

Végső következtetések néhány sorban. Károlyi Mihály és kormány már 1918. november végén legalább 300 ezer magyar és mintegy 40 ezer ruszin katonát tudott volna csatasorba állani a Magyarországra tört ellenséges, a kb. 4 ezer cseh, a kb. 4-5 ezer román és a kb. 20 ezer délszláv (főként szerb), összesen csak kb. 28–29 ezer fős csapatok ellen. Mivel ezt elmulasztotta, Károlyi Mihály és „pesti társasága” elkövette a hazaárulás bűntettét. Mindezek egyenes úton vezettek a történelmi Magyarország gátlástalan feldarabolásához és megcsonkításhoz, aminek következében elveszítette Horvát-Szlavónország nélküli területének (282 870 négyzetkilométer) csaknem háromnegyedét (189 907 négyzetkilométert), lakosságának kétharmadát (10 millió 649 ezer főt). A trianoni békediktátum következtében Magyarország területe 92 963 négyzetkilométerre, lakossága 7 millió 615 ezer főre csökkent.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

„Oly mélyre estünk, hogy nem hullhatunk már,
nincs is magas és nincs számunkra mély.
Anyánk nyelvén sikoltunk a világhoz,
mi lesz szivünkkel és mi lesz szavunkkal,
ha jő az éj?”

Kosztolányi Dezső:
Magyar költők sikolya
Európa költőihez 1919-ben

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Bevezetés

1919 a magyar történelem egyik legkilátástalanabb éve volt, két rendszerváltoztatással és egy rövid, de katasztrofális kimenetelű háborúval. A március 21-én létrejött proletárdiktatúra szakított a megelőző 125 nap — vagyis a Károlyi-korszak pacifista — lényegében fegyveres ellenállás nélküli katonapolitikájával, és a háború mellett döntött. Ez a fegyveres konfliktus jóval kevésbé volt véres, mint a megelőző világháborús évek, de most maga az ország vált hadszíntérré. A magyar bolsevik állam a szó legszorosabb értelmében a puszta létéért harcolt. Minthogy azonban a proletárdiktatúra minden módon igyekezett felszámolni a hon fogalmát*1*, ez a harc valójában csak a világforradalom egyik epizódját képezte.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A külső ellenséggel folytatott harc mellett hangsúlyos szerepet kapott a belső ellenséggel folytatott küzdelem, amely mindenekelőtt a vörösterrorban öltött testet. A kommün fegyveres konfliktusa méltán érdemelheti ki az „ellentmondások háborúja” értékelést is: a bolsevik rendszer — több-kevesebb alappal — nem bízott saját haderejében. Ezzel az amúgy is igen súlyos helyzet — az ország lényegében egy ostromlott erődre hasonlított — tovább éleződött, és végeredményben ez a dichotómia pecsételte meg az első magyar totális diktatúra sorsát. Jelen tanulmányban ezen — minden korábbinál totálisabb — háború történetét foglalom össze.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A háború előzményei

„Megrendülve jelentem Excellenciádnak a most fellépő körülményeket: a csapatok közül több mint 30 hadosztály, nemzetiségre való tekintet nélkül vonakodik, hogy folytassa a harcot.” (A cs. és kir. Vezérkar főnöke, Arz Artur Hindenburghoz, 1918. október 28.)*2*

A világháború elvesztése kétségbeejtő állapotban találta Magyarországot. A császári és királyi haderő a háború utolsó napjaiban közel négyszázezer hadifoglyot vesztett, a hátországban pedig káosz uralkodott. A nagy háború 51 hónapja végletesen kimerítette az országot: alapvetően ez az alapkörülmény határozta meg a későbbi hónapok mozgásterét.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A magyar kommün háborújának története így elválaszthatatlan az első világháborútól: a konfliktus a világégés egyik záróakkordjaként is értelmezhető.

Az Osztrák–Magyar Monarchia számára a háború a padovai fegyverszünettel (1918. november 3.) úgy ért véget, hogy eddigre a dualista állam de facto megszűnt létezni. A történelmi Magyarország körülbelül 661 ezer halottat és nagyságrendileg 750 ezer sebesültet, illetve hadifoglyot veszített a Nagy Háborúban:*3* az országot így kivérzett állapotban találta 1918 őszének krízise.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A katasztrófa elmélyüléséhez azonban végzetes módon járult ugyanezen év október végének rendszerváltoztatása. Károlyi Mihály gróf kormánya igazolandó demokratikus és progresszív szándékait a haderő demilitarizálása, sőt újraformálása mellett döntött. Ez a politika hibás feltételezések és elgondolások mentén alakult ki: a normál körülmények között szigorú alá-fölérendeltségre épülő katonai világban ugyanis nem lehet demokratizálni. Ezt a koncepcionális bajt tovább növelte a Károlyi-kormány külpolitikája, amely baklövések hosszú sorozatát jelentette.
A kormányfő egyrészt túlságosan támaszkodott háború előtti francia összeköttetéseire*4*, másrészt biztosra vette, hogy világforradalom fog kirobbanni, végül pedig abban is bízott: a pacifizmus hirdetése az ellenséget ki fogja engesztelni.*5*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Demobilizálás

„A demobilizálás és a rendteremtés óriási feladatai természetesen háttérbe szorítják a belpolitikai érdeklődést”.[6]

Ezen tényezők hatására a magyar haderő demobilizálásának mértéke még a belgrádi fegyverszünet (november 13.) korlátozásait is meghaladta: a balkáni antant haderővel kötött megállapodás révén 6 gyalog- és 2 lovas hadosztály lett volna fegyverben tartható. Ezeket a divíziókat azonban a november 16-án megalakult Magyar Népköztársaság nem töltötte fel, továbbá feloszlatta a Magyar Néphadsereg névre keresztelt nemzeti haderő tüzérségi, és hadmérnöki karát[7], továbbá vezérkarát.[8] Emellett nyugdíjazták a haderő teljes tábornoki karát, valamint az ezredesek nagy részét is.[9]

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A Károlyi-korszak általában nem bízott a reguláris haderőben, ezért a paramilitáris, vagy auxiliáris fegyveres erők reneszánszukat élték ekkor. Szerveztek védőrséget, népőrséget, illetve nemzetőrséget is.*10*

A pacifizmus vezéralakja a cs. és kir. haderő tüzérezredese, Linder Béla lett, akinek 1918. november 2-i „*Nem akarok többé katonát látni!*” mondata nem pusztán szállóigévé, hanem az egész időszak egyik vezérgondolatává lett.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Linder elkerülhetetlen bukása után Bartha Albert vezérkari alezredes lett a hadügyminiszter. Az új tárcavezető helyesen ismerte fel a katonatanácsok bomlasztó szerepét, de nem tudott megbirkózni azzal a feladattal, hogy megakadályozza a haderő szétesését. December 12-én — zömében budapesti katonák — követelték a hadügyminiszter lemondását. Károlyi másnap le is cserélte a hadügyminisztert — a bolsevik befolyás alatt álló budapesti katonatanács lényegében megpuccsolta Barthát.*11* A haderő demobilizálása annak ellenére folytatódott, hogy az 1896–1900 között született 5 évfolyamot a Hadügyminisztérium visszatartotta: 1918. november végéig 700 ezer, december végéig pedig 1,2 millió katona szerelt le.*12* Az ekkori hetek katonapolitikája végeredményben megpecsételte a történelmi Magyarország sorsát, és ezt a leszerelési folyamatot még a hazai bolsevizmus is támogatta.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Az 1918. november 24-én létrehozott Kommunisták Magyarországi Pártja immár intézményes keretek közepette képviselte a bolsevizmus ügyét. Megfelelve az általános lenini irányelveknek, a haderővel kapcsolatban a következő célokat tűzték ki a hazai kommunisták:

„Az állandó hadsereg s a fegyveres erő különleges osztagainak (rendőrség, csendőrség, határrendőrség stb.) eltörlése, s helyettesítése a fölfegyverzett proletariátus osztályhadseregével, a burzsoázia lefegyverzése.” *13*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Látens háború

„Az igazság szava vagyunk:
*»Ne bántsd, Világ, a magyart!«”*14*

A padovai, majd belgrádi fegyverszünet ellenére Magyarország szinte hadiállapotban volt szomszédjai terjeszkedése miatt. Az antant ugyanis nem tartotta be az aláírt egyezményeket, és egyre mélyebben nyomult be az ellenség az országba. Ez a folyamat óhatatlanul összekapcsolódott a magyar területi integritás kérdésével, amely a honvédelem egyik központi problémája volt.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Az 1919. évi háború megértéséhez röviden át kell tekintenünk azt, mi is volt a Népköztársaság, majd a kommün honvédelmi célja. 1918 őszén szinte minden magyar politikai erő kiállt a területi integritás mellett — az ellenség által megszállt területeken a magyar közigazgatás részben tovább működhetett, továbbá a végső döntést a békekonferenciának kellett kimondania. Tragikus módon azonban a területi integritás kérdése a forradalom–ellenforradalom témakörébe került, így a szociáldemokraták 1918 decemberében már feladták az integer Magyarország megvédését. Ahogy a párt újsága megfogalmazta:

„Ha a nem magyar ajkúak nem akarnak velünk egy államban élni, kísérletet sem szabad tenni kényszereszközök alkalmazására. De azt kérdezzük a budapesti egyetem tanáraitól és mindazoktól a magyar uraktól, akik most ligát alakítanak Magyarország területének megvédésére, vajon milyen eszközökkel akarják ezt a területi épséget megvédeni?” *15*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

November 22-én román csapatok érkeztek a Székelyföldre, majd rövid idő alatt átlépték a belgrádi fegyverszünet által megállapított demarkációs vonalat. December 2-án Marosvásárhely, karácsonykor pedig már Kolozsvár is elesett. Ugyancsak a karácsonyi ünnepkör idején szállta meg az antant Kassát (december 29.), Szegedet (december 30.), valamint Pozsonyt is (január 1–2.).*16* Az a tény, hogy a történelmi Magyarország három ilyen meghatározó városát vesztette el 8 nap alatt, hűen jelezte a katasztrófa mértékét.

A Károlyi-rendszer 1919 márciusának elején szakított csak korábbi politikájával: a Népköztársaság elnöke március 2-án mondta el híressé vált *„Nem! Nem! Soha!”* beszédét — eddigre azonban már késő volt, mivel az ország közel kétharmadát már megszállta az antant. A rendszernek a végső kegyelemdöfést a hírhedt Vix-jegyzék adta meg: ekkor lényegében már csaknem a teljes Tiszántúlt is ki kellett volna üríteni. Ebben a kétségbeejtő helyzetben történt meg a bolsevik puccs, majd a Magyarországi Tanácsköztársaság (a továbbiakban: MTK) megalakulása.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Létrejön a Vörös Hadsereg

Március 21-én Magyarország első totális diktatúrája jött létre — és ez a tény természetesen a haderőre is kifejtette hatását. A Kun Béla vezette proletárdiktatúra három nappal megalakulása után, március 24-én kiadta a Vörös Hadsereget létrehozó rendeletét. A haderőt ekként definiálták: *„A Vörös Hadsereg a proletárság osztályhadserege. Minden katonájának egyenlő kötelessége a forradalmi proletárság érdekeinek védelme minden külső és belső ellenség ellen, harc a világproletárság felszabadításáért.”**17* A hadsereg új főparancsnoka, Böhm Vilmos pedig kijelentette: *„Nem ellenségünk a magyar, nem ellenségünk a német, nem ellenségünk a francia, […] csak egy ellenségünk van: a burzsoázia. [...] Nem imperialista célokért indultok háborúba, nem területszerzés a mi célunk.”**18*

Böhm hadsereg-parancsnoki kinevezésének sajátos iróniát kölcsönzött az a tény, hogy 1918. november elején — még a Károlyi-kormány megbízottjaként — a haderő leszerelését irányította.*19* Mint látjuk, a proletárdiktatúra azonos szintre hozta a belrend fenntartását és a háborút: ennek egyenes következménye lett az állami szintre emelt vörösterror.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A következő napokban olyan rendszerváltoztatás történt a haderőn belül, amely a teljes magyar hadtörténelemben példátlan volt. A hadügyi népbiztosok — Pogány József, Szamuely Tibor, Szántó Béla — folytatták a fegyveres erők „*demokratizálását*”, amelynek keretében eltörölték a rendfokozatokat. A szakmát képviselő — immár volt — tiszteket, altiszteket politikai biztosok, komisszárok ellenőrizték, lényegében a szovjet-orosz kettős parancsnoki struktúrát adaptálva a hazai viszonyokra.*20* A kaszárnyákat azonnal „a munkásmozgalom és a szocializmus nagy vezéreiről” nevezték el, vagyis PC nevekkel ruházták fel, így lett pl. a Ferenc József-laktanyából Marx-laktanya, a Károly király névből pedig Bebel.*21* A mór megtette kötelességét, a mór mehet! elvének megfelelően a katonatanácsokat felszámolták.*22*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Bár a haderőt „a proletariátus osztályhadseregeként” definiálta, a rendszer bizalmatlansága saját haderejével szemben mindvégig súlyos probléma maradt az 1919. évi háború során. A Károlyi-korszakból megközelítően 48 ezer katona maradt: ilyen kevés emberből tevődött össze a Vörös Hadsereg magva. Az antant csehszlovák–román–szerb–francia alakulatai mintegy négyszeres fölényben voltak.*23* Abban azonban, hogy ez a helyzet létrejött, jelentős szerepet játszottak a katonatanácsok, amelyek sok esetben bolsevik befolyás hatása alatt álltak. Ez viszont azt jelentette, hogy az új Vörös Hadsereg a siker esélye nélkül vehette fel a harcot az antanttal. Ezt a dichotómiát az egyik márciusi röpirat így foglalta össze:

*„Antimilitaristák voltunk, amíg a hadsereg a burzsoázia osztályhadserege volt, vörös hadsereget toborzunk abban a pillanatban, amikor a hadsereg a proletariátus osztályhadseregévé lesz. […] Magyarország proletársága márciusi forradalmával kiverekedte magának ezt az új világot, és új, kommunista társadalmi rendjét minden ellenféllel és ellenséggel szemben meg akarja védeni fegyverrel a kezében is.”*24*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Kun Béla külügyi népbiztos március 24-én jegyzékben elismerte az 1918. november 13-i belgrádi konvenciót, de elutasította a Vix-jegyzéket. Március 30-án távirati úton értesítette Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság kormányát területi követeléseik elvi elismeréséről*25*, ezzel feladta a magyar területi integritás elvét. A leendő kisantant tagjai azonban nem tárgyaltak: a csehszlovákok április 9-én, hét nappal később pedig a románok indítottak támadást. Ezen katonai akciók formailag a proletárdiktatúra leverésére, gyakorlatilag minél nagyobb területek megszerzésére irányultak. Elmondható azonban, hogy hiányzott a koncentrált és egyidejű antant offenzíva, amely napokon belül megdönthette volna a magyar kommünt, hiszen „*a magyarokkal szemben álló államok hadseregének mindegyike külön-külön erősebb volt a magyar hadseregnél, együttes hadipotenciáljuk pedig többszörösen meghaladta a magyar hadsereg erejét*”.*26* Erre a közös támadásra azonban nem került sor, nem kis részben amiatt, mert a támadó antant államok egymás tevékenységét is gyanakvással kísérték, és nem kívánták a többi félnek kikaparni a gesztenyét.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Ellenség a kapuknál

Április 16-án támadást indított a román királyi haderő, amely gyors sikereket hozott az antantnak. Paradox módon korábban az MTK úgy ítélte meg, hogy a románokkal szemben védett vonal relatíve védhető, miközben a kommün északi frontja volt a leggyengébb, továbbá a déli arcvonalán voltak a legjelentősebb antant erők.*27* Ez súlyos tévedésnek bizonyult, és a proletárdiktatúra vezetői néhány nap leforgása alatt döbbentek rá, hogy a rendszer végveszélybe került. A gyenge — még a Népköztársaság idejében szervezett — magyar egységek a siker esélye nélkül védekezhettek: egyedüli ütőképes alakulatot csak a Székely Hadosztály jelentett. Ebben a divízióban azonban a budapesti tanácskormány egyáltalán sem bízott: még a népköztársasági reflexek alapján inkább egy ellenforradalmi alakulatként, semmint a Vörös Hadsereg egységeként tekintettek rá.*28*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Nagy Pál székely dandárparancsnok elkeseredetten állapította meg: *„Fegyverem és munícióm nincs, nincs is célja semmiféle toborzásnak. Jönnek a románok, de ez így van rendjén. […] A kormányzótanácsot szedett-vedett zsidók alkotják és bennünket, hivatásos tiszteket megfosztanak rangunktól és háttérbe tolnak akkor, amikor az ezredek élére éretlen zsidógyerekeket állítanak.”**29* Április 26-án a divízió letette a fegyvert, és ezzel lényegében eldőlt a Tiszántúlért folytatott harc. A katasztrófát Szolnok május 1-jei eleste tetőzte be.

Április 19-én Kun megfogalmazta a háború céljait, vagyis, hogy miért harcol a kommün: *„Nem azért, mintha a területi integritás alapján állnánk, nem azért, mintha mi a régi Magyarország nemzetiségi elnyomását akarnónk felújítani, hanem azért, mert élni akar a dolgozó proletárság magyarországi köztársasága. Nem voltunk hajlandók visszavonni a demarkációs vonalat. […] azért, mert nem akartuk szűkíteni azt a területet, amelyben a proletariátus az úr.”**30* A bolsevik állam mintegy két hét leforgása alatt elveszítette a Partiumot, valamint a Tiszántúlt is — a román offenzíva előtt a még mintegy 110 ezer négyzetkilométert ellenőrző proletárdiktatúra területének egyharmadát könyvelhette el veszteségként.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Ebben a kétségbeejtő helyzetben a magyar kommün lényegében csak a külső körülmények kedvező fordulatában, a csodafegyverként várt világforradalomban bízhatott. Kunfi Zsigmond népbiztos április 20-án ezen várakozásokat így fogalmazta meg: a proletárdiktatúra feladata, hogy „*szakadatlan elektromos áramlást irányítson nyugat felé, amely által a nyugtalanság, a szociális forradalom, a lázadás szelleme innen Magyarországról tovább terjedjen, ami által szakadatlan kontágium induljon útnak úgy, hogy a nyugati államok kapitalistái egy pillanatig se nyugodhassanak*”.*31*

E pillanatig azonban valahogy túl is kellett élni — amennyiben ugyanis a románok átkelnek a Tiszán, az összeomló Vörös Hadsereg vajmi kevés eséllyel védelmezte volna a rendszer legfontosabb támaszát és bástyáját, vagyis Budapestet.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

E kritikus napokban a kommün az 1870. évi párizsi eseményekhez hasonlóan felkészült a pusztulásra, valamint az utolsó emberig való harcra — a Forradalmi Kormányzótanácsban ugyanis lesöpörték a lemondás lehetőségét, Kun Béla pedig hadműveleti területté nyilvánította a magyar fővárost.*32* Néhány nappal később létrehozták Budapest katonai főparancsnokságát, amelynek feladatául a főváros „belrendjének és biztonságának teljes fenntartását” szabták; emellett karhatalmi osztagokat kellett vidékre küldeni. Budapestet pedig várrá kellett kiépíteni.*33* Két héttel korábban a bolsevik néptribunus szinte totális háborút hirdetett, amikor kijelentette: „*Első feladatunk, hogy mindenkit, aki csak nélkülözhető itt Budapesten, aki csak nélkülözhető itt a központi igazgatásban, minden proletárt, a proletariátus minden képviselőjét küldjük ki a frontokra!*”*34*

E kritikus órákban történt a poroszlói tizedelés, amelyet Lukács György népbiztos-komisszár hajtatott végre — helyreállítandó az 5. hadosztályban megingott fegyelmet.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Kun Béla április 30-án az antant felé békejegyzéket küldött, amelyben ismét aláhúzta, hogy az MTK nem áll a területi integritás alapján. Mindez azonban érdemben nem lassította az antant felvonulását, valamint a kommünnel szembeni agresszív attitűdjét.

A rendszer szerencséjére azonban Bukarest megelégedett azzal, hogy csapatai elérték Romania Mare tervezett nyugati határát, és leállította a hadműveletet.*35*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A háború első szakasza — a román offenzíva — gyors sikert hozott Bukarestnek: a proletárdiktatúra néhány nap alatt olyan kulcsfontosságú városokat vesztett el, mint Nagyvárad, Szatmárnémeti, Debrecen, Nyíregyháza. Május 2-án pedig a csehszlovákok Miskolcot foglalták el. E katasztrófával felérő kudarc okát a rendszer alapvetően a Károlyi-korszakra vezette vissza. A román támadás nyomán Landler Jenő népbiztos kijelentette: *„A még Károlyi alatt dezorganizált hadsereg nem vetette alá magát semminemű fegyelemnek és a legjobb állásokat, kevés kivétellel, puskalövés nélkül adta fel.”**36* Néhány nappal később — április 25-én — pedig Kun Béla állapította meg, hogy *„a hadsereget dezorganizálták és nem lehet egy napról a másikra kellően organizált hadsereget teremteni”*.*37* A főparancsnokság hiába hivatkozott arra, hogy *„fel kell hívni a csapatok figyelmét arra, hogyha a régi kapitalisztikus rendszer alatt tudtak a kizsákmányolók érdekében fegyvert ragadni és 4 és ½ éven keresztül ezért lövészárokban, idegen országokban szenvedni, tudjanak a proletárhaza érdekében […] vért áldozni és ezért, ha kell, életüket is adják oda”*.*38* A proletárdiktatúra vezetői tehát a háború első szakaszának kudarcát egyértelműen a Népköztársaság katonapolitikájára vezették vissza — ebben a tekintetben pedig nagymértékben igazuk volt.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A román győzelem révén Budapest mind északról, mind keletről komoly fenyegetésnek volt kitéve, miközben a szerb–francia haderő is mindössze 150 km-re délre foglalt el állásokat. Ez azért is volt súlyos fenyegetés, mert ellentétben a korábbi világháborús évek gyakori állásharcával most egy mozgó háborúról volt szó — ennek legfőbb oka az volt, hogy viszonylag kis erők jutottak nagy arcvonal-szakaszokra.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Az északi hadjárat

A románok megállása egyelőre megmentette a proletárdiktatúrát — a váratlanul kapott idő lehetőséget adott arra, hogy a kommün mozgósítást hajtson végre. Május folyamán mintegy 130 ezer katonát sikerült kiállítani — így a Vörös Hadsereg mintegy megháromszorozta háború eleji létszámát. A katonákat abban a reményben hívták harcba, hogy küszöbön áll az ellenség csapatainak tömeges dezertálása. Május 6-án egy szerb röpirat így fogalmazott ezzel kapcsolatban:

„A magyar hírlapok olyan híreket terjesztenek, mintha a szerb hadsereg eldobta volna a fegyvert és mintha Szerbiában kommunisztikus forradalom ütött volna ki. Magyarok! Ne higgyetek ilyen hazugságoknak! Mindezt Pesten gondolták ki abból a célból, hogy megtévesszék a könnyenhívőket, […] A szerb paraszt és városi polgár nem bolond megengedni, hogy sok fáradsággal és nehéz munkával szerzett vagyonát holmi utcai kommunisztikus tömeg szétrabolja.” *39*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A délszláv propaganda sajnálatos módon épp a katonai fegyelem terén bizonyult igaznak: számos helyen és ponton követtek el visszaéléseket a Vörös Hadsereg egységei. A vácrátóti körzet gazdasági biztosa május elején a következőket jelentette: *„A legénység rettenetesen garázdálkodik, a Vigyázó-féle kastélyban betörések egész sorozatát követték el. Részegeskednek, lövöldöznek. Halastóban kézigránátokkal halásznak. A községi lakosságnál betöréseket követnek el.”*40* 1989 előtt főleg arról nem volt PC beszélni, hogy az atrocitásokban a nemzetközi alakulatok jártak élen.*41* A meglazult fegyelemre jellemző, hogy Böhmnek külön tiltó rendelkezést kellett hoznia arról, hogy a csapatok katonái mellett semmiféle női hozzátartozó nem tartózkodhat.*42*

A Vörös Hadsereg egyik legégetőbb problémája volt a megfelelő tisztikar hiánya: a 6. hadosztály például arról számolt be május elején, hogy *„a legénység elég jó, a parancsnokok azonban nem érnek semmit”*: az egyik századot például egy volt tizedes vezette, az egyik géppuskás század parancsnoka pedig egy korábbi honvéd volt.*43*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Ebben a helyzetben a proletárdiktatúra a támadás mellett döntött: Clausewitz fontos hadászati elvét, miszerint minden védekezésnek addig van értelme, amíg a megfelelő mértékű ellentámadást ki nem lehet dolgozni, még a vörös kommün is megfogadta. A három lehetséges irány közül a csehszlovákok ellen indított hadjárat tűnt a legígéretesebbnek: egyrészt ez az ellenséges haderő volt a leggyengébb, másrészt katonadiplomáciai szempontok is az északi irány mellett szóltak.
A Vörös Hadsereg Főparancsnokságán heves vita bontakozott ki arról, hogy pontosan milyen csapásirány legyen a hadjárat célja: Stromfeld Aurél vezérkari főnök alapvetően északnyugati irányban támadt volna, ugyanakkor a szovjet-oroszokkal való egyesülés lehetősége,*44* valamint a borsodi iparvidék visszafoglalása és biztosítása az északkeleti támadást erősítette. Az offenzíva előkészítése gyanánt május 20-án a Vörös Hadsereg Emőd körzetében heves lövegtüzet zúdított a csehszlovák haderőre, majd egy rövid, de heves csatában visszafoglalta Miskolcot.*45*
A közös csehszlovák–román ellentámadás visszaverése után az új haderő története első komolyabb sikerét könyvelhette el. Eközben a front nyugati szárnyán is sikerült visszafoglalni területeket: így az Ipolyságot, valamint Losonc környékét is a proletárdiktatúra ellenőrizte.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A sikerekben jelentős szerepet játszott, hogy Stromfeld intenciói nyomán a Hadügyi Népbiztosság helyesen ismerte fel, hogy az első világháborúval szemben az arctámadásokra kell figyelni, hanem *„kitérő arcbéli csoportokkal”*, esetleg erős tartalékok megkerülő mozdulataival kell sikert elérni.*46*

E kezdeti sikerek után 1919. május 30-án hajnali 4 óra 30 perckor a Vörös Hadsereg megindította az offenzívát: Stromfeld elsőként Kassa felé tört előre, majd csapatai a Hernád völgye mentén haladtak észak felé.
A csehszlovák haderő itt védekező keleti szárnya súlyos vereségeket volt kénytelen elkönyvelni: most ütközött ki ezen alakulatok tapasztalatlansága. 1919. június 10-én a Vörös Hadsereg elérte Bártfát, és ezzel a történelmi Magyarország határát, miközben az arcvonal középső szakaszán Körmöcbányáig, nyugati szektorában pedig Érsekújvárig jutott.*47*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Az északi hadjárat a magyar hadtörténelem egyik kiemelkedő fejezete — ezt az epizódot valóban joggal kötötte össze a bolsevik történetírás 1848/49 sikereivel. Bebizonyosodott, hogy a magyar haderő kedvezőtlen létszámviszonyok és külső körülmények közepette is képes hatékonyan harcolni. A Vörös Hadsereg *„jelentős túlerővel szemben jelentős sikereket aratott és csak a többszörös ellenséges túlerő nyomására, de nem utolsó sorban az országban uralkodó belső politikai zűrzavar hatására kényszerült harcát feladni”*.*48* Mindent egybevetve az északi hadjárat azt bizonyította, hogy 1918 őszén sem lett volna irreális a fegyveres honvédelem ügye. A front nyugati szektorában jóval kisebb előrenyomulás történt, sőt június 21-én a Garam völgyében harcoló 2. munkásezreden rajtaütöttek a csehek, és az alakulat 70 %-os veszteséget szenvedett.*49*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A rendszer önmeghasonlása

„Ha meggondoljuk, Kunék kormányzatának egész kártyavára hazugságokra volt építve. Egyetlen kivétel volt e tekintetben […] a katonai jelentések és intézkedések birodalma, amelyekben a hadvezetőség leplezetlen nyíltsággal és őszinteséggel tárta fel és mondta meg mindenkinek szemébe a valódi állást.”
(Breit József)*50*

A szorult helyzetben lévő csehszlovák haderőn a párizsi békekonferencia segített: jegyzéket intézett Kun Bélához, amelyben az előző hetekben visszafoglalt felvidéki területek kiürítését kérték, cserébe felajánlva a románok által megszállt Tiszántúlt, amellyel máskülönben Bukarest megsértette a belgrádi fegyverszünetet. A jegyzékben meghatározott demarkációs vonalak északon és keleten lényegében az egy évvel későbbi trianoni országhatárral egyeztek meg.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

1919. június 16-a az MTK történetének, így a háborúnak is egyik legkritikusabb napja volt. A bolsevik párton belül heves vita robbant ki Clemenceau jegyzékével kapcsolatban. Ekkor Stromfeld Aurél kendőzetlenül — és utólagos ismereteink birtokában — helyesen állapította meg a következőket:

*„Az ultimátum elfogadása kapitulációt jelent. Ennek következménye egy életképtelen állam [ez lényegében a mai Magyarországot jelenti – LD], amelynek minden tagja a csecsemőtől az aggastyánig tönkremegy. Lassú, de biztos halált jelent ez. Katonailag olyan határok vannak megállapítva, amelyek a védekezést, a megfojtás ellenes intézkedéseket lehetetlenné teszik. A győzelmesen előrenyomuló csapatok visszavonulása szétzüllésre vezet, amelynek folyománya az anarchia. Ha az ultimátumot nem fogadjuk el, akkor végtelenül nehéz napok elé kerülünk, ha a proletariátus átérzi történelmi hivatását, még a győzelem lehetősége is megvan, de ha le is győzik, csak időlegesen van legyőzve.”*51*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Ebben az esetben végeredményben a reálpolitika érvényesült: Kun elfogadta a francia javaslatot. A külügyi és hadügyi népbiztos ezen döntése, amellyel elfogadta Clemenceau-jegyzékét, és ezzel lepaktált az imperialista antanttal, megpecsételte a proletárdiktatúra sorsát.
Az alapvetően sikeres északi hadjárat eredményeinek feladása szétzilálta és teljességgel demoralizálta a Vörös Hadsereget: a megszállt területekről származók nagy része vissza akart térni szülőföldjére, a 45 éven felüli katonák tömegei is felmentésüket kérték: különösen a Felvidékről származók morálja apadt a mélypontra.*52* Mind Böhm, mind Stromfeld lemondott — a haderő „*volt*” tisztikara úgy érezte, hogy a háború elveszett. 1919. július 5-én a Vörös Hadsereg 166 zászlóalja 56 084 puskalétszámot tett ki: így az északi hadjárat végi, vagyis a június 15-i helyzethez képest már 4000-rel csökkent a harcoló állomány. Hasonló tendencia volt megfigyelhető a tüzérségénél, amely ezen időszakban majdnem 50 löveget vesztett, és 265 löveget számlált.*53*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Az új vezérkari főnök, Julier Ferenc július 6-án kinevezésekor az alábbi — nem túl biztató — nyilatkozatot adta ki:

„Az ország válságos helyzetben van. Külső és belső ellenség vállvetve dolgozik azon, hogy az ezeréves Magyarország megsemmisüljön. Ily körülmények között csakis az erős, jól fegyelmezett hadsereg biztosíthatja az ország megmaradását, a belrend fenntartását és hazánk átvezetését a boldogabb jövő felé.” *54*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Háború a belső ellenséggel

„Ha elvünkről van szó, egy pár száz hulla, az nulla.”

(Weisz politikai biztos)*55*

A Tanácsköztársaság belpolitikája szinte a magyar társadalom egészének okozott különféle érdeksérelmeket. Az intézkedések a legmélyebb hatást mégis a vidéki Magyarországon váltották ki, ahol az MTK igen csekély társadalmi bázissal bírt csupán.

Június 4-én a Forradalmi Kormányzótanács már az egész Dunántúlt hadműveleti területté nyilvánította a sorozatos kisebb felkelések nyomán.*56* Két nappal később óriási vasutassztrájkra került sor. A Vörös Hadsereg legnagyobb belföldi harcára június 18. és 24. között került sor a Duna–Tisza-közén. A bolsevik haderő — paramilitáris alakulatai segítségével — valóságos vérfürdőt rendezett: az erőszak centrumában Dunapataj községe állt.*57*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Jóval kevésbé volt véres a június 24-én levert budapesti, ún. monitor-lázadás, de mivel a „*proletár parancsnokképző-tanfolyam*” (a korábbi Ludovika Akadémia ekkori hivatalos elnevezése)*58* katonáinak és növendékeinek lázadása a fővárost érintette, és ezen belül a proletárdiktatúra idegközpontjának kiiktatására irányult*59*, a rendszer számára igen fontos volt annak leverése. Jóllehet katonai értelemben a „*belső ellenséggel*” való harc jóval kisebb fontosságú volt az antanttal folytatott háborúnál, mégis a történelmi emlékezetben — érthető módon — fordított arányosság figyelhető meg. Ki kell emelnünk, hogy a vidéki Magyarország sok esetben az MTK CIX. számú rendelete miatt fogott fegyvert, amely lényegében bevezette az általános hadkötelezettséget, és ebben az értelemben visszaállította a Monarchia háborús időszakának legfontosabb rendelkezései egyikét — vagyis a 18 és 45 év közötti férfiak sorozását.*60*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Mindvégig ambivalens maradt a Vörös Hadsereg, valamint a Szegeden, június 6-án létrehozott Nemzeti Hadsereg viszonya. Mind Stromfeld, mind Julier azért se támogatta egy déli irányú támadás tervét, mert el akarták kerülni a belháborút. Ez vice versa igaz volt: a szegedi „fehér" katonák többsége is kijelentette, hogy a Vörös Hadseregben levő magyar testvérei ellen harcolni nem hajlandó, hanem csak „*Magyarország természetes ellenségei ellen*".*61*

Bár a proletárdiktatúra „*belső ellenségeivel*" sikeresen leszámolt, a bolsevik állam reputációja nagymértékben sérült ezen erőszakos cselekmények, végeredményben a saját népe ellen való harcban. Ez ellen még a hazai szociáldemokraták egy része is felemelte a szavát, sőt Böhm ki is adott egy rendelkezést, amely a fronton — magasabb parancsnok nélkül — megjelenő terrorcsapatok lefegyverzését rendelte el, valamint az önkényeskedők fölött haditörvényszéki ítéletet helyezett kilátásba.*62*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A belső ellenséggel folytatott háború ugyanakkor a külső ellenséggel való harc vitathatatlan eredményeit is megkérdőjelezte, hiszen a Szamuely Tibor, Cserny József vagy más által vezetett terrorcsapatokról joggal állapította meg Breit József:

„Ezekhez a dúvadokhoz képest bárány a sakál is és aranyhalacska a csörgőkígyó. Emberi köntösben jártak, de emberi érzés nem korlátozta, emberi értelem nem fékezte, sőt inkább fokozta bennük a préda és a marcangolás bestiális ösztönét.” *63*

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Offenzíva a Tisza mentén

Annak ellenére, hogy a Vörös Hadsereg feladta felvidéki területi nyereségét, a románok nem ürítették ki a Tiszántúlt. A proletárdiktatúra számára nem maradt nagyon más lehetőség, mint az újabb támadás elindítása. A diplomáciai fiaskót követően így ismét a fegyvereké lett a főszerep.

1919. július 20-án a Vörös Hadsereg megindította második hadjáratát, amelynek célja a románok Tiszántúlról való kiszorítása volt. Ez a hadművelet — bár jóval kisebb volumenben — kísértetiesen hasonlított a 13 hónappal korábbi piavei offenzívára: akkor a német, most a szovjet-orosz fél tehermentesítése*64* játszott fontos szerepet, és mindkét esetben döntő tényező volt a hátország, valamint a haderő élelmezésének biztosítása, valamint kulcsfontossággal bírt egy folyón való átkelés.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

A hadjárat kezdetén a Vörös Hadsereg viszonylag könnyen átkelt a Tiszán: az ellenség nem kísérelte meg az offenzívát közvetlen a folyópartról visszaverni*65*, hanem a nagyobb zömüket kívánták megsemmisíteni — hiszen a folyam a visszavonulást is megnehezítette. Az előrenyomulás viszonylag hamar elakadt, majd a megroppant bolsevik haderő ellentámadással szembesült. A mind technikai, mind létszámfölényt élvező ellenség csapása megrendítette a támadókat. Több alakulat korábban nem látott mértékű veszteségeket szenvedett el: a nemzetközi 80. dandárt Tiszafürednél felmorzsolták a románok: az egység 1626 katonájából 893-an haltak meg, vagy estek hadifogságba.*66* A románok néhány nap leforgása alatt szétzilálták a Vörös Hadsereget, és az 1919-es háború magyar szempontból elveszett: augusztus 1-jén lemondott a Forradalmi Kormányzótanács. Három nappal később a románok bevonultak Budapestre — a háború elvesztését a főváros eleste hűen szimbolizálta.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Záró gondolatok

A vereség ellenére az 1919. évi háború az egyetlen kísérlet volt az ország védelmére az első világháborút követő kaotikus hónapok során. A küzdelem sorsa azonban már 1918 őszén megpecsételődött. A külső nehézségek mellett a proletárdiktatúra belső ellentmondásai tették lehetetlenné, hogy az MTK számára egyfajta „*breszt-litovszki út*” legyen járható, vagyis, hogy átmeneti áldozatok vállalása árán fennmaradjon a rendszer. Ez döntően az ország kis méretéből, valamint nemzetközi izoláltságából következett.

1919 háborújának vitathatatlanul voltak sikeres fejezetei. Ezek titkát legjobban talán a haderő egykori vezérkari főnöke, Stromfeld Aurél foglalta össze egy évvel a konfliktus után: „*A Vörös Hadsereg csak papíron volt osztályhadsereg, kívül az az integritásért küzdő magyar hadsereg volt.*”*67* Az MTK haderejében küzdő magyar „*volt*” tisztikarból került ki a következő világégés Magyar Királyi Honvédsége tábornoki elitjének nagy része – a vezérezredesek 43 %-a harcolt egy nemzedékkel korábban a Vörös Hadseregben.*68* Ám 1919 terhes öröksége, különösen a belső ellenséggel folytatott „*háború*”, megerősítette ezekben a katonákban az antibolsevista attitűdöt.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében. A magyar kommün háborúja 1919-ben

Magyarország egész 20. századi történelmének egyik legnagyobb sorstragédiája, hogy az 1919. évi internacionalista honvédelmének tautologikus kudarca végeredményben egy nemzedéket mentesített attól, hogy a bolsevizmus következményeit viselje.

____ * ____

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében —JEGYZETEK

1 Mindezt prófétai módon látta előre Madách Imre, aki Az ember tragédiájának 12., falanszter-színében így fogalmazta meg ezt: Ádám: „Mi ország ez, mi nép, melyhez jövénk? Lucifer: E régi eszmék többé nincsenek. Nem kisszerű volt-é a hon fogalma?”

2 Idézi: Ligeti Dávid: A Monarchia utolsó vezérkari főnöke. Arthur Arz von Straussenburg élete és pályafutása. PhD disszertáció, (kéziratban). Budapest, 2013, 203.

3 Liptai Ervin: Vöröskatonák, előre! A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Budapest, 1979, 17.

4 Mindehhez lásd Ligeti Dávid: „Párisba járt a Károlyi Misi”. Gróf Károlyi Mihály nyugati útjai a világháború előestéjén. Trianoni Szemle, 2017/3–4. 49–56.

5 Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920. Budapest, 1935, 155.

6 Igazi általános és titkos választói jog. Pesti Napló, 1918. november 6. 4.

7 Rendeleti Közlöny a Magyar Hadsereg számára, 1918/110. 719. 33 679/Eln. 1. Körrendelet. (A jogszabályt maga Károlyi Mihály írta alá).

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében —JEGYZETEK

8 Liptai: I. m. 45.

9 Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén (1919). I. rész. Hadtudomány, 1993/1. 88.

10 A magyar minisztérium 1918. évi 5.220. M. E. számú körrendelete. Magyarországi Rendeletek Tára, 1918. 2231.

11 Liptai: I. m. 37–38.

12 Uo. 22.

13 Uo. 40.

14 Pap Zoltán: Nem, nem, soha! Vasárnapi Újság, 1919/10. 116.

15 A területi integritás hamis jelszava. Népszava, 1918. december 5. 2.

16 Szijj Jolán – Ravasz István: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Budapest, 1999. 819.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében —JEGYZETEK

17 A magyar Vörös Hadsereg 1919: válogatott dokumentumok. Összeáll. Hetés Tibor. Budapest, 1959, 82.

18 Sz.n.: Az internacionale most valósággá vált. Világ, 1919. április 9. 6.

19 Liptai: I. m. 21.

20 Uo. A politikai biztosok sok esetben igen drasztikus módon jártak el: így július közepén Münnich Ferenc a 6. hadosztály komisszárjaként majdnem lelőtte a divízió parancsnokát a tisztikar magatartása miatt. Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. III. rész. Hadtudomány, 1993/3. 103.

21 Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. II. kötet. Budapest, 1925, 10.

22 Julier: I. m. I. 96.

23 Breit: I. m. II. 44.

24 A magyar Vörös Hadsereg 1919, I. m. 101.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében —JEGYZETEK

25 Szijj–Ravasz: I. m. 458.

26 Erdeös László: A magyar honvédelem egy negyedszázada 1919–1944. Máriabesnyő, 2007, 72.

27 Liptai: I. m. 92.

28 Nagy Szabolcs: Árulás vagy ellehetetlenülés? A Székely Hadosztály és a forradalmi erők viszonya a Veszprém Megyei Levéltárban őrzött Kratochvil-hagyaték tükrében. Levéltári Szemle, 2011/3. 41.

29 Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. III. kötet. Budapest, 1929, 201–202.

30 Kun Béla a román orvtámadásról. Pesti Hírlap, 1919. április 20. 2.

31 Gratz: I. m. 158.

32 A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei. Szerk. Imre Magda – Szücs László. Budapest, 1986, 377–379.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében —JEGYZETEK

33 Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. IV. kötet. (kéziratban). Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára, Tanulmányok, VII. 233. IV. 95. (a továbbiakban: a IV. kötettől való hivatkozások ebből a fondból valók).

34 Liptai: I. m. 111.

35 Mindezzel kapcsolatban joggal állapítja meg Breit József: „Ha tehát Magyarországnak még további 3 hónapig kellett a rettenetes vörösuralom alatt nyögnie, ez nemcsak a tanácskormány lelkiismeretlen, önző, még az utolsó szalmaszálba is kapaszkodó vezetőinek, hanem éppúgy a nagy antantnak mint a magukat újabban kisantantnak nevező szerbeknek, románoknak és cseheknek is a lelkén szárad.” Breit: I. m. III. 177.

36 Landler Jenő: A Vörös Hadsereg diadalmas útja és bomlása. Új Március, 1929/3–4. 8.

37 A hadihelyzet és a fegyelem. Pesti Napló, 1919. április 26. 3.

38 Breit: I. m. IV. 66–67.

39 Uo. IV. 44.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében —JEGYZETEK

40 Uo. IV. 58–59. Hasonló beszámoló olvasható egy júliusi eset kapcsán: „Nemcsak, hogy ezen rekvirálásoknál a legnagyobb visszaéléseket követik el, hanem szegény proletárembernek a legnagyobb nehézségek árán megszerzett utolsó zsír-, liszt- és egyéb élelmiszer-készletét kíméletlenül elviszik.” Breit: I. m. V. 58–59.

41 Erdeös: I. m. 73.

42 Uo. 77–78.

43 Breit: I. m. IV. 59–60.

44 Mindazonáltal a hadjárat elsődlegesen nem a két Vörös Hadsereg egyesülésének céljával indult. Szabó László: A magyar Vörös Hadsereg hadművészetének főbb kérdései. In: Az 1918–19-es magyarországi forradalmak. Szerk. Vadász Sándor. Budapest, 1978, 150.

45 Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. II. rész. Hadtudomány, 1993/2. 103.

46 Szabó: I. m. 155.

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében —JEGYZETEK

47 Szijj–Ravasz: I. m. 161.

48 Erdeös: I. m. 68.

49 Uo. I. m. 97.

50 Breit: I. m. VIII. 33.

51 Hetés Tibor: Stromfeld Aurél katonai pályafutása. Hadtörténelmi Közlemények, 1978/4. 471.

52 Breit: I. m. V. 25.

53 Erdeös: I. m. 99.

54 Breit: I. m. V. 1.

55 Breit: I. m. VIII. 49.

56 Szijj–Ravasz: I. m. 459.

57 Schill Tamás: Az emlékezet helye – Dunapataj 1919. Honismeret, 2011/5. 27–28.

58 Breit: I. m. IV. 96–99.

59 Szijj–Ravasz: I. m. 439.

60 Takó Dalma: A Katonai büntetőjog speciális intézményei a XX. század első felében. A Tanácsköztársaság katonai büntetőjoga és a Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága. Budapest, 2019, 45.

61 Breit: I. m. V. 33.

62 Uo. 17–18.

63 Breit: I. m. VIII. 18.

64 Gyenyikin „fehér” orosz tábornok 1919. július 3-án elfoglalta a stratégiai fontosságú Caricint (a mai Volgográdot).

Dr. Ligeti Dávid — Honvédelem a világforradalom jegyében —JEGYZETEK

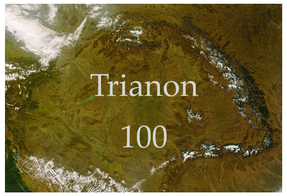
65 Erdeös: I. m. 103.

66 Liptai: I. m. 282–283. Ezzel szemben Böhm adatai alapján a május–júniusi harcokban a Vörös Hadsereg összesen vesztett 3691 sebesültet, 6977 beteget, és kb. 450 halottat. Böhm Vilmos: Két forradalom tüzében. Budapest, 1990, 333.

67 Hétfőn lesz ítélet a Stromfeld-ügyben. Pesti Hírlap, 1920. július 18. 3.

68 Szakály Sándor: A második világháborús magyar katonai felső vezetés összetétele. (Tények és adatok). Valóság, 1983/8. 86.

MKIE
Magyar Kisebbségi Információs Egyesület

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács és a Magyar Kisebbségi Információs Egyesület

Kelet-Magyarország román megszállása
címmel
2019. július 26-án 17 órakor
konferenciát rendez
Szegeden, a Csongrád Megyei Önkormányzati Hivatal tanácstermében
Szeged, Tisza Lajos körút 2-4.

A konferenciát üdvözli
Kakas Béla, a Csongrád Megyei Közgyűlés elnöke és
Prof. Dr. Zakar Péter, a Szegedi Tudományegyetem rektorhelyettese

A konferencia előadásai:
Magyarország román megszállásának nemzetközi diplomáciai háttere (1918–1919)
előadó: *Prof. Dr. Gulyás László* egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
Csanád vármegye a román megszállás idején
előadó**:** *Dr. habil. Marjanucz László* nyugalmazott tanszékvezető egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Kelet-Magyarország román megszállása
előadó**:** *Vincze Gábor* történész, Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark
Az ellenforradalmi kormányok Aradon és Szegeden (1919)
előadó**:** *Dr. Miklós Péter* PhD főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar;
igazgató, Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ (Hódmezővásárhely)
A konferencia levezető elnöke *Bedő Árpád*

Minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Prof. Dr. Zakar Péter megnyitója

Tisztel Hölgyeim és Uraim, kedves előadók!

A konferencia témaválasztását meglátva az első dolog, ami eszembe jutott, hogy sokat beszélünk az első világháborúról és a trianoni szerződés létrejöttéről, mégis nagyon sok olyan vonatkozása van ezeknek az éveknek, amelyeket nem igazán ismerünk.

Prof. Dr. Zakar Péter megnyitója

Ide tartozik a román megszállás története is, és hogy kicsit hangulatilag is előkészítsem a konferencia munkáját, szeretném felidézni Barabás Bélának az emigráns aradi kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterének emlékiratait, aki leírja, hogy elindultak szépen, vasúton Aradról, de Mezőhegyesen a románok feltartóztatták őket. A román katonák lényegében foglyul ejtették a kormány tagjait, és nem engedték tovább őket. *„Teltek az órák, vártuk a változást, s már két éjjelt töltöttünk a kényelmetlen vasúti kupékban* – írja Barabás -, *amikor bizonyossá vált internálásunk s az is, hogy mi már nem is Magyarországra, hanem egyik napról a másikra Nagy-Romániába kerültünk s az állomásra »Mezőhegyes« neve helyett »Măru Roşiu« román helységnév lett kifüggesztve”*.

Tehát a románok úgy jöttek, hogy a Tiszáig az összes új helységnév tábla már le volt gyártva. Ezen a kormány tagjai elmélkedtek egy kicsit, majd 13 napos internálást követően a civileket visszaküldték Aradra.

Prof. Dr. Zakar Péter megnyitója

Ehhez hasonló meglepetések érhetik azokat, akik eddig részletesen nem foglalkoztak ennek az időszaknak a történetével. Azt gondolom, hogy a KMAT konferenciasorozata, ezen belül ez a konferencia is azért jelentős, mert hozzájárul ahhoz, hogy egy kicsit pontosabban lássuk azokat a történéseket, amelyekre eddig a magyar történetírás kisebb figyelmet fordított.

A Szegedi Tudományegyetem vezetése és a magam nevében eredményes tanácskozást kívánok, és azt remélem, hogy ezek az előadások majd írásban is elérhetőek lesznek.

Köszönöm szépen megtisztelő figyelmüket.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Tisztelt konferencia! Hölgyeim és uraim!

Előadásom témája Csanád megye a román megszállás alatt.

Ez gyakorlatilag az 1918 végétől 1920 márciusáig tartó időszakot, tehát egy jó két éves korszakot fölölelő időt fog át. Kitérek majd nemcsak a román, hanem értelemszerűen a francia és a szerb, tehát a spirituszrektor által végrehajtott foglalásokra is.

Ki fogok térni a kor Magyarországot érintő nagy változásaira.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Csanád megye, Csongrád megye, az országnak ez a szeglete földrajzi helyzeténél fogva, tehát a szerbek és a románok földrajzi közelsége, és a Belgrádi Katonai Konvenciót megsértő katonai vonulások miatt hamar érintettje lett a megszállás élményének. Itt is átélték az őszirózsás forradalomnak nevezett népharagnak és elégedetlenségnek a jelenségeit.

A kettő együtt jelentette Csanád és Csongrád megye történeti szorítócsizmáját.

Forradalmak voltak. Belső átalakulás zajlott, és közben az ország folyamatosan területet vesztett. Területfoglalás, területvesztés, társadalmi radikalizálódás, messiások és különböző politikai kalandorok által fölkeltett népszenvedély szorításában történtek a változások.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

A megszállás ellen már az október 31-i Nemzeti tanácsi fölirat fölszólította a helyi önkormányzati hatalmakat. A Központi Nemzeti Tanács a polgármesterekkel és a megyék főispánjaival — esetünkben — Csongrád és Csanád megye főispánjaival közölte, hogy átvették a hatalmat, és csatlakozzanak hozzájuk. A hatalomhoz való csatlakozás egyik célja a határainkon áttipró, a határainkat veszélyeztető ellenséggel való szembefordulás volt. Ez volt mondjuk egy olyan pontja a csatlakozás okainak, amely esetleg támogató gondolatot és egyetértést ébresztett a helyi hatalom képviselőiben. A rend, a személy- és vagyonbiztonság tipikus forradalmi követelés és forradalmi lépés.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Azonban azt, amit őszirózsás forradalomnak nevezünk, vagy a historiográfia annak nevez, azt helyi szinten, Csanád megye községeinek életében, Csongrád megye községei életében a leszerelt, elégedetlen, négy évi iszonyatot túlélő katonák hozták elő, garázdálkodástól, kifosztástól, a fejadagoktól keserűvé vált asszonyok segélykérő mozgalmával és különböző kereskedőkkel, vagyonos emberekkel. Szóval szociálisan nagyon mély szinten, a harag és elégedetlenség szintjén kavargó mozgalmakról van szó, népi megmozdulásokról. Ez nem forradalom.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

A helyi tanácsok határozata, amennyiben kimondja a csatlakozást, összetéveszti a fogalmakat. A helyi nemzeti tanácsok úgy csatlakoztak az ortodox kormányhoz, hogy megkerülték a helyi választott közigazgatási testületeket. Ezáltal lehetetlenné tették a védelmi előkészületeket, lehetetlenné tették azt, hogy a folyamatosan működő közigazgatási hatóságok tegyék a dolgukat. Papír szerint nem lett volna joguk a közigazgatási hatóságok működését blokkolni, mégis ezt tették.

Ugyanezt csinálta — mutatis mutandis — a francia hatalom is. A francia hatalom azt csinálta, hogy a Belgrádi Katonai Konvencióra hivatkozva, amely előírta, hogy Magyarország belső rendjének és békéjének biztosítása céljából bármilyen területet megszállhat ezen a címen, e fügefalevél mögé bújva — a demarkációs vonal folyamatos megsértésével —fedezetet és egyfajta katonai lehetőséget biztosított szerbeknek és románoknak, hogy kész tényeket teremts. Fait accompli.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

A demarkációs vonal megint a Maros vonalánál húzódott. A Maros vonalon nem lett volna szabad átjönni a franciának, mert ők Szegedre is a belső béke és a rend fenntartására, illetve a szegedi hídfőállás stratégiai fontosságára hivatkozva vonultak be 1918 decemberében.

Mit keresett Szőregen, december 20-án a szerb katonaság? Mit keresett pár nappal később Újszegeden, Klárafalván, Kiszomboron, Ferencszálláson a szerb csapat? Ezeket a pontokat csak a demarkációs vonal megsértésével, francia katonai fedezettel tudták elérni. Francia katonai segédlettel, mert nekik céljaik voltak. Régóta megfogalmazott céljaik voltak, és a háború kikaparta nekik a gesztenyét. És ezzel élni akartak, ezt a sült gesztenyét el akarták fogyasztani.

A románok ugyanígy jutottak el Csanád és Csongrád megyébe. 1919 tavaszán járunk, amikor a román csapatok megszállását, a román csapatok jelenlétét megismerte Csanád vármegye közönsége.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Mind a mai napig nem lehet érteni az Antantnak azt a döntését, amivel lehetőséget teremtett a románok Tiszáig való fölvonulásáig. Az Antant március 20-án egyik ezredese által átadott egy jegyzéket a tanácskormánynak, hogy itt Békésben, Csanád megyében és az ország keleti részén csináljunk egy 60 kilométeres semleges zónát, és ebbe a 60 kilométeres semleges zónába beengedték a románokat. Ez esetünkben azzal járt volna, hogy Debrecen,Makó és Szeged ellenséges hatalmak felügyelete alá jutott volna. Ezt az októberi kormány nem vállalta. A tanácskormány hatalomra jutása után a Szegedet megszálló francia csapat Szegedet és ezt a területet semleges zónának minősítette. A semleges zóna fogalma és katonai lehetősége adta meg az alkalmat arra, hogy a románok 1919 tavaszán, április 16-án megindítsák területfoglaló hadjáratukat Szatmárnémeti, Nagyvárad és Békéscsaba irányába. Ez a katonai előnyomulás Békéscsaba és Nagyvárad irányából elérte Csanád megye területét is. Csanád megye bizonyos részeit a tavasz folyamán elfoglalták a románok.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

A román katonaság katonai előnyomulása a Tanácsköztársaság kikiáltásával esett egy időbe. Március 21.: Magyarországon tanácshatalom van. Kis idővel ez után jött a román támadás. Szeged francia megszállásának értékelése Janus arcú: örültünk, hogy a rosszak közül a nagyobbat, a román vagy a szerb megszállást elkerültük. A franciák a kezdeti katonai megszállást a Tanácsköztársaság kikiáltása után, még december 20-án is hídfőállásként és csak katonai jelenlétként értelmezték. Ez azt jelentette, hogy hagyták működni a szegedi közigazgatást. Nem engedték a tanácsok szervezését. Viszont engedték a Nemzeti Hadsereget szerveződni. A Tanácsköztársaság elleni intervenciót próbálták megszervezni, főleg a leendő békefeltételeket elfogadtatni. A katonai megszállást azért kellett 1919 áprilisában, a Tanácsköztársaság kikiáltása után megváltoztatni egy teljesen politikai jellegű megszállássá, mert az itteni lakosságot — ők már tudták, hogy milyenek lesznek nagyjából a békefeltételek — a jövőbeli új helyzetre föl kellett készíteni, azt el kellett fogadtatni.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Makón még 1920. március 14-én a román prefektus azt gondolta, tervezte, hogy Makó és Hódmezővásárhely lakosságának a tisztviselőit kitelepítik, kiviszik Romániába, behoznak román tisztviselőket, akik majd megfelelő feltételeket teremtenek egy Romániához való csatlakozásról szóló népszavazás kedvező kimeneteléhez. Március 20-án mégis otthagyták Makót. Hat nappal előtte egészen más volt a helyzet. A francia megszállás megítélésének Janus arca abban tükröződött, hogy elkerültük a legnagyobb rosszt, de tulajdonképpen a franciák hivatása és a funkciója a súlyos békefeltételek elfogadtatása volt. A terepet elő kellett készíteni béke tudomásul vételére. A francia jelenlét biztonságában Horgoson, Szőregen, az előbb említett Marosszögben, Újszegeden, szerb közigazgatást, vezettek be. Itt volt az első szerb közigazgatási hely a foglalások között. Ezeket eltűrték, és a foglalás elfogadására akarták kényszeríteni az itteni lakosságot.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Hogy viszonyult a Tanácsköztársaság ehhez a katonai térfoglaláshoz?

A Tanácsköztársaság mögött osztály alapon szerveződött a mozgalom állt, amely osztálycélokat hirdetett meg. Azonban van egy érdekes dokumentum Szentesről, ami akkor a megszállás miatt a Tanácsköztársaságnak is egy megyei tanácsi központja volt. Ez egy felhívás, amit 1919. április 20-án tettek közzé, amelyben kimondták, hogy szükséges a betolakodók elleni harc! . Na, ez jó. Ez a fölhívás azt mondja, hogy a román bojárok — ők így nevezik a románokat — csapatai ellen küzdeni szükséges és fontos. Ezt a szükségességet a bojár tőkések és az Antant összefogásából vezeti le: a fejünk fölött a két erő összefogott. Ez ellen van tervük, azt írják, hogy székely és magyar vörös csapatok állnak készenlétben. Ezek soha nem álltak ki és nem voltak készek az ellenállásra.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Azért nyilatkoztak, hogy megakasszák, hogy Magyarországon ellenforradalom törjön ki. Remélik, hogy a magyar kapitalisták és a román bojárok között semmilyen kapcsolat nem fog összejönni, hogy a magyar kapitalisták nem lesznek annyira önzőek, tőkeérdekeik védelmében, hogy a magyarok élő húsát besózó románoknál keresnek védelmet. Ezek erős szavak, de nem tudni, hogy ezekben mennyi a nemzeti elkötelezettség és a hatalom akarásnak az aránya. A későbbi fejleményeket ismerve — amikor a románok előrenyomulása egészen rendkívüli intézkedések bevezetését érte el a kommün hatóságánál — úgy gondolom, , hogy a hatalomakarás volt a nagyobb és nem a nemzeti érdek védelme. Ez egy osztály szempontú, egy osztály- vagy világérdek indíttatásból jött mondat volt, mert látták, hogy a románok előrejövetele bátorítja az általuk ellenőrzött terület ellenforradalmi erőit. Elkezdtek rekvirálni, és elkezdtek túszokat szedni.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

A túszszedés volt a tanácshatalom egyik legnemtelenebb, legaljasabb eszköze, amivel féken akarták tartani a társadalmat vagy az ellenforradalmi kezdeményezéseket. Ez nem letartóztatás, ez egy túlbiztosítás volt a Tanácsköztársaság képviselői részéről, ugyanis a túszok élete volt a fedezet arra, hogy a túszok hozzátartozói és a túszok baráti környezete nem fog ellenséges lépést elkövetni a Tanácsköztársasággal szemben. Ez emberrablás volt. Az emberrablásnál pénzt követelnek. Kikényszerített egyetértés lett a végeredménye. A cél az volt, hogy a hozzátartozók, barátok, stb. a túszul ejtett rokonaik, testvéreik, vagy barátaik életét rossz, vagy a tanácshatalomnak nem tetsző lépéssel ne sértsék meg. A túszokat azért szedték, hogy vegye mindenki tudomásul, hogy Magyarországon másként, mint a proletár hatalom szelleme és érdeke szerint nem lehet gondolkodni. Cselekedni meg pláne nem lehet. Ez egy világos beszéd.

A románok ezt a helyzetet arra használták föl, hogy birtokba vegyék a területet. Zakar tanár úr mondta, hogy a végleges berendezkedés igényével jöttek. Ezt nagyon sok helyi tény támasztja alá. Egyet emelek ki, és utána be is fejezem. Ez Makónak az esete.

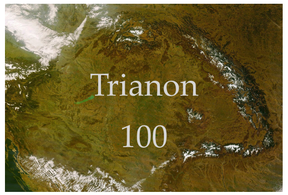
Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Makót sokan megszállták. A szerbek kezdték, utána a franciák, és a végén a románok maradtak a legtovább Makón. 1919. június 19-én, 20-án a Nagyváradi Román Kormányzótanács ide delegált kormánybiztosa, Gheorghe Popovics vette át az impériumot, pontosabban ez a román kormány, ez a civil ember. Ez a román kormánybiztos fölszólította Csanád vármegye közjegyzőjét, Tarnai Ivót, hogy adja át a román kormánybiztosnak a megye fölötti hatalmat. És Tarnai Tibor nem tudott mit csinálni. Megvan a levéltárban a nyilatkozata, amiben írja, hogy ebben a helyzetben nem tudott mást cselekedni, mint a román fegyverek erejével támogatott határozatot tudomásul venni. És utána közölte azt is, hogy Gheorghe Popovics által szándékolni gyakorolt hatalom ellen nem kíván gáncsot vetni, nem tud és nem akarja azt gátolni, mert ez a román fegyveres erővel támogatott megszállás, területfoglalás. Az szimbólum, hogy Csanád vármegye pecsétjét a meghódított Tarnai Igor átadta a hódítónak Ez egy tényleges esemény, de szimbolikus erővel bír. A pecsétet, Csanád megye szuverenitásának jelképét átadja Gheorghe Popovicsnak, aki aztán ezzel birtokba vette, majd a makói tisztviselői kar egy részét föleskette immár most már saját magára, hogy a kormánybiztos cselekedeteit elfogadja és végrehajtja.

Dr. habil. Marjanucz László — Csanád megye a román megszállás idején

Ez Makóval történt és a Napnál világosabban mutatja, hogy nem az volt a szándék és a cél, amit ekkor Párizsban képviseltek, hogy a románok fölszámolják a kommunista terror uralmát Magyarországon, hogy a román csapatok kifejezetten e célból és a belső béke biztosítása céljából vannak Magyarország területén, hanem ők azt valorizáljak, amit már sokkal korábban elterveztek, és különböző eszmékben és írásokban megfogalmaztak. Ezt az Antant segítségével és az I. Világháború által teremtett hadászati lehetőségek kihasználásával valorizálni akarták a magyar terület elfoglalását egészen a Tiszáig.

Köszönöm szépen a figyelmet.

MKIE
Magyar Kisebbségi Információs Egyesület

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács és a Magyar Kisebbségi Információs Egyesület

Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg
címmel

2019. november 17-én 17 órakor
konferenciát rendez
Budapesten, a Gellért Szálloda Gobelin termében
Budapest, XI., Szent Gellért tér 2.

A konferenciát megnyitja
Tőkés László, a Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács elnöke

A konferencia előadásai:

Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg
előadó: *Babucs Zoltán* hadtörténész, a Magyar Hírlap lapszerkesztője, a Magyarságkutató Intézet ügyvivő szakértője

Horthy és versailles-i „békecsinálók" viszonya 1919 második felében
előadó**:** *Prof. Dr. Gulyás László* egyetemi tanár a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán, címzetes egyetemi tanár a Kaposvári és a Kodolányi János Egyetemen

Horthy Miklós kormányzó történelmi jelentősége
előadó**:** *Raffay Ernő* történész, Magyarságkutató Intézet

Minden érdeklődőt szeretettel várunk.
Részvételi szándékát, kérjük, jelezze a titkar.kmat@gmail.com címen.

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata

Bedő Árpád — Megnyitó

Hölgyeim és uraim, tisztelt elnökök, alelnökök,
minden kedves résztvevő!

Nagyon örülünk, hogy ennyien megtiszteltek minket, eljöttek mai konferenciánkra.

Ez a konferencia a Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács hetedik konferenciája. A konferencia-sorozatot Trianon 100 vándor-konferenciának neveztük. Előző konferenciáink helyszínei Pécs, Temesvár, Kolozsvár, Temerin, Budapest és Szeged voltak. Most ismét itt vagyunk, Budapesten. Rövidesen elmondom, a szervezésnek mi volt a fő motivációja?

Mielőtt ebbe belekezdenék, engedjék meg, hogy átadjam a szót Nemes Csabának, aki Tőkés László, a Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács elnöke nevében szól a konferenciához.

Nemes Csaba köszönti a konferenciát

Tisztelt hölgyeim és uraim, professzor urak, asszonyok!
Kedves megjelentek!

Udvari pap minőségemben hozom püspök úr köszöntő szavait, aki sajnos, ezen a mai estén nem lehet most itt közöttünk.

Miközben a ház előtt haladtam, azon gondolkodtam, hogy milyen köszöntési formával lehetne megnyitni ezt a konferenciát? Bár adódna rengeteg bibliai klasszikus, most mégis inkább a magyar irodalomból hoztam ide egy strófát, ami talán jól leképezi és egyben mederbe tudja terelni az elkövetkezendő óráknak a mondanivalóját. Vörösmartynak az egyik leghíresebb — talán a leghíresebb — verse illik ide, annak is az első sorai. Valahogy így kezdődik, hogy hová lépsz, mondd meg, ó tudós, az emberiség rongyain komor betűkkel, mint a déli éj, leírván a rettentő tanulság, hogy bár nyomorra milliók születnek, néhány ezernek jut a levegő a földön.

Nemes Csaba köszönti a konferenciát

Ha isteni ésszel, angyali érzelemmel használni tudnánk életünk napjait!

Akiről és akinek a munkásságáról szólni fog a konferencia, én hiszem, hogy a lehetőségeikhez, a kor adottságaihoz képest mind isteni ésszel, angyali érzelemmel próbálták megtalálni életünk jó irányba vezető útjait. Azt kívánom a konferencia résztvevőinek, a professzoroknak, az előadóknak, hogy isteni és szent angyali érzelemmel használni tudják azokat a perceket, amelyek most itt a lehetőségünkre állnak, és nekünk, hallgatóknak pedig ugyanezt kívánom az elhangzó előadások továbbgondolására.

Jó estét, jó munkát kívánok!

Bedő Árpád — Megnyitó

Egy ilyen konferenciát minden bizonnyal gondolatilag és érzelmileg is jól kell elkezdeni, hogy ráhangolódjunk a témára. Ezért arra gondoltam és kérem önöket, hogy hallgassák meg zeneműként, ülve legelfogadottabb, XIX. századi keletkezésű hazafias dalunkat felvételről, a Lanner kvartett XXI. századi feldolgozásában, melyben a XIX. század második felének zenei játékmódját élesztik fel. A zenét hallgatva pedig mindnyájunkban felidéződnek Vörösmarty Mihály versének szavai, hiszen mindnyájan tudjuk.

Bedő Árpád — Megnyitó

Most alkalmam nyílik elmondani, miért is rendezzük konferenciáinkat?

A trianoni országcsonkítást követően sem a második világháború végén, sem az uniós csatlakozás idején az európai nagyhatalmi erők, akik az úgynevezett rendezéseket csinálták, vagy akik most igazgatják Európát, nem tartották fontosnak, hogy az európai magyar kérdést megoldják.

Ezért a magyar kérdés még mindig megoldásra vár.

Mi a Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanácsban természetesen a magunk témájában, az autonómiában mozgunk, és az a mi álláspontunk, hogy a mai időkben a helyes válasz Trianonra az autonómia.

Bedő Árpád — Megnyitó

Fontosnak tartjuk, hogy tudjuk, mi történt Trianonnal kezdődően.

Sajnálatos módon a nemzetnek a trianoni történésekről nagyon hiányos a tudása. Nem a történészekről beszélek, hanem a nemzetről teljes szélességében. Magam a Trianon utáni második nemzedék tagja vagyok, nem is annyira fiatalon. A lányom a harmadik, az unokám, aki felnőtt, a negyedik nemzedék. Tudom, tapasztaltam, hogy az iskolában a trianoni történetet nem megfelelően tanították. A történelmi valóság megismeréséhez az sem volt elegendő, hogy magam is érintett érdeklődő vagyok, sokat olvastam, próbáltam tájékozódni. Ennek ellenére nagyon keveset tudok arról, mi is történt '18-ban, '19-ben, '20-ban, '21-ben? Pedig ezek a történések mai életünket is lapvetően befolyásolják.

Óriási a történet-tudati hiány, és ha nem beszélünk róla, nem adunk neki elég nagy nyilvánosságot, akkor ez a hiány az idő múlásával csak nőni, nőni, nőni és nőni fog. Ez a gondolat mozgat minket.

Bedő Árpád — Megnyitó

Másik mozgató rugónk az, hogy nem egyetlen nap akarunk emlékezni arról a gyászos napról, hanem úgy gondoljuk, hogy bővebben kell az eseményeket és következményeit tárgyalnunk.

Magyarország 1918-ban kezdődött, XX. századi idegen megszállásról kell beszélnünk.

Az elmúlt évben első konferenciánkat azért rendeztük Pécsett november 14-én, mert a szerbek Pécset november 14-én szállták meg. 1918-ban!

Tegnap pedig századik évfordulója volt annak, amit mindnyájan tudunk, hogy Horthy Miklós a Nemzeti Hadsereg élén bevonult Budapestre.

Ezzel kapcsolatban fel kívánom hívni figyelmüket az esemény *abszolút* történeti jelentőségére.

Bedő Árpád — Megnyitó

Ennek az eseménynek a történeti tudat szempontjából az érdekessége, hogy a nemzet egyöntetűen történetfordító, jelképes erejű eseménynek tartja Horthy Miklós bevonulását Budapestre. Függetlenül attól, hogy milyen oldalról, milyen nézőpontból, ki hogyan látja, hogyan értékeli. A bevonulás mindenki számára történelmi fordulatot, fordulópontot jelent.

Ha ez egy történelmi fordulópont, akkor igencsak oka van annak, hogy erről a 100 éves évforduló napját követően egy nappal a helyszínen, történészekkel konferenciát tartsunk, hogy közelebb kerüljünk ahhoz, mi is történt, mi lett a következménye a jelképes eseménynek?

Átadom a szót a történészeknek.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Ha a Nemzeti Hadsereg és Horthy Miklós kerül említésre, akkor többnyire az 1919. november 16-i budapesti bevonulás és a *„bűnös város”* tetemre hívása jut eszünkbe, valamint a Bécsbe menekült, magyarul beszélő kommunisták által világgá kürtölt – de a valóságban nem létező – ún. *„fehérterror”*. Ezt a kifejezést Kun Béla *„hitsorsos”* elvtársai találták ki, és aknamunkájuk azzal a következménnyel járt, hogy Nyugat-Európa hitt nekik, és 1927-ig Magyarország szinte teljes külpolitikai elszigeteltségre ítéltetett.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Az 1989 előtti történetírás a fentiekkel azonosította a Nemzeti Hadsereget, ám ahhoz, hogy megértsük, mi motiválta e haderő katonáit, a Nagy Háború végéig kell visszamennünk az időben.

Úgy tűnt, 1918 a központi hatalmak éve lesz. 1918. március 3-án a breszt-litovszki béke megkötésével a német bankókkal kitömött Lenin által bolsevizálódott Oroszország kiesett a háborúból, aztán május elején tettek így a románok is. Jelentős erők szabadultak fel keleten, de tavasztól már amerikai csapatok érkeztek Franciaországba, így az antant tovább erősödött a központi hatalmak ellenében.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

A Nagy Háború végén, annak ellenére, hogy hadserege derekasan helytállt, az Osztrák–Magyar Monarchia eresztékeiben recsegett-ropogott. Nem találva a háborúból való kiutat és engedve az antant által feltüzelt nemzetiségeknek, IV. Károly 1918. október 16-i kiáltványa tette lehetővé, hogy a Monarchia osztrák fele föderalisztikus állammá alakuljon át és 18 tartománya a Magyar Királyság kivételével nemzeti tanácsokat hozzon létre, ami tovább eszkalálta a küszöbön álló események láncolatát. Ez a hadszíntereken is éreztette hatását, a közös hadsereg nem magyar kiegészítésű alakulatai sorra demoralizálódtak.

Az események gyújtópontjává ekkor vált az olasz front, ahol az antant nyomására Armando Vittorio Diaz hadseregtábornok négy hadserege 1918. október 24-én támadást indított.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Az olaszok nem lelkesedtek a támadásért, ugyanis egy évvel korábban a caporettói áttörés alkalmával a központi hatalmak csapatai szinte teljesen felmorzsolták az olasz hadsereget, ami teljesen demoralizálódott. A két brit és egy francia hadosztállyal megerősített olaszok a Vittorio-Veneto-i csatában átkeltek a Piavén, pár nap alatt áttörték a Monarchia állásait annak ellenére, hogy az osztrák–magyar csapatok derekasan védekeztek.

Amíg a katonák a délnyugati fronton küzdöttek, a Monarchiában sorra alakultak a nemzeti tanácsok. Az uralkodói kiáltványban foglaltak ellenére 1918. október 25-én Budapesten is nemzeti tanács alakult, 1918. október 28-án Prágában kikiáltották a csehszlovák államot, másnap Zágrábban kimondták Horvátország elszakadását és a délszláv államhoz csatlakozását, vagyis a háborús hátország gyakorlatilag összeomlott, a kettős monarchiát már csak az uralkodó és a közös hadsereg képviselte.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Victor Weber Edler von Webenau gyalogsági tábornok, mint Ausztria–Magyarország teljhatalmú megbízottja fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett az ellenséggel. Az egyezmény aláírására 1918. november 3-án került sor a Padova melletti Villa Giustiban. Magyarország számára is véget ért a Nagy Háború, de a harcok tovább folytatódtak. A császári és királyi hadvezetés „*elfelejtette*” kihirdetni az olasz hadszíntéren lévő osztrák–magyar csapatok számára, hogy a fegyverszünet nem 1918. november 3-án, hanem másnap lép életbe, ezért több mint 400 ezer osztrák–magyar katona esett antant hadifogságba, köztük a székelyudvarhelyi 82. közös gyalogezred bakái is. A hadsereg-főparancsnokság ezzel feláldozta a délnyugati arcvonalról visszaözönlő seregrészeket, mert nem akarta, hogy a fellazult fegyelmű katonák a hátországban még nagyobb zűrzavart okozzanak és felerősítsék az elszakadási törekvéseket, ráadásul élelmezésükkel sem kellett bajlódni. Ezzel a Monarchia felbomlását nem tudták megakadályozni, hiszen az már de facto megtörtént a nemzeti tanácsok megalakulásával.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

1918. október 31-én Magyarországot elérte a forradalmi métely, kitört az ún. őszirózsás forradalom, ami rövid időre a hatalom csúcsára repítette a *„vörös grófot”*, Károlyi Mihályt, aki nem volt ura a helyzetnek és az események sodorták magukkal. Történelmünk egyik szégyenletes időszaka következett: egyetlen kormányunk sem volt annyira dilettáns, ostoba és rövidlátó, mint a Károlyi-kormány, amely ködös baloldali elképzeléseivel és esztelen pacifizmusával koncként vetette oda a történelmi Magyarországot zsákmányra éhes szomszédainak. 1918. november 13-án teljesen feleslegesen, csupán önmaga nemzetközi elismertetése végett aláírta a belgrádi konvenciót (a padovai egyezmény ugyanis csak az olasz fronton jelölt ki demarkációs vonalat, de a Monarchia többi határát érintetlenül hagyta), a frontokról visszatérő katonák tömegét — kik az ezeréves határok védelmére siettek haza — szélnek eresztette, hiszen ő és részeges hadügyminisztere, Linder Béla nem akart több katonát látni!

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

A magyar hadsereg szétverésével párhuzamosan szomszédaink felbátorodtak, és megindultak azon területek birtokba vételére, amelyeket később a trianoni békediktátumban meg is kapnak.

A határokat elsőként a cseh alakulatok lépték át 1918. november 2-án, a románok 1918. november 12–13-án szállták meg az erdélyi szorosokat, és a szerbek 1918. november 12–13-án indultak meg.

A még meglévő magyar csapattestek ellenálltak, így a cseh legionisták véres fejjel takarodtak ki Felső-Magyarországról. Károlyi utasítására azonban lábhoz kellett tenni a fegyvert, így 1918. november 22-én a csehek és a románok támadása újult meg, a szerbek viszont megálltak.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Károlyi és elvbarátai 1919 januárjában rádöbbentek arra, hogy mégiscsak szükség van hadseregre, de annak szervezése későn és vontatottan indult meg.

Meg kell említenünk a Székely Hadosztályt, amelyet 1918 decemberében Kratochvil Károly ezredes szervezett meg Kolozsvárott, s egyedüli intakt erőként 1919. április 26-ig tartóztatta fel az Erdélybe betörő, túlerőben lévő román hadsereget.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Fernand Vix francia vezérkari alezredes 1919. március 20-án nyújtotta be harmadik jegyzékét, ami voltaképp nyílt területrablással volt egyenértékű. Ezt még a hebegő gróf sem merte aláírni, leköszönt és Kun Béla és elvtársai kerültek hatalomra. A dicstelen 133 napos Tanácsköztársaság időszaka alatt annak vezetői hadigazdálkodás címén teljesen felborították az ország társadalmi viszonyait, az államosítások, a nemzeti vagyon felelőtlen elherdálása, a falusi rekvirálások, a nagyfokú munkanélküliség és létbizonytalanság, a nemzet- és egyházellenes intézkedések, és a vörösterror az ország teljes lakosságát a kommün ellen fordította. Részleges sikert csak a sebtében megszervezett magyar Vörös Hadsereg felvidéki hadjárata jelentette, amely azon céllal indult meg, hogy az ukrán területeken előretörő orosz Vörös Hadsereggel felvegye az összeköttetést. A magyar Vörös Hadsereg állományában rendkívül sok, a világháborút megjárt, hadi tapasztalatokkal bíró tiszt és katona harcolt, akik cseppet sem szimpatizáltak az új hatalommal, de úgy voltak vele, hogy „hazánk területi épségéért, annak fennmaradása érdekében még az ördöggel is szövetkezni kell. Ördögön értvén akár a kommunistákat is”.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

A magyar Vörös Hadsereg hatvani III. hadteste 1919. május 20-án Salgótarján és Eger között feltartóztatta a csehszlovákokat, másnap Miskolcot visszavették, azután 1919. május 30-án 250 km-es arcvonalon indult meg a mintaszerűen vezetett offenzíva, a csehszlovák csapatok pedig fejvesztve hátráltak. 1919. június 10-ig Érsekújvár, Léva, Selmecbánya, Zólyom, Losonc, Rimaszombat, Jolsva, Rozsnyó, Kassa, Eperjes, Bártfa, Tőketerebes és Nagymihály került ismét magyar kézbe. Erdeös László A magyar honvédelem egy negyedszázada 1919–1944 című munkája szerint „a felvidéki hadjárat néhány hete alatt kirobbanáshoz közeledett a kormányzat és a hadsereg között régen lappangó ellentét. A felszabadított lakosság kitörő örömmel fogadta a hivatásos tisztek parancsnoksága alatt bevonuló csapatokat és mindenütt előkerültek a nemzeti zászlók. Kassán valóságos forradalom támadt, amikor a felszabadulás tiszteletére kitűzött »János vitéz« díszelőadásán a nemzeti színek helyett a vörös zászlók használatát követelték. A politikai megbízottak azonban a legbrutálisabb eszközökkel igyekeztek a hangulatot a nekik megfelelő irányba terelni. Június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, amely azonnal szövetségre lépett az orosz és a magyar tanácsállamokkal.”

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

A magyar sikerek hatására Georges Clemenceau két jegyzéket is intézett a kommünhöz, amely a „francia Tigris” ígéreteiért cserébe (a románok visszaparancsolása, a tanácskommün meghívása a béketárgyalásokra) konkrétumot adott: Kun Béla utasítására a magyar Vörös Hadsereg 1919. június 30-án kiürítette a visszafoglalt felvidéki területeket, mire a hadsereg bomlásnak indult. Kétségbeesetten igyekeztek újabb katonai sikert elérni, így 1919. július 20-án a magyar Vörös Hadsereg támadásba lendült, ám a Tisza-menti offenzíva napok alatt kifulladt. Négy nappal később a románok ellentámadást indítottak, a magyar Vörös Hadsereg teljesen felbomlott, és 1919. augusztus 1-jén a tanácskormány lemondott.

A kommün megbukott.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Négy nappal később, 1919. augusztus 4-én érkezett el a magyar történelem egyik mélypontja, amikor a román királyi hadsereg bevonult Budapestre. De nem álltak meg, hanem tovább meneteltek a Dunántúl elfoglalására. Egészen Veszprémig, Győrig jutottak előre azzal az átlátszó indokkal, hogy a voltaképp a kommunizmus ellen harcolnak, ám a háttérben a román területéhség állt.

Szegeden 1919 májusában vette kezdetét a Nemzeti Hadsereg szervezése. Gömbös Gyula vezérkari százados, Prónay Pál huszárkapitány és Zadravecz István ferences rendi szerzetes vett részt a kezdeti munkálatokban. Heim Géza százados vezetésével egy maroknyi különítmény — köztük számos zsidó tartalékos tiszt — lefegyverezte a Mars téri laktanyában lévő vörös csapatokat. Az új hadsereg alapját képezték az 1918. október 31. előtti alakulatok: a szegedi 5. honvéd gyalogezred, a báró komlóskeresztesi Fejérváry Géza altábornagy nevét viselő szegedi 46. közös gyalogezred, valamint a szegedi II. honvédkerület pótkeretei és személyi állománya.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

A szervezés akkor vett újabb lendületet, amikor gróf Károlyi Gyula második ellenkormánya hadügyminiszteréül kérte fel nagybányai Horthy Miklós altengernagyot, a császári és királyi hadiflotta utolsó parancsnokát. Horthy kalandos úton érkezett meg Szegedre, ahol kijelentette: „nem hallgathatom a fű növését Kenderesen, midőn Szegeden a magyar Géniusz bontja ki szárnyait egy második honfoglaláshoz.” 1919. június 6-án letette a hadügyminiszteri esküt, és pár nappal később megindult a Nemzeti Hadsereg intenzív fejlesztése, így például Szeged nemzeti érzelmű lakosságának köréből vártak önként jelentkezőket. Ehhez természetesen a városban tanyázó „nyájas” megszállókat kellett megnyerni, a franciák előbb egy 1300, majd 1919. augusztus elején egy 3500 fős kontingens kiállítását engedélyezték. A szervezés üteme akkor gyorsult fel, amikor megalakult Pattantyús-Ábrahám Dezső ellenkormánya.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Ebben már nem Horthy volt a hadügyi tárca birtokosa, 1919. július 12-én nevezték ki a Magyar Nemzeti Hadsereg élére. Az újdonsült fővezér függetlenítette magát a kormánytól, és 1919. augusztus 9-én megalakult a Fővezérség. Horthy ezen időszakról így vallott emlékirataiban: „(...) 1919. július 12-én új kormány alakult. Ebben a kormányban nem óhajtottam részt venni, mint hadügyminiszter, a fővezérséget azonban megtartottam, miután biztosítottak, hogy azt semmi esetre sem vonják bele a pártpolitikai viszálykodásokba. Egyedüli célom az volt, hogy ennek a magyar seregnek a segítségével megszabadítsam Magyarországot a kommunista rémuralomtól, mert ennek kegyetlenkedései és gonosztettei állandóan fokozódtak. Nagy jelentőségű volt, hogy ezt az annyira szükséges tisztogatást ne a külföldi hatalmak, hanem mi magunk hajtsuk végre. Ez azonban sehogyan sem egyezett a franciák, még kevésbé a csehek terveivel. Már bevetésre alkalmas csapattal rendelkeztem Szegeden, de ezt nem engedték Budapestre vezetni, mikor a román hadsereg nyomása és a szövetségesek párizsi legfelsőbb tanácsának ultimátuma Kun Béla kormányát lemondásra kényszerítette.”

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Magyarán: a Nemzeti Hadsereg készen állt egy Budapest elleni fegyveres fellépésre. Paul de Lobit tábornok, a magyarországi francia csapatok parancsnoka 1919. augusztus elején engedélyezte a Nemzeti Hadsereg átvonulását a Dunántúlra, ahol Horthy meg akarta állítani a románok további térnyerését, ám a Budapestre való bevonulást megtiltotta, ugyanis tartott attól, hogy súlyos harcok robbanhatnak ki.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Az antant képtelen volt megállítani a románokat, így Horthy Gheorge Mărdărescu hadosztálytábornokkal kötött egyezményt, amely szerint a román hadsereg megáll a Győr–Adony közötti vonalon, de ennek betartására végül fegyvert kellett használni: 1919. augusztus 29-én Horthy katonái Győrig szorították vissza a románokat. A megszállóknak eszük ágában sem volt betartani a megállapodást, olyan kormányt akartak, amely a magyar–román egyesülést pártolja, s úgy voltak vele, hogy Nagy-Romániát csak Magyarország kirablásával lehet felépíteni. A békekonferencia nyomására 1919. szeptember 23-án a román Nagyvezérkar beszüntette a hadjáratot és 1919. október 4-én a románok megkezdték a Dunántúl kiürítését. 1920. március 31-ig — három ütem és tizenegy kisebb szakasz után — vonultak ki a trianoni országterületről, elképesztő állapotokat hagyva maguk után, hiszen például több hidat is felrobbantottak. Mintegy 40 ezer vagonnyi anyagot harácsoltak és az országnak 30 milliárd korona kárt okoztak. Megszállásuk alatt mindenütt bevezették a román közigazgatást, mindennaposak voltak a botozások. Nem európai módon viselkedtek. Dédmamám akkor a Jászberény környéki tanyavilágban élt, s az 1980-as évek második felében ő említette meg, hogy különös szokásaik voltak: a román tisztek fűzőt viseltek, rúzsozták a szájukat és kifestették magukat.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

1919. augusztus 13-án Horthy szárnysegéde, Magasházy László százados társaságában érkezett meg repülőgépen stratégiai fontosságú Siófokra, ahol a II. vörös hadtestparancsnokság megadta magát, s ide települt át a Fővezérség. Szombathelyre a Lehár Antal ezredes — a zeneszerző, Lehár Ferenc öccse — vezette kontingens vonult be Ausztriából, a Nemzeti Hadsereg tovább erősödött (például a Székely Dandárral), visszaállították a régi (1918. október 31. előtti) honvéd katonai közigazgatást, megkezdődött a Vörös Hadseregben szolgált tisztek és tiszthelyettesek igazoló eljárása, a legénységi állományt előbb toborzás, később sorozás útján kívánták gyarapítani. A hatalmi csoportosulások közül a — a bécsi antibolsevista emigráció által is támogatott — szegedi ellenkormány 1919. augusztus 12-én beszüntette működését, így Budapesten a Friedrich István vezette kormány működött tovább — amely a hat napig működő Peidl-féle kabinet helyébe lépett –, de kikerülhetetlen tényezőnek számított az ország döntő részét megszálló román hadsereg is.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

József királyi herceg — József *„apánk”* — kérészéletű kormányzósága idején, 1919 augusztusának derekán kinevezte Horthyt az összes magyar csapatok főparancsnokává, aki rögvest kiáltványt bocsátott ki, amelyben üdvözölte *„mindazokat a mélyen hazafias tiszteket és csapatokat, akik a nemzeti zászló köré gyűltek. Abban a büszke tudatban és azzal a reménnyel veszem át a vezetést, hogy mindenki a lehető legjobb képessége szerint, a nagy közös feladatunk érdekében mellettem fog állni.”*

1919. október 4-én megkezdődött a román csapatkivonás. A kiürített városokba és falvakba a Nemzeti Hadsereg vonult be, így 1919. október 12-én a koronázó városba, Székesfehérvárra — ez volt a fővárosi bevonulás *„főpróbája”*.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Eközben az ún. „*fehérterror*” cselekményeit Nathan Horowitz amerikai ezredes vizsgálta ki, aki megállapította, hogy abban a hadsereg nem vett részt. A békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa megbízásából Sir George Russel Clerk folytatott tárgyalásokat Budapesten. Horthy kijelentette, nem lesz katonai diktatúra és engedelmeskedni fog az újonnan alakuló koncentrációs kormánynak (amit végül nem tett meg), így a párizsi békekonferencia engedélyezte a Nemzeti Hadsereg bevonulását Budapestre, ugyanis a fővezér által vezetett csapatok jelentették az egyedüli biztosítékot arra nézve, hogy az országban, ha „*acélseprűvel*” is, de rendet lehet teremteni. A hadsereg létszáma pedig mindegyre növekedett, létszáma 1919. októberre elérte a harmincezer főt, egyenruhát, fegyvert és felszerelést sikerült titokban vásárolni, így például a lövegeket Ausztriából Trunkhahn Lipót, a Magyar Textilművek vezérigazgatója szerezte be. Ehhez az anyagi eszközöket a tehetősebb rétegek — például a zsidó nagytőkések — adományai, és a bankszámlák zárolása révén sikerült biztosítani.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Meg kell említenünk az ún. „*fehérterror*” kérdéskörét is. A Lenin-fiúk tevékenysége, vagyis a vörösterror generálta az ún. „*fehérterrort*”, amelyet a kommunista emigráció és az 1945 utáni Magyarország párthű történetírása igyekezett túldimenzionálni, s ezen irányzatnak napjainkban is akadnak követői, akik a nemzeti erők rovására mentegetik gróf Károlyi Mihály ország- és nemzetvesztő politikáját, a tanácskommün dicstelen időszakát, és relativizálják a kommunisták rémtetteit. A vörösterror az államgépezet részeként működött, míg az ún. „*fehérterror*” tiszti különítmények és szélsőséges szervezetek tevékenységeként definiálható. Szokás a fehér különítmények zsidóellenességét kiemelni, ami téves megállapítás, ugyanis a szerveződő nemzeti haderőben — és a tiszti századokban is — számos izraelita vallású tiszt szolgált. Aki nemzeti szempontból kíváncsi ezen történésekre, érdemes kezébe vennie a kiváló nemzeti író, Domonkos László Héjjas Iványról és Francia Kiss Mihályról szóló munkáit.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

A román megszállók nem nagy *„lelkesedéssel”* tartották be a kivonulási megállapodást, ráadásul olyan kormányt akartak, amely a magyar–román egyesülést pártolja. Erre még a szociáldemokrata Peyer Gyula is rájátszott, aki tartva a felelősségre vonástól, arra kérte a románokat, hogy Budapestet ne adják át. Végül 1919. november 14. és 16. között hagyták el a magyar fővárost, ahol statárium lépett életbe.

A Lehár Antal ezredes parancsnoksága alatti kontingens 1919. november 14-én, mint elővéd érkezett meg Budára, a kelenföldi pályaudvarra, ahol kirakodott. E napon két páncélvonat is megérkezett a fővárosba, az egyik Óbudára, a másik Kelenföldre. Albertfalván landoltak a Nemzeti Hadsereg légierőjének repülőgépei, és Szegedről hajón érkezett meg a Diedendorfer Miksa alezredes vezette szegedi 1. gyalogezred.

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

A Nemzeti Hadsereg alakulatai megszállták a stratégiai fontosságú pontokat, a rendőrség pedig mintegy 350 kommunistagyanús személyt tartóztatott le, mert baloldali megmozdulásoktól lehetett tartani. Budapest utcáin mindenütt a későbbi keresztény-nemzeti korszak ismert művésze, Manno Miltiades Horthy! plakátját lehetett látni. A fővezér kiáltványa falragaszokon jelent meg, amelyben a következőket lehetett olvasni: *„Magyarok! Közel két évig tartó gyalázat után újjászületett a magyar hadsereg, és a nemes lelkű lakosságnak köszönhetően Dunántúlról Budapest felé közeledik. Önök felett hónapokig vörös rongyok és egy idegen hatalom zászlói lebegtek. Ezt a gyalázatot nyomorult nemzetközi kalandorok és megtévesztett magyarok hozták Önökre. A nemzet megaláztatásának azonban vége van. Az újjáéledt magyarság minden próbálkozást szét fog zúzni, ami az újjáépítésünket meg akarná akadályozni.*

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Büszkén és örömtelin dobog minden magyar szív, és a szél sastollakat fúj. Elnémult minden kishitű kétely, minden rosszkedv, és elmúlt a bűntett a nemzet felett. A csapataim mindenhol őrzik és fenntartják a rendet. Önöktől pedig fegyelmezett és határozott tartást várok el.” Ugyanekkor Horthy bizalmas parancsot adott ki tisztjei számára: „Az ország érdeke megkívánja (...), hogy a hadsereg (...) a legkiválóbb benyomást gyakorolja. Ez csak úgy lehetséges, ha a hadsereg — mint a törvényes rend megtestesítője — tartózkodik minden cselekedettől, mely nem az ő megszabott hatáskörébe tartozik.”

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

1919. november 16-án reggel érkezett meg Horthy a kelenföldi pályaudvarra. *„Borús őszi nap volt ez, és hideg záporeső söpört végig Budapest utcáin. (...) Szorosan egymás mellett állt a járdákon Budapest lakossága, és mindenhol, ahol Horthy megjelent, véget nem érő ujjongással fogadták (...)”* — írta későbbi életrajzírója, Edgar von Schmidt-Pauli. A Szellő nevű almásderesén ülő Horthyt a Prónay-különítmény tisztjei kísérték, mögötte a vezérkarfőnök, Soós Károly vezérőrnagy és a Fővezérség lovagolt, utánuk a szegedi 1. gyalogezred masírozott. Reggel fél kilenckor a Gellért téren, a díszmagyarba öltözött Bódy Tivadar polgármester levett föveggel köszöntötte Horthyt, aki lóhátról válaszolva tetemre hívta a bűnös Budapestet, amely *„megtagadta ezeréves múltját, (…) sárba tiporta koronáját, nemzeti színeit, és vörös rongyokba öltözött.”*

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Ezt követően a hadsereg és a civil tömeg a Ferenc József hídon át vonult tovább Pestre. A Kálvin téren cigányzenészek játszották a Himnuszt, majd a bazilikánál a királypártiak üdvözölték Horthyt. Az Országházhoz érkezőket a lépcsőkön álló Friedrich-kormány, az antant képviselői, továbbá gróf Apponyi Albert és gróf Teleki Pál várta. A miniszterelnök köszöntötte Horthyt, aki így válaszolt: „*Hosszú, nehéz, rögös úton jutottunk ide, e térre, ahol éppen egy évvel ezelőtt bízták az ország sorsát egy olyan emberre, aki hazánkat a sír szélére juttatta. Hogy mik voltak indító okai, nem kutatom. De hogy nem ismer a világtörténelem egy második alakot, aki hazájára annyi fájdalmas megaláztatást, oly abszolút anyagi romlást, annyi keserűséget és oly szégyent hozott volna, ahhoz kétség nem fér. A forradalom nemcsak szabadságot, jogot és kenyeret nem adott a népnek, hanem a mindennél jobban áhított békét sem hozta meg. Egy előnye volt csupán, hogy megismertük a destruktív erők működésének egész alakját és láttuk, hogy tud egy életerős, virágzó országot a demagógia szétzülleszteni és pocsolyába tiporni.*

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

Ezt a leckét megtanultuk, a poharat kimerítettük fenékig. A hosszan tartó szétzüllési processzustól a felépítés is hosszan tartó lesz. Ha tartamát meg akarjuk rövidíteni, akkor ki kell irtanunk minden mérget a nemzet testéből és össze kell fogni minden magyar hazafinak egy szent cél érdekében, amelynek két pillére: a nemzeti eszme és a keresztény morál. Mindenekelőtt meg kell szűnni a széthúzásnak, hogy az ezer jelszóval agyonagitált lakosság nyugvópontra juthasson. A nemzeti hadsereg, mint egy test egy lélek áll szilárdan, önzetlenül a haza szolgálatában és győzelemre fogja segíteni a keresztény világnézetet a tisztességnek, a becsületnek és az igazságnak uralmát. Fegyvereinek oltalma alatt a nemzet minden rétege megkezdheti megint az oly szükséges termelő munkát, mellyel egy szebb, boldogabb, viruló Magyarországot akarunk felépíteni. Mikor most az oltár előtt kérjük a magyarok Istenét, hogy ezen nehéz munkánkban segítségünkre legyen, csak egy szent gondolat egyesít: Éljen a haza!”

Babucs Zoltán — Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg

A tábori misét Csernoch János esztergomi hercegprímás pontifikálta, azután a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége nevében Tormay Cécile írónő adományozott zászlót a Nemzeti Hadseregnek, amelyet a hercegprímás a hadsereg többi hadi jelvényével együtt megáldott, és a felekezetek püspökei is beszédet mondtak. A fővezér rövid beszédben köszönte meg a nemes adományt, azután a magyar ifjúság képviseletében a miniszterelnök kislánya mondott üdvözletet. Felhangzott a Rákóczi-induló, és a Nemzeti Hadsereg díszmenetben hagyta el a teret. A Nemzeti Hadsereg és a keresztény-nemzeti kurzus, a szegedi gondolat békejobbot nyújtott a magyar fővárosnak, amellyel új korszak vette kezdetét 1919. november 16-án.

*

Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg — Képek (1 / 4)

A Nemzeti Hadsereg Vécsei-századának katonái Szegeden, 1919 nyarán (Babucs Zoltán gyűjteménye)

Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg — Képek (2 / 4)

A vasi gyalogezred egyik újonca (Babucs Zoltán gyűjteménye)

Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg — Képek (3/ 4)

A Budapestre bevonuló Nemzeti Hadsereg huszárjai a Gellért szálló előtt (Dr. Sándor Istvánné családi gyűjteménye)

Szegedtől Budapestig. Horthy és a Nemzeti Hadsereg — Képek (4 / 4)

A Nemzeti Hadsereg főparancsnoka lóháton fogadja Bódy Tivadar polgármester köszöntőjét a budapesti Gellért szállónál, 1919. november 16-án (Wikipedia)

FÜGGELÉK

Kiss Sándor

Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

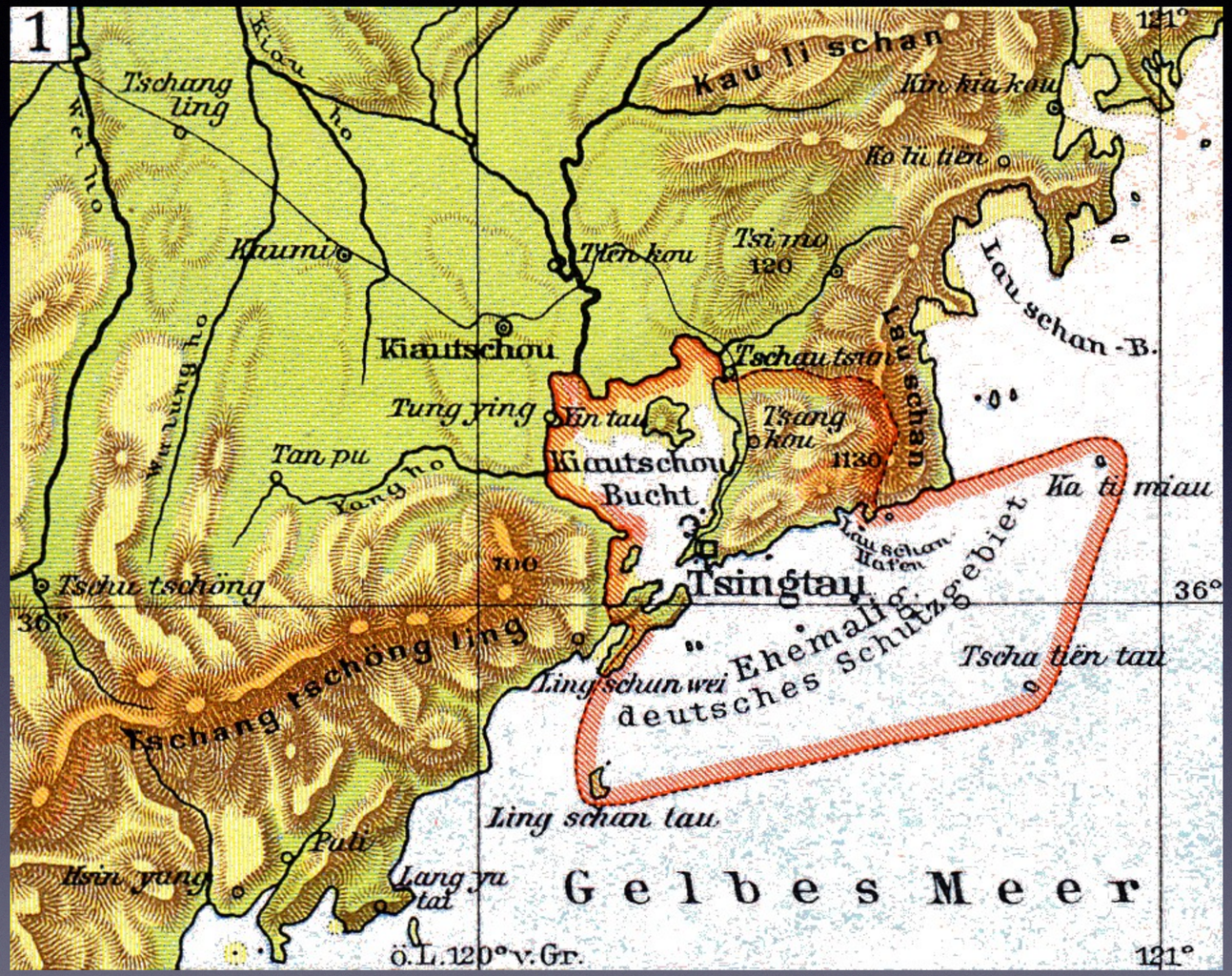
Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Japán az ötödik — a legfiatalabb — nagyhatalom, saját követeléseivel érkezett Párizsba a béketárgyalásokra.

Már 1920. január 10-én követelték, hogy megkapják a Kínában lévő német gyarmati területet.

Előzmény: Németország 1898-ban kötött 99 éves bérleti megállapodást Kínával, a Santung tartomány beli Csiaocsou-öböl (Jiaozhou öböl) és parti területeinek használatára, fejlesztésére. A bérleti terület szabad kikötő létesítési engedéllyel magában foglalta az öböl vízterületét a legmélyebb vízszintig és az öböl bejáratának mindkét oldali félszigetét, valamint további 25 szigetet. A legnagyobb település, Csingtao (Quingdao, jelentése zöld sziget) nem volt része a bérleti szerződésnek, de a bérleti időre semleges övezetté lett minősítve.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Kiautschou bérelt terület, ahogy a németek nevezték

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A megállapodás előzménye egészen 1861-ig megy vissza, amikor Gróf Friedrich Albrecht zu Eulenburg porosz diplomata által vezetett delegáció dél-keletázsiai útján, a Német Vámunió nevében először Japánnal kötött barátsági, hajózási és kereskedelmi egyezményt, majd a második ópium háború terhével küszködő Kínával, a Csing-dinasztiával.

Útjuk nem volt veszteségmentes. A három hadihajóval induló delegáció 1860 őszén a tokiói öbölnél tomboló tájfunban elvesztette egyik hajóját teljes 47 fős személyzetével. A japán tárgyalásokra felvett holland-amerikai kettős állampolgárságú Henry Hausken japán tolmácsukat — a tárgyalások derekán, egy esti megbeszélésről fegyveres kísérettel hazatérőben — a Szacuma klán egyik csapata meggyilkolta.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Kínában is több hónapig tartó, akadozó tárgyalás után született meg az alapegyezmény. Némethonba hazatérvén, a velük utazó báró Ferdinand Richthofen geográfus ajánlotta a kormányának, hogy a Csiaocsou-öböl kiválóan védett, és tökéletesen megfelel egy porosz/német ázsiai bázis létesítésére. Annyira tetszett neki a terület, és annyira foglalkoztatta javaslatának megvalósítása, hogy érveinek hangsúlyozására 1877-ben kitalálta a selyemút kifejezést is, de ennek ellenére még két évtizedig tartott a fontolgatás.

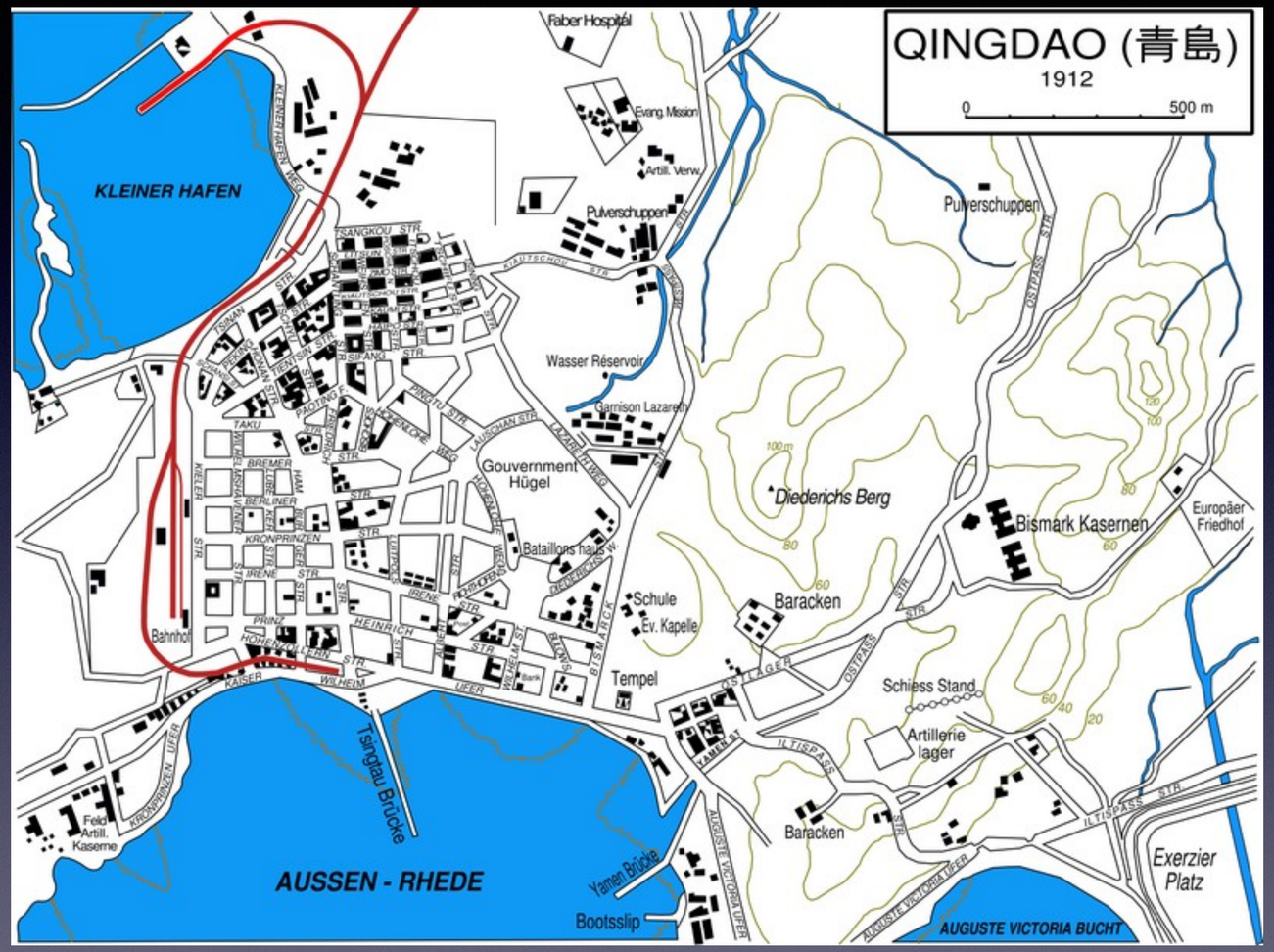
Gazdaságossági okokból a Kínával folytatott, egyre növekvő áruforgalom nagysága már évek óta indokolta egy saját helyi kikötő birtoklását. Ilyen feladatokra csak 1890-ben állítják fel a német Császári Gyarmati Irodát. Kínával, egy incidenst nyomatékul kihasználva, sikerült a fent részletezett koncessziós egyezményt megkötni 1898-ban.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A nagy lendülettel kiépített német Kiautschou kolónia, az új Csingtao város és kikötője, valamint az 552 négyzetkilométeres terület új infrastruktúrája élenjáró német szaktudással és a legfejlettebb technológiai vívmányokkal épült fel és ki. A németek 1903-ban sörfőzdét is építettek, természetesen a német stílusú sört Tsingtao címkével forgalmazták. Ma itt van Kína legnagyobb sörgyára, büszkén és jogos örökösként őrzi a nevet és használja az eredeti receptet.

Szun Jat-Szen, a Kínai Köztársaság ideiglenes elnöke, amikor 1912-ben felkereste a várost, kijelentette „Mély benyomást tett rám. Ez a város igazi modell a kínai jövő számára.” 1913-ra Sanghaj, Hongkong és Kanton kikötőjének forgalma után a rangsorban már Csingtao kikötője következett.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A németek által felépített Csintgao 1912-ben

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A felvirágzás 1914-ben, a Nagy Háború kezdetekor tört meg, amikor japánok, az angol-japán szövetségi szerződésnek eleget téve, már augusztus 15-én ultimátumot adtak a németeknek koncessziós területük átadására, és a német hadiflotta japán és kínai vizekről azonnali visszavonására. Bár a kaotikus állapotban lévő Kína azonnal tiltakozott semlegességének ily módon való megsértése miatt, de minden eredmény nélkül. A rövid ultimátum lejártával megindult a japán-brit csapatok támadása a tengerről, majd a szárazföldről is.

A védelemhez, mint szövetséges, csatlakozott a Monarchia SMS Kaiserin Elizabeth cirkálója teljes személyzetével, amelyet a védelemhez fegyvereitől leszerelve a Csiaocsou-öbölben elsüllyesztettek. A hatszoros túlerővel szemben állók két hónapos védelmi harc után látva a kilátástalan helyzetet, egyhetes tárgyalás után megadták magukat. A védők felsorakozva várták a japánok bevonulását, azonban a brit csapatoknak hátat fordítottak. A 3600 foglyot, köztük 56 magyar nemzetiségű tengerészt két tisztjükkel együtt japán hadifogolytáborba deportálták. A volt német koncessziós területet a japánok vették birtokba.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Az ötödik nagyhatalom képviseletében nagylétszámú japán delegáció érkezett Párizsba. A japánok a Bristol szállodában állították fel központjukat. Kormányuk a legképzettebb diplomatáit bízta meg azzal a feladattal, hogy mint győztes ország szerezze meg a német koncessziós területet, s emellett még többet, érje el a tárgyalásokon Santung tartomány felügyeletét/birtoklását.

Delegációjuk korelnöke és szellemi vezetője Szaiondzsi Kinmocsi márki, Japán 12. és 14. miniszterelnöke volt.

Tagok: Nobuaki Makino titkos tanácsos, volt külügyminiszter, Szutemi Csinda viscount, angliai nagykövet, Keisiró Macui franciaországi nagykövet és Idzsúin Hikokicsi olaszországi nagykövet, mindhárman aktív szolgálatban.

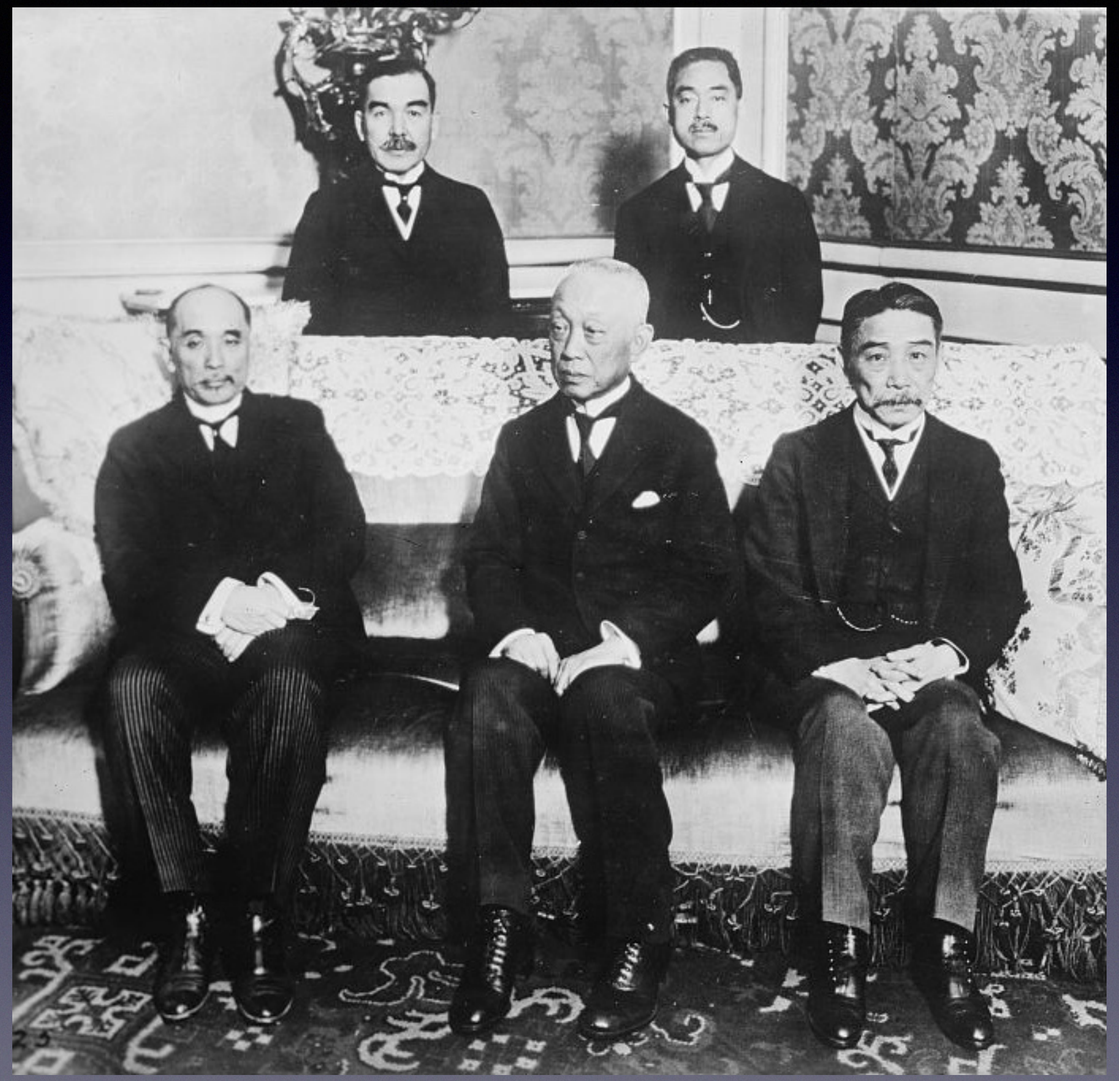
Tehát a győztes Japánt — szemben a négy nagyhatalommal — nem az éppen regnáló miniszterelnök Hara Takasi képviselte.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A japán béketárgyalási delegáció, első sor középen a vezetőség tagjaival

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Ülő sor: Nobuaki Makino, Szaiondzsi Kinmocsi, Szutemi Csinda, állnak: Idzsúin Hikokicsi és Keisiro Macui

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Szaiondzsi Kinmocsi (1849-1940)

A modern Japán egyik alapító apja. Kiotói születésű briliáns képességekkel megáldott gyermek. Arisztokrata családból származik, és egy másik arisztokrata család is örökbe fogadta. A későbbi Meidzsi császár gyerekkori játszótársa, és közeli barátja, ami megmaradt közöttük. Öccse a Szumitomo zaibacu első embere lett, akik komolyan és anyagilag is támogatták politikai karrierjét. Híres volt békéltető képességéről. Pattanásig feszült helyzeteket oldott meg már egészen fiatal korában, meggyőzte a szembenállókat, hogy harc nélkül rendezzék vitás ügyeiket. 1869-ben megalapítja a Ricumeikan privát akadémiát, s ekkor kezdett el franciául tanulni. Nyelvi képességeinek fejlesztésére az Egyesült Államokat érintve, ahol találkozott Grant elnökkel, Franciaországba utazott. 1871-ben érkezett meg a forrongó Párizsba, de végül a biztonságosabb Marseille-t választotta nyelvtanulásra. Majd a Sorbonne Egyetemen jogot tanult, de látogatta Émile Acollas professzor jogi iskoláját, melynek hatására liberális világnézetűvé vált. Együtt járt Georges Clemenceau a későbbi miniszterlenökkel, aki felhívta figyelmét a sajtó erejére. Találkozott Liszt Ferenccel és a Goncourt fivérekkel is. Hazatérve, az akkor alapított a Meidzsi Egyetemen oktatta Párizsban szerzett jogi ismereteit és tudását a liberális elvekről. 1882-ben Itó Hirobumival későbbi többszörös miniszterelnökkel közösen európai körutat tettek, a nagy európai államok alkotmányos rendjének tanulmányozására. Ezt követőleg követként szolgált Bécsben (1885-86), utána nagykövetként Németországban és később Belgiumban is. Kétszer volt Japán miniszterelnöke

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Nobuaki Makino (1861-1949)

A Szacuma klán egyik szamuráj családjában született, de a Makino család adoptálta. 11 éves korában az Ivakura misszió válogatott diákcsapatában került ki Philadelphiába, ahol rövid ideig angolul tanult. Japánba visszatérve a Tokiói Császári Egyetem hallgatója lesz, de nem diplomázik. A londoni követségen dolgozik, ahol találkozik Itó Hirobumival. 1899-től hét éven keresztül bécsi követ, többször is járt hazánkban. Mindkét Szaiondzsi kormányban szerepet kapott, az elsőben oktatásügyi, a másodikban mezőgazdasági és kereskedelmi miniszter volt. Liberális elveket vallott. 1907-ben bárói címet kap.

1913-ban az első Jamagata kabinet külügyminisztere. 1919-ben kifejezetten a béketárgyalásokra nagyköveti rangban küldik ki, valójában ő a japán delegáció tényleges vezetője.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Szutemi Csinda (1857-1927)

1877-től a metodista Indiana Asbury Egyetemen tanult. 1884-ben végzett. Karrier diplomata. San Franciscoi konzulként kezdi meg szolgálatát, majd ranglétrán előre lépve a Japán-Brazil diplomáciai kapcsolatok felvételének első rendkívüli minisztere. Nagyköveti rangban szolgált 1908 és 1911 között Berlinben, 1912-től négy éven keresztül Washingtonban, majd Londonban 1916-tól 1920-ig. 1919-ben a béketárgyalásokra kijelölt japán tárgyalódelegáció tagja.

Keisiró Macui (1868-1946)

Oszakai származású. A Tokiói Császári Egyetemen jogot végez, és utána Külügyminisztérium szolgálatába lép. A szöuli és washingtoni követség beosztott diplomatája, majd 1898-tól a londoni követség első titkára. 1902-től tizenegy éven keresztül a pekingi követségen szolgált. Az első világháború alatt Japán párizsi nagykövete. 1919-ben a beválasztják a japán béketárgyalásokra kijelölt delegációdelegációba.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Idzsúin Hikokicsi (1864-1924)

Konzervatív politikus, diplomata, Kína specialista. 1893-tól megbízott konzulként működött az 1861-ben megnyitott Chefoo nemzetközi szabadkikötőben, ami soha nem volt koncessziós terület (ma a város neve Yantai). Japán cégek telepedtek le itt a legnagyobb számban. 1890 körül a németek is komoly befektetőként léptek fel, és húsz éven keresztül fejlesztették saját infrastruktúrájukat. 1915-ben a kikötőt a japánok elfoglalták és a japán hadiflotta nyári kikötőbázisává fejlesztették.

Tiencsinben 1901-től hat éven át szolgált főkonzulként. 1908-ban pekingi nagykövetté nevezték ki. Kína igen zavaros időszakában egészen 1913-ig szolgált. 1916-ban nevezik ki olasz nagykövetté, és 1919-ben múltja és tapasztalata miatt került be a delegációba.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A tárgyalások megkezdése előtt megkapták Woodrow Wilson 14 pontos javaslatát, és meglepődve tapasztalták, hogy sem Japán, sem Kína nem szerepel a dokumentumban. Ezt sértésnek vették, sőt amikor megtudták, hogy a Tízek Tanácsába csak két delegátust küldhetnek, úgy értékelték, hogy a négy nagyhatalom megalázza Japánt. Sőt a négyek külsőségekben is kifejezésre juttatták Japán „lényegtelenségét”, mert a békekonferencia teljes ülésein, a hosszú asztal végén Ecuádorral, Guatemalával, Kínával és a Közép-Kelettel szembeni helyet kapták. A sokszor lenézett, a nyugati sajtó által sápadt sárgágnak nevezett japán diplomaták nem háborodtak fel hevesen, hanem nyugodtan, a háttérben elkezdtek tárgyalni a „Big Four” vezetőkkel, és emlékeztették őket a velük kötött nyilvános és titkos, írt és szóbeli megállapodásokra, valamint a közös akciókra.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Szaiondzsi Kinmocsi, aki személyesen ismerte a négyek vezetőit, vállalta a háttér tárgyalások vitelét. Szaiondzsi nem a Bristol szállóban szállt meg, hanem a sétatávolságban lévő Meurice hotel lakosztályában, ahol szinte feltűnés nélkül tudta fogadni a politikusokat és a sajtót. A 70 éves Szaiondzsi nem csak kiváló egészségnek örvendett, de ügyesen is tárgyalt. Nem tagadta, hogy a Csingtao-ban felállt első Okuma adminisztráció túl keményen bánt a helyiekkel, meghallgatva az ezzel kapcsolatos szövetségi kifogásokat, rövid időn belül lecseréltek őket.

Őszintén beszélt Japán titkos 21 pontban megfogalmazott Kínának átadott ultimátumról, melyben az Egyesült Államok javaslatára Japán engedményt tett. Partnereinek hangsúlyozta, hogy véleménye szerint a Népszövetség felállítása jelentős hatással lehet a Távol-Kelet békéjének megteremtésére.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A Meidzsi reformokat segítő angolok aktívan részt vettek a japán hadiflotta kiépítésében. Kiemelten jó kapcsolatokat ápoltak Japánnal, szövetségesek voltak. Ezért érthető, hogy 1914 augusztusában a Nagy Háború kirobbanásakor Japán csatlakozott az antanthatalmakhoz.

A japánok a britekkel közösen támadták meg Csingtao-t és foglalták el. Vállalták az antant kereskedelmi hajózásának kisérő védelmét az egész háború alatt.

A kapcsolatokban gondot jelentett azonban, hogy Japán 1915-ben a belpolitikai zavargásokkal teli Kínának titkos ultimátumot adott.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Japán 21 pontos követelése, öt kategóriába rendezve így nézett ki

1. Csoport (4 követelés) A japánok által a Santung tartományban elfoglalt német kikötők birtoklásának elismerése; a térség főbb városainak, vasútvonalainak és tengerparti vonalának Japán befolyási területté nyilvánítása.

2. Csoport (7 követelés) A Dél-Mandzsúriai Vasúti Zóna bérletének 99 évre történő emelése. Követelik Dél-Mandzsúria és belső Mongólia japán befolyási körzetté alakítását. Követelik ebben a térségben a területenkívüliség jogainak megadását; olyan pénzügyi és adminisztratív hivatalnokok kinevezését, akik elsőbbséget biztosítanak a japán befektetéseknek, valamint szavatolják belső Mongólia nyersanyagforrásaihoz és feldolgozó iparához való szabad hozzáférést, amivel egyben stratégiai ütköző övezetet lehet felállítani védekezésül Oroszország koreai beavatkozása ellen.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

3. Csoport (2 követelés) A japánok felé teljesen eladósodott Hanyeping (Hupej tartomány) bányászati és kohászati komplexum irányításának jogát a tartozás fejében kapja meg Japán.

4. Csoport (1 követelés) Kína ne adjon külföldi hatalmaknak tengerparti vagy szigeti koncessziót.

5. Csoport (7 követelés) Kína vegyen fel japán tanácsadókat, akik Kína pénzügyeit és rendőrségét felügyelik. Japán kapjon jogot három vasúti fővonal kiépítésére, buddhista templomok és iskolák létesítésére. Japán újra felügyelete alá veszi az 1895-ben háborús kárpótlásul átengedett Liaodong-félszigetet, Tajvant, a szorosban fekvő Pescadores szigetcsoportot.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A kínaiaknak különösen az 5. csoportban összeállított túl agresszív követelések elfogadhatatlanok voltak, nem egyezhettek bele birodalmuk nagymértékű japán pénzügyi és gazdasági kontrolljába. A titkos ultimátumiratot a kínaiak megosztották a nagyhatalmakkal. Az Egyesült Államok kiállt Kína mellett, s ezzel sikerült rávennie Japánt, hogy a gazdasági befolyást követelő ötödik csoportot elvesse. Eredmény: 1915-ben Kína taktikai okból elfogadta, és aláírta a 13 pontos megállapodást. Anglia is nem tetszését fejezte ki. Meggyengült bizalma ázsiai szövetségese iránt, sőt titkos törekvései miatt erős vetélytársat látott benne.

Japán titokban kölcsönöket adott Kínának, hogy fel tudja hadseregét szerelni. Az ún. Nisihara 145 millió jenes privátkölcsönt Teraucsi Maszatake miniszterelnöksége idején, 1917-18-ban nyolc részletben folyosították Duan Quiry kínai hadúr és politikus rendelkezésére, aki cserében titkos megállapodást kötött a japánokkal 1918. szeptember 28-án, hogy a kapott jelentős japán hitelek fejében biztosítja a japán csapatok jelenlétét a santungi fontos vasútvonalakon, szinte változatlanul elfogadva a 21 pontos követelés első csoportját.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

A kedvezőtlen fogadtatásra, és Japán igényeinek mellőzésére, a delegáció saját pozíciójának javításához egy kis trükköt alkalmazott. Makino 1919. január 26-án kijelentette az AP tudósítójának, hogy „nincs területi érdekük Kínában”. Ugyanakkor másnap a Tízek Tanácsa előtt pont az ellenkezőjét adták elő, és változatlanul kérték a német koncessziók és Santung tartomány felügyeletét, a német haditengerészeti bázis megsemmisitéséért, valamint kérték még a Csendes óceáni volt német szigetek — Mariana-, Karolina- és Samoan-szigetek — birtoklását is.

Az előkészítő tárgyalások során Woodrow Wilson vezetésével meghallgatták Kína képviseletében a delegáció helyettes vezetőjét, Koo Wellingtont, aki tökéletes nyelvtudással előadta Kína pozícióját. Hosszas tárgyalás után feltették neki a kérdést, hogy melyik jobb Kínának, a jelenlegi állapot, amit Japán ultimátummal Kínára kényszerített, vagy a japánok által a békekonferenciára hozott igények elfogadása. Koo válaszában mindkettőt elutasította, de kijelentette, hogy a németek jogai korlátozottabbak voltak, mint a japánok által most követeltek. Tulajdonképpen ez adta a megoldáshoz a kulcsot.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Az európai vesztesek országainak feldarabolásával buzgón foglalkozó tanács egészen áprilisig halogatta álláspontjának kimodását. Április 11-én foglalkoztak a faji egyenlőségre tett japán javaslattal, de az elnöklő Wilson a 11 mellette szóló szavazatot nem tartotta elég erősnek, mert Anglia és az Egyesült Államok a vitában ellenezte a javaslatot, sőt a szavazásra sem regisztráltatta magát. Végül április 21-én Lloyd George tanácsára a Hármak Tanácsa elfogadta a japán területi igényt, azzal a feltétellel, hogy Japán a németekkel azonos módon működtesse a birtokában lévő santungi területet és az infrastruktúrát.

Bár Woodrow Wilson elnök hezitált, mert mindeddig a népek önrendelkezési jogát hangoztatta, de végül feladta álláspontját, mert szüksége volt arra, hogy a szigetország belépjen a Népszövetségbe. Japán megkapta azt amit kért. Az is lehet, hogy Wilson elnök több lépéssel előre gondolkodott, mert sejtette, hogy lesz még alkalom Japántól elvenni a megkapott területeket és a jogokat, és visszaadni Kínának. Azonban arra nem számított, hogy Japán javaslatának elutasítása miatt, a szigetország eltávolodik a négyektől, és az 1920-as évek közepétől önálló ázsiai politikát fog folytatni.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

1920. június 4-i aláírási ceremónián Japán nevében Macui Keisiró (Matsui Keishiro) aláírásával látta el a Magyarországot szétdaraboló Trianoni békeszerződést.

Kiss Sándor — Száz éve Japán is aláírta a Trianoni békeszerződést

Irodalom

Patrick Gallagher: America's Aims and Asia's Aspirations. The Century Co., 1920

Klaus Mühlhahn: Musterkolonie Kiautschou, Die Expansion des Deutschen Reiches in China. Deutsch-Chinesische Beziehungen 1897-1914. Berlin, 1997

Hans-Martin Hinz und Christoph Lind (Hrsgb.): Tsingtau. Ein Kapitel deutscher Kolonialgeschichte in China 1897-1914. Berlin, 1998

Jonathan Clements: Prince Saionji: Japan. Haus Publishing, 2008

Balogh Tamás Dr.: A „piros-fehér-piros” a Sárga-tengeren — A Kaiserin Elizabeth cirkáló története. Hajózástörténeti Füzetek — Az Osztrák-Magyar Monarchia Haditengerészete. 1. füzet, 2009

Charles Stephenson: The Siege of Tsingtau, The German-Japanese War 1914. Pen & Sword, 2017

http://www.tsingtau.info/index.html?vorkrieg/pachtgebiet.htm Hans-Joachim Schmidt: Die Verteidiger von Tsingtau und ihre Gefangenschaft in Japan (1914 bis 1920). Emlékhonlap Csingtao védőinek sorsáról, és az eseményekről, napról-napra.

A képek forrása: Wikipedia és internet

Trianon 100 — Mi történt? Hogyan történt?

A konferenciákat

Bedő Árpád, Kirschné Tóth Erzsébet, Mécs László

és a helyi munkatársak szervezték

A kiadványt szerkesztette © Bedő Árpád

A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács konferencia-sorozata